The background of the book cover features a composite image. On the left, a portion of the Earth is visible, showing blue oceans and white clouds. On the right, a larger, more detailed view of a planet is shown, with a yellowish-orange hue and a textured surface, possibly representing a future or alternative planet. The overall color palette is dominated by blues, yellows, and oranges.

**Володимир Бех,
Ігор Грицяк,
Олександр Рябека**

**ФАНТОМ ПЛАНЕТАРНОГО
ОРГАНІЗМУ:
ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ**

**ВОЛОДИМИР БЕХ,
ІГОР ГРИЦЯК,
ОЛЕКСАНДР РЯБЕКА**

**ФАНТОМ ПЛАНЕТАРНОГО ОРГАНІЗМУ:
ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ**

Київ – 2015

УДК 141.7: 316.3

ББК 87.526.2

Б 55

*Рекомендовано до друку Вченою радою НПУ імені М.П.Драгоманова
(протокол № 5 від 25 грудня 2014 року)*

Рецензенти: **Михальченко М.І.**, член-кореспондент НАН України,
доктор філософських наук, професор
Базалук О.О., доктор філософських наук, професор
Туленков М.В., доктор соціологічних наук, професор

Б 55 **Бех В. П.** Фантом планетарного організму: погляд у майбутнє : монографія / В. П. Бех,
І. А. Грицяк, О. Г. Рябека ; за ред. Ю. В. Бех. – К. : «МП Леся», 2015. – 500 с.
ISBN 978-966-7166-20-5

У монографії обґрунтовується прогностична концепція становлення протягом ХХІ століття планетарного соціального організму на основі трьох провідних тенденцій глобалізації сучасного соціального світу, що ведуть до онтологічної, інформаційної і організаційної єдності процесів і продуктів: мережевого суспільства, інформаційного суспільства і організованого суспільства у структурі Світового суспільства знань; його сутність подається як суперечність між Планетарною особистістю і Світовим суспільством знань, а елементами організаційного ландшафту є Світове громадянське суспільство, Світова держава і Світовий уряд; його життєдіяльність упорядковується системою саморегуляції, що забезпечує породження нежиття; на порядок денний поставлена проблема формування Ноосферної особистості і безтілесних колективних суб'єктів – носіїв чистої соціальності і розуму; дослідження ноосоціогенезу швидко піднімається на рівень ноокосмогенезу, оскільки планетарна філа життя поступово оволодіває Ближнім Космосом і нестримно летить за межу соціальної сингулярності.

Монографія призначена для науковців, викладачів, аспірантів, магістрів, студентів, що займаються дослідженнями проблем ноосоціогенезу, самоорганізації і саморегуляції соціальних систем, загальної теорії управління, а також для практиків – усіх, хто цікавиться проблемами системного аналізу управління і розбудови м'якого управління і самоуправління суспільством.

Bekh V. P., Grytsiak I.A., Riabeka O. G.

Phantom of Planetary Organism: A View in the Future: monograph. – K. : Lesya ltd., 2015. – 500 p.

The monograph substantiates the prognostic concept of the planetary social organism formation in the ХХІ century on the basis of three major tendencies in globalization of modern social world, leading to ontological, information and organizational unity of processes and products: network society, information society and organized society within the structure of the World society of knowledge; its essence is described as a contradiction between the Planetary individual and World society of knowledge, the components of the organization landscape are World civil society, World state and World government; its living is supported by the self-regulation system, promoting the generation of neolife; the formation of Noospheric personality and immaterial collective subjects – carriers of clear sociality and knowledge – is on the agenda; the study of noosociogenesis quickly rises to the level of noocosmogogenesis, as the planetary phylum of life gradually reaches Near Space and dynamically runs beyond the limits of social singularity.

The monograph is addressed to researchers, teachers, postgraduates, masters and students, researching the problems of noosociogenesis, self-organization and self-regulation of social systems, general theory of management, as well as to practitioners – everyone who deals with the problems of system analysis of management and development of soft management and self-governance of society.

© Бех В.П., Грицяк І.А., Рябека О.Г., 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ I СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ ПЛАНЕТАРНОГО ОРГАНІЗМУ	8
1.1. Ідея соціального організму в науковій спадщині планетарної спільноти	8
1.2. Соціальний організм як протиріччя між особистістю і суспільством	24
1.3. Евристична модель родового соціального організму	35
1.4. Соціальний організм як еквіпотенціальна система функціональних конструкцій	60
РОЗДІЛ II ЗАРОДЖЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЦІАЛЬНОГО ОРГАНІЗМУ	77
2.1. Зародження і становлення загальноєвропейського дому: історичний аспект	79
2.2. Розвиток системи саморегуляції Об'єднаної Європи	92
2.3. Роль системи врядування Європейського Союзу в об'єднанні Європи.....	103
2.4. Провідні тенденції, виклики та суперечності у морфогенезі та функціонуванні системи саморегуляції Об'єднаної Європи	121
РОЗДІЛ III ГЕОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ ПОРОДЖЕННЯ ПЛАНЕТАРНОГО СОЦІАЛЬНОГО ОРГАНІЗМУ	138
3.1. Світоглядно-ідеологічний процес, або космополітизм, як платформа дослідження еволюції планетарної світсистеми	139

3.2. Мережевість як становлення нової онтології планетарної мегасистеми	155
3.3. Інформаційна єдність планетарної спільноти як провідна засада становлення цілісної світ системи	179
3.4. Тенденція до становлення організаційної цілісності планетарної спільноти і потреба в глобальному управлінні світсистемою	220

РОЗДІЛ IV АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ ІНГРЕДІЄНТІВ І ЕЛЕМЕНТІВ ПЛАНЕТАРНОГО СОЦІАЛЬНОГО ОРГАНІЗМУ	248
4.1. Планетарна особистість та її роль у саморозгортанні соціального світу	248
4.2. Світове громадянське суспільство як продукт саморозгортання планетарної спільноти	277
4.3. Світовий уряд як суб'єкт глобалізованого управління соціальним розвитком планетарної спільноти	321
4.4. Світова держава як продукт глобалізованого організаційного розвитку планетарної спільноти	357
НА ПОРОЗІ СИНГУЛЯРНОСТІ (замість післямови)	407
ЛІТЕРАТУРА	428

ПЕРЕДМОВА

Ця наукова розвідка є результатом довготривалих досліджень властивостей еволюції планетарного соціального світу. Етап глобалізації і інформаційної революції є поворотним пунктом в еволюційному розвитку планетарної спільноти, оскільки саме в його просторі мають відбутися революційні зміни в її життєдіяльності.

Ми маємо на увазі становлення Планетарної особистості, що буде збагачена штучним інтелектом і фактично може частково відмовитись від власного фізичного тіла. Семантичним полем її повсякденного буття стає переважно ціннісний сегмент ноосфери, і вона почне формувати інтелектуальну цивілізацію, що буде обслуговуватися переважно смисловим сегментом ноосфери. Це не чудакуваті вигадки авторів, а прогноз найближчого майбутнього стану планетарної спільноти.

Подібні розробки ведуться в різних країнах світу, у великих інститутах, значна кількість праць вже опублікована в Інтернеті. Ці праці, в яких піднімаються різні питання, пов'язані зі стурбованістю долями світу не лише учених. Куди йде людство на цій стадії розвитку? Які кризи насуваються, і як їх здолати? Яким буде наступний, посткризовий ступінь розвитку? Що буде з планетарною світською системою на кінець XXI – початок XXII ст.? Ось далеко не весь перелік питань, на які планетарна спільнота чекає відповіді.

Ми вважаємо перспективною для пояснення механізму упорядкування організаційного устрою планетарної спільноти у XXI столітті гіпотезу становлення планетарного соціального організму. Така дослідницька позиція спирається на нашу теоретичну розробку концепції соціального організму, що була введена у науковий світ наприкінці XX століття і дотепер не отримала заперечення ні з боку вітчизняної, ні зарубіжної наукової спільноти.

Навпаки, звернення до неї у вільному доступі в інституційному депозитарії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова науковців з різних країн світу свідчить про те, що ідея організованого устрою соціального життя планетарної спільноти плідна і потребує подальшого теоретичного осмислення. Найбільше відвідувачів зареєстровано з Болгарії, Венесуели, Вірменії, Данії, Ефіопії, Китаю, Кореї, Нідерландів, Німеччини, Російської Федерації, Саудівської Аравії, Сполученого Королівства, США, Франції, Чехії та низки інших країн світу.

Наше бачення саморозгортання планетарного світу ґрунтується на визнанні дуальності субстанції нашого Всесвіту, що складається з Фізичного і Семантичного Всесвітів, польової форми життя, самоорганізаційних процесів, джерелом яких є особистість людини, що швидко піднімається по осі еволюції, поступово оволодіваючи архетипами, емпіричним і науковим знанням, загальнолюдськими цінностями, зрештою, смислами.

При цьому сама планетарна людина саморозгортається за алгоритмом: пралюдина – біологічна людина – особистість людини – планетарна особистість – ноосферна особистість – променисте людство (за К. Ціолковським). З цього алгоритму чітко випливає провідна тенденція переходу планетарного людства від учасника процесів так званої першої природи через другу природу до елемента космічного середовища, або до третьої природи. Саме саморозгортання людини за цим алгоритмом несе на собі різні організаційні форми її життєустрою. Тому ми маємо на меті дослідити момент сучасного переходу людини до стану Планетарної особистості і створення на цій основі такої організаційної форми життєустрою, як планетарний соціальний організм.

Проблему становлення соціального організму як геологічного явища ми раніше аналізували з філософського погляду, створили відповідний його образ і подали його як систему еквіпотенціальних функціональних конструкцій, що вибудована за голографічним принципом. При цьому достатньо глибоко проаналізували і подали у науковій літературі морфологічний і функціональний аспекти цього унікального явища. Наразі перед нами постала проблема дослідити його еволюційний контекст.

Тож ми налаштовані відтворити механізм породження планетарного соціального організму, що нині формується трьома потужними тенденціями, а саме: становленням онтологічної цілісності, інформаційної цілісності і організаційної цілісності. При цьому саме ці тенденції й породжують становлення таких унікальних глобалізаційних продуктів, як: Планетарна особистість, Світове громадянське суспільство, Світова держава і Світовий уряд, у взаємодії яких й породжується якісно нова цілісність, що ми називаємо планетарним соціальним організмом.

Далі ми прогнозуємо, що становлення планетарного соціального організму запустить геологічні процеси наступного етапу, тобто сформує ноосферну особистість, яка й «виведе» нас на поріг сингулярності. Соціальна сингулярність настане, на нашу думку, у момент, коли планетарна спільнота, породивши планетарний соціальний світ, загубить контроль над ним і перейде у невідому для нас фазу космічного буття.

Тож для нас нині ясно тільки одне: ми швидко наближаємось до порога соціальної сингулярності в бутті планетарного соціального світу. При цьому ми не згодні з прогнозами деяких дослідників, що це трапиться в вже на початку або навіть у просторі XXI століття, але те, що це неодмінно станеться, у нас жодних сумнівів не викликає.

Тому ми послідовно досліджуємо майбутній стан організації життєустрою планетарної спільноти і пропонуємо читачам своє бачення його конфігурації на етапі інформаційної цивілізації.

Автори

Розділ I

**СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
ДОСЛІДЖЕННЯ БУТТЯ ПЛАНЕТАРНОЇ СПІЛЬНОТИ**

**1.1. Ідея соціального організму в науковій спадщині
планетарної спільноти**

Сучасна криза переконливо доводить, що вузловою проблемою теорії пізнання на початку XXI століття є оптимізація організації людського життя в планетарному масштабі. На тлі загальної соціальної кризи національні, демографічні, військові, сировинні, енергетичні, екологічні та інші глобальні проблеми сприймаються як її наслідки.

Процес актуалізації проблеми фундаментальної раціоналізації суспільного життя спостерігається давно, і в названому процесі можна виділити, як мінімум, три етапи: перший – пов’язаний з обґрунтуванням пріоритету ролі особистості в історії і земного походження суспільства та держави (епоха Відродження); другий – пов’язаний зі становленням соціальної доктрини марксизму, що розкриває суть суспільного життя на основі первинності матеріального над духовним за зростання творчої ролі народних мас як суб’єкта соціальної чинності (кінець XVIII – середина XX століть); третій – пов’язаний з пошуком «філософської єдності» серед безлічі відносно самостійних і взаємовиключних засобів пояснення ліній розвитку соціального світу – теологічного, матеріалістичного, технократичного, феноменологічного екзистенціалістичного та інших (з середини XX століття).

Не дивно, що перед такими потужними і різноспрямованими потоками інтелектуальної та фізичної енергії слаборозвинута теоретична думка просто розгубилася. Причина цього явища полягає в тому, що практична свідомість людей продовжує орієнтуватися на засвоєння логіки зовнішнього стану речей. Люди втратили контакт із внутрішнім світом. Вони перестали розуміти його логіку, і це нерозуміння призвело до того, що спрацювала пастка екології, яка відбиває вимогу дотримання нами закономірностей космічного характеру.

За цих умов природним є поділ дослідників на дві великі групи: песимістів і оптимістів. Песимісти, яких більшість (К. Поппер, А. Койре, Б. Паскаль, Моно та ін.), ставляться скептично до можливостей пізнання законів суспільного розвитку.

Оптимісти ж продовжують невтомно працювати над розгадкою таємниці механізму саморозгортання суспільного життя. У їхньому складі можна виділити, в свою чергу, дві групи. Одна група йде шляхом створення актуалізованих моделей суспільного розвитку, використовуючи для цього тенденції, що відкриваються в ході науково-технічної революції.

Інша ж група дослідників-оптимістів намагається досягнути цілісності суспільного життя шляхом застосування до неї ідеї соціального організму, що має свою власну долю і багатовікову історію. Однак її евристичний потенціал ще цілком незрозумілий і нерозкритий.

Спроби філософського пояснення організменого розвитку другої природи робилися неодноразово. Перші згадки про суспільний організм як форму існування людини зустрічаємо ще в давньоіндійських Ведах (близько 3.5 тис. років до н. д.). Думка про те, що світ людей являє собою взаємопов'язаний організм, простежується і в іншій давньоіндійській пам'ятці «Махабхараті» (перша половина 1 тис. до н. д.). В одному з її епізодів йдеться про єдину духовну субстанцію, до якої прагнуть всі емпіричні явища.

Пізніше ця ідея була підтримана Платоном, Арістотелем, Гоббсом, Контом, Спенсером, Марксом, Енгельсом, Леніним, Дюркгеймом та багатьма іншими філософами. У світовій соціології склався цілий напрямок, що одержав назву органічної школи. Із сучасних дослідників її підтримують М. Моїсеєв, А. Аганбегян, Р. Абдеєв, М. Арчер, П. Штомпка, В. Андрущенко, В. Воловик, В. Воронкова,

М. Михальченко, М. Мокляк, В. Пилипенко, В. Піддубний, І. Черненко, В. Шаповалов та багато інших.

Ми поки що свідомо не розмежуємо поняття «соціальний організм», «суспільний організм», «духовний організм», «етносоціальний організм», «логічний організм», «соборний організм», «церковний організм», «державний організм», «народно-державний організм», «інституціональний організм», «культурологічний організм», «культурно-історичний організм», «колективний організм», «етнічний організм», «формаційний організм» та інші аналогічні його визначення, хоча вкладаємо в кожне з них свій специфічний зміст. Ця обставина є, в свою чергу, ще одним фактом, що підтверджує актуальність проведення філософського дослідження.

Наша дослідницька позиція полягає в тому, що ми бачимо органічну єдність соціального світу і визнаємо його іманентний зв'язок з першою природою і Космосом. Більше того, ми стверджуємо, що саме в ході подолання нинішньої планетарної кризи людська думка знайде якісно новий засіб концептуального пояснення свого подальшого розвитку. На нашу думку, відповіді на всі питання, що розбурхали філософську і наукову свідомість світового співтовариства наприкінці ХХ століття, варто шукати в явищі ноокоосмогенезу, а точніше – ноосоціогенезу. Спонтанна самотрансформація соціального світу викликана, на нашу думку, загостренням потреби Космосу в ефективно функціонуючому планетарному розумі, що покликаний компенсувати його структурну нестійкість.

Іншими словами, ми згодні з М. Моїсеєвим у тому, що в «синергетичній мішанині», якою уявляється світовий процес самоорганізації універсуму, існує жорстка тенденція формування своєрідного автопілота, що охороняє суперсистему планетарного розуму і її фрагменти від спонтанного руйнування. І ця специфічна функція авторегулятора в еволюційному розвитку універсуму належить ноосфері, провідну роль в якій грає людська особистість¹.

Наш аналіз показує, що ідея соціального організму якраз і виникла для відображення в логічній формі специфічного планетарного явища, а саме: саморозгортання соціального життя, або розумної

¹ Див. : Моїсеєв Н. Н. Человек и ноосфера / Н. Н. Моїсеєв. – М. : Молодая гвардия, 1990. – С. 196–202.

живої речовини, що співіснує поряд зі звичним білково-нуклеїновим життям, або простою живою речовиною. На практиці виходить так, що у вигляді сукупності фізичних організмів спочатку перед нами розкрився матеріальний бік Всесвіту, а тепер у сімействі соціальних організмів проступає образ її духовної складової.

Звідси випливає наполегливе прагнення дослідників, використовуючи засіб аналогій, накласти закономірності живого виду планетарної речовини на розумну живу речовину. Саме з цієї причини історія її саморозгортання, як відомо, тісно переплітається з поняттям «фізичний організм». Цей зв'язок може бути поданий у наступному вигляді: у Платона він є метафорою, у Аристотеля – аналогією, у Г. Спенсера – паралелізмом, у Лілієнфельда – абсолютною тотожністю. Нині ж ми констатуємо цей зв'язок як особливий предмет спершу філософського, а згодом і наукового аналізу.

На практиці суть проблеми полягає в тому, щоб дану ідею перетворити на філософську концепцію саморозгортання соціальної реальності як відносно самостійного геологічного процесу. Генетично соціальна дійсність виникає з розвитку біосфери, має самостійне буття в ноосфері і закономірно переходить в електромагнітосферу як елемент вже космічного середовища. Це засіб, яким перед нами розгортається явище ноокосмогенези, яка включає в себе три рівні: Переджиття, Життя і Наджиття.

Сьогодні приступати до дослідження проблем суспільного життя без аналізу причин глобальної кризи, що невпинно розбухується, некоректно. Не применшуючи ролі суб'єктивного чинника (особистостей, партій, громадських рухів) в саморозгортанні соціального світу, варто бачити й те, що тут визначальним є спонтанний прояв такого чинника суспільного розвитку, як розум людини. Ми не зрозуміли або не сприйняли серйозно попередження Г. Гегеля про те, що «якщо тільки дух народу піднімається на більш високий рівень, всі моменти державного устрою, пов'язані з попередніми рівнями його розвитку, втрачають свою усталеність, вони повинні занепасти, і не існує сили, здатної їх утримати»². При цьому стало ясно, що у нас повністю відсутнє бачення космологічного характеру або глибини змін, що відбуваються і почуття тривалості перехідного періоду.

² Гегель Г. Английский билль о реформе 1831 г. / Г. Гегель // Гегель Г. В. Ф. Политические произведения. – М. : Наука, 1978. – С. 379.

Аналіз показує, що пояснення біфуркаційного характеру сучасних суспільних процесів треба шукати у Всесвіті, видозміни якого є об'єктивною причиною, що викликає гігантське потрясіння культурно-історичного світу. Геологічний процес – це така тотальна реальність, в якій знімаються обидві названі вище тенденції в суспільному процесі. У ході цього процесу перебудовується сама підстава другої природи. Планетарне людство починає розвиватися на своїй власній основі. І завдання філософії – зрозуміти характер змін, що нині відбуваються, щоб виробити адекватний їм характер мислення і поведінки суб'єкта історичної чинності, перспективний для третього тисячоліття.

Для визначення ступеня складності обраної для аналізу проблеми важливо знати ступінь її розробки у філософській і науковій думці. Огляд наявної науково-філософської літератури показує, що проблема соціального організму, принаймні в радянській і вітчизняній, цілеспрямовано не досліджувалася. На неї існувало негласне табу. Її вивчення прирівнюється до вирішення проблеми вічного двигуна в механіці. Водночас ідея соціального організму давно хвилює розум людства, і все наше життя буквально пронизане нею.

З аналізу наявної літератури випливає, що ця ідея змінила вже декілька історичних форм свого функціонування. Спочатку вона достатньо тривалий час існувала у міфологічній формі, відголоски якої дійшли навіть до наших днів. Для підтвердження цього достатньо навести опис суспільного організму, що зустрічається в літературі. Ось як її описує, наприклад, у «Тюремних зошитах» А. Грамші: «Саме поза залежністю від окремих індивідуумів існує щось фантастичне, існує абстракція колективного організму, свого роду самостійне божество, яке не мислить якоюсь конкретною головою, а все-таки мислить, яке не пересувається з допомогою людських ніг, а все-таки пересувається і т. ін.»³

Після цього міфологічна форма ідеї єдності світу була закономірно замінена на теологічну. У вченні апостола Павла сказано, що «суспільство є єдине тіло во Христі». Але принцип підпорядкування начальникам, за вченням Павла і апостолів, не може додаватися до

³ Грамши А. Тюремные тетради / А. Грамши // Грамши А. Избр. соч: в 3 т. – М., 1959. – Т. 3. – С. 257–258.

царини віри; вони проголошують право опору, але тільки пасивного і тільки шляхом мучеництва. Принципи рівності, братерства, людської єдності, до яких вже піднялася філософія епохи, переходять у нове вчення і таким чином спускаються з філософських висот у народні вірування.

Сенека Луцій Анней (близько 4 р. до н. д. – 65 р. н. д.) – римський філософ, вихователь і радник імператора Нерона розглядав світ як єдине розумно-божественне ціле, всі частини якого органічно пов'язані між собою⁴.

Теологічна форма отримала нищівний удар з боку Аристотеля, що, як не дивно, пройшов непоміченим для філософів, а її релігійна конфігурація наповнювалася змістом ще в епоху Г. Гегеля. Так, наприклад, Г. Греєф пише: «Думка його (Аристотеля – авт.) виходить за межі грецького державного ладу: він вивчає і порівнює сто п'ятдесят різноманітних політичних форм. Він розглядає суспільство вже не як штучне створення богів і людей, а як природний організм. Таким чином, цей найвидатніший попередник наукової соціології вчиняє величезний переворот в галузі суспільних вчень. Дивно тільки те, що в тисячах томів, присвячених Аристотелю, цій основній його ідеї коментатори приділили, чи не найменше уваги; між тим ця важлива точка зору пов'язує грецький світ з найбільш передовою думкою нашого часу»⁵.

Від Аристотеля організмене уявлення про суспільство перейде до Гоббса, Гегеля, П'єра Леру та інших теологічно налаштованих філософів. Філософія Краузе також просякнута теологією. Але від філософських систем Гегеля, Шелінга, Шлегеля вона вигідно відрізняється шляхетністю і широтою своїх суспільних прагнень. Крім того, це одна з перших систем, що розглядає суспільство в загальних рисах як організм, наділений функціями і органами.

Найбільш повний опис історичного аспекту розвитку ідеї соціального організму ми зустрічаємо в соціологічній літературі початку ХХ століття. У більш пізній час матеріалістична настанова відсунула її на периферію теорії пізнання. Так, наприклад, у праці «Соціо-

⁴ Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха просвещения. – М. : Политиздат, 1991. – С. 441.

⁵ *Граммши А.* Тюремные тетради / А. Граммши // Граммши А. Избр. соч: в 3 т. – М., 1959. – Т. 3. – С. 39.

логія» М. Ковалевський зазначає, що «погляд на суспільство як на організм, що розвивається, як відомо, Спенсером, а за ним Шеффле, Лілієнфельдом, Вормсом, Ізуле, Новиковим і почасти де Грефом, вже зустрічається в зародку у Конта, який звертається до цього уподібнення, усвідомлюючи водночас, що аналогія не є тавтологією, і тому утримуючись від того пристосування окремих установ і суспільних функцій до різноманітних частин людського тіла, яке так багато сприяло викривленню вірної в суті своєї думки, вірної настільки, наскільки нею заперечується чисто механічне, тобто штучне зближення різних елементів громадськості»⁶.

Тут же він залишає нам відомості про те, що ця ідея простежується і в більш ранній історичний період. «Навряд чи потрібно нагадати, – пише М. Ковалевський, – що перший зародок вчення, згідно з яким різні соціальні класи і відповідні їм установи визнаються частинами одного органічного цілого, веде початок від Платона. Багато століть згодом, Плутарх у своїх «Moralia» проводить ту ж точку зору. «Moralia» Плутарха були дуже розповсюджені у візантійському і середньовічних суспільствах. Вони зберегли від забуття платонове вчення про органічну природу держави навіть в епоху, коли думки найвидатнішого з філософів Греції відомі були світу лише у вигляді уривків і доходили до нього обхідними шляхами. У XII столітті Іоанн Салісберійський, слідом за Платоном, знову висунув положення про державу – організм. Ще до появи «Богословської Енциклопедії» («Summa theologia») Фоми Аквіната, «Polycraticus» Іоанна Салісберійського резюмував, так би мовити, все соціальне і політичне знання середніх віків. До цієї книги постійно зверталися за довідками і її не раз рабськи списували. Завдяки їй органічна теорія держави перейшла в праці перших представників схоластичної філософії, особливо в «Specula» Вінцента з Бове»⁷.

Далі М. Ковалевський справедливо робить висновок про те, що «ця теорія, що, зазвичай, пов'язується з ім'ям Гоббса, була відома, таким чином, за багато віків до нього. Гоббс зумів надати їй, однак, деяку оригінальність і блискучу форму в своєму «Левіафані». Вчен-

⁶ Ковалевский М. М. Социология / М. М. Ковалевский. – С.-Петербург : Типография М. М. Стасюлевича, 1910. – С. 205.

⁷ Ковалевский М. М. Социология / М. М. Ковалевский. – С.-Петербург : Типография М. М. Стасюлевича, 1910. – С. 205.

ня Г. Спенсера є лише нове вираження тієї ж доктрини, що налічує, як ми бачили, більш ніж дві тисячі років існування»⁸.

В подальшому вульгаризація її пов'язана вже з працями Шеффле, Лілієнфельда, Рене Вормса, що виставили її на свій рахунок і вдалися до чималих перебільшень при її розвитку. У своїх пошуках аналогій між державою і живим організмом вони дійшли до ототожнення біржі з людським серцем.

Вже Платон називає державу величезною людиною. У Аристотеля ця метафора Платона вже має характер не поетичної фікції, а дійсної аналогії. Держава стала організмом, тобто величезною людиною, а сама людина була визнана істотою суспільною. Аристотеля тому необхідно вважати справжнім батьком теорії соціологічного макрокосму. Але він все ж визнавав це зіставлення тільки зіставленням; у Спенсера ж йдеться вже про паралелізм. Екзодерма, ендодерма, мезодерма визнаються існуючими однаково і в структурі організмів, і в структурі суспільства. Насправді ж мова може йти тільки про відповідність, зустрічі і паралелізми. Лілієнфельд доводить наслідки таких пошуків за уподобленнями до кінця, говорячи, що «суспільство не тільки схоже на живий організм, але і що воно є живий організм»⁹.

Філософської форми ідея соціального організму намагається набути давно. Як інструмент пізнання вона стала широко застосовуватися для аналізу суспільного життя. На цьому етапі вона набула універсального характеру і почала застосовуватися практично до всіх сторін людського життя. На практиці вийшло так, що ця ідея, не маючи чітко визначеного змісту, вже сотні років успішно працює в теорії пізнання. Її живучість дуже добре пояснив В. Вернадський, який писав: «Створюється нова своєрідна методика проникнення в невідоме, що виправдовується успіхом, але яку образно (моделлю) ми не можемо собі уявити. Це немов би висловлене у вигляді «символу», створеного інтуїцією, тобто несвідомим для дослідника охопленням незліченної сили фактів, нове поняття, що відповідає реальності. Логічно ясно зрозуміти ці символи ми поки що не можемо, але додати до них математичний аналіз і відкривати цим шля-

⁸ Ковалевский М. М. Социология / М. М. Ковалевский. – С.-Петербург : Типография М. М. Стасюлевича, 1910. – С. 207–208.

⁹ Ковалевский М. М. Социология / М. М. Ковалевский. – С.-Петербург : Типография М. М. Стасюлевича, 1910. – С. 262.

хом нові явища або давати їм теоретичні узагальнення, що перевіряються в усіх логічних висновках фактами, тривко враховуючи їх мірою і числом, ми можемо»¹⁰.

Цілком природно, що ідея соціального організму передусім була застосована до вивчення сфери політичних відносин. І оскільки політика – явище достатньо складне, то в науковій літературі можна виокремити наступні різновиди соціального організму: державний, управлінський і власне політичний. Ідеальна держава, згідно з Платоном (347 р. до нашої доби), «має бути красивою вся в цілому». «Втім, – характеризує він свій проект ідеальної держави, – ми засновуємо цю державу, зовсім не маючи на увазі зробити якимось особливо щасливим один з прошарків її населення, але, навпаки, хочемо зробити такою всю державу в цілому»¹¹.

Ж.-Ж. Руссо в 1762 році, в роботі «Про суспільний договір або принципи політичного права», критикуючи Монтеस्क'є і Гоббса, слідом за Бейлем прийшов до дійсної концепції необхідності бога, що карає і винагороджує, забезпечуючи життєздатність державного організму і непорушність суспільної моралі¹².

Особливо цінними є визначення змісту поняття «державний організм» Г. Гегеля, який писав, що «конкретна держава є розчленоване на його особливі кола ціле»¹³. У праці, присвяченій проблемам естетики, читаємо наступну характеристику суспільного організму: «Увесь цей організм є в справжній державі добре злагодженим, цілим і завершеним у собі»¹⁴. При цьому, як зауважив він у листі до Шеллінга, ще в січні 1795 року: «Ортодоксію неможливо розхитати до тих пір, доки її проповідь пов'язана з земними вигодами і вплетена в цілісний державний організм»¹⁵.

¹⁰ Вернадский В. И. *Философские мысли натуралиста* / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1988. – С. 77.

¹¹ Гегель Г. В. Ф. *Философия права* / Г. В. Ф. Гегель ; пер. с нем. ; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц ; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М. : Мысль, 1990. – 494 с.

¹² *Философский энциклопедический словарь* / под ред. С. С. Аверинцева, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичева и др. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – С. 432.

¹³ Див. : Гегель Г. В. Ф. *Философия права* / Г. В. Ф. Гегель ; пер. с нем. ; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц ; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М. : Мысль, 1990. – 347 с.

¹⁴ Гегель Г. *Эстетика* : в 4 т. / Г. Гегель. – М. : Искусство, 1968. – Т. 1. – С. 107.

¹⁵ Гегель Г. *Письма. Берн и Чугг, 1793–1796. Гегель – Шеллингу* / Г. Гегель // Гегель Г. *Работы разных лет*. – М. : Мысль, 1993. – Т. 2. – С. 218.

У сучасній політичній літературі часто має місце застосування поняття «соціальний організм» до суспільних утворень різного типу: до політичних партій, а також інших суспільних організацій і рухів.

Завдяки працям К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна і навіть ширше – матеріалістичному напрямку в теорії пізнання, сьогодні найбільше описаний виробничий організм¹⁶. За часів капіталізму, на думку К. Маркса, «в системі машин велика промисловість володіє цілком об'єктивним виробничим організмом, який робітник знаходить вже як готову матеріальну умову виробництва»¹⁷.

В. Ленін у праці «Економічний зміст народництва» пише: «Кожна така система виробничих відносин є, за теорією Маркса, особливим соціальним організмом, який має особливі закони свого зародження, функціонування та переходу у вищу форму, перетворення в інший соціальний організм»¹⁸.

Аналіз управління «як істотної ознаки соціального організму» пропонував вести відомий болгарський учений Марко Марков¹⁹. З огляду на розробку проблем управління, поняття суспільний організм було поширене на регіон, місто. Характеризуючи суспільну природу міст, К. Маркс писав, що «тут ціле не просто сума своїх частин. Це свого роду самостійний організм»²⁰. В. Ленін, як відомо, вимагав зразкової постановки справи в конкретній місцевості не випадково, оскільки вважав регіон теж цілісною системою, що само-розвивається.

¹⁶ *Маркс К.* Классовая борьба во Франции с 1848 по 1850 г. / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1956. – Т. 7. – С. 79.

¹⁷ *Маркс К.* Капитал. критика политической экономии / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1960. – Т. 23. – С. 397.

¹⁸ *Ленин В. И.* Экономическое содержание народничества и критика его в книге г. Струве (отражение марксизма в буржуазной литературе / В. И. Ленин // Ленин В. И. Полное собрание сочинений. – 5 издание. – М. : Издательство политической литературы, 1967. – Т. 1. (1893–1894). – С. 429.

¹⁹ Див. : *Марков М.* Теория социального управления / М. Марков. – М. : Прогресс, 1978. – С. 38.

²⁰ *Маркс К.* Экономические рукописи 1857–1859 годов. Часть вторая / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1969. – Т. 46. Ч. 2. – С. 470.

Ні у кого не викликає сумнівів коректність уживання поняття суспільного організму до економічної сфери. Його вперше вжив щодо зазначеної сфери нашої дійсності знов-таки К. Маркс, який зауважив, що з усуненням капіталістичного базиса і «разом з усуненням безпосереднього характеру живої праці як лише одиничної, або загальної лише внутрішньо, чи лише зовні, разом з перетворенням діяльності індивідів на безпосередньо загальну або суспільну, з предметних моментів виробництва знімається ця форма відчуження; вони завдяки цьому перетворюються на власне органічне тіло, де індивіди відтворюють себе як окремі одиниці, але як суспільні одиниці»²¹. Далі К. Маркс вживає поняття суспільного організму в аналізі проблем кооперації. Це ж поняття та ідея соціального організму застосовується ним і в аналізі закономірностей функціонування галузей народного господарства²².

У сучасній літературі ідея соціального організму співвідноситься з усіма традиційними і модерними структурними одиницями економічної сфери: всілякого роду асоціаціями, акціонерними товариствами, біржами, банками і т. ін. Підтвердженнь цьому – безліч. Достатньо проаналізувати зміст планування розвитку економічної і соціальної сфер, яке надало значний імпульс розповсюдженню ідеї соціального організму. План соціального розвитку охоплює всі сторони життєдіяльності суспільного організму щодо підприємства, галузі або регіону.

Сьогодні, коли державами, що з'явилися внаслідок розпаду СРСР, повсюдно ініціюється процес приватизації і корпоратизації державних колись підприємств, процес залучення до вжитку поняття соціального організму інтенсифікується. Причину цього пояснив М. Моїсеєв, який справедливо зауважив, що, «набуваючи самостійності, те чи інше підприємство відразу перетворюється на організм: у нього виникають власні цілі і певні можливості їм слідувати. Ці нові цілі зовсім не мають співпадати з метою всього господарського

²¹ *Маркс К. Экономические рукописи 1857–1859 годов. Часть вторая / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1969. – Т. 46. Ч. 2. – С. 347.*

²² *Див. : Из рукописного наследия К. Маркса // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1958. – Т. 12. – С. 712, 720.*

організму: вони завжди будуть іншими – не антагоністичними, але іншими»²³.

Свого часу А. Аганбегян, наприклад, аналізуючи причини невдач економічної реформи 1965 року, прийшов до висновку про те, що корені її провалу сягають в цілісний організм підприємства, яке живе як органічна система зі своїм єдиним для всіх частин законом. Він і відторгнув нав'язані зовні чужеродні тіла. «Спрацював, – як вважає А. Аганбегян, – загальний для всього живого закон збереження системи»²⁴.

З аналізу наявної літератури виходить, що вищезгадана ідея плідно діє в соціальній сфері при дослідженні проблем, пов'язаних з особистістю, колективом, іншими соціальними спільностями. Так, наприклад, К. Маркс використовує ідею суспільного організму стосовно окремої людини²⁵ і трудового колективу²⁶.

Ідея організму щодо колективу розповсюджена не тільки у сфері матеріального виробництва. Вона отримала права громадянства і у сфері виховання і навчання. Так, наприклад, відомий педагог А. Макаренко писав про те, що колектив – це соціальний, живий організм, тому і організм, що він має органи, де є повноваження, відповідальність, співвідношення частин, взаємозалежність, а якщо нічого цього немає, то немає і колективу, а є просто збирище.

Сьогодні дослідники пішли ще далі і проводять більш масштабні аналогії. Так чинить, наприклад, М. Моїсеєв, який у праці «Человек и ноосфера» розповсюджує ідею суспільного організму на планетарну спільність²⁷.

Приблизно така ж картина багатofункціонального застосування поняття соціального організму спостерігається і в духовній сфері. Тут йдеться про організм науки, мистецтва, релігії і т. ін. Хоча ця

²³ Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера / Н. Н. Моисеев. – М. : Молодая гвардия, 1990. – С. 323.

²⁴ Известия. – 1985. – 25 августа.

²⁵ Див. : Маркс К. Экономические рукописи 1857–1859 годов. Часть вторая / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1969. – Т. 46. Ч. 2. – С. 213–214.

²⁶ Див. : Маркс К. Капитал. Критика политической экономии Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1960. – Т. 23. – С. 345.

²⁷ Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера / Н. Н. Моисеев. – М. : Молодая гвардия, 1990. – С. 318–319.

сфера суспільної життєдіяльності має істотні відміни від усіх інших, що раніше нами згадувалися, бо «душа з її внутрішнім життям не просвічує через всю реальність тілесної форми».

Як писав Г. Гегель: «Той же недолік виявляється і у вищій сфері, у духовному світі і його організаціях, що розглядаються в їхній безпосередній життєвості. Чим значиміші і змістовніші ці духовні утворення, тим більше потребує супутніх засобів та єдина мета, що одушевляє це ціле і складає його внутрішню душу. У безпосередній дійсності ці засоби виявляються доцільними органами, і все, що діється і відбувається, здійснюється лише через посередництво волі. Кожна частка такого організму, як держава і родина, тобто кожний окремих індивід, виявляє волю і перебуває у зв'язку з іншими членами того ж організму, але єдина внутрішня душа цього зв'язку, свобода і розум єдиної волі не виступають на арену реальності і не відкриваються в кожній частині як єдине і цілісне внутрішнє одушевлення»²⁸.

Цікаві ідеї щодо феномена соціального організму ми знаходимо в працях О. Шпенглера²⁹. Цей філософ на місці «монотонної картини» однолінійної світової історії убачає феномен безлічі культур – «організмів» (у прямому розумінні). Кожен культурний організм, будучи замкнутою системою, має наскрізну єдність, яка виражається не в ідеях, а в об'єктивній структурі, у пластичному «жесті», в «інстинктивному такті» і «звичці». Абсолютно непроникний для впливу інших подібних до нього організмів, він живе своїм особливим життям (тривалість його залежить від внутрішнього вітального циклу культури), створюючи свої цінності, науку, мистецтво, соціально-економічні стосунки і т. ін.

Наскрізна єдність культурного організму усвідомлюється філософом з позицій філософії життя. Внаслідок генералізації поняття органічного життя як абсолютної і безумовної першосубстанції буття постулюється ірраціональна трансцендентна життєва сфера. У лоні її незбагненним чином зароджується «душа культури» – її «прафеномен». Життя як космічне начало («космічний такт») має прообраз – наше власне планетарне існування.

²⁸ Гегель Г. Эстетика : в 4 т. / Г. Гегель. – М. : Искусство, 1968. – Т. 1. – С. 155.

²⁹ Spangler O. Urfragen: Fragmente aus dem Nachlass / O. Spangler / Unter Mitw. von Manfred Schröter ; Hrsg. von Anton Mirko Koktanek. – München: Beck Cop., 1965. – S. 56.

Особливо активно поняття «організм» вживається в російській філософській думці при обговоренні сутності явища соборності. Достатньо вказати на праці М. Бердяєва, О. Хомякова та інших мислителів. Так, наприклад, М. Бердяєв писав, що «справжня свідомість суцього можлива лише через перебування в соборності, у церковному «ми», у зреченні «Я», що випадає з церковного «ми», що пориває зі зреченням як внутрішнім життям церковного організму, перестає стикатися з суцим і пізнавати його»³⁰.

Категорія «організм» застосовується і в теорії пізнання при вивченні прихованої частини соціальної реальності. Так, наприклад, автори праці «Структури в нелінійних середовищах» пишуть наступне: «Фізична енергія слова нічим не відрізняється від будь-якої фізичної енергії... слово є в цьому сенсі легкий і невидимий повітряний організм, наділений магичною силою щось особливе значити, в якісь особливі глибини проникати і невидимо творити великі події»³¹.

Відомо, що організаційна ідея розповсюджується деякими дослідниками і на Космос. Так, наприклад, М. Бердяєв у своїх працях спеціально розглядав місце людини в космічному організмі.

Просто дивно, як це могло трапитися, що, володіючи таким потужним евристичним потенціалом, ця філософська ідея не знайшла свого відбиття в сучасній вітчизняній соціальній філософії. Ми знаходимо лише побіжне посилання на неї в курсі лекцій «Сучасна соціальна філософія», що вийшов у 1993 році за редакцією В. Андрущенко і М. Михальченка³².

Але вже в колективній монографії «Суспільні закони та їхня дія», виданій Інститутом філософії НАН України в 1995 році, цей термін вживається частіше, хоча і без розшифрування змісту, тобто як методологічний засіб³³.

Цей термін вживається як методологічний засіб і в праці В. Кременя, Д. Табачника і В. Ткаченка, які пишуть про те, що «су-

³⁰ Бердяев Н. А. О русской философии : в 2 ч. / Н. А. Бердяев. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1991. – Ч. 2. – С. 20–21.

³¹ Курдюмов С. П. Компьютеры и нелинейные явления / С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий, Л. Б. Потапов, Л. Л. Самарский. – М. : Наука, 1988. – С. 20.

³² Див. : Андрущенко В. Сучасна соціальна філософія : курс лекцій : в 2 т. / В. Андрущенко, М. Михальченко. – К. : Вид-во «Генеза», 1993. – Т. 1. – С. 217.

³³ Див. : Бойченко І. В. Суспільні закони та їх дія / І. В. Бойченко, В. І. Куценко, В. Г. Табачковський. – К. : Наук. думка, 1995. – 212 с.

часна соціологія вважає, що зростання того чи іншого соціального організму, зокрема і цивілізації, неминуче пов'язане з поглибленням його диференціації. З розпадом соціального організму він спрощується, доходить до рівня біполярності, стандартизується, що і свідчить про надлом цивілізації»³⁴.

Наукової форми ця ідея набуває вкрай поволі. Однак саме в цій частині теорії пізнання сформувався цілий напрямок, відомий нам як органіцизм³⁵. Він уподібнює соціальну реальність живому організму. Його А. Ковальов визначає як «методологічну орієнтацію концепцій суспільства на аналогії з поняттям організму як неподільного цілого, на відміну від механіцистичних моделей суспільства як агрегату елементів, які можна вивчати незалежно одне від одного»³⁶. Він виокремлює в ньому три типи:

По-перше, філософський органіцизм, наведений у працях Ф. Шелінга, Г. Гегеля, романтиків, А. Уайтхеда та інших, похідний від давньої ідеї одухотвореного макрокосмічного порядку, всеєдності і протилежний номіналізму і механіцизму французьких просвітителів, соціальних фізиків, англійських економістів, утилітаристів і т. ін.

По-друге, біоорганічні теорії суспільства як зверхорганізму, на еволюційну біологію і аналогії з побудовою і функціями живого організму (органічна школа).

По-третє, соціально-психологічний органіцизм, який вважає, що цілісність суспільства полягає в колективному розумі, свідомості, волевиявленні як самостійної реальності, що не зводиться до свідомості індивідів, які утворюють соціум (соціологізм).

Таким чином, проведений нами стислий історичний екскурс застосування поняття «соціальний організм» показав, що названа ідея існує в силу конвенціональності. Вона застосовується, насправді, як ефективний методологічний засіб дослідження багатоманітності соціальної дійсності.

³⁴ *Кремень В. Г.* Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду) / В. Г. Кремень, Д. В. Табачник, В. Т. Ткаченко. – К. : ARC- UKRAINE, 1996. – С. 52.

³⁵ *Маслобоева О. Д.* Российский органицизм и космизм XIX – XX вв.: эволюция и актуальность : монография / О. Д. Маслобоева. – М. : АПК и ППРО, 2007. – Ч. I-III. – 296 с.

³⁶ *Ковалев А. Д.* Органицизм / А. Д. Ковалев // Современная западная социология : словарь. – М. : Политиздат, 1990. – С. 248.

З її допомогою дослідники всіх країн і часів охоплюють і аналізують органічну цілісність навколишнього світу. Останнім часом організмену ідею дослідники-природознавці розповсюджують навіть на галузь техніки. Початок цьому поклав В. Вернадський, який писав, що «хід наукової думки в створенні машин, як давно помічено, цілком аналогічний ходу розмноження організмів»³⁷. Цю оригінальну думку В. Вернадського поглибив і розвинув Б. Кудрін³⁸.

З усього викладеного вище випливають наступні висновки:

- По-перше, момент зародження ідеї соціального організму губиться в глибині навіть не віків, а тисячоліть людської історії; щоб висвітлити витoki її виникнення, необхідно провести більш ґрунтовний історичний аналіз вказаної проблеми.
- По-друге, в літературі добре відбита еволюція ідеї соціального організму, що цілеспрямовано розвивається від міфологічної через теологічну і філософську форми до наукової. Однак теоретичного наповнення або наукового втілення в теорію ноосоціогенезу ця ідея поки ще не одержала.
- По-третє, це поняття охоплює практично всю багатоманітну соціальну дійсність і застосовується дослідниками суспільних процесів як до людської особистості, колективу, суспільства або його окремих сфер, так і до галузей народного господарства, до світового співтовариства країн, зрештою, до всього людства і навіть до Космосу.
- По-четверте, поняття соціального організму розповсюджується на суб'єктивну і об'єктивну форми соціального світу, що викликає необхідність, в силу субстанціональної єдності світу, приведення їх засобами філософії до органічної єдності.
- По-п'яте, виходу дослідників з означеного гносеологічного глухого кута перешкоджає не стільки неповнота загальнофілософських, політекономічних, соціологічних, політологічних, психологічних та інших визначень, скільки недосконалість світоглядного підходу і недоліки методологічного інструментарію, неясність загальних характеристик сутності і місця

³⁷ Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1988. – С. 32.

³⁸ Системные исследования : ежегод. – М. : Наука, 1980. – С. 236–237.

явища, що нас цікавить, взаємозв'язків його складових частин і особливо взаємопереходів.

Отже, як бачимо, людство пройшло дуже довгий шлях, щоб створити, врешті-решт, цілісну концепцію свого розвитку. Розробити її одне з найактуальніших завдань сучасної соціальної філософії і соціології. На початок ХХІ століття склались всі необхідні і достатні передумови для того, щоб надати ідеї соціального організму світоглядної перспективи, ідеологічної привабливості, точного методологічного вигляду та іманентної теоретичної чистоти.

1.2. Соціальний організм як протиріччя між особистістю і суспільством

Теоретичні узагальнення, що привели до побудови моделі соціального організму і класифікації їх різновидів були зроблені в Україні наприкінці 1990-х і початку 2000 років. Саме тоді в Інституті філософії імені В. Корецького НАН України була захищена докторська дисертація на тему «Соціальний організм: теоретико-методологічний аналіз»³⁹.

Вийшли з друку наукові праці, що деталізували запропоновану нами концепцію соціального організму⁴⁰. Саме на основі цих праць ми маємо подати сутність і зміст соціального організму, його види, що присутні в просторі нашого планетарного буття, щоб спрогнозувати можливість становлення планетарного соціального організму в горизонті становлення інформаційної цивілізації.

³⁹ Бех В. П. Соціальний організм: філософсько-методологічний аналіз : дис. ...доктора філос. наук : 09.00.03 – «Соціальна філософія і філософія історії» / Бех Володимир Павлович. – К., 1999. – 375 с.

⁴⁰ Бех В. П. Философия социального мира: гносеологический анализ / В. П. Бех. – Запорожье : Тандем-У, 1999. – 284 с. ; Бех В. П. Генезис соціального організму країни : монографія / В. П. Бех. – 2-е вид., доп. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 288 с. ; Бех В. П. Соціальне управління у контексті саморегуляції соціального організму країни : монографія / В. П. Бех, Ю. В. Бех, С. М. Попов; за наук. ред. В. П. Беха. – Запоріжжя : Просвіта, 2012. – 572 с. ; Бех В. П. Фірма в дискурсі організмової ідеї : монографія / В. П. Бех, А. В. Гашенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 376 с. ; Бех В. П. Саморегуляція соціального організму навчального закладу : монографія / В. П. Бех, Л. М. Семененко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 330 с. ; Саморегуляція соціального організму країни : монографія / за наук. ред. В. П. Беха ; В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль, Г. О. Нестеренко ; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 652 с.

За своїм походженням соціальний організм є безперестанно плинний енергетичний потік, породжений людиною. Це інтегративне силове поле етносу. Виявляється, що для інтелігібельної матерії, тобто такої, що сприймається на рецептивному рівні, рух є така ж атрибутивна якість, як масивність для сенсигбельної (лат. *sensus*) матерії, тобто здатна бути сприйнятою звичайними почуттями.

Інтелігібельний організм виник у процесі надорганічного, хоча і спонтанного, за характером протікання, органічного синтезу фізичних і духовних засад людини – цього суб'єктивного і кінечного образу об'єктивного і нескінченного універсуму. Особливість життя загалом полягає в тому, що воно є. А що таке дійсна життєвість? Не що інше, як цілісний організм. Таким чином, реальність соціального життя полягає в тому, що воно являє собою цілісний соціальний організм⁴¹.

Завдяки цьому соціальний світ як підстава взагалі став певною підставою, і сама певність (визначеність) двояка: вона, по-перше, певність змісту і, по-друге, певність форми. Перша певність соціального змісту, який притаманний підставі, це є соціальне життя, взяте як сукупність всіх видів діяльності або суспільних відносин. Друга певність соціальної підстави бути загалом зовнішньою змісту, який байдужий до цього відношення, – є соціальний організм.

При цьому ми не шукали аналогів між біологічними, фізичними і соціальними організмами, а виходив з того, що будь-яка жива речовина має організменний устрій. Соціальна ж форма, що притаманна розумній живій речовині, тут не є винятком. Таким чином, нами була доведена гіпотеза про те, що ноосфера В. Вернадського існує у формі системи соціальних організмів.

При цьому у ході спеціального гносеологічного аналізу доведено, що зміст соціального світу, який розглядається як органічна єдність інтелігібельної матерії і соціальної форми, розщеплюється на дві частини: потенційний соціальний світ, прихований в структурі людського організму, з якої він і виступає як з своєї підстави; і зреалізований соціальний світ – соціум, який виник на підставі самостійного функціонування колективної інтелектуальної енергії, відторгнутої учасниками загального життєвого процесу в зовнішнє середовище.

⁴¹ Гегель Г. Философия природы / Г. Гегель // Гегель Г. Энциклопедия философских наук. – М. : Мысль, 1975. – Т. 2. – С. 561.

Потенційний соціальний світ у структурі людської особистості, тобто в-собі-бутті явлений сутнісними силами, які можна розглядати як суб'єктивну форму суспільних відносин (особистість). Водночас зреалізований, вироблений людьми соціальний світ виступає як засноване або як об'єктивна форма суспільних відносин (суспільство).

Взаємоперехід між ними, як між суб'єктивним інгредієнтом і об'єктивним інгредієнтом органічного цілого, вчиняється завдяки функціонуванню знання як специфічної форми духовної складової Всесвіту – інформації. Наявність знання в структурі людини фіксується особливими її якостями, відомими як інтелігентність, а їхня присутність в структурі суспільства, можна припуститися, фіксується особливою якістю сил слабкої взаємодії – мислячим ефіром (егрегором). Злиття інтелігентності окремої людини з інтелігентністю колективної особистості або егрегором (мислячим ефіром) є нова якість, яку й можна називати розумом.

Звідси стає очевидним, що в людині, як підставі соціального життя загалом, є наступне: по-перше, той або інший певний соціальний зміст, який необхідно розглядати з двох боків: оскільки він покладений як підстава (потенційний соціальний світ) і оскільки він становить підставу (соціальний світ, що реалізувався). Сам зміст байдужий до цієї форми; в обох випадках він загалом лише тільки визначення. По-друге, сама підстава (потенційний соціальний світ) є такою ж мірою моментом форми, як і засноване ним (зреалізований соціальний світ); це їхня формальна тотожність. Це одна і та ж субстанція, що перебуває в двох різних формах, і, отже, приречена на взаємодію з самою собою. Цю їх взаємодію ми й спостерігаємо як соціальне життя.

При цьому цілком байдуже, яке з цих двох визначень роблять першим, тобто байдуже, переходити від одного як заснованого до іншого як його підставі або ж від одного як підстави до іншого як заснованого. Засноване (зреалізований соціальний світ), розглянуте окремо, є зняття самого себе; завдяки цьому воно й постає, з одного боку, заснованим, а з іншого як покладання підстави (потенційного соціального світу).

Той же рух є підстава (потенційний соціальний світ) як така; він перетворює себе в засноване (зреалізований соціальний світ) і завдяки цьому стає підставою дечого, тобто воно є в цьому русі і як

засноване, і як те, що тільки тепер наявне як підстава. Підставою того, що саме є підставою, служить засноване, і, навпаки, тим самим підстава виявляється чимось заснованим.

Опосередкування починається стільки ж від одного (особистості), скільки і від іншого (суспільства); кожна сторона є настільки ж підстава, наскільки й засноване, і кожна є все опосередкування або вся форма. Тому питання про те, що первинне – особистість чи суспільство – за характером таке же, як і загальновідома суперечка про те, що з'явилося раніше – яйце чи курка.

Інакше кажучи, соціальний організм породжений внаслідок діалектичної взаємодії організмів феноменологічного і ноуменологічного світів. Це дуже важливо, бо організм від системи відрізняється тим, що він повинен бути породжений, відповідно до принципу Реді, іншим організмом або іншими організмами. Тому філософська ідея соціального організму і є ця усвідомлена в інтелектуальному явищі тотожність двічі перетвореної форми феноменального і ноуменального світів. Вона є вісником Семантичного Всесвіту, і сенс поняття «організм» виявляється тут «як велика архітектонічна споруда, як ієрогліф розуму, що висловлює себе в дійсності»⁴².

Під субстанціональною сутністю соціального організму слід розуміти людський розум, що у своєму конкретному значенні забезпечує єдність форми і змісту соціального світу, «бо форма в найконкретнішому значенні, як писав Г. Гегель, є розум, який осягає світ в поняттях, а зміст є розум як субстанціональна сутність моральної і природної дійсності; усвідомлена тотожність обох є філософська ідея»⁴³. При цьому варто підкреслити, що йдеться про вищий тип розуму, тобто такий розум, що усвідомлюється людиною. Це і є не що інше, як знання.

Отже, нашими попередніми працями було створено теоретичний образ соціального організму як з безпосереднього «цілого», ідея якою марили дослідники суспільного життя протягом багатьох сто-

⁴² Гегель Г. В. Ф. *Філософія права* / Г. В. Ф. Гегель ; пер. с нем. ; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц ; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М. : Мысль, 1990. – С. 322.

⁴³ Гегель Г. В. Ф. *Філософія права* / Г. В. Ф. Гегель ; пер. с нем. ; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц ; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М. : Мысль, 1990. – С. 55.

літь. Під образом тут розуміється інтелектуальний суб'єкт як ціле, взяте виключно в його співвідношенні з самим собою. Це було необхідно для того, щоб ми могли в ході теоретичного дослідження позбавитися від усього несуттєвого, привнесеного зміною конкретних умов. З його допомогою нам вдалося підійти до того, щоб соціальний організм постав перед нами як вже існуючий, тобто як такий, що здійснюється з реального, доступного нашому розумінню і теоретичному аналізу специфічного процесу – обміну діяльністю між людьми.

З вищевикладеного випливає розуміння, що соціальний світ існує у двох формах: суб'єктивованій і об'єктивованій. Ця обставина надихнула нас до обґрунтування цілісності, що існує на основі взаємообміну між цими двома формами одного й того ж субстрату. На користь існування такої суперечливої цілісності існує низка аргументів. Один варіант прямо випливає з розглянутого вище матеріалу. Для цього достатньо поглянути на людську особистість і соціум як на самодіяльні суб'єкти історичної дії, що взаємодіють одне з одним.

Інші варіанти – це немов би варіації першого. Один з них – це «зведення» до органічної системи функціональних продуктів людини і соціуму. Тут ми маємо на увазі, звичайно ж, індивідуальну людську особистість як похідну від людини і колективну особистість, як похідну від соціуму. Після цього можна розглянути агентами діалектичної взаємодії суб'єктивованій, або потенційний, і об'єктивованій, або актуалізований, соціальні світи.

Найбільш коректно і науково точно це протиріччя описали К. Маркс і Ф. Енгельс. Уже в «Німецькій ідеології» вони показали, що абстрактна протилежність особистості і суспільства і її етичне вираження – протиріччя між егоїзмом і альтруїзмом, є лише ілюзорне відбиття соціальних протиріч капіталістичного суспільства. «Ця протилежність є лише уявною, тому що одна з її сторін, так зване «загальне», постійно породжується іншою стороною – приватним інтересом, а зовсім не протистоїть останньому як самостійна сила, що має самостійну історію»⁴⁴. Вони ж тут запропонували і засіб йо-

⁴⁴ Маркс К., Энгельс Ф. *Немецкая идеология* / К. Маркс, Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. *Полное собрание сочинений* : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. – Т. 3. – С. 236.

го зняття. Розв'язання цього протиріччя вони бачили тільки одне: перетворення буржуазного «громадянського» суспільства» на «людське суспільство або усупільнене людство»⁴⁵.

Ось що з обговорюваної проблеми пише Г. Греєф: «Індивіди і суспільство, як і клітини людського тіла і всього людського організму, пов'язані загальними відношеннями, тотожними інтересами і відомим співвідношенням, завдяки якому тільки їхній союз і являє собою організм»⁴⁶.

Отже, доведено, що особистість і суспільство можуть і повинні розглядатися протилежностями діалектичного протиріччя. З цього приводу в нас, окрім історичного погляду на суть основного соціального протиріччя людської історії, є, щонайменше, ще три аргументи. Перший аргумент полягає в тому, що особистість і суспільство є продуктами одного і того ж процесу – формоутворення соціального світу⁴⁷. А крайнощі, як відомо, можуть змикатись між собою. Інакше кажучи, родові продукти суб'єктивованого і об'єктивованого порядку здатні утворити цілісність, яку варто називати родовим соціальним організмом.

Другий аргумент полягає в тому, що вони мають щось «загальне», що їх ріднить більше, ніж те, що їх роз'єднує. Проблема «загального» і «одиночного» є, по суті, вже з часів Платона, предметом тривалої суперечки між «номіналістами», які заперечують реальність «загального», і «реалістами», які його стверджують. Питання про онтологічні основи особистості і суспільства перебуває під пильною увагою двох течій у світовій філософській думці – «індивідуалізму» і «колективізму», що в суспільній науці приховані шляхом чисто абстрактно-філософських термінів «сінгуляризму» («соціального атомізму») і «універсалізму». Вони намагаються відповісти, – як писав С. Франк, – на запитання про те «чи є суспільство не що інше, як назва для сукупності і взаємодії між собою окремих людей, ні що інше, як нами створюване штучне, тобто суб'єктивне, підсу-

⁴⁵ *Маркс К.* Тезиси о Фейербахе / К. Маркс// Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание починений : в 50 томах. –2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. – Т. 3. – С. 4.

⁴⁶ *Греєф Г.* Общественный прогресс и регресс / Г. Греєф. – С-Петербург : Типография Ю. Н. Эрлих, Садовая, № 9, 1896. – С. 169.

⁴⁷ *Бех В. П.* Генезис соціального організму країни : монографія / В. П. Бех. – 2-е вид., доп. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 288 с.

мовування реальності окремих людей, чи суспільство є деяка справді об'єктивна реальність, невичерпна сукупність індивідів, які входять до її складу?»⁴⁸.

Ці два напрямки постійно борються і змінюють один одного в історії соціально-філософської думки. С. Франк, наприклад, вирішуючи це питання в чисто теоретичному смислі, прийшов до висновку про те, що суспільство є «справжня цілісна реальність, а не похідне об'єднання окремих індивідів; більш того, воно є єдиною реальністю, в якій нам конкретно дана людина. Ізольовано мислимий індивід є лише абстракція; лише в соборному бутті, в єдності суспільства справді реальне те, що ми називаємо людиною»⁴⁹.

Зрештою, третій аргумент пов'язаний з тим, що особистість і суспільство мають специфічні механізми входження у свою протилежність і засоби опосередкування своєї взаємодії, а отже, і утримання одне одного в складі цього протиріччя. Тут ми маємо на увазі наявність таких явищ, як хронотоп в структурі особистості і *habitus* на боці суспільства. Судячи з функцій, *habitus* скоріше інваріантний російському терміну «традиція», ніж дослівному «звичка». При цьому ми виходимо з визначення традиції, даної В. Воловиком, як відносно стійких, загальноприйнятних форм, що повторюються, засобів, прийомів, методів діяльності, що історично склалися в рамках конкретної соціальної спільноти⁵⁰.

Отже, у нас цілком достатньо підстав, щоб поняття «соціальний організм» розглядати як діалектичне протиріччя між особистістю і суспільством. Тут необхідно сказати навіть більше – єдність і боротьба особистості і суспільства є основним протиріччям соціального світу.

Наразі, щоб завершити вивчення цього поняття, потрібно показати, як ці сили – особистість і суспільство – взаємодіють між собою як органічне ціле, що, власне кажучи, тільки і варто називати соціальним організмом. Це можна зробити, знову ж таки, завдяки процедурі формоутворення.

Це означає, що з самопородженням особистої компоненти в структурі людського організму, як підстави соціального світу, і соці-

⁴⁸ Франк С. Л. Духовные основы общества / С. Л. Франк. – М. : Республика, 1992. – С. 38.

⁴⁹ Франк С. Л. Духовные основы общества / С. Л. Франк. – М. : Республика, 1992. – С. 38.

⁵⁰ Воловик В. И. Идеологическая деятельность: диалектика традиций и новаторства / В. И. Воловик. – М. : АОН, 1990. – С. 13.

уму, процес самоорганізації соціального змісту не зупиняється, а розвивається в напрямку інтеграції потенційного світу і об'єктивованого світу в органічне ціле – соціальний організм. Тому соціальний організм на макрорівні постає як органічна єдність суб'єктивних і об'єктивних суспільних відносин в момент їхньої діалектичної взаємодії між собою.

Отже, обидва боки цілого, умова і підстава, – це одна і та ж істотна єдність і як зміст, і як форма. Вони переходять одна в одну завдяки самим собі, інакше кажучи, будучи рефлексіями, вони покладають самі себе як зняті, співвідносять себе з цим своїм запереченням і взаємоприпускають себе (рис. 1.).

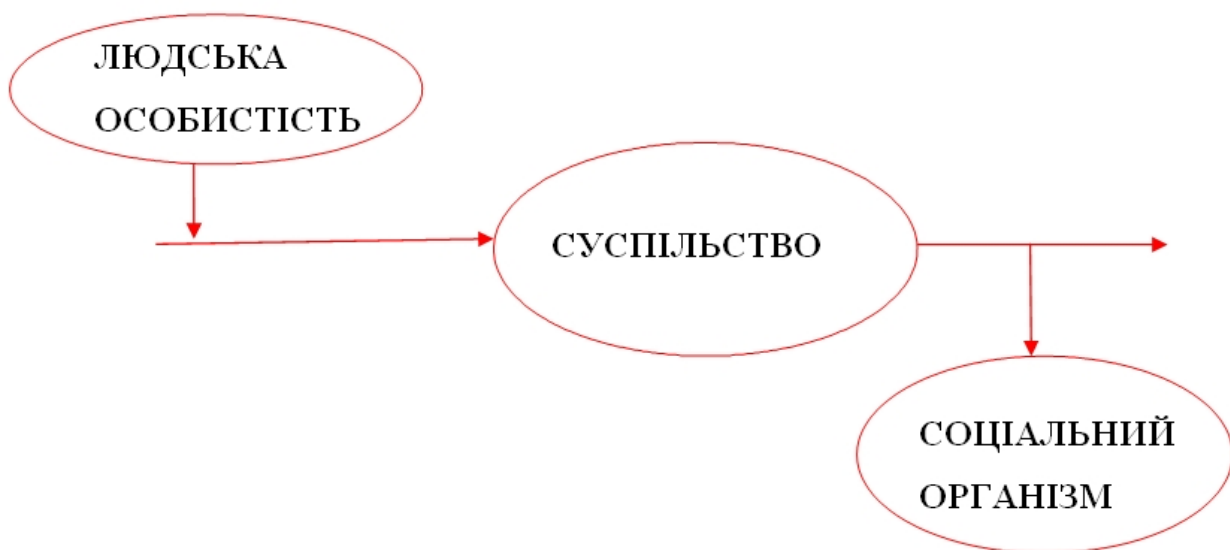

Рис. 1. Формоутворення соціального організму країни

Виходячи із загального розуміння структури формоутворюючого процесу, неважко визначитися з функціями його складових елементів. Зрозуміло, що особистість грає тут роль продукту першого формоутворюючого процесу, оскільки вона є підставою, з якої виникає другий або основний формоутворюючий процес і його продукт – суспільство. Причому суспільство, в такому випадку, розуміється в найзагальнішому значенні цього слова.

Тут ми звертаємо увагу на те, що суспільство не породжує потенційний соціальний світ людини, з якого воно саме виникло, а тільки різко і багатократно його збагачує об'єктивованим змістом інших потенційних світів, відкинутих у зовнішнє середовище. Воно пра-

цює за принципом трансформатора, який не виробляє струму, але здатний багатократно його підвищувати або знижувати. На цю обставину звернув увагу, як відомо, Дж. Тойнбі.

Тут потрібно мати на увазі той факт, що за виходу на стадію функціонування особистість і суспільство, причина і наслідок помінялися місцями. Процес змінив знак. Про те, що процес «пішов» у зворотному напрямку, свідчить хоча б той факт, що те, що раніше було обґрунтованим, вульгарно кажучи, суспільство, тепер стало підставою, а те, що було підставою, знову спрощуючи, скажімо, особистість, раптом стало обґрунтованим.

Однак на фазі функціонування діалектичного протиріччя оцінки дослідниками місця і ролі особистості і суспільства розрізняються. Одні дослідники вважають, що провідною в соціальному житті є особистість, а інші – суспільство. До перших можна віднести, наприклад, Дж. Тойнбі, який писав: «Суспільство не є і не може бути нічим іншим, окрім як посередником, з допомогою якого окремі люди взаємодіють між собою. Особистості, а не суспільства створюють людську історію»⁵¹.

Водночас інша частина наукового світу стверджує прямо протилежне. Так, наприклад, Е. Дюркгейм пише: «Якщо б соціальне життя було лише продовженням індивідуального буття, то воно не так поверталось б до свого джерела і не заволодівало б ним настільки бурхливо. Якщо влада, перед якою схиляється індивід, коли він діє, відчуває або мислить соціально, так панує над ним, то це означає, що вона – продукт сил, які переважають його і які він не може пояснити. Цей зовнішній тиск, що зазнається ним, виходить не від нього; отже, його неможливо пояснити тим, що відбувається в ньому»⁵².

Далі він вказує, де треба шукати відповідь на це запитання. «Якщо ж залишити збоку індивіда, – пише Е. Дюркгейм, – залишиться тільки суспільство; отже, пояснення соціального життя потрібно шукати в природі самого суспільства. Справді, оскільки воно нескінченно переважає індивіда як в часі, так і в просторі, воно в змозі нав'язати йому спосіб дій і думок, освячених його авторите-

⁵¹ Тойнби А. Дж. Постигание истории / А. Дж. Тойнби ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1991. – С. 254.

⁵² Дюркгейм Э. О разделении общественного труда : метод социологии / Э. Дюркгейм. – М. : Наука, 1991. – С. 492.

том. Цей тиск, що є характерною ознакою соціальних фактів, є тиском всіх на кожного»⁵³.

Обмеженість цих підходів очевидна. Складність аналізу функцій особистості і суспільства в складі соціального організму зумовлюється, на нашу думку, тим, що дослідники не проводять межі між різними типами зв'язків у соціальному явищі. Тут зв'язки породження плутаються зі зв'язками функціонування. У цьому випадку відбувається те саме, що і з оцінкою причинно-наслідкових залежностей між економікою і політикою. Провідна сила у взаємодії відрізняється від провідної сили при породженні соціального явища. При здійсненні зв'язків породження провідною є особистість, а на стадії функціонування соціального організму, навпаки, пріоритет – за суспільством.

Але якщо звернутись до ідеї циклічності розвитку соціальної реальності, то це протиріччя переборюється. Крім того, первинне і вторинне між особистістю і суспільством знімається під час їхньої діалектичної взаємодії. Причому в кінцевій причинності ці дві частини відносяться одна до одної як діючі. Їхнє протиставлення є механічним. У взаємодії ж ця механічність знімається, бо воно містить в собі, по-перше, зникнення зазначеного вище первісного збереження безпосередньої субстанціональності, а по-друге, виникнення причини і тим самим першопочаток як опосередковуючий себе з собою запереченням. При цьому, як писали К. Маркс і Ф. Енгельс, «без деякого змішування причини з наслідком справа обійтись не може, бо причина і наслідок у взаємодії втрачають свої відмінні риси»⁵⁴. Оскільки суб'єктивний і об'єктивний інгредієнти один для одного водночас є причиною і наслідком, то вони утворюють оригінальну організацію соціального життя, яка виражає не щось саме собою існуюче загалом, а тільки певну форму їхнього буття, щось загальне, зумовлене низкою спільнодіючих причин.

Отже, у соціальному організмі особистість і суспільство, як протилежності, у боротьбі поєднуються і в єдності борються. Вони

⁵³ Дюркгейм Э. О разделении общественного труда : метод социологии / Э. Дюркгейм. – М. : Наука, 1991. – С. 492–493.

⁵⁴ Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений / К. Маркс, Ф. Энгельс ; в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1957. – Т. 8. – 705 с.

приречені на повсякденну і повсюдну боротьбу, тому що розв'язанням цього протиріччя є саме соціальне життя, як вторинне, тобто внаслідок об'єктивації людиною свого внутрішнього соціального світу, розірвана на дві частини форма універсуму. Нагадаємо, що перше роздвоєння пройшло по лінії матеріальне – духовне, але коли інтелектуальне зняло його, то універсум знову потрапив у складну ситуацію через те, що тепер інтелектуальне виявилось розірваним на індивідуальне і колективне. Тому так, як матеріальне і духовне спрямовані назустріч одне одному в першій природі, індивідуальне і колективне інтелектуальні поля шукають одне одного для возз'єднання в другій природі.

Процес возз'єднання, а, отже, і взаємодії інтелектуальних полів, відбувається скрізь, де для цього виникають формальні і неформальні умови. Ця взаємодія повинна бути розповсюджена повсюди, хоча соціальний організм країни виникає лише там, де знаходить певну рецептивність соціального тіла. Так, причина магнетизму існує повсюди, але діє тільки на деякі тіла. Потік магнетизму виявляє непомітну голку і у відкритому, вільному морі, і в закритому приміщенні; і там, де він її знаходить, він надає їй спрямування до полюсу. Так і потік соціального життя, звідки б він не прийшов, знаходить сприятливі до нього органи і надає їм там, де він їх знаходить, життєву діяльність. Цей розумний початок обмежений у своїх діях тільки рецептивністю людини, з якою він себе ототожнив, і, в залежності від відмінності цієї рецептивності, повинні були виникати різні форми соціальної організації.

Таким чином, соціальний організм країни є мікрокосм, що набув буття для себе, центр другої природи універсуму, в якому вся соціальна реальність об'єдналася і ідеалізувалася. Далі потрібно звернути увагу на те, що соціальний організм країни необхідно водночас розглядати як соціальну особину або річ і як соціальний процес. При цьому у філософському дослідженні соціального організму варто виокремити три аспекти: морфологічний, функціональний (зокрема і саморегуляційний) і еволюційний.

Це означає, що оскільки нормальний стан універсуму є постійне відтворення вихідної субстанції, або безперервний рух становлення, то соціальний організм країни слід розглядати як суб'єкт, або тільки як нескінченну діяльність. Але оскільки соціальний організм країни

має тривалість, то його необхідно розглядати і як об'єкт, а, отже, можна говорити про його морфологічну будову⁵⁵.

При цьому в бутті найважливішим є продукт або соціальне життя як об'єкт, а у філософському аналізі домінує функціональний аспект або функціонування і розвиток соціального життя. Складність цієї процедури полягає в тому, що прикласти принципи буття потрібно до вільного енергетичного поля, в якому необхідно виокремити елементи, органи, структури, механізми і т. ін. Зрештою, варто зауважити, що субстанцією вираження річ виступає як предмет, субстанцією відбивання – як процес; отже, предмет і процес постають як стани соціальної речі.

У наведеній вище літературі ми подали свій погляд на морфологічний і функціональний аспекти такого унікального явища. Тепер перед нами постала проблема дослідити його еволюційний контекст.

Дослідити метаморфози цього явища в еволюційному процесі можливо, якщо ми попередньо подамо морфологічні і функціональні характеристики родового соціального організму, до якого ми відносимо соціальний організм країни.

1.3. Евристична модель родового соціального організму.

Ідея побудови евристичної моделі родового соціального організму зводиться до того, щоб інтегрувати в органічну єдність людську особистість, за нашим визначенням – «потенційний соціальний світ», і суспільство, наведене вище як «семантичний континуум». Для виконання цієї операції потрібно визначити вихідні умови проектно-конструкторської розробки проблеми моделювання соціальних організмів.

При цьому за онтологічну основу соціального організму береться органічна єдність суспільних відносин, оскільки вона науці вже відома і більше не потребує обґрунтування. Вже у «Німецькій ідеології», як ми пам'ятаємо, відзначалося, що в процесі виробництва людям «необхідно було вступати у взаємовідносини одних з іншими, і саме це їхнє практичне спілкування «створило і повсякденно відтворює існуючі відносини»⁵⁶. Дефініція бере їхні відносини як безпосередній предмет.

⁵⁵ Шеллинг Ф. В. Й. Сочинения: в 2 т. / Ф. В. Й. Шеллинг ; пер. с нем. – М. : Мысль, 1987. – Т. 1. – С. 197–198.

⁵⁶ Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология / К. Маркс, Ф. Энгельс. // Маркс К., Энгельс Ф. Избранные сочинения в 9 т. – М. : Политиздат, 1985. – Т. 2. – С. 411.

Інакше кажучи, суспільні відносини і економічні, і політичні, правові і т. ін. (за Леніним, матеріальні та ідеологічні) складаються в процесі практичного спілкування людей, але відразу ж набувають незалежного від індивідів існування. Підкреслюючи цю діалектику, В. Ленін говорить про те, що люди «вступають у спілкування» в процесі спільної практичної діяльності, що «при цьому складаються» певні суспільні відносини»⁵⁷, однак самі люди не збагнуть того, як ці відносини потрапляють у пряму залежність від характеру даних відносин.

Між спілкуванням і суспільними відносинами існує взаємодія, але вона не описується в поняттях «форма» і «зміст» або «персоніфікація», а скоріше в поняттях «процесу» і «продукту»: спілкування є реальна діяльність, що розгортається процесуально, а суспільні відносини – тип зв'язку її учасників, який стає структурою суспільства і, формуючись в процесі практичного спілкування людей, його ж і зумовлює.

При цьому «структура» і «функція», що покликана її до життя, є основним інструментом пізнання морфології соціального цілого. Через них визначаються значення і наслідки всіх можливих процесів для системи в цілому. «Подальший рух від нього – це, передусім, членування. Для цього руху потрібен був би тільки деякий іманентний принцип, тобто треба було починати із загального і поняття»⁵⁸.

Реалізація такого підходу і є «структурно-функціональним аналізом» соціального організму. Тому для Т. Парсонса, наприклад, «структура – вихідний пункт для динамічного аналізу, аналітична, гіпотетична конструкція, що описує деякий інваріант, за яким досліджуваний комплекс відносин між суб'єктами дії (колективними і індивідуальними) можуть бути зафіксовані й простежені в усіх перетвореннях»⁵⁹.

⁵⁷ Див. : *Ленін В. І.* Матеріалізм і емпіриокритицизм / В. І. Ленін // Ленін В. І. Полное собрание сочинений. – 5-е издание. – М. : Политиздат, 1968. – Том 18. Матеріалізм і емпіриокритицизм. – С. 343.

⁵⁸ *Гегель Г. В. Ф.* Наука логіки : В 3-х томах / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1972. – Т. 3. – С. 265.

⁵⁹ *Очерки по истории теоретической социологии XX столетия (от М. Вебера к Ю. Хабермасу, от Г. Зиммеля к постмодернизму) / Ю.В. Давыдов, А. Б. Гофман, А. Д. Ковалев и др.* – М. : Наука, 1994. – С. 186.

Отже, з аналізу соціологічної думки чітко видно, що сьогодні немає єдності поглядів на соціальну структуру⁶⁰. Наведемо найбільш типові погляди на обговорюване питання. Деякі автори концептуалізують структуру у формі теорії, постулюючи закономірності і таким чином упорядковуючи емпіричні спостереження, інші ж автори вважають, що соціальна структура існує в зовнішній емпіричній реальності і являє собою не теорію, а те, що необхідно пояснити з допомогою теорії.

З теоретичної спадщини Е. Дюркгейма випливає, що плідним є розрізнення принаймні двох аспектів поняття структури. Один з них охоплює структури, які можна розкрити в об'єкті дослідження – чи це суспільство, чи це міфи або мова, відчутні вони чи матеріальні, як розподіл населення за віковими групами і морфологія міста, або ж вони абстрактні і невидимі окові, як граматики мови. Інший стосується структур свідомості, а значить, співвідношення між структурою і структуруванням. Питання тут в тому, яким чином ми упорядковуємо дійсність, і як вона упорядковує нас. Викривати ті ментальні або соціальні структури, які управляють духовним досвідом, є однією з великих перспектив теорії пізнання. Е. Дюркгейм включає в неї як суспільно теоретичне питання, чи можливе упорядковане суспільство, так і поставлене теорією пізнання запитання, як виникає упорядковане мислення, і намагається відповісти на них за допомогою власного апарату соціологічних понять⁶¹.

Деякі автори визначають структуру з погляду статусних або посадових відмінностей, що впливають на соціальні відносини, поряд з авторами, які визначають структуру в термінах моделей соціальних відносин, з яких виводяться статусні відмінності. З погляду одних, структурна соціологія виокремлює такі чисто формальні аспекти соціального життя, як чисельність, диференціація й ієрархія, повністю ігноруючи змістовний бік справи, у той час, як на думку інших, макросоціологічні структурні дослідження зосереджують увагу на відокремлювальних особливостях історичних соціальних систем у певні періоди часу в певних регіонах. Інтеграція, порядок і єд-

⁶⁰ Див. : Американская социологическая мысль: Тексты / Под ред. В. И. Добренькова. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – С. 16–17.

⁶¹ Див. : Монсон П. Современная западная социология: теории, традиции, перспективы / П. Монсон. – СПб : Изд-во «Нотабене», 1992. – С. 40.

ність думок є визначальними атрибутами соціальної структури, які виокремлюються одними авторами; диференціація, протиріччя і конфлікт розглядаються іншими як вирішальні чинники.

Зрештою, в усіх цих різноманітних поглядах на соціальну структуру можна виявити спільний знаменник. Він полягає в тому, що соціальна структура тотожна емерджентним властивостям комплексу її складових елементів, тобто властивостям, які не характеризують окремі елементи, що складають власне структуру, і комплекс елементів, з яких структура будується. З аналітичного погляду це не одне і те ж, оскільки комплекс елементів структури являє собою лише механічну сукупність елементів, в той час, як власне структура, у найширшому сенсі, визначається взаємозв'язками цих елементів, включаючи як взаєморозташування і побічні впливи цих елементів, так і прямі зв'язки між ними. Не бачити цієї відмінності означає не бачити за деревами лісу⁶². Найбільш типовим тут є приклад з лісом, в якому дерева ростуть довільно, і парком, в якому рослини розміщені згідно з певною закономірністю.

Як тільки з'являються відносно стабільні зразки взаємодії між суб'єктами, що займають різні статусні позиції, тобто як тільки взаємодії «інституалізуються», з цього моменту можна говорити про існування «соціальної системи». Цим терміном позначається будь-яка організована чи то мікро-, чи то макроформа взаємодії. Ідеальний структурний результат інституалізації виражає раніше описана повна «інституціональна інтеграція»⁶³.

Щоб створити образ соціального організму, треба уявити його як систему специфічних згустків інтелігібельної матерії – функціональних органів.

З формоутворюючого процесу ясно випливає, що у моделі потрібно показати особистість і суспільство. Розподіл соціального організму на суб'єктивовану і об'єктивовану форми, названі нами інгредієнтами. Інакше кажучи, у соціальному організмі присутня одна час-

⁶² Див. : Американская социологическая мысль: Тексты / Под ред. В. И. Добренкова. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – С. 17.

⁶³ Очерки по истории теоретической социологии XX столетия (от М. Вебера к Ю. Хабермасу, от Г. Зиммеля к постмодернизму) / Ю.В. Давыдов, А. Б. Гофман, А. Д. Ковалев и др. – М. : Наука, 1994. – С. 195–196 ; Американская социологическая мысль: Тексты / Под ред. В. И. Добренкова. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 496 с.

тина, яка складається з атрибутивних якостей особистості, а інша, – з властивостей суспільства.

Якщо соціальний організм виникає і стійко функціонує як органічне ціле, що складається з двох протилежних інгредієнтів, про що йшлося вище, то під елементом слід визнавати найменшу межу їхнього членування як функціональної системи.

З наведеного вище теоретичного матеріалу також випливає, чому треба виокремлювати тут чотири основних види елементів: економічний, антропологічний, політичний та ідеологічний. Елементи в чистому вигляді можна зустріти тільки в інгредієнтах. Інакше кажучи, елементи мають місце або в суб'єктивованій формі, якщо йдеться про структуру особистості, або в об'єктивованій формі, якщо йдеться про суспільство.

Природно, що цьому закону підкоряється і субстанція, що перебуває в суб'єктивованому і об'єктивованому стані. Тоді в морфогенезі соціального змісту має місце стрибок, а ми стикаємось з якісно новою морфологічною одиницею – компонентом соціального організму, або внутрішньовидовою формою польового життя. Тут варто особливо підкреслити те, що елемент соціального організму не тотожний компоненту ні за структурою, ні за функціями. Компонент складніший від елемента, оскільки містить у собі два елементи: суб'єктивованого і об'єктивованого походження.

Взаємодія одноіменних елементів між собою, оскільки вони складають дві невід'ємні частини живого соціального тіла, породжує внутрішньовидове життя в структурі цілого. Адже життя якраз і є процесом саморуху субстанції, що перебуває у формі суб'єктивного і об'єктивного.

Отже, компонент соціального організму являє собою інтеграцію одноіменних суб'єктивованих і об'єктивованих елементів, що взаємодіють між собою. Таке соціальне утворення, на відміну від елемента організму, хоча і складається, здавалось би, теж з соціального матеріалу, насправді має комплексний характер, оскільки в ньому як основне робоче тіло виступає синтез суб'єктивованої і об'єктивованої форм усіх чотирьох підвидів одноіменних суспільних відносин.

Щоб переконатися в тому, що в реальній дійсності соціальний організм складається з компонентів, а ті, у свою чергу, складаються

з двох різноіменних половинок одного і того ж елемента, достатньо уважно прочитати праці К. Маркса, присвячені, скажімо, виробництву. Тут К. Маркс вказує на те, що в основі соціального організму лежать продуктивні сили, які за структурою складаються з робочої сили (за нашою настановою – це суб'єктивний економічний елемент) і засобів праці (тобто об'єктивний економічний елемент).

На підтвердження такого ж принципу «облаштування» політичного компонента соціального організму красномовно свідчать, наприклад, положення з відомої праці Г. Гегеля «Філософія права». Тут Г. Гегель фактично вказує на те, що тільки органічний синтез суб'єктивованої і об'єктивованої форм політичного матеріалу або належним чином облаштованої політичної держави і відповідним їй умонастроєм народу забезпечує її громадянам ефективне життя і могутність тієї або іншої країни. «Необхідність в ідеальності є, – на думку Г. Гегеля, – розвиток ідеї всередині її самої; як суб'єктивна субстанціональність вона – політичний умонастрій, як об'єктивна – вона, на відміну від першої, – організм держави, відповідно політична держава і її облаштування»⁶⁴.

І далі він прямо підкреслює те, що морфологічний субстрат політичного тіла складається з суб'єктивованого і об'єктивованого матеріалу – людського розуму. Зокрема, він пише: «Єдність воліючої і відомої собі свободи існує, передусім, як необхідність. Субстанціональне тут – як суб'єктивне існування індивідів; але інший вид необхідності є організм, а це означає, що дух є процес у самому собі, розчленовується всередині себе, покладає відмінності в собі, шляхом яких він здійснює свій кругообіг»⁶⁵.

Окрім компонентів – функціональних органів – соціального організму, параметричному опису підлягають ще два типи продуктів взаємодії людей, залишків культурогенезу, які відкинуті людиною в зовнішнє середовище як спадщина старших генерацій молодшим. Один з них матеріального, а інший – духовного походження.

⁶⁴ Гегель Г. В. Ф. Філософія права / Г. В. Ф. Гегель ; пер. с нем. ; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц ; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М. : Мысль, 1990. – С. 291.

⁶⁵ Гегель Г. В. Ф. Філософія права / Г. В. Ф. Гегель ; пер. с нем. ; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц ; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М. : Мысль, 1990. – С. 291.

Більш докладно розгляд галузі техніки і науки як явищ організмової форми необхідний, щоб переконатися в тому, що їхнє включення в евристичну модель соціального організму не є волонтаристським рішенням. «Помилка Лілієнфельда, як і інших представників школи психологічної, біологічної і передуючих фізичної і механічної шкіл, полягає в тому, на думку Г. Греефа, що він почасти залишив поза увагою той факт, що соціальні організми являють собою складну сукупність явищ, включаючи сюди і явища фізичного порядку, без прийняття в розрахунок яких вони залишаються цілком незрозумілі»⁶⁶.

Щоб побудувати евристичну модель соціального організму, потрібно визначити функції в даному органічному цілому кожній з названих вище одиниць філософського аналізу: інгредієнта, елемента, компонента і продуктів відчуження.

Адже функція лежить глибше структури, вона пояснює генезу останньої. На цю обставину справедливо звертає увагу Т. Парсонс. Смісл, який можна углядіти в парсонівській постановці питання, зводиться до того, що «структура» охоплює поверхові, більш-менш легко встановлювані соціальні відносини (наприклад, офіційну, або «формальну» організацію соціальних інститутів всередині «глобального суспільства»), тоді як «функція» виступає в ролі евристичного стимулятора, що спрямовує увагу дослідника за поверхню «структурних» явищ, на пошук їхніх прихованих, раніше непомічених відносин, зворотних зв'язків і побічних ефектів як для більш обширного цілого, поименованого «системою», так і для її частин.

Завдяки визначенню специфічної функції кожної з названих вище морфологічних одиниць, можна показати як сухий кістяк економіки вкривається живою плоттю соціально-політичних форм, а після цього – і це найцікавіший, найбільш захоплюючий бік завдання – людських ідей, прагнень, ідеалів. Інакше кажучи, завдяки визначенню функцій морфологічних утворень, ми прагнемо показати, як «в руки дослідника надходить, можна сказати, мертва матерія, а з його рук повинен вийти повний життя організм».

Аналізуючи функції компонентів, варто мати на увазі, що останні мають місце тільки в момент взаємодії людської особистості з су-

⁶⁶ Грееф Г. Общественный прогресс и регресс / Г. Грееф. – С-Петербург : Типография Ю. Н. Эрлих, Садовая, № 9, 1896. – С. 181.

спільством. Але ж ця взаємодія суб'єктивованих функціональних органів, існуючих в структурі особистості, і об'єктивованих функціональних органів в структурі суспільства призводить до породження функціонального органу з функціональних органів особистості і суспільства!

Функція утворення (породження) є не тільки та сила, яка зводить складові соціального організму в систему, але і головне – забезпечує його життєздатність. Тому, якщо вірно визначити ту специфічну дію, яка поставляється тим або іншим функціональним органом в системі, то можна відтворити конструкцію такого цілого, тобто перетворити його на організм, навіть більше того – розкрити механізм його саморуху.

Водночас, це останній крок підготовчої роботи, щоб побудувати евристичну модель соціального організму. При цьому гарантією ефективності соціального моделювання є «стиківка» функцій між собою. Це впливає із взаємної залежності складових у системі. «Всередині індивідуального організму всякий орган, хоча він і перебуває в антагонізмі з іншими, кооперується з ними», – справедливо писав Е. Дюркгейм⁶⁷.

За Т. Парсонсом, наприклад, теж «структуру соціальної системи не можна прямо вивести з системи координат «діяч – ситуація». Тут потрібен функціональний аналіз ускладнень, що вносяться взаємодією безлічі суб'єктів дії. Тому евристична модель соціального організму вимальовується немов би сама собою, як тільки будуть визначені основні функції інгредієнтів, елементів, компонентів і продуктів культурогенезу в складі цілого. З огляду на це, послідовно розглянемо функції кожного з вищенаведених видів соціальних утворень, що входить, на нашу думку, у структуру соціального цілого.

Інгредієнтів, як було зазначено вище, всього два. Один з них – людська особистість, в функцію якої входить продукування інтелектуальної енергії для породження соціального змісту і комбінаторики його в межах, досяжних для людського інтелекту. На останнє прямо вказує Е. Дюркгейм, коли пише: «Людина передвизначена виконува-

⁶⁷ Дюркгейм Э. О разделении общественного труда : метод социологии / Э. Дюркгейм. – М. : Наука, 1991. – С. 201.

ти спеціальну функцію в соціальному організмі, і, отже, потрібно, щоб вона заздалегідь призвичаїлася грати свою роль органу; для цього необхідне виховання, як і для того, щоб призвичаїти її, як то кажуть, до ролі людини»⁶⁸.

Другий інгредієнт – суспільство, в основну функцію якого входить підтримання процесу виробництва і відтворення одиничного розуму і необмеженого нарощування сумарної його могутності. Розглядаючи функцію суспільства, Ф. Гіддінс писав: «Функція суспільства полягає в розвитку свідомого життя і у створенні людської особистості: для цієї мети воно в дійсності й існує. Воно є свідомою асоціацією подібних одна одної істот, які розвивають моральну природу людини. Вся література і філософія, релігійна свідомість і суспільна політика – все це зобов'язане обміну ідей і почуттів; під впливом літератури і філософії, культу і політики на уми кожної нової генерації і розвивається її тип особистості. Отже, ми можемо сказати, що функція соціальної організації, яку соціолог завжди повинен мати на увазі, полягає в еволюції особистості через все більш і більш високі стадії, доки воно не досягне ідеалу, який називається нами людством»⁶⁹.

Тепер вкажемо на функції елементів в структурі цілого. Елементів, як було показане вище, всього чотири, і вони не підміняють собою компоненти: економічний, антропологічний, політичний та ідеологічний. За формою їх два види: суб'єктивований, тобто той, що знаходиться в структурі людської особистості, і об'єктивований, тобто тіло, що складає суспільство. Функція суб'єктивованих елементів зводиться до включення особистості в суспільство, а в функцію об'єктивованих елементів, навпаки, – підключення суспільства до структури особистості. Тому, коли ми говоримо про функції суб'єктивованих і об'єктивованих елементів, то маємо на увазі те, що вони, кожен окремо, покликані забезпечити ефективний розвиток і функціонування одноіменного компонента.

Окрім цього, одноіменні елементи, тобто ті, що знаходяться в структурі особистості або суспільства, в іншій площині взаємодіють

⁶⁸ Дюркгейм Э. О разделении общественного труда : метод социологии / Э. Дюркгейм. – М. : Наука, 1991. – С. 373.

⁶⁹ Алексеев И. Энергия / И. Алексеев // Философская энциклопедия. – М. : Изд-во «Сов. энциклопедия», 1970. – Т. 5. – С. 563–564.

між собою, забезпечуючи функціонування і розвиток соціального організму як органічної цілісності. Тому функції елементів принципово не зводимі до функцій компонентів.

Функції компонентів мають свою відмінність від інших соціальних утворень. Компонентів, як було показано вище, – теж чотири: економічний, антропологічний, політичний та ідеологічний. Якщо при визначенні функцій елементів ми говорили про рух між суб'єктивованою і об'єктивованою формами одного і того ж типу інтелектуального матеріалу, то тепер ми маємо справу з переміщенням його в цілком іншій площині. Змістовно це полягає в перетворенні інтелектуального матеріалу по ланцюжку: економічне – антропогенне – політичне – ідеологічне. Ці перетворення досить повно описані у двох фундаментальних працях В. Баруліна⁷⁰.

Функція окремого компонента полягає в обслуговуванні інших компонентів з метою надання соціальному організму системних якостей, на основі яких тільки і відбувається нарощування якості соціального цілого. При цьому аналіз показує, що названі вище компоненти інтегровані в соціальний організм через жорстку залежність один від одного.

При цьому виявляється, що основна функція компонентів розкладається на внутрішню і зовнішню підфункції. Дивно і те, що дослідники досі не звернули уваги на подвійність функцій функціональних органів цього рівня. Так, наприклад, внутрішня підфункція компонента полягає в перетворенні економічного, соціального, політичного та ідеологічного соціального матеріалу з суб'єктивованого утворення (елементу) на об'єктивований і навпаки. У цьому смисл і призначення власного або внутрішнього життя компонента як органа соціального організму. Тут йдеться про перетворення типу: «суб'єктивне економічне – об'єктивне економічне», «суб'єктивне антропогенне – об'єктивне антропогенне», «суб'єктивне політичне – об'єктивне політичне», «суб'єктивне ідеологічне – об'єктивне ідеологічне». Це добре відомі, особливо психологічній науці, співвідношення типу: «функція робочого місця – соціальна роль робітника», «потреба – мотив», «інтереси – цілі», «цінності – ідеали».

⁷⁰ Див. : Барулин В. С. Социальная философия / В. С. Барулин. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – Ч. 1: Учебник. – С. 13.

Якщо спиратися на функціональні органи, то до внутрішніх підфункцій віднесені: в економічному – перетворення функцій робочого місця на соціальні ролі робітника і навпаки; в антропологічному – перетворення потреби на мотив і навпаки; в ідеологічному – перетворення цінностей на ідеали особистості і навпаки; у політичному – перетворення інтересів на цілі особистості. При наступному вивченні названих вище взаємопереходів може виявитися деяка невідповідність, наприклад, соціальні ролі і функції робітника можуть помінятися місцями, та це принципово нічого не міняє в загальному вирішенні проблеми. Такі уточнення важливі і навіть необхідні для розуміння суті справи.

Ми тут виходимо з вказівки Т. Парсонса, який писав: «Для більшості аналітичних цілей найбільш істотна одиниця соціальних структур – не особа, а роль. Роль є той організований сектор організації діяча, що передвизначений і визначає його участь в процесі взаємодії»⁷¹. Роль, за Парсонсом, висловлює «процесуальний аспект» – те, що діяч виконує у стосунках з іншими і в контексті функціонального значення цього для соціальної системи.

Зовнішня підфункція реалізується дещо складніше і зводиться до якісного перетворення соціального матеріалу, що рухається в іншій площині. Тут вже мають місце перетворення типу: «економічне – антропогенне», «антропогенне – політичне», «політичне – ідеологічне» і протилежний ланцюг перетворень типу: «ідеологічне – політичне», «політичне – антропогенне», «антропогенне – економічне». Такі переходи вже помічені дослідниками, і деякі з них навіть описані в наявній філософсько-соціологічній літературі – перетворення на боці суспільства типу: потреби – інтереси – цінності⁷², а на боці особистості – це перетворення типу: ідеали – цілі, мотив – дія⁷³.

До зовнішніх підфункцій компонентів, які не мають зворотного ходу, оскільки перетворення носять незворотний характер, віднесені:

⁷¹ Очерки по истории теоретической социологии XX столетия (от М. Вебера к Ю. Хабермасу, от Г. Зиммеля к постмодернизму) / Ю.В. Давыдов, А. Б. Гофман, А. Д. Ковалев и др. – М. : Наука, 1994. – С. 191.

⁷² Див. : *Здравомыслов А. Г.* Потребности. Интересы. Ценности / А. Г. Здравомыслов. – М. : Политиздат, 1986. – 223 с.

⁷³ Див. : *Яценко А. И.* Целеполагание и идеалы / А. И. Яценко. – К. : Наук. думка, 1977. – 276 с.

- в суб'єктивованому інгредієнті (структурі людини) перетворення за алгоритмом: ідеали – цілі – мотиви – ролі, дії;
- в об'єктивованому інгредієнті (структурі соціуму) перетворення за алгоритмом: функції робочих місць – потреби – інтереси – цінності.

Якщо це ж уявити в розрізі окремих компонентів, то виходить, що перетворення, за нашою гіпотезою, ідуть за таким ланцюжком:

- в економічному: на боці суспільства – перетворення змісту матеріального світу на систему функцій робочих місць; на боці особистості – перетворення активності людини на систему соціальних ролей робітника;
- в антропологічному: на боці суспільства – перетворення функцій робочих місць на потреби людини; на боці особистості – перетворення цілей людини на мотив її поведінки;
- в політичному: на боці суспільства – перетворення потреб людини на її інтереси; на боці особистості – перетворення ідеалів на мету людини;
- в ідеологічному: на боці суспільства – перетворення інтересів на цінності людини; на боці особистості – перетворення смислів, як змісту духовного світу, на ідеали людини.

Щоб цілісно відтворити образ соціального організму, потрібно, окрім функцій елементів, компонентів і інгредієнтів, позначити і роль двох названих вище продуктів культурогенезу.

Продукти культурогенезу, що осідають у вигляді матеріального (речового) і духовного (семантичного) утворень, мають дуже складні функції і, схоже, навіть не подвійні або троїсті, як це було у випадку з компонентами, а, як мінімум, на порядок вище, оскільки вони забезпечують ще міжфазовий перехід від особистості до суспільства і назад. Процес опосередкування іде завдяки наявності спеціальних посередників або медіаторів. Останніми ми розглядаємо речі і ідеї. У цьому ми вбачаємо основну функцію продуктів культурогенезу.

Зрештою, продукти культурогенезу, з одного боку, є продовженням неорганічного тіла людини, а з другого – засобами, що посилюють соціальні можливості людини. Про складність в розумінні функцій структури цих утворень свідчить Хайдербранд, що в ході оригінального аналізу схожості між концепцією лінгвістичної структури Соссюра і концепцією економічної структури Маркса, встано-

вив паралелізм лінгвістичного дуалізму, що позначає і означає економічний дуалізм праці і заробітної плати⁷⁴.

Як соціальні утворення локального характеру вони, безумовно, мають власне життя. Вивченню специфіки цього життя може бути присвячена не одна дослідницька робота в майбутньому. Сьогодні цим займається, наприклад, філософія техніки, яка розробляється німецькими дослідниками.

У нас є всі підстави закріпити за матеріальним утворенням, що виникло у ході культурогенезу асиміляції речовини в соціальному організмі, функцію накопичування і зберігання знарядь праці. Це вже не організм у чистому вигляді, але це його невід'ємний орган. У живому організмі аналогічну роль відіграє, наприклад, система накопичування та зберігання жирових продуктів.

Тут жива людина зникає, залишаючи простір для уречевленої людини, тобто машинам. Про це добре сказали свого часу Г. Гегель і К. Маркс. Так, Г. Гегель, наприклад, писав: «Але загальне і об'єктивне в праці полягає в абстракції, що створює специфікацію засобів і потреб, а завдяки цьому специфікує і продукцію, і створює розподіл праці. Праця окремої людини спрощується завдяки розподілу, а в результаті збільшується її вміння в її абстрактній праці і кількість вироблених нею продуктів. Водночас, ця абстракція в галузі вміння і засобів завершує залежність і взаємовідносини людей у справі задоволення інших потреб, перетворюючи це на повну необхідність. Абстракція у виробництві робить працю дедалі більш механічною, і, врешті-решт, виявляється, що людина може піти і поступитися своїм місцем машині»⁷⁵.

Основна функція матеріального утворення теж розкладається на підфункції. Причиною поділу основних функцій на підфункції є те, що утворення має атрибутивними властивостями моменти продукту і продуктивності. Впровадження робототехніки або інших систем машин є яскравим прикладом прояву власного життя даного матеріального утворення в складі соціального тіла.

⁷⁴ Див. : Американская социологическая мысль: Тексты / Под ред. В. И. Добренькова. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – С. 11.

⁷⁵ Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель ; пер. с нем. ; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц ; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М. : Мысль, 1990. – С. 239.

У тому випадку, коли матеріальне утворення зберігає властивості функціональності або продуктивності, воно забезпечує перехід матеріалу, що переробляється в механізмі соціального організму, від особистості до суспільства. Власне життя цього соціального утворення пов'язане з формуванням і функціонуванням системи виробничих відносин, що є інструментальним засобом забезпечення такого переходу.

Все вищезгадане про основну функцію і підфункції матеріального утворення необхідно віднести і до духовного залишку культурогенезу. Його основну функцію ми схильні вбачати в тому ж, що і в попередньому випадку, з однією лише різницею, що асимілюються духовні продукти і процеси. Настання епохи інформаційної цивілізації ми розглядаємо як «визрівання» цього виду соціального продукту.

Щодо поділу його основної функції на підфункції, то можна сказати наступне: одна з них пов'язана з забезпеченням переходу від суспільства до особистості, і в системі ідеологічних відносин вона знаходить інструментальний засіб перетворення; інша підфункція, як і в тому випадку, який ми розглянули вище, за характером пасивна, а її суть полягає в накопичуванні, зберіганні і утилізації духовної продукції – смислів, що утворюють семантичний континуум. При цьому самостійне життя духовного продукту може бути розглянуте на прикладі штучного інтелекту.

У тому випадку, коли духовне утворення зберігає властивості продуктивності, воно забезпечує перехід імпульсу руху і переробку матеріалу в механізмі соціального організму в напрямку від суспільства до особистості.

Власне життя цього соціального утворення системно охоплюється культурологічними відносинами, що за структурою і функціями в системі духовного виробництва аналогічні виробничим, тобто має сенс говорити про виробництво, обмін, розподіл і споживання продуктів культури. Ось чому розвиток Альтюссером поняття ідеології означав переворот у новій марксистській феміністській науці. Стисло можна сказати, що «багато хто приєднався до положення Альтюссера про те, що ідеологія володіє матеріальним існуванням»⁷⁶.

⁷⁶ Монсон П. Современная западная социология: теории, традиции, перспективы / П. Монсон. – СПб : Изд-во «Нотабене», 1992. – С. 242.

При вивченні формоутворення соціального організму як здатної до саморозвитку цілісності дуже важливо розглянути розвиток регулятивних форм, оскільки тут організація процесів доходить до формування відносно стійких структур – взаємозв'язків між суспільними відносинами: економічними, антропологічними, політичними, ідеологічними.

Це пов'язане з тим, що при погляді «ззовні» процес формоутворення соціального організму виступає як момент його виробництва або створення, а при погляді «зсередини» він розкривається як процес організації – активізації і регулювання руху його компонентів.

Функціональні органи, названі нами компонентами, є локальними соціальними організмами. Їх зрозуміти неможливо без врахування того, що кожен з них веде індивідуальне життя, а, отже, і має місце функціональна прибавка. Індивідуальність життя локальних організмів полягає в тому, що вони включають родовий соціальний організм в специфічні рівні універсуму. Є всі підстави вважати, що антропологічний компонент включає людину в першу природу, економічний – у матеріальне виробництво, ідеологічний – у духовне виробництво, зрештою, політологічний – у систему саморегулювання універсуму.

На основі цього одні компоненти, обслуговуючи інші компоненти, формують якісно нові зв'язки і відносини в соціальному організмі. Так виникають екологічні, виробничі, культурологічні і організаційні зв'язки. Між видовими соціальними організмами виникають відповідно екологічні, виробничі, культурологічні і організаційні відносини. Тепер соціальне тіло структурно значно ускладнилось, а функціонально – зміцніло.

Побіжно зазначимо, що компоненти в такій системі потрібно називати органами соціального тіла. Це означає, що «кожна організована істота утворить ціле, єдину і замкнуту систему, всі частини якої відповідають одна одній і своєю взаємодією сприяють одній і тій же кінцевій діяльності. Жодна з частин не може змінитися без зміни інших; і, отже, кожна з них, взята сама по собі, повинна вказувати на всі інші»⁷⁷.

Кожен з компонентів має багате і відносно самостійне внутрішнє життя в рамках соціального організму, яке полягає у взаємоперетво-

⁷⁷ Гегель Г. Эстетика : в 4 т. / Г. Гегель. – М. : Искусство, 1973. – Т. 4. – С. 397.

ренні суб'єктивованого на об'єктивоване і назад. Саме на цих внутрішньоорганізмених взаємопереходах елементів побудоване формоутворення і смисл функціонування внутрішніх органів соціального організму, або органоценоз.

Сконструювати з описаних вище елементів, компонентів, інгредієнтів і засобів опосередкування взаємодії, медіаторів, несуперечну систему, здатну до самостійного і ефективного функціонування, вже не завдасть особливого труда. В. Барулін, ґрунтовно описуючи причинно-наслідкові і функціональні зв'язки основних сфер суспільства, як ніхто інший, дуже близько підійшов до того, щоб уявити евристичну модель соціального організму⁷⁸. З викладеного вище можна запропонувати евристичну модель соціального організму (Див.: Рис. 4.1.).

Така модель повинна стати самостійним об'єктом філософського дослідження, бо здатна дуже багато з'ясувати у функціонуванні соціального життя. Але ми тут обмежимося лише найзагальнішими зауваженнями.

Об'єктивний інгредієнт, розташований в нижній частині евристичної моделі, грає позитивну роль, намагаючись зберегти цілісність соціального організму. Суспільство виявляє тут свої консервативні якості. Суб'єктивний інгредієнт, розташований у верхній частині моделі, грає негативну роль, оскільки прагне його зруйнувати. Особистість, будучи революційною силою, шляхом флуктуацій намагається вивести таку цілісність з рівноваги.

Отже, ми отримали ідеальний тип родового соціального організму. За визначенням Вебера, ідеальний тип «це – теоретична конструкція (поняття або система понять), що являє собою певний аспект – процес, момент, зв'язок і т. ін. – соціальної реальності в індивідуальній своєрідності, логічній несуперечності і раціональній правильності, тобто максимальній відповідності його внутрішньому «правилу», принципу та ін. Концепція ідеального типу (але не сам термін) належить Веберу, який конкретизував з її допомогою думку Ріккерта про те, що об'єкт історичних наук («наук про культуру») конструюється за принципом віднесення до цінності.

⁷⁸ Див. : *Энгельс Ф. Преобразования в русской армии / Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений* : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1956. – Т. 12. – С. 202.

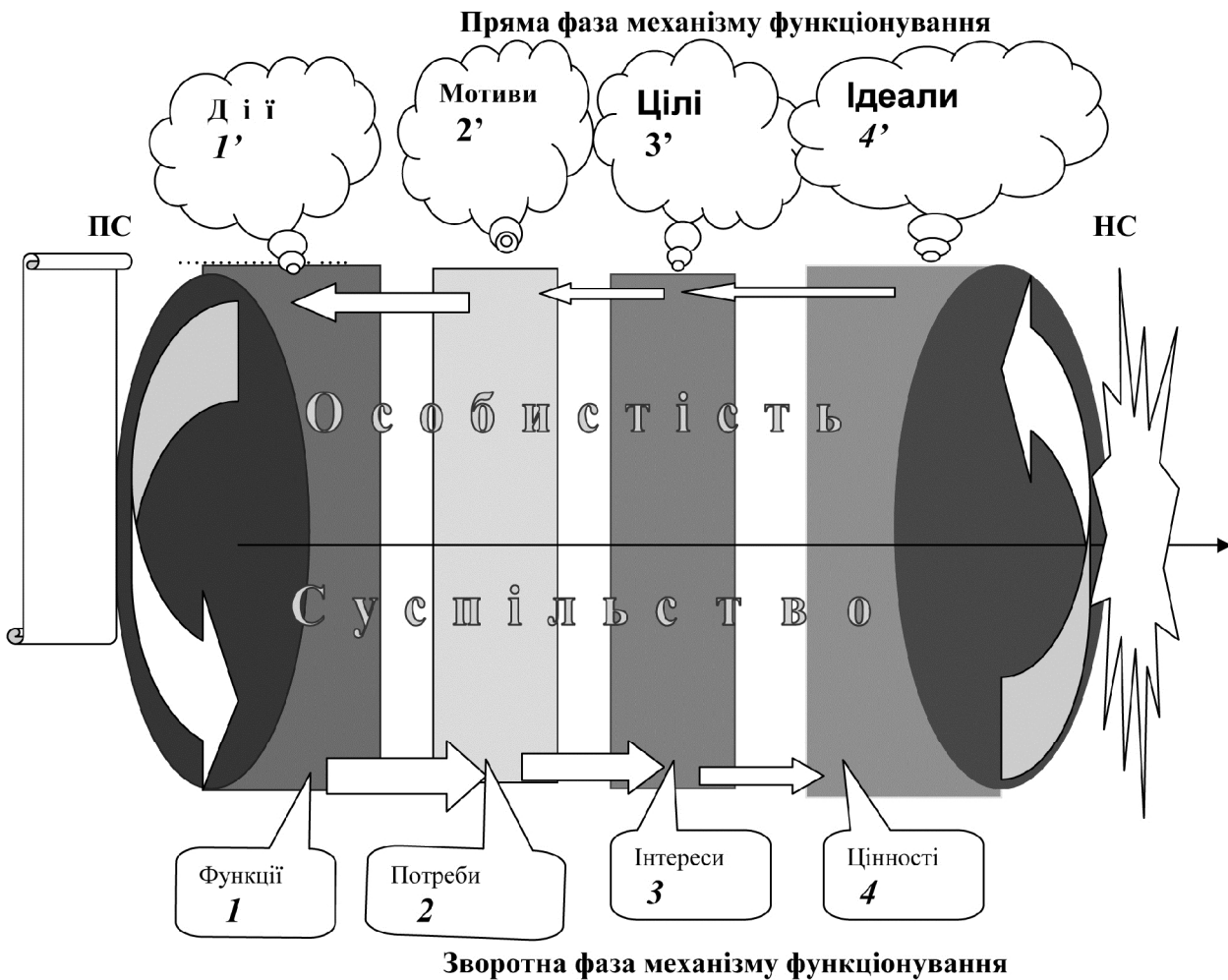

Рис. 4.1. Евристична модель родового соціального організму
 Де: 1'-1' – економічний компонент; 2'-2' – антропологічний компонент;
 3'-3' – політичний компонент; 4'-4' – ідеологічний компонент;
 ПС– продуктивні сили; НС– науковий світогляд.

Мета, що досягається з допомогою ідеального типу, – запропонувати «чисто логічну» модель, яка підлягає дослідженню соціальної реальності, що, з одного боку, сприяла б чіткому виокремленню (артикуляції) цього аспекту, а з іншого – служила б своєрідним «еталоном», шляхом співставлення, з якого можна було б судити про міру відходу або, навпаки, відносного наближення до нього емпіричної реальності, що досліджується⁷⁹.

⁷⁹ Див. : Очерки по истории теоретической социологии XX столетия (от М. Вебера к Ю. Хабермасу, от Г. Зиммеля к постмодернизму) / Ю.В. Давыдов, А. Б. Гофман, А. Д. Ковалев и др. – М. : Наука, 1994. – С. 69.

На більш змістовному теоретичному рівні дилема вибору основоположного погляду на відносини між індивідом і суспільством «постає як «проблема порядку», що змушує вибрати засіб понятійного переходу від окремих дій до організованих соціальних систем. Наприклад, «порядок» можна тлумачити як наслідок переговорів, символічної взаємодії між індивідами або як прямий результат колективної детермінації, взятої як самостійна реальність (на зразок «колективної свідомості» Дюркгейма) і т. ін.⁸⁰.

За системи, що склалася, поведінка людини або соціальних спорідненостей оцінюється, лише виходячи з її впливу на якість функціонування системи. «В оцінці функціональності дії з боку системи уточнюючу роль грають так звані «функціональні системні проблеми» – первісно дві: проблема «розподілу» (задач, ресурсів, цінносних об'єктів і т. ін.) і проблема «інтеграції» (можливої координації різних частин системи). Як «функції» згадані вище орієнтації поділяються на «механізми» – процеси, що стабілізують систему дії, і «тенденції» – процеси, що порушують рівновагу системи і ведуть до змін. У розробці ідеї рівноваги Парсонс орієнтувався не на механіку, як, наприклад, Спенсер, а на біологію і фізіологію, зокрема, на поняття «гомеостазу» К. Бернара – У. Кеннона, збагачене кібернетичною концепцією зворотного зв'язку. Подібно до того, як організм здатний підтримувати тривалість свого внутрішнього середовища всупереч підбурюючому впливу зовнішнього середовища, так і система дії здатна «гасити» зовнішні збурення (доки вони тримаються у відомих межах) і підтримувати або відновлювати стару рівновагу. Тільки після якогось теоретичного вирішення проблеми рівноваги на структурному і функціонально-динамічному рівнях можна ставити «проблему теорії зміни» соціальних систем як «логічно завершальну» (Парсонс)⁸¹.

У відомій спенсерівській формулі всесвітньої еволюції суспільство (соціальний організм – авт.), як матеріальний світ і живий орга-

⁸⁰ Див. : Очерки по истории теоретической социологии XX столетия (от М. Вебера к Ю. Хабермасу, от Г. Зиммеля к постмодернизму) / Ю.В. Давыдов, А. Б. Гофман, А. Д. Ковалев и др. – М. : Наука, 1994. – С. 173.

⁸¹ Див. : Очерки по истории теоретической социологии XX столетия (от М. Вебера к Ю. Хабермасу, от Г. Зиммеля к постмодернизму) / Ю.В. Давыдов, А. Б. Гофман, А. Д. Ковалев и др. – М. : Наука, 1994. – С. 188–189.

нізм, також підлягає інтеграції і диференціації. Воно переходить від однорідності і невизначеності неорганізованого стану до різнорідності і визначеності стану організованого.

Завершення морфологічного становлення родового соціального організму відбувається тільки тоді коли завершується становлення системи саморегуляції і він стає здатним до самовідтворення і подальшого сталого функціонування у режимах гомеостазу або гомеорезу.

Таким чином, соціальний організм як соціальна річ є єдністю властивостей і відношень, як існування є єдністю зміни і дії. У зміні соціальний організм перебуває сам по собі, а в дії він виходить за межі самого себе. Система саморегулювання, що виникає на основі відбивання і управління, покликана контролювати і спрямовувати зовнішні зв'язки соціального цілого, що виникають при цьому, і його рух у зовнішньому середовищі.

Раціоналізація поведінки соціального організму в зовнішньому середовищі диктується все тим же сенсом, породженим ще процесом відбивання задля оцінки стану внутрішніх зв'язків. Тепер вже, завдяки активізованому сенсу, система саморегулювання автоматично виходить на управління можливостями соціального організму. СENS, виступаючи як елемент системи саморегулювання, виявляє вирішальний вплив на всі наявні у соціального організму можливості, утверджуючи примат цілісності над всім, що відбувається в її складі.

При цьому сенс не зводиться до одиничної мети, а являє собою «певну траєкторію мети, точніше – певний смисловий простір, що як «атрактор» каналізує, консолідує окремі доцільні дії і спонукання в єдине смислове русло, з яким виникає зворотний зв'язок»⁸².

За рахунок такого зворотного впливу сенсу породжених системних ефектів на можливості соціального організму настає пора його самозмін як цілісності. Усвідомлена необхідність самозмін починає «гнати» процеси в зворотному напрямку – від вияву потреб до прояву можливостей, властивостей системи. Органом управління «обирається» з безлічі наявних можливостей тільки та, що відповідає

⁸² Келасьев В. Н. Самоорганизация: психо- и социогенез / В. Н. Келасьев ; под ред. В. Н. Келасьева. – СПб : Изд-во С-Петербур. гос. ун-та, 1996. – С. 181.

збудженому сенсу і загальній ситуації в системі. Це призводить на практиці до того, що реалізація обраного варіанту змін потребує найменших енергозатрат соціального організму, необхідних для задоволення актуальних потреб.

Тепер ми можемо уявити модель соціального організму в новій якості, тобто розрізняючи в його складі керовану і керуючу підсистеми (Див.: Рис. 3.3.).

Рис. 3.3. Модель системи саморегулювання соціального організму

Про відносну самостійність органу управління соціального організму свідчить його власне життя, що створюється за специфічними законами інформаційного спілкування. Механізмом підтримання динамічної сталості функціонування управлінської системи соціального організму в заданих межах формується особлива управлінська структура в органі управління, що отримала в науковій літературі назву гомеостат. Гомеостат – це базисне функціональне поняття механізму переробки інформації. Він реалізується на різноманітних матеріальних носіях інформації.

Модель гомеостату і її властивостей розроблена Ю. Горським і викладена в монографіях, численних публікаціях засідань школи-семінару з гомеостатики, на конференціях, міжнародних симпозиумах та конгресах⁸³. У багатоклітинних живих системах гомеостат, на відміну від речовинної одиниці життя – клітини, виступає як інформаційна одиниця життя, тобто тільки за його наявності забезпечується кругообіг нежиття.

Для системи саморегулювання фактично характерні декілька джерел детермінації: одне – з боку чисто зовнішніх впливів, друге – з боку її власної внутрішньої динаміки, третє – з боку її минулого (пам'яті). Тому поведінка соціальної особини надто складна для прогнозування, бо вона, образно кажучи, «сама часом не знає», як буде поводити себе. Ця цікава обставина зазначається і в літературі з самозорганізованих систем⁸⁴.

На практиці виявляється, що саморегулювання являє собою найбільш складний вид вертикальної взаємодії суб'єктів або структур між собою. Під загальним визначенням поняття «регулювання» (регулятивний процес) ми розуміємо упорядкування соціальних процесів. При цьому під упорядкуванням процесу мається на увазі збільшення нерівнозначності імовірностей можливих змін параметрів штучно створеної людиною реальності, тобто такий вторинний процес, який, використовуючи поняття ентропії, найчастіше характеризують як антиентропійний, або як процес зменшення ентропії⁸⁵.

Регулювання, будучи процесом вторинним, завжди здійснюється відносно певних первинних процесів і значною мірою залежить від природи цих первинних процесів, а також від специфічної різноманітності видів упорядковуючих взаємодій, характерних для певного рівня організації універсуму, у даному випадку для його соціальної (розумної) форми саморуху. На всіх цих рівнях саморегулятивні системи можуть існувати в специфічних структурних формах, але цей момент доцільно розглянути окремо.

⁸³ Див. : *Горский Ю. М.* Гомеостатика: модели, свойства, патологии / Ю. М. Горский // Гомеостатика живых, технических, социальных и экологических систем. – Новосибирск : Наука, Сиб. отд., 1990. – С. 63.

⁸⁴ Див. : *Черников М. В.* Самоорганизующиеся системы: методологические подходы и проблема управления / М. В. Черников // Общество и человек: пути самоопределения. – СПб., 1994. – Вып. 1. – С. 37–55.

⁸⁵ Див. : *Антология мировой философии* : в 4 т. – М. : Мысль, 1971. – Т. 4. – С. 207–208.

При цьому суть регулювання в найзагальнішому випадку зводиться до локалізації соціальних процесів, що упорядковуються відносно один одного в просторі і їхньої циклізації в часі. До цього варто ще додати оцінку і переоцінку цінності соціальних явищ. У такому випадку, регулювання виявляється процесом формування відношень не тільки між процесами, але і між тими предметами, змінами яких ці процеси будуть. Завдяки цьому, коли об'єкти, що упорядковуються, знаходяться в стані руху, його регулювання постає водночас і як процес породження й самоорганізації розуму, і як процес організації продуктів останнього.

Інакше кажучи, процес організації активних об'єктів є процесом регулювання їхньої активності, і регулювання, таким чином, є невід'ємною стороною процесу організації. Упорядкування предметів, їхніх властивостей і відношень без упорядкування відповідних процесів неможливе. Водночас, організація не зводиться до регулювання. Вони співпадають тільки тоді, коли об'єкти організації вже знаходяться в активному стані. А загалом процес організації – це не тільки регулювання процесів, що вже протікають, але і збудження деяких нових, які раніше ще не відбувалися. Говорячи стисло, процес організації – це єдність процесів активізації і регулювання. Як активація мається на увазі «збудження або підсилення активності; переведення у діяльний стан; перехід від стану спокою до руху» (у певній системі відліку)⁸⁶.

Отже, організаційні відношення грають таку же якісно нову роль у саморусі об'єктивного універсуму, яку грає розум або діяльність при саморозгортанні людини суб'єктивного образу універсуму. На поверхню нашого життя виступає управлінська інформація, виникають нові процеси саморегулювання і їхні продукти.

Кінцевою причиною всіх цих змін є всесвітня рівновага енергії. О. Конт вживав термін «соціальна статика» в чисто риторичному значенні, як назву для соціального порядку, а термін «соціальна динаміка» – як назву прогресу. Г. Спенсер, залишаючись на науковому ґрунті, дотримується більш точних фізичних понять. Соціальна статика, на його думку, є дослідженням соціальних сил у рівновазі. Досконала рівновага ніколи не була досягнута в дійсності в результаті

⁸⁶ Див. : Словарь иностранных слов. – М. : Рус. яз., 1985. – С. 23.

змін, що є наслідком рівноваги енергії між суспільством і середовищем. У дійсності, однак, статичні і кінетичні прагнення врівноважуються самі по собі, і результатом цього в суспільстві, як в Сонячній системі або в живому тілі, є нестійка рівновага⁸⁷.

Отже, у складі соціального цілого компоненти взаємодіють між собою, отже, вони володіють специфічними функціями по відношенню одна до одної. І якщо взаємоперехід суб'єктивованого елемента в об'єктивований породжує видову форму соціального життя, то взаємоперехід різноіменних суб'єктивованих елементів або підструктур особистості, як і взаємоперехід об'єктивованих елементів або сфер суспільства породжує нову якість, а саме: замикає компоненти в єдине ціле, породжуючи механізм функціонування і розвитку соціального організму.

Зародження і формоутворення структури соціального організму є процес, який самоорганізується, оскільки він детермінований підставою. Зовнішні ж умови можуть сприяти його протіканню або, навпаки, перешкоджати. Виходячи з цього, соціальний організм слід розглядати як почасти створення несвідомої еволюції, почасти результат свідомого плану. Як організм, він може проходити всі фази еволюції⁸⁸.

У ході еволюції соціальний організм прагне до ідеальної форми, перебування в якій тільки і дозволяє соціальній фазі універсуму досягнути своєї генеральної функції в її саморусі. «Спрямовує» процес її самоорганізації динамічна функція поля, що виникає в процесі слабкої електромагнітної взаємодії людей між собою. Поле при розгортанні соціального тіла діє так же доцільно, як і алгоритми саморозгортання рослинного і тваринного організмів. Тут ми маємо справу з ідеальною формою соціального організму.

Функція ж ідеальної форми по відношенню до соціального життя полягає в тому, щоб гарантувати онтогенез соціального організму, тобто забезпечити якісне виявлення атрибутивних властивостей польового або соціального життя в бутті. Саме поняття «ідеальна форма» у вітчизняній філософії і науці вживається обережно. Це, з одного боку, ми можемо пояснити пануванням матеріалістичного погляду на світ; з

⁸⁷ Див. : Американская социологическая мысль: Тексты / Под ред. В. И. Добренькова. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – С. 197.

⁸⁸ Див. : Американская социологическая мысль: Тексты / Под ред. В. И. Добренькова. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – С. 315.

іншого – ідеологічним несприйняттям ідеального світу, як духовного продукту самостійного походження. Окрім цього, є ще одна причина, через яку ми досі не сприймаємо ідеальну форму. Хоча на практиці, на нашу думку, вона є головною. Суть її полягає в тому, що сучасна наука і філософія ще тільки підходять до того, щоб почати пошуки принципу для пояснення погодженої поведінки організму, що розвивається, або структури, а також погодженої дії окремих частин функціонуючого органу або всього організму.

Тепер, з виходом на польову форму життя, визнання наявності ідеальної форми є закономірним кроком. Це означає, що елементи живого цілого розташовуються за якимись «силовими лініями» безупинно змінного поля. І в якому б з полів не матеріалізувалась думка про роль ідеальної форми в процесі саморозгортання соціального організму, а це може бути поле сил благодаті, поле культури, поле духовності, поле свідомості, поле хронотопа, семантичний Всесвіт, ноосфера, зрештою, – воно покликане здійснити одну і ту ж функцію – духовного формоутворення.

Б. Кузін, наприклад, бачить головне значення принципу поля в тому, що він пояснює погоджену поведінку організму, який розвивається, або структури, а також погоджену дію окремих частин функціонуючого органу або всього організму. Біологічні поля, як відомо, цілком наочні. Об'єкти і характер кожного поля, його конфігурація, центр, вектори – можуть бути описані і зображені. Тут доречно згадати про те, що особистість є функціональний орган, похідна від біологічного субстрата, яким є людина.

При цьому А. Гурвич зіткнувся з тим, «що елементи цілого, яке розвивається, немов би прагнуть досягти певного положення. Що форма органу ніби задана і в якомусь вигляді існує ще до того, як він розвинувся. Інше кажучи, що вона має віртуальний характер. Але це справедливо не тільки для кінцевої форми органу, але і для форми на будь-якому етапі розвитку. Тому віртуальну форму, яка визначає результат процесу розвитку в будь-який його момент, А. Гурвич назвав динамічно переформованою морфою. І цим він увів у первісне формулювання принципу поля елемент телеології»⁸⁹.

⁸⁹ Див. : Гурвич А. Г. Теория биологического поля / А. Г. Гурвич. – М. : Сов. наука, 1944. – 156 с.

Динамічно переформована морфа, – за А. Гурвичем, – це– передуючий образ, ідея, мета⁹⁰.

Тут важливим є питання про те, які функції відіграють ці компоненти соціального організму при розгляданні їх як ланок механізму його саморуху. В. Барулін, наприклад, розглянув це питання з двох позицій, а саме: причинно-наслідкової і функціональної. Так, наприклад, з позицій причинно-наслідкових зв'язків сфер він визначив, що «скрізь і завжди, на будь-якому історичному етапі розвитку матеріальна сфера виступає як основна детермінанта всіх сфер суспільного життя»⁹¹.

Питання з головним же елементом функціональних зв'язків сфер у нього вирішується складніше. Визнаючи, що логіка теоретичного аналізу функціональних зв'язків вказує на те, що духовна сфера повинна бути основною, оскільки вона має найбільші потенції функціонального впливу на інші сфери, він все ж пише наступне: «У класовому суспільстві вузлове місце у функціонуванні суспільного організму займає політична сфера»⁹². Ми ж згодні з Ф. Енгельсом, який вважав, що в зрілому стані духовна сфера стане провідною, оскільки людина раніше, ніж запустити будь-яке виробництво, буде виходити з можливих теоретичних наслідків цього кроку.

Наше бачення механізму саморуху соціального організму країни наступне: в ньому ми виокремлюємо початковою ланкою антропологічний компонент, передавальною ланкою – ідейно-теоретичний компонент, роль кінцевої ланки виконує техніко-економічний компонент і, зрештою, керуючою ланкою виступає політичний компонент. «Робочим тілом» механізму є знання, які в ньому перетворюються із сенсів на форму залізної людини.

Таким чином, завдяки структурно-функціональному аналізу нам вдалося побудувати образ родового соціального організму. У запропонованій моделі в органічну єдність зведені функціональні органи, які виникли і діють як в структурі людини, так і в структурі соціуму.

⁹⁰ Див. : Гурвич А. Г. Теория биологического поля / А. Г. Гурвич. – М. : Сов. наука, 1944. – 156 с.

⁹¹ Барулин В. С. Социальная философия / В. С. Барулин. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – Ч. 1: Учебник. – С. 202.

⁹² Барулин В. С. Социальная философия / В. С. Барулин. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – Ч. 1: Учебник. – С. 203.

Крім того, показано, що на етапі функціонування соціальне тіло досягає ефекту, утворюючи нові функціональні органи з уже наявних. Дослідити їх належить в ході осягнення явищ онтогенезу і філогенезу сімейства соціальних організмів. Тож наш наступний крок полягає в тому, щоб розглянути сімейство соціальних організмів як органічну цілісність.

1.4. Соціальний організм як еквіпотенціальна система функціональних конструкцій

Морфологічний аналіз соціального явища показав, що воно в залежності від організаційних умов, які стикаються між собою за принципом «матрьошки», приймає організмену форму. Це означає, що ми маємо справу з еквіпотенціальною системою гігантського масштабу.

Користуючись метафорою, можна сказати, що людина, будучи своєрідною голограмою Всесвіту, утворює соціальні організми, в яких вона бере участь як підстава, за цим же принципом. Картина стає ще більш обнадійливою, якщо розглядати потенційний соціальний світ як продукт функціонування головного мозку людини. Ця гіпотеза підтверджується дослідженнями Ф. Вестлейка, який обґрунтував модель функціонування мозку на основі використання аналогії з оптичними голографічними процесами. Встановлено, що голографічним процесам (і тільки їм!) притаманна властивість розподіленості. Ця властивість, специфічна для кожного типу голограм (що описуються перетворення Фур'є), полягає в тому, що в будь-якій завгодно малій частині голограми можна повністю віднайти всю, записану на цілій голограмі інформацію. Враховуючи, що людина використовує саме нелокальну інформацію, то це цілком зрозумілий факт. Голографія у такому випадку є єдиним відомим засобом подібної реалізації з використанням розподілювальних характеристик.

З філософського погляду безсумнівним інтересом є те, що завдяки притаманній їй розподіленості, нелокальна інформація може бути водночас відтворюваною в мозку багатьох людей. Ще одним доказом на користь нашої гіпотези про голографічність як принцип співіснування соціальних організмів є наявність у структурі людини так званих стоячих автохвиль. Такі хвилі у фізичному компоненті

несуть речовину, в психічному полі – енергію, а в головному мозку – інформацію. Завдяки спроможності людей використовувати нелокальну інформацію, а саме її будь-яка частка відтворює «ціле». Голограма соціальних форм, що спалахнула, здатна водночас міститися на всіх ієрархічних рівнях організації універсуму.

Про те ж, що соціальне життя явище багаторівневе, і тому розгортається як безліч соціальних організмів, немає жодного сумніву. Ми вже показали, що соціальний організм багатоликий. Його форми не схожі одна на одну. Цю думку можна підтвердити відомим лєнінським положенням: «Більш глибокий аналіз показує, що соціальні організми так же глибоко відрізняються один від одного, як і організми тваринні і рослин»⁹³.

Водночас це означає, що для завершення морфологічного аналізу соціального організму необхідно розглянути його рівні, підрівні і з'ясувати, який матеріальний субстрат презентує соціальне життя на кожному з них.

Почнемо, звичайно ж, з виокремлення рівнів. Їх усього три: передорганізменний, організменний та надорганізменний.

У передорганізменний рівень входить атомарний, молекулярний і органоїдний підрівні. Стисло охарактеризуємо їх. Атомарний підрівень ми пов'язуємо з окремою людиною, в структурі якої, як ми показали вище, міститься потенційний соціальний світ. Його ми докладно розглянули при аналізі морфології особистості⁹⁴. Повторюватися нема необхідності.

Молекулярний підрівень, як впливає з нашого аналізу і наявної літератури, слід пов'язувати з родиною. Морфологія останньої потребує спеціального дослідження, але оскільки родина незамінна в структурі антропогенного компонента і оскільки є загальновизнаною основою державних конструкцій, на яку зорієнтовані матеріальне і духовне виробництво, то це означає, що її можна визнати за молекулу соціального тіла.

⁹³ *Лєнин В. И.* Экономическое содержание народничества и критика его в книге г. Струве (отражение марксизма в буржуазной литературе / В. И. Ленин // Ленин В. И. Полное собрание сочинений. – 5 издание. – М. : Издательство политической литературы, 1967. – Т. 1. (1893 – 1894). – С. 167.

⁹⁴ Див. : *Бєх В. П.* Человек и Вселенная: когнитивный анализ : монография / В. П. Бєх. – 2-е изд., доп. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 148 с.

Тут важливо ще раз підкреслити актуальність висновку К. Маркса про місце і роль відносин між чоловіком і жінкою, в яких «виявляється, якою мірою природна поведінка людини стала людською, або якою мірою людська сутність стала для неї природною сутністю, якою мірою її людська природа стала для неї природою. З характеру цього відношення випливає також, якою мірою потреба людини стала людською потребою, тобто якою мірою інша людина як людина стала для неї потребою, якою мірою сама вона, в своєму індивідуальному бутті, є разом з тим суспільною істотою»⁹⁵.

І від себе додамо, що родинні відношення визначають характер і якість всієї сукупності соціальних форм. Тому родина в соціальному організмі відіграє винятково важливу роль і сама в собі має всі основні його елементи. Річ у тім, що вона володіє ними в іншій формі. У багатодітних сім'ях такий організм виявляється досить чітко.

Організменний рівень включає в себе тканинний, клітинний, видовий і родовий підрівні. Підрівень тканинних утворень формується з безтілесних соціальних мікроформ, які на практиці, зазвичай, називають соціальними інститутами. Вони є інструментом інституалізації тканини соціального організму.

На підставі існуючих визначень процесу інституалізації виразно виокремлюються два напрямки в його розумінні. Один з них за основу інституалізації бере поведінку або окремі дії індивідів, інший – норми, цінності, зразки поведінки або їхні комплекси, що вже є продуктом так званої первинної інституалізації або, за висловом П. Бергера і Т. Лукмана, «засвоєння і типізації». Спільним для них є те, що вони розуміють функціонування тканинних соціальних мікроформ як процес упорядкування, закріплення, «застигання», утворення певних констант індивідуальної свідомості або дії. Завдяки цьому відбувається організація людської діяльності і відповідних когнітивних компонентів у певні усталені норми і утворення.

При цьому єдиним істотним критерієм, за яким можна відрізнити тканинні мікроформи від інших соціальних утворень, є те, що ця сфера взаємодії людей, включаючи їхню взаємодію в систему суспільства, утворює основу його соціального порядку. Змістом її є про-

⁹⁵ *Маркс К.* Экономическо-философские рукописи 1844 года / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1974. – Т. 42. – С. 115–116.

цес розподілу життєвих ресурсів, привілеїв та престижу, а її інституціональними формами будуть кровна спорідненість, шлюб, мораль, право, влада, релігія, власність.

Далі йде підрівень найпростіших виробничих організмів. Він з'являється внаслідок особливого процесу, що ми називаємо органоценоз. Органоценоз у родовому соціальному організмі може протікати лише за наявності достатньої кількості вихідного матеріалу, придатного для будівництва соціальних новоутворень. Тому світ мікроорганізмів і є тим резервуаром, в якому виникають і функціонують до певного моменту як мутанти елементарні соціальні мікроутворення, з яких родовий організм створює собі адекватні своїй природі і зовнішньому середовищу органи, види і підвиди соціального матеріалу.

Цю тезу дуже легко підтвердити, спираючись на наявну філософсько-соціологічну літературу. З цього приводу Е. Дюркгейм, наприклад, писав: «Коллективна діяльність завжди занадто складна, щоб її міг виразити один єдиний орган – держава. Крім того, держава занадто далеко від індивідів, вона підтримує з ними занадто поверхові і нестійкі відношення, щоб мати можливість глибоко проникнути в індивідуальні свідомості і внутрішнім образом соціалізувати їх. Ось чому там, де вона складає єдине середовище, в якому люди можуть готуватися до практики спільного життя, вони неминуче відриваються від неї, відділяються один від одного, а водночас розпадається і суспільство.

Нація може підтримувати своє існування тільки в тому випадку, якщо між державою і окремими людьми впроваджується цілий ряд вторинних груп, достатньо близьких до індивідів, щоб втягнути їх у сферу своєї дії, і, таким чином, втягнути їх у загальний потік соціального життя».

Тому в родовій соціальній системі існує цілий клас таких соціальних організмів, які варто назвати первинними. Вони утворюють специфічний рівень в загальній соціальній системі. На їхню долю приходить функція підтримання процесу органоценозу в оптимальному режимі. У будь-якому випадку, ми маємо справу з первинними соціальними організаціями, що являють собою елементарну живу систему, здатну до самостійного існування, самовідтворення і розвитку. Такі організми є основою устрою і життєдіяльності всіх

видів соціальних організмів. З них формується тканина соціального організму. Водночас вони існують і як самостійні організми, тоді ми називаємо їх найпростішими.

Аналіз показує, що найпростіші соціальні мікроорганізми у складі цілого слід розрізняти за походженням і функціям. Найбільш розповсюджені виробничі або ділові соціальні мікроорганізми. Вони виникають у сфері матеріального і духовного проведення і призначені для задоволення потреб людей у певних предметах або послугах. У часі вони виникають раніше інших мікроформ.

Неоднорідність найпростіших соціальних організмів не залишилась непоміченою дослідниками соціального життя. Так, наприклад, ще в кінці XIX століття дослідники виокремлювали соматичні і продуктивні клітини у складі соціального організму⁹⁶. З сучасних зарубіжних авторів О. Зінов'єв, наприклад, теж поділяє соціальні клітини – за нашою термінологією «найпростіші соціальні мікроорганізми» – на дві групи. Він пише: «До першої групи відносяться клітини, що забезпечують все суспільство їжею, одягом, житлом, засобами комунікації та іншими засобами задоволення потреб людей. Назвемо їх продуктивними або діловими. До другої групи відносяться клітини, що забезпечують цілісність і охорону суспільного організму, суспільний порядок, вироблення і дотримання правил поведінки людей і їхніх об'єднань відносно один одного. Назвемо їх комунальними. Відмінність їх не є абсолютною. Клітини однієї групи інколи і частково виконують деякі функції клітин іншої групи. Існують змішані клітини. Ті й інші підлягають дії законів як ділового, так і комунального аспектів, але різною мірою і в різній формі. Однак відмінність має місце і грає істотну роль у визначенні характеру суспільного організму»⁹⁷.

Загальної теорії соціальних клітин (соціальної цитології) не існує. Тому важко визначити, яке скупчення і об'єднання людей є клітиною соціального організму. Провідними ознаками такого утворення в літературі називають: у морфологічному відношенні – наявність органу управління, а в функціональному – спеціалізацію, тоб-

⁹⁶ Див. : Грееф Г. Общественный прогресс и регресс / Г. Грееф. – С-Петербург : Типография Ю. Н. Эрлих, Садовая, № 9, 1896. – С. 187.

⁹⁷ Зиновьев А. А. Запад. Феномен западнизма / А. А. Зиновьев. – М. : Центрополиграф, 1995. – С. 53.

то спрямованість на задоволення конкретної потреби людей. Окрім цього вказується на наявність серед них керуючих і керованих, а також на те, що люди в них працюють і одержують винагороду, тобто виконують свої основні життєві функції і отримують за це засоби до існування. Ця ознака соціальної клітини є визначальною.

От як про це пише О. Зінов'єв у роботі «Захід»: «Клітиною є таке об'єднання людей, що має певну спеціалізацію як ціле і в рамках цієї спеціалізації діє саме як ціле. Клітина має керуючий орган. Це може бути окрема людина або група людей, а в більших клітинах це може бути складна організація. Без керуючого органу клітина існувати не може»⁹⁸.

Причиною виникнення найпростіших соціальних організмів стала та обставина, що людський розум отримав специфічні умови для саморозгортання і наступного функціонування. Це були, як правило, інтелектуальні утворення, більш жорстко стиснуті обставинами.

Найпростіший соціальний організм є, за словами Ф. Шеллінга, не що інше, «як зменшений і немов би стислий образ універсуму». І далі продовжує: «Чим глибше ми проникаємо в органічну природу, тим вужчим стає світ, який представляє організація, тим менша та частина універсуму, що стискається в організацію»⁹⁹. Від себе додамо, що тим складніше така мікроформа влаштована. «Піднімаючись східцями ряду організацій, ми виявляємо, що почуття, (а ми додамо від себе і свідомість – авт.) поступово розвиваються в тому же порядку, в якому завдяки їм поширюється світ організацій»¹⁰⁰.

При цьому Ф. Шеллінг цілком справедливо вказував на те, що «основна властивість організації полягає в тому, що вона, будучи немов би вилучена з механізму, перебуває не тільки як причина або дія, але – оскільки вона для себе і те, і те водночас – і шляхом самої себе»¹⁰¹. Зрозуміло, що наведену тезу ми відносимо також і до соціальних мікроорганізмів.

⁹⁸ *Зінов'єв А. А.* Запад. Феномен западництва / А. А. Зінов'єв. – М. : Центрополиграф, 1995. – С. 52.

⁹⁹ *Шеллинг Ф. В. Й.* Сочинения: в 2 т. / Ф. В. Й. Шеллинг ; пер. с нем. – М. : Мысль, 1987. – Т. 1. – С. 366.

¹⁰⁰ *Шеллинг Ф. В. Й.* Сочинения: в 2 т. / Ф. В. Й. Шеллинг ; пер. с нем. – М. : Мысль, 1987. – Т. 1. – С. 366–367.

¹⁰¹ *Шеллинг Ф. В. Й.* Сочинения: в 2 т. / Ф. В. Й. Шеллинг ; пер. с нем. – М. : Мысль, 1987. – Т. 1. – С. 369.

Тепер, за допомогою принципів евристичного моделювання, відтворимо механізм самореалізації діалектичного протиріччя між особистістю і суспільством на цьому рівні ієрархії організаційних форм. Нам відомо з практики, що підприємства, організації і установи є тими найпростішими організаціями, що складають організаційну основу економічного, соціального, політичного і ідеологічного життя організму країни.

Наша ідея полягає в тому, що на цьому рівні протиріччя між особистістю і суспільством розгортається в організаційній формі, яка має наступний вигляд (Див.: Рис. 4.2.).

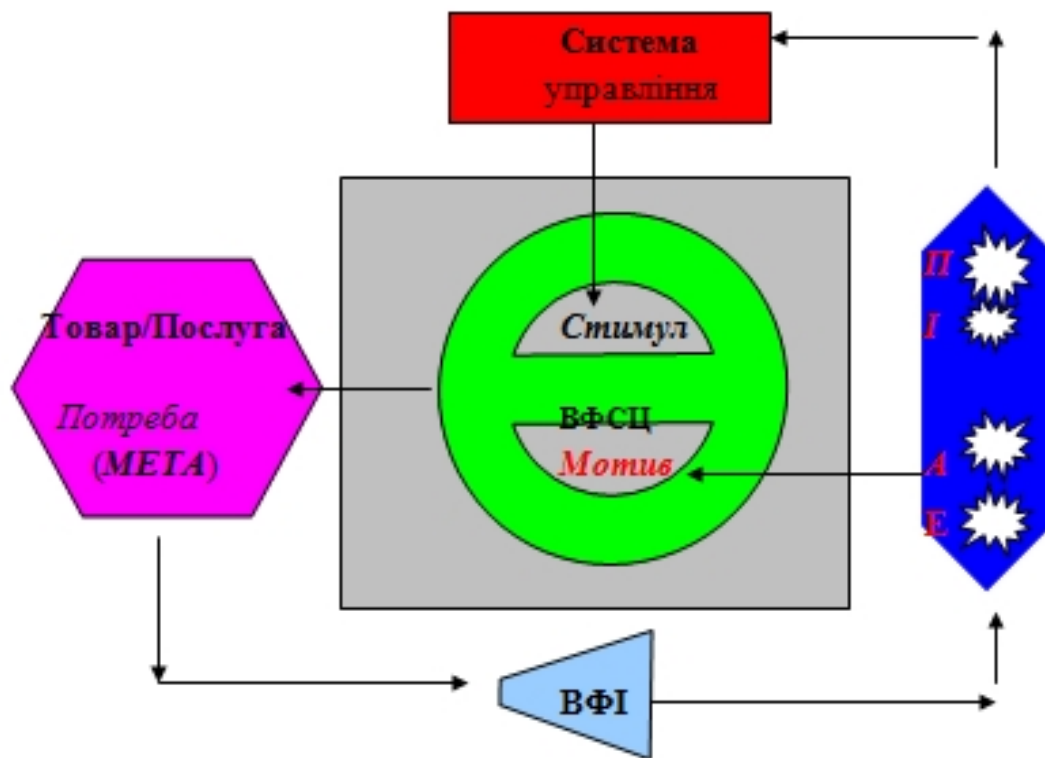

Рис. 4.2. Евристична модель найпростішого соціального організму

Де: ВФІ – внутрішньофірмова ідеологія;

ВФЦ – внутрішньофірмова система цінностей;

Е А І П Економічні, антропологічні, ідеологічні і політологічні цінності організації, які включають її в організм країни.

У кожній конкретній сфері життєдіяльності людини підприємство, організація або заклад, одним словом, класична фірма, набуває більш конкретного змісту і тоді вона зовнішнє виглядає по-іншому. Ось як, наприклад, виглядає заклад соціальної роботи, зберігаючи при цьому усі елементи базової моделі фірми (див.: рис. 4.3.).

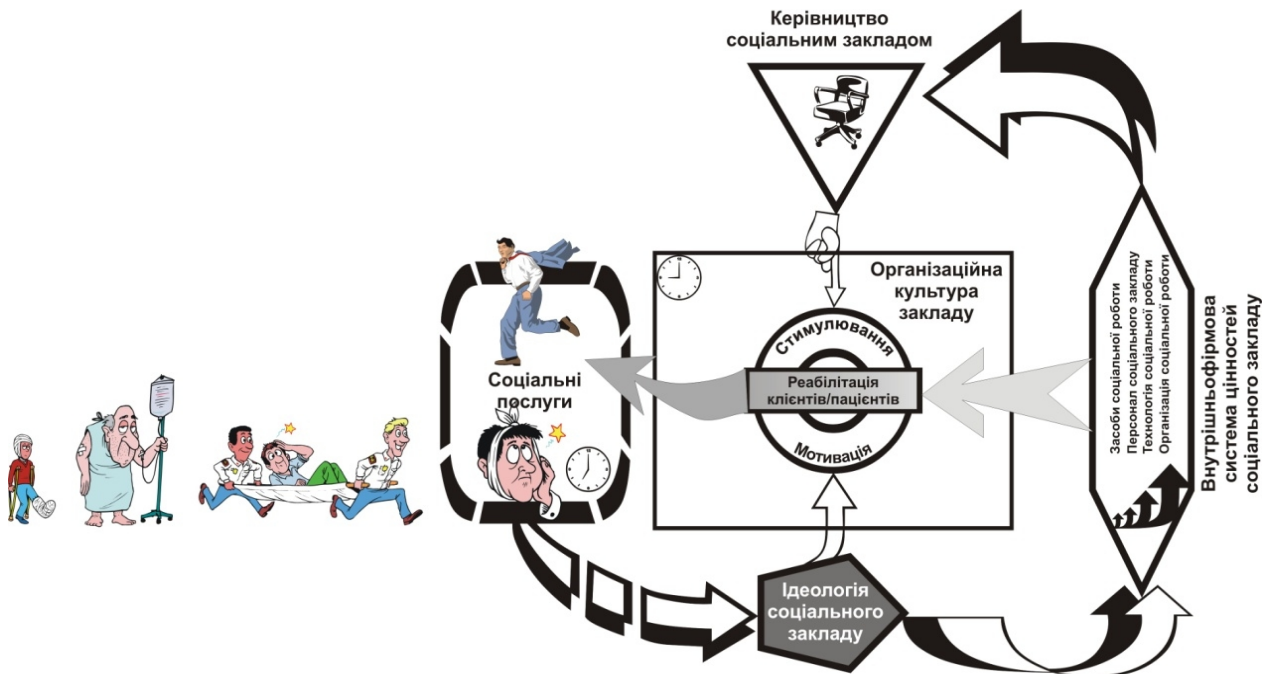

Рис. 4.3. Евристична модель закладу соціальної роботи

З наведеної моделі добре видно, що механізм саморуху найпростішого соціального організму складається з двох фаз: прямої – від потреби суспільства у товарах або послугах до внутрішньофірмової системи цінностей і зворотної – від внутрішньофірмової системи цінностей до товару або послуги, вироблених для задоволення, і тим самим зняття потреб людини.

Внутрішньофірмова ідеологія є моментом духовного виробництва і відтворення найпростішого соціального організму, а мотивація виступає моментом матеріального виробництва, у ході якого робітники підприємств, організацій або установ виробляють товар або послугу. Стимулювання, як функція системи управління, спрямована на утримання процесу життєдіяльності найпростішого соціального організму в межах певного діапазону змін.

Завдяки наявності в структурі родового соціального організму країни найпростіших соціальних організмів, іде безперервний процес виробництва і відтворення його органів.

Буття таких організмів у сфері виробництва ми подали у праці «Фірма у дискурсі організаційної ідеї»¹⁰² і у «Саморегуляція соціального організму навчального закладу»¹⁰³, а також у трьох дисертаціях, а саме: у праці В. Волобуєва «Внутрішньофірмова ідеологія: соціально-філософський аналіз»¹⁰⁴, А. Гашенка – «Внутрішньофірмова система цінностей: соціально-філософський аналіз»¹⁰⁵ і Л. Семененко – «Ціннісно-сміслова детермінація управління навчальним закладом»¹⁰⁶.

Видові соціальні організми виникають в ході органоценозу. Ми вже згадували про їхнє існування, коли розглядали компоненти соціального організму. Тоді ми особливо підкреслили, що в компонентах функціонує внутрішньовидова форма соціального життя. І тоді ж ми вказали на економічну, соціальну (у вузькому сенсі слова), політичну і ідеологічну їхні форми.

Весь фактичний матеріал історії конкретних соціальних організмів, тобто їх філогенії, показує, що еволюція, і найхарактерніший для неї морфологічний процес, іде загалом шляхом ускладнення організації. Поява таких морфологічних одиниць, як видові соціальні організми в структурі родового соціального організму, є крок, значення якого важко переоцінити.

Основним принципом цього прогресуючого ускладнення організації соціального світу є встановлений Мілн-Едвардсом принцип диференціації, оснований на розподілі праці. Родовий соціальний організм, що несе лише загальні функції, розчленовується на частини з більш спеціальними функціями. Соціальне ціле диференціюється, а його частини спеціалізуються.

¹⁰² Бех В. П. Фірма в дискурсі організаційної ідеї : монографія / В. П. Бех, А. В. Гашенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 376 с.;

¹⁰³ Бех В. П. Саморегуляція соціального організму навчального закладу : монографія / В. П. Бех, Л. М. Семененко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 330 с.

¹⁰⁴ Волобуєв В. В. Внутрішньофірмова ідеологія: соціально-філософський аналіз: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Волобуєв Владислав Владиславович ; Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 2002. – 206 с.

¹⁰⁵ Гашенко А. В. Внутрішньофірмова система цінностей: соціально-філософський аналіз : дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Гашенко Андрій Вадимович. – Запоріжжя, 2004. – 205 арк.

¹⁰⁶ Семененко Л. М. Ціннісно-сміслова детермінація управління навчальним закладом: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.10 / Семененко Людмила Миколаївна. – К., 2007.

Окремі частини (економічне, антропологічне, політичне, ідеологічне) одержують свої самостійні функції. Вони немов би автономізуються. Однак ця автономізація виражається лише в обособленні своєї специфічної функції.

Видові соціальні організми виникають на основі специфічного системоутворюючого чинника. Як доводить наш аналіз, взаємодія особистості і суспільства в цьому випадку протікає в специфічних організаційних формах. З огляду на це, видові соціальні форми, обслуговуючи потреби людини, досить не схожі одна на одну.

Життя будь-якої з частин забезпечується цілою системою загальних функцій, особливо функцій обміну, без яких немає життя. Звідси впливає роль вільного ринку для становлення соціального організму країни. У цих функціях будь-яка спеціалізована частина завжди пов'язана з іншим організмом, і чим більше вона спеціалізована, тим у більшу залежність вона постає від інших частин організму, які забезпечують виконання основних життєвих функцій всього соціального організму.

При цьому Ф. Шеллінг, наприклад, писав про те, що головна особливість організації полягає в тому, що вона складається у взаємодії з самою собою, являє собою водночас і те, що виробляє, і продукт останнього, і таке розуміння є принципом усього вчення про органічну природу, з якого апріорно можуть бути виведені всі подальші визначення організації (і неорганічної природи – авт.)¹⁰⁷.

Наведемо як приклад антропологічний організм. Його функція в складі родового соціального організму полягає у виробництві і відтворенні людської особистості як протилежності протиріччя, що досліджується. Системоутворюючим чинником, у цьому випадку, виступає потреба людини. Людина є продуктом антропогенного процесу. Природно, у ході антропогенезу, залишаючись видовим організмом, в якому протікає життя громадянського суспільства, вона змінюється за формою, але залишається більш-менш сталою за змістом (Див.: Рис. 4.3.).

Завдяки становленню видових соціальних організмів, відбувається прискорений розвиток периферії соціального організму і, насамперед, комунікацій. На перше місце виходить розвиток інформаційного обміну.

¹⁰⁷ Див. : Шеллинг Ф. В. Й. Сочинения: в 2 т. / Ф. В. Й. Шеллинг ; пер. с нем. – М. : Мысль, 1987. – Т. 2. – С. 369.

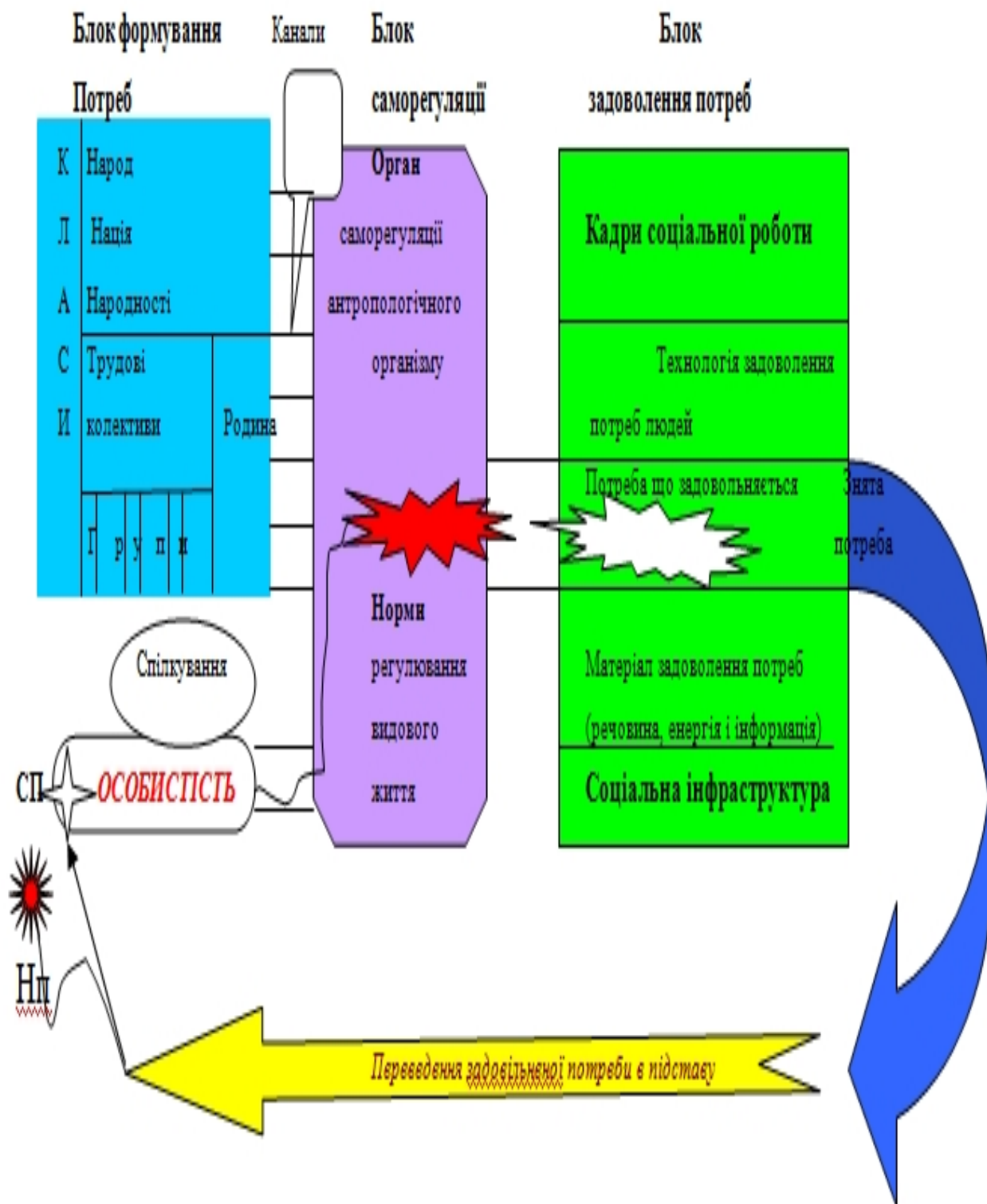

Рис. 4.2. 2. Модель антропологічного видового організму.
 Де: СП – задовільнена стара потреба;
 НП – нова потреба, що розсуває межі особистості.

Нині вершиною організменого устрою даної структури безумовно є підрівень родового соціального організму. Його ми висвітлювали протягом всього дослідження. З огляду на це, вкажемо лише, що поглиблення уявлень про нього ми можемо досягнути тільки в ході вивчення процесу онтогенезу соціального організму країни. А це вже предмет наступного аналізу.

Організмений рівень недостатньо, і навіть спрощено висвітлювався в літературі ще минулого сторіччя. Так, наприклад, О. Конт у праці «Система позитивної політики», представляючи організмений рівень, стверджував, що саме сім'ї є основними соціальними клітинами, соціальні сили являли собою соціальну тканину, держава і міста – соціальні органи, а країни світу були аналогічними системам організмів у біології¹⁰⁸.

Надорганізмений рівень має, на наш погляд, три підрівні – популяційний, системний і надсистемний. До популяційного підрівня відносяться соціальні організми, які виникають у філогенезі і охоплюють, як правило, великі території планети. Тут спостерігається значна різноманітність соціальних форм. Найбільш помітними сьогодні є континентальні та міжконтинентальні соціальні структури.

Окрім цього, соціальні організми виникають і в інших відносно стабільних умовах взаємодії людей, наприклад, у територіальних, а також за іншими підставами. Це, зазвичай, відбувається в межах поширення мови, спільності території, спільної виробничої діяльності матеріального або духовного характеру і т. ін. Неформальні соціальні структури теж виникають за тим же принципом, але вони менш тривкі, а, отже, період їхнього життя коротший.

Системний підрівень поданий соціальним утворенням планетарного масштабу – соціальний організм ноосфери. Його появу на планетарній арені почувають усі. Це відбувається завдяки явищу гетерохронії, тобто випереджаючій появі його робочих органів. Останні постають перед нами як соціальні інститути світового співтовариства країн, наприклад, ООН, Рада Безпеки та ін. У сучасній літературі відсутні погляди, які б заперечували легітимність існування вказаного підрівня соціального життя.

¹⁰⁸ Див. : Тернер Дж. Структура социологической теории / Дж. Тернер. – М. : Прогресс, 1985. – С. 43.

Надсистемний підрівень соціального життя пов'язаний з тим, що життя людини не обмежується межами планетарної системи. Друга природа має продовження в третій природі, що вже поширюється за межі планетарної системи. Це означає, що в соціальному світі родове життя планетарного людства породжує якісно новий вид життя – космічний, що можна назвати, слідом за Тейяром де Шарденом, нежиттям. Вочевидь і те, що космічне розумне життя не може виникнути за законами соціальної еволюції макрооб'єктів, як і поза ними; воно виникає відповідно до закономірностей соціальних процесів і водночас, виходячи за межі їхньої дії. Процес перетворення соціального процесу на космічний містить в собі протиріччя, вирішення якого і призводить до виникнення якісно нової форми руху універсуму, що пояснюється закономірностями ноокосмогенезу.

Людина як мікрокосм є частиною Всесвіту. Що відчуває людина, те повинен відчувати і Всесвіт. Між ними існує іманентний зв'язок, а оскільки це так, то цей космос, як ми його знаємо, не може бути іншим. Тут привабливими видаються еволюційні ідеї К. Цюлковського, який писав про те, що «будь-який атом матерії почувається відповідно до навколишньої обстановки. Долучаючись до високоорганізованих істот, він живе їхнім життям і відчуває приємне і неприємне, долучаючись до неорганічного світу, він немов би засинає, непритомніє, переходить до небуття»¹⁰⁹. Всесвіт є організаційною формою співіснування світів.

У такому сенсі можна говорити про точку «Омега» Тейяра де Шардена, очікуваний «Великий ноосферичний вибух» В. Казначєєва, «Абсолютний Дух» Г. Гегеля та інші моменти, пов'язані, як тепер виявляється, з проявом надсистемного підрівня організації Космічного Розуму.

І не тільки про це. Унаслідок проведеної дослідної роботи стає більш зрозумілим сенс соціальної форми в саморозгортанні універсуму. Завдяки розумній живій речовині універсум здатний впливати на структуру Всесвіту, оптимізуючи еволюційні зміни, що протікають в ньому.

¹⁰⁹ Цюлковский К. Э. Монизм вселенной / К. Э. Циолковский // Русский космизм: Антропология философской мысли. — М. : Педагогика-Пресс, 1993. — С. 266.

Варто ще сказати про необхідність визнання інших «світів», здатних створювати інші форми життя і розуму. Для них також є характерною глибока єдність зі «своїм» космосом. І вони теж обов'язково повинні мати організаційну форму, без якої жодне життя неможливе. Це організми розумного походження, що належать другій природі, але вже цілком іншого класу.

Зауважимо, що соціальне життя, яке породжується сучасною людиною, не зникне. Воно лише істотно видозмінюється, оскільки прогресує саме його джерело – людина. У структурі космічного організму воно мусить пройти, за гіпотезою К. Ціолковського, чотири відомі ери (народження, становлення, розпаду людства і, врешті, термінальну) і перейде у хвильову – «променисту» форму буття. Минувши всі високі ери, людство знову перейде в променистий стан але вже вищого рівня. Зміна цих космічних циклів буде тривати до того часу, поки не з'явиться «наднова» людина, яка завдяки абсолютному всезнанню досягне стану Абсолютного Розуму або, як раніше говорили, Абсолютної Свідомості, що вважається прерогативою богів. Як наслідок космос буде являти собою суцільну досконалість, а «гомо космікус» ототожниться зі Всесвітом. Розуміння цих процесів закладається сьогодні шляхом осягнення соціального світу загалом і його організаційної форми зокрема. Але їх ґрунтовний аналіз вже виходить за межі генеральної мети пропонованого філософського дослідження. Як підсумок нашого дослідження можна запропонувати узагальнену картину соціального світу у вигляді спеціальної класифікаційної таблиці (Див.: Таблицю 4.1.).

Але повернемося до предмета нашого дослідження. На підставі викладеного вище можна зробити висновок про те, що ми маємо справу з системною групою організаційних форм. Отже, за рахунок модифікації умов саморозгортання розуму в природному процесі його формоутворення відбулося подрібнення загальнолюдської філи розуму на безліч форм, розкиданих за різними організаційними рівнями. Таким шляхом виникло сімейство соціальних організмів.

Зрозуміти організацію і механізм життєдіяльності сімейства соціальних організмів можливо тільки на основі засвоєння концепції універсальної космічної голограми, запропонованої в 70–80 роки ХХ століття американським ученим Д. Бомом і нейропсихологом К. Прибрамом, та ідеї енергоінформаційного обміну, тобто інформаційного метаболізму, побудованого на окультуреній інформації, або знанні.

Рівні соціального організму

Рівні соціального організму	Підрівні соціального організму	Морфологічний компонент
ПРЕДОРГАНІЗМЕННИЙ	<i>Атомарний (потенційний)</i>	Особистість
	<i>Молекулярний</i>	Родина, пара закоханих, хижак – жертва
ОРГАНІЗМЕННИЙ	<i>Тканинний (інституціональний)</i>	Кровна спорідненість, шлюб, форми розмноження та успадкування (клонування), мораль, право, влада, релігія, власність, форми організації соціального життя (уклад життя)
	<i>Клітинний (найпростіші соціальні мікроорганізми)</i>	Підприємства, організації, установи
	<i>Видовий</i>	Економічний, Антропологічний, Політичний, ідеологічний
	<i>Родовий</i>	Країна
	<i>Популяційний (територіальний)</i>	Регіональний (місто), релігійний (іслам, християнство, католицизм та ін.), етнічний (орда, масонство) Національний (Земляцтво) Континентальний (Загальноєвропейський Дім, Євразійський простір, Балто-чорноморська зона) Міжконтинентальний
	<i>Системний (планетарний)</i>	Ноосферний
НАДОРГАНІЗМЕННИЙ	<i>Надсистемний (космічний)</i>	Всесвітній ¹¹⁰

¹¹⁰ Див.: Лазарев А. С. Расшифрованная Библия, или Реквием цивилизации / А. С. Лазарев. – К. : А.С.К., 2002. – 1064 с.

Тільки вони дають уявлення про те, як внаслідок квантово-хвильової природи Всесвіту, і соціального світу зокрема, Всесвіт утворить єдину, нескінченну в часі і у просторі, багатомірну причинно-наслідкову мережу енергоінформаційних взаємодій, у складі якої «все взаємодіє з усім» з різним ступенем інтенсивності. Ця теорія одним із своїх логічних наслідків має наступний висновок: кожна точка цього енергоінформаційного поля містить у собі всю інформацію про всі інші точки простору і часу.

Водночас реалізація принципу загального енергоінформаційного обміну у Всесвіті з необхідністю вимагає визнання факту розумності Світового Простору, який добре узгоджується з першим принципом герметизму: «все є думка», «ми живемо в розумі, розумом і шляхом розуму». Нагадаємо, що на існування Космічного Розуму або всесвітньо розмитої свідомості вказують К. Цюлковський, В.Налімов та інші дослідники. Не прислухатися до їхніх ідей сьогодні вже просто неможливо.

У такому випадку Всесвіт постає перед нами як гігантська самоусвідомлююча себе структура, в якій окремі види соціальних організацій, розведені за різними організаційними рівнями, виконують роль функціональних органів. Всесвіт ними мислить, якщо загалом коректно такий вираз тут застосувати.

Якщо це так, тоді є необхідність і підстава визнати, що, окрім чотирьох відомих фундаментальних взаємодій: гравітаційної, електромагнітної, сильної і слабкої, існує ще п'ятий тип фундаментальної взаємодії інформаційного походження. Саме на основі п'ятої константи Всесвіту будується взаємодія соціальних структур не тільки між собою, але і здійснюється їхнє включення у Світовий Розум.

У такому випадку інформаційні поля як елементи тонкого світу або світів – це не силові поля у звичайному фізичному сенсі. Вони повинні бути безенергійними, процеси передачі інформації безентропійними, причому зі швидкостями, що істотно перевищують швидкість світла. Оскільки гранична швидкість світла визначена А. Ейнштейном для електромагнітного, а не для інформаційного поля, то протиріччя з сучасними уявленнями про фізичний світ тут немає. Носієм інформації можуть бути торсіонні поля (поля кручення). Учені припускають, що квантами торсіонного поля є низькоенергетичні реліктові нейтріно, отже, висока проникаюча спромож-

ність торсіонних випромінювань видається достатньо природною. Квантам торсіонного поля притаманне як праве, так і ліве обертання, що дозволяє припускати наявність як «правого», так і «лівого» інформаційних світів.

На цьому ми можемо припинити характеристику явища, що вже була раніше досліджена нами і приступити до аналізу і прогнозування процесу породження планетарного соціального організму з метою створення його філософського образу.

Розділ II

ЗАРОДЖЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЦІАЛЬНОГО ОРГАНІЗМУ

У цьому розділі ми маємо необхідність звести до органічної цілості усі ті елементи європейського світоустрою, які досліджувались нами з метою перевірити спроможність територіального (континентального) соціального організму до саморегуляції та самовідтворювання. Це ми зробили у ході окремого проекту і виклали у окремому розділі колективної монографії «Саморегуляція соціального організму країни»¹¹¹.

Звертаючись до аналізу практики становлення європейського континентального соціального організму, ми хочемо підтвердити, що подана нами вище класифікація видів соціального організму є дієвою. Світова спільнота проходить шлях організаційного удосконалення за обґрунтованим нами алгоритмом.

Це означає, що саморозгортання планетарного соціального світу на практиці неуклінно піднімає нас на рівень формування оригінальної організаційної конструкції – планетарного соціального організму, оскільки на практиці становлення континентальних і міжконтинентальних структур завершується.

¹¹¹ Саморегуляція соціального організму країни : монографія / за наук. ред. В. П. Бега ; В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль, Г. О. Нестеренко ; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 652 с.

На думку Б. Гаврилишина, євроінтеграції притаманні такі риси, що приваблюють мешканців не тільки європейського континенту, але й мешканців усього світу, а саме¹¹²:

- співіснування різних культур, релігійних вірувань, переконань, способів життя;
- політичне правління базується на співпраці у владі за умови відсутності сильної верхівки і наявності постійних коаліцій на всіх рівнях правління, що функціонують на засадах колегіальності;
- істинно федеральний характер політичних інституцій зі взаємопов'язаними відповідальністю і винятковим правом на ухвалення рішень на різних рівнях суспільної ієрархії – світовому, регіональному, країни, провінції, округу, громади;
- надзвичайно децентралізована структура влади за широкої участі громадян в ухваленні рішень із «представницькою демократією» на вищих рівнях і «прямою демократією» на нижчих рівнях правління.

Ми тут не будемо вдаватися до детального відтворення морфології і функціональних характеристик континентальної конструкції, оскільки вона аналогічна, на нашу думку, родовому організму, а зосередимось на забезпеченні функції управління загальними справами і на його спроможності до саморегуляції. Такі властивості соціальної системи з'являються, як відомо, в останню чергу, тобто тоді, коли сформувались усі морфологічні органи і почали стало виконувати свої специфічні функції.

Саме ці дві функції сьогодні вийшли на передній план в ОБСЄ. Про це яскраво свідчать її зусилля щодо урегулювання кризових явищ на континенті, наприклад, урегулювання кризових явищ в Іспанії, Італії, Греції, так і на міжнародному рівні, наприклад, залагодження стосунків у 2014 році між незалежною Україною і агресивною Російською Федерацією. Для нас це важливий момент, оскільки це остання ланка, що передує становленню планетарного соціального організму.

¹¹² *Гаврилишин Б.* До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє : доп. Римському Клубові / Б. Гаврилишин ; упоряд. В. Рубцов. – Вид. 4-те, без змін. – К. : Учні. вид-во «ПУЛЬСАРИ», 2013. – С. 195.

2.1. Зародження і становлення загальноєвропейського дому: історичний аспект

Етапи зародження і становлення Об'єднаної Європи увінчані явищами і процесами, що виникали, тривали і розвивалися століттями, і навіть тисячоліттями. Про це свідчить історія становлення Загальноєвропейського дому, яка має дуже глибоке коріння, оскільки початок процесу створення європейської єдності сягає сивої давнини.

Загалом ґрунтуючись, насамперед, на подоланні споконвічної і перманентної агресивності й ворожнечі між європейськими народами, що періодично спричиняли міжусобні війни, окремі прояви інтеграційних явищ виникали територіально в тому чи іншому місці, накопичувалися віками, набуваючи критичної маси, і лише в другій половині ХХ ст. переросли в сукупність усталених явищ, які, у свою чергу, склали цілісний процес під назвою «європейська інтеграція».

Як вияв закономірності світового розвитку і як один з процесів соціальних закономірностей, процес європейської інтеграції цілком справедливо сьогодні можна вважати ще й одним із складників глобалізації. Тому підвищений інтерес західних вчених і практиків та вітчизняних науковців до різного роду питань, так чи інакше пов'язаних з виникненням, становленням і розвитком Загальноєвропейського дому, є не лише виправданим, але й перспективним.

Історичний екскурс у цю тематику може розкрити нам шлях становлення інших континентальних структур і висвітлити алгоритм зародження і становлення континентальних та міжконтинентальних соціальних структур. А водночас кинути світло і на становлення планетарного соціального цілого.

Досліджуючи історію європейської інтеграції, український вчений В. Посельський зауважує, що з часу занепаду Римської імперії Європа почала формуватися як історична, культурна, політична та соціальна спільнота, яка попри війни, релігійні розмежування, виокремлення національних держав стала місцем інтенсивного обміну освіченими елітами, знаннями, ідеями, культурою, товарами і капіталами.

Протягом століть європейська ідея була мрією про гармонію та єдність, тим недосяжним ідеалом, до якого прагнули кращі євро-

пейці, у той час, коли політичні реалії зводилися до гри європейських намагань за домінування чи рівновагу сил, а світогляд переважної більшості населення континенту залишався обмежений регіональними, а з часом і національними горизонтами¹¹³.

На думку ірландського вченого Д. Дайнена¹¹⁴, інтелектуальний родовід європейського руху можна було б простежити з античних часів, та його безпосередні корені сягають міжвоєнних років.

Ще в 1923 році австро-угорський аристократ граф Р. Куденгофе-Калергі у стані піднесення після величезного успіху своєї книги «Пан-Європа» започаткував однойменну громадську організацію. Ідея «Пан-Європи», появі якої однаковою мірою сприяли як спустошення від Першої світової війни, так і вихід на світову арену під час цієї війни могутніх Сполучених Штатів Америки і молодого Союзу Радянських Соціалістичних Республік, швидко здобула палких прихильників у західному світі, зокрема й серед впливових політиків.

Апогеєм пан'європейського руху стала натхненна промова французького урядовця А. Бріана у 1929 році в Лізі Націй. Однак благородні ідеали європейської єдності швидко зникли в 1930-х рр. під нищівним впливом фашизму. Знадобився гіркий досвід поразки й окупації 1939–1943 років, щоб пан'європейські ідеї відродилися та заволоділи свідомістю європейців.

Ідеї щодо європейської єдності, як зазначають американські вчені, були чітко сформульовані перед початком ХХ ст. включно з сигналом, поданим ще в 1693 році відомим англійським квакером Вільямом Пенном для Європейського парламенту і закінченням формування мозаїки держав у Європі¹¹⁵.

Сучасні уявлення про європейську інтеграцію починаються з оцінки наслідків Першої та Другої Світових війн та з бажання забезпечити мир між європейськими народами. Після руйнувань і катастроф, спричинених спустошливими війнами, багато хто сподіва-

¹¹³ *Посельський В.* Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції / В. Посельський. – К. : Смолоскип, 2002. – С. 25.

¹¹⁴ *Дайнен Д.* Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен ; пер. з англ. М. Марченко. – К. : К. І. С., 2006. – С. 23.

¹¹⁵ *Craig, Paul; de Burca, Grainne.* EU law : Text, cases, and materials / Paul Craig and Grainne de Burca. – Oxford University Press, 2003. – P. 7.

вся на створення нової моделі політичної співпраці в Європі. Автором першого проекту Європейського союзу був французький політик і державний діяч, про якого вже згадувалося вище, А. Бріан. Він входив до складу різних урядових кабінетів, один з яких очолив особисто у 1929 році. Як зазначає французький вчений Ж. Б. Дюрозель¹¹⁶, А. Бріан з симпатією стежив за різними рухами, які ставили за мету створення «Сполучених Штатів Європи», зокрема за такими, як: «Пан-Європа» графа Р. Куденгофе-Калергі, «Федеральний комітет європейської співпраці» на чолі з Емілем Борелем, «Європейський митний союз» на чолі з сенатором Івом Ле Троке.

5 вересня 1929 року на десятій Асамблеї Ліги Націй А. Бріан виступив з промовою, в якій досить розміто виклав ідею європейської федерації: «Я гадаю, що між народами, об'єднаними географічно, як народи Європи, має існувати якийсь федеральний зв'язок; ці народи повинні мати можливість у будь-який момент спілкуватися між собою, обговорювати свої інтереси, приймати спільні ухвали, встановлювати між собою узи солідарності, які дозволили б їм, коли доведеться, протистояти скрутним обставинам, якщо вони виникнуть. Саме ці узи я намагаюся створити»¹¹⁷.

У промові також було наголошено, що починати варто з економічних зв'язків, зважаючи на загрозу економічної кризи, але згодом можна встановити й політичні зв'язки, не зачіпаючи суверенітету жодної з держав.

Промовець пропонував створити незалежні органи на кшталт інституцій Ліги Націй: європейську конференцію представників усіх європейських держав – членів Ліги Націй, виконавчий орган – постійний політичний комітет та службу секретаріату. Проте, не маючи чіткого плану щодо економічної структури майбутнього союзу, А. Бріан пропонував збереження політичного суверенітету кожної держави, що суперечило принципам, проголошеним ним раніше. З 26 урядів європейських країн, які надіслали свою відповідь на меморандум про Європейський союз (червень – серпень 1930 р.), тіль-

¹¹⁶ Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюрозель ; пер. з фр. Є. Марічева, Л. Погорелової, В. Чайковського. – К. : Основи, 1995. – С. 122–123.

¹¹⁷ Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюрозель ; пер. з фр. Є. Марічева, Л. Погорелової, В. Чайковського. – К. : Основи, 1995. – С. 123.

ки уряди Югославії й Болгарії сприйняли запропонований проект у повному обсязі.

Упродовж 1931 року проект про створення Європейського союзу вивчала спеціальна комісія на чолі з А. Бріаном. Розглядаючи переважно економічні питання, комісія так і не досягла згоди, що спричинило блокування подальшого вивчення зазначеного проекту. Новий французький уряд відмовився в 1932 році не лише від ідеї Європейського союзу, але й від «послуг» її автора. На «бріанівський» проект Європейського союзу негативно впливали також і об'єктивні процеси, які супроводжувалися в цей час економічною кризою, що охопила європейські держави, зокрема Австрію, Німеччину, Італію, Великобританію тощо. Економічна криза 30-х рр. ХХ ст. не могла не здійснити негативного впливу загалом на розвиток міжнародних відносин, а тому цілком закономірно зумовила різке зростання невдоволення населення майже усіх країн світу, яке переростало в окремих державах у соціальне й політичне протистояння. Німеччину та деякі регіони Європи у цей час охопив нацизм, який згодом переріс у фашизм, що й спричинило Другу світову війну.

Не дивлячись на жахливі процеси в Європі в 30-х-40-х рр. ХХ ст., які були породжені фашизмом, європейські прогресивні державні діячі не припиняли думати про практичну реалізацію об'єднавчих ідей. Зокрема, ще на початку Другої світової війни Ж. Моне¹¹⁸ дійшов висновку, що економічна інтеграція є єдиним засобом, який дасть змогу уникнути конфліктів у Європі.

У серпні 1943 року в записці, адресованій Французькому комітету національного визволення в Алжирі, він стверджував, що в Європі не буде миру, доки державне відновлення базуватиметься на національному суверенітеті з усім, що з цього випливає з позиції політичного престижу та економічного протекціонізму. Натомість М. Моне вважав, що держави Європи мають сформувати федерацію або «Європейський організм», що призведе їх до перетворення на єдине економічне ціле¹¹⁹.

¹¹⁸ Жан Моне – керівник Програми модернізації Франції після Другої світової війни. Упродовж двох світових воєн займався економічним плануванням у приватному й державному секторах у Франції та за її кордоном.

¹¹⁹ Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен ; пер. з англ. М. Марченко. – К. : К. І. С., 2006. – С. 23.

Рух за європейську єдність у Західній Європі, в основу якого був покладений історичний ідеал європейської інтеграції, активізувався досить швидко, одразу ж після розгрому гітлерівської Німеччини. Його мета полягала в усуненні першопричини минулих міжнародних конфліктів, зокрема стихії ультра націоналістичних поглядів, та запровадження в практику співпраці європейських народів ідеї сучасної національної самобутності і спільного минулого.

Тому перегляд і переоцінка історії були цілком закономірними. Цей процес здійснювався з метою очищення від історичної дезінформації, що породжувала непорозуміння, та з метою подолання стереотипів, які міцно вкоренилися в суспільній свідомості європейських народів, а також задля досягнення згоди щодо справжнього змісту нової європейської історії.

У перші роки після Другої світової війни європейські політики й урядовці не наважувалися розглядати питання про ті чи інші форми міждержавних утворень типу федерації чи конфедерації народів Західної Європи. Основною причиною такої обережної позиції були побоювання викликати занепокоєння з боку СРСР та зашкодити колективній безпеці на світовому рівні.

Уособленням європейської єдності на той час став найвідоміший і найповажніший державний діяч В. Черчілль, який прославився у важкі дні 1940–1941 рр. завдяки своїм яскравим промовам, що піднімали патріотичний дух британців. Він воскресив ідеали європейської єдності і закликав до створення Сполучених Штатів Європи у своїй промові в м. Цюріху, яку виголосив у вересні 1946 року. В. Черчілль обстоював значно обмеженішу та обережнішу форму європейської інтеграції, ніж багато хто з його колег.

Однак вже після 1947 року виникло багато громадських рухів, які висловлювали відверту прихильність до ідеї створення нової західноєвропейської моделі міждержавних стосунків, схожої на федерацію. До таких моделей, зокрема, можна віднести «Тимчасовий комітет Об'єднаної Європи», заснований В. Черчіллем у січні 1947 року, з якого виник «Європейський рух», заснований у жовтні 1948 року, «Європейський парламентський союз», «Європейський союз федералістів» тощо.

Рух за об'єднану Європу ґрунтувався на так званих «уніоністських» ідеях, які суттєво відрізнялися від радикальніших «федераліст-

ських» ідей Е. Спінеллі, який очолював Союз європейських федералістів. Відмінності між уніоністами та федералістами, що ґрунтувалися на політичних, географічних і культурних міркуваннях, виявилися у травні 1948 року на з'їзді в Гаазі, де зібралося понад 600 впливових європейців з шістнадцяти країн. Спільним, що об'єднувало обидві сторони, були заклики до створення Європейського союзу, які базувалися на прагненні до європейської єдності та її інституціоналізації через створення міжнародної організації з парламентським органом. Уніоністи уявляли цей орган як такий, що мав бути лише консультативною асамблеєю з обмеженими повноваженнями, підпорядкованою комітетові урядових міністрів. Для федералістів, навпаки, це мав бути представницький орган, тобто установчі збори, уповноважені підготувати проект конституції Сполучених Штатів Європи.

Розкол у таборі союзників і початок холодної війни на фоні безпрецедентного розміру матеріальних втрат у Другій світовій війні відіграли свою роль у повоєнному піднесенні руху за європейську інтеграцію, ставши стримуючим фактором євроінтеграційних процесів.

Неоднозначно сприймалася в Європі і допомога з боку США, яка спочатку ґрунтувалася на проголошеній 12 березня 1947 року Доктрині Трумена. На основі цієї доктрини, якою було закладено принцип підтримки європейських країн і прокладено шлях до надання програми американської допомоги післявоєнній Європі, державним секретарем США Джорджем Маршаллом був розроблений план, який отримав офіційну назву «Програма відбудови Європи».

У період з 1946 до 1952 років американською допомогою у вигляді кредитів скористалося 18 європейських держав на загальну суму близько 14 мільярдів американських доларів. Уже на початку 1950 року в багатьох країнах було зупинено інфляцію, а обсяги європейської внутрішньої та зовнішньої торгівлі значно перевищили показники, яких очікували на початку реалізації «плану Маршалла».

«План Маршалла» мав значний вплив на відбудову європейської економіки, особливо на відбудову ФРН. Він посідає особливе місце в історіографії холодної війни, оскільки «план Маршалла» став доповненням політики стримування комунізму, яку проводили на той час США, проте деякі історики-ревізіоністи оцінюють його неодно-

значно: одні вбачають у ньому зусилля США, спрямовані на завоювання панівної позиції в Європі, інші вважають, що діяти у такий спосіб американців спонукала слабкість європейської економіки. Багато європейців, чітко усвідомлюючи небезпеку, яку приховувала в собі економічна щедрість та військовий захист США, сприймали європейську інтеграцію як спосіб збереження незалежності континенту.

Наукові дискусії щодо значення «плану Маршалла» у відбудові повоєнної Європи тісно пов'язані з питанням про те, наскільки «план Маршалла» сприяв європейській інтеграції. Найпоширенішою є думка, що він не зміг зламати міжнародних бар'єрів. Справді, ані суворі умови «плану Маршалла», що зобов'язували країн-реципієнтів допомоги діяти разом і розробити спільну програму відновлення, ані величезний вплив і багатство США так і не змогли подолати небажання національних урядів європейських країн співпрацювати тісніше, а, більше того, поступитися суверенітетом.

Досягнутий рівень інтеграції, на думку багатьох європейських вчених, не виправдав планів і сподівань американців. Причиною цього була певна поведінка національних урядів у межах Європейської Організації Економічної Співпраці¹²⁰, яка була надто великою та неоднорідною (складалася з 18 членів, різних за кількістю населення та економічним добробутом), щоб слугувати інституційним інструментом інтеграції, а тому не змогла виконати покладені на неї завдання.

Висловлена у вересні 1946 року прем'єр-міністром Великобританії В. Черчиллем у Цюріху ідея створення Сполучених Штатів Європи зумовила створення 5 травня 1949 року Ради Європи – першої європейської організації співпраці. Країнами-засновниками Ради Європи були Бельгія, Великобританія, Голландія, Італія, Люксембург, Франція та скандинавські країни.

Головне завдання Ради Європи полягало в зміцненні демократії, охороні прав людини та підтримці європейської культурної ідентичності. Ця міжнародна організація була ніби компромісом між вище-

¹²⁰ В 1958 р., коли почала функціонувати Європейська економічна спільнота, ОЄЕС було перетворено на Організацію економічної співпраці та розвитку, яка почала займатися міжнародними економічними дослідженнями та аналізом.

згаданими уніоністами й федералістами, хоча насправді це була поразка федералістів. Новостворена Рада Європи фактично не переймалася тим, чого спочатку хотіли федералісти. Прагнучи досягти тіснішого союзу між своїми членами, щоб захищати й поширювати ідеали та принципи, які становили їхнє спільне надбання, та сприяти їх економічному й соціальному поступу, Рада Європи насправді обмежувалася обміном ідеями та інформацією з соціальних, культурних, законодавчих та інших питань. Починаючи з 1950 року її роль в євроінтеграційних процесах почала зменшуватися з огляду на інтереси країн-членів, які часто не співпадали.

Початок «холодної війни» та слабкість Ради Європи спричинили появу пропозицій щодо звуження економічної та політичної співпраці між європейськими країнами, насамперед між Францією та Німеччиною, що гарантувало б мир і безпеку в Європі. Ці основні причини започаткували процеси, в яких зусилля, спрямовані на створення єдиної Європи без Великобританії, почали здійснюватися на іншому підґрунті, зокрема відповідно до планів Р. Шумана та Р. Плевена, про що йтиметься нижче.

З часом Рада Європи знайшла свою «нішу» – сферу прав людини, в якій завдяки Суду з прав людини (часто плутають з Судом Європейського Союзу) вона стала оплотом захисту громадянських прав та свобод в усій Європі. Інтеграція набирала швидкості, але над Європою нависла тінь «холодної війни». За таких умов зрозумілою стала необхідність вжити заходів, аби уникнути помилок минулого і створити запоруку тривалого миру між недавніми ворогами.

Водночас зі створенням європейськими країнами Ради Європи в Німеччині відбувались складні події за участю Радянського Союзу, який провадив політику блокади Берліна. У західній і східній частинах Німеччини проходили процеси, пов'язані з конституюванням системи влади, територіально-адміністративного устрою, політичної системи тощо. З прийняттям конституції та утворенням уряду в Західній Німеччині ця держава, налагодивши внутрішнє соціально-економічне та політичне життя, знову повернулася в усі сфери життєдіяльності Європи як самостійний суб'єкт міжнародного права. З цього часу проблемні «німецькі питання» більше не турбували західноєвропейські держави, політика яких, спрямована на відродження Західної Німеччини, була досить послідовною й ефективною.

Натомість йшлося про появу нового самостійного повноцінного партнера, який прагнув, у порівнянні зі Східною Німеччиною, відігравати дедалі більшу роль у вирішенні своєї власної долі. У свою чергу, уряд Східної Німеччини був обмежений у власних діях і задовольнявся тим, що вірно служив Радянському Союзу, застосовуючи традиційно жорсткі німецькі авторитарні методи управління для досягнення цілей, які ставив СРСР.

9 травня 1950 року французький міністр закордонних справ Робер Шуман оприлюднив Декларацію, яка офіційно започаткувала процес європейської інтеграції. Він закликав Францію, Німеччину та інші європейські країни передати управління виробництвом вугілля та сталі єдиному національному органу. Внаслідок такого об'єднання ключові ділянки військової промисловості мали перейти під спільний контроль, що унеможливило підготовку окремої країни до нової війни. План Р. Шумана був зумовлений зростанням напруженості між Францією та Німеччиною, причиною якої залишався проблемний регіон Саару, та зменшенням ролі Ради Європи у євроінтеграційному процесі.

Під впливом ідей Ж. Монне Р. Шуман запропонував новий підхід до вирішення європейських проблем. В опублікованому ним 9 травня 1950 року меморандумі було запропоновано здійснювати «конкретні заходи, які передбачали спочатку досягнення фактичної солідарності» і, врешті-решт, призвели б до ліквідації вікових суперечок між Францією та Німеччиною. Ця пропозиція принципово відрізнялася від багатьох попередніх, суть яких зводилася до так званої інституційної інтеграції Європи шляхом запровадження комплексної політики.

План Р. Шумана, як зазначає Ж.-Б. Дюррозель¹²¹, полягав у тому, щоб віддати спільному найвищому органу управління, відкритому для участі в ньому інших країн Європи, все виробництво сталі та видобуток вугілля у Франції та Німеччині. Солідарність, яка виникне в процесі спільного виробництва, і зробить війну між Францією та Німеччиною не можливою фізично. Щоб цього досягти, за планом Р. Шумана, необхідно створити найвищий наднаціональний ор-

¹²¹ Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюррозель ; пер. з фр. Є. Марічева, Л. Погорелової, В. Чайковського. – К. : Основи, 1995. – С. 431–432.

ган управління, покликаний модернізувати виробництво, створити однакові умови для реалізації вугілля і сталі на спільному ринку, розвивати спільний експорт, зрівняти в процесі розвитку умови життя робітників. За таких умов, на думку Р. Шумана, на статус Німеччини не буде вчинено жодного замаху.

Переслідуючи, насамперед, політичну мету, суть якої полягала в політичній інтеграції шляхом злиття суттєвих економічних інтересів європейських держав, поетапного створення Європейської федерації, план Р. Шумана піднімав цілий комплекс економічних проблем. Проте цієї мети можна було досягти поступово через конкретні здобутки, які базувалися б на проведенні спільної політики. Це підтверджується змістом історичного меморандуму Р. Шумана, в якому він, як зауважує Н. Мусис¹²², наголосив, що «Європу неможливо побудувати враз або за певним планом, її будуватимуть поступово через конкретні досягнення, що закладуть підвалини солідарності де-факто».

Така позиція Р. Шумана засвідчує, що він запропонував функціональний підхід (принцип) щодо вироблення й реалізації політики європейської інтеграції, відмовившись від конституційного підходу, який передбачав би прийняття, передусім, конституції федерації. Практична реалізація такої пропозиції означала, що європейські держави, які після Другої світової війни відновили свій національний суверенітет, мали поступово відмовитися від догми його неподільності.

В обмін на готовність поділитися в майбутньому певною частиною національного суверенітету в окремих чітко визначених сферах на користь об'єднаного європейського міждержавного утворення держави здобули б право перевіряти ті справи своїх партнерів, на які поширюється спільне управління, що свідчило б про розширення їх власного суверенітету. Таким чином, було запропоновано хоч і нетрадиційний, проте цілком ефективний спосіб розв'язання довготривалої проблеми шляхом поступового зменшення суперечностей між ідеями європейської інтеграції та національної незалежності.

Варто зауважити, що вибір Р. Шуманом саме вугільної та металургійної галузей економіки, на основі яких він запропонував ство-

¹²² Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу / Н. Мусис ; пер. з англ. – К. : К. І. С., 2005. – С. 15.

рити спільний ринок, був не випадковим. Адже на цих двох галузях базувалася військова промисловість, оскільки вугілля було в той час основним енергоносієм, а сталь – головним компонентом у виробництві військової техніки. Крім економічних переваг, які планували здобути, спільна діяльність Франції і Німеччини щодо освоєння ресурсів вугілля і сталі мала ознаменувати французько-німецьке примирення й забезпечити мир і стабільність у Європі. Вугільна й металургійна галузі економіки стали, таким чином, своєрідним матеріальним підґрунтям європейської інтеграції з економічних та політичних міркувань.

Галузевий підхід до організації спільного ринку пропонувалося юридично оформити створенням Європейської Спільноти з вугілля та сталі (ЄСВС). Йшлося про економічне й політичне інтегрування Німеччини і Франції та інших європейських держав, які цього бажали. При цьому передбачалося утворення незалежного вищого органу з повноваженнями, які раніше мали держави у вказаних галузях економіки. Такому новоствореному органу держави-члени спільноти мали передати частину свого суверенітету у визначених сферах, а його рішення повинні були бути обов'язковими для усіх держав-членів. Саме ці умови вирізняли ЄСВС від традиційних міжнародних організацій.

Пропозиція Р. Шумана відкрити ЄСВС для участі інших країн Європи насправді була не настільки широкою й прозорою. Через «холодну війну» з цього процесу автоматично «випадали» країни Східної Європи. Скандинавські країни під час Конгресу Європи, а згодом і в Раді Європи продемонстрували своє скептичне ставлення до ідеї наддержавних утворень.

Для Р. Шумана і Ж. Моне європейська інтеграція означала, передусім, довгоочікувану франко-німецьку інтеграцію, завдяки якій було б покладено кінець традиційній ворожнечі з Німеччиною, яка була економічним генератором Європи та країною, що становила для Франції найбільшу загрозу. Франко-німецьке примирення через європейську інтеграцію дозволяло уникнути проявів повторних жорстоких конфліктів, якими ознаменувалися перші п'ять десятиліть двадцятого століття.

Під «іншими країнами Європи» Р. Шуман насправді розумів сусідні Бельгію, Нідерланди і Люксембург та Італію. Крім Європейсь-

кої Спільноти вугілля і сталі, Р. Шуман вважав за потрібне створити спільний ринок для інших товарів (як у США), на якому завдяки досконалішому розподілові праці та активному використанню нових технологій у виробництві будуть створені умови для швидкого й постійного економічного зростання.

Конкретні пропозиції Р. Шумана щодо врегулювання давніх проблем між двома з найбільших європейських держав були сприйняті по-різному. США, наприклад, відреагували на них надзвичайно позитивно, в той час як СРСР різко розкритикував їх.

Великобританія відмовилася від участі в підготовчій роботі з тієї причини, що Р. Шуман наполягав на прийнятті проекту «загалом», ще до його обговорення (при цьому французький міністр не бажав, щоб його проект, внаслідок усіляких доопрацювань, було знівельовано). Крім того, лейбористська партія Великобританії видала у червні 1950 року брошуру «Європейська єдність», в якій вона категорично відмовлялась поступитися хоча б найменшою частиною національного суверенітету. Ж. Моне одним з найпотужніших аргументів на користь європейського об'єднання вважав тезу про те, що в разі, коли принцип наддержавності брати під сумнів, то запропонована організація з вугілля і сталі швидко піде тим же шляхом, що й аморфна Організація європейської економічної співпраці, про яку йшлося вище.

У французькому баченні «нової» Європи цілком очевидною була відсутність у ній Великобританії, незважаючи на те, що, як традиційний союзник Франції, Велика Британія вважалася першою країною, до якої Франція могла б звернутися за підтримкою у вигляді міжнародної ініціативи щодо примирення з Німеччиною. Про це свідчить той факт, що перший план європейської інтеграції Ж. Моне, а саме: пропозиція про англо-французьке об'єднання з метою протистояння нацистам (червень 1940 року), був орієнтований саме на Великобританію. Інші європейські та американські політичні й державні діячі також висловлювали глибоке переконання, що ключ до політико-економічної реорганізації континентальної Європи варто шукати не лише у франко-німецьких, але й у франко-британських відносинах. Вищезгадана позиція французів була зумовлена явним небажанням британців долучитися до європейської інтеграції.

Надто обережне ставлення Великобританії, яка понад усе цінувала національну незалежність і не сприймала різного роду наддер-

жавні утворення, переконало США і Францію в тому, що в цьому процесі доведеться рухатися до об'єднаної Європи без її участі й допомоги. Певний внесок в таку тактику поведінки Великобританії зробили довга історія її відносин з континентальною Європою, які не позначалися особливою активністю, та унікальний досвід часів війни, коли країні пощастило уникнути гітлерівського вторгнення.

Крім того, Британія бачила себе в ролі посередника між США та континентальною Європою, і, попри втішні запевнення Вашингтона, боялася поставити під загрозу цей аспект традиційно тісних англо-американських стосунків. Британські політики й урядовці також вважали, що надто активна участь в процесі європейської інтеграції може зашкодити неухильному політичному й економічному курсу Великобританії на трансформацію колишньої імперії у співдружність.

Не дивлячись на всю складність поведінки Великобританії, за нею зберігалася можливість участі в переговорах щодо приєднання до спільноти вугілля й сталі. Однак для набуття повноцінного членства в спільноті всі претенденти мушили визнати принцип обмеження державного суверенітету, незалежно від того, що саме це означатиме на практиці.

Паралельно з інтеграцією окремих галузей економіки країни-засновниці ЄСВС виявили бажання підтримати ідею Франції, висловлену ще в 1950 році, про об'єднання армій. Був розроблений «план Плевена», а у травні 1952 року шість країн-членів ЄСВС підписали в Парижі угоду про створення Європейської оборонної спільноти (ЄОС). За цією угодою передбачалося створити єдину наднаціональну армію, загалом підпорядковану вищому командуванню НАТО, окрім випадків, коли країни-засновниці одностайно проти. Членами нової Спільноти мали стати держави-члени ЄСВС, а її структура мала бути схожою на структуру організації-попередниці. Згідно з Договором, солдати ЄОС повинні були мати єдину військову форму, а військові частини були б змішаними, з огляду на національність. Передбачено було також одноосібне керівництво над 40 військовими частинами Спільноти. Проте після підписання Договору про ЄОС парламент Франції його не ратифікував, аргументуючи відмову побоюваннями щодо обмеження національного суверенітету.

Через два роки зі схожою ініціативою виступив міністр закордонних справ Великобританії Ентоні Еден, результатом якої було підпи-

сання 23 жовтня 1954 року Договору про утворення Західноєвропейського Союзу (ЗЄС). Планувалося, що ця міжнародна організація займатиметься військовими справами, водночас не будучи пов'язаною з ЄСВС та з утвореним згодом Європейським Економічним Союзом.

Підсумовуючи деякі розглянуті вище історичні аспекти становлення Загальноєвропейського дому, можна зробити наступні висновки:

1. Сучасний Європейський Союз є наслідком багатівікових інтеграційних явищ і процесів у Європі, завдяки яким не лише відбувалося становлення Загальноєвропейського дому, але й триває його розвиток, який набуває обрисів Об'єднаної Європи. Спочатку Європейські Спільноти, створені ще в 50-их роках минулого століття, а пізніше (через 40 років) – і Європейський Союз, пройшли етапи зародження і становлення за сприяння історичних, культурних, соціальних, економічних та політичних чинників, зумовлених, у свою чергу, Першою і Другою світовими війнами та ситуаціями, що склалися після їх закінчення.

2. До передумов виникнення євроінтеграційних явищ і процесів, що спричинили утворення в другій половині ХХ ст. Європейських Спільнот і Європейського Союзу, можна віднести тенденції до зміцнення миру та безпеки, потреби взаєморозуміння між європейськими країнами, передусім між Німеччиною та Францією, сподівання на економічний розвиток та добробут, прагнення реанімувати провідну економічну й політичну роль на міжнародній арені.

3. Становлення планетарного соціального організму буде мати, на нашу думку, власну історію породження і становлення, оскільки планетарний світ у першій чверті ХХІ століття зовсім інший і процеси глобалізації та інформатизації впливають на його організацію зовсім по-іншому. Це ми маємо обґрунтувати більш детально в наступних розділах дослідження.

2.2. Розвиток системи саморегуляції Об'єднаної Європи

Результати розвитку системи саморегуляції Об'єднаної Європи, позитивні наслідки саморегуляції систематично знаходять своє відображення через закріплення в правових нормах засновницьких договорів Європейського Союзу, які мають конституційний характер та які є елементами його правової системи.

Правова система ЄС формувалася з 1950-х років і базується на згоді держав-членів, юридично закріпленій у засновницьких договорах. Наслідком такого закріплення став правовий порядок ЄС, який з часом набув автономного характеру з делегованими державами-членами у його відання своїх суверенних прав та наділення союзних інституцій повноваженнями щодо ухвалення правових актів.

Безпрецедентне збільшення кількості держав-членів Європейського Союзу у травні 2004 року до 25, в січні 2007 року до 27, а в липні 2013 року – до 28 є не лише свідченням ефективного функціонування системи саморегуляції Об'єднаної Європи, але й показником поглиблення та розширення процесів глибокої і всеохоплюючої трансформації. Як справедливо зауважує Р.Петров, конституційні реформи ЄС і приєднання п'ятнадцяти нових країн – членів на рубежі ХХ і ХХІ століть спричинили ще більш активний розвиток і застосування поняття «*acquis communautaire*» у внутрішній і зовнішній політиці ЄС. Проте до цього часу не існує єдиного підходу до уніфікованого тлумачення обсягу та змісту поняття «*acquis communautaire*» у правозастосовній практиці і науці права ЄС. Офіційні й неофіційні документи інституцій ЄС рясніють різноманітними, далеко не завжди послідовними посиланнями на «*acquis communautaire*». Наприклад, у Лаакенській Декларації про майбутнє Європейського Союзу говориться про важливість «*acquis communautaire*» в питаннях розподілу компетенції між ЄС та його державами-членами. У Лісабонському договорі від 13 грудня 2007 р. йдеться про «*acquis*», який повинні імплементувати держави-кандидати на вступ до ЄС, а також йдеться про «Шенгенське *acquis*». Враховуючи те, що Лісабонський договір передбачає злиття трьох опор і створення одноопорного ЄС, можна говорити про перетворення «*acquis communautaire*» на «*acquis* Союзу» або просто «*acquis*» ЄС¹²³.

Правову систему Європейського Союзу справедливо вважають феноменом, що формувалася в процесі європейської інтеграції в межах спочатку Європейських Спільнот (1951 – 1992 рр.), а пізніше – Європейського Союзу (1993 – ц.ч.). Правова система ЄС включає в себе такий правовий порядок, який називають *sui generis* (особли-

¹²³ Петров Р. А. Транспозиция «*acquis*» Европейского Союза в правовые системы третьих стран : монография / Р. А. Петров. – К. : Истина, 2011. – С. 14.

вий), що виник на межі міжнародного права та національного права держав-членів ЄС. Її особливості зумовлені, насамперед, цілою низкою обставин утворення, становлення й розвитку самого Європейського Союзу як унікального міждержавного утворення. Інституціональні рамки сучасного Європейського Союзу, окреслені як попередніми засновницькими договорами, так і останнім з них – Лісабонським договором 2007 року, об'єднують різні інститути і галузі права, які, у свою чергу, мають відмінні правові впливи в межах національних правових систем. Започаткована правовими системами шести держав-засновниць Європейської спільноти вугілля і сталі, Європейської економічної спільноти та Європейської спільноти з атомної енергії, нинішня правова система ЄС об'єднує 28 правових систем держав-членів, які в сукупності складають «acquis communautaire» (надбання спільноти). Таким чином, до правової системи ЄС входять такі елементи, як право ЄС, галузі та інститути права ЄС, право держав-членів ЄС, що в цілому складає основу легітимізації євроінтеграційних процесів, які об'єднують Європу.

Право Європейського Союзу, як ядро його правової системи, науковці розглядають у широкому і вузькому значеннях (підходах в тлумаченні). Відповідно до широкого значення, право ЄС охоплює: основні принципи; рішення Суду ЄС; право, що виникає із зовнішніх відносин ЄС та із доповнюючих правових норм, тобто із конвенцій, міжнародних угод та ін. У широкому значенні право ЄС охоплює все правове надбання Європейських Спільнот (з 1951 та 1957 рр. – до 1992 р.) та Європейського Союзу (з 1992 р. до цього часу).

Право Європейського Союзу у вузькому значенні включає в себе первинне та похідне (вторинне) законодавство ЄС. Складність такої конструкції спричинена, насамперед, такими двома чинниками, як поступовий розвиток процесу євроінтеграції та додавання до сфер, вже охоплених правовим регулюванням, нових галузей та інститутів права.

У процесі дослідження сутнісних особливостей права ЄС постає питання його співвідношення з національним правом, яким є право держав-членів ЄС. Складність у розумінні цих особливостей виникає, насамперед, тому, що в державах-членах ЄС історично склались два різні підходи – моністичний та дуалістичний – до застосування в

національних правових системах норм міжнародного права, до якого спочатку відносили і право ЄС.

Моністичний підхід, який діє у частині країн, передбачає, що міжнародне й національне право є складниками єдиної системи права, належним чином ратифіковані міжнародні договори, які можуть бути використані прямо в судах країни, а у разі конфлікту міжнародного права з національним – міжнародне право має перевагу.

В іншій частині країн домінує дуалістичний підхід, відповідно до якого міжнародне й національне право вважаються різними правопорядками. З цього випливає, що міжнародні договори мають бути транспоновані в національне право для того, щоб мати юридичну силу, і у випадку конфлікту між ними – перевага надається національному праву.

Ця проблема була подолана завдяки низці рішень Суду ЄС, зокрема у загальновідомих справах *Van Gend and Loos*, *Costa v ENEL*, *Simmenthal*, відповідно до яких були виведені основні принципи права ЄС: верховенства, прямої дії та прямого застосування. З часом Суд ЄС розвинув застосування цих принципів у своїх наступних рішеннях.

Таким чином, сьогодні діє основне правило – право ЄС має наднаціональний характер, який розкривається через три вищезгадані принципи і полягає в тому, що нормативно-правові акти ЄС є елементами правових систем держав-членів, у випадку конфлікту національного та союзного права діє союзне, особа може посилатись на норми права ЄС у національних судах.

Особливою ознакою наднаціональності є можливість на основі власної (делегованої державами) влади приймати обов'язкові рішення, які мають пряму дію, навіть усупереч волі держав-членів. Відмінною ознакою наднаціональності ЄС є те, що він розпоряджається самостійним правом з власними повноваженнями та власним суверенітетом.

Оскільки, на основі засновницьких договорів держави-члени делегували свій суверенітет Європейському Союзу, виник своєрідний правовий порядок, в якому право ЄС діє незалежно від права держав-членів. Проте держави-члени і надалі залишаються визначальними для права ЄС, що означає: зміни в засновницьких договорах чи розширення ЄС без участі держав-членів або органів держав-

членів є неможливими. Держави-члени ЄС можуть і надалі укласти міжнародні угоди, як до вступу в ЄС, або вносити зміни до права ЄС. Таким чином, держави-члени ЄС і ЄС в цілому діють як свого роду партнери у формуванні спільних правових норм, цільове призначення яких – юридично зміцнювати Об'єднану Європу.

У контексті розвитку системи саморегуляції Об'єднаної Європи важливим також є питання співвідношення права ЄС з європейським та міжнародним правом. Підходи до розмежування цих правових систем у різних науковців різняться. Деякі з них вважають право ЄС галуззю міжнародного права. Однак воно є автономною системою, яка склалась за принципом *sui generis*, оскільки воно не має аналогів в сучасному світі. Водночас ЄС визнає принципи міжнародного права. У статтях 3 та 21 Договору про Європейський Союз (ДЄС) закріплено, що Союз підтримує суворе дотримання норм міжнародного права та його розвиток. Йдеться, зокрема, про дотримання принципів Статуту ООН та визначення і здійснення Союзом спільної політики та заходів заради досягнення високого рівня співпраці в усіх сферах міжнародних відносин для того, щоб оберігати мир, запобігати конфліктам і зміцнювати міжнародну безпеку згідно з цілями та принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Право ЄС неможливо сьогодні розглядати без вивчення правових норм інших європейських міжнародних організацій: Ради Європи, ОБСЄ, Західноєвропейського союзу, Європейської асоціації вільної торгівлі. Хоча ці організації не набули такої глибокої форми інтеграції, як ЄС, вони, тим не менше, займають важливе місце у формуванні правових систем держав-членів ЄС та здійснюють сильний вплив на право Євросоюзу.

М. Гердеген зауважує, що поняття «право Європейського Союзу» охоплює численні правові норми, взаємопов'язані і взаємодійні. Йдеться про різноманітні форми регіональної співпраці європейських держав у різних сферах та в колі держав-членів, кількість яких з часом змінюється. Різними є також механізми взаємодії: від звичайного форуму для проведення двосторонніх консультацій з питань договірних зобов'язань щодо спільних стандартів і організаційних рамок здійснення обов'язкових рішень, до утворення «наднаціональних» організацій з власними регуляторними повноваженнями шляхом делегування їх державних суверенних прав. Величезне роз-

майття міждержавних організаційних форм у Європі та їхня тісна взаємодія досягли такого рівня складності, коли висвітлювати такий матеріал стає надзвичайно важко. Тому доволі проблематичним є встановлення зв'язків між правовими поняттями і настільки складним ступенем розвитку, коли одночасно існує така кількість різноманітних утворень. Іноді той самий термін наповнюється різним змістом. Ця проблема стосується навіть поняття «право Європейського Союзу». Тому здійснити чітку систематизацію поняття «право Європейського Союзу» є одним з головних завдань правничої науки¹²⁴.

У положеннях засновницьких договорів спочатку Європейських Спільнот, а потім і Європейського Союзу знайшли своє втілення головні чинники, що надають поступального руху процесові європейської інтеграції з кінця Другої світової війни. Одним з таких ключових чинників, або головною рушійною силою, було переконання, що лише об'єднання Європи може зупинити постійні війни на європейському континенті. Таке ж доленосне значення надається збереженню миру і теперішніми європейськими творцями, які в останніх актах конституційного характеру – Консолідованих договорах – закріпили відповідні політико-правові положення. Зокрема, у статті 21 ДЄС йдеться про те, що ЄС визначає та здійснює спільну політику відповідно з принципами Гельсінського Заключного Акту та цілями Паризької Хартії, включаючи такі, що стосуються зовнішніх кордонів. У такий спосіб у контексті втілення спільної безпекової політики ЄС визнає правові норми ОБСЄ. Більше того, європейські країни, які є членами ОБСЄ і ЄС, спільно визнають принципи верховенства права, демократії, плюралізму.

В останні роки глибокого й масштабного перегляду зазнали положення раніше прийнятих засновницьких договорів. Завдяки цьому, а також дотриманню традиційного підходу до легітимізації євроінтеграційних процесів, договірно-правова криза періоду 2001–2007 років, спричинена намаганням запровадити в ЄС конституцію як правовий акт найвищої юридичної сили¹²⁵, властивий класичним

¹²⁴ Гердеген М. Європейське право / Матіас Гердеген ; пер. з нім. – К. : К.І.С., 2008. – С. 29.

¹²⁵ Strein R. Die neue Verfassung fur Europa / R. Strein, Ch. Ohler, Ch. Herrmann // Verlag C.H. Beck Munchen, 2005. – S. 3–12.

державам, яким не є Союз, була успішно подолана. Це дало змогу також не відходити, з одного боку, від існуючої практики прийняття договорів як одного з видів правових актів, за допомогою яких легітимізуються процеси європейської інтеграції на всіх її етапах. З іншого боку, запровадження формули «консолідації» до політико-правових напрацювань на Лісабонському саміті (2007 р.) підняло їх на якісно вищий рівень та сприяло більш чіткому упорядкуванню положень Договору про реформування Європейського Союзу. Виокремлені з нього Договір про Європейський Союз (ДЄС) та Договір про функціонування Європейського Союзу (ДфЄС) у консолідованих версіях і складають сьогодні основу легітимізації сучасних євроінтеграційних процесів¹²⁶.

Важливо наголосити, що цим договорам передувало ухвалення 13 грудня 2007 року в Лісабоні (звідси і назва «Лісабонський договір») Договору про реформування Європейського Союзу, який вніс зміни переважно до двох засновницьких договорів ЄС – Договору про Європейську Економічну Спільноту (Римський договір, 1957 р.) та Договору про Європейський Союз (Маастрихтський договір, 1992 р.). На Лісабонському саміті було обумовлено, що після набуття чинності Договір про реформування Європейського Союзу не буде використовуватися. Натомість застосовуватимуться змінені ним Договір про Європейський Союз, Договір про функціонування Європейського Союзу (колишній Договір про Європейську Економічну Спільноту), а також Договір про Євратом¹²⁷.

Лісабонський договір проходив процедуру ратифікації протягом двох років у парламентах (а не на референдумах) 27 держав-членів ЄС, а з грудня 2009 року вступив у дію, як зазначено вище, консолідованими версіями Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. Набуття чинності цих засновницьких договорів ознаменувало собою кінець багаторічної

¹²⁶ Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europarl.europa.eu/DocumentViewLast/tabid/30/ctl/Edit/mid/31/ID/10006386/Lang/Default.aspx>. – Заголовок з екрана.

¹²⁷ Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підруч. / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого, О. Рудіка, Л. Прокопенка, В. Стрельцова. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 620 с.

конституційної кризи в ЄС, спричиненої несприйняттям європейцями проекту так званої Європейської конституції під назвою «Договір про запровадження Конституції для Європи».

Таким чином, ДЄС та ДфЄС стали не лише компромісною редакцією попереднього проекту Договору про запровадження Конституції для Європи, але й відіграють важливу роль у ліквідації наслідків тривалої конституційної кризи в ЄС, вони є конституційно-правовою основою відновлення інституціональної спроможності Союзу органічно функціонувати для всіх держав-членів у перспективі.

Однією з головних структурних особливостей ДЄС та ДфЄС є те, що вони за формою (архітектонікою) не відтворюють проект Договору про запровадження Конституції для Європи з атрибутами конституційного акта, який мав би легітимізувати євроінтеграційні процеси у форму федеративного об'єднання, а мають традиційну (класичну) структуру договору про зміни та доповнення до чинних засновницьких договорів ЄС. Це означає, що ДЄС та ДфЄС позбавлені подвійної юридичної природи, притаманної проекту Договору про запровадження Конституції для Європи, за якою він мав бути, з одного боку, угодою, предмет якої складала б норми міжнародного права, а з іншого, – основним законом, що містив би елементи конституційного характеру.

За своєю структурою консолідована версія ДЄС містить преамбулу та 6 розділів, присвячених загальним положенням, положенням щодо демократичних принципів, інституцій, посиленої співпраці, загальним положенням щодо зовнішніх дій Союзу та безпекової політики, прикінцевим положенням. У 55 статтях цих розділів закріплено правові норми, положення яких врегульовують відносини в окреслених розділами сферах суспільного життя в Європейському Союзі.

ДфЄС у консолідованій версії містить, крім преамбули, сім частин, в яких закріплені принципи, положення про громадянство Союзу, політику Союзу та внутрішню діяльність, асоціювання заморських країн та територій, зовнішню діяльність Союзу, інституційні і фінансові положення та загальні і прикінцеві положення.

Частина перша «Принципи» вміщує один розділ про категорії та сфери повноважень Союзу та другий – про положення загального застосування. Частина третя «Політика Союзу та внутрішня діяль-

ність» є найбільш об'ємною, оскільки до неї входить 25 розділів. Вони, зокрема, присвячені: внутрішньому ринку; сільському господарству і рибальству; вільному руху осіб, послуг та капіталу; простору свободи, безпеки та правосуддю; транспорту; спільним правилам конкуренції оподаткування та наближення законодавства; економічній та монетарній політиці; зайнятості; соціальній політиці; Європейському соціальному фонду; освіті, професійному навчанню, молоді та спорту; культурі; охороні громадського здоров'я; захисту споживачів; транс'європейським мережам; промисловості; економічній, соціальній та територіальній згуртованості; дослідженням, технічному розвитку і космосу; довкіллю; енергетиці; туризму; цивільному захисту; адміністративному співробітництву.

Частина п'ята ДфЄС «Зовнішня діяльність Союзу» містить 7 розділів, в яких знайшли своє конституційно-правове закріплення загальні положення щодо зовнішньої діяльності Союзу, спільна торгівельна політика, співробітництво з третіми країнами та гуманітарна допомога, обмежувальні заходи, міжнародні угоди, відносини Союзу з міжнародними організаціями і третіми країнами та місії Союзу, застереження щодо солідарності. Частина шоста «Інституційні та фінансові положення» ДфЄС включає окремі розділи про інституційні положення, про фінансові положення та про посилену співпрацю. Частина сьома присвячена загальним та прикінцевим положенням.

Усього в ДфЄС – 358 статей. До ДЄС та ДфЄС додаються 37 протоколів, 2 додатки, 65 декларацій, 2 таблиці відповідності та Хартія основоположних прав Європейського Союзу.

Достатньо належну увагу приділено в Договорах питанням управління на національному та наднаціональному рівнях в ЄС у межах встановлених повноважень, що свідчить про намагання авторів підсилити систему саморегуляції Об'єднаної Європи. Межі повноважень Союзу визначаються, згідно зі статтею 5 ДЄС, принципом надання повноважень. Союз здійснює свої повноваження згідно з принципами субсидіарності та пропорційності. Відповідно до принципу надання повноважень Союз діє в межах повноважень, наданих йому державами-членами згідно з Договорами заради досягнення визначених в них цілей. Повноваження, яких не надано Союзові згідно з Договорами, залишаються за державами-членами.

Відповідно до принципу субсидіарності у сферах, що не належать до його виключної компетенції, Союз діє лише у такому обов'язі, в якому держави-члени не можуть належним чином досягти цілей запропонованого заходу на центральному, регіональному або місцевому рівнях, а натомість це краще здійснити на рівні Союзу, з огляду на масштаби або результати запропонованих заходів. Інституції Союзу застосовують принцип субсидіарності, як встановлено Протоколом про застосування принципів субсидіарності та пропорційності. Національні парламенти забезпечують дотримання принципу субсидіарності згідно з процедурою, визначеною в цьому Протоколі. Відповідно до принципу пропорційності заходи Союзу за змістом та формою не виходять за межі того, що є необхідним для досягнення цілей Договорів. Інституції Союзу застосовують принцип пропорційності, як встановлено Протоколом про застосування принципів субсидіарності та пропорційності.

Окремий розділ 24 ДфЄС присвячено питанням адміністративного співробітництва, а в статті 197 наголошено, що суттєвим для належного функціонування Союзу є ефективне застосування права Союзу державами-членами, що вважається питанням спільного інтересу. Союз може підтримувати зусилля держав-членів поліпшити їхню адміністративну спроможність щодо застосування права Союзу. Такі дії можуть включати сприяння обміну інформацією та державними службовцями, а також підтримку навчальних програм. Жодна держава не зобов'язана користуватися такою підтримкою. Європейський Парламент та Рада за допомогою регламентів та згідно зі звичайною законодавчою процедурою встановлюють з цією метою необхідні заходи, за винятком будь-якої гармонізації законів та підзаконних актів держав-членів. Положення статті 197 не шкодять зобов'язанням держав-членів щодо застосування права Союзу або прерогативам та обов'язкам Комісії. Ця стаття також не шкодить іншим положенням Договорів, що передбачають адміністративне співробітництво між державами-членами та між ними і Союзом.

Конституційно-правовою основою ефективного застосування права Союзу державами-членами є правові норми, закріплені в статтях 288–292 ДфЄС. Зокрема, для виконання повноважень Союзу інституції ухвалюють постанови, директиви, рішення, рекомендації та висновки (стаття 288). Постанова має загальне застосування. Вона є обов'язковою у повному обов'язі та повинна прямо застосовуватися в

усіх державах-членах. Директива є обов'язковою щодо результату, якого необхідно досягти, для кожної держави-члена, якій її адресовано, проте залишає національним органам влади вибір форми та засобів. Рішення є обов'язковим у повному обсязі. Якщо рішення визначає тих, кому воно адресоване, воно є обов'язковим лише для них. Рекомендації та висновки не є зобов'язальними.

Звичайна законодавча процедура, передбачена статтею 289, полягає у спільному ухваленні Європейським Парламентом та Радою постанови, директиви або рішення за пропозицією Комісії. В окремих випадках, передбачених Договорами, ухвалення постанов, директив або рішень Європейським Парламентом за участю Ради або Радою за участю Європейського Парламенту є спеціальною законодавчою процедурою. Правові акти, ухвалені згідно з законодавчою процедурою, є законодавчими актами.

Важливо зазначити, що в окремих випадках, передбачених Договорами, законодавчі акти можуть ухвалюватися за ініціативою групи держав-членів або Європейського Парламенту, за рекомендацією Європейського центрального банку або на запит Суду чи Європейського інвестиційного банку. Це означає, що тривала монополія Європейської Комісії на законодавчу ініціативу вже подолана.

Крім законодавчих актів, яких не було в ЄС згідно з попередніми засновницькими актами, стаття 290 передбачає, що законодавчі акти можуть делегувати Комісії повноваження ухвалювати незаконодавчі акти загального застосування для доповнення або внесення змін до певних неістотних елементів законодавчого акту. Іншими словами, в Євросоюзі запроваджено два види правових актів – законодавчі та незаконодавчі.

У законодавчих актах чітко визначаються цілі, зміст, сфера застосування та тривалість делегування повноважень. Істотні елементи сфери закріплюються за законодавчими актами та відповідно не є предметом делегування повноважень. Законодавчі акти чітко встановлюють умови, якими регулюється делегування; ці умови можуть бути наступними: Європейський Парламент або Рада можуть прийняти рішення скасувати делегування; делегований акт може набути чинності, лише якщо Європейським Парламентом або Радою не було висловлено жодного заперечення протягом періоду, встановленого законодавчим актом.

Згідно зі статтею 291 держави-члени ухвалюють всі заходи національного законодавства, необхідні для впровадження актів Союзу, що є зобов'язальними. У разі потреби в уніфікованих умовах для впровадження актів Союзу, що є зобов'язальними, такі акти покладають імплементаційні повноваження на Комісію, а у належним чином обґрунтованих окремих випадках та у випадках, передбачених статтями 24 та 26 Договору про Європейський Союз, – на Раду. Для цілей частини 2 Європейський Парламент та Рада, діючи за допомогою постанов згідно зі звичайною законодавчою процедурою, заздалегідь встановлюють правила та загальні принципи стосовно механізмів контролю з боку держав-членів реалізації Комісією імплементаційних повноважень. Слово «імплементаційний» додається до заголовка імплементаційних актів.

Ухвалення рекомендації здійснює Рада, згідно зі статтею 292. Вона діє за пропозицією Комісії в усіх випадках, коли Договори передбачають ухвалення актів за пропозицією Комісії. Рада діє одностайно в тих сферах, у яких для ухвалення акту Союзу вимагається одностайність. Комісія та Європейський центральний банк ухвалюють рекомендації в окремих випадках, передбачених Договорами.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що Лісабонський договір поставив крапку на конституційній кризі в Європейському Союзі, ставши єдиним правовим актом найвищої юридичної сили, своєрідною конституцією ЄС, покликаною суттєво спростити, узагальнити і кодифікувати первинне право ЄС.

Крім того, консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу складають основу легітимізації сучасних євроінтеграційних процесів, які не лише розвивають Об'єднану Європу, але й зміцнюють її.

2.3. Роль системи врядування Європейського Союзу в об'єднанні Європи

Закріплені в засновницьких договорах цілі, компетенції та повноваження Європейського Союзу досягаються й реалізуються за допомогою його цілісної системи врядування, ключовими ланками якої є відповідні механізми ухвалення й реалізації рішень, політико-адміністративного та судового контролю і захисту. Оскільки ці ланки діють насамперед на наднаціональному рівні, то і дослідження

ступеня розвитку інституцій цього рівня та процедур, за якими вони функціонують, видається важливим і перспективним.

У дієздатності та ефективності цілісної системи врядування Європейського Союзу важливу роль відіграють системи державного управління країн-членів ЄС, що функціонують на національному рівні. Проте вивчення цього рівня ускладнене такими особливостями, як велика кількість цих систем, яка на сьогодні досягає 28, та проблемність і складність питання про рівновагу «управлінських сил» в межах ЄС між суб'єктами наднаціонального і національного рівнів¹²⁸.

Питання рівноваги «управлінських сил» в Європейському Союзі набули ще більшої практичної гостроти в умовах конституційної кризи 2001 – 2007 років. Проте, незважаючи на цю кризу, зумовлену нератифікацією Францією і Нідерландами Договору про запровадження Конституції для Європи, це міждержавне утворення залишилося життєздатним і доволі ефективним, про що свідчить прийняття в січні 2007 року ще двох нових держав-членів ЄС – Болгарії й Румунії, а в липні 2013 року – Хорватії. Щодо подальшого розширення Європейського Союзу як ключового чинника об'єднання Європи, то на сьогодні офіційними кандидатами на членство в ЄС є Албанія, Ісландія, Туреччина, Сербія, Чорногорія та Македонія. Потенційними кандидатами, які ще не подали заявку на членство, але розцінюються як такі, що прагнуть поповнити лави Об'єднаної Європи, є Боснія і Герцеговина та Косово (частково визнана)¹²⁹.

Якщо однією з причин кризи був, на думку експертів, «збій» бюджетної системи ЄС, то інституційна система ЄС продовжувала демонструвати певну злагодженість, ефективність і здатність до вдосконалення на засадах Ніщцького договору, Лаакенської декларації та самого Договору про запровадження Конституції для Європи. Сьогодні ця система, яка складає стрижень врядування всієї Об'єднаної Європи, тобто європейського врядування загалом, діє на основі політико-адміністративних «обрисів» та конституційно-правових приписів

¹²⁸ Грицяк І. А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади : монографія / І. А. Грицяк. – К. : К. І. С., 2006. – С. 213–214.

¹²⁹ Географія розширення Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infolight.org.ua/maps/geografiya-rozshirennya-ievropeyskogo-soyuzu>. – Заголовок з екрана.

Оцінити роль системи врядування Європейського Союзу в об'єднанні Європи можна через аналіз побудови інституційної системи ЄС та виявлення особливостей її дії (функціонування). Елементи цієї системи, тобто інституції ЄС типу Європарламенту, Єврокомісії, Ради та ін., діють не лише у горизонтальному та вертикальному вимірах, але й складають певні механізми ухвалення й реалізації рішень, політико-адміністративного та судового контролю і захисту. Доповнюють систему врядування Європейського Союзу найрізноманітніші інститути громадянського суспільства, які зі свого боку також здійснюють функцію контролю, але вже соціального за допомогою власних інструментів та механізмів. Вертикальне функціонування інституційної системи ЄС забезпечується дією багаторівневої системи європейського врядування, елементами якої є наднаціональний, національний, регіональний та місцевий рівні.

Система врядування Європейського Союзу розвивалася останнім часом різними способами. Вона стала більш «багатоакторною» як у значенні зростання, так і в значенні розширення різних політик ЄС, що виражається у збільшенні кількості урядових і неурядових учасників у процесі здійснення цих політик.

Також ця система врядування стала більш багаторівневою, оскільки субнаціональні (під-національні) рівні управління розширили свої повноваження в деяких державах-членах, тому що прямі зв'язки були встановлені між наднаціональним рівнем, зокрема через Комісію, і національним рівнем. Вона стала більш процесуальною, оскільки розмаїття процедур ухвалення рішень і правил було встановлено в межах усіх трьох опор Союзу, а прийняття принципу гнучкості набуло практичного значення.

Система врядування ЄС, крім того, стала більш ефективною у деяких сферах політики внаслідок розширення умов для кваліфікованої більшості, що голосує в Раді. І, зрештою, вона стала більш демократичною внаслідок розширення повноважень Європейського Парламенту¹³⁰.

Сьогодні Європейський Союз є унікальним міждержавним утворенням з 28 європейських держав, які працюють над створенням ті-

¹³⁰ Developments in the European Union /ed. by Laura Cram, Desmond Dinan and Neil Nugent. – New York : St. Martin Press, 1999. – 353 p.

сного політичного й економічного конгломерату як виразника інтересів Об'єднаної Європи. Його функціонування як масштабного міждержавного утворення забезпечується величезною кількістю найрізноманітніших інституцій, до яких належать такі традиційні органи, як парламент, суд, різного роду установи й відомства на кшталт Європолу, Європейського агентства з питань навколишнього середовища, мережі спостережень та інформації тощо. Вочевидь, що досить важко в такій чисельності та різноманітності інституцій ЄС зрозуміти призначення кожної з них, розібратися в особливостях їх побудови та діяльності, взаємодії і т.ін. Тому для легшого сприйняття пропонується їх умовний поділ на основні та допоміжні.

Однією з основних інституцій Європейського Союзу є Європейська Рада (ЄР)¹³¹. У рамках концепції Європейського Союзу Європейська Рада взяла на себе провідну роль як його унікальна інституція, в основі та поступовому розвитку якої лежать правові положення засновницьких договорів. До статусу інституції Європейської Спільноти вона була «піднята» статтею 2 Єдиного Європейського Акта (ЄЄА, 1986 р.), а до рівня інституції Союзу – статтею 4 Маастрихтського договору (1992 р.). Провідна роль Європейської Ради як інституції, яка має забезпечити Союз необхідним імпульсом для його розвитку й повинна визначити загальнополітичні керівні принципи цього міждержавного утворення, закріплена в частині 1 статті 4 Договору про ЄС.

На відміну від інших інституцій, ЄР діє без будь-яких правил внутрішнього розпорядку. Цей недолік формальності є характерною особливістю вищого політичного органу, який скликається головуючою у Союзі державою-членом. Порядок денний засідань готується головуючою державою-членом, а самі засідання ЄР проводяться, як правило, у цій же країні. Порядок денний відображає найбільш важливі поточні проблеми Союзу. Після кожного свого засідання Європейська Рада повинна подати Європейському Парламенту звіт своїх слухань і щорічний письмовий звіт щодо прогресу, досягнутого Союзом. У такий спосіб із залученням ЄП до систематичного огляду справ Союзу був створений додатковий демократичний елемент дебатів з питань майбутнього європейської інтеграції.

¹³¹ Не плутати з Радою Європи, яка є міжурядовою організацією панєвропейської співпраці і знаходиться у Страсбурзі, та з Радою Європейського Союзу (Радою міністрів).

Ухвалені Європейською Радою рішення або резолюції за своєю природою є суто політичними й загальними. Це означає також, що вони не наділені жодною юридичною силою, яка була б підставою для їх реалізації як правових актів. Саме з причини відсутності у цих рішеннях і резолюціях правової природи вони не є предметом судового розгляду.

З іншого боку, щоб бути ефективними, у певних випадках вони можуть бути «трансформовані» в обов'язкове законодавство (тобто набути форми і змісту таких правових актів, як постанова, директива чи рішення) відповідно до процедур, передбачених консолідованою версією Договорів про ЄС¹³².

У таких випадках політичні рішення чи декларації ЄР «вступають» у законотворчий процес, який має два етапи – політичний та юридичний. Після успішного проходження цих етапів за встановленими процедурами політичні рішення чи декларації Європейської Ради можуть набувати форми й змісту вищезгаданих правових актів ЄС, тобто поповнюють вторинне законодавство Європейського Союзу.

Європейський Парламент, на відміну від інших інституцій ЄС, зазнавав дуже багатьох змін. Від скромної ролі спостерігача як органу влади найвищого рівня в ЄС, передбаченої засновницькими договорами, та поступово змінюваної до наглядової і дорадчої функцій, Європарламент з часом набував дедалі більше повноважень, що відображає розвиток Спільноти / Союзу. Нові повноваження включають участь у законодавчому процесі, бюджетні процедури, участь у призначенні членів Комісії і в процесі вироблення та ухвалення рішень, включаючи надання згоди на асоціацію чи приєднання нових держав.

Первинна назва «збори» (асамблея) відображала його невибагливий статус і французький вплив. Для піднесення свого престижу збори спочатку прийняли назву «Європейські парламентські збори», а потім їх перейменували в Європейський парламент. Представниками зборів були делегати національних парламентів (тобто вони мали подвійний мандат), які призначалися відповідно до національних процедур за квотами, установленними засновницькими договорами.

¹³² Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії) / пер. Державного департаменту з питань адаптації законодавства, за заг. ред Олени Зеркаль – К.: «Ніка-Прінт», 2010. – 416 с.

У 1976 р. Рада прийняла Акт про прямі вибори, відповідно до якого перші прямі й загальні вибори до ЄП були проведені в 1979 р. Згідно з цим актом до набрання чинності однорідної виборчої процедури мали використовуватися національні виборчі процедури.

Робота сучасного Європарламенту регламентується статтею 14 та статтями 223–234 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДфЄС)¹³³. Європарламент обирається терміном на п'ять років. Відповідно до договірних положень громадяни Союзу, які є резидентами, тобто мешкають на території держави-члена, але не є її громадянами, мають право брати участь у голосуванні та балотуватись у кандидати на виборах в ЄП у державі, на території якої мешкають, на тих самих умовах, що й громадяни цієї держави. Парламент у такий спосіб виражає демократичне бажання громадян Союзу (сьогодні – це більше 500 млн. осіб) і представляє їхні інтереси в обговореннях проєктів відповідних рішень з іншими інституціями ЄС.

Штаб-квартира ЄП знаходиться у Страсбурзі, де і проводяться пленарні засідання, 12 – протягом року. Парламентські комітети розміщені у Брюсселі. Тут відбуваються засідання комітетів, політичних груп (фракцій) і додаткові пленарні засідання. Паралельно з цими формами депутатської праці депутати Європарламенту присвячують певний час роботі з виборцями у своїх виборчих округах.

Члени Європарламенту є справжніми представниками з імперативним мандатом від своїх виборців, а не простими делегатами виборчого корпусу, а тому вони виконують свої обов'язки незалежно і не можуть бути обмежені інструкціями або якимись актами. Члени ЄП можуть мати подвійний мандат, що передбачає одночасне членство в національному парламенті, однак є несумісним з діяльністю в національному уряді, а також зі службою в Спільноті як члена Комісії, Суду Аудиторів, Економічного і соціального комітету та інших комітетів, судді, генерального адвоката або чиновника Суду, деяких посадових осіб Європейського інвестиційного банку чи будь-якої посадової особи або службовця інституцій Спільноти, або спеціалізованих органів, створених у них. На час виконання службових обов'язків члени ЄП мають право на привілеї і недоторканність, що

¹³³ Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії) / пер. Державного департаменту з питань адаптації законодавства, за заг. ред. Олени Зеркаль – К.: Ніка-Прінт, 2010. – 416 с.

відповідає статусу інституції, в якій вони виконують свої представницькі повноваження.

Європейський Парламент не є точною копією національних законодавчих органів. Насправді, він був задуманий як такий, однак його дорадчі й контрольні функції тільки згодом були додані в законодавчий процес Спільноти і до бюджетної процедури, де вони діють разом з іншими інституціями.

В останні роки після певного зміцнення статусу Європарламенту він виконує наступні функції: законодавчу; бюджетно-фінансову; контрольну; кадрову. Ці функції, незважаючи на їх певну типовість з класичними парламентськими функціями, у багатьох параметрах не збігаються з усталеними моделями парламентського устрою держав-членів ЄС. Основна причина полягає у відсутності чіткого розмежування між законодавчою і виконавчою владою в Євросоюзі.

Комітети Європейського Парламенту 2009 – 2014 рр.:

1. Закордонних справ (AFET).
2. Прав людини (DROI).
3. Безпеки та оборони (SEDE).
4. Розвитку (DEVE).
5. Міжнародної торгівлі (INTA).
6. Бюджету (BUDG).
7. Бюджетного контролю (CONT).
8. Економічних та фінансових питань (ECON).
9. Зайнятості та соціальних питань (EMPL).
10. Довкілля, охорони здоров'я та безпеки харчової продукції (ENVI).
11. Промисловості, досліджень та енергетики (ITRE).
12. Внутрішнього ринку та захисту прав споживачів (IMCO).
13. Транспорту й туризму (TRAN).
14. Регіонального розвитку (REGI).
15. Сільського господарства та розвитку сільських територій (AGRI).
16. Рибного господарства (PECH).
17. Культури й освіти (CULT).
18. Юстиції (JURI).
19. Громадянських свобод, правосуддя та внутрішніх справ (LIBE).

20. Конституційних справ (AFCO).
21. Прав жінок та гендерної рівності (FEMM).
22. Звернень (PETI).

Спеціальні комітети:

Організованої злочинності, корупції та відмивання грошей.

Рада утворена в 1957 р., є головним законодавчим органом, який ще називають Радою Європейського Союзу, або раніше ще називали Радою Міністрів. Аналогів Ради немає у світі, оскільки вона характеризується такими двома основними рисами:

- її засідання відбуваються не на постійній основі;
- склад Ради змінюється залежно від порядку денного її роботи, із залученням різних представників урядів держав-членів (на рівні профільних міністрів) до участі в засіданнях.

У політико-адміністративній системі ЄС Рада виконує подвійну роль: з одного боку, діючи як міжурядова організація, вона виконує роль найважливішого органу в процесі ухвалення рішень, а з іншого – як наднаціональна організація є своєрідним форумом, на якому держави-члени мають можливість оприлюднити свої національні інтереси¹³⁴. Після підписання Маастрихтського договору до складу Ради, крім представників кожної держави-члена на міністерському рівні, які уповноважені брати зобов'язання від імені свого уряду, можуть делегуватися і представники міністерського рівня від територіальних утворень, що діють у рамках публічного права (Австрія, Бельгія, Німеччина). Залежно від порядку денного на засідання збираються профільні міністри: закордонних справ (Рада із загальних справ), фінансів, сільського господарства, промисловості, транспорту, освіти, зв'язку тощо.

Існує десять конфігурацій Ради, які охоплюють весь спектр політики ЄС:

1. Із загальних питань.
2. Закордонних справ.
3. Економічних і фінансових питань.
4. Юстиції та внутрішніх справ.

¹³⁴ Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії) / пер. Державного департаменту з питань адаптації законодавства, за заг. ред. Олени Зеркаль – К.: Ніка-Прінт, 2010. – 416 с.

5. Зайнятості, соціальної політики, охорони здоров'я та у справах споживачів.

6. Конкурентоспроможності (внутрішній ринок, промисловість, наукові дослідження і космос).

7. Транспорту, телекомунікацій та енергетики.

8. Сільського господарство та рибальства.

9. Навколишнього середовища.

10. Освіти, молоді, культури та спорту.

Рада з загальних питань, на якій, зазвичай, присутні міністри закордонних справ чи міністри з європейських справ, забезпечує послідовну співпрацю різних конфігурацій Ради одна з одною і здійснює підготовку до засідань Європейської Ради.

З огляду на таку різноманітність спеціалізованих складів Ради, постає питання координації цих засідань. З самого початку цей «уряд рад» функціонує з певною перевагою Ради із загальних питань, на яку покладається здійснення координуючої ролі, враховуючи частоту її засідань. Відповіддю саме на недостатню координацію стала поява Європейської Ради, про що йшлося вище.

Кількість засідань протягом року залежить від масштабів та інтенсивності законодавчого процесу в ЄС і політичних рухів того чи іншого особливого питання. Деякі склади Ради збираються раз на місяць, інші – раз на півроку.

Напрями діяльності Ради Європейського Союзу:

- приймає правові акти (постанови, директиви, рішення), як правило, спільно з Парламентом;
- приймає бюджет спільно з Парламентом;
- координує економічну політику держав-членів;
- визначає та втілює спільну зовнішню та безпекову політику;
- укладає міжнародні договори, угоди;
- координує дії держав-членів та вживає заходів щодо співпраці в галузі правопорядку та судочинства у кримінальних справах.

Керівництво в Раді здійснює головуюча держава-член, яка змінюється кожні півроку відповідно до їх алфавітного розташування. Голова Ради, як «перший серед рівних», не наділений вищими владними повноваженнями щодо представників інших держав-членів. Проте це не заважає йому реально впливати на діяльність ЄС, оскільки перманентне управління процесом обговорення дає можли-

вість проводити свої ідеї, впливаючи тим самим на кінцеве прийняття рішень. Головуюча держава-член виконує адміністративну, ініціативну, координуючу та представницьку функції.

Рада, ухвалюючи рішення, досягає компромісу завдяки трьом формам голосування, одну з яких вона застосовує у тій чи іншій ситуації, обумовленій в законодавстві ЄС:

- ухвалення рішень простою більшістю голосів;
- ухвалення рішень кваліфікованою більшістю голосів;
- одностайне ухвалення рішень.

Правила голосування в Раді закріплені у консолідованих договорах та детальніше висвітлені в її регламенті. Кількість голосів, які кожна держава-член може віддати, встановлена відповідно до засновницьких договорів. Договори також визначають питання, при голосуванні з яких потрібна проста більшість, кваліфікована більшість або одностайність.

Рада засідає публічно, коли вона обговорює і голосує пропозиції про законодавчий акт або коли є загальні дебати. За цими дискусіями можна прослідкувати в режимі реального часу на Інтернет-сайті Ради (video.consilium.europa.eu) і подивитися, наприклад, як той чи інший міністр відстоює позицію своєї країни. Письмова документація доступна для міністрів, також доступна для всіх. Проведення голосування здійснюється в рамках засідання Ради та в письмовій формі.

Вся робота Ради готується або координується Комітетом постійних представників (КОРЕПЕР), який складається з постійних представників держав-членів, що працюють в Брюсселі, та їх помічників. Робота цього комітету забезпечується діяльністю понад 150 комітетів і робочих груп, до складу яких входять представники держав-членів. Серед них деякі комітети відіграють особливу роль у забезпеченні координації та експертизи у наданій сфері, такі, як наприклад, комітет з економічних і фінансових питань, комітет з політичних питань і питань безпеки (відповідальний за моніторинг міжнародної ситуації у сфері зовнішньої політики і спільної безпеки й забезпечення, під відповідальність Ради, політичного і стратегічного напрямку в операціях із врегулювання криз) та координаційний комітет, відповідальний за підготовку робіт у сфері поліцейського і судового співробітництва у кримінальних справах.

КОРЕПЕР, заснований внутрішнім регламентом Ради в 1958 р., не є інституцією ЄС, не має власних повноважень і не наділений правом приймати рішення. У рамках інституційної системи ЄС КОРЕПЕР посідає важливе місце на стику національних інтересів та вимог Союзу. З 1962 р. КОРЕПЕР розділений на дві частини: у рамках першої частини (КОРЕПЕР I) збираються заступники постійних представників, які здійснюють підготовку роботи Ради з питань внутрішнього ринку, прав споживачів і туризму, промисловості та енергетики, досліджень, транспорту й телекомунікацій, рибальства, навколишнього середовища, зайнятості та соціальної політики, охорони здоров'я, освіти й молоді, культури, сільського господарства, ветеринарні та фітосанітарні питання. У рамках другої частини (КОРЕПЕР II) збираються постійні представники, які здійснюють підготовчу роботу з інституційних питань, із загальних питань Ради, з питань економіки та фінансів, розвитку, юстиції, внутрішніх справ та цивільної безпеки, з питань бюджету.

Важливу роль у взаємодії між різними суб'єктами в процесі діалогу відіграє Генеральний секретаріат Ради. Його дії поширюються на стосунки, зокрема, між делегаціями держав-членів у рамках спеціалізованих робочих груп, потім – на рівні КОРЕПЕРу, і насамкінець – на рівні міністрів, а також у процесі паралельного діалогу між делегаціями держав-членів та Комісією, і в кожній державі-члені між різними компетентними органами управління з метою інтегрувати приписи Спільноти та поєднати їх з вимогами, які ставить національне законодавство

Амстердамським договором введена посада Верховного представника з питань спільної зовнішньої та безпекової політики, функції якого виконує Генеральний секретар.

Характерною особливістю діяльності Ради є її здатність до компромісів і консенсусу в процесі ухвалення рішень. Таке гнучке функціонування Ради забезпечується насамперед вищезгаданими механізмами голосування.

Роль «двигуна» європейської інтеграції, сили, яка пильнує за дотриманням Договорів та оберігає інтереси Спільноти, відведена Європейській Комісії. Вона є політично незалежною інституцією Європейського Союзу, створена в процесі європейської інтеграції, яка не має аналогів у національних системах урядування і представляє

та підтримує інтереси ЄС у цілому. Роль Комісії відображає її неформальна назва «двигун європейської інтеграції». Сферу повноважень Комісії регламентують ст. 17 та ст. 244–250 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДфЄС)¹³⁵.

Комісія також виступає охоронцем договорів та правового дорожку (*acquis communautaire*) й забезпечує належне застосування державами-членами положень первинного та вторинного права ЄС. На додаток до цих загальних конституційних прав Комісія має і автономні повноваження у сфері Спільної сільськогосподарської політики та політики конкуренції. Комісія обстоює спільний інтерес Союзу та висуває належні ініціативи в цьому напрямі. Вона забезпечує виконання Договорів та заходів, які ухвалюються інституціями на їх підставі. Під контролем Суду Європейського Союзу наглядає за застосуванням права Союзу. Вона виконує бюджет та керує програмами.

Комісія здійснює координаційну, виконавчу та управлінську функції, як установлено Договорами. Вона забезпечує представництво Союзу в зовнішніх відносинах, за винятком сфери спільної зовнішньої та безпекової політики та інших випадків, обумовлених Договорами. Комісія ініціює щорічне та багаторічне планування діяльності Союзу з метою досягнення міжінституційних домовленостей.

Комісія наділена правом законодавчої ініціативи, оскільки ухвалення правових актів Союзу можливе лише на підставі її пропозиції, якщо інше не передбачено Договорами. Ухвалення інших актів відбувається на підставі пропозицій Комісії у випадках, передбачених Договорами. Законодавча пропозиція Комісії є наслідком багатостороннього процесу консультацій, який може здійснюватись різними шляхами (оцінка впливу, експертні висновки, консультування з національними експертами, міжнародними та/або недержавними організаціями, консультування за допомогою «зелених» та «білих» книг тощо). У передбачених Договором випадках Комісія і Рада обов'язково мають консультуватися з Комітетом регіонів і Економіко-соціальним комітетом. Законодавча пропозиція водночас подається до Європейського Парламенту та в Раду.

¹³⁵ Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії) / пер. Державного департаменту з питань адаптації законодавства, за заг. ред. Олени Зеркаль – К.: Ніка-Прінт, 2010. – 416 с.

Період повноважень Комісії становить п'ять років. Члени Комісії обираються на підставі їхньої загальної компетентності та відданості європейській справі з-поміж осіб, чия незалежність не підлягає сумніву. Під час виконання своїх обов'язків Комісія є абсолютно незалежною. Згідно з ч. 2 ст. 18 ДфЄС члени Комісії не звертаються за вказівками і не приймають їх від будь-якого уряду або іншої установи, органу, служби чи юридичної особи. Вони утримуються від будь-яких дій, несумісних з їхніми обов'язками або з виконанням їхніх завдань.

Починаючи з 1 листопада 2014 р., Комісія складатиметься з такої кількості членів, включаючи її Голову та Верховного представника Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки, що відповідає двом третинам кількості держав-членів, якщо Європейська Рада одноставно не вирішить змінити цю кількість.

Члени Комісії обираються з-поміж громадян держав-членів на основі системи суто рівномірної ротації між ними, що відображає демографічний та географічний масштаб усіх держав-членів Європейського Союзу. Така система встановлюється Європейською Радою одноставно відповідно до ст. 244 ДфЄС.

Беручи до уваги результати виборів до Європейського Парламенту та після проведення належних консультацій, Європейська Рада кваліфікованою більшістю подає Європейському Парламентові кандидатуру Голови Комісії. Цього кандидата обирає Європейський Парламент більшістю членів свого складу. Якщо кандидат не отримує необхідної більшості, Європейська Рада, діючи кваліфікованою більшістю, протягом одного місяця подає на розгляд Європейському Парламенту нову кандидатуру, яка проходить ту саму процедуру обрання.

Голова Комісії: встановлює керівні положення щодо роботи Комісії; визначає структуру Комісії, забезпечуючи послідовність, ефективність та колегіальність її роботи; призначає з-поміж членів Комісії заступників Голови, окрім Верховного представника Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки.

Колегія комісарів призначається на п'ятирічний термін за згоди та формальної номінації країн-членів під час засідання Європейської Ради, рішення про його призначення затверджує Європейський

Парламент. У процесі виконання своїх обов'язків комісари спираються на так звані кабінети, склад яких вони формують особисто.

Комісія організована на кшталт уряду. Кожен комісар має сферу відповідальності, у межах якої він повинен готувати справи Комісії і забезпечувати їх вирішення. Розподіл портфелів не є статичним і може змінюватися Комісією. Рада за спільною згодою з обраним Головою ухвалює перелік інших осіб, яких вона пропонує призначити членами Комісії. Вони добираються на підставі пропозицій держав-членів згідно з критеріями, встановленими в другому абзаці ч. 3 та другому абзаці ч. 5 ДФЄС.

Член Комісії іде у відставку, якщо цього вимагає Голова. Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки іде у відставку згідно з процедурою, встановленою ч. 1 ст. 18 ДФЄС, якщо цього вимагає Голова.

Голова, Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки та інші члени Комісії як орган підлягають схваленню Європейським Парламентом. На підставі цього схвалення Європейська Рада, діючи кваліфікованою більшістю, призначає Комісію. Роль голови Комісії щодо внутрішньої організації Комісії, консультивання при домінуванні окремих комісарів, а також їх звільнення за згодою колегії суттєво підсилив Ніщцький договір.

Комісія є органом, відповідальним перед Європейським Парламентом. Відповідно до ст. 234 ДфЄС Європейський Парламент може висловити їй вотум недовіри. Якщо такий вотум висловлено, Комісія як орган йде у відставку, а Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки складає повноваження, які він здійснює в Комісії.

Члени колегії засідають у Брюсселі, зазвичай по середах, приймають рішення повним складом Комісії після його презентації відповідальним комісаром.

Генеральні директорати поділяються на директорати та сектори за напрямками роботи. Кожен Генеральний директорат очолює Генеральний директор, який відповідає перед одним або кількома комісарами. Голова Комісії приймає рішення про те, хто з комісарів відповідатиме за той чи інший напрям політики і протягом якого часу. Кількість та коло повноважень генеральних директоратів і служб не збігається з кількістю та повноваженнями комісарів. Генеральні ди-

ректорати розробляють законодавчі пропозиції, законопроекти стають офіційними після прийняття їх на щотижневому засіданні Комісії.

Комісія має і відповідний механізм реалізації своїх функцій, до елементів якого слід віднести: власні повноваження на законодавчу діяльність; повноваження на участь у підготовці та імплементації права ЄС; контроль за дотриманням права ЄС; повноваження на реалізацію правових актів, на здійснення переговорів з метою укладання міжнародних угод та на представництво з третіми країнами і міжнародними організаціями. Перефразовуючи відомий вислів, Комісія фактично не робить нічого, але вона вживає заходів щодо того, щоб справи робилися. Інакше кажучи, вона пристосовує нормативи, а потім наглядає, стежить і контролює.

Діяльність Комісії здійснюється через: стратегічне планування та формулювання політики; виключне право законодавчої ініціативи; реалізацію заходів ЄС; представлення Союзу у зовнішніх відносинах; управління спільними політиками та фондами; координацію / моніторинг виконання зобов'язань Союзу; повну участь у спільній зовнішній та безпековій політиці та у співпраці в сфері охорони правопорядку і правосуддя у кримінальних справах.

Функцію судової влади в ЄС покладено засновницькими договорами на Суд Європейського Союзу, Суд першої інстанції та Суд з проходження служби в ЄС (Адміністративний трибунал)¹³⁶.

Європейський Суд є одним з найстаріших органів, передбачений ще Договором про створення ЄСВС (1951 р.). Відповідно до рішень конвенції про деякі спільні інституції, підписаної у 1957 р., Суд був уже з 1958 р. спільним органом для двох чергових Європейських Спільнот. У 1988 р., унаслідок надмірного навантаження на Європейський Суд, Рада запровадила Суд Першої Інстанції.

Європейський Суд функціонує насамперед на підставі положень консолідованих договорів та Статуту і внутрішнього Регламенту. Суд Першої Інстанції не має власного Статуту, але, як і Європейський Суд, має власний внутрішній процедурний Регламент.

¹³⁶ Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії) / пер. Державного департаменту з питань адаптації законодавства, за заг. ред. Олени Зеркаль – К.: Ніка-Прінт, 2010. – 416 с.

Відповідно до Протоколу про місцезнаходження резиденцій деяких органів і служб Європейських Спільнот і Європолу, прийнятого у 1997 р. разом із Амстердамським Договором, Європейський Суд, Суд Першої Інстанції та Адміністративний трибунал мають резиденцію в Люксембурзі.

Основна мета Суду полягає в забезпеченні застосування права Спільноти при однаковому тлумаченні й застосуванні ДЄС. Суд виконує це завдання під час судових засідань, які охоплюють як безпосередньо процеси, де позивач порушує справу в суді на підставах, зазначених у ДЄС, так і випадки непрямого звернення, у яких національний суд просить Суд роз'яснити окремі питання права Спільноти.

Європейський Суд нараховує зараз 28 Суддів і 8 Генеральних Адвокатів. Якщо Євросуд виступить з такою вимогою, то кількість Радників може бути збільшена у разі прийняття Радою одноголосного рішення. Кожна країна-член має право висунути лише одного Суддю, натомість стабільних Генеральних Радників можуть мати тільки великі держави (Німеччина, Франції, Великобританія, Італія). Решта місць займають за принципом ротації Радники з менших країн.

Генеральних Суддів і Радників Європейського Суду вибирають серед осіб, які мають певні гарантії незалежності і відповідають умовам, існуючим у їхніх країнах, для зайняття найвищих посад у судах, або є визнаними і компетентними юридичними консультантами. Отже, вони призначаються на шість років шляхом загальної згоди урядів усіх країн-членів. Кожні три роки відбувається часткова зміна складу Суду – 13 чи 14 Суддів і 4 Генеральні Радники.

Члени Європейського Суду не представляють у цих органах свої країни, а Європейський Суд є органом цілком незалежним від країн-членів Євросоюзу та інших спільних органів. Судді повинні бути незалежними особами, тому їм не можна виконувати жодних політичних чи адміністративних функцій. Члени Європейського Суду не можуть займатися професійною діяльністю, незалежно від того чи вона оплачувана, чи ні, тільки в разі згоди на це Ради Європейського Союзу.

Статус Суддів і Генеральних Радників є дуже подібним, вони відрізняються тільки функціями. Члени Європейського Суду можуть обиратись багаторазово і немає перешкод у тому, щоб після закінчення терміну Судді обіймали функції Генеральних Радників, і на-

впаки. Завданням Суддів є винесення вироку у справах, які підлягають юрисдикції Європейського Суду. Натомість Радники готують і надають т.зв. підсумкові пропозиції (висновки), які зачитуються перед винесенням рішення на підсумкових засіданнях Суду.

Європейський Суд не має складної внутрішньої структури, ані розбудованої адміністративної структури. Судді вибирають з посеред себе Голову Європейського Суду на 3 роки. Голова обирається таємним голосуванням, абсолютною більшістю голосів. Головною функцією Голови Європейського Суду є керівництво роботою Суду та його адміністрацією. Адміністрацію очолює Секретар, який безпосередньо керує її роботою. Він обирається Європейським Судом на період 6 років з можливістю переобрання. Секретар Європейського Суду виконує не лише функції адміністративного характеру, але здійснює також судові функції. Секретар підтримує Голову Суду та інших Суддів у їхній діяльності, а також зобов'язаний брати участь у засіданнях Суду та його палат. Крім того, Секретар відповідає за фінансові та бухгалтерські справи.

Європейський Суд засідає на пленарних засіданнях, які вважаються дійсними, якщо в них беруть участь 9 суддів. На вимогу сторін судового провадження засідання Європейського Суду може відбуватися в повному складі. Хоча, як правило, справи розглядаються у 3- чи 5- особових палатах.

Рішення виголошуються відкрито і набувають чинності з днем виголошення. Робочою мовою Європейського Суду і СПІ є французька, але сторони провадження можуть вибрати кожен з офіційних мов Союзу.

Європейський Суд вирішує суперечності у справах, пов'язаних з функціонуванням Союзу. Його рішення може мати обов'язковий або факультативний характер. Суд охороняє право ЄС, а також слідкує за дотриманням обов'язків, які виникають з нього. Прикладами справ у цій сфері можуть бути: скарга про порушення країною-членом зобов'язань перед ЄС, скарга на утвердження нечинності юридичного акту.

Другим дуже важливим повноваженням Суду є тлумачення права Союзу, а також оцінка відповідності юридично зобов'язальних актів вторинного права первинному праву (Договорам). Європейський Суд розглядає також скасування рішень Суду Першої Інстанції.

Суд Першої Інстанції (СПІ) складається з 27 суддів – по одному з кожної країни-члена (поки що не враховано участь представника від Хорватії). На відміну від Європейського Суду, в СПІ формально немає Генеральних Радників, хоча ці функції у деяких справах може виконувати Суддя СПІ, крім Голови. Як і в Європейському Суді, Судді Суду Першої Інстанції призначаються на період 6 років шляхом загальної згоди між країнами-членами. Кожні три роки відбувається зміна частини складу СПІ (13 чи 14 Суддів).

Статус Суддів Суду Першої Інстанції не відрізняється істотно від статусу членів Європейського Суду. Їх правове положення і функції є аналогічними до Суддів Європейського Суду. Вони теж користуються належними їм пільгами та недоторканністю. Як і Європейський Суд, СПІ є повністю незалежним органом від країн-членів та інших інституцій Співтовариств, а Судді СПІ не є в ньому представниками своїх країн.

Суд Першої Інстанції не має власної адміністративної структури і користується технічною та адміністративною базою Європейського Суду. СПІ має власну Канцелярію, а також, як і Європейський Суд, призначає Секретаря.

Спочатку Суд Першої Інстанції мав обмежені повноваження, але з часом сфера його компетенції була розширена. Юрисдикція СПІ охоплює виключно суперечливі справи. На даний час, СПІ може виносити рішення в справах про спори між:

- органами Союзу та їх функціонерами;
- Європейською Комісією та підприємствами у сфері діяльності ЄСВіС;
- фізичними та юридичними особами з органами Союзу з питань монополії та демпінгу;
- про відшкодування на підставі мінімальної відповідальності за шкоду, завдану фізичним або юридичним особам діяльністю органів чи функціонерів Співтовариств.

Після оголошення рішення СПІ існує двомісячний термін, упродовж якого можна звернутися до Європейського Суду.

Адміністративний трибунал складається із 7 суддів, які обираються строком на 6 років і можуть бути переобрані на новий строк. Судді обирають із свого складу Голову строком на 3 роки, який може бути переобраний. Як правило, судді розглядають справи в пала-

тах, які складаються із 3-х суддів, в окремих випадках може засідати весь суд. Адміністративний трибунал має свою канцелярію, хоча для забезпечення своєї діяльності здебільшого користується канцелярією Суду ЄС. Основною категорією справ, які розглядає цей суд, є справи щодо прийняття, проходження та звільнення із публічної служби посадових осіб інституцій Європейського Союзу. Розгляд справ у цьому суді є безкоштовним для сторін судового процесу. Рішення Адміністративного трибуналу може бути оскаржене протягом 2-х місяців із моменту винесення до Суду Першої інстанції.

Вищевикладене дає підстави зробити наступні висновки:

1. Система врядування Європейського Союзу має відповідні механізми ухвалення й реалізації рішень, політико-адміністративного та судового контролю і захисту, які діють на наднаціональному рівні. На національному рівні функціонують системи державного управління країн-членів ЄС, які відіграють важливу роль у дієздатності та ефективності цілісної системи врядування ЄС.

2. Ключову роль в системі врядування Європейського Союзу відіграє його інституційна система, основними елементами якої є Європейська Рада, Рада, Європейський Парламент, Європейська Комісія, Суд, Палата Аудиторів тощо. До системи врядування ЄС також входять найрізноманітніші інститути громадянського суспільства, які, зі свого боку, здійснюють функцію контролю, але вже соціального, за допомогою власних інструментів та механізмів.

3. Система врядування Європейського Союзу відіграє надзвичайно важливу роль в об'єднанні Європи завдяки своїй багаторівневості та «багатоакторності» як у значенні зростання, так і в значенні розширення різних політик ЄС, що виражається у збільшенні кількості урядових і неурядових учасників у процесі здійснення цих політик.

2.4. Провідні тенденції, виклики та суперечності у морфогенезі та функціонуванні системи саморегуляції Об'єднаної Європи

З часу заснування в 1950-х рр. Європейських Спільнот і до утворення на їхній основі в 1992 році Європейського Союзу, а також до фактичного його розширення вже в наш час у Західній Європі тривали дискусії про напрями й шляхи, якими має рухатися європейсь-

ка інтеграція. Багато з основних проблем у цих дискусіях, залишаючись у центрі уваги, отримували форми оновлених версій раніше обговорюваних питань. Наприклад, чи має Євросоюз залишатися, насамперед, ареною для економічного й технічного співробітництва, чи повинен стати основою політичного й безпекового співробітництва? Чи повинен Євросоюз продовжити своє розширення, збільшуючи кількість держав-членів, чи має зосередитися на поглибленні відносин через зміцнення своїх інституцій і охоплення більшої кількості сфер політики? Якщо має відбутися зміцнення інституційної системи як організаційної основи європейського управління, то який обсяг повноважень (компетенцій) варто передати інституціям ЄС і яку ступінь автономії їм потрібно дозволити? Як залучатимуться громадяни ЄС до прийняття рішень на рівні ЄС? Подібні «макропитання», зазвичай, вирішуються на практиці через процеси компромісу, які є складними процедурами, що ніби виступають посередниками між державами-членами, інституціями ЄС і різними інтересами на рівні ЄС. Ця внутрішня компромісність надає можливість Євросоюзу, хоч інколи й повільно, але все ж цілеспрямовано рухатись вперед.

У вивченні найрізноманітніших питань, пов'язаних спочатку з європейською інтеграцією, ідея якої почала практично втілюватися в 50-х рр. минулого століття, а потім і з Європейським Союзом як наслідком цього втілення, існує багато вимірів. Проте виникають цілком закономірні питання: як ці виміри мають бути досліджені, у чому полягає суть провідних тенденцій та суперечностей у морфогенезі та функціонуванні системи саморегуляції Об'єднаної Європи? Відповідь на ці та подібні питання можна знайти, з'ясовуючи суті уявлень щодо деяких ключових концептуальних підходів, що вже вироблені вченими й постійно розвиваються подальшими дослідженнями процесу європейської інтеграції та природи й функціонування ЄС у різноманітних сферах.

Такі питання, як і багато інших, що адекватно відображають процеси європейської інтеграції та реалії функціонування Європейського Союзу, постійно перебувають у центрі уваги передусім таких закордонних вчених, як К. Армстронг, А. Бекке, І. Берггрін-Меркель, Т. Бовард, Д. Боссарт, С. Булмер, А. Бурлей, Дж. Вайлер, А. Валей, С. Вебб, Д. Вінкотт, Х. Вінсенті, В. Волес, Г. Волес, С. Гайкс,

Ж. Гаррет, П. Гелл, М. Гердеген, К. Гоетц, Г. Граббе, Дж. Грієко, К. Деммке, Д. Дінан, К. Дойч, Х. Енгель, К. Ердман, А. Зброджіа, Ж. Зіллер, Г. Кассім, Р. Кехан, В. Кернз, Дж. Койман, Л. Крам, Т. Крістіансен, К. Ласок, Т. Ларссон, Л. Ліндберг, Г. Маркс, Дж. Матларі, В. Маттлі, Л. Меткалф, А. Мілворд, Д. Мітрані, Е. Моравчик, Н. Нугент, Є. Ноєль, Ж. Най, Д. Олову, М. О'Нейл, П. Піерсон, Д. Пучала, Р. Родес, Б. Розамонд, К. Селен, С. Штейнмо, У. Сендолц, П. Тейлор, Дж. Трангольм-Міккельсен, М. Турнер, А. Фаразманд, А. Форстер, Е. Хаас, А. Хайхлінгер, С. Хоффман, С. Шайнгольд, Ф. Шміттер, В. Шнайдер, Дж. Шварце, Е. Штейн.

Концептуалізація, що по суті означає думати про явища в абстрактних термінах, і теоретизація, що означає встановлювати загальні пояснення явищ, як зауважує Н. Нугент, склали основу величезної кількості наукових досліджень про європейську інтеграцію та її особливості¹³⁷.

Аналіз іноземної та вітчизняної літератури про Європейський Союз показує, що існує досить багато концептуальних і теоретичних підходів до вивчення процесу європейської інтеграції та питань, пов'язаних з нею, а тому вони можуть бути представлені в різний спосіб. Наприклад, їх поділяють на категорії на основі того, що за їхньою допомогою намагаються аналізувати й пояснювати. Одна з таких класифікацій розрізняє: велику теорію, яка намагається пояснювати процес інтеграції загалом; мезотеорію (або середній ряд), яка намагається пояснювати аспекти функціонування ЄС (більшість теорій середнього ряду зосереджується, зокрема, на процесах політики); концептуалізацію, яка намагається охопити сутність ЄС у концептуальних термінах¹³⁸.

Серед різноманітних проблем з європейської інтеграції, що постійно досліджувалися багатьма вченими, особливе місце займали питання про шляхи (способи, методи), за якими могла б бути узагальнена й досліджена природа процесу інтеграції. За мету таких досліджень учені ставили потребу розвинути широке розуміння факторів, які лежать в основі європейської інтеграції, і подати їх у

¹³⁷ Nugent N. *The Government and Politics of the European Union: Fourth edition* / N. Nugent. – Durham, North Carolina, 1999. – P. 491

¹³⁸ *Developments in the European Union* /ed. by Laura Cram, Desmond Dinan and Neil Nugent. – New York : St. Martin Press, 1999. – P. 8.

такому вигляді, щоб полегшити прогнозування перспектив розвитку інтеграції. Цей науковий пошук, у якому провідні позиції займали американські вчені, і який згадується загалом як «велика» теорія, тобто теорія, що пояснює головні особливості процесу інтеграції загалом, розпочався невдовзі після того, як у 1950-х рр. були засновані Європейські Спільноти. Проте приблизно після п'ятнадцяти років активної дослідницької діяльності й багатьох публікацій інтерес до великої теорії європейської інтеграції зменшився (з середини 1970-их рр.) внаслідок розчарувань від практичних здійснень цієї теорії.

Крім того, власне Європейські Спільноти стали менш цікавими через їхню політику замкнутості й надмірного скорочення витрат із багатьох питань внутрішньої й зовнішньої політики. Настало тимчасове десятирічне затишшя. У цей період було досить мало публікацій щодо великої теорії європейської інтеграції. Таке затишшя закінчилося в середині 1980-х рр., коли новий спалах інтересу був спричинений «перезапуском» процесу інтеграції за допомогою створення Єдиного європейського ринку (1985 р.) і ухвалення Єдиного європейського акта (1986 р.).

На науковому обрії з'явилася нова когорта вчених, які були переконані в передчасних обмеженнях і «забутті» великої теорії, а тому її суть видавалася їм надзвичайно важливою для подальшого розуміння основних ознак європейської інтеграції. Велика теорія європейської інтеграції знову стала актуальною.

Повторно викликаний інтерес до великої теорії процесу європейської інтеграції в ці роки був настільки потужним, що спричинив дискусії про нові якості інтеграції та її розвиток у складніших форматах (версіях). Суть цієї наукової полеміки фактично зводилася до двох концепцій, які домінували в теорії європейської інтеграції ранніх років: неофункціоналізму й міжурядовості. Ще однією помітною особливістю цього періоду стало широке використання того, що було досягнуто в межах теорії взаємозалежності, яка хоч і не особливо зосереджена на європейській інтеграції, проте розцінюється як досить корисна в спробі пояснити причини й хід процесу європейської інтеграції.

Одним із найпоширеніших підходів у дослідженні динаміки розвитку європейської інтеграції є функціоналізм, основні положення

якого були розвинені, як зазначалося вище, у працях Д. Мітрані¹³⁹. Ці теоретичні доробки стали основою для розвитку неофункціоналістської концепції інтеграції, яка зосереджує увагу дослідників на рушійних мотивах і силах функціонального й просторового поширення європейської інтеграції. Основні положення неофункціоналізму були закладені наприкінці 1950-их і протягом 1960-их рр. багатьма американськими вченими, найвідомішими з яких були Е. Хаас¹⁴⁰ і Л. Ліндберг¹⁴¹.

Подальший розвиток неофункціоналізму, удосконалення його методів та ревізіонізм деяких положень, знайшов своє відображення в пізніших працях Е. Хааса та його послідовників. Зокрема Ф. Шміттер¹⁴², Л. Ліндберг¹⁴³, С. Шайнгольд¹⁴⁴ та П. Тейлор¹⁴⁵ у своїх дослідженнях більш критично оцінювали можливості неофунк-

¹³⁹ *Mitrany D. The Functional Approach to World Organization / D. Mitrany // International Affairs. – 1948. – Vol. 24. – № 3. – P. 350–363. ; Mitrany D. The Functional Approach to World Organization / D. Mitrany // International Affairs. – 1948. – Vol. 24. – № 4. – P. 243–254. ; Mitrany D. The Functional Theory of Politics / D. Mitrany. – London : Martin Regionalism, 1975. – 294 p. ; Mitrany D. A Working Peace System / D. Mitrany. – Chicago : Quadrangle, 1943. Repr. 1966. – 234 p. ; Mitrany D. A Working Peace System. An Argument for the Functional Development of International Organization / D. Mitrany. – London, 1995. – 362 p. ; Haas E. B. Technocracy, pluralism and the new Europe. – In: International Regionalism / Ed. Y. S. Nye. – Boston, 1968. – 406 p.*

¹⁴⁰ *Haas E. B. Limits and problems of European integration / E. B. Haas, D. Mitrani // The Conference of May 30-June 2, 1961. – The Hague: Nijhoff, 1963. – 144 p.; Haas E. B. The Uniting of Europe: Political, Social and Economical Forces, 1950–195 / E. B. Haas. – Stanford : Stanford University Press, 1958. – 286 p.; Haas E. B. The Uniting of Europe / E. B. Haas. – Stanford : Stanford University Press, (2nd ed.), 1968. – 328 p. ; Haas E. B. The obsolescence of regional integration theory / E. B. Haas. – Berkeley, CA : University of California, Institute of International Studies, 1975. – 126 p.*

¹⁴¹ *Lindberg L. N. Europe's would-be polity. Patterns of change in the European Community, Englewood Cliffs / L. N. Lindberg, S. A. Scheingold. – N. J. : Prentice-Hall, 1970. – 314 p. ; Lindberg L. The Political Dynamics of European Economic Integration / L. Lindberg. – Oxford : Oxford University Press, 1963. – 367 p.*

¹⁴² *Schmitter P. C. A Revised Theory of Regional Integration / P. C. Schmitter // International Organization. – 1970. – Vol. 24. – № 4. – P. 809–816.*

¹⁴³ *Lindberg L. N. Europe's would-be polity. Patterns of change in the European Community, Englewood Cliffs / L. N. Lindberg, S. A. Scheingold. – N. J. : Prentice-Hall, 1970. – 314 p. ; Lindberg L. The Political Dynamics of European Economic Integration / L. Lindberg. – Oxford : Oxford University Press, 1963. – 367 p.*

¹⁴⁴ *Scheingold S. A. Law and Politics in Western European Integration, Ann Arbor / S. A. Scheingold. – MI : University Microfilms, 1963. – 428 p.*

¹⁴⁵ *Taylor P. International Organization in the Modern World: The Regional and the Global Process / P. Taylor. – London : Pinter, 1993. – 262 p. ; Taylor P. The Limits of European Integration / P. Taylor. – London : Croom Helm, 1983. – 284 p.*

кціоналістської теорії прогнозувати розвиток регіональної інтеграції. Передусім, це стосувалося концепції «переливу», яка хоч і зберегла свою центральну роль у функціональній моделі, зазнала значної еволюції в напрямі обмеження свого глобального характеру.

Ранній неофункціоналізм пропонував прогресивний розвиток європейської інтеграції, хоч, зазвичай, і не розцінював його як неминучий. При цьому саме досвід становлення й розвитку Європейської спільноти вугілля й сталі, яка відіграла надзвичайно важливу роль в «прокладанні шляху» до Європейської економічної спільноти, розглядався як унікальне сприяння подальшому процесу європейської інтеграції. Певним поштовхом для прихильників неофункціоналізму стало уповільнення процесу інтеграції після кризи в ЄСпт (1965–66 рр.) і світового економічного спаду початку 1970-их рр.

Далека від швидко оновлюваної політики інтеграції, політичного поводження й ухвалення рішень, що ставало дедалі більш наднаціональним за характером, інтеграційна політика втрачала динаміку в умовах, за яких політична поведінка й ухвалення рішень за своєю суттю залишалися зумовленими національними факторами й базувалися на національних особливостях. Як наслідок, неофункціоналізм втратив більшу частину свого зовнішнього блиску й привабливості ще й з тієї причини, що його основні представники Е. Хаас і Л. Ліндберг дистанціювалися від нього й висловили судження, що майбутня теорія інтеграції повинна потребувати значно більшого визнання націоналізму й ролі політичного лідерства.

Проте, починаючи з кінця 1980-их рр., коли європейська інтеграція знову набрала швидкості, відбулася переоцінка положень неофункціоналізму й часткове його повернення в наукову сферу. Дж. Трангольм-Міккельсен, наприклад, доводив, що більшу частину «нового динамізму» у Західній Європі, починаючи з середини 1980-их рр., можна пояснити термінами неофункціоналізму. Дж. Трангольм-Міккельсен також підкреслював важливість факторів, які не були частиною первинних положень неофункціоналізму, зокрема таких, як вагомі політичні «актори» і зміни в зовнішній безпеці та у сфері навколишнього середовища¹⁴⁶.

¹⁴⁶ *Tranholm-Mikkelsen J. Neo-functionalism: Obstinate or Obsolete? A Reappraisal in the Light of the New Dynamism of the EC / J. Tranholm-Mikkelsen // Millennium: Journal of International Studies. – 1991. – Vol. 20. – P. 1–22.*

Дж. Трангольм-Міккельсен критикує тих, хто стверджує, що, хоч первинний неофункціоналізм, можливо, мав свої обмеження й помилки, будучи занадто детермінованим і таким, що не передбачає належного сприйняття постійної важливості інтересів держав-членів і їхніх представників у європейському процесі інтеграції, він усе ще має значну теоретичну цінність, зокрема, через відповідне оновлення й зміни¹⁴⁷.

А. Барлей і У. Маттлі стверджували, що «правова інтеграція Спільноти максимально наближається до первинної моделі неофункціоналізму», хоч Суд ЄС не мав змоги істотно перевіряти її власну повсякденну діяльність, проте часто це робив у спосіб, що сприяє інтеграції¹⁴⁸.

Міжурядовість походить з теорії міжнародних відносин, точніше з реалістичної традиції в межах цієї теорії. Інакше кажучи, реалізм зосереджений на думці про те, що національні держави є ключовими «акторами» в міжнародних справах і ключові політичні відносини між державами спрямовуються, насамперед, через національні уряди. На відміну від неофункціоналізму, реалізм не надає великого значення впливові наднаціональних або міжнаціональних «акторів» і виокремлює лише обмежене значення неурядових «акторів» у межах держав. Отже, міжурядовий підхід, який ще називають реалізмом, зумовлює більш радикальну позицію щодо важливості ролі національної держави в інтеграційному процесі.

Стосовно європейської інтеграції міжурядовість у такий спосіб пояснює напрям і швидкість інтеграційного процесу переважно щодо рішень і дій, які здійснюють уряди європейських держав. Існує визнання того факту, що інші «актори» як у межах держав, так і поза ними можуть мати певний вплив на поліпшення інтеграції, але не критичний, і, звичайно, не владний. Це зосередження на державах, тобто об'єднане усвідомлення держав, що мають свої власні характерні національні інтереси, які вони енергійно захищають, зокрема,

¹⁴⁷ *Tranholm-Mikkelsen J.* Neo-functionalism: Obstinate or Obsolete? A Reappraisal in the Light of the New Dynamism of the EC / *J. Tranholm-Mikkelsen* // *Millennium: Journal of International Studies*. – 1991. – Vol. 20. – P. 10.

¹⁴⁸ *Burley A. M.* «Beyond Intergovernmentalism: The Quest for a Comprehensive Framework for the Study of Integration, Cooperation and Conflict» / *A. M. Burley, W. Mattli*. – 1993. – Vol. 28. – P. 181–208.

у сфері вищої політики (зовнішня політика, безпека й оборона), закінчилося міждержавістю, що має тенденцію підкреслювати, за висловом американського політолога С. Хоффманна, «логіку розмаїтості», а не «логіку інтеграції».

У працях С. Хоффманна¹⁴⁹ викладені основні положення, що базуються на утвердженні вирішальної ролі національної держави та її прагматичних інтересів у регіональному інтеграційному процесі. Багато років поспіль С. Хоффман був найбільшим прихильником цієї інтерпретації європейської інтеграції, але останніми роками як її провідний представник утвердився Е. Моравчик¹⁵⁰.

Важливе значення у формуванні національних інтеграційних інтересів надається внутрішньополітичними силами у працях прихильників ліберального реалізму А. Моравчика. Ґрунтуючись на ранньому неофункціоналізмі, вчені А. Мілворт, Г. Гарретт, Дж. Грієко, Дж. Трангольм-Міккельсен та інші розвинули концепцію міждержавності, створивши її складнішу теоретичну структуру. На думку англійського політолога, прихильника реалізму 80-х рр. А. Мілварда, європейська інтеграція – це лише адаптована форма співпраці, яка прийшла на зміну відкритій конкуренції. Дж. Грієко розглядає процес європейської інтеграції як зручну стратегію максимізації національних інтересів в умовах глобалізації.

Особливих успіхів досяг А. Моравчик, концепція якого дістала назву ліберальної міждержавності. Існує три основні компоненти лі-

¹⁴⁹ *Hoffmann S.* Obstinate or Obsolete: The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe / *S. Hoffmann* // *Daedalus*. – 1966. – Vol. 95. – P. 862–915. ; *Hoffmann S.* Weighing the Balance of Power / *S. Hoffmann* // *Foreign Affairs*. – 1972. – Vol. 50. – № 4. – P. 618–643. ; *Hoffmann S.* Reflection on the Nation State in Western Europe Today / *S. Hoffmann* // *Journal of Common Market Studies*. – 1982. – Vol. 21. – № 1–2. – P. 21–37. ; *Hoffmann S.* After the cold war: international institutions and state strategies in Europe, 1989–1991 / *S. Hoffmann*. – Cambridge MA. : Harvard University, 1993. – 481 p.

¹⁵⁰ *Moravcsik A.* Liberal Intergovernmentalism and Integration: A. Rejouder / *A. Moravcsik*. // *Journal of Common Market Studies*. – 1995. – Vol. 33. – № 4. – P. 611–629. ; *Moravcsik A.* Negotiating the Single European Act: National Interests and Conventional Statecraft in the European Community / *A. Moravcsik*. // *International Organization*. – 1991. – Vol. 45. – № 1. – P. 19–56. ; *Moravcsik A.* Preferences and power in the European Community: A Liberal Intergovernmental Approach / *A. Moravcsik*. // *Journal of Common Market Studies*. – 1993. – Vol. 31. – № 4. – P. 473–524. ; *Moravcsik A.* The Choice for Europe: Social Purpose and State Power From Messina to Maastricht / *A. Moravcsik*. – Ithaca, NY : Cornell University Press. – 1998. – 238 p. ; *Moravcsik A.* National Interests, State Power, and EU Enlargement / *A. Moravcsik, A. Milada* // *East European politics & Societies*. – 2003. – Vol. 17. – Issue 1. – 42 p.

беральної міжурядовості. Перший – припущення про раціональне поведіння держави, яке означає, що дії держав зводяться до того, щоб базуватися на використанні вигод як найадекватніших засобів досягнення цілей.

Другим компонентом є ліберальна теорія національного привілейованого формування. Вона залучає до внутрішньої політики підхід, за яким можна пояснити, як державні цілі можуть бути сформовані під впливом внутрішніх тисків і взаємодій, які часто зумовлюються і обмеженими, і сприятливими можливостями, що походять від економічної взаємозалежності.

Третій компонент ліберальної міжурядовості – це інтерпретація міждержавних відносин, що підкреслює провідну роль національних органів влади (національних урядів) у визначенні відносин між державами й дає змогу розглядати результат переговорів між урядами як істотно визначений їхньою взаємною ринковою владою й перевагами, що накопичуються відповідно до досягнутих угод.

Оскільки ліберальна міжурядовість розвивається досить чітко й, у певному розумінні, є майже безкомпромісною структурою, тому розглядається багатьма дослідниками як пристосування до обставин в епоху існування багатьох міжнародних «акторів» і складної взаємозалежності між державами. Ліберальна міжурядовість неминуче стала об'єктом критики. По-перше, науковці зауважують, що А. Моравчик з його емпіричними посиленнями у процесі пошуку демонстрування значущості його структури в контексті ЄС є надто добірним.

По-друге, стверджується, що ліберальна міжурядовість занадто зосереджується на формальних і кінцевих стадіях ухвалення рішення й недостатньо звертає увагу на неофіційну інтеграцію й обмеження, які така інтеграція накладає на офіційне ухвалення рішень. Наприклад, Д. Вінкотт вважає, що програма ЄСР і ЄСА, про які говорить А. Моравчик, були наслідком переговорів між національними «акторами», і їх варто розглядати, певною мірою, як формальність національних урядів стосовно того, що практично трапилося протягом певного часу¹⁵¹.

¹⁵¹ *Wincott D. The Court of Justice and the Legal System / D. Wincott // L. Cram, D. Dinan and N. Nugent (eds), Developments in the European Union. – Basingstoke : Macmillan, 1999. – P. 84–104.*

По-третє, критики стверджують, що недостатня увага приділена «чорній скриньці» держави, і, зокрема, роз'єднанню різних частин уряду. Згідно з міркуваннями А. Форстера, це означає, що ліберальна міжурядовість забезпечує неадекватне усвідомлення того, як національні органи влади обирають свої варіанти політики: «Формування цілей, гонитва за стратегіями й прийняття кінцевих положень є у всіх відношеннях часткою, настільки ж безладною й непередбаченою, як і внутрішнє вироблення тактики. Політика не завжди є раціональним процесом: ідеологія, віра й символіка можуть відігравати настільки ж важливу роль, як і реальна цінність»¹⁵².

По-четверте, наголошується (і це, ймовірно, критика ліберальної міжурядовості й будь-якої іншої форми міжурядовості, яка висловлюється найчастіше), що ліберальна міжурядовість істотно применшує вплив таких наднаціональних «акторів», як Комісія й Суд ЄС, міжнаціональних «акторів» типу європейських фірм і груп інтересів у процесі європейської інтеграції. Наприклад, у збірнику статей за редакцією У. Сандголца й А. Світа декілька науковців обґрунтовують підстави, на яких наднаціональні органи ЄС прагнуть збільшити свою автономію¹⁵³. А. Форстер зауважував, що через свої певні вади ліберальна міжурядовість, можливо, «розглядається менш як теорія міжурядової торгівлі, ніж як перед-теорія (pre-theory – англ.) або аналітична структура»¹⁵⁴.

Поки і неофункціоналізм, і міжурядовість визнають, що зовнішні фактори час від часу впливають на швидкість і зумовлюють основні властивості європейської інтеграції, обидві теорії стосуються, насамперед, внутрішньої динаміки інтеграції. Взаємозалежність, навпаки, використовувалася дослідниками європейської інтеграції, щоб ввести інтеграцію до ширшого контексту зростання міжнародної взаємозалежності.

¹⁵² Forster A. Britain and the Negotiation of the Maastricht Treaty. A Critique of Liberal Intergovernmentalism / A. Forster // Journal of Common Market Studies. – 1998. – Vol. 36. – № 3. – P. 347.

¹⁵³ Sandholtz W. European Integration and Supranational Governance / Sandholtz W., Stone A. Sweet, (eds). – Oxford : Oxford University Press, 1998. – P. 1–26.

¹⁵⁴ Forster A. Britain and the Negotiation of the Maastricht Treaty. A Critique of Liberal Intergovernmentalism / A. Forster // Journal of Common Market Studies. – 1998. – Vol. 36. – № 3. – P. 365.

Теорія взаємозалежності була розвинена в 1970-х рр. прихильниками неофункціоналізму, які розглядали зовнішні фактори як основні складові європейської інтеграції. Найбільш вдало концепцію «активних» та «пасивних» зовнішніх факторів інтеграції розвинули Дж. Най та Р. Кеохайн. Основне положення цієї концепції стосовно європейської інтеграції полягає в тому, що процес інтеграції не повинен розглядатися у надто вузькому контексті. Велика кількість факторів, які впливали на розвиток європейської інтеграції, застосувалися щодо неї окремо, але багато – ні.

Це проявляється у методах, якими після Другої світової війни міжнародна модернізація в її різних формах, включаючи зростаючі рівні добробуту, високий рівень світової торгівлі, технологічна революція й трансформація комунікацій розвинули багато різних форм політичної й економічної взаємозалежності.

Ці зміни здійснили перетворення в підходах, за допомогою яких різні частини світу встановлюють зв'язок і входять у контакт один з одним. Наприклад, спостерігалось стійке зростання кількості й різноманітності міжнародних «акторів» вищого й нижчого рівня національної держави і зменшення домінуючого впливу на наднаціональний рівень держав-членів ЄС. Зростаючий перелік методів і каналів, які використовувалися міжнародними «акторами» для досягнення своїх цілей у відносинах між урядами, більше не контролювався національними міністерствами закордонних справ.

Діапазон проблем на міжнародному рівні збільшувався, зокрема, у поєднанні з традиційно високими політичними результатами (вони стосувалися безпеки й оборони держави), пов'язаними з безліччю невеликих політичних проблем (це стосувалося достатку й добробуту громадян). Зменшення аналогічних змін у сфері міжнародної політики, принаймні в індустріально розвиненому західному світі з використанням фізичної сили як інструмента політики, хоча й перебуває в протиріччі з торговельними невідповідностями й курсом обміну валюти, однак не вирішується збройним конфліктом, а знімаються з порядку денного укладанням угод, пристосовуванням і компромісами.

Теорія взаємозалежності відрізняється від неофункціоналізму й міжурядовості тим, що згідно з її положеннями, більша частина процесу європейської інтеграції пояснюється факторами, які є гло-

бальними за своєю природою, а це підкреслює, що більшість системних особливостей ЄС сконцентрована в іншому сегменті міжнародної системи, хоча й менш інтенсивному.

Взаємозалежність відрізняється від неофункціоналізму та міжурядовості ще й тим, що вона не так інтенсивно застосовувалася до європейської інтеграції, тому є менш точною й систематичною в поясненні того, що вона пропонує. Поки більшість з тих, хто брали участь у теоретичних дискусіях про природу процесу інтеграції, усвідомлювали важливість взаємозалежності, ці дискусії мали тенденцію до формування якісно нової основи поведінки, а не її першопричини.

Не можливо чітко вказати на когось конкретного з науковців, хто б визначав взаємозалежність як основний пункт пояснення процесу європейської інтеграції. На початку 1980-х рр. К. Вебб писала, що «більшістю вчених концепція взаємозалежності використовувалася для пояснення умов, за яких уряди й інші економічні «актори» повинні розглядати певну форму співробітництва як об'єктивний фактор, але, на відміну від спроби теоретизації інтеграції, вона не обов'язково допомагає чітко визначати результат»¹⁵⁵. Взаємозалежність у такому розумінні в контексті європейської інтеграції найкраще сприймається як підхід або перспектива, а не як теорія.

Якщо говорити про майбутню теорію європейської інтеграції, то вона, як і інші теорії соціальної науки, зокрема велика теорія інтеграції, не втрачає своєї цінності, адже критики виявляють те, чого немає в кінцевих висновках і поясненнях цієї теорії. Ці теорії можуть мати важливе значення у вивченні процесу інтеграції, пропонуючи різноманітні варіанти розуміння цього процесу, забезпечуючи часткові пояснення його окремих стадій і підтримуючи подальшу дослідницьку роботу над ним. Робитимуть спроби покращити існуючу теорію євроінтеграції доти, доки вона здаватиметься у певному розумінні недосконалою. У цьому контексті особливістю теоретичних дискусій з європейської інтеграції є спроба багатьох теоретиків рухатися поза тим, що тепер розглядають як поєдинок надвузького й

¹⁵⁵ *Webb C. Theoretical Perspectives and Problems / C. Webb // H. Wallace, W. Wallace and C. Webb (eds), Policy Making in the European Community. – London : John Wiley, 1983. – P. 33.*

обмежувального характеру між класичною міжурядовістю й класичним неофункціоналізмом.

Одним з аспектів нового теоретизування щодо сутності і змісту інтеграційних процесів є розвиток теоретичних пояснень того, що з появою двох названих вище шкіл виникло значно більше теорій в їх первинних формулюваннях, складніших концепцій і поглядів. Ще однією властивістю нового теоретизування у цій сфері є спроба звести в одне ціле ключові ознаки традиційних теорій і зв'язати їх як придатні до відповідних частин інших теорій.

Найвідомішим з авторів, що займаються цими проблемами, є А. Моравчик. У середині 1980-х років Р. Кехан і С. Хоффманн використовують еклектичний і синтезуючий підхід у своєму аналізі прискореної швидкості інтеграції. Вони стверджують, що неофункціоналізм, взаємозалежність і міжурядовість можуть пояснити, чому спільнота була «повторно запущена»¹⁵⁶. Згідно з неофункціоналізмом, прорив мав місце «не як функціональне розширення завдань, а швидше як форма створення, як наслідок розширення, спонукальних мотивів для інституціональної зміни»¹⁵⁷. За теорією взаємозалежності «програма 1992 року була... суворо порушена подіями у світовій економіці поза Європою, зокрема, щодо міжнародної конкурентоспроможності»¹⁵⁸.

Відповідно до теорії міжурядовості вважається, що «спалах» інтеграції був зумовлений «не тільки стимулами світової політичної економіки й прориву, але й міжурядовими торговими угодами, укладеними завдяки конвергенції основних європейських держав та їх відповідних переваг»¹⁵⁹.

Дж. Матларі стверджує, що обмеження традиційних моделей, зокрема обмеження міжурядовості, яку розцінюють як невдалу спробу розпізнати критичну взаємодію між інституціями ЄС і державами-членами, а також між формальними й неформальними про-

¹⁵⁶ Keohane R. O. *The New European Community* / R. O. Keohane, S. Hoffman. – Oxford : Westview Press, 1991. – P. 22.

¹⁵⁷ Keohane R. O. *The New European Community* / R. O. Keohane, S. Hoffman. – Oxford : Westview Press, 1991. – P. 22.

¹⁵⁸ Keohane R. O. *The New European Community* / R. O. Keohane, S. Hoffman. – Oxford : Westview Press, 1991. – P. 19.

¹⁵⁹ Keohane R. O. *The New European Community* / R. O. Keohane, S. Hoffman. – Oxford : Westview Press, 1991. – P. 25.

цесами європейської інтеграції, змушують наблизитися до основи сполучення частин, що утворюють ціле. Вона звертає увагу на те, що «виникнення погляду, який повинна включити всебічна теорія інтеграції, є не тільки реалістичними припущеннями про державне поведіння, але й аналізом внутрішньої політики й ролі різних інституцій ЄС¹⁶⁰.

С. Джордж менш оптимістичний, ніж Дж. Матларі щодо того, що всебічна теорія інтеграції може бути розвинена, хоча він також переконаний у потребі моделі, яка «поєднує розуміння» міжурядової й неофункціональної шкіл¹⁶¹.

Пошук пунктів дотику, можливо навіть для синтезу між інколи складнішими міжурядово й неофункціонально інспірованими моделями, ймовірно буде особливістю майбутньої теорії інтеграції. Інша ймовірна особливість майбутнього курсу теорії інтеграції полягає у визначенні її функціональних можливостей у межах контексту ширшої взаємозалежності й теорії глобалізації. Як зауважив Б. Розамонд, такі теорії мають допомогти встановити, яким чином інтеграція поширюється у багатьох частинах світу на «офіційному» рівні між міжнародними, наднаціональними, національними, регіональними й навіть місцевими урядовими інституціями, а також на «неофіційному» рівні – як наслідок змін у технології, комунікаціях, культурі тощо¹⁶².

Враховуючи, що фундаментальна теорія спрямована на віддзеркалення природи явища інтеграції загалом, теорія середнього рівня виражає специфічні аспекти цього процесу. Зокрема, вона, зазвичай, зосереджується на аспектах того, як саме функціонує ЄС. Останніми роками увага багатьох учених перемістилася в напрямі теорії середнього діапазону. З кінця 1980-их рр. багато розмов велося про позитивні якості нового інституціоналізму. Новий інституціоналізм має в своїй основі твердження, що у визначенні й досягненні кінцевих результатів ключову роль відіграють інституції. Новий інститу-

¹⁶⁰ *Matlary J. H. Energy Policy in the European Union / J. H. Matlary. – Basingstoke : Macmillan, 1997. – P. 376.*

¹⁶¹ *George S. Supranational Actors and Domestic Politics: Integration Theory Reconsidered in the Light of the Single European Act and Maastricht / S. George // Sheffield. – 1994.*

¹⁶² *Rosamond B. Understanding European Unity: The Limits of Nation-State-Centric Integration Theory / B. Rosamond // The European Legacy. – 1995. – Vol. 1. – P. 291–297.*

ціоналізм також є частковою реакцією, спрямованою проти біхевіоризму, що мав істотний вплив у соціальних і політичних наукових колах, особливо в США, у 1970-их і 1980-их рр.

Як відрізнити «новий» інституціоналізм від «старого»? Основна відмінність полягає в тому, що «старий» або традиційний інституціоналізм в ухваленні рішень керується необхідністю аналізу формальних повноважень і інституційних структур, а «новий» інституціоналізм визначає інституції в ширшому розумінні, щоб задіяти широкий діапазон формальних і неформальних процедур, методів, відносин, звичаїв і норм.

Новий інституціоналізм розгортається в різних напрямках. П. Гелл і Р. Тейлор зауважили, що існує принаймні три аналітичні підходи в межах нового інституціоналізму: історичний інституціоналізм, раціональний вибір інституціоналізму й соціологічний інституціоналізм¹⁶³.

Серед основних завдань історичного інституціоналізму – розподіл повноважень, визначених інституційними домовленостями, шляхи, якими досягаються ці домовленості, і відносини між інституціями й іншими факторами, які формують політичні дії й результати на кшталт економічних подій і ідеологічних переконань. Раціональний вибір інституціоналізму з'ясовує, до якого ступеня й у який спосіб інституції формують і спрямовують раціональні дії та змушують політичних «акторів» до їх здійснення. Соціологічний інституціоналізм зосереджується на поясненні інституційних форм і методів діяльності. До того ж більшість наукових робіт з нового інституціоналізму було виконано у межах історичного інституціонального підходу.

Підхід мереж політики можна вважати застосуванням нового інституціоналізму, оскільки це термінологічне словосполучення зрозуміле в його найширшому розумінні. Цей підхід Дж. Петерсон використовує для відображення й аналізу процесів і наслідків політики. Інакше кажучи, мережі політики є «аренами», де поєднуються інтереси й ухвалення рішень. Вони виконують роль посередника між відмінностями й пошуком рішень. Мережі політики змінюються

¹⁶³ Hall P. A. Political Science and the Three New Institutionalisms / P. A. Hall, R. C. R. Taylor // Political Studies. – 1996. – Vol. 44. – № 5. – P. 937.

за основними ознаками відповідно до трьох ключових змінних: відносної стабільності (або нестабільності) мережевих членств; відносної ізолюваності (або прохідності) мереж; відносної сили (або слабкості) ресурсних джерел¹⁶⁴.

Отже, починаючи з початку 90-х рр. минулого століття, дослідження, зосереджені на явищах і процесах, пов'язаних із втіленням політики Європейського Союзу, спрямованої на об'єднання Європи, значно активізувалися. Водночас деякі вчені ще раз спробували генерувати ширші теорії європейської інтеграції, а інші прагнули поєднати вивчення «щоденного» процесу політики європейської інтеграції з розумінням положень «великих теорій» з метою більш загального розуміння процесу інтеграції. У ході вивчення цих питань завжди існує багато конкуруючих інтерпретацій одного й того ж процесу та емпіричної інформації.

Підводячи підсумок аналізу провідних тенденцій, викликів та суперечностей у морфогенезі та функціонуванні системи саморегуляції Об'єднаної Європи, можна зробити висновки про багатовимірність, багатогранність, комплексність, складність та динамічну еволюційність методологічної основи дослідження європейських реалій, а також наявність фундаментальних теоретико-прикладних засад євроінтеграційного процесу.

Вищевикладене дає підстави зробити більш загальні висновки, що впливають з аналізу становлення і дії суб'єктів саморегуляції європейського континентального соціального організму. На нашу думку, планетарний соціальний організм, як і європейський континентальний соціальний організм, ввійшов у фазу становлення, розвитку і функціонування системи саморегуляції, про що більш детально буде описано у наступних розділах цієї праці.

По-перше, ми відтворили шлях практичного становлення європейського соціального організму, що зайняв майже півстоліття, поки оформився за допомогою інструментів міжнародного права в самодостатню міждержавну структуру. Ось чому цинічне і зухвале порушення Російською Федерацією (РФ) норм міжнародного права, що спотворило процеси становлення й розвитку планетарного соці-

¹⁶⁴ Peterson J. Decision-Making in the EU: Towards a Framework for Analysis / J. Peterson // Journal of European Public Policy. – 1995. – Vol. 2. – № 1. – P. 77.

ального цілого, привело до збурення урядів усіх країн світу та міжнародних організацій як суб'єктів глобального врядування.

По-друге, у морфологічному контексті європейський соціальний організм базується на інгредієнтах і елементах, притаманних родовому соціальному організму, тобто соціальній конструкції, яка лежить в основі морфологічного остову кожної країни. І це ми маємо довести в наступних розділах дослідження.

По-третє, у функціональному вимірі протягом 2014 року система саморегуляції європейського соціального організму намагалася довести свою спроможність та ефективність через практичне вирішення низки масштабних кризових ситуацій. Не дивлячись на виняткову складність такого вирішення через неконструктивну позицію РФ, суб'єкти європейського врядування (ЄС, ОБСЄ, Рада Європи тощо) продовжують пошук шляхів зупинення російської воєнної агресії, територіальних претензій до України та інших загарбницьких проявів.

По-четверте, ми довели, що подана нами вище класифікація видів соціального організму є дієвою. Саморозгортання планетарного соціального світу на практиці неуклібно піднімає нас на рівень формування оригінальної організаційної конструкції – планетарного соціального організму, оскільки на практиці становлення континентальних і міжконтинентальних структур завершується.

Це означає, що далі ми повинні вирішити дві задачі: а) відтворити геологічні процеси, що ведуть до появи на планетарній арені якісно нових гравців і нових елементів, здатних утворити морфологію планетарного соціального організму; б) надати параметричні характеристики нових суб'єктів, здатних до самоорганізації, цілеспрямованої організаційно-управлінської діяльності і, у кінцевому підсумку, до саморегуляції планетарного соціального життя.

Розділ III

ГЕОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ ПОРОДЖЕННЯ ПЛАНЕТАРНОГО СОЦІАЛЬНОГО ОРГАНІЗМУ

На прикладі становлення Загальноєвропейського Дому ми переконались, що становлення нових морфологічних конструкцій є продуктом специфічних геологічних процесів. Це означає, що для того, щоб обґрунтувати появу на планетарній арені нового виду соціальної світсистеми треба знайти і обґрунтувати процес або декілька процесів, що мають її породити.

На нашу думку сьогодні ми є учасниками декількох саме таких за природою і призначенням процесів, а саме: 1) процес зміни світогляду, що навіюється глобалізацією і дефрагментацією соціальних процесів; 2) це процеси – тенденції, що створюють матеріальну, духовну і кратологічну основу якісно нової структури планети, що позбавляється чарункового (від рос. – ячеистого) устрою, який був обумовлений буттям національних держав як головних акторів на планетарній арені, і протягом ХХІ століття набуває принципово інших властивостей, що нині тлумачиться дослідниками як «мережеве суспільство» (Network Society).

Для цього ми маємо намір розглянути три зрізи сучасного планетарного світу, а саме:

1) онтологічну основу, у горизонті якої дослідити дію як параметрів управління – ринок, соціальну комунікацію і ІТ-технології – як матеріальну складову нового світоустрою;

2) когнітивну основу, у горизонті якої дослідити дію як параметрів управління – смислогенез, інформаційний обмін, накопичене планетарною спільнотою знання і планетарну мову – як духовну складову нового світоустрою;

3) організаційну основу буття планетарної спільноти у горизонті якої дослідити дію як параметрів управління – демократію, владу, розподіл влади між гілками влади – як кратологічну складову нового світоустрою.

Саме ці чотири геологічні процеси мають утворити, за нашою робочою гіпотезою, цілісність, що має з'явитися у планетарному просторі протягом ХХІ століття. Отже, розглянемо їх більш детально.

3.1. Космополітизм як світоглядно-ідеологічна платформа дослідження еволюції планетарної світсистеми

Сьогодні, тобто на початку ХХІ століття і третього тисячоліття, як ніколи раніше, гостро постало питання про стратегічну мету розвитку планетарної спільноти. Її відсутність розхолоджує інтелектуальні сили і не сприяє раціональному використанню соціального капіталу, ефективному використанню ресурсного потенціалу планети, з одного боку, а з іншого, – веде до штучних військових конфліктів і непередбачуваних екологічних наслідків під тиском промислового навантаження на природу.

Відсутність генеральної мети планетарного розвитку свідчить про те, що сучасна світова спільнота дрейфує, тобто повільно і постійно рухається в невідомому для нас напрямі з невизначеним кінцевим продуктом, тобто станом соціального світу. Планетарний світ підходить до точки поліфуркації у стані соціальної сингулярності, тобто короткого періоду надзвичайно швидкого організаційного і технологічного прогресу.

У відповідь на морок, що часується з Майбуття, філософська думка має запропонувати модель, яка володіє великою пояснювальною силою, оскільки ми вже втомилися від локальних моделей, що тяжіють над сучасним науковим світоглядом. Хочеться вирватися на простір і з якихось єдиних позицій побачити те, що дано нам бачити. Побачити хочеться, передусім, людину в її зануренні у цей Світ – знайти її внутрішню причетність до сенсів цього Світу, даних нам у процесі їх творчого саморозкриття. Модель такої, майже всеосяжної

сили може бути тільки глибоко метафоричною, і, більше того, вона має бути прогнозою для повсякденної життєдіяльності сучасної планетарної спільноти.

Вищевикладене означає, що настав золотий час філософії, а саме: соціальної філософії, оскільки необхідність філософського способу пізнання планетарного світу корениться у смисловій оцінці динаміки соціального життя і диктується реальними потребами в пошуку нових світоглядних орієнтирів, що мають регулювати людську діяльність впродовж усього XXI ст.

У цих умовах потужно торує собі шлях глобалізація планетарного життя, що природним шляхом вимагає нового світобачення і якісно нової організації світоустрою, оскільки інтелекту людини стало тісно функціонувати і розвиватись у організаційних формах національних держав, що виникли ще за часів неолітичної революції. На практиці вона, глобалізація, являє собою три найбільш потужні тенденції, що визначають контури організаційного буття планетарної спільноти XXII століття, оскільки вони не можуть досягти зрілості у просторі XXI століття. Мають відбутися надто потужні і багатопланові онтологічні, інформаційні й організаційні зміни в життєдіяльності населення планети.

Тож наша нагальна проблема полягає в тому, щоб засобами соціальної філософії сформувати узагальнену картину організації планетарного життя, що має скластися на кінець XXI – початок XXII ст., в якій чітко вказані смисл, характер, місце і роль Планетарної людини, Світового громадянського суспільства, Світової держави, Світового уряду і ноосферного середовища/Космосу. Для цього нам варто переглянути власні світоглядно-ідеологічні засади і максимально використати наявний, насамперед, синергетичний методологічний арсенал засобів дослідження розвитку планетарного життя.

Ми повинні зрозуміти, що для відтворення стану планетарної світсистеми кінця XXI – початку XXII століть нам потрібно оволодіти космополітизмом як світоглядом, мисленням і ідеологією дослідження цієї проблеми, оскільки за спостереженням американського психолога і психіатра Станіслафа Грофа, «Свідомість – фундаментальна властивість Всесвіту»¹⁶⁵. Це означає, що людина та її свідо-

¹⁶⁵ Гроф С. Революция сознания: Трансатлантический диалог / С. Гроф, Э. Ласло, П. Рассел ; пер. с англ. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2004. – С. 219.

мість є часткою Всесвіту і що вона, у міру визрівання, буде намагатися стати його невід'ємною складовою. Це ще раз підкреслює, що духовний простір планетарної цивілізації формується на новому рівні інтегрального синтезу, що перевершує існуючі форми цивілізаційного розвитку.

Таким чином, найважливішим завданням людства, що об'єднується, є пошук і реалізація духовної складової процесу об'єднання, тобто синтез цінностей різних народів, націй, етносів та інтеграція їх у щось єдине, цільне, планетарну свідомість людства в цілому й кожної людини окремо. Адже якщо високі духовні ідеали не освітлюють життя людей, то людство неминуче впаде в пільму й ентропію. «Потрібно, щоб усі зрозуміли, – писав російський мислитель П. Новгородцев, – що не механічні будь-які вибори й не зовнішні форми влади виведуть наш народ з найбільшої безодні його падіння, а лише новий поворот суспільної свідомості»¹⁶⁶. Такий поворот необхідний сьогодні й на глобальному рівні. Процес цей, на наш погляд, надзвичайно складний та тривалий, але він уже розпочався, і власне цей факт вселяє надію на його успішне завершення.

Усі існуючі дотепер цивілізації мали регіональний (локальний) характер, планетарна ж цивілізація буде першою загальнолюдською цивілізацією. Головними передумовами її виникнення, на наш погляд, є, з одного боку, єдність біологічної природи всіх людей, з іншого, – соціо-культурна цілісність людства. Іншими словами, фундаментальна ідея планетарної цивілізації полягає у визнанні того факту, що людина й людство внутрішньо єдині, що вони є взаємовідображенням один одного. Тільки те, що необхідне для розвитку індивідуальності людини, є цінним для людства в цілому, й навпаки. На нашу думку, справжнє значення планетарної цивілізації полягає в тому, що вона гуманізує (олюднює) процес глобалізації та глобалізує людську природу.

Планетарна цивілізація діє на користь глибинної природи людини, й у цьому сенсі вона виступає як дійсно гуманістична цивілізація. Якщо зараз творча природа людини певною мірою обмежена порівняно вузькими рамками національних традицій, релігійних

¹⁶⁶ Новгородцев П. И. Об общественном идеале / П. И. Новгородцев. – М. : Пресса, 1991. – С. 580.

обмежень і державних кордонів, то планетарна цивілізація покликана зняти ці обмеження.

Розвиток людини, незалежно від національної чи релігійної приналежності, стане (вже стає!) головним пріоритетом суспільства, що стоїть вище за будь-які родоплемінні і державні інтереси. Про це писав К. Ясперс відразу ж після закінчення Другої світової війни. Він вважав, що нова ситуація являє собою реальну єдність людей на Землі.

Завдяки технічним можливостям сучасних засобів сполучення наша планета стала певною цілісністю, повністю доступною людству, стала «меншою», ніж колись Римська імперія. «З такої точки зору вся попередня історія здається рядом розкиданих, незалежних одна від одної спроб, множиною різноманітних витоків людських можливостей. Тепер проблемою й задачею став увесь світ у цілому»¹⁶⁷. Дуже влучно, на наш погляд, висловився з цього приводу Г. Померанц: «Атомна енергія та екологічна криза нав'язують нам глобальну солідарність»¹⁶⁸.

Якщо виходити з того, що глобальна людська загальнопланетарна цивілізація є об'єктивною неминучістю й необхідністю, то постає питання про глобальну підготовку її становлення. З цією метою ми маємо намір відпрацювати робочу гіпотезу про те, що перехід пересічного мешканця землі спочатку до складу планетарної спільноти, а згодом у стан Планетарної особистості має забезпечити три чинники, а саме: перший – це якісно нова загальнонаукова картина світу; другий – це космополітизм, що тлумачиться нами: 1) як світогляд; 2) як ідеологія; 3) як принцип розбудови нового світоустрою; зрештою, третій і головний – формування нового мислення людини.

При цьому потенційний стан існування соціального суб'єкта і світу в цілому залежить, як виявляється, від соціально-філософського визначення поняття «образ майбутнього», яке треба розглядати як темпоральний зріз світогляду і картини світу соціального суб'єкта, що відіграє важливу роль у соціальному передбаченні організаційного буття світсистеми.

¹⁶⁷ Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М. : Политиздат, 1991. – С. 141.

¹⁶⁸ Померанц Г. Диалог культурных миров / Г. Померанц // Общественные науки и современность. – 1994. – № 5. – С. 170–174.

Отже, на формування Планетарної особистості впливає світогляд і загальнонаукова картина світу, якої притримується людина. Вона, як суб'єктивована ціннісно-смилова матриця, утримує увесь когнітивний потенціал особистості і уважно реагує на нові збудження її свідомості і підсвідомості. На початку ХХІ століття, а саме: після соціальної кризи, загальнонаукова картина світу стала принципово іншою.

Це пояснюється зверненням філософів, науковців і практиків до синергетики і цивілізаційної призми аналізу того, що планетарна спільнота бурхливо переживає сьогодні у світосприйнятті. Соціальна реальність набула високої рухливості, ґрунтовності алгоритмів самоорганізації і саморегуляції.

Відповідно до цього нині йде пошук не загально-філософських, як це було раніше, а універсально-загальнонаукових законів і тенденцій розвитку (універсалій), причому не всякого виду розвитку і еволюції, а лише тих з них, які не уриваються, а безперервно тривають, існують упродовж усього темпорального буття Всесвіту.

Вона, загальнонаукова картина світу початку ХХІ століття, приваблює вже тим, що в ній дедалі більше й вагомніше місце займає ідея Космосу, що означає «порядок», організованість, гармонію, досконалість, красу. Першочергово його використовували, як відомо, для характеристики військових лав та державного устрою (Аристотель, Геродот, Горґій, Демокріт, Протагор) (соціально-політичний аспект), до зовнішньої краси речей та вигляду людини, яка «привела себе до ладу» (орфіки, Парменід, Демокріт, Платон) (естетичний аспект),¹⁶⁹ а також до пристойності та порядності індивідів (Геракліт, Демокріт, Біант) (етичний аспект)¹⁷⁰.

Описуючи природу космосу, Т. де Шарден звертається до «невразливої цілісності його ансамблю», а саме: системи (космос – за своєю множинністю), цілого (космос – за своєю єдністю) та кванту (космос – за своєю енергією), який розгортається «в середині необмеженого контуру». Всесвіт представляється певною масою, яка знаходиться у процесі перетворення¹⁷¹.

¹⁶⁹ *Аверинцев С. С.* Порядок космоса и порядок истории / С. С. Аверинцев [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://www.nsu.ru/filf/rpha/lib/aver-poriadok-kosmosa.pdf>.

¹⁷⁰ *Философский энциклопедический словарь*: в 5 т. / гл. ред.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

¹⁷¹ *Шарден Т.* Феномен человека [Електронний ресурс] / Т. Шарден; пер. и примеч. Н. А. Садовского – М. : Прогресс, 1965. – Режим доступу: <http://www.psylib.org.ua/books/shard01>.

Планетарна особистість має знайти своє місце у цих перетвореннях Космосу хоча б для того, щоб уникнути з третьою природою екологічних колізій, які планетарна спільнота мала через недолуге поводження з першою природою – багатством земних надр, лісів, морів і океанів.

Іншим чинником, як ми зазначали вище, є космополітизм у трьох його іпостасях. На користь такого вибору спрацьовують й ідеї глобалізму і глобалізації управління соціальними системами. Хоча варто віддати належне й критикам позитивного погляду на організаційну функцію космополітизму. Серед інших критикують космополітичний світогляд А. Сміт та С. Хантінгтон; космополітичну демократію – Дж. Боман, С. Гьорг, Г. Хірш, П. Шміттер, А. Вендт, Д. Золо та інші.

Оскільки прибічників космополітизму значно більше, ніж противників, то ми залишаємось на обраній дослідницькій позиції. Як правило, на користь цього наводяться дуже різні аргументи, серед яких можна виокремити наступні¹⁷²:

- світове співтовариство являє собою функціонально взаємозалежну цілісну систему, що складається з безлічі підсистем різного рівня і конфігурації;
- у людства в ХХ столітті, особливо зі вступом в ядерну еру, з'явилися спільні інтереси, що вищі за будь-які приватні інтереси;
- спільні інтереси одержують моральну санкцію в новій універсальній системі цінностей, таких як світ, економічне благополуччя, соціальна і політична справедливість, екологічна безпека, самореалізація особистості;
- ці інтереси і цінності можуть бути виражені як загальні цілі людства, усвідомлення яких, насамперед політичною елітою, є необхідною передумовою розумного втручання в стихійні процеси суспільного розвитку.

Вище наведена позиція М. Шепелева нас цілком влаштовує, оскільки він апелює до інтересів світового співтовариства, а ми, коли обґрунтовували організаційне буття планетарної спільноти як со-

¹⁷² Шепелев М. А. Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку : монографія / М. А. Шепелев. – К. : Вид-во «Генеза», 2004. – С. 95.

ціальну проблему, сформулювали головну суперечність цієї проблеми, що полягає у розірваності соціальних потреб і інтересів світсистеми.

Далеко не дивно, що саме кінець ХХ століття ознаменований новим сплеском космополітичного універсалізму. Один з провідних його представників, Зб. Бжезинський, вперше висунув тезу про необхідність створення системи глобального планування і довгострокового перерозподілу світових ресурсів, формування глобальної еліти і наднаціональної світової влади під політичним керівництвом США. Апофеозом космополітичного універсалізму можна вважати Хартію Землі, текст якої розроблявся десять років і був схвалений Міжнародною комісією з Декларації Землі при ЮНЕСКО в березні 2000 року. У ній викладені основні принципи сталого розвитку як «загальноприйняті стандарти, якими повинні керуватися всі люди, організації, ділові кола, уряди і транснаціональні інститути і за якими повинна оцінюватися їхня діяльність»¹⁷³.

Ми свідомо не досліджуємо генезис ідей космополітизму, оскільки вони достатньо повно подані у філософській літературі. Тож ідея космополітизму не є новою, оскільки вона виникла ще в Античні часи. Сократ, Діоген Синопський, Зенон з Кітіону, Антифонт, Гіппій були першопрохідцями у створенні ідеї єдиного соціального світового устрою. Кініки, стоїки, киренаїки та софісти продовжували пошуки своїх ідейних лідерів. Цими мислителями була закладена центральна ідея космополітичного світогляду. Героклій Стоїк своєю «моделлю концентричних кіл» змалював оточення космополіта та заклав основи механізму реалізації досліджуваного принципу. Відомий вклад у її розробку вніс І. Кант – визнаний ідеолог космополітизму класичної німецької філософії. Зазначимо лише, що сучасні дослідники розглядають космополітизм як нову парадигму буття, як необхідний крок планетарної спільноти до свого ідеального існування.

Для нас важливо, якщо виходити із вчення В. І. Вернадського про ноосферу, що людина – закономірний наслідок планетарної еволюції. У такому разі, актуальною стає його ідея про те, що ноосферна свідомість повинна мати глобальний характер: «Людина уперше реально зрозуміла, що вона житель планети і може – повинна – мис-

¹⁷³Хартія Землі [Текст] // Безопасность Евразии. – 2001. – № 2 – С. 400.

лити і діяти в новому аспекті, не лише в аспекті окремої особи, сім'ї або роду, держав або їх союзів, але і в планетарному аспекті»¹⁷⁴.

Набуття Планетарною особистістю властивостей для опанування ноосферного простору можливе за декількох умов. Перша умова – вона має навчитися но-новому мислити; по-друге, філософія повинна забезпечити наш світогляд відповідними модусами і символами; по-третє, наука повинна накопичити наукові знання про буття людини у ноосферному просторі, а культура і освіта спрямують їх в інтелектуальне поле Планетарної особистості.

Тож проблема зміни мислення спершу пересічної людини, а згодом і планетарної спільноти, як цілісності, є найскладнішою і найбільш проблемною. Це має бути планетарне мислення Планетарної особистості, щоб з часом вона змогла піднятися до стадії Ноосферної особистості і ноосферного мислення. Ми маємо на увазі загальну атрибутивну можливість людини творчо мислити, тобто продукувати принципово нове вирішення проблеми, що приводить до нових ідей, відкриттів і рішень, тобто те, що відповідає новим реаліям буття планетарної спільноти в ноосфері. Планетарне мислення є сходинкою в розвитку ноосфери¹⁷⁵.

До того ж, планетарне мислення здатне взаємодіяти зі всіма великими релігіями, але найбільш виразно планетарний аспект є видимим, на думку дослідників, у трьох із них: даосизмі, дзенбуддизмі та християнстві. Визнання цієї властивості космополітизму є принципово важливим моментом, оскільки сучасний планетарний світ є розколотим саме за ціннісним чинником.

В. Данилова та М. Кожевников також стверджують, що планетарне мислення є першим рівнем мислення ноосферного, на якому починаються процеси самоорганізації ноосферогенезу, але його значення в міру поглиблення слабшати не буде¹⁷⁶. Ноосферне мислення характеризується переконанням у здатності людини управляти

¹⁷⁴ Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский; отв. ред. А. Л. Яншин. – М. : Наука, 1991. – С. 28.

¹⁷⁵ Данилова В. С. Планетарное мышление и его основные характеристики / В. С. Данилова, Н. Н. Кожевников // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2001. – № 3. – С. 28–39.

¹⁷⁶ Данилова В. С. Планетарное мышление и его основные характеристики / В. С. Данилова, Н. Н. Кожевников // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2001. – № 3. – С. 28–39.

природою, вірою в безмежні можливості людського розуму і орієнтацією на людину майбутнього, здатну перетворити природу, саму себе відповідно до вимог свого розуму (це позиція космізму), а планетарне мислення визначає здатність людини пов'язувати образи, уявлення, поняття за допомогою природного поєднання відносних рівноваг, що сформувалися у філософських системах, релігіях, природничо-наукових концепціях, творах літератури і мистецтва, в яких ці рівноваги взаємно доповнюють одна одну, і утворює, з погляду планетарного масштабу, єдиний світогляд¹⁷⁷.

В. Данилова й М. Кожевников виділяють у ноосферному мисленні декілька основних понять: планетарне мислення, формування нообіогеоценозів, усвідомлення ноосферогенезу в цілому¹⁷⁸. Сутністю і метою усіх цих інноваційних підходів до освіти є пошук образу людини майбутнього. Підходи і аргументація – різні, а мета – одна. Уявити собі образ Планетарної особистості¹⁷⁹.

Образ досконалої людини у філософії всеєдності був визначений В. Соловйовим: «Істинна індивідуальність є деякий певний образ всеєдності. Утверджуючи себе поза усім іншим, людина тим самим позбавляє сенсу своє власне існування, забирає у себе істинний зміст життя і перетворює свою індивідуальність на порожню форму»¹⁸⁰.

І, більше того, «як божественні сили утворюють один цілісний, безумовно універсальний і безумовно індивідуальний організм живого Логосу, так і усі людські елементи утворюють такий же цілісний, разом універсальний і індивідуальний організм... загальнолюдський, як вічне тіло Боже і вічна душа світу»¹⁸¹.

¹⁷⁷ Данилова В. С. Планетарное мышление и его основные характеристики / В. С. Данилова, Н. Н. Кожевников // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2001. – № 3. – С. 28–39.

¹⁷⁸ Данилова В. С. Планетарное мышление и его основные характеристики / В. С. Данилова, Н. Н. Кожевников // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2001. – № 3. – С. 28–39.

¹⁷⁹ Еунова С. М. Образ человека будущего и пути его реализации в современной жизни // Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях: коллективная монография / под ред. О. А. Базалука. – К. : Кондор, 2011. – Т. 1. – С. 205–214.

¹⁸⁰ Соловьев В. С. Смысл любви // В. С. Соловьев. Соч.: в 2 т. – М. : Мысль, 1990. – Т. 2. – С. 506.

¹⁸¹ Соловьев В. С. Чтения о Богочеловечестве // В. С. Соловьев. Чтения о Богочеловечестве: Статьи; Стихотворения и поэма; Из «Трех разговоров»: Краткая повесть об Антихристе. – СПб. : Художественная литература, 1994. – С. 149.

Лев Карсавін, говорячи про особу, так само підкреслював її спрямованість до єдності і неминуче спустошення поза існуючою цілісністю світу: «Індивідуальне тіло існує не саме по собі, але – як момент соціального і симфонічного тіла. Саме по собі воно – абстракція»¹⁸². Колективні суб'єкти Л. Карсавін називає, як відомо, «симфонічними особистостями».

Аналізуючи низку схожих за сенсом антропологічних положень у релігійно-філософських вченнях, можна виокремити певну послідовність у розвитку ідей, пов'язаних з ідеалом досконалої людини. Ці ідеї не виникають спонтанно, вони є необхідним наслідком метафізичного пошуку. Ідеал цілісності, єдність усіх елементів космічного, природного і божественного світу з необхідністю включає і світ людський, що, врешті-решт, задає усі основні антропологічні характеристики.

Сформуванню нове мислення Планетарної особистості на практиці можливо трьома шляхами: 1) планетарною освітою¹⁸³ (навчанням у космополітичній парадигмі); 2) планетарним вихованням у суспільстві; 3) практичною повсякденною діяльністю у сфері організації взаємобуття планетарної спільноти.

Перший шлях – формуванням філософсько-релігійного¹⁸⁴, планетарного, космічного¹⁸⁵, ноосферного¹⁸⁶ або космополітичного сві-

¹⁸² Карсавин. Л. П. О личности // Карсавин Л. П. Религиозно-философские сочинения. – М. : Ренессанс, 1992. – Т. I. – С. 3–35.

¹⁸³ Образование как планетарное образование : монография /Л. А. Алексеева, Р. А. Додонов, Д. Е. Муза, Ф. В. Лазарев, В. М. Таланов и др.; ДонНГУ. – Донецк : ДонНГУ, Технопарк ДонНГУ УНИТЕХ, 2011. – 270 с.

¹⁸⁴ Див.: Карсавин. Л. П. О личности // Карсавин Л. П. Религиозно-философские сочинения. Т. I. – М. : Ренессанс, 1992. – С. 3–35. ; Соловьев В. С. Смысл любви // В. С. Соловьев. Соч.: в 2 т. – М. : Мысль, 1990. – Т. 2. – 822 с. ; Соловьев В. С. Чтения о Богочеловечестве // В. С. Соловьев. Чтения о Богочеловечестве: Статьи; Стихотворения и поэма; Из «Трех разговоров»: Краткая повесть об Антихристе. – СПб. : Художественная литература, 1994. – 528 с. ; Соловьева М. Ф. Рефлексия инновационной деятельности по формированию космического мировоззрения / М. Ф. Соловьева // Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях: коллективная монография / под ред. О. А. Базалука. – К. : Кондор, 2011. – Т. 1. – С. 174.

¹⁸⁵ Див.: Соловьева М. Ф. Рефлексия инновационной деятельности по формированию космического мировоззрения / М. Ф. Соловьева // Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях: коллективная монография / под ред. О. А. Базалука. – К. : Кондор, 2011. – Т. 1. – С. 171–183. ; Зинченко В. П. Человек развивающийся. Очерки российской психологи / В. П. Зинченко, Е. Б. Моргунов. – М. : Тривола, 1994. – 304 с. ; Ильенков Э. В. Философия и культура / Э. В. Ильенков // Мыслители XX

тогляду шляхом космічної¹⁸⁷, глобальної¹⁸⁸, ноосферної освіти¹⁸⁹ (навчання). «Поширення наукового знання і освіти є найбільшим чинником спайки людства в єдине ціле»¹⁹⁰, – справедливо писав В. Вернадський.

Найбільш привабливою є ідея ноосферної освіти (О. Базалук, І. Владленова, М. Курочкіна, Н. Маслова, Ю. Олейников, Ю. Плетников та ін.). У структурі Російської Академії Природничих Наук існує навіть відділення «Ноосферної освіти»¹⁹¹

Дещо пояснимо більш детально. Концепція ноосферної освіти¹⁹² – це система науково-теоретичних, гносеологічних, методологічних і практичних поглядів на природу освіти і можливості її ефективного досягнення в суспільстві. Ключовими поняттями в концепції є: знання, природовідповідність, екологічний імператив, ноосфера, ноосферний розвиток, планетарне мислення. Існують також праці, присвячені єдиному освітньому простору (Я. Колкер, А. Лиферов, Е. Устинова та ін.); глобальній освіті (В. Анненков, В. Ільїн, А. Овсейцев та ін.).

века. – М. : Политиздат, 1991. – 464 с. ; *Каган М. С.* Мир общения / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с. ; *Голубев А. Н.* В. Соловьев о бесконечности личности / А. Н. Голубев // О человеческом в человеке. – М., 1991. – С. 327–343. ; *Казначеев В. П.* Феномен человека: космические и земные стоки / В. П. Казначеев. – Новосибирск : Новосибирское книжное изд-во, 1991. – 128 с.

¹⁸⁶ *Воронкова В. Г.* Формирование нового мировоззрения, нового человека, нового общества будущего / В. Г. Воронкова // Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях: коллективная монография / под ред. О. А. Базалука. – К. : Издательский дом «Скиф», 2012. – Т. 2. – С. 134–1152.

¹⁸⁷ Див. : *Базалук О. О.* Космическое образование: новые реалии / О. О. Базалук // Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях: коллективная монография / под ред. О. О. Базалука. – К. : МФКО, 2013. – Т. 3. – С. 11–26.

¹⁸⁸ *Урсул А. Д.* Мегатренды эволюции образования третьего тысячелетия / А. Д. Урсул, Т. А. Урсул // Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях: коллективная монография / под ред. О. А. Базалука. – К. : МФКО, 2013. – Т. 3. – С. 39–95.

¹⁸⁹ *Маслова Н. В.* Ноосферное образование / Н. В. Маслова. – М. : Ноосфера, 1999. – 262 с. ; *Маслова Н. В.* Ноосферное образование / Н. В. Маслова. – М., 2002. – 340 с. – Режим доступу : <http://noosfera.narod.ru/business2.html>. – Заголовок з екрана.

¹⁹⁰ *Вернадский В. И.* О науке / В. И. Вернадский. – М. : Феникс, 1997. – С. 126.

¹⁹¹ *Маслова Н. В.* Ноосферное образование / Н. В. Маслова. – М., 2002. – 340 с. – Режим доступу : <http://noosfera.narod.ru/business2.html>. – Заголовок з екрана.

¹⁹² Концепція ноосферної освіти. Розвиток планетарного мислення у інженерів / Курочкіна М. С., Владленова І. В. // Вістник НТУ «ХПІ». Серія: Філософія. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2012. – № 43 (949). – С. 33–56.

Таким чином, ідеал досконалого людського буття є не що інше, як його цілісність, завершеність, що відбиває загальну гармонію світопорядку. Питання про те, що є ця досконала, цілісна людина і який шлях її перетворення, як правило, приводить мислителів до серйозних соціальних розробок, хоча вони і залишаються, частенько, лише на рівні утопічних проектів.

У словнику іншомовних слів про «космополіта» вказано, що це людина, яка ставиться однаково до всіх людей, не зважаючи на їх національність, тобто належність конкретної особи до тієї чи іншої держави¹⁹³. Фактично, тут космополітизм постав перед нами як світогляд – система поглядів на світ та місце людини, суспільства та людства в ньому, на ставлення людини до світу та до самої себе, а також відповідні цим поглядам основні життєві позиції людей, їх ідеали, принципи діяльності, ціннісні орієнтації¹⁹⁴.

Тут представлений ще один аспект світогляду, а саме: самоідентифікація себе у світі та бачення світу як таке. Космополітом може і має бути людина, яка свій обов'язок перед вітчизною розглядає як обов'язок перед всім людством¹⁹⁵. Космополітизм у такому розумінні – це не «політичний проміскуїтет», а цілком раціональний та розумний союз в межах усього людства¹⁹⁶.

Другий шлях – формуванням Планетарної особистості шляхом планетарного виховання в суспільстві. Для цього космополітизм використовується як ідеологія – позиція визнання єдності планетарного суспільства на основі загальнолюдських цінностей та побудова такої системи взаємозв'язків, які б забезпечили його адекватне існування та функціонування.

¹⁹³ Полный словарь иностранных слов, вошедших в употребление в русском языке [Электронный ресурс]. – М., 1907. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwords/21225/Космополит. – Заголовок з екрана.

¹⁹⁴ Мироззрение // Философия: энциклопедический словарь / под ред. А. А. Ивина. – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.

¹⁹⁵ Межуев Б. Сотворение космополиса / Б. Межуев // Политические исследования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.politstudies.ru/universum/esse/10mej.htm>. – Заголовок з екрана.

¹⁹⁶ Межуев Б. Сотворение космополиса / Б. Межуев // Политические исследования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.politstudies.ru/universum/esse/10mej.htm>. – Заголовок з екрана.

Отже, планетарне виховання є іншим магістральним напрямом формування Планетарної особистості¹⁹⁷. Підбиваючи підсумки аналізу сутності планетарного виховання студентської молоді, Є. Зеленов пише: «Планетарне виховання – це самоорганізований педагогічний процес культурної ідентифікації, соціалізації, духовного розвитку особистості студента, що має екологічний, креативний, діалектичний, інтегральний характер, спрямований на виховання інтелігентної, ноосферної, духовної особистості, фахівця, здатного до прийняття відповідальних рішень з урахуванням інтересів усього людства на основі нелінійного, синергетичного мислення. Крім того, це створення умов для самовиховання, самовдосконалення особистості студента, вектор якого спрямований на усвідомлення людиною себе як частки людства, сприйняття його проблем як своїх власних»¹⁹⁸.

Таким чином, можна говорити про космополіта, як про людину, яка проживає в певних умовах, відмінних від інших існуючих (не кращих або гірших, а якісно відмінних). Аналогічне визначення громадянина знаходимо в тлумачному словнику В. Даля, де він (космополіт) представлений як житель міста¹⁹⁹. У цьому контексті космополіт виступає жителем / мешканцем космосу. Напевне звідси і витікають загальноприйняті визначення – «громадянин світу» та «теорія світового громадянства», як життя на планеті без кордонів та держав.

Ідеологія космополітизму приводить нас до світового громадянства, планетарного суспільства та всеєдності людства на основі загальнолюдських цінностей. Так, у сучасних словниках найчастіше зустрічаємо наступне тлумачення: космополітизм (від давньогрецької *κοσμοπολίτης* – космополіт, громадянин світу) – ідеологія світового громадянства, система поглядів, яка надає пріоритетного значення

¹⁹⁷ Зеленов Є. А. Планетарне виховання студентської молоді в умовах глобалізаційних процесів / Є. А. Зеленов. – Луганськ : Вид-во НЦПРК «НОУЛІЖ», 2009. – 207 с. ; Зеленов Є. А. Теоретичні основи планетарного виховання студентської молоді / Є. А. Зеленов. – Луганськ : Вид-во НЦПРК «НОУЛІЖ», 2008. – 272 с.

¹⁹⁸ Зеленов Є. А. Планетарне виховання студентської молоді в умовах глобалізаційних процесів / Є. А. Зеленов. – Луганськ : Вид-во НЦПРК «НОУЛІЖ», 2009. – С. 39.

¹⁹⁹ Гражданин // Даль В. И. Толковый словарь [Електронний ресурс] – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc2p/226070>.

загальнолюдським цінностям і другорядного – національним проблемам²⁰⁰.

В основі процесу планетарного виховання, на нашу думку, лежить поняття культури, що і є головним засобом формування кроскультурних цінностей взаємобуття Планетарної особистості²⁰¹. Серед численних визначень культури й підходів до її аналізу найбільш плідним визнається аксіологічний, який інтерпретує культуру як систему цінностей, що відображають її якісний стан. Наприклад, Г. Ріккерт визначає культуру як «процес реалізації загальних цінностей протягом історичного розвитку»²⁰². С. Франк пояснює сутність культури як «сукупність здійснюваних у суспільно-історичному житті об'єктивних цінностей»²⁰³.

Планетарна спільнота здатна не тільки змінювати ціннісні орієнтації у рамках однієї культури, але й напрацювати кроскультурні цінності. І цей процес, на наш погляд, має об'єктивний характер. Він також може й повинен бути прогресивним, але за умови збереження й закріплення тих фундацій, що відповідають вимогам і викликам часу, як абсолютів і святинь. Таким є, на нашу думку, закон розвитку планетарної цивілізації.

У культурології існує положення про «ядро культури», яке складає стабільна цілісність провідних ціннісних орієнтацій, її основоположний принцип, що виражається в основних формах економічної, політичної й соціальної організації, в науці, мистецтві, етиці, праві, релігії, менталітеті й способі життя²⁰⁴.

Саме ціннісне ядро забезпечує специфіку, неповторність кожної культури. Можна погодитися з Г. Вижлецовим у тому, що саме цінності визначають зсереди, з глибин індивідуального й соціального життя те, що ми називаємо культурою народу й суспільства, саме

²⁰⁰ *Ивнин И.* Философский словарь [Електронний ресурс] / И. Ивнин. – Режим доступу : <http://www.term.ru/dictionary/187/word/Космополитизм>. – Заголовок з екрана.

²⁰¹ *Бех І. Д.* Особистісно-орієнтований виховний процес сходження до людяності / І. Д. Бех // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002: зб. наук. праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. – Харків : ОВС, 2002. – Ч. I. – С. 69–83.

²⁰² *Риккерт Г.* Философия истории // Риккерт Г. Философия жизни. – К. : Ника-Центр, 1998. – С. 68.

²⁰³ *Франк С. Л.* Этика нигилизма / С. Л. Франк // Вехи. Из глубины. – М. : Правда, 1991. – С. 177.

²⁰⁴ *Культурология* / под ред. Н. Г. Багдасарьян. – М. : Высш.школа, 1999. – С. 51.

вони стають ядром цієї культури. Культура зберігає єдність нації, держави й суспільства, оскільки вона визначається ступенем здійснення цінностей і реалізації ціннісних відносин у всіх сферах людської життєдіяльності, й тому культура кожного народу первинна щодо її економіки, політики, права й моралі²⁰⁵.

Час від часу в тій чи іншій культурі під впливом соціально-політичних чинників може відбутися розмивання її ціннісного ядра, підміна «своїх» цінностей «чужими». Таке сьогодні відбувається з огляду на «американізацію слов'янської культури», про що свідчать численні соціологічні та культурологічні дослідження.

Третій шлях – формування Планетарної особистості шляхом практичної повсякденної діяльності. Саме у такому випадку ми приходимо до його бачення як принципу організації взаємобуття планетарної спільноти. Це можливо зробити у той момент, коли з'являється суспільна потреба в організації буття планетарної спільноти, тобто при досягненні «космополітизму», як фактичної соціальної реальності.

У такому випадку космополітизм постає як принцип діяльності – тобто закон організації Універсуму на основі гармонійної всеєдності всевідмінності, який розкривається через визнання відмінностей всього сущого та поєднання його в єдине (Універсум) на основі цього чинника.

Саме реальності в контексті реалізації космополітизму, присвячена більшість праць сучасного соціолога та політичного філософа Ульріха Бека²⁰⁶. Він розглядає космополітизм як актуальну дійсність, «космополітизацію зсередины», яка пронизує сучасний транснаціональний простір співіснування. У. Бек говорить про «повсякденний космополітизм», як характеристику стану життєвого світу, єдиного та загального для всіх. Таким чином, космополітизм постає як основа організації актуальної реальності, побудови сучасного світу.

Та, на нашу думку, У. Бек торкається лише «верхівки айсберга», розглядаючи сучасну дійсність. Космополітизм присутній не лише в сучасній реальності, не тільки в політичному чи соціальному житті.

²⁰⁵ *Выжлецов Г. П.* Аксиология культуры / Г. П. Выжлецов. – СПб. : СПб. ун-т, 1996. – С. 64, 65.

²⁰⁶ *Бек У.* Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономика / пер. с нем. А. Б. Григорьева, В. Д. Седельника ; послесл. В. Г. Федотовой, Н. Н. Федотовой. – М. : Прогресс-Традиция ; Изд. дом «Территория будущего», 2007. – С. 445–453.

Звернемо увагу на положення, вказане Ст. Тулміним у книзі «Космополіс»: «Коли Олександр Великий розширив горизонти елліна за межі окремих міст-держав, з'явилися філософи стоїки, які поєднали «природний» та «соціальний» порядки в єдине ціле. Вони стверджували, що все у світі різним чином свідчить про «порядок», що являє собою Розум, який поєднує всі речі в єдине. Соціальні та природні системи виступають двома сторонами єдиного та всеосяжного *cosmos + polis* – тобто (*cosmopolis*) Космополіса»²⁰⁷. У цьому визначенні ілюструється дуже важливий аспект, а саме: акцентування уваги на єдності соціальної та природної систем. Таким чином, космополітизм стосується не тільки винятково людей, а включає всі одиниці, які складають біосферу Землі та Універсальну живу матерію. Саме в цьому контексті космополітизм постає принципом організації живої матерії та Універсуму загалом.

Більше того, «у становленні сучасної планетарної цивілізації також немало роль відіграє експорт цивілізованих форм із одних суспільств в інші»²⁰⁸. У свою чергу, принцип космополітизму стверджує цінність мультинаціональності, мультикультурності, мультиіндивідуальності та мульти-Іншості²⁰⁹, які в сукупності, взаємозв'язку та співпраці і є базисом для зазначеного вище морально-інтелектуального новоутворення – цілісної світсистеми.

Осягнення цієї моделі дозволяє розширити межі свідомості до масштабів усього універсуму та визнання себе та Іншого самостійними та невідривно між собою пов'язаними мікро-універсумами. М. О. Бердяєв називає особистість людини універсумом, що є незалежним цілим, яке має куди більшу цінність, ніж нація чи держава²¹⁰, а принцип космополітизму пов'язує всі ці Одиниці у загальне планетарне суспільство, планетарну Єдність.

²⁰⁷ *Toulmin St. Cosmopolis. The Hidden Agenda of Modernity.* – Chicago, 1992. – P. 68.

²⁰⁸ *Дилигенский Г. «Конец истории» или смена цивилизаций?* / Г. Дилигенский // *Цивилизации.* – М. : Наука, 1993. – Вып. 2. – С. 45–62.

²⁰⁹ *Федотова В. Г. Космополитизм, его трактовки и его враги [послесловие]* / В. Г. Федотова, Н. Н. Федотова // Бек У. Власть и её оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия. – М. : Прогресс-Традиция; Издательский дом «Территория будущего», 2007. – С. 452.

²¹⁰ *Экзистенциализм, или философия существования* // Добрынина В. И., Грехнев В. С., Добрынин В. В. *Философия XX века: учеб. пособ.* – М. : ЦИНО общества «Знание» России, 1997. – С. 150.

Отже, ми переконались самі і маємо вплинути на сприйняття майбутнього стану планетарної світсистеми читачем, можливо лише на засадах космополітичного світогляду без домішок будь-якої політики, що має захищати приватні інтереси.

Маємо надію, що на початок ХХІ століття сприйняття позитивного потенціалу космополітизму практично не є вже проблемою, оскільки існують засоби її вирішення. Але як завдання її національні держави і культури, що борються за своє самозбереження, не ставлять. Вона вирішується нібито сама по собі, тобто ненав'язливо має вирішитись у сучасній світсистемі. Не можна не помітити, що відбувається висунення численних гіпотез, якою власне категорією її слід визначити: громадянин світу, планетарна людина, планетарна особистість та ін. У всякому разі, її відкрито хоча і не ставлять на порядок денний, але всі інструменти її формування обговорюються, розробляються і вводяться в дію.

При цьому достатньо чітко визначено, що саме у структурі атрибутивних властивостей її, людської особистості, має змінитися. Нами не випадково наголос зроблено на формуванні планетарного мислення, а такі речі, як формування нової наукової картини світу, внесення в її свідомість космополітичних ідей та інших елементів, виступають лише умовами зміни мислення пересічного мешканця Землі.

Сьогодні вже інтенсивно відпрацьовується система засобів формування нового світогляду як виконавчого механізму нового планетарного мислення. Йдеться про планетарну/глобальну/ноосферну освіту, планетарне виховання і відповідну продуктивну діяльність людини, що має носити космополітичний характер.

3.2. Мережевість як становлення нової онтології планетарної світсистеми

Завданням цього підрозділу є вивчення тенденції саморозгортання онтологічної основи організаційного буття світової спільноти, у горизонті якої дослідити дію як атрактора – світовий ринок, параметрів порядку – соціальні мережі і ІТ-технології, що забезпечують перехід від чарункової структури планетарного світоустрою до мережовості, кінцевого продукту – мережевого суспільства, що забезпечує онтологічну єдність планетарної спільноти.

Формування світової спільноти сучасного типу є багато в чому наслідком глобалізаційних процесів. Теоретичне дослідження глобалізації здійснювалося в рамках теорії модернізації Т. Парсонсом, У. Ростоу, С. Айзенштадтом; постмодерністської теорії – С. Лешем, Д. Харві, М. Фуко; критиками модернізму виступили Д. Аптер, Дж. Нетл, Н. Смелзер, А. Голдторп. Аналізу формування глобально-економічного, правового та політичного простору присвятили свої праці Дж. Стігліць, С. Стренж, Е. Хеллайнер, Р. Андерхілл, Ф. Черні, Л. Вейс, Т. Пемпел, Т. Скополі, П. Евенс, Д. Хелд, П. Катценштайн та ін. Ці вчені одними з перших розгорнули конкретні дослідження механізмів глобалізації, зосередившись на аналізі взаємодії зовнішньої політики і світогосподарчих процесів.

Виникнення феномена мережевих співтовариств обумовлене переходом від індустріального суспільства до постіндустріального. Значний внесок у вивчення мережевих структур зробили Дж. Арквіллі, М. Кастельс, Е. Тофлер та ін. Втім необхідно зазначити, що й автори класичних теорій інформаційного суспільства не залишили поза увагою проблематику мереж. Зокрема, Д. Белл у своїх пізніх працях звертає увагу на комп'ютеризацію соціуму, в якому «телекомунікації та обробка інформації зливаються в єдину модель, що отримала назву «комп'юнікація». У ході того, як комп'ютери дедалі більше використовуються в комунікаційних мережах як системи-комутатори, а засоби електронної комунікації стають невід'ємними елементами в комп'ютерному опрацюванні даних, різниця між обробкою інформації та комунікацією зникає»²¹¹.

Соціолог виділяє п'ять головних проблем, з якими стикаються галузі промисловості, пов'язані з комунікаціями: злиття телефонних і комп'ютерних систем, телекомунікації та опрацювання інформації в єдину модель; заміна паперу електронними засобами, аж до електронних банківських послуг (замість використання чеків), електронної пошти, передачі газетної та журнальної інформації факсимільними засобами, дистанційного копіювання документів; розширення телевізійних служб через кабельні системи з різноманітним каналів і спеціалізованих послуг, що забезпечить прямий зв'язок із домашні-

²¹¹ Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1986. – С. 335.

ми терміналами споживача; реорганізація зберігання інформації та систем її запиту на базі комп'ютерів в інформаційну інтерактивну мережу; пряме отримання інформації з банків даних через бібліотечні та домашні термінали; розширення системи освіти на базі комп'ютерного навчання, використання супутникового зв'язку для сільської місцевості; використання відеодисків як для розваги, так і для домашньої освіти²¹².

Д. Тапскотт, вивчаючи можливості реалізації нового типу суспільства, яке визначається ним як електронно-цифрове, виокремлює дванадцять ознак, об'єднаних спільною ефективною концепцією інформатизації: орієнтація на знання; цифрова форма подання об'єкта; віртуальна природа; молекулярна структура; інтеграція, міжмережева взаємодія; вивільнення від посередників; конвергенція; інноваційна природа; трансформація відносин виробник-споживач; динамізм; глобальні масштаби; наявність суперечностей. Смысл нового суспільства, на думку Д. Тапскотта, полягає «у боротьбі за майбутнє, здатності створювати нові товари і послуги, можливості перетворювати підприємства на нові структури, які вчора ніхто й не уявляв, а завтра вже й думати забуде»²¹³. Далі він підкреслює суттєву характеристику мереж: нечіткість їхньої структури, здатність вузлів мережі до об'єднання для вирішення конкретних завдань і переорієнтацію на взаємодію з іншими вузлами у випадку необхідності задовольнити нові потреби.

Мережевий простір доцільно розглядати в широкому та вузькому значенні. По-перше, мережевий простір у вузькому розумінні – це складне нелінійне самоорганізуюче утворення, що складається з вузлів та міжвузлової взаємодії. По-друге, мережевий простір у широкому розумінні – це складне нелінійне самоорганізуюче утворення, що складається з вузлів та міжвузлової взаємодії, де вузлом виступає окремо функціонуюча мережа. Кожна мережа за своєю структурою має два компоненти: вузол і міжвузлові взаємодії.

У контексті вищезазначених поглядів стало зрозуміло, що мережевий простір соціальних взаємодій має розглядатися як найбільш

²¹² Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1986. – С. 334.

²¹³ Тапскотт Д. Электронно-цифровое общество / Д. Тапскотт. – М. : Рефл-бук, 1999. – С. 53.

фундаментальна з усіх семіотичних мереж, тобто як прототип всіх інших сигнальних систем, що застосовуються людиною. З такого погляду, «люди, що являють собою квантові системи та поводять себе як стабільні носії фізичної інформації та культурні системи, утворюють один безперервний ланцюг стадій, дедалі більш складних енергетичних рівнів у рамках єдиної світової еволюції»²¹⁴.

Тут ми цілком погоджуємось з визначенням глобалізації М. Шимаї, який у широкому сенсі слова глобалізацію пропонує розглядати у вигляді сукупності таких процесів, як транскордонні потоки товарів, послуг, капіталу, технології, інформації і міжнародне пересування людей, пануюче значення світового ринку для визначення напрямків торгівлі, інвестицій і інших угод на рівні фірм, територіальна й інституційна інтеграція ринків, і виникнення таких глобальних проблем, як деградація навколишнього середовища, ріст народонаселення, управління якими вимагає глобальної співпраці²¹⁵.

Економіка захоплює світ саме завдяки соціальному метаболізму. «Саморозгортаючись, капітал виконує дві головні соціальні функції – самоорганізації та самооновлення соціального метаболізму й історичних перетворень суспільства. Самовідновлення капіталом соціального метаболізму і механізмів взаємодії структур виробництва, споживання, ринку і держави стає основою історичних перетворень суспільства в процесі становлення і самооновлення соціального життя і механізмом її еволюції, що прискорюється на сучасному етапі»²¹⁶.

Саме ці й подібні процеси зумовлюють «становлення світового геоекономічного простору з єдиним типом господарчої практики, єдиною технологічною базою та єдиною системою загальнопланетарного управління»²¹⁷. Це образ «суспільства глобальної диферен-

²¹⁴ Луценко Н. Ю. Модель мережевого простору: філософсько-методологічний аналіз / Н. Ю. Луценко // Ноосфера і цивілізація. – 2012. – Вип. 1 (13). – С. 55.

²¹⁵ Simai M. Globalization. A Source of Intense Competition, Conflicts and Opportunities at the End of XX Century. A Paper Presented to the Roundtable Conference «The Global Economy: A Challenge to National Economies». – Boston, 1997, December. – P. 2.

²¹⁶ Будкевич Г. В. Динамическая роль взаимодействия рынка и государства в эволюционной самоорганизации [Електронний документ] / Г. В. Будкевич. – Режим доступу : www.mirkin.ru/_docs/_dumnaya/_seminar/budkevich.pdf.

²¹⁷ Мантагов В. В. Глобализация, диалог цивилизаций и устойчивое развитие / В. В. Минтагов, Л. В. Минтагова // Альтернативы глобализации: человеческий и научно-

ційованості». Згідно з таким образом інформаційного суспільства, воно схоже на те, що відомий дослідник Маршалл Маклюен назвав «глобальним селом»²¹⁸.

Потребу в глобалізації організаційного буття аж до формування Світової держави як органу управління соціальним розвитком планетарної спільноти сформувала поява й інтенсивний розвиток світової системи. Цей факт підкреслює й вітчизняний дослідник академік В. Андрущенко у праці «Організоване суспільство»: «Існує нагальна потреба в новій соціальній організації, яка б базувалася на пріоритетах сталого людського розвитку»²¹⁹.

Формування сучасної світової системи, спричинене конституюванням планетарного дуалізму, викликало перехід від політикоцентричної моделі «світу-імперії» до економоцентричної моделі «світу-економіки». Ф. Бродель у третій частині своєї найвідомішої праці «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст.» розглядає глобалізацію як явище, яке бере початок з XV ст., та зауважує, що «ніщо б не стало можливим без своєрідної діяльності світового ринку, яка мовби розчищала шлях»²²⁰.

Світовий ринок став відігравати роль атрактора становлення цілісної світсистеми. Якщо ж раніше військово-політична підсистема домінувала над економічною, то в міру інституціоналізації капіталістичних господарських структур економічна підсистема набуває вирішального значення, хоча еластична комбінація військово-політичних і соціокультурних елементів продовжує відігравати важливу роль у функціонуванні сучасної світової системи.

Інша форма глобалізації – це «глобалізація знизу», яка відбувається під впливом міжнародного жіночого, екологічного, правозахисного і інших рухів, які розглядають утвердження режиму прав і

технический потенциал России: доклады и выступления участников Международной научной конференции 21–23 июня 2002 года. – М., 2002. – Т. 1. – С. 162.

²¹⁸ Маклюэн М. Галактика Гуттенберга: становление человека печатающего / М. Маклюэн. – М. : Акад. Проект: Фонд «Мир», 2005. – 495 с.

²¹⁹ Андрущенко В. П. Організоване суспільство: проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу / В. П. Андрущенко. – К. : Генеза, 2006. – С. 255.

²²⁰ Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек ; [пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника, общ. ред и послесл. А Филиппова]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.

свобод, сформульованих у Загальній декларації прав людини, як свою глобальну місію. Діяльність цих рухів додає глобалізації іншого – демократичного – виміру, що дозволяє пов'язувати глобалізаційні процеси з повсякденним реальним життям простих людей.

У кінці ХХ століття стала очевидною тенденція до формування всесвітнього господарства. У світовій економіці – це розвиток і вдосконалення ринкових відносин. Провідним критерієм і своєрідним «спільним знаменником» економічної зрілості стає ступінь поширення «п'яти ринків» (товарів, капіталів, робочої сили, послуг та інформації), глибина суспільного поділу праці, диверсифікація виробництва і ступінь залучення національних економік у світове господарство.

Вищевикладеним матеріалом ми хотіли підкреслити три обставини, вкрай важливих для реалізації мети дослідження, а саме:

1) світова система має давнє коріння і свої історично обумовлені центри розвитку, які завдяки способу життя і ментальності корінного населення, його звичаям і традиціям здійснювали методами стихійного управління соціальним розвитком територій;

2) перехід від політикоцентричної моделі «світу-імперії» до економікоцентричної моделі «світу-економіки» вимагає більш жорсткого управління з боку носіїв організаційного впливу, оскільки тут привалює вже економічний розрахунок і економічна ефективність, а не політична доцільність, у той час, як юрисдикція окремих національних держав не розповсюджується на сучасні регіоналізовані моделі буття людини;

3) на основі цих суперечностей виник і почав функціонувати як ідеологія планетарного управління атлантизм, євразійство, мондіалізм і неомондіалізм. Найбільш ефективною теоретичною установкою, що на початку ХХІ століття впливає на організаційне буття планетарної спільноти, виявився мондіалізм і неомондіалізм²²¹.

Найбільш потужний вплив на переформатування планетарного світу має, на наш погляд, течія мондіалізму. Нагадаємо, що мондіалізм (від лат. «mundus», фр. «monde» – «світ») – проект щодо вста-

²²¹ Кудряченко А. І. Геополітика: підручник / А. І. Кудряченко, Ф. М. Рудич, В. О. Храмов. – К. : МАУП, 2004. – 293 с.

новлення світового уряду²²². Мондіалізм – англійський варіант французького слова «мондіалізація» (mondialisation). Іноді це поняття плутають з явищем глобалізації. Поняття глобалізації відноситься до економічної глобалізації, тоді як мондіалізація – до глобалізації громадської.

Рух мондіалізму виступає за утворення нової політичної організації, що управляє усім людством, перемістивши частини національних суверенітетів до Всесвітнього Федерального Департаменту, Всесвітнього Федерального Уряду і Всесвітнього Федерального Суду. Департамент займався б рішенням загальних повсякденних проблем людства, таких як голод, дефіцит прісної води, війни, миротворчість, забруднення довкілля і електроенергія. Президент Всесвітньої Держави обирався б громадянами прямим голосуванням, як в президентській республіці. Мондіалізм неможливий без підписання усіма державами відповідних законів або міжнародних договорів, що мають силу закону.

Новою версією мондіалізму стала концепція політолога Ф. Фукуями. 1989 року в США була опублікована його стаття «Кінець історії?», а в 1992 році видана книжка «Кінець історії і остання людина». Відповідно до концепції Ф. Фукуями, настає «кінець історії» і початок планетарного існування людства, коли регіони почнуть переструктуровуватися, орієнтуючись на наймогутніші економічні ядра – центри.

Такі центри як локальні елементи соціального розвитку планетарної спільноти на початку XXI століття почали інтенсивно формалізуватись і виконувати організаційно-політичну функцію у становленні цілісної світсистеми. Серед них: 1) Об'єднана Європа; 2) Північноамериканський Союз; 3) Євразійський Економічний Союз; 4) Регіональні союзи країн.

Аналіз іноземної та вітчизняної літератури щодо Європейського Союзу показує, що існує досить багато концептуальних і теоретичних підходів до вивчення процесу європейської інтеграції та питань, пов'язаних з нею, а тому вони можуть бути представлені в різний спосіб. Наприклад, їх поділяють на категорії на основі того, що за

²²² Мировое государство как будущее международного сообщества: монография. – М. : Проспект, 2013. – 248 с.

їхньою допомогою намагаються аналізувати й пояснювати. Одна з таких класифікацій розрізняє: велику теорію, яка намагається пояснювати процес інтеграції загалом; мезотеорію (або середній ряд), яка намагається пояснювати аспекти функціонування ЄС (більшість теорій середнього ряду зосереджується, зокрема, на процесах політики); концептуалізацію, яка намагається охопити сутність ЄС у концептуальних термінах²²³.

У ХХІ ст. розпочався новий етап євроінтеграції, який пов'язують із запровадженням єдиної грошової одиниці (євро) та розвитком інформаційних технологій. Вільний обмін інформацією відкриває нові перспективи «електронної Європи», пріоритетами якої є освіта, підвищення кваліфікації, електронна торгівля. «Шукати щоразу далі, й створювати стільки ризику, скільки розв'яжеш нових проблем, – такою є, – вважає Д. де Ружмон, – справжня формула Прогресу в її західному визначенні»²²⁴.

Наприкінці 60-х років ХХ ст. у Франції виникла геополітична течія «нові праві». Очолив її філософ і публіцист А. Бенуа. Під гаслами «нових правих» об'єдналися соціалісти, прихильники буржуазної демократії, германофіли і модерністи, а згодом і слов'янофіли. Провідним принципом «нових правих» став принцип континентальної політики. Всі етноси, що населяють Європу, – вихідці з Індії, тобто мають «спільне минуле», а тому повинні мати і «спільне майбутнє». Державам Європи потрібно вийти з НАТО, дотримуватись суворого нейтралітету і створити власні ядерні сили. Саме таку політику проводив до кінця 60-х років ХХ ст. президент Франції генерал де Голль, відомим гаслом якого було розширення меж Європи «від Атлантики до Уралу». «Нові праві» шукали розуміння і підтримки на Сході, виявляли інтерес до зовнішньої політики СРСР і Китаю. В ідеї союзу Європи і СРСР вони, у свій час, вбачали можливість протистояння атлантизму і мондіалізму.

Північноамериканський Союз було штучно створено 21 лютого 2005 року. Його основу заклали США, Канада і Мексика. Північноамериканський Союз – гіпотетичне об'єднання США з Мексикою і

²²³ Developments in the European Union /edited by Laura Cram, Desmond Dinan and Neil Nugent. – St. Martin Press, New York, 1999. – P. 8.

²²⁴ Ружмон Д. де. Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до європейців. / Д. Ружмон де. – Львів : Літопис, 1998. – С. 87.

Канадою за моделлю Європейського Союзу. Лідери всіх трьох країн заявили, що в цей час не існує офіційних планів подібного злиття. Незважаючи на це, в академічному середовищі був розроблений план об'єднання. План був опублікований в доповіді незалежної американської організації CFR за 2005 р. – «Створення Північно-Американської общини».

У доповіді пропонується досягнення наступних цілей:

- створення до 2010 р. Північноамериканського економічного і оборонного блоку (общини);
- створення управлінських структур, необхідних для функціонування Північноамериканського блоку;
- посилення Північноамериканської конкурентоспроможності шляхом введення загальних зовнішньоторговельних тарифів;
- розвиток вільного руху через кордони для жителів Північної Америки (за допомогою біометричних індикаторів);
- ухвалення єдиного плану охорони кордонів (боротьба з тероризмом і проникненням терористів використовується тут як виправдання для введення цієї політики, для чого також пропонується створення єдиного тристороннього центру навчання співробітників правоохоронних органів);
- скорочення прірви в економічному розвитку Мексики і США – для цієї мети США і Канада створять Північноамериканський Інвестиційний Фонд;
- розвиток загальної Північноамериканської енергетичної і сировинної стратегії;
- поглиблення педагогічних зв'язків, культурного обміну і програми підготовки вчителів;
- введення в обіг «амеро» – нової загальної валюти, яка замінить долар, як американський, так і канадський, і мексиканське песо²²⁵;
- створення супермагістралі NAFTA, що сполучатиме Мексику, США і Канаду.

Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА) набрала чинності 1 січня 1994 року²²⁶. Правила NAFTA розроблені з

²²⁵ Северо-Американский Союз уже напечатал банкноты [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kartinamira.info/conceptpower/814-severoamerikanskiy-soyuz>. – Заголовок з екрана.

урахуванням вимог ГАТТ/СОТ і відповідно до цих правил. Угода НАФТА має велике значення для всіх, хто займається торгівлею з будь-якою із країн-членів. НАФТА містить програму економічної інтеграції, відповідно до якої країни-члени повинні протягом 15 років після набрання нею чинності поступово ліквідувати всі перешкоди в торгівлі між собою. Метою НАФТА проголошено:

- усунення перешкод у торгівлі товарами і послугами; поліпшення можливостей для інвестування в межах цієї зони вільної торгівлі;
- ефективний захист прав інтелектуальної власності;
- створення основи для подальшої співпраці з метою збільшення переваг угоди.

Кожна країна зобов'язана забезпечити, щоб її закони та інші державні акти, включаючи акти штатів і провінцій, відповідали певним стандартам, встановленим в Угоді. Якщо будь-яке положення законодавства країни (штату, провінції) не відповідає НАФТА, воно є незастосовним щодо особи з іншої країни – члена НАФТА, якщо тільки це законодавство не стосується питань, які входять до кола «обмежень». До числа таких входять питання:

- про оподаткування;
- національну безпеку;
- безпеку продукції і захист прав споживачів;
- порушення платіжного балансу.

Ця вимога також не стосується законодавчих актів, які вказані в НАФТА у спеціальному переліку. Митні тарифи між трьома країнами мають бути поступово скасовані.

Євразійський Економічний Союз (ЄАЕС) – назва обговорюваного в суспільстві конфедеративного союзу держав з єдиним політичним, економічним, військовим, митним, гуманітарним і культурним простором. Ця ідея постійно знаходиться в центрі уваги президента РФ В. Путіна²²⁷ і Президента Казахстану Н. Назарбаєва²²⁸. Так, на-

²²⁶ Європейський банк реконструкції та розвитку [Електронний ресурс] // Кириченко О. А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1655040240991/ekonomika/evropeyskiy_bank_rekonstruktsiyi_rozvitku. – Заголовок з екрана.

²²⁷ Путин В. Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня [Електронний ресурс] / Владимир Путин // Известия. – 2011. – 03 октября. – Режим доступу: <http://izvestia.ru/news/502761>. – Заголовок з екрана.

приклад, згідно з проектом Нурсултана Назарбаєва 1994 р. пропонувався формування «ряду наднаціональних органів»:

- Рада глав республік і глав урядів ЄАС – найвищий орган політичного керівництва;
- Парламент ЄАС – найвищий консультативно-дорадчий орган Союзу;
- Рада міністрів закордонних справ ЄАС – координація зовнішньополітичної діяльності;
- Міждержавний виконавчий комітет – постійно діючий виконавчо-контролюючий орган;
- Інформаційне бюро Виконкому ЄАС;
- Ради з питань освіти, культури, науки – формування погодженої політики в цій сфері.

Російська Федерація, Білорусь і Казахстан у кінці травня 2014 року в Астані підписали договір про створення Євразійського Союзу, і він формально запрацює з 1 січня 2015 року. При цьому визначено, що штаб-квартира Євразійської економічної комісії знаходитиметься в Москві, суд – в Мінську, а фінансовий регулятор – в Алма-Аті. Наприкінці 2014 року російський президент Володимир Путін розпорядився підписати договір про включення Вірменії в Євразійський економічний союз (ЄАЕС)²²⁹

Існуючі регіональні союзи країн²³⁰, наприклад, Організація Чорноморського економічного співробітництва (англ. Organization of Black Sea Economic Cooperation – BSEC) – субрегіональне об'єднання 12 країн Чорноморського регіону (Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Туреччина, а також Україна). З 1992 до 1998 р. називалася просто «Чорноморське Економічне Співробітництво» – ЧЕС, причому

²²⁸ Назарбаев Н. Перспективы евразийской интеграции / Н. Назарбаев. – Астана, 2004. ; Назарбаев Н. Проект Евразийского Союза: проблемы и перспективы интеграции / Н. Назарбаев. – Астана, 2009. ; Назарбаев Н. Речь От Евразийского Университета к евразийскому экономическому сообществу / Н. Назарбаев. – Астана, 2000.

²²⁹ Все по темі «ЄАЕС» [Електронний ресурс] // Сайт телеканалу Espresso.tv. – Режим доступу : <http://espresso.tv/tag/ЄАЕС>. – Заголовок з екрана.

²³⁰ Організація Чорноморського економічного співробітництва // Вікіпедія – свободна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Організація_Чорноморського_економічного_співробітництва. – Заголовок з екрана.

ця аббревіатура так і закріпилася в засобах масової інформації і офіційних документах. Організація була створена з метою тісного економічного співробітництва країн-учасниць, вільного пересування товарів, капіталів, послуг і робочої сили і інтеграція економік цих країн в світову економічну систему. Штаб-квартира організації знаходиться в Стамбулі.

Вишеградська група (Вишеградська четвірка)²³¹ – угруповання чотирьох центральноєвропейських країн: Польщі, Чехії, Угорщини і Словаччини. З'явилась унаслідок зустрічі президентів Польщі Леха Валенси і Чехословаччини Вацлава Гавела та прем'єра Угорщини Йозефа Антала 15 лютого 1991 року в угорському місті Вишеград, після ухвалення Вишеградської декларації. Головною метою була названа інтеграція до євроатлантичних структур²³². Водночас, спільність цілей закордонної політики, спільність історичного досвіду та географічна близькість спричинили появу нового регіонального утворення, названого після розпаду Чехословаччини Вишеградською четвіркою (Чехія і Словаччина). Були ухвалені умови про лібералізацію торгівлі в межах групи, що спричинило появу в 1993 році Центральноєвропейського порозуміння про вільну торгівлю (CEFTA).

Є низка регіональних організацій, які, хоча і не є наднаціональними союзами, але прийняли або мають намір вжити заходів, що можуть призвести до подібного роду інтеграції в деяких відносинах²³³. Серед них: Африканський союз (AU), Ліга арабських держав, Асоціація держав Південно-Східної Азії (ASEAN), Карибське співтовариство (CARICOM), Система центральноамериканської інтеграції (SICA), Співдружність Незалежних Держав (СНД), Співдружність націй, Рада співробітництва арабських держав затоки (CCASG), Євразійське економічне співтовариство (ЄврАзЕС), Організація Північноатлантичного договору (НАТО), Південно-азіатська

²³¹ Вишеградська група // Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Вишеградська_група. – Заголовок з екрана.

²³² *Зашкільняк Л. О.* Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів : Вид-во Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка, 2002. – С. 668.

²³³ Світовий уряд // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Світовий_уряд. – Заголовок з екрана.

асоціація регіонального співробітництва (SAARC), Організація ісламського співробітництва (OIC), Тюркська рада (TurkKon), Союз південноамериканських націй (UNASUR), Союзна держава Росії та Білорусі та ін.

Інші організації, які також обговорюють подальшу інтеграцію: Ліга арабських держав – в «Арабський союз», Карибське співтовариство (CARICOM) – у «Карибську Федерацію», Північноамериканська зона вільної торгівлі (NAFTA) – у «Північноамериканський Союз», Форум тихоокеанських островів – у «Pacific Union», Євразійський Економічний союз та ін.

Отже, на практиці швидко відбувається кількісне укрупнення організаційної структури планетарного світу. Заважає становленню цілісної світсистеми, головним чином, три чинники. Перший – це крайня бідність населення країн, що постійно супроводжує, наприклад, регіон так званої «Чорної Африки». Сучасна Чорна Африка (на південь від Сахари за винятком ПАР) – конгломерат найбільш відсталих і найбідніших країн світу.

Більше того, на відміну від решти Третього світу, який після деконструкції колоніальної системи в середині ХХ ст. пройшов фазу індустріалізації і зараз займає визначну нішу світової економіки завдяки масштабному виробництву (Індія, Китай, Південно-Східна Азія) чи сировинним покладам (країни ОПЕК), африканські країни займають нішу експортно-видобувної дешевої сировини.

Нафтоекспортери (Нігерія, Ангола, Судан) одержують значні кошти, однак вони переважно не акумулюються в підвищення рівня життя, а витрачаються на підтримання режимів в умовах перманентних громадянських воєн. Навіть у сфері агровиробництва Африка потрапила в катастрофічні умови, потерпаючи від постійної нестачі продовольства, яке завозиться з розвинутих країн (фермери США з дешевою генномодифікованою продукцією). За деякими оцінками, рівень життя більшості африканців упав нижче навіть за колоніальний період.

Виходу з тупика тут поки що не видно. Надії на китайську допомогу вже розвіюються (китайські кампанії з переважанням державного акціонерного пакету звинувачуються в недотриманні прав робітників та надмірній експлуатації). Висновок єдиний – Африка одержить шанс на стабільний розвиток лише у випадку створення

спільної національної ідентичності. Але оскільки подібні експерименти в кордонах колишніх колоній довели неефективність, найкращий вихід – у повномасштабній перебудові політичної карти для створення нових держав, базованих на етнічній близькості (в яких можливе зближення діалектів і поступове відмирання племінних структур). Це – справа XXI ст.²³⁴

Другий – полягає у релігійно-ціннісному розломі сучасної планетарної спільноти. В. Нікитенко, аналізуючи світові зони силового протистояння у сучасному геокультурному просторі планети, зазначає, що зміст суперечності між глобалізацією і фрагментацією визначається зіткненням саме цих двох тенденцій постіндустріальної економіки. Конфліктність і суперечливість сучасного світу вона пов'язує із закінченням холодної війни, в якій геоактивність відіграла роль рушійної сили історії. Звертаючись до світових політичних конфліктів, вона їх класифікує за трьома ознаками: а) два типи духовності; б) дві світоглядні матриці; в) дві системи культурних координат. Порівнюючи Захід і Схід, вона констатує той факт, що: Захід розвиває технічний принцип освоєння світу, а Схід – етично-релігійний; Схід виступає ініціатором духовних ініціатив, а Захід – інноваційних технологій; усі світові релігії зародилися на Сході, а згодом прийшли на Захід; Схід мислить ірраціонально, а Захід – раціонально. На основі цього протистояння у сфері духовності сформувались основні зони силового протистояння, а саме: а) Курдистан; б) Кавказький регіон; в) Балкани; г) Африка; д) Азія; е) Прибалтика; ж) Ізраїль та ін.²³⁵

Третій – полягає в непомірних кратологічних амбіціях національних правлячих еліт, що не бажають ділитися владою, оскільки запровадили і реалізують диктаторську форму влади. Журнал *Parade* опублікував список найгірших диктаторів сучасності. Лідери десятків країн світу володіють практично нічим не обмеженою владою в керованих ними державах. Але диктатор отримував додаткові шанси

²³⁴ Олійник Ю. Чорна Африка на межі століть [Електронний ресурс] / Ю. Олійник. – Режим доступу: <http://politonomia.org.ua/page/chorna-afryka-na-megi-stolit.html>. – Заголовок з екрана.

²³⁵ Нікитенко В. О. Геокультурні цінності в умовах сучасного світового розвитку: соціально-філософський вимір / В. О. Нікитенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 07/2013. – Вип.54. – С. 266–280.

потрапити в число страхітливих представників своєї професії у випадку, якщо він був помічений у знищенні своїх політичних опонентів, переслідуванні власних громадян і погрозах сусіднім країнам. Всі ці диктатори схожі в одному – вони використовують владу для особистого збагачення і не допускають найменшої критики на свою адресу. Найгірші диктатори були відібрані на основі доповідей найвпливовіших міжнародних правозахисних організацій, таких як Freedom House, Amnesty International і Human Rights Watch.

Далі нас цікавлять не стільки кількісні метаморфози у структурі планетарного світу, про які йшлося вище, а якісні зміни регіональних організаційних утворень, і, головне, до чого вони приведуть у кінцевому підсумку, тобто визначити, у чому полягає суть структурних змін Світового суспільства, що відбуваються під тиском провідної тенденції в онтологічному горизонті?

У пошуках відповіді на це питання ми натрапили на праці президента Суспільної академії наук геоекономіки і глобалістики, доктора економічних наук, академік РАЕН Е. Кочетова²³⁶ і погодилися з тим, що «чарункованість світу – потужна перешкода світового розвитку, загороджувальний бар'єр на шляху до ареалів світового зростання через «невроз (психоз) суверенізації», глухі, непроникні або слабо проникні межі, геополітичні амбіції і ідеологічні розбіжності, локальні конфлікти; бар'єр для інтернаціоналізованих інноваційно-виробничих і кластерно-комунікаційних систем (проектів), передусім, енергетичних і т. ін.»²³⁷.

На цьому фоні цілком справедливо звернути увагу на висновок О. Крисенко, що пише: «увійшовши у XXI століття, світ-соціум набув зовсім інших контурів глобального структуроформування, змінились основні елементи соціально-політичного дискурсу. Стали безперечною дійсністю ті протиріччя та негативні тенденції, які

²³⁶ Кочетов Э. Космологизация. Новый этап мирового развития (постановка научной проблемы и ее общий контур) [Электронный ресурс] / Э. Кочетов // Вся Европа. – 2012. – № 6 (67). – Режим доступа : <http://www.alleuropa.ru/kosmologizatsiya-noviy-etap-mirovogo-razvitiya-postanovka-nauchnoy-problemi-i-ee-obschiy-kontur-1>. – Заголовок з екрана.

²³⁷ Кочетов Э. Космологизация. Новый этап мирового развития (постановка научной проблемы и ее общий контур) [Электронный ресурс] / Э. Кочетов // Вся Европа. – 2012. – № 6 (67). – Режим доступа : <http://www.alleuropa.ru/kosmologizatsiya-noviy-etap-mirovogo-razvitiya-postanovka-nauchnoy-problemi-i-ee-obschiy-kontur-1>. – Заголовок з екрана.

владний істеблішмент ще недавно, без сумніву, відносив до таких категорій, що не потребують пріоритетного вирішення»²³⁸.

Це означає, що нам у ході дослідження необхідно відповісти на низку питань, а саме: у чому полягають зміни в організаційній структурі сучасного світу; якими механізмами це забезпечується; якими параметрами порядку це регулюється?

Світова філософсько-соціологічна і політологічна думка дає відповідь на ці питання. Вона полягає в тому, що нині існуюча чарункова структура світоустрою еволюціонує в мережеву, а тому створює принципово нову конструкцію планетарного світу з якісно іншими атрибутивними властивостями, що назовні виступає як мережеве суспільство.

Унаслідок такого переходу з'являються нові форми соціальності: нові типи влади (влади знань, інформації, економічних відносин), створення нових соціальних інститутів (приміром, міжнародних, транснаціональних), нових технологій (скажімо, інформаційних), що обов'язково викликає й становлення нової соціальності, нових соціальних індивідуумів. Саме з них коротко розглянемо «мережеві співтовариства», «корпорації», «метакультури».

Прикладами мережевих співтовариств виступають різноманітні сучасні аудиторії (фанати, любителі мистецтва, відпочинку, спілкування, бізнесу), антиглобалісти, постійні відвідувачі сайтів Інтернету й багато інших співтовариств, які використовують як засоби зв'язку, комунікації й спілкування сучасні технології (Інтернет, телефон, автомобіль, літаки тощо.). На зміну «повсталим масам» і еліті прийшли мережеві співтовариства, які дозволяють сучасній людині реалізувати себе як особистість і як члена соціуму. Безумовно, усяка особистість прагне до самостійної поведінки, сама вибудовує своє життя.

Наступним прикладом середовища, де утворюються мережеві взаємозалежності, є міжнародні корпорації на кшталт імперії Білла Гейтца. Це не просто величезні сучасні виробництва. Велика міжнародна корпорація намагається вибудувати себе як автономний соціальний організм глобального масштабу. Вона формулює свою соціа-

²³⁸ Крисенко О. В. Феномен глобалізації: концептуальні виміри, інституціональні структури та геоісторична динаміка: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / О. В. Крисенко. – Харків, 2005. – С. 3.

льну місію, створює корпоративне співтовариство, системи життєзабезпечення, формує середовище реалізації для своїх проєктів і життєдіяльності. Таким чином, формується специфічна інституціональна матриця мережевого суспільства²³⁹.

Отже, в основі мережевого суспільства ХХІ століття знаходиться відповідна інституціональна матриця, що утримує і системно відтворює усі його атрибутивні властивості. Це глибинний фундамент життєустрою будь-якого народу, а у нашому випадку – й життєустрою планетарної спільноти. Переплітаючись одна з одною, ці матриці «тримають» країну та культуру і задають той простір, в якому існує країна і народ»²⁴⁰.

Вітчизняний дослідник В. Скворець радить наступне: «Щоб запобігти розгортанню цивілізаційної кризи в умовах модернізації, держава і суспільство повинні спільними зусиллями оптимізувати вплив інституціональних матриць на відтворювальні процеси, які є складовими процесу суспільного відтворення і визначають форму життєустрою народу. До цих формоутворюючих процесів, які надають життєустрою властивості системної цілісності, слід віднести: 1) відтворення людини; 2) відтворення виробництва і споживання; 3) відтворення виробничих відносин і відповідної соціальної структури; 4) відтворення політичної системи суспільства; 5) відтворення техносфери соціуму; 6) відтворення соціокультурної сфери соціуму; 7) відтворення способу життя»²⁴¹.

Є й інші думки з цього приводу. Так, наприклад, вітчизняні автори колективної праці «Суспільство на порозі ХХІ століття» вважають, що онтологічну цілісність суспільства забезпечують наступні види інфраструктури: транспортна, енергетична, комунікативна, інформаційна, ціннісна, правова, технічна, технологічна та ін.²⁴². Ми ж виокремили матеріальну, духовну і організаційну складові плане-

²³⁹ Скворець В. О. Життєустрій народу як соціальний феномен / В. О. Скворець. – Запоріжжя : ТОВ «КСК-Альянс», 2012. – С. 90.

²⁴⁰ Кара-Мурза С. Г. Матриця «Россия» / С. Г. Кара-Мурза. – М. : Эксмо; Алгоритм, 2010. – С. 5.

²⁴¹ Скворець В. Процес формування життєустрою народу / В. О. Скворець // Культурологічний вісник: науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці. – Запоріжжя. – 2010. – Вип. 25. – С. 145–152.

²⁴² Суспільство на порозі ХХІ століття: філософське осмислення плинного світу: навч. посіб. / відп. ред. В. С. Пазенок. – К. : Укр. Центр духовної культури, 1999 – С. 207–230.

тарної світсистеми і вважаємо, що завдяки механізму соціального метаболізму ця соціальна конструкція здатна до плідної життєдіяльності і подальшого розвитку.

В основі соціального метаболізму лежить феномен обміну²⁴³, зміст якого полягає в певному впорядкуванні сукупності елементів і процесів соціальної системи, що відповідають за рух енергії, речовини та інформації від однієї системи до іншої і навпаки, а також за взаємодію систем з приводу такого руху. Проявом такого змісту в історичній ретроспективі виступає форма соціального метаболізму, що виражається в конкретних структурах.

Будь-яка форма соціального метаболізму буде складатися з: 1) представників (агентів) систем, що обмінюються; 2) процесу/дії обміну, тобто діяльності, спрямованої на задоволення певних потреб в обміні; 3) предмета обміну, тобто тих елементів, що будуть виступати цінностями для обміну; 4) місця обміну – територіальні і просторові характеристики, в яких відбувається обмін; 5) способів обміну; 6) засобів обміну; 7) умов обміну тощо.

Ключова особливість світового суспільства XXI ст. полягає в зростаючій популярності соціальних мереж, що функціонують в інформаційному просторі. У більшості випадків під мережею, зазвичай, розуміють структуру пов'язаних між собою рядів елементів, а також нову якість існування таких елементів, їх логічне продовження, особливу комунікативну якість. Саме тому мережа охоплює колосальне число класів предметів. Мережева організація чинить вплив на економічні, політичні, соціальні і культурні зміни в сучасному світі²⁴⁴.

Тож водночас зі змінами в матеріальній технології революційні зміни відбулися і в соціальній та економічній структурі: відносно

²⁴³ Обмен // Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://ru.wikipedia.org/wiki/Обмен_\(значения\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Обмен_(значения)) синкретична. – Заголовок з екрана.

²⁴⁴ Див.: *Кастельс М.* Россия и сетевое общество / М. Кастельс, Э. Киселева // Мир России. – 2000. – № 1. – С. 23–51. ; *Лукина Т. Н.* Аксиологический и идеологический статус сетевого общества в информационном социальном пространстве: постановка проблемы [Электронный ресурс] / Т. Н. Лукина, Л. В. Нургалева // Гуманитарная информатика: открытый междисциплинарный электронный журнал . – Вып. 3. «Социально-гуманитарные проблемы информатизации». – Режим доступа : http://huminf.tsu.ru/e-journal/magazine/3/luk_nur.htm. ; *Мальковская И. А.* Сетевое общество / И. А. Мальковская // Глобалистика: энциклопедия / [гл. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков]. – М. : ОАО Изд-во «Радуга», 2003. – С. 914.

жорсткі та вертикально орієнтовані інститути замінюються гнучкими і горизонтально орієнтованими мережами, через які здійснюється влада та обмін ресурсами. Для М. Кастельса формування міжнародних ділових і культурних мереж і розвиток інформаційної технології – явища нерозривно пов'язані і взаємозалежні.

Усі сфери життя, починаючи з геополітики великих національних держав і закінчуючи повсякденням звичайних людей, змінюються, потрапивши в інформаційний простір і глобальні мережі. Революція в інформаційній технології є вихідним пунктом при аналізі труднощів становлення нової економіки, суспільства та культури.

Саме Інтернет став основною рушійною силою переходу до нового типу суспільства, а саме: мережевого. Сам М. Кастельс визначає мережеве суспільство як «тип інформаційного суспільства, відмінною рисою якого є мережева логіка його базової структури»²⁴⁵.

У цій теоретичній моделі М. Кастельса мережа є найбільш універсальним способом структурування простору. З цього приводу К. Обухов зазначає: «Такий ефект досягається через фактичне спустошення смислу елементів структури, що її складають. «Мережева структура» не містить нічого, окрім «зв'язку» і «вузла». Перше визначається як досить широкий спосіб взаємодії між елементами за допомогою тільки їм притаманної особливості: знання «коду». Сам «код» – це фактично інтенція до взаємодії через комунікації, що здійснюється в місці «вузла». «Вузол» в такому випадку виявляється чистою формою здатності до взаємодії. Змістовно ця форма наповнюється в кожному конкретному випадку побудови моделі реальності»²⁴⁶.

Термін «мережеве суспільство», *nettsamfunn* (норвезький), був уведений в обіг норвежцем Стайном Бретеном у його книзі «Моделі людини і суспільства: міст між теорією і досвідом від соціології до соціальної психології» («Modeller av menneske og samfunn: bro mellom teori og erfaring fra sosiologi og sosialpsykologi») (1981). Згодом Ян ван Дейк у його книзі «Мережеве суспільство» («De

²⁴⁵ Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; [пер. с англ., под ред. О.И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – С. 42.

²⁴⁶ Обухов К. Н. Сеть как социальная структура: модель сетевой коммуникации в теории М. Кастельса / К. Н. Обухов // Вестник Удмуртского университета. – Ижевск: УГУ, 2008. – Вып. 1. – С. 108.

Netwerkmaatschappij») (1991) почав вживати цей термін нідерландською мовою, а також Мануель Кестельс – у книзі «Зародження мережевого суспільства» («The Rise of the Network Society») (1996), це перша частина його трилогії «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура». У 1978 р. Джеймс Мартін використав споріднений термін у книзі «Технологічне суспільство» (The Wired Society), за яку був номінований на отримання Пулітцерівської премії.

Опублікована в 1991 р. книга Яна ван Дейка «De Netwerkmaatschappij» (буквально – «Мережеве суспільство») була перекладена англійською і іншими мовами. Її автор характеризує мережеве суспільство як такий соціум, де інтеграція медіа- і соціомереж формує новий спосіб організації життя і діяльності в постіндустріальних країнах. Учений вперше показує істотні відмінності безпосередніх «фізичних», комунікативних актів від інформаційної комунікації, коли індивідів розділяє величезна відстань. Таким чином, Ян ван Дайк зафіксував факт «подвоєння» соціального простору, виокремлюючи медіапростір і простір безпосередньої персональної «матеріальної» комунікації²⁴⁷.

Надалі голландський дослідник продовжує розвивати тему мережевого суспільства, розглядає проблему «цифрової нерівності», вивчаючи причини і особливості нерівноправного доступу індивідумів до інформаційних ресурсів, теоретичні і практичні аспекти здійснення «цифрової демократії»²⁴⁸. Згодом він констатує тривале поглиблення цифрової нерівності²⁴⁹. Для обґрунтування своїх поглядів Ян ван Дайк додатково вивчає вплив соціальних аспектів на розвиток мережевого суспільства²⁵⁰.

Мережеве суспільство – це «соціальна структура, що базується на мережах, керованих інформаційно-комунікаційними технологіями, ґрунтованими на мікроелектроніці і мережах комп'ютера, які генерують, обробляють і розподіляють інформацію через системи

²⁴⁷ Dijk, J. A. G. M. van. The Network Society: Social Aspects of New Media / Jan A. G. M. van Dijk. – Thousand Oaks, CA : Sage Publications Ltd, 2005. – 304 p.

²⁴⁸ Kenneth L. H. Digital Democracy: Issues of Theory and Practice / editors : Kenneth L. Hacker, Jan A. G. M. van Dijk. – Thousand Oaks, CA : Sage Publications Ltd, 2000. – 240 p.

²⁴⁹ Dijk, J. A. G. M. van. The Deepening Divide: Inequality in the Information Society / Jan A. G. M. van Dijk. – Thousand Oaks, CA : Sage Publications Ltd, 2005. – 248 p.

²⁵⁰ Dijk, J. A. G. M. van. The Network Society: Social Aspects of New Media / Jan A. G. M. van Dijk. – Thousand Oaks, CA : Sage Publications Ltd, 2005. – 304 p.

мереж. Мережеве суспільство може бути визначене як соціальне формування з інфраструктурою соціальних мереж і медіамереж, що активує їх основний спосіб організації на усіх рівнях (на особистому рівні, груповому, колективному і громадському). Експоненціально ці мережі поєднують усі системи або частини цього формування. У західних суспільствах людина, пов'язана мережами, стає основним вузлом мережевого суспільства. У східних суспільствах це могло б все ще бути групою (сім'я, співтовариство, трудовий колектив), пов'язаною мережами. У сучасному процесі індивідуалізації основним вузлом мережевого суспільства стала людина, яка пов'язана мережами. Це викликано одночасним розширенням масштабу (націоналізація і інтернаціоналізація) і скороченням масштабу (погіршення рівня життя і умов праці на робочих місцях)»²⁵¹.

Найбільш відомою і впливовою працею щодо мережевого суспільства є книга іспанського економіста і соціального теоретика Мануеля Кастельса «Мережеве суспільство» (1996), що стала першим томом його трилогії «Інформаційна епоха». Інша книга іспанського автора – «Сходження мережевого суспільства» – неодноразово передруковувалася в різних редакторських версіях, причому тільки в англійському перекладі з 1996 по 2010 роки вона була перевидана більше десяти разів²⁵².

Визначаючи сутність мережевого суспільства, необхідно керуватися узагальненням М. Кастельса, який стверджує, що мережеве суспільство – це специфічна форма соціальної структури, яка характерна для інформаційного суспільства²⁵³.

Спираючись на праці низки теоретиків, М. Кастельс окреслює межі інформаційно-технологічної парадигми, що має декілька головних рис. По-перше, інформація у рамках пропонованої парадигми є сировиною технології і, відповідно, насамперед технологія впливає на інформацію, але аж ніяк не навпаки. По-друге, ефекти нових технологій охоплюють усі сфери людської діяльності. По-третє, інфор-

²⁵¹ Barney Darin David, *The Network Society, Great Britain* by MPG Books. – Bodmin, Cornwall, 2004. – P. 1–34.

²⁵² Castells M. *The Information Age : Economy, Society and Culture (The Rise of the Network Society ; Vol. 1.)* / Manuel Castells. – Malden, MA : Wiley-Blackwell, 2000. – 594 p.

²⁵³ Кастельс М. *Информационная эпоха: экономика, общество и культура* / М. Кастельс; [пер. с англ., под ред. О.И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

маційна технологія ініціює мережеву логіку змін соціальної системи. По-четверте, інформаційно-технологічна парадигма заснована на гнучкості, коли здатність до реконфігурації стає вирішальною рисою суспільства. По-п'яте, важливою характеристикою інформаційно-технологічної парадигми стає конвергенція конкретних технологій у високоінтегрованій системі, коли, наприклад, мікроелектроніка, телекомунікації, оптична електроніка та комп'ютери інтегровані в інформаційні системи.

Параметром порядку в становленні онтологічної цілісності Світового суспільства XXI ст. є, на нашу думку, соціальні мережі (Internet, Facebook, LinkedIn, Twitter, V Kontakte)²⁵⁴. Наведемо ще декілька позицій щодо цього. Не дивно, що грамотне використання потенціалу соціальних мереж, зокрема: блогосфери, ресурсів LinkedIn і Twitter гарантує успіх, доводить Дженет Фаут²⁵⁵. Закономірно, що засобом для розширення соціальних мереж є ділова активність. Це відноситься також до таких мережевих проєктів, як Facebook, MySpace і YouTube²⁵⁶.

У колективній праці «Мережеве суспільство: крос-культурні перспективи» за загальною редакцією Мануеля Кастельса²⁵⁷ міжнародна група експертів викладає результати досліджень мережевого суспільства (його характеру, принципів, моделей і динаміки розвитку) у специфічних культурних контекстах і різних країнах світу (США, Канади, Великобританії, Росії, Фінляндії, Іспанії, Індії, Китаю). Корпоративні конгломерати Японії, Південної Кореї, Китаю є прикла-

²⁵⁴ *Кастельс М.* Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс ; [пер. с англ. А. Матвеева; под ред. В. Харитонова]. – Екатеринбург : У-Фактория (при участии изд-ва Гуманитарного ун-та), 2004. – 328 с. ; *Кастельс М.* Становление общества сетевых структур [Электронный ресурс] / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на западе / [под ред. В. Иноземцева]. – Режим доступа : <http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/index.html>. – Заголовок з екрана. ; *Назарчук А. В.* Сетевое общество и его философское осмысление / А. В. Назарчук // Вопросы философии – 2008. – № 7. – С. 61–75.

²⁵⁵ *Fouts, J.* Social Media Success!: Practical advice and real world examples for social media engagement using social networking tools like LinkedIn, Twitter, Blogging and more / Janet Fouts. – Cupertino, CA. : Happy About, 2009. – 162 p.

²⁵⁶ *Schepp, B.* How to Make Money with YouTube : Earn Cash, Market Yourself, Reach Your Customers, and Grow Your Business on the World's Most Popular Video – Sharing Site / Brad Schepp, Debra Schepp. – NY. : McGraw – Hill; 2009. – 240 p.

²⁵⁷ *Castells M.* (ed.). The Network Society : A Cross-Cultural Perspective / editor : Manuel Castells. – Northampton, Massachusetts. : Edward Elgar Publishing, 2004. – P. 134.

дом ефективної роботи міжфірмових ділових мереж. М. Кастельс робить висновок про те, що традиційний підхід до організації як до автономного агента ринкової економіки повинен бути заміненим концепцією виникнення міжнародних мереж фірм і субодниць фірм як базової організаційної форми інформаційно-глобальної економіки.

Отже, глобальне інформаційне суспільство побудоване, значною мірою, за принципом мереж²⁵⁸ і сплески революційних подій у світі протягом 2012–2014 років про це яскраво свідчать, оскільки організатори протестів як інструмент використовували саме соціальні мережі. Таким чином, поняття і концепції, описані Яном ван Дейком, Баррі Вельменом, Хілцем і Турофф, Мануелем Кастельсом, вже втілені в нашому «цифровому житті» за допомогою сучасних технологій комунікації. Сайти соціальних мереж, таких як Facebook, Twitter і Vkontakte, миттєвий обмін повідомленнями і електронна пошта є головними доказами існування мережевого суспільства в наші дні. Ці веб-сервіси дозволяють людям у всьому світі спілкуватися через цифрові засоби комунікації без фізичного контакту.

За цих обставин «Світове суспільство треба розуміти не як універсальне глобальне суспільство, проекцію на рівень світу сучасних національних суспільств, у яких ми живемо, або як кінцеву стадію ускладнення пройденого шляху «клан, плем'я, місто, держава», а як асоціацію співтовариств, заснованих на владі закону й загальноприйнятих нормах і органах, як глобальний проект взаємоповаги й мирного співробітництва»²⁵⁹, – вважає А. Мартінееллі. Якщо суспільство – це спільна спроба взаємної вигоди, варто очікувати й вітати появу в усьому світі почуття співтовариства зараз, коли проблема співпраці стає світовою за масштабами.

Спостерігається стрімке зростання горизонтальних мереж комунікації, досить незалежних від медіа-бізнесу і урядів, що дає можливість виникненню самостійної масової комунікації. Це – масова комунікація, тому що ця комунікація поширюється всюди за допомогою Інтернету, таким чином, потенційно охоплює всю планету. Є

²⁵⁸ Паршин П. Глобальное информационное общество и мировая политика / П. Паршин // Аналитические доклады ИМИ. – 2009. – Вып. 2 (23). – С. 19.

²⁵⁹ Мартинелли А. От мировой системы к мировому обществу? / А. Мартинелли // Социологические исследования. – 2009. – № 1. – С. 6.

самостійною, оскільки починається цей вид комунікації серед людей або груп, що ігнорують систему медіа. Стрімке зростання блогів, відеоблогів, podding, streaming і інших форм інтерактивної комунікації, комунікації за допомогою комп'ютера дало новий ковток повітря системі глобальних горизонтальних комунікаційних мереж, які, уперше в історії, дозволяють людям спілкуватися один з одним, минувши канали зв'язку, встановлені громадськими інститутами.

Мережеве суспільство – гіперсоціальне суспільство, а не суспільство ізоляції. Люди, загалом і в цілому, не стикаються зі своєю ідентичністю в Інтернеті, за винятком деяких підлітків, що експериментують зі своїм життям. Люди впроваджують технології у своє життя, поєднують віртуальну реальність і реальну віртуальність; вони здійснюють акт комунікації в різних технологічних формах спілкування, ясно формулюючи їх, оскільки вони потребують комунікації. Проте з'явилася істотна зміна в комунікабельності, що не є наслідком приходу в життя Інтернету або нових комунікаційних технологій. Ця зміна, яка повністю ґрунтована на логіці, присутня в комунікаційних мережах.

На сьогодні цією зміною є поява мережевого індивідуалізму, оскільки соціальна структура і історичний розвиток викликають появу індивідуалізму як домінуючої культури наших співтовариств, і нові комунікаційні технології відмінно вписуються у спосіб будівництва комунікабельності на підставі автономних комунікаційних мереж, залежно від потреб і забаганок кожної людини. Таким чином, мережеве суспільство – товариство людей мережі.

Отже, зробимо основні висновки з вищевикладеного матеріалу щодо оцінки провідної тенденції в онтологічній основі планетарного суспільства.

По-перше, формалізовано тенденцію кількісного і якісного онтологічного оновлення організаційного буття планетарної спільноти, оскільки доведено, що завдяки атрактору Світового ринку товарів, послуг, капіталу, технології, інформації і міжнародному пересуванню людей, насамперед робочої сили, вона кількісно змінюється в бік укрупнення організаційних структур (ЄС, Південноамериканський Союз), а якісно – завдяки зміні властивостей структури, що від стану чарункової, тобто утвореної сукупністю окремих національних держав, переходить до стану мережевості.

По-друге, встановлено, що кінцевим продуктом фазового переходу є мережеве суспільство, що може бути визначене як соціальне формування з інфраструктурою соціальних мереж і медіамереж, що активує їх основний спосіб організації на усіх рівнях (на особистому рівні, груповому, колективному і громадському). Експоненціально ці мережі пов'язують усі системи або частини цього формування. У західних суспільствах людина, пов'язана мережами, стає основним вузлом мережевого суспільства. У східних суспільствах це могло б все ще бути групою (сім'я, співтовариство, трудовий колектив), пов'язаною мережами. У сучасному процесі індивідуалізації основним вузлом мережевого суспільства стала людина, яка пов'язана мережами. Це викликано одночасним розширенням масштабу (націоналізація і інтернаціоналізація) і скороченням масштабу (погіршення рівня життя і умов праці на робочих місцях)²⁶⁰.

По-третє, визначено, що параметрами порядку онтологічного розвитку структури Світового суспільства є, на нашу думку, соціальні мережі Internet, Facebook, LinkedIn, Twitter, V Kontakte, нові форми радіозв'язку, від голосового повідомлення мобільного телефона до SMS, WiFi і WiMax та ін.

По-четверте, учені повинні визначити стійкі форми організації буття планетарної спільноти, щоб правителі країн не намагалися вирішувати світові проблеми, жертвуючи десятками мільйонів життів у війнах, в концтаборах, заганяючи суспільство в якусь форму, що здається стійкою, але потім руйнується повністю. Це принципово можливо, оскільки у живих систем, до яких ми відносимо й планетарну спільноту, є спектр стійких форм, існує самолокалізація, зрештою, присутній інстинкт самозбереження. У певному розумінні, це має бути когнітивний механізм відродження, але на іншому рівні.

3.3. Інформаційна єдність планетарної спільноти як провідна засада становлення цілісної світсистеми

Завданням цього підрозділу є вивчення тенденції саморозгортання інформаційної основи організаційного буття планетарної спільноти, у горизонті якої дослідити дію як атрактора – соціальну кому-

²⁶⁰ *Barney Darin David, The Network Society, Great Britain by MPG Books. – Bodmin, Cornwall, 2004. – P. 1–34.*

нікацію (соціальну взаємодію); параметрів порядку – планетарне знання, що організоване в інфосферу, яка поступово еволюціонує в ноосферу і планетарна мова як технологічний інструмент використання знання, як кінцевих продуктів – інформаційний обмін або інформаційний метаболізм, що веде до становлення інформаційної єдності нового світоустрою, який ми називаємо інформаційним суспільством.

Як специфічні засоби дослідження другої тенденції планетарної спільноти можуть бути допоміжні гіпотези про інформаційну єдність: по-перше, як підставу структурної цілісності суспільства як соціальної системи, по-друге, як нематеріальну форму існування генетичної цілісності суспільства (в цьому сенсі інформаційна єдність постає як системна пам'ять), по-третє, як цілісний образ майбутнього стану системи, до якого вона еволюціонує.

Тут «важливо звернути увагу на те, – пишуть В. Налімов і Ж. Дрогаліна у праці «Реальність нереального», – що семантичне поле, як і поле фізичне, відіграє роль того середовища, через яке відбувається взаємодія. Людина взаємодіє з самою собою або з іншими людьми за допомогою дискретів слів або символів. Цей процес здійснюється шляхом породження слів (або символів) і їхнього розуміння. І те, і те здійснюється через взаємодію з семантичним полем. Мовою фізики можна було б, напевно, сказати так: відбувається випромінювання та абсорбція квантів семантичного поля»²⁶¹.

Механізм породження інформаційного рівня соціального розвитку, на наш погляд, наочно змальовується в праці П. Тейяра де Шардена «Феномен людини». Дослідник описує перебіг еволюційного процесу психогенезу, що призвів до формування людини як рефлектуючої мислячої істоти, і перейшов з того часу в свою нову фазу – ноогенез, фазу зародження і розвитку духу. «Навколо іскри перших рефлектуючих свідомостей став розгоратися вогонь. Точка горіння розширилася. Вогонь розповсюдився все далі і далі. Зрештою, полум'я охопило всю планету...»²⁶².

²⁶¹ Налімов В. В. Реальность нереального / В. В. Налімов, Ж. А. Дрогаліна. – М. : Изд-во "МИР ИДЕЙ", АО АКРОН, 1995. – С. 93.

²⁶² Тейяр де Шарден П. Феномен человека / П. Тейяр де Шарден // Тейяр де Шарден П. Феномен человека : сб. очерков и эссе / [пер. с фр.]. – М. : АСТ, 2002. – С. 293.

Це цілком природний процес, оскільки інформаційність є об'єктивною характеристикою буття природи та соціуму. Виникнення інформаційного рівня буття є наслідком ускладнення матерії, набуття матеріальними суб'єктами здатності до віддзеркалення, яке іноді набуває властивостей випереджаючого.

Ясно, що для реалізації мети дослідження, яка полягає у відтворенні тенденції до становлення інформаційної єдності наявного соціального світу, важливо встановити сутність поняття «інформація», що розглядається нами як засіб субстанційного упорядкування організаційного буття планетарної спільноти. Субстанційність полягає в тому, що інформація, разом з речовиною і енергією, лежить в основі Всесвіту.

За нашими спостереженнями, коли дослідники звертаються до цієї категорії, то вони більше оперують її окремими атрибутивними характеристиками. Уявлення про неї можуть дати праці науковців, зокрема тих, що працювали в горизонті системного, кібернетичного і синергетичного знання. До них ми відносимо праці К. Шеннона, Н. Вінера, У. Росс Ешбі, Л. Бріллюена. Серед їхніх послідовників – А. Урсул, І. Новік, В. Пушкін, В. Цонев, А. Берг, В. Глушков, Н. Жуков. Дослідження інформації в межах синергетичної парадигми здійснювалося в працях Г. Хакена, В. Стюпіна, О. Скородумової, Д. Чернавського, В. Бранського, Ж. Бакаєвої.

Звісно, що ми тут відсилаємо дослідників, які зацікавлені у всебічній характеристиці явища інформації, до низки описових концепцій, викладених як у працях класиків, так і сучасних авторів. Саме в них представлені достатньо широкі погляди на інформацію, як, наприклад, вислів основоположника кібернетики Н. Вінера, який зазначав, що «інформація є інформацією, а не матерією і не енергією»²⁶³, або подається перелік її властивостей: генетична (внутрішньосистемна), фенотипна, атрибутивна, функціональна, структурна, вільна, статична, динамічна, актуальна, соціальна, політична, кібернетична, управлінська, економічна, військова, технічна, наукова, об'єктивна, суб'єктивна, проявлена, не проявлена, інструктивна, організаційна, технологічна, статистична та ін.

²⁶³ *Винер Н.* Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине / Н. Винер ; [пер. с англ. И. В. Соловьева, Г. Н. Пивоварова]. – М. : Наука, 1983. – С. 208.

Ми не критикуємо існуючі підходи і визначення, існуючі погляди на інформацію, оскільки це має бути предметом аналізу теорії інформації. Ми лише хочемо зазначити, що це явище, глибоко утаємничене і складне, знаходиться в субстанційній основі Всесвіту, а тому ще не освоєне планетарною науковою і філософською думкою.

Але нам потрібно вже тут і зараз вирішувати поставлені вище завдання науково-пошукової роботи. Тому, для поглиблення нашого аналізу ми чинимо так, як до нас вчиняли інші дослідники, тобто обираємо те її визначення, що нам імпонує з погляду реалізації поставленої мети і завдань нашого дослідження. Для нас принципово важливо, що інформація віддзеркалює стан і динаміку соціального тіла планети.

Тож, не маючи наміру відволікатись на спеціальне дослідження інформації з метою розкриття провідної тенденції в організаційному бутті планетарної спільноти, ми звертаємось до онтологічного визначення поняття інформації, що наведене у монографії І. Чайки: «Інформація – це феномен, що описує особливості структурної організації систем різного рівня складності (в єдності її статичного (актуального) та динамічного (розвиток) проявів та виступає змістом особливого роду внутрішньосистемних та міжсистемних взаємодій і водночас є невід’ємною складовою процесів матеріального та енергетичного обміну, визначаючи розподіл матерії та енергії в просторі. Інформація має властивість проявляти себе, уречевлюючись у предметах матеріального світу (зокрема, у продуктах людської діяльності), і водночас існувати в непроявленій потенційній формі»²⁶⁴.

Крім цього, нас цікавлять такі її визначення, як: генетична, структурна, вільна, зв’язана, управлінська, оскільки ці визначення відповідно мають нам пролити світло на онтологію, життєдіяльність і управління, ширше, саморегуляцію світсистеми, що народжується протягом ХХІ століття. Саме у цьому контексті ми виокремили і досліджуємо три провідні, на нашу думку, тенденції в організаційному бутті планетарної спільноти. Це зовсім не означає, що інші її визначення нас не цікавлять. Просто вони відіграють допоміжну, як правило, пояснювальну роль.

²⁶⁴ Чайка І. Ю. Феномен інформаційної єдності: соціально-філософський аналіз : [монографія] / І. Ю. Чайка. – Запоріжжя : КСК-Альянс, 2013. – С. 31.

Тож, передусім, нас цікавить генетична інформація. Синергетичний підхід є достатньо продуктивним при дослідженні проблеми виникнення нового смислу. З погляду Г. Хакена, самозародження смислу пов'язане з виникненням нових системних якостей в складноорганізованих динамічних системах. Процес зародження смислу, за Г. Хакеном, стає можливим, коли виникає особливого роду інформаційне середовище, існування якого підтримується окремими частинами системи. Ці частини, вступаючи у взаємодії, породжують нову системну якість: можливість когерентної, кооперативної діяльності. Саме таке інформаційне середовище і поставляє їм конкретну інформацію: яким чином можлива підтримка колективної (кооперативної) діяльності. Колективна поведінка виявляється найбільш вигідною для всієї складноорганізованої системи. Система може переходити в різні стани, і їй необхідна інформація про те, як здійснювати вибір. Вибір поведінки системи може бути зумовлений генетичною інформацією, впливом навколишнього середовища. Корисність інформації або її даремність, перевіряється тільки шляхом взаємодії з навколишнім середовищем²⁶⁵.

Таким чином, Г. Хакен описує феномен внутрішньосистемної (генетичної) інформації, яка є продуктом її власної життєдіяльності, втім знову акцентує той факт, що інформаційний відбір є функцією не самої системи, а наслідком її взаємодії із зовнішнім середовищем. Отже, основною функцією інформації (генетичної чи тієї, що надходить із зовнішнього середовища) є побудова певної нематеріальної моделі наступного стану системи, яка у випадку її реалізації, дає можливість визначити інформацію, яка її спонукала, як наділену смислом. А наслідком процесу інформаційної взаємодії системи та зовнішнього середовища стає множина образів майбутнього системи.

Першу закономірність глобалізації організаційного буття ми прояснили завдяки структурній інформації. Структурна інформація може бути охарактеризована як умовна інформація, зокрема, про таку характеристику інформації пише Д. Чернавський, стверджуючи, що «приклад умовної інформації – код, яким користуються, щоб за-

²⁶⁵ Хакен Г. Информация и самоорганизация: Макроскопический подход к сложным системам / Г. Хакен ; [пер. с англ.]. – М. : Мир, 1991. – С. 45–54.

шифрувати повідомлення. Кодом називається відповідність між умовними символами і реальними предметами (та/або діями). Вибір варіанту коду проводиться випадково і запам'ятовується як стороною, що передає, так і тією, що приймає. Умовною є також інформація, що міститься в алфавіті і словниковому запасі мови. Кодовою є і умовна генетична інформація»²⁶⁶. Тобто структурна інформація володіє властивістю універсальності, оскільки має регулювати функціонування всіх елементів системи, визначаючи їхню особливість, належність саме до конкретної системної цілісності.

Структурну інформацію описує Р. Абдеєв, вважаючи її такою, що властива «об'єктам неживої і живої природи природного і штучного походження. Останні (знаряддя праці, предмети побуту, витвори мистецтва, наукові теорії і т. ін.) виникають шляхом об'єктивування («осідання», «опредметнення») циркулюючої інформації...»²⁶⁷. Так створюються організаційні структури, особливо це наочно видно на прикладі соціальних мереж.

Специфіку другої тенденції, що нас цікавить, пояснює комунікативна інформація. Це інформація, що визначає зміст комунікативного чи більш широкого процесу взаємодії в природних та соціальних системах, що має форму знаків чи сигналів, та дослідження, в яких інформація розглядалася не лише як феномен, пов'язаний із перебігом матеріальних та енергетичних процесів, але й як самостійну субстанцію. Тут комунікативний процес ми розглядаємо як соціальну і організаційну взаємодію. Це простір прояву другої тенденції, що покладена нами в основу дослідження.

У межах першого напрямку можна виокремити ідеї Ю. Канигіна, на думку якого інформація є об'єктивованою ідеєю, відокремленою від голови, що породила її, і перетвореною на повідомлення. Це зв'язки в організованій системі, які здійснюються у вигляді комунікації – передачі значущих сигналів від суб'єкта до об'єкта та навпаки. У соціальних системах ці значущі сигнали виступають як осмислені повідомлення. Інформаційна робота спрямована на зміну первісного стану об'єкта з метою досягнення певного результату, пока-

²⁶⁶ Чернавский Д. С. Синергетика и информация: Динамическая теория информации / Д. С. Чернавский. – М. : Наука, 2001. – С. 19.

²⁶⁷ Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев. – М. : ВЛАДОС, 1994. – С. 184.

жчиком досягнення якого є новий якісний стан об'єкта²⁶⁸. Отже, в межах цієї концепції підкреслюється значення інформації в процесі розвитку системи і підкреслюється внутрішня детермінація цього процесу.

Інший різновид інформації, який постає як зміст міжсистемного та внутрішньосистемного інформаційного процесу, може бути названий вільною інформацією. М. Жуков визначає вільну інформацію як відносну інформацію, «яку іноді іменують робочою, оперативною, інформацією-повідомленням, інформацією у власному сенсі цього слова.

Крім зв'язаної інформації, у системі суб'єкт–об'єкт можна завжди бачити інформацію іншого типу, яка циркулює між суб'єктом і об'єктом каналами прямого і зворотного зв'язку. Це і є незв'язана, вільна інформація, що припускає функціональне відношення між підсистемами вказаної системи»²⁶⁹.

Д. Чернавський говорить про безумовну інформацію, як різновид вільної інформації, що має зовнішнє щодо системи походження: «Безумовною є інформація про події, що реально відбуваються. Вона не потребує узгодження і може рецепіюватися інформаційною системою навіть без участі людини. Ця інформація не виникає випадково, бо вона рецепіюється з навколишньої дійсності»²⁷⁰.

Особливості зв'язаної інформації розглядає М. Жуков, стверджуючи, що «інформація характеризує організованість, впорядкованість системи і називається у філософській, біологічній і технічній літературі початковою, зв'язаною, «апріорною» інформацією. Інформацію цього типу дуже часто ототожнюють із структурою. Так, наприклад, М. Амосов називає таку інформацію «застиглою структурою». Прикладом зв'язаної інформації служить інформація генетичного апарату клітини...»²⁷¹.

²⁶⁸ *Каныгин Ю. М.* Основы когнитивного обществознания: информационная теория социальных систем / Ю. М. Каныгин. – К. : Украинская академия информатики, 1993. – С. 50–52.

²⁶⁹ *Жуков Н. И.* Информация (философский анализ центрального понятия кибернетики) / Н. И. Жуков. – Мн. : Наука и техника, 1971. – С. 13–14.

²⁷⁰ *Чернавский Д. С.* Синергетика и информация: Динамическая теория информации / Д. С. Чернавский. – М. : Наука, 2001. – С. 20.

²⁷¹ *Жуков Н. И.* Информация (философский анализ центрального понятия кибернетики) / Н. И. Жуков. – Мн. : Наука и техника, 1971. – С. 12–13.

Управлінська (організаційна) інформація має відтворити зміст і специфіку третьої тенденції – організаційної взаємодії як управлінського процесу. В. Романенко та Г. Нікітіна так описують управлінську інформацію: «На різних ієрархічних рівнях інформації, якщо вона надходить до приймача (суб'єкта) у великій кількості, виникає необхідність впорядкувати її для зберігання і мати певну програму використання. Таку управлінську інформацію можна назвати організаційною інформацією. Організаційна програма використання інформації передбачає наявність стандартних дій (операцій), що запускаються різноманітною інформацією, яка надходить ззовні. Сама організаційна інформація може характеризуватися різним ступенем жорсткості. У одних випадках, наприклад, при передачі спадкової інформації, вимоги до відтворення (копіюванню) суворі»²⁷².

Р. Абдєєв вважає, що: «Активна роль інформації у виникненні і розвитку нових форм руху і інформаційних структур, а також єдність і взаємозв'язок структурної і оперативної інформацій особливо чітко виявилися в двох переломних стрибках розвитку матерії – від неживої природи до життя і від вищих тварин до людини, до людського суспільства: віддзеркалення просторово-часового континууму світу (тобто структури неживої природи) сприяло появі випереджаючого віддзеркалення і елементарних форм психічного віддзеркалення – дратівливості (*irritabilitas*), перетворенню її в чутливість (*sensibilitas*), у здатність відчуттів. Ця оперативна інформація за допомогою механізму зворотного зв'язку і природного відбору «кристалізувала» і розвивала біологічні структури. Еволюція живої природи і становлення найбільш високоорганізованої біологічної (і соціальної) структури – людини з її якісно новим рівнем віддзеркалення – свідомістю, у свою чергу, сприяли різкому підвищенню інтенсивності оперативної інформації і взаємному спілкуванню людей в процесі їх трудової діяльності. З'явилася безліч нових взаємозв'язків, взаємодій, що, зрештою, привело до утворення нової метаструктури – людського суспільства.

Останнє зумовило різке зростання соціальної, науково-технічної, технологічної, статистичної і іншої оперативної інформації, викори-

²⁷² Романенко В. Сложность определения понятия информация, связанная с его многозначностью [Електронний ресурс] / В. Романенко, Г. Никитина. – Режим доступу: http://www.elektron2000.com/ro-man_ni-kit_0157.html.

стовуваної в цілеспрямованій діяльності людей зі створення безлічі нових штучних структур (знарядь праці, машин, предметів побуту, наук, витворів мистецтва і т. ін.)...»²⁷³.

У іншому випадку, Р. Абдеев розглядає вільну інформацію як оперативну, або робочу, ту, що циркулює між об'єктами матеріального світу, використовується в процесах управління в живій природі, в людському суспільстві. Спадкоємність цих двох форм інформації очевидна. «Генетично структурна інформація неживої природи виявилася необхідною передумовою виникнення оперативної інформації і функціональних систем живої природи. Об'єкти можуть породжувати процеси, тому що в об'єктах міститься інформація, яка за певних умов може реалізуватися в частину віддзеркалення, що «передається».

Суб'єкт витягує з об'єктів неживої природи інформацію, включає її в контур пізнання і (або) управління. При цьому виявляється зміст інформації, вона набуває цінності, тобто розкриваються семантичний і прагматичний аспекти інформації»²⁷⁴.

Аналізуючи цю тенденцію, варто визначитись з інформаційною складовою людини і суспільства, інакше їх не можна «звести» у цілісну світсистему. Людина як інформаційна система позитивно представлена у наявній науковій літературі. Ми не стверджуємо, що це зроблено вичерпно, але достатньо аргументовано, щоб помітити в її структурі генетичну, структурну і оперативну інформацію і здатність до смислопородження, що робить її джерелом руху в горизонті нашого аналізу.

З'ясовуючи особливості людини як біосоціальної системи, варто виділяти її біологічний та соціальний компоненти, взаємодія яких породжує особливі системні якості. Існування людини як частини природного світу необхідно доповнюється її соціальним буттям, оскільки людина отримує змогу реалізувати потенціал своєї розумності лише у взаємодії з іншими людьми, у процесі соціалізації; водночас інтеграція людини в суспільство стає можливою лише завдяки базисним біологічним структурам (насамперед мозку), які ви-

²⁷³ Абдеев Р. Ф. *Философия информационной цивилизации* / Р. Ф. Абдеев. – М. : ВЛАДОС, 1994. – С. 185.

²⁷⁴ Абдеев Р. Ф. *Философия информационной цивилизации* / Р. Ф. Абдеев. – М. : ВЛАДОС, 1994. – С. 185.

ступають своєю інструментальною підставою розвитку людини як представника біологічного виду *homo sapiens* в соціальну істоту.

Внутрішньоособистісний процес рефлексії має комунікативну природу. Метою рефлексії є аналіз діяльності, духовної та практичної, що здійснюється особою чи може бути здійснена в майбутньому. Важливе місце в цьому комунікативному процесі відіграє совість, яка виступає в ролі «Іншого Я», ідеального виразу особи, що об'єднує значимі для неї цінності. Таким чином, у внутрішньому діалозі, комунікації із самим собою, інформація щодо потенційних можливостей розвитку особистості перетворюється на знання щодо особистісного ідеалу, який постає предметом прагнень особистості, бажаним передбачуваним наслідком її розвитку. Процес внутрішньоособистісної комунікації, таким чином, виступає середовищем для формування інформаційної єдності особистості, яка досягається внаслідок втілення нею в самій собі особисто сформованого ідеалу.

Таким чином, генетична цілісність людини як біосоціальної системи постає як цілісність її генотипу, що має семантичну природу. Інформаційна єдність генотипу визначає можливість існування конкретної людини як біологічного утворення в момент народження і в процесі подальшої життєдіяльності, і водночас виступає підставою для становлення людини як носія розуму і реалізації себе як соціальної істоти.

Структурна цілісність людини як біосоціальної системи виступає, насамперед, характеристикою особистості. На кожному етапі розвитку людини як члена суспільства, її особистісні характеристики відрізняються. Це, зазвичай, пов'язано із віковими особливостями, дією зовнішнього середовища, які впливають на специфіку ціннісної системи і, відповідно, моральних норм, що сповідаються; на спектр соціальних ролей, що реалізуються; на особливості емоцій, що переживаються, і т. ін. Наявність усталеної системи цінностей, усвідомлення свого місця в соціальному середовищі, адекватне сприйняття соціальної дійсності, виправдані емоційні реакції в різноманітних ситуаціях соціальної взаємодії можуть, на нашу думку, свідчити про цілісність особистості. Вся сукупність особистісних характеристик, у свою чергу, визначає особливості поведінки та спрямованість дій людини. Беручи до уваги цей факт, можна ствер-

джувати їхню нематеріальну інформаційну природу. Тоді структурна цілісність людини визначатиметься інформаційною єдністю її особистості.

Отже, людина може бути розглянута як цілісна біосоціальна система. Цілісність цієї системи визначається її генетичною та структурною цілісністю. Підставою генетичної цілісності є інформаційна єдність генотипу, що визначає можливість існування конкретної людини як біологічного утворення в момент народження і в процесі подальшої життєдіяльності, і водночас виступає підставою для становлення людини як носія розуму і реалізації себе як соціальної істоти. Структурна цілісність людини як біосоціальної системи визначається інформаційною єдністю її особистості, що постає як сукупність актуальних особистісних характеристик людини і образів майбутнього стану особистості, один з яких актуалізується внаслідок осмислених чи ситуативних дій людини.

Суспільство як інформаційна система має скласти протилежність людині, оскільки без доведення його інформаційного походження принципово не можна аналізувати їх соціальну взаємодію у складі соціального цілого – інформаційного суспільства. Європейську програму дій з формування інформаційного суспільства часто називають «ініціативою Бангемана» за прізвищем одного з керівників Комісії Європейського співтовариства, який очолив групу високопоставлених експертів, що підготували рекомендації Комісії про вживання термінових заходів для забезпечення входження країн ЄС в інформаційне суспільство.

У відповідь на появу «Ініціативи Бангемана» у всій Європі почалася підготовка національних програм побудови інформаційного суспільства.

Європейська комісія в лютому 1995 р. заснувала Форум для обговорення загальних проблем становлення інформаційного суспільства. 128 його членів представляють користувачів нових технологій різних соціальних груп, постачальників контенту і послуг, мережевих операторів, державні і міжнародні інститути.

Мета роботи Форуму – відстежити процес становлення інформаційного суспільства в шести напрямках: 1) вплив на економіку і зайнятість; 2) основні соціальні і демократичні цінності у «віртуальному співтоваристві»; 3) вплив на суспільні, державні служби;

4) освіта, перекваліфікація, навчання в інформаційному суспільстві; 5) культурний вимір і майбутнє ЗМІ; 6) стійкий розвиток, технологія і інфраструктура.

Якщо ж звернутися до розгляду інформаційної єдності як виміру структурної цілісності соціальної системи, то можна проаналізувати її в чотирьох основних аспектах, що визначаються компонентним складом суспільства як соціальної системи, а саме: політичному, економічному, соціальному і духовному.

У 1995 році Фінляндія підготувала свою програму «Фінський шлях в інформаційне суспільство» (Finland's Way to the Information Society. The National Strategy)²⁷⁵, в лютому 1996 року в уряд ФРН була представлена програма дій «Шлях Німеччини в інформаційне суспільство» (Germany's Way to the Information Society).

Коротко розглянемо інформаційну характеристику головних сфер сучасного суспільства: політичної, соціальної, економічної і духовної. Інформаційна єдність політичної підсистеми суспільства визначається достатнім рівнем розвитку політичної свідомості всіх груп політичних акторів, що передбачає здатність останніх до адекватного відображення політичного буття і формування: цілісної системи знань про нього, політичних цінностей, що пов'язані з інтересами цих груп, які, в свою чергу, визначають настанови, що детермінують особливості політичної поведінки та діяльності, і почуття та емоції, які їх супроводжують. Оскільки однією із основних ознак цілісної системи є переважання внутрішньої взаємодії її елементів над їх зовнішніми зв'язками, то інформаційна єдність політичної підсистеми може бути забезпечена лише за умови наявності у всіх учасників політичного процесу (і керівного, і керованого рівня) орієнтації на здійснення політичної взаємодії (і внутрішньої, і зовнішньої) в інтересах тієї системи, частиною якої вони є. Будь-яка діяльність, і політична зокрема, має бути регламентована відповідними нормами.

У політичній підсистемі регулятивну функцію виконує система нормативно-правових актів держави. У цьому випадку інформаційна єдність політичної підсистеми проявляється у відсутності протиріч

²⁷⁵ Вартанова Е. Финская модель на рубеже столетий: Информационное общество и СМИ Финляндии в европейской перспективе / Е. Вартанова. – М. : МГУ 1999. – С. 6.

у букві та душі законів, їх взаємній узгодженості. Інформаційна єдність знаходить свій вияв також у відповідності практики політичної взаємодії очікуванню її учасників (наприклад, очікування громадян, що є законослухняними, щодо виконання державою своїх зобов'язань).

При цьому звернемо увагу на те, що держава в інформаційному просторі виступає як каталізатор соціального розвитку. Французький уряд, зокрема, так визначає роль держави в інформаційному суспільстві: «Роль держави потрібна. Діючи як каталізатор, вона має сприяти формуванню компаній та громадян, що були б уже часткою Інформаційного суспільства. Як регулятор, вона має гарантувати повагу до правил, за якими діє Мережа. І як головний гравець на цьому полі, вона може модернізувати свої експлуатаційні методи, а також стосунки між комунальним обслуговуванням та громадянськістю»²⁷⁶.

Теоретичним ґрунтом констатації провідної ролі держави в розвитку підстав і формуванні інститутів інформаційного суспільства можна вважати концепції Д. Белла та Й. Масуди. Д. Белл, наприклад, вивчав переваги використання інформаційних технологій для вдосконалення механізму управління країною, регіоном і іншими інституційними елементами суспільного організму²⁷⁷. Концепція Й. Масуда змальовувала перспективи формування компактної, ефективної суспільної системи, заснованої на гнучкій взаємодії добре інформованої державної еліти. Наголошувалося, що ця стратегія створює передумови для формування безконфліктного суспільства²⁷⁸. О. Журавльова вважає, що свобода інформації «веде до політичного процесу, який відрізняється зростаючою участю в ньому різних класів і соціальних верств населення і консенсусом між ними. Побудова організації суспільства заснована на добровільності і пріоритеті особистих прав. Влада, за концепцією інформаційного суспільства французької соціологічної школи, заснована на інфор-

²⁷⁶ *Negroponte N. Being Digital / N. Negroponte. – New York : Vintage Books, 1996. – 255 p.*

²⁷⁷ *Аршинов В. И. Методология сетевого мышления: феномен самоорганизации / В. И. Аршинов, Ю. А. Данилов, В. В. Тарасенко // Онтология и эпистемология синергетики. – М. : ИФРАН, 1997. – С. 101–119.*

²⁷⁸ *Аршинов В. И. Методология сетевого мышления: феномен самоорганизации / В. И. Аршинов, Ю. А. Данилов, В. В. Тарасенко // Онтология и эпистемология синергетики. – М. : ИФРАН, 1997. – С. 101–119.*

мації про локальні підсистеми. Влада також прозора для демократичних інститутів. Новим джерелом влади стає володіння інформацією і контроль над нею. Може виникнути новий правлячий клас тих, хто володіє інформацією»²⁷⁹.

Про інформаційну єдність соціальної підсистеми (тобто тієї підсистеми, у межах якої забезпечується відтворення людини як соціальної істоти (виховання, освіта), підтримання міжособистісних контактів) можна говорити, якщо в суспільстві функціонує мережа соціальних інститутів (інститут сім'ї, інститут освіти, інститути громадянського суспільства, що стосуються цієї сфери тощо), які об'єднують значимі суспільні цінності, процедури та норми, що регулюють їхнє виконання, які розділяються переважно більшістю членів суспільства, що здійснюють інституціональну діяльність. Кожен член суспільства, приймаючи певну інституційну роль, і, у відповідності з нею, беручи участь у соціальній взаємодії, сприяє підтриманню та відтворенню визначеного суспільного порядку.

Інформаційна єдність економічної підсистеми може проявлятися в орієнтації всіх учасників економічного процесу на приріст суспільного блага як наслідку внутрішньої та зовнішньої економічної взаємодії (наприклад, переважання експорту над імпортом, сплата податків на території країни тощо); наявності сформованої ділової етики, як системи цінностей і норм економічної взаємодії, яка забезпечує відповідність її результатів очікуванням її учасників.

Духовна підсистема суспільства як соціальної системи може бути розглянута як єдність духовного виробництва, суспільної свідомості та духовної культури. Особливістю функціонування цього виміру суспільства як соціальної системи є його переважно інформаційний характер. Інформаційна єдність духовної підсистеми полягає в узгодженості змісту елементів суспільної свідомості (емпіричної та теоретичної свідомості, ідеології та суспільної психології) та відсутності радикальних протиріч у культурах представників різних суспільних груп, які б не дозволяли утворитися інтегральній духовній культурі суспільства.

²⁷⁹ Журавлева Е. Ю. Глобальная информационная компьютерная сеть Интернет: проблемы становления и развития : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. фил. наук : специальность 09.00.08 – философия науки и техники / Е. Ю. Журавлева; Вологодский государственный педагогический университет. – Вологда, 2002. – 20 с.

Генетична цілісність суспільства як соціальної системи є наслідком наявності механізму «системної пам'яті», що має інформаційну природу, і таким чином постає як динамічний аспект інформаційної єдності, забезпечуючи розвиток суспільства із збереженням його самоідентичності. М. Моїсєєв писав, що «теперішнє і майбутнє будь-якої системи не визначається, а залежить від минулого. Ця залежність – «пам'ять системи»²⁸⁰. Проблему соціальної пам'яті розглядає й А. Соколов, який вважає, що вона складається із двох пластів: «соціальне несвідоме, успадковане генетично, зокрема, етнічна психологія, архетипи, соціальні інстинкти («потреба в іншій людині», співчуття, підпорядкування лідеру і т. ін.); культурна спадщина, що включає, по-перше, неопредметнену частину, що є суспільною свідомістю у вигляді національної мови, звичаїв, знань і умінь, одержаних від попередніх поколінь або створених цим поколінням, і опредметнену частину, що складається з пам'ятників культури у вигляді артефактів (штучно створених виробів), документів (спеціальних комунікаційних повідомлень) і освоєної суспільством природи: рілля, корисні копалини, худоба і т. ін. Неопредметнену частину культурної спадщини (суспільна свідомість) можна назвати духовною культурою, а уречевлену – матеріальною культурою»²⁸¹.

Наразі ми можемо відповісти на питання, що таке пам'ять системи (неважливо, свідомості або комунікації). Пам'ять – це зовсім не сховище записів. Це структура переваг, диспозицій, умова відбору інформативного, це система очікувань, а іноді – дуже довільний механізм відбору подій, що «запам'ятали», і спосіб конструювання фіктивних історій. В еволюції стався перехід від соматичної пам'яті (ремінісценції, що вимагають буквального відтворення) до адаптивної, конструктивної пам'яті²⁸². Гарною ілюстрацією щодо цього є пам'ять Баудоліно – героя однойменної книги Умберто Еко.

Пам'ять є характерною для всіх систем (механічних, біологічних та соціальних). У соціальній системі як така системна пам'ять, на

²⁸⁰ Моїсєєв Н. Н. Логика динамических систем и развитие природы и общества / Н. Н. Моїсєєв // Вопросы философии. – 1999. – № 4. – С. 4.

²⁸¹ Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособ. / А. В. Соколов. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – С. 231.

²⁸² Луман Н. Общество как социальная система / Н. Луман; пер. с нем. А. Антоновский. – М. : Изд-во «Логос», 2004. – С. 211.

нашу думку, виступає «етнокультурне» ядро, що включає сукупність традиційних норм, цінностей, звичаїв, форм поведінки, характерних для представників кожної нації, які дозволяють їм визначати себе як самодостатню спільноту, що виокремлює себе з-поміж інших аналогічних спільнот.

Цей термін споріднений із термінами «культурне ядро» А. Грамші та «система культури» Т. Парсонса. За А. Грамші, «культурне ядро» суспільства включає в себе сукупність уявлень про світ та людину, про добро та зло, прекрасне та жахливе, велику кількість символів та образів, традицій та забобонів, знань та досвіду багатьох століть²⁸³.

Т. Парсонс вважає, що основною функцією культурної системи є збереження, відтворення зразка, культурні системи складаються навколо комплексів символічних значень – кодів, на основі яких вони структуруються, особливих сполучень символів, що використовуються в них²⁸⁴. Т. Парсонс вважає, що культурні системи не повністю співпадають з соціальними системами, включаючи суспільства. Найбільш значні культурні системи, зазвичай, бувають інституціоналізовані у багатьох суспільствах, в яких наявними є і субкультури²⁸⁵.

З останнім положенням ми не можемо погодитися, оскільки навіть за наявності певних спільних рис, культура кожного етносу є унікальною, тому можливим є використання все ж таки терміна етнокультурне ядро. В. Алтухов пише з цього приводу: «Руйнуються системи та держави, але зберігаються народи та нації як цілісні соціальні організми, зберігається і розвивається – через ланцюг якісних перетворень – їх соціально-родовий та культурний генотип»²⁸⁶.

Отже, етнокультурне ядро виступає як підстава соціальної системи, наявність якої забезпечує можливість розгортання конкретно-часової структури із збереженням соціосистемної ідентичності.

²⁸³ Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием / С. Кара-Мурза. – М. : Эксмо-Пресс, 2002. – С. 64.

²⁸⁴ Парсонс Т. Система современных обществ / Толкот Парсонс; [пер. с англ. Л. А. Седого и А. Д. Ковалева; под ред. М. С. Ковалевой]. – М. : мАспектпресс, 1998. – С. 18.

²⁸⁵ Парсонс Т. Система современных обществ / Толкот Парсонс; [пер. с англ. Л. А. Седого и А. Д. Ковалева; под ред. М. С. Ковалевой]. – М. : мАспектпресс, 1998. – С. 22.

²⁸⁶ Алтухов В. Л. Философия многомерного мира / В. Л. Алтухов // Общественные науки и современность. – 1992. – № 1. – С. 22.

Водночас, наявність системної пам'яті виступає умовою розвитку суспільства як динамічної цілісності. Наступною проблемою є питання спрямованості розвитку та змісту того нового стану, до якого еволюціонує система.

Таким чином, інформаційна єдність може бути розглянута: по-перше, як підстава структурної цілісності суспільства як соціальної системи, по-друге, як нематеріальна форма існування генетичної цілісності суспільства (в цьому сенсі інформаційна єдність постає як системна пам'ять), по-третє, як цілісний образ майбутнього стану системи, до якого вона еволюціонує.

Наявність інформаційної людини і інформаційного суспільства створюють інформаційну сферу, в якій відбувається їх інформаційна взаємодія. Оскільки когнітивний процес, в ході якого його суб'єкти здійснюють інтеріоризацію інформації, що перетворюється завдяки операціям свідомості на знання, передбачає одночасну інформаційну взаємодію між ними, то доцільним є аналіз соціальної комунікації. Тому процес комунікації сьогодні дедалі частіше розглядається не лише як атрибут сфери міжособистісного або групового спілкування, будь-які соціальні взаємодії постають як комунікативні за своєю природою.

Характерною рисою сучасного комунікативного дискурсу є переважний акцент на міжособистісній, внутрішньогруповій, міжгруповій взаємодії та навіть взаємодії між соціальними макросуб'єктами. Особливості формування ідеї соціальної комунікації досліджуються в працях В. Конецької²⁸⁷, В. Плахова²⁸⁸, А. Соколова²⁸⁹, Ф. Шаркова²⁹⁰, які аналізують соціологічні та соціально-психологічні концепції, що були сформовані переважно у ХІХ – ХХ століттях. Проте є підстави виокремлювати соціально-комунікативну проблематику і у працях філософів більш раннього періоду.

²⁸⁷ Конецкая В. П. Социология коммуникации : учебник / В. П. Конецкая. – М. : Междунар. ун-т бизнеса и управления, 1997. – 304 с.

²⁸⁸ Плахов В. Д. Западная социология. Исторические этапы, основные школы и направления развития (ХІХ–ХХ вв.) : учеб. пособ. / В. Д. Плахов. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2000. – 156 с.

²⁸⁹ Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособ. / А. В. Соколов. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 461 с.

²⁹⁰ Шарков Ф. И. Истоки и парадигмы исследований социальной коммуникации / Ф. И. Шарков // Социс. – 2001. – № 8. – С. 52–61.

Прагматичний напрямок у дослідженні комунікації, таким чином, акцентує увагу на допоміжному, службовому статусі комунікативного процесу, який не має самостійного значення і виступає лише як засіб організації практичних дій. У рамках постмодерністської філософії проблема соціальної комунікації отримала декілька досить відмітних інтерпретацій. Важливе місце в переліку концепцій соціальної комунікації займають теорії масової комунікації, що характеризують особливості соціально комунікативних практик у сучасному світі.

Зазначимо, що в концепції соціальної комунікації, сформованої в рамках лінгвістичної парадигми, акцентовано роль комунікативних процесів, як важливого системоутворюючого фактора відносно суспільства. Соціальна комунікація є невід'ємною складовою всіх соціальних взаємодій і виступає не лише засобом їх оптимізації, але й реальним чинником, що визначає їх перебіг та результат.

Другим напрямком є етнологія комунікації, яка розглядається іноді як частина етносоціології – наукової дисципліни, формування якої відноситься до другої половини 60-х років ХХ ст. У рамках етнології комунікації досліджуються зв'язки соціокультурного знання і мовних одиниць. При цьому реалізуються два принципи якісного аналізу – власне соціологічний (виділяються соціологічні домінанти комунікації – категорії) і власне етнологічний (аналізуються етнологічні чинники, що обумовлюють соціальну диференціацію в комунікації)²⁹¹.

Для нас ці висновки принципово важливі, оскільки далі відпрацьовується робоча гіпотеза про те, що знання і мова є параметрами управління або скромніше – параметрами нашого впливу на саморозгортання інформаційної єдності планетарної спільноти.

Для нас принципово важливо констатувати, що структура соціальних комунікацій відповідає рівням ієрархії соціальних систем. Саме тому нам здається доцільним розглянути особливості комунікаційних процесів на рівні особистості, суспільства та міжкультурну комунікацію.

Отже, соціальна взаємодія на всіх рівнях має комунікативну природу. Необхідною умовою когнітивного процесу є трансформація

²⁹¹ *Конецкая В. П.* Социология коммуникации : учебник / В. П. Конецкая. – М. : Междунар. ун-т бизнеса и управления, 1997. – С. 16–18.

інформації в знання, або безпосередня трансляція знання між його суб'єктами: людиною і суспільством. Ефективність комунікаційного процесу визначається його смисловою цілісністю. Аналізуючи специфіку процесу соціальних комунікацій, розуміємо, що можливим є розгляд її горизонтальних рівнів (внутрішньоособистісна, міжособистісна, групова, міжгрупова, міжкультурна) та комплементарних вертикальних рівнів (гендерна, ритуальна і т. ін.).

Отже, каталізатором або атрактором, що спонукає цю тенденцію до саморозгортання, є соціальна взаємодія, головним технологічним засобом якої є мережа Інтернет і ЗМІ. Саме наявність розвиненої інформаційної системи стає необхідною умовою самого існування не тільки сучасної держави, а й її Світового аналога. Тож далеко не випадково сучасні дослідники вважають, що найбільш очевидною і ефективною формою розширення ноосфери сьогодні є Інтернет²⁹².

Можна сказати по-іншому. Інтернет – це технологічна глобальна інфраструктура виробництва ноосферної реальності. Це, безперечно, одна з найбільших технологічних подій рубежу ХХ і ХХІ століть. Деякі історики Всесвітньої павутини починають хронологію подій з середини ХІХ століття²⁹³. Генезис Всесвітньої інформаційної павутини досліджують Кеті Хефнер²⁹⁴, Дженет Еббейт²⁹⁵, Ієн Грехем²⁹⁶. Становлення і ефекти Інтернету, чинники, що впливають фактично на всі аспекти соціального життя сучасності, висвітлені в працях Окіна²⁹⁷.

Англійський фізик і інженер Тім Бернерс-Лі 12 березня 1992 року вперше сформулював ідею Всесвітньої павутини (World Wide

²⁹² *Giovannetti, E.* The Internet Revolution: A Global Perspective (Department of Applied Economics Occasional Papers) / editors : Emanuele Giovannetti, Mitsuhiro Kagami and Masatsugu Tsuji. – NY. : Cambridge University Press, 2003. – 292 p.

²⁹³ *Moschovitis, C. J. P.* History of the Internet: A Chronology, 1843 to the Present / Christos J. P. Moschovitis, Hilary Poole, Tami Schuyler, Theresa M. Senft. – Santa Barbara, California : ABC-CLIO, 1999. – 312 p.

²⁹⁴ *Hafner, K.* Where Wizards Stay Up Late: The Origins Of The Internet / Katie Hafner. – NY. : Simon & Schuster, 1998. – 304 p.

²⁹⁵ *Abbate J.* Inventing the Internet (Inside Technology) / Janet Abbate. – Cambridge, MA. : The MIT Press, 2000. – 272 p.

²⁹⁶ *Graham, I.* Internet Revolution (Science at the Edge) / Ian Graham. – Portsmouth, NH. : Heinemann Library, 2002. – 64 p.

²⁹⁷ *Okin, J. R.* The Information Revolution: The Not-for-dummies Guide to the History, Technology, And Use of the World Wide Web / J. R. Okin. – Winter Harbor ME. : Ironbound Press, 2005. – 352 p.

Web, WWW), започаткувавши тим самим Інтернет-комунікацію в тому вигляді, який ми знаємо зараз, повідомляє «РБК». Саме з появи World Wide Web і розпочався триумфальний хід Інтернету як засобу інформації і комунікації для кожного з нас.

Інтернет зародився набагато раніше²⁹⁸. Ще в 60-х роках минулого століття в Міністерстві оборони США почали замислюватися над створенням надійної системи зв'язку, здатного функціонувати навіть тоді, коли окремі її частини виходили з ладу. Займався цими розробками колектив учених під назвою ARPA, і перша версія Інтернету називалася ARPAnet. У Каліфорнії 2 грудня 1969 року три комп'ютери були сполучені один з одним – це момент і вважають офіційним початком ARPAnet – мережі, яка і перетворилася згодом на усім нам знайомий Інтернет. У країнах Європи свої національні мережі з'явилися лише в 80-і роки. До середини 90-х Інтернет в основному використовувався для надсилання електронних листів і різної інформації від одного користувача до іншого. 1993–94 роки – це час, коли відбулося становлення Інтернету.

Ініціатива зі створення Інтернет-конституції є частиною великого проекту сера Бернерса-Лі під назвою «Web we want» («Мережа, яку ми хочемо мати»). Ініціатива приурочена до 25-річчя з моменту презентації ідеї глобальної Мережі Бернерсом-Лі у березні 1989 року. На спеціальному інтернет-ресурсі проекту відкрита вільна реєстрація для усіх, хто хоче взяти участь у розробці цифрової Хартії вольностей. Як основні її принципи сайт вказує свободу доступу, гарантію захищеності персональної інформації, свободу самовираження, децентралізацію і нейтральність (відмова від дискримінації користувачів або контенту).

У грудні 2013 року з подібною ініціативою виступили також 500 письменників зі всього світу. Письменники надіслали до ООН листа із закликом розробити міжнародну хартію, яка обмежила б контроль спецслужб за Мережею і захистила б громадянські права в онлайн-сфері. Серед тих, що підписали листа, були Орхан Памук, Гюнтер Грасс, Тумас Транстремер, Джуліан Барнс, Віктор Єрофєєв, Іен Мак'юен, Маргарет Етвуд, Умберто Ач і інші письменники.

²⁹⁸ Всемирная паутина – World Wide Web – возникла в 1992 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://112.ua/obshchestvo/segodnya-vsemirnaya-pautina-otmechaet-25-letie-32890.html>. – Заголовок з екрана.

Велика хартія вольностей (Magna Carta Libertatum або The Great Charter) була підписана, як відомо, англійським королем у 1215 році. Хартія гарантувала вищим верствам британського суспільства певний набір прав і свобод і водночас обмежувала владу короля. Як вважається, документ започаткував демократичне облаштування усього західного суспільства. Таким чином організатори мережі намагаються підтримувати порядок у системі соціальної взаємодії. І це далеко не випадкове явище – пошук інструментів управління мережами і підтримання порядку в мережевому суспільстві.

Параметром порядку, що упорядковує соціальну взаємодію учасників інформаційного обміну, є наукове планетарне знання, що обслуговує інфосферу і прагне до ноосфери, а мова спілкування тут виконує роль інструмента впливу на її перебіг. Завдяки мові, духовний світ самовиражається в об'єктивній реальності. Мова виступає, як свідчить О. Богданов, як організаційний процес, причому як такий, що має універсальний характер²⁹⁹. Це означає, що мова, матеріалізуючись, породжує текст. У залежності від того, який тезаурус мається на увазі, тезаурус якої сфери застосовується та сфера й скеровується, наприклад, економічна, політична чи інша.

Автором однієї із найгрунтовніших концепцій комунікації як текстової структури є Р. Барт. Дослідник розглядає текст не в контексті знакової системи, а як поле конотативних значень, що виникає в процесі комунікації, яке дає можливість тій чи тій спільноті дистанціюватися в культурно-історичному плані від інших громад з їхнім особливим конотативним змістом. Поряд із цим, текст є постійною активною одиницею, оскільки «будь-який текст є між-текст відносно до якогось іншого тексту, але цю інтертекстуальність не слід розуміти так, ніби в тексті є якесь походження; будь-які пошуки «джерел» і «впливів» рівнозначні міфу профіліації творів, текст же створюється з анонімних, невловимих й одночасно читаних цитат – із цитат без лапок»³⁰⁰.

Інший підхід до аналізу тексту в комунікаційному процесі здійснює Ю. Лотман. Дослідник вивчає зв'язки в суспільстві крізь приз-

²⁹⁹ Богданов А. А. Всеобщая организационная наука. Тектология: в 2 т. / А. А. Богданов. – М. : Экономика, 1989. – Т. 2. – С. 110.

³⁰⁰ Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт. – М. : Прогресс, 1989. – С. 417.

му семіотики й визначає інтелектуальність як важливий складник ведення цілісного спілкування, причому інтелектуальна здібність володіє такими унікальними функціями, як: передача наявної інформації (текстів); створення нової інформації, тобто створення текстів, що не впливають однозначно за заданими алгоритмами з уже наявних і характеризуються певною непередбачуваністю; пам'ять – здатність зберігати й відтворювати інформацію (тексти)³⁰¹. Текст, на думку вченого, є головним суб'єктивним складником, з яким доводиться працювати істориківі.

Таким чином, соціально комунікаційний процес, у першому випадку, може бути охарактеризованим як ефективний, ознакою чого виступає смислова цілісність його змісту, а, отже, і сам процес постає як смислова цілісність. Така комунікація може бути охарактеризована як діалогічна.

У другому випадку, у процесі соціальної комунікації відбувається утворення паралельних комунікаційних процесів, у кожному з яких другим суб'єктом виступає не реальний партнер щодо взаємодії, а уявний інформаційний образ, що є наслідком невірної інтерпретації смислів, які містяться в утвореному реальним суб'єктом тексті. Комунікація в цьому випадку по суті стає монологічною, а її змістом є інформація, не уособлена в тексті як смисловій цілісності.

Отже, лінгвістичні дослідження тексту акцентують увагу на важливій характеристиці тексту – його смисловій цілісності. З огляду на те, що предметне поле лінгвістики включає текст сам по собі як об'єкт безвідносно до свого суб'єкта-творця та суб'єкта, який сприймає створений текст, то не виникає необхідності оцінювати смислову цілісність тексту в межах цієї тріади. У той час, як в ситуації аналізу процесу соціальної комунікації це виявляється неабияк важливим.

Використання поняття «смислова цілісність» вочевидь вимагає з'ясування змісту його детермінуючої складової, а саме: смислу. У контексті нашої розвідки доречним є звернення до концепцій смислу, які створені в руслі філософського аналізу комунікативних процесів. Зокрема, це стосується концепцій смислу П. Рікера та Ж. Дельоза. П. Рікер відходить від позицій Е. Гуссерля, який вбачає

³⁰¹ *Лотман Ю. М.* Внутри мыслящих миров: Человек. Текст. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – М. : Наука, 1996. – С. 2.

джерелом смислу чисту свідомість. Смисл у П. Рікера набуває наповнення в комунікативній діяльності, лінгвістичні закони виступають при цьому посередницьким інструментом. Для того, щоб нам зрозуміти самих себе, – вважає філософ, – ми намагаємося тоталізувати не лінгвістичні закони, а смисл слів. У відношенні до смислу лінгвістичні закони є завжди несвідомим посередницьким інструментом. Пізнання себе є оволодіння смислом, що виходить з афективних та вольових проявів.

Детерміновані економічними процесами зміни у соціальній структурі інформаційного суспільства пов'язані з остаточним розривом з традицією і ритуалами. Отже, процеси ритуальної комунікації можуть бути розділені на дві основні групи: ретрансляції архаїчних ритуалів, а також містичних, релігійних ритуалів, що виникають хронологічно пізніше, проте мають аналогічну форму та виконують схожі функції, та ритуали, що є похідними від процедур. Тож отриманий від народження соціальний статус людини важить сьогодні менше, ніж статус, який заробляється її власною працею та здібностями. У цьому плані соціальний вплив спадкової аристократії поступається впливу менеджерів і експертів.

Перетворення інфосфери на ноосферу передбачає активну інформаційну взаємодію між суб'єктами соціального світу з метою формування системи знань кожної особистості, які не обов'язково будуть наслідком її власних пізнавальних зусиль, а можуть стати результатом дзеркального відображення знання іншого суб'єкта, що здатен до більш адекватного перетворення конкретної інформації. Знання, що набувається таким чином, може бути визначене як неявне знання, що сприймається на свідомому рівні. Використання «чужого знання» як віддзеркалення не передбачає проміжного переходу його до статусу інформації і, відповідно, можливих викривлень, які відбуваються під час інтеріоризації. Можливою небезпекою може бути використання такої когнітивної операції для здійснення маніпуляцій свідомістю.

Тож у процесі життєдіяльності людей формується і стійко функціонує специфічне утворення, за висловом В. Налімова і Ж. Дрогаліної, – семантичне поле, що утворює зміст інфосфери. «Раніше припускалося, – пишуть вони, – напевно, багато термінів для позначення того проблемного поля, яке ми розглядаємо зараз з позицій концепції несвідомо-

мого, і різне словесне оформлення вже вказує на те, що автори надавали більш прийнятне значення окремим складовим цього безмірно широкого поля, розставляючи свої акценти. У Фрейда це було підсвідоме; у Юнга – колективне несвідоме; у Джеймса – потік свідомості; у Бьюка – космічна свідомість; у Бергсона – інтуїція; у Гуссерля – трансцендентальна феноменологія; в Уайтхеда – категорія вічних об'єктів; у Поппера – третій світ, світ інтелігібелій; у Ассаджіолі – субперсональність; у Лейбніца – уява про темну душу, в якій дремає зміст нашого розуму; у Гегеля – дух, що саморозвивається... У Платона – світ ідей»³⁰². До цього треба додати мислеформи (архетипи) нашого співвітчизника С. Кримського.

У семантичній темряві інфосфери й виробляється науковцями – наукове, а пересічними громадянами – емпіричне знання. Процес перетворення інформації на знання передбачає здійснення взаємодії між учасниками пізнавального процесу, що актуалізує значення комунікативного компонента суспільних взаємодій.

Дослідження феномена «знання» вимагає попереднього з'ясування його співвідношення з поняттям «інформація». Формулювання поняття «знання» здійснювалося в працях П. Друкера, І. Нонаки, Т. Девенпорта, Е. Брукінга, К. Фраппаоло, К. Вііга, П. Сенге, Б. Мільнера, Г. Гольдштейна, М. Марінічевої, Т. Гаврилової, В. Геєця, І. Журавковської та ін.

П. Друкер визначив знання як інформацію, яка має практичну цінність та слугує для отримання конкретних результатів. Явище, коли хтось щось змінює, або стаючи причиною для дії, або роблячи людину (або установу) здатною до іншої, більш ефективної діяльності³⁰³. Е. Брукінг вважає знання сукупністю систематизованої інформації і розумінням сенсу, закладеного у цій інформації³⁰⁴. К. Фраппаоло, Т. Коулопоулос розглядають знання як інформацію, що знаходиться у свідомості людей та використовується для прийняття рішення в ситуації невизначеності³⁰⁵.

³⁰² *Налимов В. В.* Реальность нереального / В. В. Налимов, Ж. А. Дрогалина. – М. : Изд-во «МИР ИДЕЙ», АО АКРОН, 1995. – С. 365–366.

³⁰³ *Друкер П.* Посткапиталистическое общество / П. Друкер // Новая индустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 76.

³⁰⁴ *Брукинг Э.* Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг. – СПб. : Питер, 2001. – С. 124.

³⁰⁵ *Коулопоулос Т. М.* Управление знаниями / Т. М. Коулопоулос, К. Фраппаоло. – М. : Изд-во «Эксмо», 2008. – С. 18.

Таким чином, загальною рисою наведених визначень є підкреслюваний зв'язок між поняттями «інформація» та «знання», розгляд знання переважно як наслідку перетворення інформації, що здійснюється людиною як активним суб'єктом пізнавального процесу, і сам інформаційний процес розглядається переважно як когнітивний. Іншою характерною рисою є використання поняття інформації як такого, що дозволяє визначати інші поняття, зокрема, і знання. Здійснення подібного детермінування можливе лише у випадку категоріальної визначеності інформації, тобто існування такої її дефініції, що має статус філософської чи наукової категорії.

Управління знаннями сьогодні – це управління інформаційним обміном у просторі інфосери. Управління знаннями (англ. *knowledge management*), також використовується термін «Менеджмент знань» – це систематичні процеси, завдяки яким знання, необхідні для успіху організації, створюються, зберігаються, розподіляються і застосовуються.

У літературі можна знайти найрізноманітніші визначення поняття управління знаннями. Відповідно до В. Р. Буковіца та Р. Л. Уільямса «менеджмент управління знаннями є процесом, за допомогою якого організація накопичує багатство, опираючись на свої інтелектуальні чи засновані на знаннях організаційні активи»³⁰⁶. Відповідно до Д. Ж. Скірме, управління знаннями – це «чітко окреслене і систематичне управління важливими для організації знаннями і пов'язаними з ними процесами управління, збирання, організації, дифузії, застосування і експлуатації з метою досягнення цілей організації». Р. Руглес стверджував, що «управління знаннями може бути визначене як підхід до збільшення або створення цінності шляхом активнішої підтримки досвіду, пов'язаного з ноу-хау та знанням, що і як робити, які існують однаковою мірою як у межах організації, так і поза нею». Із наведених визначень випливає, що управління знаннями охоплює широке коло напрямків діяльності, пов'язаних водночас як і з мудрістю чи розумом окремих осіб, так і з різноманітною інформацією, яку ми використовуємо у нашій діяльності³⁰⁷.

³⁰⁶ Вейл П. С. Искусство менеджмента / П. С. Вейл. – М. : Инфра-М, 1993. – 158 с.

³⁰⁷ Балабанова Л. В. Маркетинговий менеджмент / Л. В. Балабанова. – Донецьк : ТОВ Фірма «Асна», 1998. – 146 с.

Плідними для відтворення механізму формування особистості під впливом суспільного ідеалу є ідеї В. Вернадського (концепція ноосфери), М. Сетрова³⁰⁸ (функціональна теорія організації), В. Келасьєва³⁰⁹ (принцип суміщення в соціумі), В. Беха (функціональна теорія особистості і соціального організму), О. Донченко³¹⁰ (концепція соціетальної психіки і синхроністична парадигма психосфери), адже в них реалізується достатньо складний алгоритм їх взаємодії.

У концепції О. Донченко на прикладі людської особистості фактично продемонстрований феномен семантичних фільтрів, який ґрунтовно досліджується в працях В. Налімова. Отже, у концепції В. Налімова акцентується семантична цілісність Всесвіту, яка існує сама по собі безвідносно людини. Остання, з огляду на наявність у неї розвиненої свідомості, яка має складну структуру, що включає зокрема і несвідоме, здатна до «розпаковки смислів» і творення «текстів». Рівень такої здатності визначає система фільтрів, яка є індивідуальною для кожної особистості і дозволяє «розпаковувати смисли» своїм особливим чином. Водночас, продукування текстів призводить і до змін самої особистості, і відповідно до того, якою буде її наступна текстотворча діяльність.

Порівнюючи наведені вище концепції, варто зазначити, що підстава, за якою О. Донченко характеризує специфіку інтеріоризації інформації (а саме: провідна психічна функція особистості) є статичним показником, який не може трансформуватися в процесі розвитку особистості, і в цьому сенсі такий фільтр є надзвичайно жорстким. Концепція ж В. Налімова містить вказівку на те, що система фільтрів має індивідуальний відносно кожної особистості характер та динамічну природу, трансформується в процесі розвитку особистості, і сама непрямым чином сприяє такому розвитку.

В іншому випадку В. Налімов звертає нашу увагу на наступне: «Розвиток культури, зокрема науки, – це знов-таки нескінченне фі-

³⁰⁸ Сетров М. И. Информационные процессы в биологических системах / М. И. Сетров. – Л. : Наука, Ленингр. отд-ние, 1975. – 155 с.

³⁰⁹ Келасьев В. Н. Самоорганизация: психо- и социогенез / В. Н. Келасьев; под ред. В. Н. Келасьева. – СПб : Изд-во С-Петербур. гос. ун-та, 1996. – 200 с.

³¹⁰ Донченко О. Від цілісності психологічних знань до цілісності світобачення / О. Донченко. – Соціальна психологія. – 2011. – № 1. – С. 4–10.

льтрування нових ідей через парадигматичні уявлення, що породжуються сенсами минулого. І якщо фільтри виявляються неспроможними еволюціонувати у напрямку форм, які пом'якшують їхню жорсткість, то відбувається революційна відмова від них. В історії західного християнства це релігійні і ідеологічні війни і революції, у науці – революційна зміна парадигм, що так добре описана Куном»³¹¹.

Відсутність семантичних фільтрів призводить до інформаційного перевантаження, тиску та загибелі системи, що не здатна переробити та використувувати інформацію, яка надходить ззовні. Селекціонована інформація коректується відповідно до ціннісних орієнтацій суб'єкта, які узгоджують її з тими смислами, що мають значення особисто для нього, а також мають статус соціально значимого смислу (наприклад, культурні норми, моральні тощо). Відібрана та опрацьована таким чином інформація залишається у вигляді знань як форми концентрації смислів, якими оперує особистість у процесі свого формування та самоздійснення³¹².

Особливістю інформаційних процесів в соціальних системах є те, що соціальна інформація набуває знакової форми. Інформація, яка циркулює в семантичному континуумі, повинна мати форму. Такою формою є текст – система знакових елементів, що має за мету вирішення завдання конкретної взаємодії. «Текст є одиницею спілкування... і взаємодії... його призначення нести смисл, організувати соціальний простір у модусі знакового спілкування, координувати діяльність людей»³¹³. Текст виступає формою, в яку організовується інформація, а смисл – її змістом, бо він відбиває знання і установки людини, визначається нормативним змістом пануючих в семантичному світі значень.

³¹¹ *Налимов В. В.* Реальность нереального / В. В. Налимов, Ж. А. Дрогалина. – М. : Изд-во «МИР ИДЕЙ», АО АКРОН, 1995. – С. 42.

³¹² *Мартинюк С. Є.* Генезис інформаційної цивілізації : монографія [Електронний ресурс] / С. Є. Мартинюк. – Запоріжжя : Просвіта, 2002. – 192 с. – Режим доступу : http://npu.edu.ua!/e-book/book/html/D/ispu_ksue_Martunyk_Inf_cuv/Martunyk. ; *Мартинюк С. Є.* Генезис інформаційної цивілізації: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / С. Є. Мартинюк. – Запоріжжя, 2001. – 20 с.

³¹³ *Храпова В. А.* Человек в системе семантического бытия / В.А. Храпова // Личность. Культура. Общество. – 2005. – Вып. 2 (26). – С. 246.

Механізм взаємодії можна пояснити на основі гено- і фенотексту³¹⁴. Взаємодію в структурі генотексту варто наділити, насамперед, характеристиками дискурсу узагальнення, а фенотексту, відповідно, – упорядкування. Мається на увазі, що фенотекст, який продукується ЗМІ, постає перед суб'єктом як обов'язковий або майже обов'язковий зразок для наслідування, як сукупність критеріїв, що нав'язуються йому об'єктивно і визначають його життєдіяльність згідно з установленим порядком. Натомість генотекст, що кожного разу активізує телеглядач, є ніби заздалегідь призначений для різноманітних узалежнень суб'єкта від конкретних умов, узгодження ним своєї життєдіяльності з нормами й зразками фенотексту.

Фенотекст – це порядок, який існує до індивідуального суб'єкта та існуватиме після нього, порядок, до якого потрібно приєднатися і якого необхідно досягти. Генотекст – це те, як індивідуальний суб'єкт, телеглядач, виконує цю функцію, як він постає перед іншими і перед самим собою, які зв'язки встановлюються між ним та іншими суб'єктами в процесі спільного із медіа створення і перетворення фенотексту.

Н. Луман у своїй відомій праці «Влада» пише: «Влада стає більш могутньою, якщо вона виявляється здатною домагатися визнання своїх рішень при наявності привабливих альтернатив чи дії бездіяльності. Зі збільшенням свободи вибору підлеглих вона підсилюється»³¹⁵. Владу Інтернету і ЗМІ за силою впливу на людину можна прирівняти до таких потужних мотивацій, як істина і гроші. Саме це й зазначає Н. Луман: «Теорія засобів комунікації в якості теорії влади володіє тією перевагою, що відкриває можливість порівняння влади з комунікативними засобами інших видів, наприклад, з істиною або грошима»³¹⁶.

Так, наприклад, В. Биченков з цього приводу пише: «Вийшовши за межі свідомості, ставши матеріально закріпленим текстом, духовний продукт набуває самостійності навіть стосовно свого творця. У такому вигляді він виявляється здатним виконувати роль посередника у відносинах і зв'язках між людьми. Текст – це фактично відчу-

³¹⁴ *Калина Н. Ф.* Лингвистическая психотерапия / Н. Ф. Калина. – К. : Ваклер, 1999. – С. 251–252.

³¹⁵ *Луман Н.* Власть / Н. Луман. – М. : Праксис, 2001. – С. 17–18.

³¹⁶ *Луман Н.* Власть / Н. Луман. – М. : Праксис, 2001. – С. 11.

жена форма соціальної дії, тобто сама дія, відчужена від свого суб'єкта, і тому здатна викликати зміни в свідомості і поведінці іншого суб'єкта з відомим часовим лагом»³¹⁷.

Далі можна уявити собі, що в суспільстві знань основу складає генотип, що має чарункову будову, оскільки елементами генотипної інформації виступає окрема особистість. Разом вони, окремі джерела людського розуму, здатного до творчої рефлексії, складають Планетарну особистість. Така особистість перетвориться дійсно на одноособного, тобто Планетарного суб'єкта, що зможе ефективно рефлексувати лише на стадії введення у дію штучного інтелекту.

За такої умови, мислення окремої людини інтегрується з мисленням інших, і планетарна спільнота, досягнувши 15–20 мільярдів осіб, набуде принципово іншого стану і досягне, за Тейяром де Шарденом, точки «Омега». У цьому йому має сприяти Планетарна свідомість, що, за Тейяром де Шарденом, має сприйматися як ступінь розвитку свідомості, що прогресує від філогенезу до колективної свідомості.

З огляду на це нововведення, варто передбачати, що буде введена планетарна мова³¹⁸, оскільки цього потребує застосування штучного інтелекту. Наразі інтенсивно створюються штучні мови³¹⁹.

Дослідження мови, що є знаковою системою, налічує сьогодні велику кількість робіт як у галузі мовознавства, так і в сучасних комунікативних, психолінгвістичних і семіотичних теоріях. Окремо в цих дослідженнях можна виокремити праці, присвячені аналізу штучних мов. Серед них варто згадати, наприклад, «творців» штучних мов (Р. Декарта і Г. В. Лейбніца, І. Шлейхера, Л. Заменгофа та ін.); вивчення міжнародних штучних мов (есперанто та ін.); спроби створення класифікацій знакових систем, що включають також і штучні мови (наприклад, С. Гриньов, А. Кравченко, Е. Кубрякова, А. Хроленко, В. Бондалетов та ін.).

³¹⁷ Быченков В. М. Институты: Сверхколлективные образования и безличные формы социальной субъективности / В. М. Быченков. – М. : Российская академия социальных наук, 1996. – С. 757.

³¹⁸ Планетарный язык [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.neoesoterik.org/teoria-evolucii/mezhdunarodnyj-azyk>. – Заголовок з екрана.

³¹⁹ Крохмаль Н. В. Штучна мова в контексті дослідження соціального метаболізму [Електронний ресурс] / Н. В. Крохмаль // Ноосфера і цивілізація. – № 1 (13). – С. 42–46. – Режим доступу : <http://ea.donntu.edu.ua/handle/123456789/23106>.

Сьогодні одним із найпоширеніших напрямів на Заході є філософія мови, яка досліджує мову як ключ до розуміння мислення і знання (праці Я. Хинтіки, Дж. Серла, Д. Даннета та ін.), а також комунікативна парадигма (К.-О. Апель, Ю. Габермас, Д. Бюлер, В. Кульман, П. Ульріх, М. Рідель та ін.).

В українській філософській думці також з'являються праці, присвячені дослідженню філософії мови (згадати хоча б підручник Ф. Бацевича «Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень»³²⁰, або ж монографію Н. Ашиток «Мовна картина світу в філософсько-освітньому аспекті»³²¹ та ін.).

Поряд з цим, мову як засіб комунікації аналізують у контексті теорій обміну: міжкультурного (наприклад, дослідження О. В. Дводненко «Соціальна комунікація в контексті міжкультурного обміну»³²²), інформаційного обміну (наприклад, дисертація Ф. І. Розанова «Соціальна взаємодія як інформаційний обмін»³²³, інформаційного метаболізму³²⁴ (психологічні теорії соціоніки, психолінгвістика тощо).

Обміном, на думку більшості вчених, є і соціальний метаболізм, який аналізують як міжсистемний обмін у ресурсній, економічній, інформаційно-культурній сферах (В. Василькова) і визначають як інформаційний обмін, не вивчаючи, або ж ігноруючи речовинно-енергетичний обмін, що лежить в основі метаболізму в біології. Як показує побіжний огляд стану наукової розробленості проблеми, аналіз штучних мов і соціального метаболізму здійснюється в розрізі теорії комунікації, теорії обміну та символічного інтеракціонізму.

Якщо ж розглядати соціальний метаболізм з мовної позиції, то цей термін можна, на наш погляд, віднести до штучних мов, а саме:

³²⁰ Бацевич Ф. С. Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень / Ф. С. Бацевич ; підручник. – 2-ге вид., стереот. – К. : Академія, 2011. – 240 с.

³²¹ Ашиток Н. І. Мовна картина світу в філософсько-освітньому аспекті : монографія / Надія Ашиток ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Дрогобич : [РВВ ДДПУ ім. І.Франка], 2011. – 250 с.

³²² Дводненко Е. В. Социальная коммуникация в контексте межкультурного обмена : Дис. ... канд. социол. наук : 22.00.06 / Дводненко Елена Витальевна. – Курск, 2004. – 201 с.

³²³ Розанов Ф. И. Социальное взаимодействие как информационный обмен : диссертация ... кандидата философских наук : 09.00.11 / Розанов Филипп Иванович. – Новосибирск, 2010. – 143 с.

³²⁴ Букалов А. В. Интегральный тип информационного метаболизма США [Електронний ресурс] / А. В. Букалов // Соционика, ментология и психология личности. – 1998. – № 5. – Режим доступу : <http://www.socionics.ibc.com.ua/t/as2-598.html#top>.

до інформаційних, тобто до мов, що використовуються в різних системах обробки інформації. Але прийшовши з мови до соціальних наук і філософії, соціальний метаболізм перетворив штучну мову на свій засіб обміну. Не дивлячись на велику кількість досліджень із зазначеної теми, залишається питання взаємозв'язку і взаємовпливу штучних мов і соціального метаболізму один на одного. Саме визначення взаємодії і взаємозалежності цих понять є ключовою проблемою нашого дослідження. Оскільки штучні мови більше презентовані в різних науках і теоріях, то звернемося до узагальнення існуючих сьогодні класифікацій та основи їх формування.

Тож у сучасній літературі не даремно обговорюється питання про особливості пізнавальної інфраструктури суспільства, що переживає культурний злам, а тому – «дивного суспільства»³²⁵. Так, наприклад, наголошуються тенденції, названі когнітивною інфляцією сфери виробництва знань, табуванням когнітивної різноманітності, технологічною ізоляцією економіки знань. Перша тенденція виявляється в соціокультурній і економічній сферах функціонування сучасної науки, де утворюється когнітивна ієрархія з високим статусом власників інтелектуального капіталу, що одночасно домінують в економічній і політичній сферах, а нижній рівень належить власне вченим, «новому пролетаріату», що виробляє знання. Захоплення когнітивного статусу непрофесіоналами деформує ціннісну сферу і культурні механізми виробництва знання.

Продуктом такої тенденції – становлення інформаційної цілісності світсистеми – є інформаційне суспільство. ЮНЕСКО вважає, що поняття єдиного глобального інформаційного суспільства, що найчастіше використовується для опису нинішніх тенденцій або характеристики бажаного майбутнього, не враховує повною мірою потенційної ролі інформаційної і комунікаційної революції в розвитку людства, не відображає того бачення соціального і гуманітарного розвитку, який став можливим завдяки застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій.

Вирішенням цього методологічного казусу, на думку експертів ЮНЕСКО, стало використання концепції «суспільств знань» або

³²⁵ Карпов А. О. «Странное общество» и производство знаний / А. О. Карпов // Эпистемология и философия науки. – М., 2007. – Т. XI. – № 1. – С. 169–185.

«суспільств, заснованих на знаннях». Сьогодні міжнародні гуманітарні організації схильні вважати «суспільство знань» важливою ідеєю, на якій можуть ґрунтуватися програми розвитку сучасного суспільства.

Найчіткіше позиція ЮНЕСКО щодо питання співвідношення інформаційного суспільства і суспільства знань представлена в інтерв'ю заступника Генерального директора ЮНЕСКО з питань комунікації і інформації пана Абдул Вахід Хана. У відповідь на запитання, чим концепція «суспільства знань» відрізняється від концепції «інформаційного суспільства», і чому у світі, де 80 % людей не мають доступу до базових структур телекомунікацій, суспільства знання є ключем до кращого майбутнього, він сказав: «Насправді ці два поняття є взаємодоповнюючими. Інформаційне суспільство є функціональним блоком суспільства знань. На нашу думку, концепція інформаційного суспільства пов'язана з ідеєю «технологічних інновацій», тоді як поняття «суспільство знань» охоплює соціальні, культурні, економічні, політичні і економіко-правові аспекти перетворень, а також більш плюралістичний, пов'язаний з розвитком, погляд на майбутнє. З моєї точки зору, концепції «суспільства знань» варто надати перевагу відносно концепції «інформаційне суспільство», оскільки вона краще відображає складність і динамізм змін, що відбуваються»³²⁶.

Неважко побачити, що саме застосування терміна «суспільства знань» в програмних документах ЮНЕСКО і в доповідях її найвпливовіших речників має виразні ідеологічні цілі і спрямоване на розв'язання протиріч, що притаманні саме інформаційній стадії розвитку людства, і тісно пов'язаних з нею процесів глобалізації. Проте «суспільства знань» все ще залишаються новим суспільним ідеалом.

Дотичною до ідеї суспільства знань є концепція «суспільства, що навчається» (learning society). Зазначена ідея увійшла до наукового обігу завдяки працям Р. Хатчинсона і Т. Хусейна, позначивши новий тип суспільства, де набуття знань не обмежується ані стінами освіт-

³²⁶ На пути к обществам знаний: Интервью с заместителем Генерального директора ЮНЕСКО по вопросам коммуникации и информации г-ном А. В. Ханом // Наука в информационном обществе: информационное издание / сост. Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. – СПб., 2004. – С. 23–24.

ніх установ (у просторі), ані завершенням початкової освіти (у часі) – концепція навчання впродовж усього життя. Як зазначає Едгар Фор у доповіді «Вчитися існувати: світ освіти сьогодні і завтра» (1972 р.), «освіта більш не є привілеєм будь-якої еліти, ні фактом приналежності до будь-якої вікової категорії: вона, швидше за все, відноситься до всього співтовариства в цілому і до тривалості існування індивідуума»³²⁷.

Життєдайність суспільства знань залежить від інтенсивності інформаційного обміну, тобто інформаційного метаболізму, що забезпечує життєдайність світсистеми шляхом перетворення її на планетарний соціальний організм. Потреба в ньому є цілком закономірною, оскільки трансформація традиційних і виникнення нових функцій держави викликали необхідність появи нових організаційних форм, зокрема, Електронного уряду.

Діалог культур відповідно до такого образу суспільства базується на тому, що індивідуалістична культура вмирає, а їй на зміну приходять культура групова. Груповим, інтерсуб'єктивним стає мислення, творчість, відчуття. Істина в такому суспільстві також стає інтерсуб'єктивним процесом. Соціальні якості суб'єктів змінюються в такому суспільстві зі змінами культурного контексту, що створюється внаслідок спільних експресивних дій та оцінок ситуації.

Перехід на новий якісний рівень структурної організації відбудеться лише тоді, коли інтенсивність використання відіграє роль організатора у системі, яка буде достатньо великою для того, щоб зменшити ентропію у системі і перевести її в новий стійкий стан, сприяти формуванню порядку з хаосу, – як зазначає І. Пригожин³²⁸.

Але існує і протилежний підхід, що представлений, наприклад, у працях Ж. Еллюля, в яких обґрунтовується, що провідною ознакою інформаційного суспільства є його анархічний характер щодо традиційних суспільних інституцій³²⁹. Дослідження Р. Барбрука,

³²⁷ К обществам знания: Всемирный доклад ЮНЕСКО. – Париж : Изд-во ЮНЕСКО, 2005. – С. 59.

³²⁸ Пригожин И. От существующего к возникающему. Время и сложность в физических науках / И. Пригожин; пер. с англ.; под. ред. Ю. Л. Климонтовича. – М. : Наука, 1985. – 338 с.

³²⁹ Аршинов В. И. Методология сетевого мышления: феномен самоорганизации / В. И. Аршинов, Ю. А. Данилов, В. В. Тарасенко // Онтология и эпистемология синергетики. – М. : ИФРАН, 1997. – С. 101–119.

Дж. Барлоу, Е. Камерона, Х. Шрадера, Д. Іванова і інших показують, що ідея зниження статусу державності і всіх традиційних комунітарних форм є точкою напруги в ідеологемі інформаційного суспільства.

Інформатизація суспільства – це процес, у межах якого соціальні, технологічні, економічні, політичні і культурні механізми тісно пов'язані між собою. Інформатизація є процесом прогресивно нарастаючого використання інформаційних технологій з метою виробництва, переробки, зберігання і поширення інформації, особливо знань. Наслідком цього є виникнення інформаційного суспільства, що знаменує радикальне перетворення не лише виробничих структур і технології, але, головним чином, соціальних і економічних стосунків, а також побуту, культури і духовного життя.

Своєрідним підпроцесом інформатизації є медіатизація. Її призначення полягає в створенні і поширенні новітніх систем колективного і особистого зв'язку, що забезпечують у своїй сукупності доступ будь-якого індивіда до джерел інформації, форм особистого, міжособового і групового спілкування. З філософського погляду, медіатизація сьогодні перестає бути тривіальним інженерно-технічним явищем і знаходить особливий гуманістичний сенс, що відображає глибинні зрушення в культурогенних механізмах людської цивілізації. Сила засобів масової комунікації полягає в тому, що вони надають найрізноманітнішу інформацію про природу і суспільство, без якої людина, як втім і суспільство в цілому, не в змозі здійснювати свою життєдіяльність»³³⁰.

Але не завжди наявність діючої технології виступає ознакою структуризації інформаційного суспільства. Більш значимим фактом є трансформація суспільної свідомості і набуття нею рис інформаційної. Характерними рисами інформаційної свідомості є переважно науковий світогляд, що характерний для її носіїв, усвідомлення ролі інформаційних взаємодій у суспільній практиці, сприйняття цінностей інформаційного суспільства, таких, наприклад, як цінність інформації як ресурсу, цінність вільного руху інформації, цінність на-

³³⁰ Попов А. А. Институциональные параметры информационного общества (технологический, научный, социальный, антропологический) : автореф. дис. ... канд. фил. наук. специальность 09.00.11. – социальная философия / А. А. Попов; Чувашский государственный университет им. И. Н. Ульянова. – Чебоксары, 2007. – С. 7–8.

вчання протягом життя тощо. Цінність інформації може виступати як базова, а право на доступ до інформації може розглядатися як підстава ідеології інформаційного суспільства.

Дж. Барлоу зазначає, що «в епоху мережевого обміну інформацією відбувається трансформація стосунків владарювання і капіталізації, при цьому орієнтація суспільства на зміцнення системи державності, що склалася, збереження прав власності і принципів формального закономірності виявляється необґрунтованою... Закономірність антропогенного розвитку полягає в посиленні залежності форм соціальної адаптації від інтенсивності процесів інформаційного звернення. Цей процес визначається акселерацією соціального часу, що обумовлює прогресуючі зміни в механізмі трансляції цінностей культури. Детермінація капіталу невідчутними цінностями, включаючи і цінність часу, веде до індивідуалізації виробництва, праці, сфери розподілу і комунікацій. Він є одним із компонентів загальної програми глобальної ресурсорізації інформації. Нова парадигма життєвого середовища вишиковується на абсолютизації вільного обміну ідеями і образами у світовому електронному середовищі. При цьому пріоритет обміну ідеями ставиться вище, ніж державність як феномен, що історично склався, і навіть багато в чому протиставляється йому»³³¹.

На нашу думку, наявність розвиненого інформаційного суспільства не означає повного руйнування держави, а лише трансформацію її ролі і традиційних методів впливу: від патерналістської держави до держави партнерського типу, від жорстокого розподілу ресурсів до клієнтоорієнтованої (сервісної) держави. Необхідно зазначити, що, оцінюючи рівень розвитку інформаційного суспільства крізь призму ступеню публічності представників державної влади та прозорості функціонування її органів, що виражається, зокрема, і мірою представленості інформації про них в комунікаційних мережах (зокрема, електронних ЗМІ – телебачення, Internet), можна простежити наявність значної кількості авторитарних режимів, диктаторських урядів, що підтримують тероризм, які охоче використовують інформаційно-комунікаційні технології для пропаганди своїх сумнівних

³³¹ Барлоу Дж. Экономика сознания в глобальной Сети / Дж. Барлоу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.russ.ru/netcult/99-03-26/barlow.htm>. – Заголовок з екрана.

цінностей та здійснення акцій залякування. Інформаційні технології використовуються ними і для здійснення різних терористичних операцій.

Отже, виникає питання: яким чином можна виокремити критерії розвитку інформаційного суспільства в його політичному вимірі. Критерієм розвитку економічного виміру інформаційного суспільства, на думку авторів «10 фундаментальних принципів інформаційного суспільства», є переконання, що «використання цифрових технологій повинне підсилювати роль підприємств як освітніх організацій, що сприяють підприємництву, акумуляції знань, оновленню навиків, і таким чином збільшити продуктивність, доходи і зайнятість. Підприємства повинні використовувати інформаційно-комунікаційні технології для стимулювання інновацій, скорочувати вартість операцій і отримувати вигоду від використання мереж. Для підтримки цього процесу уряду необхідно стимулювати послуги, прикладні програми, засновані на широкодоступній інфраструктурі широкопasmової мережі, і стимулювати партнерство державно-приватного сектора»³³².

Втім, існує думка, що в інформаційному суспільстві виробництво ідей, змістом яких є інформація, не є економічним процесом, що регламентується відносинами власності. «Роль ідеї, не скутої панциром матеріальної форми в електронному просторі, розглядається як основний етичний імператив інформаціоналізму. Декларація незалежності кіберпростору будується на утвердженні абсолютної свободи для ідеї, істинність якої здатна відстояти сама себе... Процес переміщення творінь розуму в колективне середовище в умовах розвитку мережевих технологій отримує велику незалежність від матеріальних форм втілення і заохочення. У попередні історичні епохи людина пов'язувала всі форми передачі думки з пошуком засобів для її матеріального втілення, мимоволі долучаючись до обмінних процесів, пов'язаних з трансформаціями капіталу»³³³. «За-

³³² Предполагаемые результаты Бухарестской Пан-европейской конференции в подготовке к ВСИО: 10 фундаментальных принципов информационного общества [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ar.gov-murman.ru/vectors/egov/norm.shtml?id=7>. – Заголовок з екрана.

³³³ Нургалева Л. В. Дихотомия статусной и внестатусной культуры в условиях развития сетевого общества [Електронний ресурс] / Л. В. Нургалева // Гуманитарная информа-

вдяки цифровій технології, інформація відривається від матеріального плану, де завжди знаходили своє визначення закони про власність усіх видів»³³⁴.

Інформаційна єдність світової спільноти на генетичному рівні визначається наявністю соціальної пам'яті, що функціонує також як інформаційний потік, який, проте, спрямований не лише між учасниками соціальних взаємодій, які перебувають в одному часовому вимірі, але й між поколіннями, і визначає можливість функціонування людської спільноти та виступає передумовою її розвитку; на структурному рівні підставою утворення цілісної надсистеми стає принцип мережовості; спільний образ майбутнього для світової спільноти може сформуватися внаслідок трансформації інфосфери в ноосферу, що сприяє пошуку спільних підстав існування світової спільноти, яка об'єднує суб'єктів, що є представниками різних культур, належать до різних цивілізаційних типів, і з огляду на це, є носіями різних, інколи прямо протилежних ціннісних систем. Названі рівні інформаційної єдності утворюють її систему.

Становлення інформаційної єдності світової спільноти забезпечується завдяки її інфраструктурним підставам, що включають розгалужену систему інститутів та відповідних їм організацій, що забезпечують можливість найбільш повної реалізації принципу інформаційності в житті сучасного соціуму.

На фенотипному рівні – це визначається мірою використання ноосфери. Основоположники концепції ноосфери не залишили після себе закінченого вчення – звідси численні і часто суперечливі тлумачення самого поняття. Разом з терміном «ноосфера» для позначення усієї сукупності процесів, пов'язаних з розумною діяльністю людини на планеті, пропонувалися також і терміни: «Інтелектосфера» (А. Гумбольдт), «Техносфера» (А. Ферсман), «Пневматосфера» (П. Флоренський), «Семіосфера» (Ю. Лотман), «Антропосфера» (Д. Анучин)³³⁵.

тика: открытый междисциплинарный электронный журнал. – Вып. 1. – Режим доступа : <http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/1/nurgalieva.htm>. – Заголовок з екрана.

³³⁴ Барлоу Дж. Экономика сознания в глобальной Сети [Електронний ресурс] / Дж. Барлоу. – Режим доступа : <http://www.russ.ru/netcult/99-03-26/barlow.htm>. – Заголовок з екрана.

³³⁵ Беззубцева Н. А. Ноосферное знание в современной научной картине мира / тема диссертации и автореферата по ВАК 09.00.01, кандидат философских наук Беззубцева,

Проте саме термін «ноосфера» виявився найбільш змістовним і перспективним. Учені по-різному визначають поняття «ноосфера»: це і «новий покрив», «мислячий пласт», який, зародившись у кінці третинного періоду, розгортається над світом рослин і тварин, – поза біосферою і над нею (П. Тейяр де Шарден); це вища стадія розвитку біосфери, пов'язана з виникненням і становленням у ній цивілізованого людства, з періодом, коли розумна людська діяльність стає головним визначальним чинником розвитку на Землі (В. Вернадський); це такий стан біосфери, за якого розумна діяльність людини стає вирішальним чинником її, біосфери, розвитку (С. Залигін). Аналізуючи уявлення В. Вернадського про ноосферу, Е. Гірусов висловив думку, що це перетворена людьми біосфера відповідно до пізнаних і практично освоєних законів її будови і розвитку.

Відсутність чіткого визначення ноосфери обумовлена тим, що дослідження цієї проблеми не були завершені авторами³³⁶. З іншого погляду, поняття «ноосфера» дуже багатозначне: це і мрія, і надія, і «ера світлого майбутнього людства» (В. Вернадський), і «епоха ноосфери» (Н. Моїсеєв), і «острови», і «регіони» (А. Урсул), і «культура радості» (Г. Аксьонов), і «висоти ноосфери» (С. Трофімов). Така сила ідей видатного свівітчизника В. Вернадського: від його вчення про геологічну діяльність людини до цілої епохи майбутнього часу.

Ноосферні дослідження нині будуються на основі еволюційно-синергетичної парадигми. Ми розділяємо думку учених про те, що для забезпечення нашого майбутнього потрібне виконання умов ко-еволюції (єдність суспільства і природи), бо людина може існувати тільки в біосфері, параметри якої відповідають дуже жорстким умовам.

Перехід у ноосферу означає кардинальну перебудову не лише самої громадської структури людства, але і усього характеру його еволюції. Людям доведеться підпорядкувати своє життя новим і ду-

Нина Александровна /Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/noosfernoe-znanie-v-sovremennoi-nauchnoi-kartine-mira>.

³³⁶ Зельманов А. Л. Многообразие материального мира и проблема бесконечности Вселенной [Електронний ресурс] / А. Л. Зельманов // Бесконечность и Вселенная. – М. : Наука, 1969. – С. 3–106. Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/noosfernoe-znanie-v-sovremennoi-nauchnoi-kartine-mira#ixzz2vxKpmBI1>. – Заголовок з екрана.

же жорстким обмеженням. По суті, створити нову (ноосферну) моральність, культуру, побудувати ноосферні стосунки, сформувані ноосферний світогляд і наслідувати їх у своєму повсякденному житті.

Це буде абсолютно новий етап еволюційної історії виду *Homo sapiens*, оскільки основою пристосування людини стає її вміння жити в злагоді з природою. А це, як ми вважаємо, непросте завдання для людства, що зруйнувало ці зв'язки досить швидко і без жалю. Тому проблема переходу в ноосферу нам уявляється процесом складнішим, ніж його бачили творці цього вчення. Адже саме зараз, на зламі історії цивілізації, на порозі нової ери, розуміння логіки історичного процесу, його філософського осмислення, вироблення нової парадигми планетарного і космічного світогляду потрібно людям більше, ніж коли б то не було.

Для того, щоб оволодіти новим способом організаційного буття, планетарній спільноті потрібно опанувати новий вид культури. Як складову культури інформаційного суспільства розглядають інформаційну культуру. Зокрема С. Грипич зазначає, що «в період переходу до інформаційного суспільства необхідно підготувати людину до швидкого сприйняття і обробки великих об'ємів інформації, оволодіння нею сучасними засобами, методами і технологією.

Крім того, нові умови праці породжують залежність інформованості однієї людини від інформації, надбаної іншими людьми. Тому вже недостатньо уміти самотійно освоювати і накопичувати інформацію, а варто вчитися такій технології роботи з інформацією, коли готуються і приймаються рішення на основі колективного знання. Йдеться про те, що людина повинна мати певний рівень культури поведінки з інформацією.

Інформаційна культура – вміння цілеспрямовано працювати з інформацією і використовувати для її отримання, обробки і передачі комп'ютерну інформаційну технологію, сучасні технічні засоби і методи. Для вільної орієнтації в інформаційному потоці людина повинна володіти інформаційною культурою як однією зі складових загальної культури»³³⁷.

³³⁷ Грипич С. П. Інформатизація сучасного суспільства: стан, проблеми, перспективи / С. П. Грипич // Філософія. Педагогіка. Суспільство: зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. – 2012. – Вип. 2. – С. 287.

Особливості інформаційної культури розглядає також В. Кушерець: «В інформаційному суспільстві має бути вироблена певна інформаційна культура. У принципі, знання лежать в основі будь-якої культури: живі, безпосередні – або опредметнені, тобто втілені в механізми, машини, архітектурні споруди, електронні системи тощо, а також у вигляді технологій, алгоритмів, дій, рішень. Інформаційна культура виникає уже тоді, коли суспільство нагромаджує знання про знання та про інформацію, коли ми осмислюємо й простежуємо ті процеси, які відбуваються на когнітивному, пізнавальному рівні. З'являється певний прошарок людей – когнітаріат. Це, як уже зазначалося, люди, що виробляють знання, управляють знаннями, розподіляють та організують їх відповідним чином»³³⁸.

Формування нового типу цілісності сучасного людства на засадах інформаційної єдності, яка є атрибутивною властивістю інфосфери, нині є ще недосяжною метою, оскільки процеси інформаційного руху та інформаційного обміну в усіх соціальних системах, незалежно від рівня їхньої складності, опосередковуються когнітивними операціями. Когнітивний процес передбачає не автоматичне сприйняття інформації, а усвідомлення її, тобто сприйняття крізь призму наявного соціального досвіду, ціннісної системи, настанов та стереотипів свідомості.

Перетворення інфосфери на ноосферу передбачає активну інформаційну взаємодію між суб'єктами соціального світу з метою формування системи знань кожної особистості, які не обов'язково будуть результатом її власних пізнавальних зусиль, а можуть стати наслідком дзеркального відображення знання іншого суб'єкта, що здатен до більш адекватного перетворення конкретної інформації. Знання, що сприймається таким чином, може бути визначене як неявне знання, що сприймається на свідомому рівні. Використання «чужого знання» як віддзеркалення, не передбачає проміжного переходу його до статусу інформації, і, відповідно, можливих викривлень, які відбуваються під час інтеріоризації. Можливою небезпечною може бути використання такої когнітивної операції для здійснення маніпуляцій свідомістю.

³³⁸ Кушерець В. І. Наукове просвітництво та інформаційна культура / В. І. Кушерець // Трибуна : Всеукраїнський громадсько-політичний і теоретичний журнал Товариства «Знання» України і Спілки журналістів України. – 2004. – № 9/10. – С. 17.

Зростання ролі інформаційного виміру суспільних взаємодій в процесі історичного розвитку дозволяє розглянути інформаційний чинник як провідний у функціонуванні сучасного суспільства.

Як висновки до цього підрозділу можна зазначити, що тенденція до становлення інформаційної цілісності відіграє ключову роль у становленні нової цілісної світсистеми, оскільки:

по-перше, цілісність є атрибутивною властивістю планетарного інформаційного семантичного поля, що утворюється природним шляхом у просторі інфосфери, більше того, у просторі ноосфери. Структурно вона, інформаційна цілісність, утворюється завдяки інформаційному обміну смислами, у якому беруть участь людина і суспільство, що аргіогі є цілісними утвореннями, оскільки перебувають у суб'єктивованій і об'єктивованій формі, а тому вступають в органічну соціальну взаємодію шляхом обміну фенотипною інформацією за сприяння мережевості і мережевого суспільства;

по-друге, рушійною силою і джерелом перетворень є Планетарна особистість як головний виконавець і як системоутворюючий чинник нового планетарного буття, зокрема, організатор і виконавець системи управління соціальним розвитком світової спільноти. Це привело до того, що соціальний вплив спадкової аристократії поступається впливу менеджерів і експертів;

по-третьє, атрактором інформаційного метаболізму є соціальні комунікації, що забезпечують соціальну взаємодію людей між собою за допомогою обміну текстами, що циркулюють каналами соціальних комунікацій, особливо Інтернету і ЗМІ, і сила їх кратологічного впливу на людину дорівнює впливу істини і грошей;

по-четверте, параметром порядку в такому горизонті структурних і функціональних перетворень є наукові знання про планетарне буття, універсальним інструментом – планетарна мова завдяки смислам, що закладені у її семантичні одиниці, а саме: ідеали суспільного розвитку. Посилення організаційної ролі знаннєвого компонента буття планетарної спільноти протягом ХХІ століття настільки відчутне людиною, що мова зайшла про формування суспільства знань як першого етапу становлення інформаційного суспільства;

по-п'яте, кінцевим продуктом цієї тенденції є інформаційний метаболізм, що забезпечує життєдайність світсистеми, перетворення її на органічну цілісність, планетарний соціальний організм, що вже

сьогодні ставить питання про кристалізацію особливого прошарку населення планети, здатного до наукового управління соціальним розвитком. У літературі йдеться про менеджерів планетарного масштабу: меритократію, ноократію, раціократію, інетократію, нетократію, езократію та ін.

Далі ми логічно маємо перейти, зрештою, до аналізу третьої провідної тенденції ХХІ століття, що саморозгортається у площині організаційного буття планетарної спільноти, предметом якої є управління організаційною взаємодією двох вищерозглянутих тенденцій структурного і функціонального спрямування, оскільки тільки разом вони системно відтворюють ландшафт глобалізаційного перетворення нашого повсякденного буття.

3.4. Тенденція до становлення організаційної цілісності планетарної спільноти і потреба в глобальному управлінні світсистемою

Завданням цього підрозділу є вивчення тенденції саморозгортання організаційної основи буття планетарної спільноти, у горизонті якої дослідити дію як атрактора організаційно-владних перетворень – демократію, параметрів порядку – Світову владу, кінцевих продуктів – розподіл Світової влади між гілками законодавчої, виконавчої, судової і недержавної влади, що свідчать про становлення кратологічної єдності нового світоустрою.

Тож ми маємо намір довести, що у організаційній площині життєдіяльності планетарної спільноти існує гостра потреба глобалізації влади аж до повного саморозгортання Світової влади, що означає створення світових органів управління, а саме: Світової держави і Світового уряду за безпосередньої участі Світового громадянського суспільства і під тиском кратологічної активності Планетарної особистості. Це означає, що демократія виступає параметром управління в цьому синергетичному процесі становлення організаційної єдності планетарної спільноти.

Соціальна потреба нового світового порядку загострювалась давно, і тому далеко не випадково, що упродовж усього ХХ століття були зафіксовані футуристичні пориви до нового організаційного устрою світового ладу: їх діапазон – від ідеї і практики перманентної комуністичної революції, що реалізувала себе, врешті-решт, в

аморфному організмі «світової соціалістичної системи», до не надто виразних, але досить похмурих планів встановлення на планеті нацистського «*Ordnung*'а»³³⁹.

До цього його підштовхували світові кризи, що потребували цілорационального організаційного втручання з боку планетарної спільноти. Всеохопні катаклізми ХХ ст., що його газета «Нью-Йорк Таймс» назвала «століттям Сатани»³⁴⁰, спричинили стрімке наростання різнопланового духовного і соціально-політичного досвіду людства. Вчитуючись у невитравний слід часу, бачимо злу систему речей: «У старому світовому порядку з'явилися розлами, і він розповзається» під дією «безприкладних економічних, соціальних і культурних струсів»³⁴¹.

Про структурну кризу світосистеми по-різному пишуть відомі експерти. Хав'єр Перес де Куельяр вбачає джерело конфліктів у цинічному й негнучкому ставленні до розмаїття, «за що безвинні люди платять страшну ціну відчаю та гніву»³⁴²; Сергій Аверінцев (Росія) наголошує на абсурдному синкретизмі капіталістичних і марксистських реліктів, «коли «Форд», «Фрейд» і «Маркс» – рівною мірою сакральні слова безбожного людства»³⁴³; Збігнев Бжезінський переконаний, що «світ відучився творити, думати, народжувати ідеї», він «озлиднів духовно»³⁴⁴; Федеріко Майор закликає «відтворити людину, якщо ми хочемо відтворити нову світову спільноту»³⁴⁵; Ейсюке Сакакібара говорить про кінець прогресу і про те, що «колишній Радянський Союз і США можна класифікувати як експериментальні держави, які забезпечували світ чітко обмеженими альтернативними ідеологіями прогресу»³⁴⁶; Ернесто Сабато (Аргентина) вдається до

³³⁹ Неклесса А. Логика глобальной трансформации [Електронний ресурс] / А. Неклесса. – Режим доступу : <http://mcgpi.narod.ru/MCGPI10.htm>. – Заголовок з екрана

³⁴⁰ New York Times. – 1995. – 26 January.

³⁴¹ Майор Ф. Зазираючи в майбутнє: коментар / Ф. Майор // Кур'єр ЮНЕСКО. – 1994. – Лютий. – С. 41.

³⁴² Кур'єр ЮНЕСКО. – 1996. – Листопад. – С. 6.

³⁴³ Аверинцев С. В защиту культуры стыда // Кур'єр ЮНЕСКО. – 1990. – Ч. 9. – С. 4.

³⁴⁴ Докладніше див.: Володин А. Проблема «западничества». Как она видится нам сегодня? / А. Володин // Свободная мысль. – 1994. – Ч. 7–8. – С. 19–31.

³⁴⁵ Майор Ф. Новая перспектива для людства: коментар // Кур'єр ЮНЕСКО. – 1996. – Березень. – С. 34.

³⁴⁶ Sakakibara E. The End of Progressivism // Foreign Affaire. – 1995. – September/October. – P. 8–14.

ширших узагальнень: «Неподільне панування Науки й Прогресу протягом більшої частини ХІХ і ХХ століть перетворило індивідуума на трибок у величезній машині. Теоретики як капіталізму, так і марксизму, сприяли поширенню сумної слави карикатурних поглядів на особистість як невід'ємну частку маси, таємниця душі якої зводиться до фізичних випромінювань, що піддаються обчисленню»³⁴⁷; Євген Сверстюк у властивій йому метафоричній манері ставить точний діагноз століттю, що минуло: «ХХ вік вражений недугою моральної та духовної слабості, що дрібнить його розумові сили і спотворює наукові ідеї. Кажуть, що морально-етичний розвиток людства відстає від бурхливого науково-технічного прогресу... Якби то так... Він заморожений. Мораль деградує в полоні засобів без високих цілей. Страшна епідемія ХХ віку – насильство, породжене втратою віри і миру в душі, виплід занепаду і відчаю»³⁴⁸.

Проблему становлення глобального управління планетарним розвитком окремо розглядав М. Шепелєв. Він зазначив, що «на користь ідей глобалізму та глобального управління приводяться різні аргументи, серед яких можна виокремити наступні:

- світове співтовариство являє собою функціонально взаємозалежну цілісну систему, що складається з безлічі підсистем різного рівня і конфігурації;
- у людства в ХХ столітті, особливо зі вступом в ядерну еру, з'явилися спільні інтереси, що вищі за будь-які приватні інтереси;
- спільні інтереси одержують моральну санкцію в новій універсальній системі цінностей, таких як мир, економічне благополуччя, соціальна і політична справедливість, екологічна безпека, самореалізація особистості;
- ці інтереси і цінності можуть бути виражені як загальні цілі людства, усвідомлення яких, насамперед політичною елітою, є необхідною передумовою розумного втручання в стихійні процеси суспільного розвитку»³⁴⁹.

³⁴⁷ *Сабато Е.* Віднайти здатність дивуватися / Е. Сабато // Кур'єр ЮНЕСКО. – 1990. – Жовтень. – С. 4.

³⁴⁸ *Сверстюк Є.* На землі, благословенній Апостолом / Є. Сверстюк. – Рим ; Люблин : Вид-во Свічадо, 1990. – С. 10.

³⁴⁹ *Шепелєв М. А.* Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку : монографія / М. А. Шепелєв. – К. : Вид-во «Генеза», 2004. – С. 95.

Не дивно, що саме кінець ХХ століття ознаменований новим сплеском космополітичного універсалізму. Один з провідних його представників Зб. Бжезинський вперше висунув тезу про необхідність створення системи глобального планування і довгострокового перерозподілу світових ресурсів, формування глобальної еліти і наднаціональної світової влади під політичним керівництвом США. Апофеозом космополітичного універсалізму можна вважати Хартію Землі, текст якої розроблявся десять років і був схвалений Міжнародною комісією з Декларації Землі при ЮНЕСКО в березні 2000 року. У ній викладені основні принципи сталого розвитку як «загальноприйнятні стандарти, якими повинні керуватися всі люди, організації, ділові кола, уряди і транснаціональні інститути і за якими повинна оцінюватися їхня діяльність»³⁵⁰.

Одним із засобів досягнення соціальної справедливості у сфері розподілу Світової влади ідеологи «нового гуманізму» вважали відмову від національного суверенітету. Зокрема, Я. Тінберген писав, що «справжню взаємозалежність не можна відокремити від суверенної незалежності, але надмірний упор на національний суверенітет, що існує в теорії і дуже обмежений на практиці, сіє паростки конфронтації, антагонізму і, в остаточному підсумку, війни»³⁵¹.

Ідеологи «нового гуманізму» як сучасного космополітизму висунули концепцію глобальної солідарності, загальної долі людства. Суть проголошеної ними революції «світової солідарності» полягає в трансформації свідомості, переорієнтації людей на гуманістичні цінності, унаслідок чого повинен з'явитися певний «новий глобальний етос», заснований на відповідальності і солідарності, а також має виникнути «новий стандарт гуманізму» як норма поведінки людини і характерна риса державної політики. Як наслідок буде створено новий міжнародний порядок і побудовано нове світове співтовариство.

Будучи прихильниками ідеї конвергенції, «нові гуманісти» вважали, що прийдешня універсальна цивілізація повинна буде поєднати риси різних політичних, економічних і релігійних систем. Основою для конвергенції бачилися принципи гуманізму. Вони ствер-

³⁵⁰ Хартія Землі (Текст) // Безопасность Евразии. – 2001. – № 2 – С. 400.

³⁵¹ Тинберген Я. Пересмотр международного порядка / Я. Тингберген; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1980. – С. 70.

дживали, що світ спершу потрібно підготувати до десуверенізації як першого кроку на шляху створення нового світового порядку, а згодом великі країни повинні показати приклад, в одnobічному порядку відмовившись від визначених специфічних аспектів свого суверенітету, а, зрештою, перейти до створення світового уряду»³⁵².

Далі ми маємо дати погляд С. В. Юрченка на те, які підходи до становлення організаційної єдності планетарної спільноти, що має взяти на себе управління соціальним розвитком світсистеми, викладені у його статті «Противоречия глобализации и взгляд в будущее»³⁵³. На думку цього автора, нині ідеї глобального управління структуруються в межах декількох основних підходів: управління світом єдиною наддержавою, міжнародною організацією, світовим урядом, сукупністю зусиль держав, міждержавних утворень, недержавних акторів. Тому нині існує декілька моделей організації глобального управління, яке, за наявності різних механізмів і рівнів, корелюють з геополітичною структурою світу, представленою декількома моделями.

Специфіку американського світопорядку історики Ч. Мейер і Г. Люндстад акцентували в категоріях «консенсусної імперії» і «імперії запрошення». Про «ліберальну гегемонію» говорить Джоуль Айкенберрі, підкреслюючи, що США «формуєть світопорядок і очолюють його, гарантуючи певні переваги іншим країнам в обмін на їх мовчазну згоду. На відміну від імперського, цей американський світовий лад визначається договорами, що регламентують правила гри між лідером і усіма іншими»³⁵⁴.

Країни тісно пов'язані економічно. Разом вони формують політичний порядок, який тримається на взаємовигідних торгових стосунках, щонайтіснішій взаємодії, цілій низці міжурядових інститутів і спеціальних робочих зв'язках. Це не імперія, це Новий світопорядок з лідерством США, який не має назви і історичних аналогів.

³⁵² Балабаева З. В. Идеология социального глобализма (Критический анализ доктрины Римского клуба) / З. В. Балабаева. – К. : Вища школа, 1989. – С. 138–139.

³⁵³ Юрченко С. В. Противоречия глобализации и взгляд в будущее [Електронний документ] / С. В. Юрченко. – Режим доступу: [//http://science.crimea.edu/zapiski/2012/philos_kulturo1/fil_24_3/002_yurchenko.pdf](http://science.crimea.edu/zapiski/2012/philos_kulturo1/fil_24_3/002_yurchenko.pdf). – Заголовок з екрана.

³⁵⁴ Икенберри Дж. Джон. Химеры империи: что такое новый американский миропорядок [Електронний ресурс] / Дж. Джон Икенберри. – Режим доступу: <http://www.inosmi.ru/print/209587.html>. – Заголовок з екрана.

Більшість дослідників солідарна і в тому, що Pax Americana – «світ по-американськи» – у часовому відношенні буде менш тривалим, ніж декому здавалося. Ще в 1994 р. Г. Кіссінджер зазначав, що в ХХІ столітті «Америка залишиться великою і могутньою країною, але нацією, на яку будуть рівнятися; «першою серед рівних», але проте однією з ряду подібних»³⁵⁵.

«Сьогоднішні імперії – власне, якщо вони не визнають себе такими – німічні, але з особливих причин, що відрізняють нашу епоху від попередніх, – підкреслює гарвардський професор Н. Фергюсон. – У випадку з американською імперією, її ефемерність пов'язана насамперед не з ворожістю скорених народів або загрозою з боку держав-конкурентів, а з внутрішньополітичними обмеженнями. Ці обмеження проявляються в трьох головних формах. Першу можна назвати «дефіцитом військ»... Другим стримуючим чинником для американської «неофіційної» імперії слугує бюджетний дефіцит США. Зрештою, і це, мабуть, найважливіше, американське суспільство сприймає імперську політику без ентузіазму»³⁵⁶.

Ще одна модель глобального управління пов'язана з формуванням світу, в якому роль арбітра виконує всесвітня організація, якою може виступити реформована ООН. Міркуючи про можливість формування світового уряду, І. Бестужев-Лада зазначає: «Якщо світовий уряд стане ширмою-маріонеткою вашингтонських бюрократів, то не варто і город городити. Але чи немає і тут реальної альтернативи такій перспективі? На наш погляд, така альтернатива є і зводиться до розвитку структур ООН так, щоб підвищити ефективність цієї організації без перетворення її на знаряддя американського диктату»³⁵⁷.

Проте, зазначає В. Іноземцев, «історія показує, що, втрачаючи здатність обмежувати дії своїх найбільш могутніх членів, міжнародна організація втрачає і сенс свого існування. З ООН це вже сталося,

³⁵⁵ Кіссінджер Г. Дипломатія / Г. Кіссінджер; пер с англ. – М.: Ладомир, 1997. – С. 737.

³⁵⁶ Фергюсон Н. Империя: срок годности ограничен [Електронний ресурс] / Н. Фергюсон. – Режим доступу : <http://www.inosmi.ru/print/230004.html>. – Заголовок з екрана.

³⁵⁷ Бестужев-Лада И. В. Глобальные проблемы современности и пути их решения [Електронний ресурс] / И. В. Бестужев-Лада. – Режим доступу : <http://mcgpi.narod.ru/MCGPI38.htm>. – Заголовок з екрана

і вона вступила в період повільного вмирання, яке до 2020 року може завершитися і формальним розпуском»³⁵⁸.

Нову парадигму організації глобального управління запропонували російські дослідники В. Іноземцев і С. Караганов: «Суть її полягає в наступному: передові і найбільш потужні нації повинні нав'язати неблагополучним державам елементарний порядок»³⁵⁹. Це «колективне управління, здійснюване групою провідних демократичних держав», яку складуть США, ЄС, Японія і Росія і, можливо, Китай і Індія, матиме основним завданням «цивілізувати «периферійні» території, допомогти їх народам досягти рівня розвитку, що дозволяє їм реалізуватися як повноправним суверенним державам. Лише для деяких держав, що падають і не відбулися, доведеться відновити статус підмандатних територій із зовнішнім управлінням, використовуючи для цього норми, подібні до тих, що були прописані в Статуті ООН. Тому «світовий лад ХХІ століття не буде схожий на колишній, такий звичний для політиків минулого століття. Основна його відмінність буде полягати в тому, що непорушний упродовж останніх трьохсот років принцип балансу сил втратить своє колишнє значення. Зниження вірогідності конфлікту між великими державами і зближення їх позицій щодо більшості спірних міжнародних проблем приведуть до формування альянсу розвинених країн, потужність якого не може бути урівноважена жодним об'єднанням сил «периферійних» держав»³⁶⁰.

Ще однією моделлю організації планетарного світоустрою виступає багатополлярний світ, в якому такі держави, як США, Японія, Китай, Росія, Німеччина, Індія, Бразилія, матимуть свої сфери впливу. «Глобальний світ, – підкреслює В. Кувалдін, – будується на базі великих політико-економічних блоків, макрорегіонів, що об'єднують групи держав. Навіть найбільші і впливові країни бе-

³⁵⁸ *Иноземцев В. What Will Be? / В. Иноземцев // Введение в будущее: Мир в 2020 году / науч. ред. М. Б. Ходорковский. – М. : Алгоритм, 2006. – С. 34.*

³⁵⁹ *Иноземцев В. О мировом порядке ХХІ века / В. Иноземцев, С. Караганов // Россия в глобальной политике. – 2005. – Т. 3. – № 1. – С. 20.*

³⁶⁰ *Иноземцев В. О мировом порядке ХХІ века / В. Иноземцев, С. Караганов // Россия в глобальной политике. – 2005. – Т. 3. – № 1. – С. 25.*

руть участь у створенні різного роду інтеграційних угруповань, прагнучи посилити свої позиції у світі глобальної конкуренції»³⁶¹.

При цьому, вочевидь, вестиметься пошук альтернативи концепціям, що постулювали імператив інтеграційних процесів держав з однаковим рівнем економічного розвитку, що дасть перспективи значного розширення масштабів інтеграції і її перекладу на континентальний і трансконтинентальний рівні. У характеристиці цієї моделі світоустрою виокремлюються: географічна близькість країн, що формують оточення відповідного регіонального лідера; здійснення скоординованої військової і економічної політики; замкнутість на рішення внутрішньорегіональних проблем і відносно інертна реакція на більшість питань міжнародного життя³⁶².

Ще одна модель організації геополітичного устрою світу представлена «цивілізаціями» американського дослідника С. Хантингтона, який вважає, що культури, які структуруються на основі спільності релігії і мови, у світі взаємодіятимуть: західна, синська, японська, індуїстська, ісламська, православна, латиноамериканська і, можливо, африканська цивілізації. «У виникаючому світі, – зауважує він, – стосунки між країнами і групами з різних цивілізацій не будуть тісними і частенько будуть антагоністичними»³⁶³. «Сценарій «зіткнення цивілізацій» маловірогідний, – вважає, у свою чергу, К. Кайзер, – але обмежений конфлікт між радикальним ісламом і Заходом почався, і, ймовірно, він тільки наростатиме»³⁶⁴.

Фахівцями розглядається і модель нового біполярного протистояння організаційних конструкцій планетарного світу. Оригінальний підхід до проблеми формування біполярності продемонстрував А. Панарін, який підкреслював, що «принципова неадекватність стратегічного аналізу, що нині переважає в середовищі професійних експертів і розробників доктрин, полягає в зневазі до гуманітарного

³⁶¹ Кувалдин В. В поисках сути российской внешней политики / В. В. Кувалдин // Международная жизнь. – 2007. – № 6. – С. 31.

³⁶² Ивашов Л. Г. Россия или Московия? Геополитическое измерение национальной безопасности России / Л. Г. Ивашов. – М. : Изд-во «Эксмо», 2002. – С. 208.

³⁶³ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций [Электронный ресурс] / С. Хантингтон. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2003. – С. 281. – Режим доступа: http://www.e-reading.bz/chapter.php/61484/79/Hantington_-_Stolknovenie_civilizaciii.html.

³⁶⁴ Кайзер К. Взаимоотношения крупных держав в XXI веке / К. Кайзер // Россия в глобальной политике. – 2007. – Т. 5. – № 5. – С. 13.

виміру і духовно-гуманітарної підоснови сучасних епохальних зрушень. Експерти, говорячи про розклад світових сил, залишаються в полоні техно- і економікоцентризму. Усе це, власне, і означає позитивістську деформацію мислення, що розучилося брати до уваги власне гуманітарні цінності і духовні чинники»³⁶⁵.

У його розумінні, США – наддержава, що «перемогла в холодній війні, не задовольняючись цією перемогою, продовжує свій наступ на усі незалежні держави в ім'я здійснення гегемоністської програми повного контролю над світом». «Війна, яку вже фактично почала наддержава, – це світова громадянська війна, що розділяє експропрійованих і експропріаторів», яка видається за «боротьбу світової цивілізації зі світовим варварством», прихований зміст якої полягає у війні тих, що «досягли успіху, проти тих, що не досягли успіху, вимоги яких надто надокучили»³⁶⁶.

«Ставкою новітнього світового протиборства є уся планета як середовище життя і запасу ресурсів. Тому і стратегічна відповідь на виклик глобального агресора повинна передбачати глобальну солідарність потерпілих»³⁶⁷.

Таким чином, прийдешня біполярність інтерпретується «не в геополітичній, а в соціальній і моральній логіці. Дійсним опонентом гегемоністської наддержави може виступити не нова наддержава-гегемон, така, що змагається у фізичній величі, а держава – соціальний антипод, що представляє інтереси принижених і ображених»³⁶⁸.

В умовах зростаючої турбулентності і зниження рівня керованості міжнародними процесами значну стабілізуючу роль в організаційній площині може зіграти неформальне колективне лідерство провідних держав світу, що буде, певною мірою, компенсувати відому недосконалість створених у другій половині ХХ століття міжнародних інститутів. Розвиток цифрових технологічних процесів стане одним із чинників формування більш конкурентного середо-

³⁶⁵ Панарин А. С. Стратегическая нестабильность в XXI веке / А. С. Панарин. – М. : Алгоритм, 2003. – С. 230.

³⁶⁶ Панарин А. С. Стратегическая нестабильность в XXI веке / А. С. Панарин. – М. : Алгоритм, 2003. – С. 50, 234.

³⁶⁷ Панарин А. С. Стратегическая нестабильность в XXI веке / А. С. Панарин. – М. : Алгоритм, 2003. – С. 62–63.

³⁶⁸ Панарин А. С. Стратегическая нестабильность в XXI веке / А. С. Панарин. – М. : Алгоритм, 2003. – С. 374.

вища, найважливішою ознакою якого стане взаємодія різних моделей соціально-економічного розвитку і забезпечення національної безпеки.

Прикладом може бути протистояння США і Європейського Союзу, що віддзеркалюється доктриною «нових правих» і кореспондується з ідеями бельгійця Ж. Тіріара, лідера руху «Юна Європа». Сутність його теорії зводилася до того, що держава повноцінно може розвиватись тільки тоді, коли володіє достатнім геополітичним простором, великими територіями. Для такого міжконтинентального протистояння держави Європи мають створити єдину імперію, що протистоїть США.

Сучасні дослідники зазначають, що в ході глобальної трансформації структури планетарного організаційного простору змінюється зміст організаційного протистояння. Це явище детально аналізує О. Неклеса у статті «Логика глобальной трансформации»³⁶⁹. Він пише: «Те, що відбувається зараз на планеті, – це зміна звичної траєкторії людської діяльності, зміна колишньої системи політичної і економічної мови, трансформація соціальної семантики і синтактики (з грец.– що будує за порядком, упорядковує). А простіше кажучи, має місце криза світового управління. І наразі ми спостерігаємо своєрідний момент істини – те, як цей процес виходить назовні. Нам уявляються набагато виразнішими, іноді очевидними, внутрішні механізми і спонукальні мотиви глобальної трансформації, на наших очах зримо втілюються правила гри, що змінилися на планеті, новоспечені прописи проекції сили, а новий світопорядок зі сфери інтелектуальних лекцій стає владною політичною реальністю»³⁷⁰.

В анналах ХХ століття³⁷¹ вибудовується контур загальносвітової, глобальної системи управління і контролю в контексті поколінь «світових регулюючих органів», що змінили один одного: від експериментального дизайну Ліги Націй до цілком універсалістської ООН на чолі з елітарною Радою Безпеки, що володіє унікальним

³⁶⁹ Неклеса А. Логика глобальной трансформации [Електронний ресурс] / А. Неклеса. – Режим доступу : <http://mcgpi.narod.ru/MCGPI10.htm>. – Заголовок з екрана.

³⁷⁰ Неклеса А. Логика глобальной трансформации [Електронний ресурс] / А. Неклеса. – Режим доступу : <http://mcgpi.narod.ru/MCGPI10.htm>. – Заголовок з екрана.

³⁷¹ Неклеса А. Логика глобальной трансформации [Електронний ресурс] / А. Неклеса. – Режим доступу : <http://mcgpi.narod.ru/MCGPI10.htm>. – Заголовок з екрана.

статусом і надає право на легітимне використання сили. Упродовж століття були зафіксовані, проте, і інші футуристичні пориви до нового світового ладу: їх діапазон – від ідеї і практики перманентної комуністичної революції, що реалізувала себе, врешті-решт, в аморфному організмі «світової соціалістичної системи», до не занадто виразних, але досить похмурих планів встановлення на планеті нацистського *Ordnung*'а.

Це, так би мовити, політологічний аспект проблеми встановлення нового організаційного буття, або світоустрою планетарної спільноти, що може привести до Світової влади як таємні, так і цілком легальні структури глобального управління.

Тут варто пояснити, що ми розуміємо під терміном «Світова влада», оскільки організаційне буття планетарної спільноти чітко проявляє тенденцію до її становлення, а значить автоматично ставить питання про її перерозподіл у контексті вищерозглянутих тенденцій до створення Мережевого суспільства, в якому функціонує матеріалізований Світовий ринок на основі планетарної соціальної комунікації, зав'язаної на ІТ-технології, з одного боку, а з іншого, – тенденції до інформаційної єдності планетарної спільноти на основі смислогенезу з його планетарним знанням і планетарною мовою.

Оскільки Світова влада є атрибутом Світового політичного процесу³⁷², то вона є стійким явищем, що породжене і детерміноване життєвими інтересами планетарної спільноти. Вона породжується, як відомо, організаційними потребами людей і організованих форм їх буття в управлінні соціальною взаємодією, тобто вона є природним атрибутом глобальної соціальної комунікації людей з використанням інформаційного субстрату.

Почнемо їх уточнення з терміна «влада», оскільки прикметник «світова» вказує лише на масштаб явища. Смысл її полягає в тому, що цей термін у наявній літературі розглядається через призму процесу цілераціональної організації, наприклад, з боку Світової держави, а це дещо інше, ніж розглядати його у вимірі самоорганізаційних процесів, притаманних Світовому громадянському суспільству. Різниця полягає, на наш погляд, у тому, що в першому випадку

³⁷² Визначення та сутність світового політичного процесу [Електронний ресурс] // Ващенко К. О., Корнієнко В. О. Політологія для вчителя. – Режим доступу: <http://posibnyku.vntu.edu.ua/politolog/202..htm>. – Заголовок з екрана.

влада формує й підтримує взаємодію по лінії «суб'єкт – об'єкт», а в нашому випадку – це має бути алгоритм «суб'єкт – суб'єкт».

У наявній літературі, насамперед у довідниковій, ми знаходимо цілу низку визначень терміна «влада». Так, наприклад, В. Ф. Халіпов у праці «Кратология – наука о власти» пише, що влада, «є соціальним суспільно-політичним явищем, як важлива, невід'ємна ланка, що є визначальним структурним елементом у житті суспільства з усіма своїми перевагами, можливостями і недоліками, як система в суспільному організмі, що потребує постійного аналізу, розвитку і удосконалення»³⁷³. Однак не можна не звернути уваги на те, що поряд з цим терміном він подає й інший, а саме: «інститути влади», до яких він відносить – «найважливіші структурні утворення, що складають систему влади (влад) як ціле (вищі, виконавчі, законодавчі, судові, контрольні органи і т.ін.)»³⁷⁴.

Але найбільш опрацьованим є, на нашу думку, тлумачення цього терміна в кратологічному словнику «Власть» цього ж автора. Тут зазначено, що влада³⁷⁵ (англ. право управління – power authority; панування – rule; грецьке – kratos; лат. – auctoritas imperium; нім. – macht; ісп. – poder; італ. – dominio, potere; португ. – poderio; фр. – pouvoir; есперанто – potenco): 1) здатність, право і можливість розпоряджатися ким-небудь, чим-небудь, здійснювати рішучий вплив на долю, поведінку і діяльність, владу і традиції людей за допомогою різного роду засобів – закону, права, авторитету, волі, суду, примусу; 2) політичне панування над людьми, їх спільнотами, організаціями, над країнами та їх угрупованнями; 3) система державних органів; 4) особи, органи, що наділені відповідними державними, адміністративними повноваженнями, або як такі, що володіють різного роду впливом, повноваженнями за звичаєм, або як такі, що привласнили їх собі.

У такому вимірі подаються й владні функції (power functions), що нас теж не зовсім влаштовує, оскільки ми їх бачимо в дещо іншому світлі. Нагадаємо, що у тлумаченні В. Халіпова владні функції – це

³⁷³ Халіпов В. Ф. Власть: Кратологический словарь / В. Ф. Халіпов. – М. : Республика, 1997. – С. 140.

³⁷⁴ Халіпов В. Ф. Власть: Кратологический словарь / В. Ф. Халіпов. – М. : Республика, 1997. – С. 140.

³⁷⁵ Див. : Халіпов В. Ф. Власть: Кратологический словарь / В. Ф. Халіпов. – М. : Республика, 1997. – С. 70–71.

покладені на певні посадові особи, державних службовців і органи (організації) обов'язки, що пов'язані з їх приналежністю до сфери влади, обслуговування і розвитку цієї сфери, її гуманізацією, забезпеченням реалізації повноважень органів державної влади³⁷⁶.

У «Короткому енциклопедичному словнику», що виданий у 2004 році колективом вітчизняних авторів, знаходимо більш ґрунтовно опрацьоване тлумачення цього терміна. Тут записано: «Влада (слово грец. походження, означає панування, управління, володіння, володарювання) – право і можливість розпоряджатися чимось і кимсь, підкорюючи своїй волі. Вона існує скрізь, де є стійке об'єднання людей: в сім'ї, виробничих колективах, різноманітних організаціях і установах, в усій державі»³⁷⁷.

Зміст, форми й характер влади відбивають рівень розвитку суспільства та його культури. Вивчення феномена влади та пов'язаних з нею проблем має давню історію, починаючи від Платона, Аристотеля, Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Т. Гоббса, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, К. Маркса, В. Паретто, М. Вебера, Г. Ласуела та інших. В умовах розбудови державної незалежності України проблеми влади на всіх рівнях набувають особливого значення як у прагматичному відношенні, так і з погляду необхідності теоретичних розробок найбільш доцільних та ефективних моделей влади, що відповідають новим історичним обставинам і потребам суспільства.

Отже, ми маємо перед собою достатньо широке і аргументоване визначення феномена влади, що навіяне під тиском атрибутивних характеристик державної влади, і тільки в окремих випадках ми стикаємося з фрагментами характеристик влади громадянського суспільства (громадська, батьківська).

Далі є сенс звернутись до того, як подається в літературі сутність влади. Тут, знов таки, домінують такі її визначення, що притаманні феномену державної влади. Нагадаємо, що під сутністю влади варто розуміти регуляцію і саморегуляцію в ході процесів творення і відтворення Світового громадянського суспільства, тобто необхідно розуміти вираження самоупорядкування його внутрішнього змісту, що

³⁷⁶ Халипов В. Ф. Власть: Кратологический словарь / В. Ф. Халипов. – М. : Республика, 1997. – С. 70.

³⁷⁷ Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / ред. кол. : Губерський Л. В. (керівник) та ін.; авт.-упоряд. Андрущенко В. П. (керівник) та ін. – К. : Знання України, 2003. – Т. 1. – С. 121.

виявляє себе в єдності всіх багатоманітних і суперечливих форм його буття та цільового втручання в цей процес Світової держави. Категорії сутності і явища влади висловлюють перехід від розмаїття наявних форм самоорганізації соціального світу до його внутрішнього змісту й єдності, до поняття.

У сучасній політичній літературі поняття влади ототожнюється з поняттями «держави» і «політика». Однак Фр'єнд робить дуже важливий для нас висновок про те, що владні відносини, як і політичні, мають відносно самостійний характер існування. Словом, на його думку, сутність влади є конкретна політична діяльність. Тут великий вплив на нього справляє настанова, що влада – це держава, а держава – це влада. Нагадаймо, що наша дослідницька позиція полягає в дещо іншому, а саме: ми визнаємо, що будь-яка держава – це дійсно завжди влада, але не всяка влада – це держава. Громадянське суспільство – це теж потужна влада, і помаранчева революція це переконливо довела.

Водночас, ми згодні з тезою Фр'єнда про те, що універсальний початок влади – відношення командування (розпорядження) і підпорядкування (виконання). Саме вони утворюють категорію всезагальності, яку він визнає домірною будь-якому рівню політики як специфічної, іманентної суспільному життю діяльності. Для нас важливо те, що Фр'єнд не пов'язує владу з будь-якими іншими суспільними явищами, навіть з політикою. Влада – незалежно від політики існуюче явище. Навпаки, політика може бути спрямованою на отримання або посилення влади.

Отже, сутність влади – це підкорення одного суб'єкта іншому або одних суб'єктів іншим. Універсальний і всезагальний організаційний принцип влади: командування. Влада не існує без командування і покори. Не політика, а власне, тільки внутрішньо притаманне владі відношення – командування – визначає владу. Командуванню влада зобов'язана своїм існуванням. Її присутність у суспільстві апіорна: «Влада – це соціальне зосередження командування, що спирається на один або декілька прошарків або класів суспільства»³⁷⁸. Висновок явно зроблено в конфліктній світоглядно-методологічній парадигмі, що належить представникам марксизму.

³⁷⁸ Цит. за: Власть: Очерки современной политической философии Запада / В. В. Мшвениерадзе, И. И. Кравченко, Е. В. Осипова и др. – М. : Наука, 1989. – С. 39.

Тепер можна перейти до аналізу віддзеркалення в літературі змісту влади. При цьому зміст влади, формою прояву якої є регуляція та саморегуляція родового життя людей, у дослідженні розглядається не як сам по собі субстрат влади як соціального явища, а як його внутрішній стан, сукупність процесів, що характеризують взаємодію її елементів між собою і з середовищем та зумовлюють їхнє існування, розвиток і зміну; у цьому сенсі сам зміст влади виступає як процес локалізації соціальної взаємодії людей у просторі та циклізації в часі.

Його, зміст влади, варто розглядати як специфічну комунікацію. Цікаво, що інструментом підкорення об'єкта управління суб'єкту управління виступає управлінська інформація, управлінська дія та управлінська мова. Про особливість інформаційного забезпечення регуляції та саморегуляції соціального процесу свідчить той факт, що на практиці виникла спеціальна мова, якою обслуговується регуляція соціальної взаємодії людей. Продемонструвати цю закономірність легко на прикладі КПРС, яка виконувала в соціальному організмі СРСР функцію системи управління. Й. Сталін, наприклад, виступаючи від імені політичної партії, вдається до виразів як антропоморфного («партія говорить своєю мовою»), так і техніцистичного, навіть військово-техніцистичного (преса – «найсильніша зброя», «гостра зброя») характеру³⁷⁹.

Як аргумент на користь такого твердження можна навести і факт видання спеціальних словників, в яких концентрується специфічний тезаурус для управління соціальним розвитком³⁸⁰. Виходячи з вищевикладеного, є сенс припустити, що владні процеси обмежуються смыслом, тобто енергетичним потенціалом інформаційного повідомлення. Водночас ця обставина прямо вказує на духовну природу феномена влади.

Оцінюючи на основі публікацій зміст влади, не можна не звернути уваги на ідеї такого авторитетного вченого у цій галузі, як Н. Луман. У своїй відомій праці «Власть» він пише: «Теорія засобів

³⁷⁹ Бурлачук В. «Вождь» и «маса» в посттоталитарном обществе / В. Бурлачук, В. Токарева // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – К.: Вид-во Українсько-фінського ун-ту менеджменту і бізнесу, 1999. – С. 196–203.

³⁸⁰ Соціальне управління: довідник / В. Л. Василенко (керівник авт. колективу), В. Б. Авер'янов, Ф. Г. Бурчак та ін.; упоряд. В. О. Тихонович та ін. – К.: Політвидав України, 1986. – 415 с.; Социальные технологии: Толковый словарь / отв. ред. В. Н. Иванов. – Москва; Белгород: Луч; Центр социальных технологий, 1995. – 309 с.

комунікації в якості теорії влади володіє тією перевагою, що відкриває можливість порівняння влади з комунікативними засобами інших видів, наприклад, з істиною або грошима»³⁸¹.

Цікавими є й інші спостереження Н. Лумана щодо змісту прояву влади. Він, наприклад, пише: «Фундаментальна умова усякої влади в тому, що стосовно селекції (вибору альтернатив у ході прийняття рішення – авт.), здійснюваної Альтером, який володіє владою (суб'єкт влади – авт.), виникає деяка невизначеність. Альтер завжди вибирає – байдуже на якій підставі – з декількох альтернатив. Здійснюючи свій вибір, він може викликати у партнера непевність або усунути її. Цей постійний перехід від появи невизначеності до її усунення є основною передумовою існування влади, умовою, що утворить простір генералізації і специфікації особливого комунікативного засобу, а ажніж не являє собою якогось, начебто особливого джерела влади нарівні з іншими.

Також і щодо Его (об'єкта влади – авт.), що підкоряється чужій владі, ця влада припускає відкритість іншим можливостям дії. Влада припускає наслідки початого нею добору і завдяки цьому має здатність впливати на селекцію дій (чи бездіяльності) підлеглих перед вірогідністю інших можливостей. Влада стає більш могутньою, якщо вона виявляється здатною домагатися визнання своїх рішень при наявності привабливих альтернатив чи дії бездіяльності. Зі збільшенням свободи вибору підлеглих вона зміцнюється»³⁸².

Далі він продовжує: «Тому владу варто відрізнити від примусу до будь-якої конкретної дії. У того, хто піддається примусу, можливості вибору зводяться до нуля. У своєму крайньому варіанті примус зводиться до застосування фізичного насильства і тим самим підміни власними діями дій інших людей, які влада не в змозі викликати. У міру засвоєння функцій примусу, влада втрачає свою функцію наведення мостів між полюсами подвійної обумовленості. Примус означає відмову від переваг символічної генералізації, відмову від того, щоб управляти селективністю партнера. У міру здійснення примусу, практикуючий його покладає на себе тягар селекції і прийняття рішень. У більшості випадків можна говорити про те, що до насильства вдаються через брак влади.

³⁸¹ Луман Н. Власть / Н. Луман. – М. : Праксис, 2001. – С. 11.

³⁸² Луман Н. Власть / Н. Луман. – М. : Праксис, 2001. – С. 17–18.

Ми тут явно стикаємося з двома видами регуляції родового процесу, а саме: саморегуляцією, що забезпечується громадянським суспільством, яке використовує власний організаційний потенціал, і регуляцією, що забезпечується завдяки інтелектуальним можливостям корпусу державних службовців. Розуміння регуляції і саморегуляції як специфічної діяльності людини є важливим моментом в аналізі предмета дослідження, оскільки цей факт підводить нас до розуміння співвідношення у цьому процесі стихійності та планованості. Ми хочемо сказати, що саморегуляція соціального процесу – відтворення родового життя людини – це не тільки стихійні прояви, що відбуваються за синергетичними законами, що власне і носить назву саморегуляції, але водночас це і цілеспрямована (управлінська) діяльність людей – державних службовців, до якої їх можна і навіть треба цілеспрямовано готувати, що приводить до регуляції.

Важливим моментом для подальшого аналізу влади громадянського суспільства є визнання її атрибутивних властивостей. Серед останніх ми вважаємо найбільш суттєвими: по-перше, волю, що на засадах підстави детермінує поведінку суб'єкта владних відносин; по-друге, мету влади або прояв її цільового призначення; по-третє, підпорядковуючу силу, вплив якої на людину здійснюється завдяки існуванню різновидів влади і багатоманіття засобів її реалізації; по-четверте, соціальну відповідальність за зміст, форму існування і наслідки функціонування влади в суспільстві.

Тому з погляду реалізації основної мети нашого дослідження нас більш функціонально влаштовує визначення влади, що наводить Н. Луман, який пише: «Влада є комунікація, що керує медійним кодом», тобто цей авторитетний дослідник влади розглядає її як засіб комунікації³⁸³. Нагадаємо, що й Т. Парсонс розглядає владу як символічно генералізований засіб. Цей автор ототожнює її з легітимною владою, *establishment power*, і вважає таке ототожнення суспільно нормальним випадком, що викликало, як відомо, незадоволення з боку Е. Гоулднера.

По-перше, природа Світової влади – духовна. Її онтологію складають смисли. Є смисли, що існують поза будь-яким суб'єктом історичної дії, а є смисли, що їх виробляють особистості чи колективні

³⁸³ Див. : Луман Н. Власть / Н. Луман. – М. : Праксис, 2001. – 256 с.

особистості, наприклад, Європейський Союз, політичні партії чи корпорації.

По-друге, дві форми існування смислів, що утворюють онтологію влади, забезпечують на практиці два види підкорення. Ясно, що у першому випадку відбувається підкорення принципам свободи, справедливості, добра, щастя, або певного типу ідеології, зрештою, здоровому глузду, і це притаманне саме громадянському суспільству, а у другому – відбувається підкорення волі певного суб'єкта, що може бути спрямована проти розвитку особистості, носити насильницький характер, стримувати соціальний прогрес, бути людиноне-нависницькою ідеологією, наприклад, як фашизм, що притаманне державній владі.

По-третє, владні відносини мають два різновиди: у царині Світової держави вони реалізуються за принципом «суб'єкт – об'єктних відносин», а в горизонті Світового громадянського суспільства виникають і функціонують за принципом «суб'єкт – суб'єктних відносин».

Об'єкт Світової влади – Світове громадянське суспільство, що володіє недержавною владою. Це означає, що воно, Світове громадянське суспільство, позначене як протилежність суб'єкту Світової влади. У свою чергу, Світове громадянське суспільство володіє недержавною формою влади. Небагато є досліджень, в яких кратологічна сутність громадянського суспільства досліджувалася б в аспекті здійснення свободи та демократії. Сучасний досвід країн-учасниць Об'єднаної Європи свідчить про те, що на європейському просторі складається новий тип цивілізації, життєвий простір якої окреслений цінностями, що покладені в основу суспільного добробуту, високих стандартів життя і вільного розвитку особистості людини. У центрі цих цінностей перебуває свобода і гуманістичні й демократичні норми її самоздійснення.

З приводу цього німецький політолог Г. Роде слушно підкреслює, що з поняттям «громадянське суспільство» пов'язується «боротьба за громадянські права і свободи, за демократичну участь в управлінні не лише державою, але й економікою, містами, общинами і інституціями, що регулюють соціальне життя»³⁸⁴. Крім того,

³⁸⁴ Роде Г. Технология и политика / Г. Роде // ИОН. Лабораторные тетради. – М., 1990. – Вып. 17. – С. 27.

проблематика волі й свободи особистості має своїх дослідників й сьогодні³⁸⁵.

Тож об'єкт Світової влади водночас є й суб'єктом соціального контролю (за винятком форм влади в девіантних та інших групах, які засуджуються суспільством, наприклад, мафії). Кожна форма влади має спеціалізовану систему соціальних норм, контролю й санкцій, а у взаємодії вони доповнюють, контролюють одна одну, переплітаються в системі соціальних зв'язків, утворюючи складну систему владних відносин, – систему Світової влади.

Суб'єкт Світової влади – Світова держава. Наразі ми не будемо розгортати аргументацію цієї тези, оскільки в подальшому маємо необхідність дати детальну характеристику цього явища. Ми лише наводимо аргументи на користь присутності в організаційному просторі реальних організаційних структур або квазіструктур, здатних виконувати роль організаторів життєустрою людини. Вони впливають з наявної планетарної наукової спадщини про організаційне буття планетарної спільноти.

Орган Світової влади – Світовий уряд. Це ще одна теза, яка має бути розгорнуто доведена в подальшому аналізі. Позначимо тільки те, що Статус суб'єкта Світової влади, як і його виконавчого органу, може визначатися традицією, авторитетом, громадською думкою, засобами використання безпосереднього насильства в різних формах (зброя, знаряддя катування) або за допомогою стійких формальних органів – інститутів, організацій, установ, наділених нормативними владними функціями, що офіційно визначають представників влади і норми владного підпорядкування їм. У залежності від цього ми можемо мати на практиці легітимний або нелегітимний суб'єкт Світової влади.

Самоупорядкування Світової влади відбувається за законами синергетики завдяки так званим параметрам порядку. Параметр порядку у фізиці – термодинамічна величина, що характеризує далекий порядок у середовищі, що виникає внаслідок спонтанного по-

³⁸⁵ Див. : *Майданюк І. З.* Проблема волі у філософській культурі України IX-XVIII ст.: автореф. дис... канд. філософ. наук: (09.00.05) / Львів. Нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2003. – 19 с. ; *Подольяно Л. А.* Свобода особистості як форма її самореалізації (історико-філософський аспект): автореф. дис... канд. філос. наук: (09.00.05) / Л. А. Подольяно; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2002. – 20 с. та ін.

рушення симетрії при фазовому переході. Рівноважний параметр порядку дорівнює нулю в неврегульованій фазі і відмінний від нуля у впорядкованій³⁸⁶.

У соціології і політології цей інструмент організаційного самоупорядкування відкритих систем також використовується³⁸⁷. Параметри порядку грають домінуючу роль в концепції синергетики. Вони «підпорядковують» окремі частини, тобто визначають поведінку цих частин. Зв'язок між параметрами порядку і окремими частинами системи називається принципом підпорядкування. З визначенням параметрів порядку практично описується поведінка системи. Замість того, щоб описувати поведінку системи за допомогою опису окремих її частин, нам треба мати справу або описувати поведінку тільки параметрів порядку. Іншими словами, ми отримуємо величезне інформаційне стискування. Таке інформаційне стискування, між іншим, типове для будь-якої мови.

Параметр порядку діє як лялькар, який задає танець маріонеток, але вирішальна відмінність між лялькарем і параметром порядку полягає в тому, що окремі частини, у свою чергу, самі генерують параметр порядку своєю колективною поведінкою. Йдеться про круговий причинний зв'язок. У технічних системах такий круговий причинний зв'язок відомий як зворотний зв'язок. Проте, на відміну від технічних систем, в яких параметр порядку фіксований із самого початку (інженером), наприклад, у формі облаштування управління, у синергетичних системах параметри порядку створюються окремими частинами системи.

Найбільш вагомим параметром порядку в організаційному бутті планетарної спільноти є демократія, що має набути протягом ХХІ століття розквіту і набрати потужної сили в організаційному бутті планетарної спільноти. Демократія є параметром управління тому, що саме вона обумовлює принципи, на яких має ґрунтуватись глобальне управління.

Існування демократії неможливе без здійснення принципів плюралізму, гласності, поділу і децентралізації влади. Саме через засто-

³⁸⁶ Ландау Л. Д. Статистическая физика / Л. Д. Ландау, Е. М. Лифшиц. – Изд. 4-е. – М. : Наука, 1995. – Ч. 1. Теоретическая физика. – Т. V. – 616 с.

³⁸⁷ Хакен Г. Можем ли мы применять синергетику в науках о человеке? [Електронний ресурс] / Г. Хакен. – Режим доступу : <http://spkurdyumov.ru/what/primenyat-sinergetiku-v-naukax-o-cheloveke-german-haken/>. – Заголовок з екрана.

сування цих та інших принципів влада має народний характер, і можливими є прогресивні перетворення. Передача повноважень з центру на місця здійснюється шляхом децентралізації й деконцентрації влади, що дає змогу будувати демократію знизу вгору³⁸⁸. Ці ж інструменти демократії повинні застосовуватись і у випадку розбудови системи Світової влади.

Для розбудови системи глобального управління планетарним розвитком вона, демократія, має наступні інститути³⁸⁹.

Виборні державні посади. Сучасні демократії є представницькими: згідно з основними законами, безпосередній контроль над прийняттям нормативних актів та політичних рішень здійснюють обрані громадянами особи.

Вільні, чесні і такі, що регулярно проводяться, вибори, в яких має право брати участь кожен громадянин (як виборець і як кандидат), у поєднанні з безперервною відкритою політичною конкуренцією між громадянами та їх об'єднаннями.

Чуйність уряду. Проведена політика залежить від результатів виборів і від уподобань виборців.

Свобода самовираження. Громадяни мають право безкарно висловлювати свої думки, зокрема, критикувати владу, політичну систему, суспільно-економічний лад і домінуючу ідеологію.

Доступ до альтернативних і незалежних джерел інформації. Громадяни мають право шукати та отримувати інформацію від інших громадян, з книг, ЗМІ тощо. Альтернативні джерела інформації повинні існувати, бути доступними і непідконтрольними будь-якій одній політичній групі.

Автономія громадських організацій. Громадяни мають право засновувати відносно незалежні спільноти або організації, зокрема, політичні партії.

Загальне охоплення громадянства. Кожен дорослий мешканець, що постійно проживає в країні і підкоряється її законам, повинен мати всі права громадянина.

³⁸⁸Основи демократії : навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / авт. кол. : М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін. ; за заг. ред. А. Колодій. – К. : Вид-во «Ай Бі», 2002. – С. 281–321.

³⁸⁹Демократія // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Демократія>. – Заголовок з екрана.

У просторі національних держав політична система, що включає наведені вище сім інститутів, називається «поліархією». Головними особливостями поліархії є можливість політичної конкуренції, забезпечення права на участь в політиці і управління на основі коаліції. Таке правління протилежне диктатурі, коли при виборі політичного курсу домінують переваги однієї групи. Важливу роль відіграє потреба конкуруючих еліт, які повинні заручитися підтримкою з боку широких верств населення, що нехарактерно для олігархії.

Протягом ХХ століття політологи схилилися до думки, що значна кількість країн підтримувала перелічені вище інститути належною мірою, а тому на практиці вони можуть вважатися демократичними. Водночас, країна може відповідати стандарту поліархії, навіть якщо в ній відсутнє пропорційне представництво, референдуми, попередні вибори партій, соціальна рівність або демократія на рівні місцевого самоврядування.

У той же час у горизонті розподілу Світової влади, як зазначає Роберт Даль, ідеал демократії ставить у край високі вимоги, і ймовірно з часом поліархія почне вважатися недостатньо демократичною системою.

Як висновок до цього підрозділу варто зазначити, що Світова влада – це спосіб організації системи суспільних відносин, побудованих на принципах субординації вільно взаємодіючих суб'єктів у планетарному масштабі. Світова влада існує на всіх історичних етапах організаційного буття планетарної спільноти і пронизує усі сфери її життєдіяльності, але тільки в ХХІ столітті вона виступила на планетарній арені як явище, що практично застосовується у сфері упорядкування планетарних мегапроцесів або упорядкування територіальних конфліктів між державами чи народами, і тому потребує з боку глобалістики свого більш обґрунтованого теоретичного визначення. Характерними атрибутами Світової влади є панування, управління, розпорядження, підпорядкування (підлеглість), вплив, підкорення, авторитет, престиж та інші ознаки, без яких вона не може існувати.

Отже, для сприйняття нового образу планетарного світу треба оволодіти якісно новим світоглядом, а саме космополітизмом, хоча у інтерпретації інших дослідників це може бути дещо інше, наприклад, лібералізм, толерантність або неопостмодернізм. За таких

умов тільки можна дослідити якісно нові процеси і їх продукти: Планетарну особистість, Світову владу, Світове суспільство, Світову державу, Світовий уряд та ін.

Тенденція до онтологічної єдності планетарної спільноти полягає в тому, що вона кількісно змінюється в бік укрупнення організаційних структур (ЄС, Південноамериканський Союз, Євразійський Економічний Союз та ін.), а якісно – завдяки зміні властивостей структури, що від стану чарунковосі, тобто утвореної сукупністю окремих національних держав, переходить до стану мережовості.

Атрактором становлення онтологічної єдності планетарної спільноти виступає Світовий ринок, що завдяки своїм компонентам, а саме: ринку товарів, послуг, капіталу, технології, інформації і міжнародному пересуванню людей, передусім робочої сили, сформує протягом ХХІ століття нові зони економічного розвитку, насамперед, йдеться про структури геополітичного походження, а саме: Південноамериканський Союз, Євразійський Економічний Союз і низку інших організаційних утворень, що претендують на особливий статус у політико-економічному просторі планети.

Параметрами управління (порядку) онтологічним розвитком структури Світового суспільства є, на нашу думку, соціальні мережі Internet, Facebook, LinkedIn, Twitter, Vkontakte, нові форми радіозв'язку, від голосового повідомлення мобільного телефона до SMS, WiFi і WiMax та ін. Це означає, що сьогодні ми ще не уявляємо повною мірою структуру і обсяг параметрів порядку, завдяки яким можемо впливати на структуру і властивості мережевого суспільства. Бурхливий розвиток ІТ-технологій ще не завершився, і не усі новинки інструментарію інформаційної доби реалізовані. Поява у просторі Інтернету телеканалів, наприклад, телеканалів «112 Україна», «Россия 24» та інших, є чи не найбільш яскравим тому підтвердженням.

Кінцевим продуктом фазового переходу є мережеве суспільство, як соціальна структура, утворена на мережах, керованих інформаційно-комунікаційними технологіями, що ґрунтуються на мікроелектроніці і мережах комп'ютера, які генерують, обробляють і розподіляють інформацію через системи мереж. Воно, мережеве суспільство, на сьогодні ще не охоплює увесь планетарний простір, але

складає ядро світової соціальної структури і проявляє тенденцію до швидкого поширення.

Тенденція до інформаційної єдності планетарної спільноти полягає в переході від локально замкнених інформаційних обмінів між учасниками планетарного життя до створення органічної єдності у формі універсального суспільства знань, органічна цілісність якого забезпечується інформаційним метаболізмом, що живиться семантикою ноосфери. Структурно вона, інформаційна цілісність, утворюється завдяки інформаційному обміну смислами, в якому беруть участь людина і суспільство, що обмінюються між собою і зовнішнім середовищем генетичною, фенотипною, структурною, комунікативною, управлінською інформацією.

Атрактором цієї тенденції є соціальні комунікації, що забезпечують соціальну взаємодію людей між собою за допомогою обміну текстами, що циркулюють каналами соціальних комунікацій, особливо Інтернету і ЗМІ, і сила їх кратологічного впливу на людину прирівнюється до впливу істини і грошей. Це веде до того, що соціальний вплив спадкової аристократії поступається впливу менеджерів і експертів, і у просторі організаційної діяльності з'являються менеджери планетарного масштабу: йдеться про меритократію, ноократію, раціократію, інетократію, нетократію, езократію та ін.

Параметром порядку в цьому горизонті структурних і функціональних перетворень є наукові знання про планетарне буття, універсальним інструментом – планетарна мова завдяки смислам, що закладені в її семантичні одиниці, а саме: ідеалам суспільного розвитку. Мова Інтернету нині є більш впливовим засобом організаційного мислення і організаційної поведінки, ніж традиційні силові методи управління поведінкою людини. Посилення протягом ХХІ століття організаційної ролі знанневого компонента в бутті планетарної спільноти настільки відчутне, що коли науковці заговорили про формування суспільства знань як першого етапу становлення інформаційного суспільства, то його сприймають нині без будь-якого заперечення з боку пересічної людини.

Кінцевим продуктом цієї тенденції є інформаційне суспільство. Його становлення реалізується завдяки інформаційному метаболізму, що притаманний якісно новим утворенням, а саме: живим системам, оскільки забезпечує їх життєдайність і аутопоезис, тобто са-

мовідтворення, а це характерно для функціональних (польових) систем, наприклад, соціальних організмів окремих країн. Свідченням становлення якісно нової польової структури – цілісної світсистеми – є самопородження окремих її органів, наприклад, Світового громадянського суспільства, Світової держави, Світового уряду, Світового банку, МВФ, Світового Суду та ін.

Тенденція до організаційної єдності планетарної спільноти полягає в переході від нині діючих національних систем державного управління і місцевого самоврядування до становлення органічної системи Світової влади, що розкладається на чотири складові: недержавну владу Світового громадянського суспільства, Світову законодавчу владу, Світову виконавчу владу і Світову судову владу; на демократичних засадах породжує Світову державу з головним виконавчим органом – Світовим урядом, єдиною нормативно-правовою системою у формі загальноцивілізаційної системи цінностей, планетарної моралі, і Світовим правом.

Права і свободи особистості людини є лакмусовим папірцем демократичності глобалізаційного процесу у сфері організаційного буття планетарної спільноти. Як нові види Світової влади технологічно народжуються і закріплюються в організаційному бутті планетарної спільноти на початку ХХІ століття, ми розглянемо далі, але ця тенденція однозначно веде до становлення якісно нової системи управління соціальним світовим розвитком і сприяє подальшому саморозгортанню алгоритму саморегуляції цілісної світсистеми.

Демократія проявляє себе у такому контексті як параметр управління в ході самопородження нового світоустрою. Саме вона забезпечує поки що стихійний розподіл Світової влади в організаційній матриці планетарного життя між матеріальним і духовним виробництвом, між монопольно вибудуваними і агресивно налаштованими на світове панування господарськими утвореннями, між окремими національними державами і їх військово-політичними блоками. Зворотним боком за таких умов загострюється проблема переусвідомлення в контексті глобалістики явищ свободи і волі людини і її колективних утворень.

Кінцевим продуктом є організоване суспільство (за В. Андрущенком), у якому раціонально розподілена Світова влада якісно новим розподілом Світової влади між Світовою державою

(державною владою: законодавчою, виконавчою і судовою) і Світовим громадянським суспільством (недержавною владою).

Ясно, що усі три вищерозглянуті нами процеси, які відбуваються в горизонті структури, функціональних можливостей і організаційної взаємодії, зливаються в єдиний процес трансформаційних перетворень світсистеми, в основі якої лежить процес соціального метаболізму. Саме він, метаболізм, утворює момент її життєдіяльності.

Якщо ж розкласти цей мегапроцес на складові, то картина прояву в планетарному бутті трьох провідних тенденцій глобалізаційного походження буде мати три виміри: 1) онтологічний (структурний, генетичний) з кінцевим продуктом – мережеве суспільство (за М. Кастельсом); 2) функціональний з кінцевим продуктом – інформаційний метаболізм і інформаційне суспільство (за П. Дракером і Р. Лейном); 3) кратологічний з кінцевим продуктом – організоване суспільство (за В. Андрущенко).

Встановлено, що три вищерозглянуті глобалізаційні процеси, які відбуваються в горизонті структури, функціональних можливостей і організаційної взаємодії, зливаються в єдиний процес трансформаційних перетворень світсистеми, в основі якої лежить процес соціального метаболізму, що обслуговує якісно новий тип організації життєдіяльності планетарної спільноти – Світове інформаційне суспільство, яке має, щонайменше, три виміри: а) онтологічний (структурний, генетичний) з кінцевим продуктом – мережеве суспільство (за М. Кастельсом); б) функціональний з кінцевим продуктом – суспільство знань (за Р. Лейном); в) кратологічний з кінцевим продуктом – організоване суспільство (за В. Андрущенко) (Див.: Таблицю 2.).

Таким чином, ми проаналізували спадкоємність і взаємну узгодженість фазових переходів організаційного буття планетарної спільноти на трьох рівнях, а саме: 1) на рівні «процесу самозбирання світсистеми»; 2) на рівні «знання про процес оновлення її структури»; 3) на рівні організації взаємодії учасників соціальної комунікації, що утворюють світсистему. Іншими словами, тут присутні онтологічні, гносеологічні і організаційні моменти, що гарантують інтегративний характер і високу якість результатів дослідження.

Таблиця 2.

Провідні тенденції, атрактори і параметри порядку та їх продукти у структурі сучасної планетарної світ системи

Провідні тенденції у горизонті	Атрактор	Параметри порядку	Продукти
генетичної (морфологічної, структурної) основи світсистеми	світовий ринок	соціальні мережі (інфраструктура і ІТ-технології)	онтологічна єдність: мережеве суспільство
функціональної основи світсистеми	соціальна комунікація (соціальна взаємодія)	смислогенез (планетарне знання (ноосфера) і планетарна мова)	інформаційна єдність: метаболізм, що забезпечує життєдайність світсистеми, перетворення її на інформаційне суспільство
організаційної основи світсистеми	демократія	Світова влада	кратологічна єдність: розподіл Світової влади між Світовою державою і Світовим громадянським суспільством (організоване суспільство)
глобалізаційний процес як суперечності між: 1) інтеграційними і дезінтеграційними процесами, 2) глобалізацією і глокалізацією організаційних структур	науково-технічний прогрес	особистість людини	Світове суспільство знань

Суб'єктами становлення цілісності планетарної спільноти або організаційних перетворень у літературі не даремно називають Світове громадянське суспільство, Світову держава і Світовий уряд, що мають всебічно забезпечити ефективну життєдіяльність Планетарної особистості. До розгляду цих питань ми й переходимо, оскільки це є суб'єктивована і об'єктивована складові світсистеми, організа-

ція взаємодії яких має набути аутопоезисного, тобто самовідтворювального характеру.

Глобальне управління на цьому тлі виступає системою елементів, що використовують Світову владу як субстрат раціонального організаційного упорядкування соціальної взаємодії національних держав. Для реалізації цієї функції за синергетичними законами нині на вимогу потреб Світового громадянського суспільства стихійно формуються і починають проявлятися в повсякденному організаційному бутті планетарної спільноти Світова держава і її виконавчий орган – Світовий уряд.

Розділ IV

АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ ІНГРЕДІЄНТІВ І ЕЛЕМЕНТІВ ПЛАНЕТАРНОГО СОЦІАЛЬНОГО ОРГАНІЗМУ

Сьогодні найважливіше питання, що стоїть на порядку денному, – це пошук образу майбутнього (планетарного світу, економічного розвитку, взаємостосунки різних регіонів земної кулі) і, відповідно, роль у ньому різних типів культур і місце особистості людини в них.

Тому наразі ми маємо обґрунтувати робочу гіпотезу про те, що кардинальні зміни відбуваються як в інгредієнтах, так і в елементній базі майбутньої соціальної конструкції, яку ми називаємо планетарним соціальним організмом. Нагадаємо, що має йтися про суб'єктивований інгредієнт, тобто особистість людини, і об'єктивований – суспільство, що складається, за нашими спостереженнями з таких елементів, як Світове громадянське суспільство, Світова держава і Світовий уряд.

Якщо буде доведено, що усі вище перелічені інгредієнти і елементи змінюються в одному напрямі і відповідають одне одному, то це означатиме, що вони можуть скласти нову цілісність – планетарний соціальний організм. Як наслідок, наша головна гіпотеза буде доведена, оскільки, дійсно, привид планетарного соціального організму блукає по планеті.

4.1. Планетарна особистість та її роль у саморозгортанні соціального світу

Завданням підрозділу є встановлення місця і ролі особистості людини у створенні, становленні, функціонуванні і розвитку існуючої світсистеми. Ми стверджуємо, що в сучасних умовах реалізується-

ся перехід до формування особистості нового типу, яку можна було б іменувати «глобальною особистістю», «громадянином світу», «планетарною людиною», «жителем ноосфери», Людиною Всесвіту, Постлюдиною, «колективною особистістю», «корпоративною особистістю», «умовною особистістю», «народною особистістю», «соборною особистістю», «збірною особистістю» (колективне «Я»), «живою Всеросійською Особистістю», «симфонічною особистістю», «особистістю держави», «територіальною особистістю», «вселюдством», «неолюдством» та ін³⁹⁰.

Подібних найменувань є вже немало, але поки ще немає того, що встановилося як загальноприйнятий смисл у сучасній філософії і науці. Ми ж будемо дотримуватися терміна «Планетарна особистість», визначаючи тенденції саморозгортання людини майбутнього. Терміни «Світова особистість», «Громадянин світу», «людина Всесвіту» мають для нас інший, більш широкий зміст, і ми ними оперувати не будемо.

Планетарна особистість та її атрибутивні характеристики – ось ключ до відповіді на більшість питань щодо глобалізації світового розвитку та її наслідків. Далі ми маємо довести цю робочу гіпотезу про організаційне буття планетарної людини протягом ХХІ століття, тобто підкріпити її вагомими аргументами.

Тому, перш ніж розпочати подальше відтворення місця і ролі особистості людини в саморозгортанні соціального світу, варто зробити, як мінімум, три відступи і пояснити значення наступних понять: 1) «суб'єктивоване» і «об'єктивоване» та їх іманентний зв'язок з такими поняттями, як «об'єктивне» і «суб'єктивне». Як «об'єктивне» у дослідженні розуміється все, що існує поза індивідуальною свідомістю і незалежно від неї, а як «суб'єктивне» – все, що пройшло через свідомість і існує в ній як суб'єктивований зміст об'єктивного. При цьому, якщо поняття «об'єктивне» і «суб'єктивне» являють собою найбільш загальні рівні людської природи, то категорії «об'єктивоване» і «суб'єктивоване» описують процеси взаємопроникнення цих рівнів.

³⁹⁰ Див. : Быченков В. М. Институты: Сверхколлективные образования и безличные формы социальной субъективности / В. М. Быченков. – М. : Российская академия социальных наук, 1996. – С. 159–160, 209, 228–229, 235–236, 243, 249, 290, 463 та ін.

І суб'єктивоване, і об'єктивоване мають загальний об'єктивний зміст, основопокладаючи субстанцію соціального світу, першу природу. У процесах опосередкування, які ми аналізуємо, суб'єктивована людиною перша природа трансформується в об'єктивовану форму і існує далі у формі найдрібніших неподільних частинок (морфи) соціального тіла. Морфа далі має самостійну долю, що описується закономірностями морфогенезу³⁹¹. Але, якщо суб'єктивований зміст переходить в об'єктивовану форму, то буде можливим, і навіть необхідним, зворотний перехід, оскільки це видоутворення одного і того ж універсуму. У цих взаємопереходах і складається органічна єдність не тільки онтологічного, але і функціонального аспектів першої і другої природи.

Другий відступ пов'язаний із з'ясуванням смислу терміна «Планетарна особистість». Сучасна філософія вже усвідомила і відобразила цілісність явища «людська особистість». Так, наприклад, О. Спіркін пише: «Людина є цілісною єдністю біологічного (організованого), психічного і соціального рівнів, які формуються з двох: природного і соціального, спадкового і прижиттєво набутого. При цьому людський індивід – це не проста арифметична сума біологічного, психічного і соціального, а їх інтегральна єдність, що призводить до виникнення якісно нового ступеня – людської особистості»³⁹².

Якщо цю тезу поширити на планетарний рівень, то це означає, за нашим баченням, що уся планетарна спільнота сприймається як органічний суб'єкт історичної дії, що творить і відтворює планетарне життя в повному обсязі усіх форм – економічних, політичних, культурних, організаційних, зокрема й суб'єктивованих, і об'єктивованих³⁹³.

³⁹¹ Пилипенко В. Е. Социальный морфогенез: эволюция и катастрофы (Синергетический подход) / В. Е. Пилипенко, В. А. Поддубный, И. В. Черненко. – К. : Наук. думка, 1993. – 98 с.

³⁹² Спиркин А. Г. Основы философии / А. Г. Спиркин. – М. : Политическая литература, 1988. – С. 457.

³⁹³ Таланов В. М. Восхождение к Разуму / В. М. Таланов // Онтология и антропология гуманизма : материалы межвуз. симпоз. г. Владимир, 16–17 мая 2006 г. – Владимир, 2006. – С. 71–76. ; Жданов Ю. А. Мыслящий человек есть мера всему / Ю. А. Жданов // Научное и социальное значение деятельности В. И. Вернадского. – Л., 1989. – С. 219–226. ; Таланов В. М. Человек Универсальный - Homo Universum (печаль по утерянной целостности) / В. М. Таланов // Фундаментализация высшего технического образования : материалы Все-

Тож, на нашу думку, Планетарна особистість – це єдиний універсальний Суб’єкт планетарного розвитку з усім багатством атрибутивних властивостей людини ХХІ століття³⁹⁴.

Звернемо увагу на деяке зміщення акцентів у визначеннях «Планетарна людина» і «Планетарна особистість». Якщо в першому випадку йдеться про тяжіння її до першої природи, тобто до природного тваринного світу, або Фізичного Всесвіту, то у другому – про тяжіння до третьої природи, тобто до Семантичного Всесвіту.

Третій відступ – це пояснення змісту терміна «саморозгортання планетарного світу», що є, на нашу думку, складовою соціального світу. Відповідь знаходимо в монографічній праці Ю. Бех «Саморозгортання соціального світу». Дослідниця пише: «Алгоритм саморозгортання соціального світу являє собою самовідтворювальний, космологічний за походженням, енергетикою й спрямованістю, багатоступінний процес, що за змістом утримує зародження соціального світу, тобто в глибині розумної живої речовини – людини, а конкретніше, – планетарної людської спільноти, знаходить продовження шляхом виходу в самостійне й незалежне від особистості людини та її стихійних й організованих форм буття й, зрештою, завершується переходом в іншу площину, в якій існує у формі надколективних утворень і безособистісних форм соціальної суб’єктивності, що розчиняються в безмежному космосі»³⁹⁵.

Отже, саморозгортання планетарного світу ми розуміємо як процес озовнішення змісту потенційного соціального світу, продуцентом якого є окремі особистості або колективи людей, за нашою термінологією – Планетарна особистість. При цьому нас цікавить тільки одна складова алгоритму саморозгортання соціального світу, а саме: планетарний рівень, на якому має панувати негентропія, тобто

рос. науч.-метод. конф. г. Новочеркасск, 29 мая - 2 июня 2000 г. / Юж. - Рос. гос. техн. ун-т (НПИ). – Новочеркасск : Набла, 2000. – С. 196–199. ; Рассел П. «Мировой мозг» – следующая ступень нашего развития / П. Рассел // Один мир для всех: Контуры глобального сознания. – М. : Прогресс. 1990. – С. 15–22.

³⁹⁴ Радьяр Д. Планетаризация сознания. От индивидуального к целому / Д. Радьяр. – М.; К.: REFL-book; Ваклер, 1995. – 304 с. ; Шепелев М. А. Глобально-цивилизационные процессы и планетарное сознание / М. А. Шепелев // Цивилизационная структура современного мира: в 3 т. / под ред. акад. Ю. Н. Пахомова и д.ф.н. Ю. В. Павленко. – К. : Наук. думка. 2006. – Т. 1. Глобальные трансформации современности. – С. 477–562.

³⁹⁵ Бех Ю. В. Саморозгортання соціального світу : монографія / Ю. В. Бех. – К. : Видво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – С. 35.

соціальний порядок, що підтримується Світовим громадянським суспільством, Світовою державою і Світовим урядом.

Водночас, криза соціального життя кінця ХХ – початку ХХІ ст. виразно продемонструвала, що Всесвіт не тільки інтенсивно перебудовується, а й заявляє про себе в галузі політичної практики, оскільки ООН поставила за мету сприяти становленню єдиного соціального світу, Європа заявила, у свою чергу, про формування Єдиного європейського простору науки і освіти. При цьому ми маємо усвідомлювати, що планетарне середовище, в якому проривається назовні зміст соціального, що продукує Планетарна особистість, може його видозмінювати, тому останнє може отримувати не тільки принципово нові життєздатні форми в ході гомеорезу, а й мутантні форми завдяки явищам гомеоклазу.

Тож Особистість людини породжує планетарний соціальний світ і несе за нього відповідальність. Вона робить це завдяки біологічним і соціальним властивостям свого біологічного тіла. Діючи разом, вони, властивості, забезпечили процес породження оригінального за формою і змістом процесу саморуху універсуму, названого дослідниками соціальною або другою природою.

Спочатку соціальний світ набуває потенційної форми і до певного часу прихований у структурі особистості. Механізм цього перетворення розкритий у праці В. Беха «Человек и Вселенная»³⁹⁶. Механізм виникнення і підтримки потенційного соціального світу в структурі людської особистості став зрозумілим завдяки побудові повної моделі семантичної структури особистості.

Теоретичний аналіз суті соціального світу показав, що творцем її справжньої форми, тобто реального соціального світу, може бути тільки колективний суб'єкт – планетарна спільнота, оскільки за своєю природою соціальність є реалізованим корпоративним принципом. Від себе додамо тільки те, що це має бути активний суб'єкт.

Тому цілком мав рацію А. Тойнбі, який писав: «Проведений нами аналіз виявив суттєвий момент, який має важливе значення для подальшого дослідження (історії – авт.). Аналіз «полів дії» і «носіїв дії» передбачає не тільки те, що «речовина або матеріал Всесвіту» є

³⁹⁶ Бех В. П. Человек и Вселенная: когнитивный анализ : монография / В. П. Бех. – 2-е изд., доп. – Запорижжя : Просвіта, 2004. – 148 с.

«діяльністю, а не матерією, але також і те, що ця діяльність організована і чітко спрямована. Мікрокосм вносить цілеспрямовану дію в макрокосм; а дія, будучи головною темою людської історії, є тиском окремих людей на загальну основу відповідних полів дії, основу, яку ми і називаємо суспільством. Поле дії – і до того ж перетин деякої безлічі полів – не може саме бути джерелом дії. Джерелом соціальної дії не може бути суспільство, але ним може бути окремий індивід або група індивідів, поля дій яких і складають суспільство. Суспільство не є і не може бути нічим іншим, окрім як посередником, за допомогою якого окремі люди взаємодіють між собою. Особистості, а не суспільства, створюють людську історію»³⁹⁷.

Як зазначив президент Суспільної академії наук геоекономіки і глобалістики, доктор економічних наук, академік РАН Е. Кочетов, нині «з особливою силою заявили про себе дві проблеми: 1) проблема суб'єкта змін; 2) проблема фазового переходу. Коли проблеми назріли (і перезріли!), то неминуче народжуються нові парадигми, що перетворюють світ, а також неминуче виходять на світову арену суб'єкти світового розвитку. Хто візьме на себе головну роль «рушія» світових перетворень: «Світова система», «Світова спільнота», «Людина»? Відповідь на це питання в ясній і чіткій формі могутньо сформулювали Нові люди»³⁹⁸.

Наука висвітлює подібний прорив як дорогу до Всесвіту нового Ренесансу, як зародження і вихід на світову арену «Нових людей». Нові люди вже реально формують ескіз нового Всесвіту і освітлюють дорогу до нього. І цей ескіз являють світові з високих інтелектуальних майданчиків. Серед них – високі парадигмальні установки Родоса, озвучені на Світових громадських форумах «Діалог цивілізацій»³⁹⁹.

³⁹⁷ Тойнби А. Дж. Постижение истории / А. Дж. Тойнби ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1991. – С. 253–354.

³⁹⁸ Кочетов Э. Космологизация. Новый этап мирового развития (постановка научной проблемы и ее общий контур) [Электронный ресурс] / Э. Кочетов // Вся Европа. – 2012. – № 6 (67). – Режим доступа : <http://www.alleuropa.ru/kosmologizatsiya-noviy-etap-mirovogo-razvitiya-postanovka-nauchnoy-problemi-i-ee-obschiy-kontur-1>. – Заголовок з екрана.

³⁹⁹ Кочетов Э. Космологизация. Новый этап мирового развития (постановка научной проблемы и ее общий контур) [Электронный ресурс] / Э. Кочетов // Вся Европа. – 2012. – № 6 (67). – Режим доступа : <http://www.alleuropa.ru/kosmologizatsiya-noviy-etap-mirovogo-razvitiya-postanovka-nauchnoy-problemi-i-ee-obschiy-kontur-1>. – Заголовок з екрана.

Нові люди (The New People) – люди із спокійним поглядом на речі, здатні до інтелектуального їх «обмацування», тобто близькі до їх сутностей; люди, що не дали себе обдурити і захопити ідеологічними догмами і іншими галюцинаціями, а тому – рідкісні навіть серед вільних; люди, озброєні новим, об'ємно-мережевим методом пізнання світу, дозрілі і підготовлені для того, щоб зорганізувати і облаштувати наш світ, – всесвіт нового Ренесансу, тим самим забезпечити буття, гідне своєї сили, краси, життєлюбності і інтелекту. «Нові люди» проголошують вищою цінністю «Людину», її життя і свободу. Саме «Людина» виступає суб'єктом історії, активним суб'єктом великих справ і великих вчинків.

Виникнення глобальних проблем у процесі вичерпання соціальної домінанти М. Чешков розглядає як передумову для становлення нового суб'єкта – людства в цілому, що виявляє себе в активності різних неформальних рухів, підйомі релігійно-духовних шукань, розробці різних проектів світоустрою, діяльності світових інститутів. Усі ці явища М. Чешков розглядає і як тенденцію до «становлення індивіда, що прагне до самореалізації через знаходження «уселюдності» і реалізує тим самим свою «постійну присутність в історії»⁴⁰⁰. З огляду на це, ми поділяємо погляд тих дослідників, які вважають, що суб'єктом у цьому випадку є групи, колективи, етноси, народи, тобто планетарна спільнота.

Про те, що планетарна спільнота розпадається на людей минулого, сьогодення і майбутнього, відомо давно. Ось цитата з книги Е. Тоффлера, написаної та опублікованої в 1970 році, і зовсім недавно перекладеної російською мовою за назвою «Шок будущего». Е. Тоффлер писав: «70 % мешканців Землі живуть полюванням, збиранням чи сільським господарством – це «люди минулого». Більш 25 % населення Землі живе у промислово розвинених країнах – це «люди сьогодення». Решту, 2–3 % населення планети не можна назвати ані людьми минулого, ані людьми сьогодення... про мільйони чоловіків і жінок можна вже сказати, що вони живуть у майбутньому»⁴⁰¹. Це було написано близько 45 років тому. Сьогодні це ро-

⁴⁰⁰ Чешков М. А. О видении глобализирующегося мира / М. А. Чешков // МЭ и МО. – 1999. – № 6. – С. 49.

⁴⁰¹ Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2002. – С. 27.

зшарування вже проявляє себе як об'єктивна тенденція розумового розвитку планетарної спільноти.

Оскільки дослідження Планетарної особистості проводиться нами на основі ідеології наукової школи ноосоціогенезу, самоорганізації і саморегуляції соціальних систем, то її властивості ми маємо відтворити саме у цьому дискурсі. Почнемо з аналізу вітальних і соціальних потреб Планетарної особистості, які вона має придбати протягом ХХІ століття.

Вітальні потреби Планетарної особистості ми сприймаємо у їх класичному вигляді, тобто стан здоров'я індивіда є первісним чинником ефективності діяльності, а також об'єктивним обмежувачем можливих сфер самореалізації конкретної особистості. Звісно, у процесі життя людина може нехтувати станом свого здоров'я чи працювати над його покращенням, але вроджена фізична неповноцінність робить недосяжною продуктивну діяльність у певних сферах. Життя людини загалом можливе тільки за умови задоволення нею вітальних потреб – властивих їй як живій істоті первісних біогенних потреб у повітрі, воді, їжі, житлі тощо.

У цій площині варто зауважити, що біологічне тіло планетарної людини протягом ХХІ століття навряд чи набуде значних змін. Хоча процес визрівання і вихід назовні атрибутивних властивостей біологічного організму – не зупинити. Уже на початку ХХІ століття видно, як швидко у наше життя прориваються нові якості людини. Про це можна судити на основі зростання наших знань про дітей індиго і людей-кристалів. Ще зовсім недавно ми про це зовсім нічого не знали, але сьогодні нові типи *homo sapiens* вже є реальністю, і нею цікавиться сучасна наука⁴⁰².

⁴⁰² Хейзинга Й. *Homo Ludens*. В тени завтрашнього дня / Й. Хейзинга. – М. : АСТ, 2004. – 539 с.; Хоружий С. Проблема постчеловека, или трансформативная антропология глазами синергической антропологии / С. Хоружий // *Философские науки*. – 2008. – № 92. – С. 10–31.; Чеснокова Т. Ю. Постчеловек. От неадертальца до киборга / Т. Чеснокова. – М. : Алгоритм, 2008. – 368 с. ; Шаповалова Н. Г. ОРФО-арт как пример карнавального общения в виртуальной реальности / Н. Шаповалова // *Филологические этюды*. – Саратов, 2008. – Вып. 11. Ч. II. – С. 292–295. ; Сулер Д. Люди превращаются в Электроников: Основные психологические характеристики виртуального пространства [Электронный ресурс] / Д. Сулер. – Режим доступа : <http://flogiston.ru/artides/netpsy/electronic>. ; Смирнов С. А. Модели человека в современной философии и психологии: сб. материалов Всероссийской конференции 18–19 мая 2005 года / С. А. Смирнов. Человек перехода / отв. за вып. П. А. Носова. – Новосибирск, 2006. – 177 с. ; Горный Е. *Онтология виртуальной личности*

Для задоволення вітальних потреб розробляються спеціальні технології, до яких можна віднести використання знань у вивченні паранормальних явищ і паранормальних якостей людини, а також психотехнологій за допомогою так званих сліперів, парапсихологів, військових екстрасенсів або «космоенергоспеціалістів». Нагадаємо, що сліпер⁴⁰³ – це оператор сенситив (парапсихолог), що використовує себе як різні стани для входження у будь-який образ, незалежно від того, предмет це, людина або якась тварина, дістаючи при цьому можливість цілком опанувати предмет входження, повністю контролюючи предмет, до якого він увійшов.

Як свідчать сучасні інформаційні джерела⁴⁰⁴, підготовкою незвичайних пси-спеціалістів, яких, зазвичай, називають ясновидцями, нині займаються для Головного розвідувального управління Російської Федерації (ГРУ) – військової розвідки, що з погляду ортодоксальної науки в принципі неможливе. Але цього мистецтва, як свідчать фахівці, можна навчитися. На практиці доведено, що середня вірогідність отримання правильних результатів за допомогою телепатії складає 82 %. Останні 18 % припадають на стреси, від яких будь-яка людина не застрахована, зокрема й парапсихолог⁴⁰⁵.

Соціальні потреби Планетарної особистості нас цікавлять значно більше, оскільки, власне, завдяки цим якостям вона породжує, творить і відтворює планетарний соціальний світ. «Соціальні потреби, що змінюються, виражають, зрештою, природу людини, детермінують розвиток когнітивної сторони історико-філософського процесу і культури в цілому»⁴⁰⁶.

Концептуально ми зводимо соціальні потреби, що мають сформуватися у Планетарної особистості і розвинутися протягом ХХІ століття, до двох принципових моментів, а саме: 1) вихід на перший

[Електронний ресурс] / Е. Горный // Бытие и язык : сб. статей по материалам международной конференции. – Новосибирск, 2004. – С. 78–88. – Режим доступа : <http://www.zhurnal.ru/staff/gorny/texts/ovr.html>.

⁴⁰³ Штурм сознания. Цикл «Громкое дело» [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.airesh.ru/video/shturm-soznaniya-tsikl-gromkoe-delo-.html>. – Заголовок з екрана.

⁴⁰⁴ Штурм сознания. Цикл «Громкое дело» [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.airesh.ru/video/shturm-soznaniya-tsikl-gromkoe-delo-.html>. – Заголовок з екрана.

⁴⁰⁵ Штурм сознания. Цикл «Громкое дело» [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.airesh.ru/video/shturm-soznaniya-tsikl-gromkoe-delo-.html>. – Заголовок з екрана.

⁴⁰⁶ Маслобоева О. Д. Российский органицизм и космизм XIX – XX вв.: эволюция и актуальность : монография / О. Д. Маслобоева. – М. : АПК и ППРО, 2007. – Ч. I-III. – С. 169.

план інформаційних потреб, що детермінується вступом світової спільноти в етап інформаційної цивілізації; 2) загострення потреби в якісно іншому соціальному спілкуванні або соціальній взаємодії, що має бути побудована на раціонально організованих смислах. На цій основі має сформуватися навіть новий тип особистості – Інтермен⁴⁰⁷, що приведе до появи на вищому організаційному рівні якісно нової кратологічної спільноти – Інтерократії. У електронному просторі змінюються поведінкові стандарти та ціннісні орієнтації особистості»⁴⁰⁸.

Можна стверджувати, що сьогодні явно виокремилися дві альтернативні тенденції впливу мережі Інтернет на сучасну людину:

а) позитивний вплив дозволяє говорити про принципово новий рівень розвитку техніки, науки і культури, що збагачує планетарну спільноту можливістю проявити себе; працювати, не виходячи з будинку, що досить актуально для інвалідів; розширювати географічні зони економічної співпраці; мати доступ до шедеврів світового мистецтва тощо;

б) негативний вплив, обумовлений зміною свідомості сучасної людини, пов'язаної зі специфічною залежністю від Інтернету; з проблемами анонімності, вседозволеності, безкарності кіберзлочинності та мережевого шахрайства. З'явилися й порівняно «нові» проблеми – у Мережі виникають клуби самогубців, наркоманів, терористів-початківців тощо. Спостерігаються порушення адекватності людської поведінки в реальності, втрата життєвих орієнтирів, «розшарування» структури особистості, віртуалізація її свідомості. Найбільш складні проблеми деструктивного впливу Інтернет-пристрастей на людину стосуються моральних принципів: явний дефіцит поваги до думки віртуальних співрозмовників, ігнорування авторських прав на матеріали, що представлені в Інтернеті; тотальний плагіат, нетерпимість до інакомислення; захоплення мережевим хуліганством тощо⁴⁰⁹.

⁴⁰⁷ Девтеров І. В. Інтермен як нова особистість / І. Девтеров // Вища школа. – К. : Знання, 2011. – № 9. – С. 83–91. ; Девтеров І. В. Соціалізація людини у кіберпросторі: монографія / І. В. Девтеров. – К. : НТУУ «КПІ», 2012. – С. 233–269.

⁴⁰⁸ Устьянцев В. Б. Пространство информационного общества / В. Устьянцев // Информационная цивилизация: пространство, культура, человек. – Саратов, 2000. – С. 6–9.

⁴⁰⁹ Бирюкова Э. А. Виртуальная этика: философский анализ образных контекстов духовно-оздоровляющей деятельности человека : [монография] / Э. А. Бирюкова. – Новомос-

Є. Касперський, засновник антивірусної компанії «Лабораторія Касперського», у своєму виступі на конференції Counter Terror Expo в Лондоні виокремив п'ять основних, на його думку, загроз для звичайних користувачів, що існують у кіберпросторі⁴¹⁰. Першою з них, на думку Є. Касперського, є кіберзброя, створена спеціально з метою атак на будь-які об'єкти. Другою важливою небезпекою, з погляду російського фахівця, є використання соціальних мереж для масового маніпулювання людьми. Ще однією потенційною небезпекою Є. Касперський вважає дітей інтернет-покоління і те, як вони взаємодіятимуть з політикою. Також небезпека для користувачів полягає в звичайних хакерських атаках, які стають дедалі більш поширеними, переходячи з настільних комп'ютерів до смартфонів і інших мобільних пристроїв. Останньою важливою небезпекою для сучасних користувачів є зникнення конфіденційності внаслідок розвитку соціальних мереж і інших сервісів такого роду.

Загалом помітним у філософії став зсув у сприйнятті образу людини. В індустріальній добі створюються теоретичні моделі людини, в яких розглядається залежність людини від знеособлених соціальних сил. Це образи-моделі «Людини самотньої» (Д. Рісмен), «Людини бунтуючої» (А. Камю), «Людини, представника класу» (К. Маркс), «Людини маси» (Г. Ортега-і-Гасет), «Одномірної людини» (Г. Маркузе), «Людини замкненої» (Н. Еліас), «людини споживаючої» (Е. Фромм) тощо. Що їх об'єднує, не зважаючи на відмінність в узагальненні, щодо якостей людини? Підкреслення залежності людини від суспільства, первинності суспільства за постійної взаємодії людини та суспільства. Головним тут було адаптуватися під вимоги суспільства, тобто забезпечити гомеостаз. У соціології поняття соціальної адаптації було висвітлене в працях Л. Буєвої, Т. Дичева, І. Кона, Г. Царєгородцева, А. Дмитрієва, С. Іконнікової, В. Лісовського, М. Руткевича, Ф. Філіппова, А. Чередниченко, В. Шубкіна.

У той час, як сучасні концепції взаємодії людини та суспільства суттєво змінюються, людина має забезпечити сталий розвиток сус-

ковск: Новомосковский ин-т (фил.) ГОУ ВПО Российского химико-технологического ун-та им. Д. И. Менделеева, 2007. – 270 с.

⁴¹⁰ Антивирус Касперського назвал 5 крупнейших киберугроз в мире [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://daily.com.ua/newsphoto/9/2012-04-158586.html>. – Заголовок з екрана.

пільства, тобто досягти гомеорезу. Як результат, з одного боку, у соціальних науках існують образи людини, які відображають суперечність сучасного індивіда, що живе в епоху перехідного суспільства. Це «Лукава людина» Ю. Левади⁴¹¹, «Загублена людина» В. Ядова⁴¹², «Людина – кентавр», «Парадоксальна людина» Ж. Тощенко⁴¹³, «Катастрофічна людина» В. Шубкіна. У когнітивній психології існує тип «Людини-комп'ютера», «Людина реактивна» представлена у біхевіористичній концепції моделлю людини як стимульно-реактивної машини. «Людина-споживач», що знаходиться під впливом власних потреб, інстинктів, потягів, представлена в мотиваційних теоріях особистості та в психоаналізі. А людина, що реалізує себе, власний «індивідуальний проект» – у гуманістичній психології. З іншого боку, дедалі більш актуальними стають концепції, які підкреслюють активну, визначальну роль людини в її взаємодії із суспільством. З'являються типи «Людини – актора»⁴¹⁴, «Людини дієвої»⁴¹⁵.

Британський соціолог та антрополог Е. Ліч у своїй ґрунтовній праці «Моделі людини»⁴¹⁶ ставить завдання простежити зміни соціально-філософських моделей людини протягом останніх століть. Кожна з них відповідає певному історичному етапу в соціальній філософії. Розглянувши ці моделі, Е. Ліч приходить до висновку, що жодна з них не може вичерпно представити людину, і, на його думку, це пов'язано з наявністю у неї свободи волі, а тому він принципово ставить питання про можливість побудови «моделей людини» загалом.

З другого боку, у випадку оцінки майбутнього стану людини, науковці виокремлюють людину-челенджера (challenge), людину мережі або networker, людину – понтіфіка, людину – навігатора, які в сумі, за словами російського дослідника С. Смирнова, являють со-

⁴¹¹ Левада Ю. А. Homo Post-Soveticus / Ю. А. Левада // Общественные науки и современность. – 2000. – № 6. – С. 5–24.

⁴¹² Ядов В. А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности / В. А. Ядов. – М. : Добросвет, 2000. – 596 с.

⁴¹³ Тощенко Ж. Т. Парадоксальный человек : монография / Ж. Т. Тощенко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 543 с.

⁴¹⁴ Кутырев В. А. Разум против человека : (философия выживания в эпоху постмодернизма) / В. А. Кутырев. – М. : ЧеРо, 1999. – 230 с.

⁴¹⁵ Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.

⁴¹⁶ Leach E. Models of man / E. Leach // Man and the social sciences. – L., 1999. – P. 151.

бою «Людину переходу» або *homo ludens*⁴¹⁷. Не варто також забувати про людину-кіборга, модель якої активно обговорюється багатьма дослідниками⁴¹⁸. Ці «моделі людини» існують згідно з «фігурою ідентичності», і в залежності від історичного процесу розвитку для кожного періоду характерна власна модель людини.

Особливо нас цікавить віддзеркалення в літературі так званої Постлюдини, оскільки ми розуміємо, що це її образ з кінця ХХІ століття. С. Хорунжий, розглядаючи проблему формування Постлюдини, зазначає, що на сьогодні антропологічний «сплеск» принципово відрізняється від попередніх: «Вперше в історії Людини повна трансформація нею самої себе, власної природи та конституції, стає технічно здійсненою, і Людина визначеним чином, неухильно починає вже вибудовувати відповідні практики.

На цьому рубежі виникає необхідність поставити заново майже всі базові питання антропології: про існування «природи» та можливість «визначення» людини, про особистість, про ідентичність індивідуальну та видову, про ціннісні та етичні основи людського буття і *last but not least*, про критерії вибору та оцінки трансформативних стратегій, межі дозволеності трансформацій»⁴¹⁹.

Водночас, у серйозній науковій літературі загалом уникають цього терміна, віддаючи перевагу прикметнику *posthuman*. Але, на думку дослідника, за цим стоїть ґрунтовна причина – у Постлюдини немає справжньої дефініції, тому що її самої ще немає, вона тільки «на підході». І існує два шляхи, які виявляють безперечну тенденцію до зближення і зімкнення, але вони поки що різні. Вони відповідають двом видам технологій, кожна з яких сьогодні стає базою для трансформативних антропологічних практик.

Комп'ютерні технології входять в антропологію, здійснюючи кардинальне розширення інтерфейсу «мозок – машина» (ІММ). Коли ІММ захоплює певну критичну долю активностей і здібностей людини – є підстава говорити, що людина перетворюється на гібрид

⁴¹⁷Смирнов С. А. Модели человека в современной философии и психологии: сб. материалов Всероссийской конференции 18–19 мая 2005 года / С. А. Смирнов. Человек перехода / отв. за вып. П. А. Носова. – Новосибирск, 2006. – 177 с.

⁴¹⁸Чеснокова Т. Ю. Постчеловек. От неадертальца до киборга / Т. Чеснокова. – М. : Алгоритм, 2008. – 368 с.

⁴¹⁹Хорунжий С. Проблема постчеловека, или трансформативная антропология глазами синергической антропологии / С. Хорунжий // Философские науки. – 2008. – № 92. – С. 10–31.

людини і машини, тобто Кіборга (термін, введений ще в 1960 р., і позначає будь-який гібрид людського тіла, включаючи мозок, і штучних механізмів). Отже, Кіборг – це перший вигляд Постлюдини, і до його появи ведуть стратегії, що розвивають всі форми поєднання і зрощення людини з комп'ютерною технікою.

Далі, генотехнології входять в антропологію, просуваючись до можливості практичного маніпулювання генетичною програмою, геномом людини. Коли генетичні зміни перевищують певну критичну долю генетичного матеріалу людини, є підстава стверджувати, що людина перетворюється на іншу, відмінну від людини живу істоту. У цих істот немає сьогодні єдиного загальноприйнятого імені; але С. Хоружий використовує досить адекватний термін «Мутанти». Таким чином, на його думку, Мутант – другий вигляд Постлюдини, до появи якого ведуть певні стратегії розвитку генотехнологій.

Ці ж стратегії ведуть до можливості ще однієї екзотичної істоти – Клона, тобто точної генетичної копії іншого людського організму. Клон – генетично нормальна людська істота і тим самим – не Мутант, проте, маючи характер «копії, а не оригінала», він виявляє глибокі антропологічні відмінності, через які також, на думку вченого, може розглядатися як Постлюдина. «Отже, Кіборг, Мутант, Клон – три версії Постлюдини, до кожної з яких ведуть певні антропотехнологічні практики, що сьогодні вже активно розвиваються (хоча і не досягли фінальних плодів), але викликають при цьому настільки ж активні заперечення та сумніви»⁴²⁰.

«Людина Мережі – Інтермен», також є одним з проектів стану майбутньої людини. Ми не маємо наміру детально передавати висновки інших авторів з цього приводу⁴²¹. Наведемо лише визначення І. В. Девтеровим феномена Інтермена, оскільки це потенційно знайома нам особа, мається на увазі його особисті якості і суспільне середовище, під яке він має адаптуватися протягом ХХІ століття. «Інтерменом можна назвати людину ХХІ-го століття, життя якої тісно пов'язане (зав'язане на) з Інтернетом. Особистість інтермена формується в Мережі і належить мережевим співтовариствам. Інтер-

⁴²⁰ Хоружий С. Проблема постчеловека, или трансформативная антропология глазами синергической антропологии / С. Хоружий // *Философские науки*. – 2008. – № 92. – С. 10–31.

⁴²¹ Див.: Девтеров І. В. Соціалізація людини у кіберпросторі : монографія / І. В. Девтеров. – К. : НГУУ «КП», 2012. – С. 242–243.

мен будує плани, виходячи лише з можливостей, що відкриваються Мережею, інтелектуально і емоційно прив'язаний до неї, залежить від процесів, що відбуваються в кіберпросторі, переживає захоплення і потрясіння у зв'язку з подіями, що відбуваються в Мережі, закохується і ненавидить через Мережу, шукає допомоги, підтримки через Мережу. І лише Мережу. Психологічно Інтермен прив'язаний до процесів у Мережі, що мають до нього безпосереднє відношення, бо лише їх вважає справжніми, вартими його уваги та часу. На нашу думку, сутністю Інтермена є його здатність реалізовуватись у такій локальній особистісній системі, що визначається поняттями: Інтермен-маргінал (звичайний користувач інформацією), Інтермен-хакер (користувач прихованою інформацією) і Інтермен-креативник (творець інноваційних інформаційних проєктів)⁴²².

Ми вважаємо, що характер соціальної діяльності Інтермена визначається не тільки тим, що чинник тілесності відходить на задній план (виділено – авт.) разом з наочно-матеріальною дійсністю, покликаною лише забезпечувати його електронну особистість та її успіхи у самореалізації. За характером соціальної діяльності Інтермен з необхідністю набуває креативності, що й забезпечує його новаторське існування. Серед особливостей соціальної діяльності Інтермена в сучасних умовах на чільне місце виходить його активізація в Мережі через блогосферу, самотворення і самоконструювання, з побудовою бажаного образу Самості, який максимально гармонізується із наявною соціальною дійсністю.

Підкреслимо окремо ідею про виокремлення свідомості від особистості і її самостійне віртуальне буття. На цю закономірність звертає увагу й О. Гомілко. Аналізуючи феномен тілесності в мережі, О. Гомілко наголошує, що віртуальні реальності, які створюються комп'ютерною технікою, неминуче мінімізують реальний досвід живої людської тілесності, активно продукуючи ілюзію його повноти. Відбувається своєрідна десоматизація особистості. «Живе тіло», що навіть для найбільш радикального філософського міркування (наприклад, у феноменології Е. Гуссерля) є основою самоідентифікації людини, перестає виконувати цю базову роль. Рух у віртуаль-

⁴²² Девтеров І. В. Інтермен як нова особистість / І. Девтеров // Вища школа. – К. : Знання, 2011. – № 9. – С. 83–91.

ній реальності заміщує досвід чуттєвого контакту, дотику, тілесного переживання й реагування⁴²³.

Завдяки комп'ютерним технологіям людина здобуває можливість пережити багато різних почуттів, зокрема й такі, що є найбільш інтимними. По суті, це вихід у нове – електронне – середовище існування, де особистість має можливість ідентифікуватися з будь-якими нею обраними віртуальними тілами, що віддаляє її від власної живої тілесності. Це складає одну з головних проблематизацій сучасної культури. Можна зробити висновок, що віртуальний простір розрахований на «живе» тіло, а не на запропоновану проектом модерну його знекровлену версію, «цифрове тіло», де воно прирівнюється до інших, фізичних об'єктів з їх характеристиками матеріальності та просторовості.

Отже, потреби Планетарної особистості кардинально видозмінюються, і якщо вітальні залишаються достатньо скромними, оскільки націлені на забезпечення біологічного організму головним чином речовиною і енергією, то соціальні потреби майже миттєво «вибухають» і ставлять під загрозу буття фізичного тіла людини. Чи не є це першим кроком до променистого людства К. Ціолковського? Це по-перше.

По-друге, потенційні соціальні світи, що їх породжують Інтермени, не залишаються осторонь від породженого ними планетарного соціуму, а продовжують активно з ним співпрацювати. Таким чином, складається принципово інша картина, оскільки зміст потенційного соціального світу, що виривається назовні, неминуче вступає у взаємодію із змістом актуалізованого соціального світу. У нових умовах ХХІ століття ці дві частини соціального наразі здатні отримати принципово нову якість, яка називається цілісністю. Тому ми повинні підходити до польової форми людини (а тим більше, до польової форми планетарного людства) як до виявленої зовні якісно нової тотальності, це зобов'язує до відповідного погляду на неї зсередини як на конкретне, яке «є таким, що розгортається в самому собі і зберігає єдність, тобто тотальність»⁴²⁴.

⁴²³ Гомілко О. Метафізика тілесності : концепт тіла у філософському дискурсі / О. Гомілко. – К. : Наук. думка, 2001. – 340 с.

⁴²⁴ Гегель Г. Энциклопедия философских наук / Г. Гегель. – М. : «Мысль», 1974. – Т. 1. Наука логики. – С. 100.

По-третє, є усі підстави висунути робочу гіпотезу про те, що планетарна спільнота завдяки активізації атрибутивних властивостей здатна набути протягом ХХІ століття перехідного стану від планетарного до космічного буття. До цього висновку нас підштовхує й ідея К. Е. Ціолковського про перехід людства в майбутньому у фазу існування чистої енергії, яку він назвав «променистим людством». Зокрема, це повністю відповідає древнім езотеричним вченням, які стверджують, що людство в процесі своєї еволюції проходить фази поступового втілення чистого духу в матерію, згодом, з розвитком інтелекту і здатності активної дії на світ грубої матерії, починається новий виток розвитку духовності і перехід на енергетичний рівень життя. Чи не в цьому полягає сенс виходу планетарної спільноти у «точку Q» Тейяра де Шардена?

Соціальна взаємодія у вимірі ХХІ століття набуває, завдяки вищевикладеним тенденціям, форми соціальної комунікації, що є сьогодні предметом теоретичного аналізу⁴²⁵. При цьому більшість дослідників погоджуються, що соціальна комунікація – це рух смислів у соціальному просторі та часі. Такий рух, що можливий лише між суб'єктами, які залучені до соціальної комунікації, робить неймовірну революційну за змістом і характером справу, оскільки перетворює ноосферу планети в життєдайний простір для буття планетарної спільноти.

Інакше кажучи, предмет нашого дослідження – організаційне буття планетарної спільноти протягом ХХІ століття – оволодіває якісно новим простором, а саме – ноосферою. Виникає гостра суперечність між біологічним тілом людини, що потребує перебування її в планетарному просторі, і її соціальним життям, що проникає в ноосферу, яка накопичує окультурені людським розумом смисли.

⁴²⁵ *Литвинцева А. В.* Интернет-язык как фактор современной межкультурной коммуникации / А. Литвинцева // Коммуникативные стратегии информационного общества : Труды III Международной научно-теоретической конференции. – СПб. : Изд-во Политехн.ун-та, 2007. – С. 18–21. ; *Основы теории коммуникации : учебник* / [под ред. проф. М. А. Василика]. – М. : Гардарики, 2005. – 615 с. ; *Девтеров И. В.* Характер соціальної комунікації в мережі Інтернет / І. Девтеров // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – Харків : Видавничий центр НТУ «ХП», 2011. – Вип. 3. – С. 66–72. ; *Дридзе Т. М.* Социальная коммуникация как текстовая деятельность в семиосоциопсихологии / Т. Дридзе // Общественные науки и современность. – 1996. – №. 3. – С. 34–48.

І це цілком закономірно, оскільки свідомість людини є перетворювачем і джерелом сенсів. Для цього людина з'явилась у Всесвіті, вона його живить сенсами, і тому саме сенс життя людини визначає її поведінку, оскільки, як зазначив В. В. Налімов, «у пошуку сенсу й полягає, передусім, сенс нашого життя»⁴²⁶. Д. Нідлеман у книзі «Втрачене християнство» (1980) щодо пошуку сенсу людського життя пише: «Пошук у його дійсному розумінні є тією властивістю частки особистості – її розуму, який не визнає ні сучасна психологія, ні релігійність... Заглибленість у пошук означає, насамперед, потребу в Бутті та Істині»⁴²⁷.

За таких умов біологічний організм планетарної людини може зреагувати декількома способами, а саме: 1) найбільш бажаною є ситуація, в якій проявляться якісно нові властивості організму людини, що перебувають у його структурі у формі непроявлених атрибутів; 2) біологічне тіло пересічного землянина увійде в негативну фазу і планетарна спільнота вимушено обмежить своє буття можливостями планетарного простору; 3) найбільш вірогідний, коли विकристалізується філа розумно обдарованих людей, що будуть здатні освоїти ноосферний простір на основі опанування ноосферного мислення, ноосферного світогляду, ноосферної свідомості і ноосферної поведінки.

Отже, фундаментальним чинником, що міняє світ, виступає настання нової ери, про яку американський дослідник Ч. Капхен писав: «Нині на порозі нова епоха – цифрова ера. Індустріальне суспільство руйнується дедалі очевидніше в міру того, як відбувається впровадження цифрових технологій. «Світанок» ери цифрових технологій і «захід» індустріальної епохи чинять значну дію на основні політичні і соціальні інститути, що стали плодами індустріалізації. Захід індустріальної епохи і перехід до цифрової економіки здатні серйозно похитнути основи демократичної державності», бо «перехід від епохи до епохи, як правило, супроводжується «смутними часами», з чого виходить, що завершення нинішнього історичного циклу ознаменується не стільки демократичним світом і глобальним

⁴²⁶ Налімов В. В. Спонтанность сознания: Вероятностная теория смыслов и смысловая архитектура личности / В. В. Налімов. – М. : Изд-во «Прометей», 1989. – С. 20

⁴²⁷ Налімов В. В. Спонтанность сознания: Вероятностная теория смыслов и смысловая архитектура личности / В. В. Налімов. – М. : Изд-во «Прометей», 1989. – С. 20.

консенсусом, скільки грандіозними змінами в політичному і геополітичному житті», і ця турбулентність супроводжуватиме повернення до мультиполярного світу і забезпечуватиме зростаючу напругу між лідерами і аутсайдерами цифрової технологічної гонки»⁴²⁸.

За такого розвитку подій, який ми тут описали, організаційне буття планетарної спільноти протягом ХХІ століття сформує і надасть владу Інтерократії, тобто тим, хто здатен управляти за допомогою медіаресурсу. Interocracy⁴²⁹ є однією з форм безпосередньої демократії в її найбільш інтерактивній формі, використовуючи при цьому у всьому світі підключення до Інтернету для просування громадянської волі і дотримання народного суверенітету.

Свобода вираження політичних поглядів і свобода слова в Interocracy отримують свою якнайповнішу форму. Interocracy розширює динамічну і постійну форму референдуму до абсолютно нової парадигми буття.

Принципи Interocracy: а) свобода вираження політичних поглядів і свобода слова для усіх; б) безпосередня дія волі; в) конфіденційність і безпека даних; г) плюралізм.

Інфраструктура Interocracy системи (IIS) є всеосяжною основою для технічної підтримки влади. IIS є необхідною основою, нерозривно пов'язаною з усіма принципами Interocracy на усіх його рівнях.

Багатофункціональні IIS мають підкреслити кожен з цих принципів, безперервно оцінювати і покращувати, щоб зробити голос кожної людини почутим, дати можливість впливати і змінювати своє життя в головному питанні. Система дає можливість ініціювати і змінювати мінімуми, вибрати і управління представників. Вторинні характеристики IIS: соціальний обмін, історичне подання і відстежування даних, персоналізація, коригування по сегментах (наприклад, мови, шрифти, видаленого доступу), універсальність.

Ми, навіть в Україні, рухаємось у цьому напрямі. Про це яскраво свідчить практика реалізації у вітчизняному медіапросторі концепції Кабінету Міністрів України про Електронне врядування і про

⁴²⁸ *Кепхен Ч.* Закат Америки: Уже скоро / Ч. Кепхен. – М. : ООО «Изд-во АСТ» : ОАО «ЛЮКС», 2004. – С. 526.

⁴²⁹ *Gabdulin A.* Interocracy [Електронний ресурс] / *A. Gabdulin.* – Режим доступу : <http://concepton.wordpress.com/2013/05/16/interocracy>. – Заголовок з екрана.

Електронний Уряд України⁴³⁰. Серед наукових праць варто вказати на перші публікації з цього приводу⁴³¹. Далі ми ще повернемося до цієї проблеми.

Отже, ми розглянули основні риси і тенденції розвитку Планетарної особистості, до яких вона буде прагнути протягом ХХІ століття. Тепер можемо зробити певні висновки з вищерозглянутого. Відбудеться, на наш погляд, перерозподіл акцентів у співвідношенні і розвитку біологічних і соціальних потреб планетарної спільноти на користь соціальних. Це – по-перше.

По-друге, вона, планетарна спільнота, почне інтенсивно освоювати засобами соціальної комунікації ноосферу, як середовище для повсякденного буття за рахунок збереження планетарного простору як середовища підтримки в нормі біологічного організму.

По-третє, на певному етапі, а швидше за все це буде кінець ХХІ – початок ХХІІ століть, Планетарна особистість виявить перші ознаки переходу до енергетичної фази буття планетарного людства, тобто проявляться перші ознаки променистого людства.

По-четверте, організаційна потреба буття планетарної спільноти на перехідному етапі викристалізує особливу філу людей-землян, здатних оволодіти ноосферним простором.

По-п'яте, сформується певний прошарок Інтерократії, що здатна керувати соціальним розвитком в якісно нових умовах буття планетарної спільноти. Сьогодні перші паростки Електронного врядування розробляються у формі Електронного Уряду.

Далі є сенс перейти до аналізу специфіки нового, як з'ясовується, ноосферного світогляду, мислення, свідомості і поведінки в умовах наростання глобалізаційних тенденцій і інформатизації буття планетарної спільноти.

⁴³⁰Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2010 р. № 2250-р «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2250-2010-%F0>.; Уряд схвалив концепцію розвитку електронного урядування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dknti.gov.ua/uk/2010-09-27-06-54-32/35-2010-07-14-10-28-01/246-2010-12-13-18-45-25.html>. – Заголовок з екрана.

⁴³¹ Електронне врядування у контексті тенденцій світового розвитку // Гілея (науковий вісник): зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 75 (№ 8). – С. 201–204.

Планетарна особистість має оволодіти організаційною свідомістю завдяки якій вона є часткою організаційного буття планетарної спільноти. Організаційна свідомість, як самостійний елемент структури особистості, вперше в українській філософській думці виділена у 2004 році нами⁴³². Г. Козловська у 2006 році присвятила цій проблемі самостійне дослідження⁴³³. Сутність організаційної свідомості полягає у формуванні узагальненої картини існування особистості, що визначена як осмислення та переживання людиною впливу організаційних ідей, знань, поглядів, цінностей, норм поведінки, почуттів тощо на процеси утворення, упорядкування і вдосконалення структур повсякденності. Без цього внутрішнього опрацювання життєбуття планетарної спільноти особистість залишається недотичною до світсистеми і тому впливати на неї не може. У такій ситуації перебувають, наприклад, маргінали і хіппі.

За природою – це семантична реальність, носієм якої є смисл, а саморух її проявляється як явище смислогенезу в структурі Планетарної особистості. Її сутність полягає в осмисленні та переживанні процесу внутрішнього впорядкування, узгодженості взаємодії диференційованих та автономних частин цілого, що обумовлена його будовою. Зміст розгортається як сукупність процесів упорядкування та спрямування діяльності системи на основі організаційних ідей, поглядів, почуттів тощо та форм організаційної свідомості – індивідуальної та колективної. Відмінності між суспільною та індивідуальною організаційною свідомістю полягають в об'ємі, формах, засобах і часі існування, у закономірностях формування та в інших характеристиках.

Критерієм сформованості організаційної свідомості є організаційна культура з чим ми цілком також погоджуємося. Відносно запропонованих показників зрілості повсякденної і професійної інди-

⁴³² Бех В. П. Організаційна свідомість: до постановки проблеми / В. П. Бех, Г. В. Козловська // Нова парадигма. Журнал наукових праць. – К. : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2004. – Випуск 37. – С. 11–15.

⁴³³ Див. : Козловська Г. В. Організаційна свідомість: діалектика індивідуального і суспільного: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.04 «філософська антропологія, філософія культури» / Ганна Вікторівна Козловська – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – 18 с. ; Козловська Г. В. Організаційна свідомість: індивідуальне і суспільне : Монографія / Г. В. Козловська. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 203 с.

відуальної організаційної культури, а також особливостей її виявлення у внутрішній та зовнішній стратегії колективного носія (фірми, суспільства) можна ще сперечатись.

Для реалізації мети нашого дослідження важливо те, що Планетарна особистість на основі функціонування організаційної свідомості формує організаційний світогляд і розробляє організаційну ідеологію, що визначають алгоритм її організаційної дії і організаційної взаємодії, що створює підсистему управління світсистемою.

Організаційний світогляд – наступний інструмент що необхідний Планетарній Особистості для створення образу, моделі, ідеалу організаційного стану і розвитку світ системи. Образ майбутнього завжди знаходиться в центрі філософської рефлексії дослідників, які осмислюють шляхи подальшого розвитку світсистеми або окремої держави з позицій тієї або іншої ідеології. Втілюючись у суспільній практиці, він стає важливим фактором цього розвитку, взаємодіючи із соціальною реальністю, специфіка якої визначена етапом її історичного розвитку.

І. Цапліна у спеціальному дослідженні показала, наскільки це важливо мати образи майбутнього для людини і викрила залежність моделі від виду світогляду і виду ідеології⁴³⁴. Наведемо головні залежності у цій площині.

Виявляється, що «образ майбутнього» проходить декілька етапів становлення: 1) латентний, на якому образи майбутнього, що отримують філософське осмислення, не пов'язуються з їх цілеспрямованим втіленням у суспільній практиці; 2) ідеологічний, на якому образи майбутнього включаються до проектів перетворення в ідеологічній діяльності; 3) понятійний, на якому відбувається понятійне осмислення образу майбутнього.

На практиці існують традиції дослідження образу майбутнього соціальної системи у взаємодії «людина – держава – суспільство». У залежності від того, якою ідеологією користується дослідник, є декілька таких дослідницьких підходів до створення образу майбутнього: «державоцентризм» (пріоритет держави), «соціоцентризм»

⁴³⁴ Цапліна І. С. Еволюція образу майбутнього в сучасних ідеологіях: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «соціальна філософія і філософія історії» / Ірина Сергіївна Цапліна. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 14 с.

(пріоритет суспільства); «людиноцентризм» (пріоритет людини); «теоцентризм» (пріоритет бога та пошук метарівня взємодії).

І. Цаліна цілком доречно сформулювала функції «образу майбутнього» стану соціального цілого в ідеологічній діяльності через осмислення функцій антиципації. При цьому вона наголошує на наступній сукупності: 1) гносеологічна (пізнання майбутнього); 2) аксіологічна (ціннісна орієнтація); 3) мотивуюча (мотиваційні основи діяльності); 4) цілеутворююча (визначення цілей); 5) регулятивна (узгодження діяльності з очікуваним майбутнім); 6) адаптаційна (адаптація до змін); 7) онтологічна (визначення основ буття суб'єкта).

При цьому вона чітко вказала на залежність знання про еволюцію образів майбутнього в ідеологіях, яка визначається співвідношенням у їх структурному ядрі рівнів особистості, соціальних груп та держави, суспільства і планетарного людства та ступенем їх суб'єктивності в образі майбутнього. І тому пересічна людина бачить майбутній стан світсистеми далеко не у такому вигляді, як його уявляє собі Планетарна особистість.

Організаційна ідеологія відіграє у становленні важливу роль, оскільки⁴³⁵ образ, що знаходить свого носія, стає ідеалом, за зразком

⁴³⁵ Волобуєв В. В. Внутрішньофірмова ідеологія: соціально-філософський аналіз: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «соціальна філософія і філософія історії» / Владислав Вадимович Волобуєв. – Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2002. – 19 с. ; Гантінгтон С. Ф. Консерватизм як ідеологія / С. Ф. Гантінгтон // Консерватизм: антологія. – 2-ге вид. / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : ВД «Простір», «Смолоскип», 2008. – С. 122–141. ; Гоббс Т. Левиафан / Томас Гоббс // Избранные сочинения: в 2 т. / ред., вст. статья, прим. Е. М. Вейцмана, перев. А. Гутермана. – М. : Мысль, 1965. – Т. 2. – С. 45–678. ; Грицанов А. А. Идеология / А. А. Грицанов // История философии: энциклопедия [Электронный ресурс] / Мн. : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002. – С. 388–390. – Режим доступа : http://yanko.lib.ru/books/encycl/hist_of_philosophy_encycl_gricanov.htm. ; Громадянське суспільство в сучасній Україні. Специфіка становлення, тенденції розвитку / під ред. Ф. М. Рудіча. – К.: Парламентське видавництво, 2006. – 411 с. ; Доклад о мировом развитии 2006 года [Электронный документ] // Организация Объединенных Наций. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2006.pdf>. ; Донченко О. Архетипи соціального життя і політика (глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) / О. Донченко, Ю. Романенко: монографія. – К. : Либідь, 2001. – 334 с. ; Ефременко Д. В. Концепция общества знания как теория социальных трансформаций: достижения и проблемы / Д. В. Ефременко // Вопросы философии: научно-теоретический журнал. – 2010. – № 1. – С. 49–61. ; Заздравнова О. І. Идеология в еволюціонуючому соціумі [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософ. наук: спец.

якого Планетарна особистість має розбудувати цілісність світсистеми⁴³⁶.

При цьому образи майбутньої світсистеми напряму залежать від зміни типів наукової раціональності в процесі розвитку цивілізації: 1) класичні ідеології характеризуються як заходоцентричні, зорієнтовані на еталонність, наукову раціональність, підпорядкування соціальної реальності ідеалу; 2) некласичні – як такі, що мають нечітке ідейне ядро, синкретичну соціальну базу, спрямовані на вирішення ситуативних проблем, є наукоємними та технологічними; 3) постнекласичні – центровані на знанні як високоякісній владі у відкритому глобалізованому просторі інформаційної цивілізації.

Для нас цікавим є дослідження І. Цапліної ще й з того погляду, що вона відтворила ролі міфологем, теологем, ідеологем у формуванні образу майбутнього, де міфологеми розглянуті як формально-сміслові компоненти міфу, що відображують відповідний алгоритм соціокультурної поведінки з домінуванням емотивної сторони. При цьому виявлено, що: 1) теологеми – як структурні компоненти релі-

09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / О. І. Заздравнова – Харків, Харківський військовий університет, 2002. – 30 с. // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/_scripts/wwwi32.exe/%5Bin=_scripts/ep.in%5D. ; *Иноземцев В.* Социология Дениэла Белла и контуры современной постиндустриальной цивилизации / В. Иноземцев // Вопросы философии. – 2002. – № 5. – С. 3–12. ; *Лейбин В. М.* «Модели мира» и образ человека: критический анализ идей Римского клуба / В. М. Лейбин. – М. : Политиздат, 1982. – 255 с. ; *Леонтьев А. Н.* Образ мира / А. Н. Леонтьев. // Избранные психологические произведения. – М. : Педагогика, 1983. – С. 251–261. ; *Полак Ф.* Образ будущего / Ф. Полак // Мир нашего завтра: антология современной классической прогностики. – М. : Эксмо, 2003. – С. 220–233. ; *Степин В.* Эпоха перемен и сценарии будущего [Электронный ресурс] / В. Степин. – Режим доступу : www.philosophy.ru/library/stepin/epoch.html. ; *Степин В. С.* Философия и образы будущего / В. С. Степин // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – С. 10–21. ; *Стефанов С.* Настоящее осмысливает прошлое и структурирует будущее // Publish. – 2005. – № 1. – С. 31–35. ; *Туроу Л. К.* Будущее капитализма. Как сегодняшние экономические силы формируют завтрашний мир [Электронный ресурс] / Лестер К. Туроу / А. И. Федоров; пер. с англ. – Новосибирск : Сибирский хронограф, 1999. – 432 с. – Режим доступу : http://lib.aldebaran.ru/author/turou_lester/turou_lester_budushee_kapitalizma. ; *Яхнин Е. Д.* Эволюция и будущее человеческого социума / Е. Д. Яхнин // Вопросы философии. – 2006. – № 5. – С. 165–175.

⁴³⁶ *Яковлев А. И.* Нужен общественный идеал / А. И. Яковлев // Вестник Российского философского общества. – 2002. – № 2 (22). – С. 81–87. – С. 81. ; *Кравченко П.* Суспільний ідеал майбутнього через призму історії / П. Кравченко // Філософські обрії. – 2006. – № 15. – С. 53–69. – С. 53–54.

гійного світогляду, що мають емотивно-когнітивний зміст та визначені смисловим конструюванням світу як остаточно розділеного на поцейбіччя і потойбіччя та інституціональним статусом релігії; 2) ідеологеми – як структурні компоненти ідеології, теоретично осмилені, стійкі конструкти програми удосконалення суспільного буття, що орієнтовані на визначення його праксеологічного рівня.

Логічним початком будь-якої ідеології є засаднича ідея, що виконує роль загальнооб'єднуючого орієнтиру життєдіяльності певної спільності людей, їх духовно-інтелектуальний базис соціальної згуртованості і цілеспрямованості думок почуттів і дій. Великий російський письменник і мислитель ХІХ століття Ф. Достоевський писав: «Без ідеалів ніколи не може вийти жодної хорошої дійсності. Навіть можна сказати безперечно, що нічого не буде, окрім ще більшої мерзенності». Відомий російський літературний критик В. Белинський вважав, що «над суспільством мають міцну владу тільки ідеї, а не слова». Багато філософів одностайні в тому, що «ідеали подібні до зірок в небі: вони недосяжні, але по них відважні мореплавці визначають свій шлях». Знаменитий Віктор Гюго писав: «Ідеї – рідкісна дичина в лісі слів»⁴³⁷.

При цьому дуже корисно можна використати маловідомий афоризм англійського історика Генрі Т. Бокля (1821–1862): «У всяку епоху діє одна яка-небудь ідея, могутніша, ніж всяка інша, що повідомляє відому форму подіям і що визначає їх кінцевий результат». У цьому визначенні чітко простежується мудра думка про те, що всі наші звичні пріоритети, включаючи усі приватні, національні, соціально-групові або особисті ідеї, завжди мають бути розумно погоджені і приведені у відповідність з певною еволюційною, глобальною макроідеєю світового розвитку.

В. Бабіч доречно зазначив, що «по суті, можна сказати, на земній планеті еволюційно дозріли глобально-історичні умови для наукового обґрунтування загальноземної ідеології цілісного розвитку світу і повсюдного утвердження гуманістичних принципів демократії і справедливості в усій багатоскладовій структурі міжлюдських стосунків. При цьому вкрай важливо враховувати, що якщо в епоху варварства, що завершується, можна було обмежуватися суверенними загальнодержавними, закритими або напівзакрити-

⁴³⁷ Бабич В. П. Основы современной онтологии: методология, проблемы, перспективы / В. П. Бабич; Монография. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2006. – С. 224.

ми, ідеологіями, то нове століття і тисячоліття неодмінно вимагає гармонізації національних ідеологічних постулатів і їх конвергенції в єдину систему загальноземних і загальноновизнаних імперативів мирного земного співіснування.

Світовій науці разом з політичними діячами усіх народів світу належить вийти за межі звичок, що склалися, і традицій вузьконаціонального бачення земної дійсності і піднятися до рівня повномасштабного світобачення, з тим щоб усвідомити гостроту і актуальність глобальних проблем буття і прийняти їх як керівництво до відповідних, адекватних дій в межах окремих держав»⁴³⁸.

Образ майбутнього впливає на цілепокладання Планетарною особистістю мети і цілей соціального розвитку світсистеми в ідеологічній діяльності завдяки взаємодії наступних компонентів ідеології: когнітивних, заснованих на знаннях; аксіологічних, заснованих на ідеалах, цінностях, інтересах; ірраціональних, заснованих на догмах, ритуалах, міфах, міфологемах та теологемах.

При цьому розробка структури образу майбутнього залежить від світогляду людини і обраної ідеологічної позиції щодо майбуття світсистеми. І. Цапліна пропонує аналізувати його як культурний знак, що має рівень означника і означуваного, структурованого як складне ціле з абстрактно-раціональними (поняття, значення, ідеї), ірраціональними (фантазми, вірування, інтуїції, архетипи), аксіологічними (мета, ідеал, смисл), емоційними (емоції, почуття), праксеологічними (досвід, вольові рішення, алгоритми, конструкції) складовими.

Далі ми можемо розглянути механізм впливу ідеалу цілісної світсистеми на Планетарну особистість, оскільки маємо надію, що протягом ХХІ століття онтологічні і функціональні залежності між об'єктивованим у суспільстві ідеалом і її власним ідеалом залишаться без суттєвих змін.

Планетарна особистість і соціальний світ являтимуть собою цілісність, оскільки всі механізми в структурі біологічного організму людини морфологічно і функціонально «пов'язані один з одним» і вступають у взаємодію із семантичним полем суспільства по трьох каналах: підсвідомому, свідомому і над свідомому. При цьому у структурі біологічного організму задієються ціла низка внутрішньо-

⁴³⁸ Бабич В. П. Основы современной онтологии: методология, проблемы, перспективы / В. П. Бабич; Монография. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2006. – С. 221.

особистісних механізмів. До механізмів впливу віднесені психологічний і соціальний; до внутрішньоособистісної гармонізації – механізм переживання; до зовнішньоособистісної гармонізації – психо-соціогенетичний механізм суміщення.

Вплив образу майбутнього світсистеми на Планетарну особистість здійснюється шляхом культивування принципу суміщення нинішнього і майбутнього її станів, використовуючи як інструмент перетворення умовні засоби, а точніше можна сказати – ідеальну форму, що немов би силою закладеного в ній сенсу «витягує» його з нинішнього стану в бажаний майбутній стан. У цьому загальному потоці бере участь й організаційна свідомість особистості, що освоює свій, притаманний тільки їй сегмент загального енергоінформаційного поля.

У кожного соціуму свій образ себе. Він може бути як адекватним, так і неадекватним. Якщо образ себе неадекватний, то використання засобів перетворення може вести не до самозбереження, а до саморуйнування соціуму. Суспільство буде системою, що достовірно саморозвивається, якщо якість самовіддзеркалення, з'єднавшись з оцінним компонентом і виконавчими можливостями й утворивши комплекс самої регуляції, генеруватиме активність у горизонті самозбереження і буде наділяти молоде покоління смислами, що утворюють зміст його абсолютів.

Отже, ідеал цілісної світсистеми планетарного суспільства – це не кимось надумана субстанція, він виконує функцію атрактора у формуванні особистості, а в процесі саморегуляції суспільного життя – роль Абсолюту. Необхідно уточнити два нових поняття: абсолют та атрактор. Абсолют (від лат. *absolutus* – безумовний, досконалий)⁴³⁹ – це поняття для позначення того, що неможливо описати ні термінами, пов'язаними з категорією «матерія», ні поняттями «розуму», але що, проте, виступає джерелом і первинною основою їх обох.

Абсолют не є порожнечою, бо порожнеча є щось властиве матеріальному світу. Його можливо розглядати як чисту свідомість, бо вона усвідомлює і матерію, і розум. При цьому свідомість людини,

⁴³⁹ Абсолют // Энциклопедия эзотерики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.glossword.info/index.php/term>. – Заголовок з екрана.

що розрізняє «матерію» і «розум» як два роздільних начала, а не як єдине ціле, не може досягнути своєї справжньої природи, фіксуючи лише своє відображення в цій двоїстості матерії і розуму.

Абсолют можна також назвати «життям», бо саме життя є те, що виникає у свідомості, коли зустрічаються матерія і розум; таким чином, абсолют може бути досягнутий у досконалому злитті цих двох начал, тобто в досконалому, витонченому і необмеженому житті. У той час, як атрактор – це сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, що сприяють «вибору» системою одного з варіантів стійкого розвитку, що самоорганізується; ідеальний кінцевий стан, до якого прагне система у своєму розвитку. Простір усередині атрактора (естетичного ідеалу суспільства, в якому кожна частка (у нашому випадку – особистість), що туди потрапила, поступово зміщується в заданому напрямі, називають «зоною атрактора»⁴⁴⁰. Це зміщення і є траєкторією семантичного впливу ідеалу на особистість. Звісно, що вплив на особистість може бути як позитивним, так і негативним.

Отже, зробимо висновки з вищерозглянутого матеріалу в цьому підрозділі. По-перше, на основі всебічного аналізу ми дійшли висновку, що багатоманітність визначень особистості можна звести до одного поняття, яке нині віддзеркалить момент поетапного становлення пересічної людини планетарної спільноти – Планетарної особистості в контексті інформаційної цивілізації, а на етапі інтелектуальної цивілізації – Ноосферної особистості.

По-друге, Планетарна особистість – це єдиний універсальний Суб'єкт планетарного розвитку з усім багатством атрибутивних властивостей людини ХХІ століття. Звернемо увагу на деяке зміщення акцентів у визначеннях «Планетарна людина» і «Планетарна особистість». Якщо у першому випадку йдеться про тяжіння її до першої природи, тобто до природного тваринного світу, або Фізичного Всесвіту, то у другому, – про тяжіння до третьої природи, тобто до Семантичного Всесвіту.

По-третє, Планетарна особистість постійно визріває з надр першої природи і удосконалює своє тіло і особливо функціональні можливості, на перший план виходять соціальні потреби, що форму-

⁴⁴⁰ Котельников Г. А. Теоретическая и прикладная синергетики / Г. А. Котельников. – Белгород : БелГТАСМ; Крестьянское дело, 2000. – С. 147.

ють якісно нову людин – Інтермена і Інтерократії в управлінні світ-системою, що безпосередньо залежить від соціальної комунікації і Інтернету. Планетарна спільнота завдяки активізації атрибутивних властивостей здатна набути протягом ХХІ століття перехідного стану від планетарного до космічного буття. До цього висновку нас підштовхує й ідея К. Ціолковського про перехід людства в майбутньому у фазу існування чистої енергії, яку він назвав «променистим людством».

По-четверте, становлення Планетарної особистості забезпечується трьома чинниками, а саме: перший – це якісно нова загальнонаукова картина світу; другий – це космополітизм, що тлумачиться нами: 1) як світогляд, 2) як ідеологія, 3) як принцип розбудови нового світоустрою; зрештою, третій і головний – формування нового мислення людини. Причому проблема формування нового мислення є найскладнішою і найефективнішою технологією переходу планетарного людства в якісно новий стан, що відповідає Планетарній особистості. Сформуванню нового мислення Планетарної особистості на практиці можливо трьома шляхами: 1) планетарною освітою (навчанням у космополітичній парадигмі); 2) планетарним вихованням у суспільстві; 3) практичною повсякденною діяльністю у сфері організації взаємобуття планетарної спільноти.

По-п'яте, для впливу на організаційне буття планетарної спільноти Планетарна особистість повинна мати певну організаційну культуру, до складу якої входять, як відомо, такі чинники, як організаційні почуття, емоції, організаційне мислення, пам'ять, свідомість, самосвідомість, а також напрацьовані нею в ході освіти і практики: організаційний світогляд і організаційна ідеологія і, зрештою, вміння вправно орієнтуватись і, головне, позитивно діяти у сфері нових організаційних відносин.

По-щосте, як логічний висновок щодо ризиків становлення і функціонування Планетарної, а ще пізніше і точніше Ноосферної особистості, ми звертаємо увагу дослідників на потенційну можливість виникнення гострого нооконфлікту між Особистістю і ноосферою. Він буде значно гострішим і драматичнішим, ніж сьогоденні екологічні конфлікти людини і першої природи, оскільки буде протікати в структурі свідомості людини. Це означає, що планетарна спільнота потужно котиться до масового психозу планетарного масштабу, нас-

лідком якого може бути катастрофічна віртуалізація свідомості людини. Свідомість відривається від свого носія. Перші ознаки цього явища вже з'явилися на початку ХХІ століття.

Таким чином, ми достатньо детально проаналізували потенційний стан планетарної спільноти, що протягом ХХІ століття буде еволюціонувати і набирати властивостей Планетарної особистості, а далі можемо логічно перейти до оцінки об'єктивованого стану світсистеми і розглянути феномени Світового громадянського суспільства, Світової держави і Світового уряду.

Це означає, що далі ми маємо опрацювати робочу гіпотезу про те, що глобалізація планетарного світу, як геологічний процес, веде до реструктурування організаційного буття світової спільноти і створення оригінальних і відповідних за масштабом продуктів: Світового громадянського суспільства, Світової держави і Світового уряду, з яких тільки й має виникнути планетарна цілісна світсистема. Доведення її почнемо з аналізу становлення Світового громадянського суспільства.

4.2. Світове громадянське суспільство як продукт саморозгортання планетарної спільноти

Завданням цього підрозділу є уточнення наявності в існуючій світсистемі такого явища, як громадянське суспільство, можливість набутти ним властивостей Світового громадянського суспільства і стало виконувати в новій конфігурації світсистеми притаманні йому функції джерела влади і функцію соціального контролю в системі саморегуляції соціального цілого⁴⁴¹.

Спершу зазначимо, що основна методологічна проблема при вивченні глобального громадянського суспільства полягає у визначенні його змістовних характеристик і соціально-політичних меж цього явища. Ясно, що сучасне громадянське суспільство в умовах планетарного інформаційного простору не визначається виключно національно-державними кордонами і не контролюється національними державами. Його «фізична», «індивідна» основа сьогодні доповнена, розширена, визначена багато в чому соціальними мережами, які вже за змістом є глобальними і трансконтинентальними.

⁴⁴¹ Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / Дж. Кін; пер. з англ. О. Гриценко; літ. ред. О. Гриценко. – К. : К.І.С., 2000. – 192 с.

Спочатку у науковому середовищі дослідників поглядів на еволюційний поступ соціального світу чітко виокремлено дві групи: група песимістів і група оптимістів. Перші стверджують, що буття планетарної спільноти знаходиться на межі знищення, і воно не має жодних перспектив для подальшого розвитку, а інші займають діаметрально протилежну позицію.

На кризовий стан сучасної світсистеми, що є наслідком конфліктогенного її існування протягом ХХ століття, прямо вказують наступні праці і імена істориків, філософів, культурологів, політологів і соціологів: «Устроение общества» Ентоні Гіденса⁴⁴², «Современная наука об обществе» А. Фулье⁴⁴³, «Система современных обществ»⁴⁴⁴, «О структуре социального действия»⁴⁴⁵, «О социальных системах»⁴⁴⁶, «Понятие общества. Компоненты и их взаимоотношения»⁴⁴⁷ Т. Парсонса, «Общество как социальная система»⁴⁴⁸, «Эволюция»⁴⁴⁹, «Дифференциация»⁴⁵⁰, «Социальные системы»⁴⁵¹ Нікла-са Лумана, «Открытое общество и его враги» у 2 томах Карла Поппера⁴⁵², «Конец истории»⁴⁵³ і «Великий крах. Людська природа і ві-

⁴⁴² Гидденс Э. Устроение общества: очерк теории структуризации / Э. Гидденс. – 2-е изд. – М. : Академический Проект, 2005. – 528 с.

⁴⁴³ Фулье (Фуйе) А. Ж. Э. Современная наука об обществе / Альфред Жюль Эмиль Фулье (Фуйе); пер. с фр. – Изд 2-е, стереот. – М. : КомКнига, 2007. – 344 с.

⁴⁴⁴ Парсонс Т. Система современных обществ / Толкот Парсонс; [пер. с англ. Л. А. Седого и А. Д. Ковалева; под ред. М. С. Ковалевой]. – М. : мАспектпресс, 1998. – 270 с.

⁴⁴⁵ Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс. – М. : Академический Проект, 2000. – 880 с.

⁴⁴⁶ Парсонс Т. О социальных системах / Т. Парсонс; под ред. В. Ф. Чесноковой, С. А. Белановского. – М. : Академический Проект, 2002. – 832 с.

⁴⁴⁷ Парсонс Т. Понятие общества : Компоненты и их взаимоотношения [Электронный ресурс] / Т. Парсонс // Американская социологическая мысль. – М. : Республика, 1996. – С. 494–526.

⁴⁴⁸ Луман Н. Общество как социальная система / Н. Луман; пер. с нем. А. Антоновский. – М. : Изд-во «Логос», 2004. – 232 с.

⁴⁴⁹ Луман Н. Эволюция / Н. Луман; пер. с нем. А. Антоновский. – М. : Изд-во «Логос», 2005. – 256 с.

⁴⁵⁰ Луман Н. Дифференциация / Н. Луман; пер. с нем. Б. Скуратов. – М. : Изд-во «Логос», 2006. – 320 с.

⁴⁵¹ Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / Н. Луман. – СПб. : Наука, 2007. – 643 с.

⁴⁵² Поппер К. Открытое общество и его враги / К. Поппер; пер. с англ. под ред. В.Н. Садовского. – М. : Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. – Т. 1. Чары Платона. – 448 с. ; Поппер К. Открытое общество и его враги / К. Поппер ; [пер. с англ.] ; [под ред. В. Н. Садовского]. – М. : Феникс, Междунар. фонд «Культурная инициатива», 1992. – Т. 2. Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы. – 528 с.

дновлення соціального порядку»⁴⁵⁴ Френсиса Фукуяма, «Конец знакомого мира»⁴⁵⁵ Иммануеля Валлерстайна, «XX век в социологических теориях общества»⁴⁵⁶ Н. Поляковой, «Миры»⁴⁵⁷ А. Рудого, «Распад. Как он назревал в «мировой системе социализма»⁴⁵⁸ В. Медведева та ін.

На думку А. Мартінееллі, «концептуалізація світу як єдиної системи й визнання ускладнення всесвітніх соціальних мереж, глобального масштабу стратегій, застосовуваних акторами, космополітизм глобальних міст, однак, не означають існування світового суспільства. Ідея єдиного світу, уявлення, що світ тісно пов'язаний і інтегрований спільними силами й практиками, – необхідна, але недостатня умова виникнення світового суспільства»⁴⁵⁹. Сучасний світ усе ще складається із суспільств. Питання про виникнення світового суспільства, з погляду А. Мартінееллі, складніше за питання про взаємозалежності у світі. Відповідь на нього залежить від змісту поняття «суспільство» – досить нечіткого в мові соціальних наук.

В описі У. Бека глобальне суспільство виглядає аморфним, фрагментованим, дезінтегрованим та включає два нерівні різновиди: основний, породжений активністю ТНК, і доповнюючий його, представлений сукупністю державних утворень. Дослідник розуміє процес глобалізації як створення мережі зв'язків, що самопідтримуються, і різних соціальних просторів, як народження багатомірної тканини взаємних переплетень і зобов'язань, утвореної транснаціональними відносинами. У. Бек підкреслює, що ці зв'язки й відносини дають «нову якість», що характеризується через формулу «невзаємопов'язаний взаємозв'язок», з огляду на що, він був змушений замінити поняття «суспільства» поняттям «спільності».

⁴⁵³ Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма; пер. с англ. М. Б. Левина. – М. : «Изд-во АСТ»; ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 588 с.

⁴⁵⁴ Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку / Ф. Фукуяма; пер. з англ. В. Дмитрука. – Львів : Кальварія, 2005. – 380 с.

⁴⁵⁵ Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн; пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Логос. 2003. – 368 с.

⁴⁵⁶ Полякова Н. Л. XX век в социологических теориях общества / Н. Л. Полякова. – М. : Изд-во «Логос», 2004. – 384 с.

⁴⁵⁷ Рудой А. И. Миры / А. И. Рудой. – К. : Освіта України, 2010. – 372 с.

⁴⁵⁸ Медведев В. А. Распад: Как он назревал в «мировой системе социализма» / В. А. Медведев. – М. : Междунар. отношения, 1994. – 400 с.

⁴⁵⁹ Мартинелли А. От мировой системы к мировому обществу? / А. Мартинелли // Социологические исследования. – 2009. – № 1. – С. 6.

Саме з цієї «синергетичної каші», в якій змішались усі лінії соціального розвитку, має відбутись величезний бродильний процес і викристалізуватися протягом ХХІ століття якісно нова соціальна структура – цілісна світсистема. На парадокс принципу розвитку живих систем звернув увагу Е. Бауер. У дискурсі нашого дослідження він полягає в тому, що зруйновані соціальні системи є руйнівною силою еволюції соціального світу і живого загалом»⁴⁶⁰.

Друга група дослідників сприймає сучасний стан громадянського суспільства оптимістично і намагається інтелектуально його осягнути і визначити його майбутнє. Ідея Світового громадянського суспільства є, на їх думку, поза сумнівом, стрижневою, конституюючою для соціально-політичної історії Європи і світу, що глобалізується. Тому дуже важливо простежити визначальні етапи кристалізації основних принципів, ідеалів, цінностей і практик емансипаторської громадянської активності. Вона, ідея світового громадянського суспільства, живиться, як відомо, концепцією світового громадянства, міжнародного співтовариства, світового суспільства.

Про ідею існування Світового громадянського суспільства нам відомо здавна. Ще І. Кант припускав виникнення права світового громадянства (*jus cosmopolitanum*), що поєднує громадян і держави у вищу республіканську співдружність. Цей союз філософ називав універсальним громадянським суспільством.

Г. В. Ф. Гегель свого часу виділив три ключові функції громадянського суспільства – (1) опосередкування потреби та задоволення одиничного за допомогою його праці, а також задоволення потреб усіх інших; (2) захист власності за допомогою правосуддя; (3) запобігання в цих системах випадковості та увага до особливого інтересу як до загального за допомогою поліції та корпорацій⁴⁶¹.

Як і І. Кант, основоположник позитивізму О. Конт як бажане майбутнє людського роду розглядав людство як всесвітню батьківщину, покликану «об'єднати ... всіх мешканців планети»⁴⁶².

⁴⁶⁰Бауер Э. С. Теоретическая биология / Э. С. Бауэр. – М. ; Л. : Изд-во ВИЭМ, 1935. – С. 146.

⁴⁶¹Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель; пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М. : Мысль, 1990. – С. 233.

⁴⁶²Ковалевский М. М. Социология / М. М. Ковалевский // Ковалевский М. М. Сочинения: в 2 т. / отв. ред. А. О. Бороноев. – СПб. : Алетейя, 1997. – Т. 1. – С. 173.

Космополітичному громадянському суспільству присвятили свої праці Х. Анхеєр, М. Гласіус, М. Калдор, Р. Коен, С. Рай, Г. Деланті, М. Кек, К. Сіккінк, Р. О'Брейн, Дж. Сміт, С. Чатфілд, Р. Пагнуччо, Г. Співак. Глобальне місто у своїх працях розглядали М. Алброу, Н. Бреннер, Дж. Ід, Д. Хейберт, С. Сассен, Б. Тьорнер.

Особливості громадянства в космополітичній системі зв'язків досліджували Г. Деленті, Н. Дауер, Дж. Вільямс, Р. Фалк, К. Хітчинг, Р. Данрейтер, Н. Папастерджіадіс, А. Лінклейтер, Ю. Прусс, Дж. Ротблат, І. Сойсал, Дж. Томпсон, Б. Тьорнер, Дж. Уррі.

За кордоном ця проблематика після 2000 року стала провідною. Дослідники тут вивчають явище з багатьох боків і створюють тим самим детальний його портрет. Надзвичайно корисні свідчення про стан глобального громадянського суспільства у працях закордонних дослідників подає В. Буряк у ґрунтовній праці «Глобальное гражданское общество и сетевые революции»⁴⁶³. Саме до неї ми й будемо звертатись далі, аналізуючи предмет нашого дослідження.

Джон Кейн у своїй праці «Громадянське суспільство»⁴⁶⁴ показав, як термін «громадянське суспільство» за останні два століття трансформувався в популярне поняття, оскільки воно виявилось затребуваним і навіть необхідним у професійному середовищі політиків, академічних дослідників, журналістів, «капітанів бізнесу» і, звичайно ж, у колах громадських активістів.

Водночас, варто визнати, що, незалежно від маніпуляцій цінностями і ідеалами, ключові цілі формування глобального громадянського суспільства – ефективні практики – змушують державні інститути і структури дедалі частіше враховувати чинник піднаглядності чиновників у здійсненні їх діяльності щодо громадян і цивільних груп. Це знижує прес панування державної влади і збільшує вплив гегемонії громадянського суспільства. Неухильно відбувається соціально-політичне зрушення і переформатування стратегій «нагляду» і «покарання», заміщення цих грубих інструментів часів європейського абсолютизму, комуністичного і фашистського тоталітаризму. Зміцнюються високотехнологічні форми «контролю» і маніпулятив-

⁴⁶³ Буряк В. В. Глобальное гражданское общество и сетевые революции / В. В. Буряк. – Симферополь : ДИАЙПИ, 2011. – 150 с.

⁴⁶⁴ Keane J. Civil Society, Old Images, New Visions. – Stanford University Press, 1999. – 201 p.

ні форми психологічного «самоконтролю» в умовах сучасного глобального корпоративізму. Це дуже значима і широка тема. Дослідники розглядають соціально-історичну еволюцію корпоративізму⁴⁶⁵, основні варіанти політичної і організаційної діяльності⁴⁶⁶, а також роль корпорацій в управлінні глобальними трансформаціями з метою встановлення нового світового ладу⁴⁶⁷. Разом з традиціоналізмом, націоналізмом, міжнародним тероризмом і авторитаризмом, корпоративізм є перешкодою для здійснення прав індивідуума у світі, що глобалізується.

Реалізація ініціатив створення глобального громадянського суспільства безпосередньо залежить від просування ідеї свободи слова і здійснення прав людини в глобалізованих соціальних мережах. Проекти і дискусії відносно реальності нової «цифрової демократії» аналізує Метью Хіндмен⁴⁶⁸. Ефекти Інтернет-комунікації виявилися відчутними не лише в медіа-сфері, економіці, політиці і освіті, але також в подальшій демократизації сучасних суспільств.

Окрім теоретичних досліджень феномена громадянського суспільства і глобального громадянського суспільства, також з'являються спроби емпіричних досліджень цієї проблеми. Однією з вдалих спроб «відсікання» реального стану справ від спекуляцій і корисливої риторики «з приводу громадянського суспільства» є система емпіричного виміру властивостей і специфіки громадянського суспільства. Таким комплексним дослідженням стала праця Хельмута Енхієра «Громадянське суспільство: вимір, оцінювання, методика обробки даних»⁴⁶⁹.

Найбільш важливою, на наш погляд, виявляється прикладна частина дослідження, оскільки висувається програма забезпечення сприятливих умов для встановлення корисного діалогу між громад-

⁴⁶⁵ *Wiarda, H. J. Corporatism and Comparative Politics : The Other Great «Ism» (Comparative Politics) / Howard J. Wiarda. – Armonk, NY. : M E Sharpe Inc, 1996. – 199 p.*

⁴⁶⁶ *Williamson, P. J. Varieties of Corporatism : A Conceptual Discussion / Peter J. Williamson. – Cambridge : Cambridge University Press; 2010. – 256 p.*

⁴⁶⁷ *Grupp, J. Corporatism: The Secret Government of the New World Order / Jeffrey Grupp. – Publisher : Banned Books, 2009. – 412 p.*

⁴⁶⁸ *Hindman, M. The Myth of Digital Democracy / Matthew Hindman. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2008. – 198 p.*

⁴⁶⁹ *Anheier H. K. Civil Society: Measurement, Evolution, Policy / Helmut K. Anheier. – London : Earthscan Publications Ltd., 2004. – 224 p.*

ськими групами і продуктивної взаємодії між громадянським суспільством, державою і бізнесом. Використовується широкий спектр індикаторів і даних для глибокого виміру слабких сторін, сильних переваг і ефективності громадянської ініціативи. Визначаються стратегії і тактики для здійснення оптимальних варіантів діяльності. Спочатку громадянське суспільство, а згодом і глобальне громадянське суспільство, мали як дескриптивний, так і нормативний зміст, – стверджує М. Калдор⁴⁷⁰.

Віддали данину ідеї всеєдності світу і мислителі, філософи, письменники Росії. Зокрема, геніальний російський письменник Ф. Достоевський (1821–1881) стверджував, що Росія повинна зібрати у братській всеєдності усе людство. Його ідеологічний супротивник публіцист К. Леонтьєв (1831–1891) пророкував Росії не роль збирачки людства у братській всеєдності, а батьківщини Антихриста. Ще один глибокий розум Росії, історик Г. Федотов (1886–1951) висловив не лише віру у велике майбутнє Росії, але і тривогу з приводу її духовного, політичного, економічного переродження, зокрема, тривогу щодо підміни релігійного начала в духовному житті Росії національним. Сьогодні в Російській Федерації до проблеми становлення глобального громадянського суспільства звертається С. Василенко через призму аналізу безпеки Росії⁴⁷¹.

У системі поглядів і ідей російського космізму засадничою є фєдоровська ідея конверсії, тобто переорієнтації зусиль міжнародного співтовариства з утримування збройних сил на кошти творення і «загальної справи». Такою «загальною справою» людства, що «веде до загального братерства і спорідненості», М. Федоров вважав «воскрєсіння, досягнення безсмертя»⁴⁷².

В Україні проблематика громадянського суспільства і його становлення була в центрі уваги багатьох вітчизняних дослідників. Але

⁴⁷⁰ Kaldor, M. *Global Civil Society: An Answer to War* / Mary Kaldor. – Malden, Massachusetts : Polity, 2003. – 200 p.

⁴⁷¹ Василенко С. В. *Безопасность России в контексте становления глобального гражданского общества: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04* / С. В. Василенко. – М. : Российская академия государственной службы при Президенте РФ, 2006. – 175 с.

⁴⁷² Федоров Н. Ф. *Философия общего дела. Статьи, мысли и письма Николая Федоровича Федорова*, изданные под ред. В. А. Кожевникова и Н. П. Петерсона. – Т. 1. – Верный : Тип. Семиречен. обл. правления, 1906. – С. 53, 58.

вони не вивчали його світовий потенціал, а зосереджувались, головним чином, на його владному потенціалі і можливості його формування в нових для організаційного буття України умовах. Тут варто назвати праці Ф. Рудича⁴⁷³, В. Беха⁴⁷⁴, М. Бойчука⁴⁷⁵, В. Буряка⁴⁷⁶, Г. Зеленько⁴⁷⁷, М. Калініченка⁴⁷⁸, І. Кальної⁴⁷⁹, А. Карася⁴⁸⁰, І. Кресіної⁴⁸¹, А. Колодій⁴⁸², Ю. Криворучко⁴⁸³, А. Кудряченка⁴⁸⁴,

⁴⁷³Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / за заг. ред. Ф. М. Рудич. – К. : Парламентське вид-во, 2006. – 412 с.

⁴⁷⁴Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства: монографія / Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; за наук. ред. В. П. Беха. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 680 с.

⁴⁷⁵Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії / М. А. Бойчук; за наук. ред. проф. В. П. Беха. – К. : ТОВ «Атлант ЮЕМСі», 2007. – 207 с.

⁴⁷⁶Буряк В. В. Глобальное гражданское общество и сетевые революции / В. В. Буряк. – Симферополь : ДИАЙПИ, 2011. – 152 с.

⁴⁷⁷Зеленько Г. І. Політична «матриця» громадянського суспільства (досвід країн Вишеградської групи та України) / Г. І. Зеленько; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – К. : Знання України, 2007. – 335 с.

⁴⁷⁸Калініченко М. М. Влада громадянського суспільства: монографія / М. М. Калініченко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 175 с.

⁴⁷⁹Кальної І. І. Гражданское общество: истоки и современность / И. И. Кальной. – Симферополь, 2006. – 490 с.

⁴⁸⁰Карась А. Дискурсивне розрізнення соціальних інтенцій на шляху до громадянського суспільства в Україні / А. Карась // Громадянське суспільство і соціальні перетворення в Україні. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – С. 5–21. ; Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях : монографія / А. Карась. – Київ ; Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 520 с. ; Громадянське суспільство і соціальні перетворення в Україні: тези наукової конференції / за ред. А. Ф. Карася. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 126 с. ; Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / за ред. А. Карася. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – 384 с.

⁴⁸¹Кресіна І. Громадянське суспільство: відокремити зерно від полови / О. Полішарова, І. Кресіна // Віче. – 2002 – № 4 – С. 23–27.

⁴⁸²Колодій А. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлені про нього (формування ідеалу) / А. Ф. Колодій // Громадянське суспільство Україна 2001. – Львів : Ред. часопису «І», 2001. – 284 с. ; Колодій А. Концепція громадянського суспільства: проблема узгодженості теоретичних підходів та емпіричних моделей / А. Колодій // Громадянське суспільство як здійснення свободи. Центрально-східноєвропейський досвід: зб. наук. пр. / за ред. А. Карася. – Львів, 1999. – С. 21–38.

⁴⁸³Криворучко Ю. Молодь як суспільний чинник формування громадянського суспільства України / Ю. Криворучко // Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід. – Львів : Львівський Нац. ун-т ім. І. Франка, 1999. – С. 309–315.

⁴⁸⁴Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : монографія / за заг. ред. А. І. Кудряченка. – К. : НІСД, 2007. – 396 с.

В. Купрія⁴⁸⁵, Б. Кузьменко⁴⁸⁶, Ю. Левенця⁴⁸⁷, О. Рябеки⁴⁸⁸,
В. Цвіха⁴⁸⁹, Г. Щедрової⁴⁹⁰, О. Чувардинського⁴⁹¹ та ін.

Вони, дослідники-оптимісти, визнають, що потрібна всеосяжна філософська рефлексія, теоретизування ідеї громадянського суспільства, аналіз «витоків і сучасності» теми, яку глибоко з наукового погляду подає вітчизняний дослідник І. Кальний у своїй праці «Гражданское общество: истоки и современность»⁴⁹². Йдеться не про авторів, що писали про громадянське суспільство загалом, а, власне, про глобальне або світове громадянське суспільство як предмет спеціального дослідження.

Автори належать, без сумніву, до другої когорти вчених, і тому у дослідженні нас цікавить протилежний алгоритм, а саме: як сучасна кризова світсистема може перейти у стан цілісної світсистеми⁴⁹³. Найбільші сумніви можуть виникнути щодо тези про те, що гомеорез може призвести соціальну систему до занепаду. Але це так. Під час доповнення елементів до системи ентропія системи повинна зберігатися постійною, а для виконання цієї умови необхідно виок-

⁴⁸⁵ Купрій В. Держава й громадські організації: від політики панування до політики соціального партнерства / В. Купрій // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю (30 травня 2001 р., Київ). – 2001. – Т. 1. – С. 118–120.

⁴⁸⁶ Кузьменко Б. Правління права, політична демократія, громадянське суспільство: перспективи інтегрованої ідеології / Б. Кузьменко // Право України. – 1999. – № 11. – С. 20–23.

⁴⁸⁷ Левенець Ю. А. Держава у просторі громадянського суспільства / Ю. А. Левенець; НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К. : Освітня книга, 2006. – 272 с.

⁴⁸⁸ Рябека О. Г. Державно-громадське управління у дискурсі демократизації суспільства: монографія / за наук. ред. проф. В. П. Бега; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 289 с.

⁴⁸⁹ Цвих В. Ф. Профспілки і громадянське суспільство: особливості парадигми відносин: автореф. дис. ... д-ра політ. наук / В. Ф. Цвих; Київ. Нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – 36 с.

⁴⁹⁰ Щедрова Г. П. Громадянське суспільство, правова держава і політична свідомість громадян / Г. П. Щедрова. – К. : ВПОЛ, 1994 – 112 с.

⁴⁹¹ Чувардинський О. Історична рефлексія поняття «громадянське суспільство» та його філософська еволюція / О. Чувардинський // Політичний менеджмент : наук. журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2006 – № 3 (18) – С. 69–75.

⁴⁹² Кальной И. И. Гражданское общество: истоки и современность / И. И. Кальной. – Симферополь, 2006. – 490 с.

⁴⁹³ Василькова В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем / В. В. Василькова. – СПб. : Лань, 1999. – 480 с.

ремлення негативної ентропії з навколишнього середовища, тобто додаткове включення енергії, інформації у систему, яка виражається у передачі накопиченої інформації із зовнішнього середовища у систему.

Картина проблемного поля нашого дослідження ускладнюється, можна навіть сказати покривається мороком, коли йдеться про аналіз становлення Світового громадянського суспільства, оскільки тут виникають як методологічні, так теоретичні і практичні проблеми, вступають у протистояння песимістичні і оптимістичні підходи до цього явища.

Мимохідь зазначимо для уточнення авторського підходу до використання терміна «світове громадянське суспільство», що вживається нами як синонім таких понять, як: «глобальне громадянське суспільство», «планетарне громадянське суспільство», «світове суспільство», «універсальне громадянське суспільство», «міжнародне суспільство», «суспільство держав», «анархічне суспільство», «цивілізаційно-територіальне суспільство», «континентальне, наприклад, європейське громадянське суспільство», «міжконтинентальне громадянське суспільство», «транснаціональне громадянське суспільство» та деякі інші, що присутні у сучасній науковій літературі, тобто вживаються конвенціонально.

Наприклад, Британська школа міжнародних відносин, формування якої пов'язане, насамперед, з іменами Мартіна Уайта й Хедлі Булла, приблизно з 70-х років ХХ ст. розробляла концепцію міжнародного суспільства. Це суспільство, в якому державним акторам належить центральна роль, а не те, що витісняє держави з міжнародної арени. Держави превалюють у визначенні діючих у міжнародному суспільстві норм, а існування цих норм є наслідком свідомих й історично тривалих зусиль держав з регуляції міжнародної діяльності. Легітимність у цьому суспільстві означає факт визнання державами наявності й дії міжнародних норм, що здійснюють важливий вплив на їхню поведінку. Водночас міжнародне суспільство розглядалося представниками британської школи не тільки як сфера переважно міждержавних взаємодій, але і як порядок, що створює й підтримує певні цінності й норми.

Х. Булл підкреслював, що анархічна природа міжнародних відносин не є перешкодою для розуміння їх у форматі «міжнародного

суспільства», або «суспільства держав». На думку ученого, анархічність міжнародних відносин не слід зводити до «механічного» і досить обмеженого розуміння «природного стану». У сучасній міжнародній системі представлені всі елементи боротьби за владу між державами: і війни, і конфлікти, що проходять по інших розмежувальних лініях, ніж міждержавні, і транснаціональна солідарність, а також елементи співпраці й відносин між державами, що регулюються правилами й нормами. Домінування кожного з них залежить від конкретних обставин часу й місця.

Розгляд міжнародних відносин як міжнародного суспільства передбачає, що «держави втягнені не просто в зіткнення, як гладіатори на арені, вони обмежені у своєму протиборстві один з одним загальними правилами й інститутами» суспільства, сформованого ними не тільки правилами доцільності, але й моральними імперативами й правовими нормами. Власне тому Х. Булл визначав специфіку міжнародних відносин як «анархічне суспільство».

Поява міжнародного суспільства держав у Європі була ознаменована виникненням нової для того часу концепції міжнародного права, а також існуванням транскордонної і кроскордонної солідарності як у межах суспільних груп, так і між державами.

Проте державоцентрична концепція міжнародного суспільства виявилася, за висновками вітчизняних дослідників, «нездатною пояснити зовсім недавню появу неурядової сфери, названої глобальним громадянським суспільством»⁴⁹⁴.

Поняття «глобальне суспільство», яке є основою концепту «міжнародного громадянського суспільства», ввів у науковий обіг британський політолог Х. Булл. На його думку, таке суспільство є глобальним не лише тому, що воно «зіткане» зі зв'язків, які перетинають національні кордони і проходять через «глобальний, позатериторіальний простір», а й тому, що серед членів глобального громадянського суспільства набирає сили глобальне мислення⁴⁹⁵. Утім Х. Булл вважав «світове суспільство» частиною ширшого поняття «міжнародного суспільства». На відміну від нього сучасні прибіч-

⁴⁹⁴ Суліма Є. Сучасна глобалістика: політика, освіта і культура / Є. Суліма, М. Шепелев. – К. : МП «Леся», 2012. – С. 230.

⁴⁹⁵ Bull H. *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics* / H. Bull. – Columbia University Press. 1995. – 368 p.

ники ідеї «міжнародного громадянського суспільства», навпаки, почали вважати вже «міжнародне суспільство» частиною «світового суспільства», акцентуючи, таким чином, увагу на всебічності останнього та його очікувано неминучій перемозі в загальносвітовому масштабі⁴⁹⁶.

Спираючись на доробки Х. Булла, в 1960–80-х роках суспільствознавці запропонували такі «форми організації життєдіяльності людства», як регіональне і глобальне (світове) громадянське суспільство. Відтоді про можливість формування регіонального громадянського суспільства в західній науковій літературі пишуть не лише щодо європейської чи азійської, а й стосовно інших частин світу; головне, щоб для цього була відповідна матеріальна, соціальна, культурна та інша цивілізаційна основа. Щодо глобального громадянського суспільства, то воно, на думку дослідників, формується і на регіональній, і на національній основі. Однак у майбутньому, як прогнозують західні політологи, юристи й соціологи⁴⁹⁷, це буде не регіональне і не національне, а глобальне «космополітичне співтовариство», в якому люди не будуть пов'язані відносинами з тими чи іншими національними державами, а матимуть справу з міжнаціональними й наднаціональними інститутами⁴⁹⁸.

Яка ж картина постає перед нами, коли ми сьогодні аналізуємо наукові джерела, що присвячені становленню Світового громадянського суспільства? Яка його природа? Який статус воно має?

По-перше, питання про природу і сутнісні особливості глобального громадянського суспільства вирішити непросто через об'єктивні обставини. Річ у тому, що явище громадянського суспільства і його актуальна теоретична рефлексія пов'язані з народно-демократичними рухами, які відбувалися в східно-європейських

⁴⁹⁶ Темников Д. Проблемы мирового регулирования в современной зарубежной политологии / Д. Темников // Международные процессы. – 2004. – № 2 (5). – С. 84- 851.

⁴⁹⁷ Дікон Б. Глобальна соціальна політика / Б. Дікон, М. Халс, П. Стабс // Міжнародні організації і майбутнє соціального добробуту. – К. : Основи, 1999. – 346 с. ; Berman P. The Globalization of Jurisdiction / P. Berman // University of Pennsylvania Law Review. – 2002. – Vol. 151. – № 2. – P. 311- 529. ; Clark A. M. Non Governmental Organizations and their Influence on International Society / A. M. Clark // Journal of International Affairs. – 1995. – Vol. 48. – № 2. – P. 507–525. ; Van Rooy A. The Global Legitimacy Game: Civil Society, Globalization and Protest / A. Van Rooy. – Palgrave Macmillan, 2004. – 256 p.

⁴⁹⁸ Berman P. The Globalization of Jurisdiction / P. Berman // University of Pennsylvania Law Review. – 2002. – Vol. 151. – № 2. – P. 545.

країнах в 1989–1991 роках. Феномен «глобалізації» став предметом теоретичних досліджень в 1990–2000 роках. Тобто за історичними мірками ці явища ще недостатньо розвинені і знаходяться в процесі становлення, різноспрямованості і суперечливості.

Тим «глобальніше громадянське суспільство» виявляється більшою мірою соціально-політичним конструктом і швидше може бути описане як «тенденція», «проект», «утопія», ніж очевидна соціально-політична реальність. У будь-якому разі, необхідно зробити аналіз «глобального громадянського суспільства», щоб уникнути політичних спекуляцій і маніпуляцій громадською думкою.

Поступово вимальовуються атрибутивні характеристики Світового громадянського суспільства. Суспільно-політичним «ядром» громадянського суспільства є, як відомо, консолідовані в неурядові, некомерційні, незалежні організації цивільні групи (асоціації громадян). Найбільш важливим напрямом вивчення інститутів громадянського суспільства є дослідження глобалізованого інформаційного середовища і мережевої активності (social networking) як основної детермінанти формування глобального громадянського суспільства. Продуктивна взаємодія між громадськими об'єднаннями і державою (чиновниками, що представляють державні владні структури) може бути забезпечена завдяки соціальному активізму і легітимності громадської діяльності.

Тож дискусії про те, якою є природа глобального громадянського суспільства, наскільки воно реальне, які його параметри і властивості, були, є і триватимуть. Щоб внести ясність у це питання, дослідники прагнуть довести, що «глобальне громадянське суспільство» дійсно існує, йому властива емпірична очевидність, і тому воно вимірне. Шляхом введення численних кількісних і якісних соціально-економічних характеристик експерти показують, що цей новий тип суспільства – не абстрактне словосполучення і не соціально-політичний конструкт. Особлива увага приділяється обчисленню ознакам існуючих благодійних організацій (charity).

Загальними рисами такого суспільства є: відкритість, рух до розширення демократії, прагнення до загальнолюдських (універсальних) цінностей. Громадянське суспільство, більше того, глобальне громадянське суспільство, не існує саме по собі. Є історико-культурний, соціально-політичний і економічний контексти. Саме

економічному, а точніше, фінансовому аспекту формування громадянського суспільства в планетарному вимірі присвячена книга під редакцією Албрехта Шнейбела і Яна Аарта Шолте (до речі, всесвітньо визнаного експерта у сфері глобальних досліджень, *contemporary globalisation studies*) «Громадянське суспільство і глобальні фінанси»⁴⁹⁹.

Глобальне громадянське суспільство будується, як підкреслюють Є. Суліма і М. Шепелєв у праці «Сучасна глобалістика: політика, освіта і культура», за мережевим принципом⁵⁰⁰. Мережа – антипод ієрархії, у межах якої взаємодіють традиційні державні та міжнародні актори. Силу глобального громадянського суспільства розбудовує горизонталь, що самоорганізується, на противагу впорядкованій вертикалі. Мережева форма організації дозволяє їй швидко адаптуватися до зміни зовнішніх умов, тому мережа значно прискорює будь-який розвиток. Саме мережі розбудовують нову соціальну морфологію суспільства, а розповсюдження «мережевої» логіки значною мірою впливає на хід та наслідки процесів, пов'язаних із виробництвом, повсякденним життям, культурою та владою. Належність до тієї чи іншої мережі або її відсутність, поряд з динамікою одних мереж відносно інших, виступає найважливішим джерелом влади та змін. Але з цим пов'язано й те, що суспільство мережевих структур має особливу ознаку – домінування соціальної морфології над соціальними діями.

Тут повною мірою заявляє про себе вищерозглянута нами планетарна тенденція до становлення онтологічної цілісності і становлення мережовості соціального світу, тобто перехід від стільникової до мережевої структури. Домінуючі функції організуються, як справедливо підкреслюють ці дослідники, у мережні структури в просторі потоків, що єднає їх у всьому світі, і водночас розділяє другорядні функції та людей в іншому просторі, який складається із локалій, дедалі більше відірваних одна від одної. Соціальні розбудови нових форм простору і часу ведуть до розвитку метамережі, яка ви-

⁴⁹⁹ *Schnabel A. and Scholte J. A. (eds). Civil Society and Global Finance (Warwick Studies in Globalisation) / editors : Albrecht Schnabel and Jan Aart Scholte. – NY., L. : Routledge; 2002. – 320 p.*

⁵⁰⁰ *Суліма Є. Сучасна глобалістика: політика, освіта і культура / Є. Суліма, М. Шепелєв. – К. : МП «Леся», 2012. – С. 231.*

микає другорядні функції, підкорює соціальні групи та призводить до знецінення цілих територій. У цьому процесі утворюється дистанція між метамережею та більшістю окремих індивідів, видів діяльності і локалій у всьому світу. При цьому ні люди, ні види діяльності, ні окремі локалії не зникають – зникає їхнє структурне значення, яке переходить до невідомої раніше логіки метамережі, де формуються цінності, створюються культурні коди і кодекси, приймаються рішення, пов'язані з владою. Суспільство мережевих структур, яке виступає як новий соціальний порядок, більшістю людей уявляється як метасоціальне безладдя, як автоматизована, довільна послідовність подій, що додержується непідконтрольної логіки ринку, технологій, геополітичних чинників або біологічної детермінанти.

За визначенням М. Мунтяна, «глобальне громадянське суспільство – сфера ідей, цінностей, інститутів, організацій, мереж і громадян, розташована між родиною, державою й ринком, що діє поза національними суспільствами, політиками і економіками». Влада глобального громадянського суспільства має неявно виражений характер. Він полягає, наприклад, у тому, що воно може дискутувати, вносити пропозиції, експериментувати, викривати або бути прикладом. Ця влада не передбачає прийняття рішень. Її легітимність формується у сфері суспільних дебатів і вимагає постійного відновлення й поживлення.

Межі «глобального» онтологічно розмиті, «глобальне громадянське суспільство» в дійсності злокалізоване в діяльності громадських груп і нерівномірно проявлене на різних континентах нашої планети. У першому томі компаративного дослідження «Глобальне громадянське суспільство: виміри некомерційного сектора» під редакцією Лестера Селмона, Регіни Ліст і Войцеха Соколовські⁵⁰¹ масштабується «карта» глобального громадянського суспільства, проводиться порівняльний аналіз планетарного руху до самостійності, автономності і правової забезпеченості громадських ініціатив.

Міжнародний масштаб формування Світового громадянського суспільства добре віддзеркалив О. Полтароков⁵⁰², який зазначив, що

⁵⁰¹ *Salamon, L. M.* Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector, Volume 1 / Lester M. Salamon, Regina List, S. Wojciech Sokolowski and Associates, Stefan Toepler, Helmut K. Anheier. – Bloomfield, CT. : Kumarian Press. 1999. – 511 p.

⁵⁰² *Полтароков О. Ю.* Глобальне громадянське суспільство в системі міжнародних відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

масштаби подібної (організаційної – авт.) активності стають дедалі глобальнішими. Наведемо тут його аргументи, що розкривають планетарний масштаб перетворень громадянського сектора. «Вже можна стверджувати, – зазначає він, про остаточне закріплення достатньо «цілісного» (інтегрованого і структурно, і функціонально) глобального громадянського суспільства з системи транснаціональних співтовариств та неурядових організацій, колективних глобальних рухів, мережових груп за інтересами, міжнародних професійних (наукових та ін.) асоціацій, через які індивіди досягають соціальних і політичних домовленостей на рівні всього світу»⁵⁰³.

Подібні структури глобальної сцени в цілому є повноцінними суб'єктами міжнародних відносин, перетворюючи глобальне громадянське суспільство на реального актора сучасної міжнародної політики, здатного створити альтернативу чи навіть нейтралізувати існуючі конфігурації глобальної влади та управління, висувуючи та лобіюючи альтернативні цінності⁵⁰⁴.

Вони взаємодіють із державними та міжнародними організаціями, можуть відігравати значущу роль у формуванні майбутнього світового суспільства й бути атрибутом демократичного глобального управління (governance), зрощуючи інтернаціональний публічний простір, широко поділювані цінності, свідомість спільності людства. Емпірично доведений ріст числа акторів і їхньої активності на загальносвітовому рівні⁵⁰⁵.

Окреме місце займає проблематика регіонального виміру громадянського суспільства – як проміжного (але винятково в структурному сенсі) між національними громадянськими суспільствами і глобальним громадянським суспільством як таким. (На наявність у глобального громадянського суспільства «цивілізаційно-

file://localhost/G:/Світове%20гр%20суспільство/Глобальне%20громадянське%20суспільство%20в%20системі%20міжнародних%20відносин.mht. – Заголовок з екрана.

⁵⁰³ Полтораков О. Ю. Глобальне громадянське суспільство в системі міжнародних відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file://localhost/G:/Світове%20гр%20суспільство/Глобальне%20громадянське%20суспільство%20в%20системі%20міжнародних%20відносин.mht. – Заголовок з екрана.

⁵⁰⁴ Fukuyama F. State Building: Governance and World Order in the 21st Century. – Ithaca, N.Y. : Cornell Univ. Press, 2004. – 132 p.

⁵⁰⁵ Мартинелли А. От мировой системы к мировому обществу? / А. Мартинелли // Социологические исследования. – 2009. – № 1. – С. 5–15.

територіального» – як проміжного між «глобальним» та «державно-національним» – рівня вказують і українські дослідники, зокрема Л. Дегтярьова та ін.⁵⁰⁶.

Дискусії щодо регіональної специфіки розвитку «громадянських суспільств» (в Африці⁵⁰⁷ чи Латинській Америці, на Балканах чи в просторі СНД⁵⁰⁸) точаться вже давно.

Проте не буде помилкою стверджувати, що принаймні у «класичному» європейському сегменті світової цивілізаційної структури є всі підстави стверджувати наявність своєрідного «європейського (регіонального) громадянського суспільства». Формуванню цього сегмента громадянського суспільства сприяли, передусім, процеси європейської інтеграції, масштабні (континентального характеру) та ледь не всеосяжні (політико-економічні, соціально-гуманітарні тощо). Ми ці питання вже розглянули вище, коли вели мову про становлення континентального європейського соціального організму.

Перспективи розвитку міжнародних громадянських суспільств в інших регіонах світу (окрім Північної Америки) залишають простір для серйозних сумнівів. Адже навіть експерти небезпідставно застерігають, що «глобальне мислення та активність, тією мірою, якою вони засновані на переконанні в існуванні універсально-глобальних (тобто західних) рішень конкретних місцевих проблем, можуть призвести до руйнування національних і місцевих підходів і ініціатив»⁵⁰⁹.

Дійсно, у таких регіонах, як Латинська Америка спостерігається тенденція «накладання» розвитку громадянського суспільства на процеси розвитку міжнародної злочинності.

Крім того, в діяльності «громадянського суспільства» в багатьох країнах Латинської Америки існуючі політичні режими (зокрема ті, що реально користуються певною суспільною підтримкою) небез-

⁵⁰⁶ Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації в глобальному світі: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В. Бебіка – К. : ІКЦ «Леста», 2006. – 248 с.

⁵⁰⁷ Гусаров В. И. Гражданское общество в Африке: очередная утопия или определенное будущее? / В. И. Гусаров // Восток. Афро-азиатские общества: история и современность. – 2008. – № 4. – С. 163–168.

⁵⁰⁸ Василенко С. В. Безопасность России в контексте становления глобального гражданского общества: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / С. В. Василенко. – М. : Российская академия государственной службы при Президенте РФ, 2006. – 175 с.

⁵⁰⁹ Halperin S. Effective Resistance to Corporate Globalization // Global Civil Society and Its Limits (International Political Economy) / Halperin S., Laxer G. (eds.). – Palgrave Macmillan, 2003. – P.13.

підставно вбачають «руку Заходу». Їхня активність часто-густо спрямовується не на підтримку суспільно-орієнтованих державних ініціатив (боротьба з бідністю, криміналом і т.ін.), а на лобіювання вигідних Заходу економічних проектів чи навіть на підрив достатньо легітимних владних режимів (нелояльних Заходу), які через «вроджені вади» (характерні для більшості не-західних цивілізацій) є далекими від «ідеальних демократій» західного зразка.

За спостереженнями О. Полтарокова, в Африці зародки громадянського суспільства (через вкрай низький рівень соціально-економічного розвитку та похідну слабкість «середнього класу») залишаються дуже маргіналізованими. Ті ж локальні (регіональні) мережі громадянського суспільства, які активно розвиваються за фінансово-економічного і т.ін. (на рівні волонтерства і т.ін.) сприяння Заходу, де-факто «сидять на голці» західного донорства. Через подібну орієнтацію «на замовника» (акцентуалізацію тих потреб, які важливими вбачаються з «західного погляду») відповідна діяльність «інституцій громадянського суспільства» в таких регіонах, як Африка.

Певна культурно-політична та соціогуманітарна специфіка властива і своєрідному «пострадянському громадянському суспільству», яке, в першому наближенні, охоплює країни колишнього СРСР (за певним винятком прибалтійських країн).

Історико-політична та соціально-економічна спорідненість національно-державних спільнот «простору СНД». Незважаючи на те, що за півтора десятка років «незалежного» (суверенного) існування, національні спільноти країн СНД майже остаточно відбрунькувалися одна від одної, непоборним є «родовий зв'язок». Проте соціально-орієнтовані (соціально-політичні та соціально-гуманітарні) складові не вичерпують форм організації соціального життя між громадою та державою на транснаціональному рівні. Багатонаціональні корпорації, релігійні спільноти, космополітичні еліти, етнічні діаспори теж є їх складовою, – констатує О. Полтароков.

Деякі з подібних міжнародних структур переслідують цілі релігійного фундаменталізму, політичного панування, економічної експлуатації. Транснаціональне громадянське суспільство настільки ж піддане конфлікту, як і його контрагент на рівні національних держав, оскільки на рівні миру інституціональні й нормативні вимоги до ненасильницького вирішення конфліктів слабкіші.

Варто окремо розглянути питання про значення і роль акторів глобального громадянського суспільства (global civil society actors). Необхідно знати, що є «рушійними силами» і «мотиваторами» розгортання інтенсивної діяльності і стратегій глобалізації громадської активності в різних країнах і регіонах. Необхідно зрозуміти, чи координований цей рух з яких-небудь організаційних центрів, або усі дії спочатку спонтанні, але з розвитком справи синхронізуються і інтегруються в певний світовий рух. Інше питання пов'язане з виробництвом технологій конструювання громадянського суспільства і їх дієвості, результативності на локальному і на глобальному рівнях. Тут доречно говорити про специфічну «топологію громадянського суспільства», тобто про «локальні простори civil society» і «глобальні простори civil society». Завдяки методологічному «масштабуванню» уявлення про феномен «громадянського суспільства» стає відчутнішим і конкретизованим.

Населення сучасного світу дедалі більше відчуває потребу участі в подіях, які впливають на його життя. Ще у 1949 році в Парижі було сформовано перший інститут – Міжнародну реєстрацію громадян світу (IRWC). Нині ж на практиці виникли і стало функціонують структури, що сприяють формуванню контингенту громадян світу. Так, наприклад, компанія «Весь Світ» (All the World) за своєю суттю є міжнародним імміграційним агентством, що надає різні юридичні послуги усім громадянам США, а особливо України і Росії. Звернувшись до нього, будь-яка людина може стати легальним громадянином будь-якої країни Європи. Все, що від неї потрібно, це прийняти рішення про те, в якій державі вона хотіла б мешкати або ж, залишаючись на місці, просто отримати друге громадянство (подвійне громадянство ЄС).

Розвитку глобальної участі людей сприяють⁵¹⁰:

- нові можливості забезпечення безпеки особистості, суспільства й держави;
- нові моделі сталого розвитку, що дозволяють кардинально збільшити інвестування в людський потенціал і в створення соціального середовища і, таким чином, постійно відкривати людські здібності;

⁵¹⁰ Суліма Є. Сучасна глобалістика: політика, освіта і культура / Є. Суліма, М. Шепелєв. – К. : МП «Леся», 2012. – С. 235.

- нові форми партнерства між державою й глобальними ринками;
- нові принципи й схеми національного й глобального управління, що уможливають задоволення зростаючих потреб людей при скороченні участі в цьому держави.

При цьому важливою ознакою сучасного Світового громадянського суспільства стає, як зазначають майже усі дослідники, індивідуалізація соціальної активності у планетарному просторі. «Вона фактично означає перехід людства до унікальної історичної ситуації, у якій воно ще ніколи не було. Це можливість для певного числа людей діяти поза авторитарними –соціальними і ідеологічними – структурами. Зараз з'являється не просто вільно діюча особистість або група особистостей, але й нові організації, утворені на цьому тлі, які володіють доступом до фінансових, економічних, технологічних, культурних, кадрових ресурсів в масштабі всієї планети. Звідси й можливість надзвичайно сильних конструктивних проявів та вірогідність надзвичайно сильних деструктивних акцій. Сама формула «Бен Ладен проти цивілізації», безвідносно до її реального наповнення, висловлює протиставлення людини глобальній спільноті. Вона стала емблемою століття, оскільки демонструє змінений малюнок соціальних зв'язків, нове окреслення політичних конструкцій та траєкторій»⁵¹¹.

Суб'єктами формування Світового громадянського суспільства є також масові соціальні/політичні рухи і неурядові організації. Окреме місце займає діяльність системи «лівих рухів», інституціоналізованих у міжнародні Інтернаціонали (зокрема, Четвертий та похідні від нього).

Нагадаємо, що громадський рух – це добровільне формування людей, що виникає на основі їхнього свідомого волевиявлення відповідно до спільних інтересів, прав і свобод. Для громадських рухів характерна відсутність чіткої організаційної структури. Громадські рухи розрізняються: за формами діяльності, порядком утворення та розпаду; за кількістю їхніх членів; за соціально-правовим статусом (легальні і нелегальні); за соціальною цінністю (прогресивні, консервативні, реакційні).

⁵¹¹ Суліма Є. Сучасна глобалістика: політика, освіта і культура / Є. Суліма, М. Шепелєв. – К. : МП «Леся», 2012. – С. 235.

При цьому А. Карась⁵¹² робить цілком слушний висновок про те, що тема громадянського суспільства не може бути обмежена ні неурядовими організаціями, ні мережею відносин між організаціями поза державним контролем, ні економічною чи ринковою сферою, ні соціальними структурами, що складаються в процесі самоврядування. Громадянське суспільство – значно складніше явище; воно існує у стані процесуальності, підлягає змінам і пов’язане з дискурсивними, інтелектуальними і культурними фільтрами та практиками, спрямованими на підтримування і продукування умов вільного самовизначення людини. І ми з цим погоджуємось тільки з невеличкою поправкою, сутність якої полягає в наявності у структурі громадянського суспільства недержавної форми влади, що разом з державною владою утворюють цілісний інститут влади. Саме він системно обслуговує інтегровану цілісність – громадянське суспільство і державу – соціальний організм будь-якої країни.

ІТ- технології породили і обслуговують масові рухи населення у різних куточках планетарного світу, що стали рушійною силою кольорових революцій останнього часу. Вони довели, що групи інтересів, які утворені зовсім з іншою, ніж тиск на владу, метою, несподівано для себе можуть зіштовхнутися з необхідністю діяти політичними методами, а, отже, перетворяться на учасників реформування структури сучасного соціального світу.

Як свідчать дослідження масових політичних рухів, така активність не може і не повинна бути тривалою. Тому затухання масових рухів у країнах Центральної і Східної Європи аж ніяк не може розглядатися як занепад чи криза громадянського суспільства. Рухи були проявом громадянської свідомості у політико-юридичному значенні громадянства (як *citizenship*). Їм на зміну мають прийти стійкі, організовані форми громадянського життя в соціальному сенсі (як *civil life*).

Організатори і учасники масових соціально-політичних рухів у творенні Світового громадянського суспільства дедалі більшу роль відводять інформаційним технологіям і глобальним соціальним ме-

⁵¹² Карась А. Дискурсивне розрізнення соціальних інтенцій на шляху до громадянського суспільства в Україні / А. Карась // Громадянське суспільство і соціальні перетворення в Україні. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – С. 5–21. ; Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях : монографія / А. Карась. – Київ; Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 520 с.

діа. Їх організаційний, позитивний і деструктивний потенціал проявився в ході «твіттерних революцій» 2009 року (Молдова, Іран), «арабської весни» і «британського літа» 2011 року, Євромайдану в Україні (кінець 2013 – початок 2014). Ресурс соціальних мереж далеко не вичерпаний, тому міждисциплінарне вивчення мережевої активності потрібне для підтримки національної безпеки. Баланс між свободою і цензурою не новий для Інтернету. Але в умовах Web.1 це проблема доступу до повноти інформації, а в умовах Web.2 і Web.3 – це здійснення реальних громадянських прав або посилення ризиків соціально-економічної стійкості суспільства.

Ресурс консолідації цивільних ініціатив великий: Інтернет, чати, соціальні мережі, обмін студентами, енвайронментальні комунікативні стратегії, боротьба за права людини, розвиток глобальних медіа. Проте уявлення щодо того, що таке глобальне громадянське суспільство, істотно відрізняються у активістів і експертів. Тут більшою мірою працює інтуїція, а не методи наукового аналізу. Варто зробити поправку на існування громадських груп на локальному (національному), регіональному і глобальному рівнях. Концептуально і емпірично «глобальне громадянське суспільство» має бути розміщене в будь-якому соціокультурному контексті, інакше воно перетворюється на соціологічну абстракцію, риторичну фігуру і інструмент політичної маніпуляції⁵¹³.

Легітимаційна сила суспільних рухів ґрунтується на достовірності свідочств про дії, що своєю надійною інформацією викривають «порушників». Це яскраво продемонстрував Євромайдан в Україні кінця 2013 – початку 2014 років. Якщо все складається благополучно, глобальні соціальні рухи впливають експериментальним випередженням на космополітичну мораль і реформу. «Вони повідомляють світову громадськість про далекі від реальності ідеї, перевіряють ці ідеї на відповідність дійсності, а також наділяють правом голосу громадян і борців за цивільні права»⁵¹⁴, – слушно зазначає У. Бек.

⁵¹³ *Anheier H. K. and Isar Y. R. (eds.). Cultures and Globalization : Cultural Expression Creativity and Innovation / editors : Helmut K Anheier and Yudhishthir Raj Isar. – Thousand Oaks : SAGE Publications Inc, 2009. – 488 p.*

⁵¹⁴ *Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / пер. с нем. А. Б. Григорьева, В. Д. Седельника ; послесл. В. Г. Федотовой, Н. Н. Федотовой. – М. : Прогресс-Традиция ; Изд. дом «Территория будущего», 2007. – С. 121.*

Що ж до неурядових організацій (НУО), як суб'єктів творення і відтворення Світового громадянського суспільства, то варто зазначити, що їх роль постійно зростає, а чисельність – швидко збільшується. Їх ґрунтовна класифікація подана в колективній праці науковців драгомановського університету «Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства»⁵¹⁵.

Світове громадянське суспільство передбачає встановлення елементарного соціального зв'язку між індивідами, що опредметнюється у функціонуванні різноманітних громадських організацій. Діяльність і розвиток таких організацій має вагому значимість, оскільки вони є однією з найефективніших артерій взаємодії держави і суспільства⁵¹⁶. Є. Суліма і М. Шепелєв виокремлюють три типи акторів глобального громадянського суспільства⁵¹⁷:

1. Організації захисту проблеми (*Advocacy organizations*), які намагаються вплинути на процес вироблення й проведення політики відповідно до своїх програмних завдань.

2. Обслуговуючі організації (*Service organizations*), які концентруються на наданні послуг іншим організаціям або групам громадян і на виконанні конкретних програм.

3. Незаконні самоврядні організації, які намагаються створити сферу дій, де норми й правила встановлюють вони самі й на які вплив державної й міжнародної систем права є обмеженим. Хоча вони намагаються впливати на уряди згідно зі своїми конкретними інтересами, це, скоріше, є допоміжною стратегією.

А. Карась обґрунтовує, що громадянському суспільству притаманні наступні структурні елементи: а) добровільні об'єднання громадян або неурядові (недержавні) організації; б) місцеве самоврядування; в) спільні цінності, що є підґрунтям національної ідентичності; г) громадянські рухи і політичні партії, які не перебувають на жодному рівні влади; д) незалежні засоби масової інформації; е) громадська думка; є) прозорі і підконтрольні громадськості вибори і

⁵¹⁵ Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства: монографія / Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; за наук. ред. В. П. Беха. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 470–497.

⁵¹⁶ Кравчук В. М. Деякі підходи до класифікації громадських організацій в Україні / В. М. Кравчук // *Вибори та демократія*. – 2007. – № 1 (11). – С. 48–53.

⁵¹⁷ Суліма Є. Сучасна глобалістика: політика, освіта і культура / Є. Суліма, М. Шепелєв. – К.: МП «Леся», 2012. – С. 239.

референдуми; ж) сформовані на основі громадян форми судових та правоохоронних органів (колегії присяжних, муніципальна виборна міліція); з) дискурсивно-етична практика здійснення свободи людини у сфері культури, освіти, повсякденних норм спілкування і поведінки, громадської і політичної активності⁵¹⁸.

На думку цього автора, структурні чинники громадянського поступу розгортаються: а) через формування громадського самоврядування у всіх сферах соціокультурної активності: від місцевої спілки, організації, корпорації – до релігійної і територіальної громади; б) через диференціацію від влади господарсько-економічних організацій і визнання права на приватну власність; в) через продукування відповідних документів, у яких фіксуються юридично-правові відносини і форми регулювання конфліктів, спорів та намірів врядування; г) через піднесення свободи і гідності людини в артефактах культури, що здійснюються в особливостях мови і мовлення, у фольклорі, пісенності, літературі, образотворчості, освіті, науці; д) через звичаї, традиції, етичні устої, форми державного врядування або його документально засвідчені наміри відносно демократичних, горизонтальних навичок тощо; ж) через толерування плюралізму етнічних меншин та релігійних громад, визнання за індивідом вільної участі в них.

У структурному плані глобальне громадянське суспільство є очевидною гетерогенністю груп, видів соціальної активності і соціальних мереж. Незважаючи на явну аморфність такого «строкатого» «суспільства суспільств» (society of societies), Кейн (Keane), автор книги «Глобальне громадянське суспільство»?⁵¹⁹, усупереч реальній дисоціації (відокремленості) громадянських суспільств на глобальній шкалі наполягає на тому, що ця очевидна мозаїчність і неконсолідованість, широка «асамбляжність» (vast assemblage of groups) все ж можуть розглядатися як певне наддержавне специфічне громадянське утворення, – society of societies. Для нас це важливо, оскільки

⁵¹⁸ Карась А. Дискурсивне розрізнення соціальних інтенцій на шляху до громадянського суспільства в Україні / А. Карась // Громадянське суспільство і соціальні перетворення в Україні. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – С. 5–21. ; Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях : монографія / А. Карась. – Київ; Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 520 с.

⁵¹⁹ Keane J. Global Civil Society? (Contemporary Political Theory) / J. Keane. – Cambridge University Press, 2003. – 236 p.

ми в подальшому аналізі маємо визначити не тільки його функції, але й місце в цілісній світсистемі.

Структури в мережевому світі є, як зазначають Є. Суліма і М. Шепелєв, «мінливими, вони не живуть довго. Змінюються завдання – розпадаються вчорашні союзи і створюються нові. У таких умовах неймовірно зростає здатність енергійної особистості впливати не тільки на свою долю, але й на життя цілих країн – і все завдяки мережевій організації. Саме мережі є найбільш успішними та конкурентоспроможними проектами в економіці, фінансах, культурі, військовому середовищі. Вони є доволі дієвими для руйнації старої системи та проникнення нового в старий світ. Але мережеві системи самі по собі є абсолютно безпорадними щодо закріплення завойованих позицій. Вони не можуть перетворити нове на панівний устрій, однак це стає можливим, якщо мережа доповнюється ієрархією»⁵²⁰.

Далі перевіримо, чи спостерігаються в наявній науковій літературі вищезазначені елементи, що пов'язуються дослідниками зі Світовим/ глобальним громадянським суспільством? Це означає, що в наявній науковій літературі потрібно знайти соціальні, економічні, політичні і духовні чинники, які автори відносять до традиційно сприйманого громадянського суспільства, і уточнити, чи розглядають їх елементами структури Світового громадянського суспільства.

По-іншому, ми маємо опрацювати наступну робочу гіпотезу: якщо структура Світового громадянського суспільства співпадає зі структурою національного громадянського суспільства, тобто має соціальний, економічний, політичний і духовний компоненти, то є сенс перевірити його функціональні можливості у структурі цілісної планетарної світсистеми, оскільки вони мають бути подібними.

Це означатиме, що у структурі новоутвореної цілісної світсистеми Світове громадянське суспільство буде здатне виконувати дві головні функції: 1) породження влади і Світової держави, як її носія; 2) соціального контролю за застосуванням державної влади на практиці.

Процес створення Світового громадянського суспільства є складним, оскільки треба синхронізувати дії численних, ідеологічно різ-

⁵²⁰ Суліма Є. Сучасна глобалістика: політика, освіта і культура / Є. Суліма, М. Шепелєв. – К. : МП «Леся», 2012. – С. 232.

нобарвних культурних і громадських об'єднань. Це, мабуть, одна з істотних причин, з огляду на які, «світове громадянське суспільство» швидше проект, ніж реальність. Проте завдяки безперервній планетарній циркуляції фінансових потоків, технологій, товарів, ідей (зокрема політичних), культурних стереотипів і існуванню єдиного глобального інформаційного простору, принципи, цінності і способи соціальної активності громадян поступово уніфікуються. Це істотний «крок» у напрямі створення «глобального соціуму» зі своїми проблемами, нормами і практиками.

Повсякчасно відбувається переосмислення поняття громадянства, пов'язане, зокрема, з інтеграцією зростаючих потоків мігрантів у громадянські суспільства «розвинених» багатих країн, породжене феноменом «глобального громадянського суспільства».

Ще один важливий аспект трансформації сучасної «громадянської ідентичності» в її міжнародному вимірі – ускладнення соціально-просторової структури. Якщо раніше членство в певному громадянському суспільстві «за умовчанням» прив'язувалось до національної держави, то зараз відбувається диференціація рівнів ідентичності: поряд з «національно-державною», що зберігається, дедалі більшої ваги набувають «регіональні» («транс-», «суб-» і т.ін.) чи «локальні» ідентичності, а також різні форми наддержавної ідентичності цивілізаційного (соціокультурні, етнонаціональні, лінгвоконфесійні тощо) і «проблемного» («антиглобалістського», гуманітарного і т.ін.) планів.

Хоча, як вбачається, наразі можливо говорити лише про початкову стадію формування глобального громадянського суспільства, його перспективи досить проблематичні внаслідок існування важкої «спадщини», міжнародних протиріч, що тягне за собою домінуюча державно-центрична структура міжнародних відносин.

Тенденція до ускладнення й формування нових соціальних зв'язків чітко виявляється в розвинутих країнах Заходу. Проте і в іншому світі, де поглиблюються процеси входження в постіндустріальну, інформаційну цивілізацію, ця тенденція щораз більше торує собі шлях.

Не менш складними процесами характеризуються міжетнічні зв'язки. ХХ століття стало століттям піднесення національно-визвольних рухів, боротьби за незалежність, тяжіння народів до са-

моствердження. Жовтнева революція 1917 р. стала стимулом боротьби за національне визволення Туреччини, Афганістану, Китаю. Друга світова війна сприяла розпаду великих колоніальних імперій і перемозі народів Індії, Індонезії, Індокитаю. У 50–60-ті роки активізувався національно-визвольний рух на Африканському континенті. Ліквідація фашистських режимів у Португалії та Іспанії в середині 70-х років поклала початок національному визволенню народів Анголи, Мозамбіку, Гвінеї-Бісау.

Але піднесення національно-визвольних рухів народів часто супроводжується і посиленням націоналізму. Націоналізм – це ідеологія і політика, спрямована на самоствердження за рахунок інших народів, звеличення своєї нації, протиставлення її іншим націям як «чужим». Націоналізм може набувати й релігійного забарвлення. Тоді одна нація протиставляється іншій за принципом релігійної несумісності та ворожнечі (християни – мусульмани, мусульмани – буддисти тощо).

І все ж таки в передових країнах Заходу перемагає тенденція до інтернаціонального об'єднання в боротьбі за права людини. Зняття міжетнічних суперечностей сприяє високий рівень соціально-економічного розвитку. Західна Європа сьогодні – це добровільне міжнаціональне співтовариство народів, які досягли такого рівня суспільної свідомості, коли національні та інтернаціональні інтереси не протиставляються, а гармонійно поєднуються. За умов, коли ускладнюються етнічні зв'язки, цій гармонії належить майбутнє.

Тенденція до демократизації інститутів глобального управління, розширення рухів боротьби за громадянські права в міжнародному правовому полі, поява потреби в глобальному громадянстві (*global citizenry*), розширення громадської сфери висловлювання і активізму до всесвітніх масштабів вимагають підтримки і інвестицій (часу, фінансів і політичної підтримки). У цьому випадку трансформації громадянського суспільства в напрямку до Світового громадянського суспільства будуть ефективними.

Отже, родове життя усупільнюється, формується нова міжетнічна спільність планетарного зразка, посилюються міграційні потоки, повсюди створюються міжнаціональні сім'ї, виникають нові види громадянства, наприклад, європейського зразка, що означає Світове громадянське суспільство має власну соціальну сферу.

Далі звернемося до оцінки наявності і стану економічної сфери у структурі Світового громадянського суспільства. Згідно з Дж. Кіном, це недержавна система соціоекономічних інститутів, об'єднаних на глобальному рівні, що динамічно розвивається; діяльність цих інститутів відчутна в глобальному масштабі. Їх характеризує плюралізм влади й незастосування сили у сферах соціальної, ділової й політичної активності⁵²¹.

Виявляється, що в інформатизованому суспільстві промислова діяльність як суто економічна складова втрачає визначальне значення. Експерти обґрунтовано говорять про «економіку знань», «суспільство знань», «індустрії знань». Вочевидь, суспільство знань потребує постійного вдосконалення і посилення інформаційних технологій і розширення системи дистанційної освіти⁵²².

Необхідно зазначити, що суспільство знань міцно асоціюється зі зростанням науково-технологічного знання і повсюдністю інформаційних технологій. Соціальні процеси і інтенсивність соціальних стосунків безпосередньо залежать від інформаційної забезпеченості індивідуумів і організацій, як зауважують Беме⁵²³ і Штир⁵²⁴.

Багато в чому вдало використовуються інновації, інноваційні стратеги створюють технологічно інтенсивну економіку. Динамічна взаємодія між менеджментом знань і інноваціями дозволяють реалізувати економічно і соціально успішні проекти, показують Марнотратник і Форей⁵²⁵.

Свого часу С. Сассен переконливо довела, що вже на той час економічна діяльність є організаційно розкиданою, але інтегрова-

⁵²¹ *Keane J. Global Civil Society? (Contemporary Political Theory) / J. Keane. – Cambridge University Press, 2003. – P. 8–9.*

⁵²² *Weert, T. J. van (ed.) Education and the Knowledge Society: Information Technology Supporting Human Development (IFIP Advances in Information and Communication Technology) / editor :Tom J. van Weert. – NY. : Springer; 2004. – 306 p.*

⁵²³ *Böhme G. and Stehr N. (eds). The Knowledge Society : The Growing Impact of Scientific Knowledge on Social Relations(Sociology of the Sciences Yearbook) / editors : Gernot Böhme and Nico Stehr. – Publisher : Springer, 1986. – 224 p.*

⁵²⁴ *Stehr, N. and Meja, V. (eds). Society and Knowledge : Contemporary Perspectives in the Sociology of Knowledge and Science / editors : Nico Stehr and Volker Meja. – Piscataway, New Jersey . : Transaction Publishers; 2005. – 451 p.*

⁵²⁵ *Mothe, J. de la and Foray, D. (eds). Knowledge Management in the Innovation Process (Economics of Science, Technology and Innovation) / editors : John de la Mothe and Dominique Foray. – NY. : Springer; 2001. – 280 p.*

ною глобально⁵²⁶. У наші часи така ж специфіка спостерігається і щодо соціальної, соціально-політичної та соціально-гуманітарної діяльності.

На початку ХХІ століття стала очевидною тенденція до формування всесвітнього господарства⁵²⁷. У світовій економіці – це розвиток і вдосконалення ринкових відносин. Провідним критерієм і своєрідним «спільним знаменником» економічної зрілості стає ступінь поширення «п'яти ринків» (товарів, капіталів, робочої сили, послуг та інформації), глибина суспільного поділу праці, диверсифікація виробництва і ступінь залучення національних економік у світове господарство. Формування всесвітнього господарства відбиває дію закону інтернаціоналізації суспільного життя. Така інтернаціоналізація характеризується виходом держав за національно-державні кордони.

Розвиток всесвітнього господарства відбувається через інтенсифікацію регіональних зв'язків. Із середини 50-х років будується «єдина Європа». Сьогодні Західна Європа стала спільним економічним простором з єдиною валютою, без кордонів і митниць, з наднаціональними політичними установами. Подібні, але менш просунуті процеси економічної інтеграції відбуваються в інших частинах світу – Латинській Америці, Арабському Сході, в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Прогрес всесвітнього господарства став наслідком новітнього етапу НТР – «комп'ютерної (інформаційної) революції». Оволодіння комп'ютерною технікою потребує якісно іншої кваліфікації робітника. Уже на початку 80-х років середня тривалість підготовки робочої сили на заході становила майже 14 років. Вища і середня спеціальна освіта стала базовою для багатьох професій. У США її мають 50 % торгових і 40 % конторських службовців, 24 % кваліфікованих робітників, 33 % робітників сфери послуг.

При цьому варто звернути увагу на те, що інтерпретація глобалізації як явища не обов'язково охоплює усю світову економіку. Про-

⁵²⁶ Sassen S. The Global City: New York, London, Tokyo. – Princeton: Princeton University Press, 1991. – 398 p.

⁵²⁷ Див. : Міжнародні економічні відносини: Система регулювання міжнародних економічних відносин / А. С. Філіпенко, І. В. Бураковський, В. С. Будкін та інші. – К. : Либідь, 1994. – 365 с.

фесор соціології Каліфорнійського університету М. Кастельс розглядає глобальну економіку як нову історичну реальність, відмінну від світової економіки. Для нього «глобальна економіка – це економіка, в якій ключові компоненти мають інституційну, організаційну і технологічну можливість працювати як єдине ціле в реальному часі чи в якомусь обраному часі у світовому масштабі»⁵²⁸.

Визначаючи глобалізацію як «нову капіталістичну економіку», М. Кастельс зазначає, що вона не поширюється на ті народи, території й індустрії, що не представляють для неї цінності, але її вплив відчутний усюди, оскільки світові фінансові ринки взаємозалежні і глобальна економіка створює в такий спосіб каркас грошової, фінансової і фіскальної політики в кожній державі. Він вважає, що «більше немає центру і периферії», оскільки мережі нової економіки поширюються всюди⁵²⁹.

У середині 80-х років ХХ століття з'явилася концепція «загальноєвропейського дому» як розвиток французької формули «Європа від Атлантики до Уралу»⁵³⁰. Суть цих доктрин полягає в тому, що всі держави континенту взаємозалежні, пов'язані тісними зв'язками в економічній і науково-технічній сферах. Європейські народи об'єднує й історико-культурна цілісність. Приклад України 2013–2014 рр. доводить, як складно вступити окремій країні до ринку товарів і послуг Об'єднаної Європи і стати рівноправним учасником європейської економічної спільноти.

Становлення світ-економіки відбувається достатньо болісно і супроводжується цілою низкою ризиків і негараздів. Як висновок з оцінки стану і наслідків глобалізації економічної сфери Світового громадянського суспільства наведемо думку М. Шепелева: «У цілому ж, втягнення країни в систему глобалізму означає відкриття її національної економіки для проникнення іноземних господарських суб'єктів, що стримує розвиток власних національних джерел економічної ініціативи і викликає з їх боку протидію. Залучення в сис-

⁵²⁸ Кастельс М. Глобальный капитализм / М. Кастельс // Экономические стратегии. – 2000. – № 3. – С. 16.

⁵²⁹ Кастельс М. Глобальный капитализм / М. Кастельс // Экономические стратегии. – 2000. – № 3. – С. 16.

⁵³⁰ Брегеда А. Ю. Основы политологии: навч. посіб. / А. Ю. Брегеда. – К. : КНЕУ, 2000. – 312 с.

тему глобалізму об'єктивно покликане сприяти формуванню такої системи зв'язків, що стала б основою «універсального світу», реалізувавши тим самим вікові сподівання космополітів про «вічний мир». На це націлені також існуючі інституційні механізми всеосяжної системи колективної безпеки в межах ООН і тенденції щодо наділення НАТО поліцейськими функціями глобального характеру, посилення регулюючої ролі самітів «великої вісімки» у сфері глобальної соціально-економічної безпеки, ініціативи зі створенню Ради Економічної Безпеки ООН»⁵³¹.

Духовна сфера Світового громадянського суспільства також стрімко формується під впливом ідеї космополітизму, що інтенсивно набуває функцій світогляду і ідеології. Космополітизм як світогляд – ідентифікація себе унікальною одиницею живої матерії в сукупності та єдності з іншими рівноправними відмінними індивідами та оцінка об'єктивної реальності як цілісної системи взаємозалежності та взаємозв'язків у контексті (все)єдності (все)відмінностей. Космополітизм як ідеологія – позиція визнання єдності планетарного суспільства на основі загальнолюдських цінностей та побудова такої системи взаємозв'язків, які б забезпечили його адекватне існування та функціонування.

«Справжнє об'єднання зусиль міжнародного співтовариства вимагає формування ціннісної основи спільних дій, опори на спільний духовно-моральний знаменник, який завжди існував у основних світових релігій, включаючи такі принципи і поняття, як прагнення до миру і справедливості, гідність, свобода і відповідальність, чесність, милосердя і працьовитість»⁵³². Таким чином, потрібна «ціннісна основа спільних дій», тобто ідеологія, як розумів її автор самого поняття, французький філософ Антуан Луї Клод Деспот де Трасі, який використовував цей термін для позначення системи знань першооснов моралі, політики і права.

⁵³¹ Шепелєв М. А. Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку: монографія / М. А. Шепелєв. – К.: Вид-во «Генеза», 2004. – С. 148.

⁵³² Концепция внешней политики Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации В. В. Путиным 12 февраля 2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/news/lt_6D84DDEDEDDBF7DA644257B160051BF7F. – Заголовок з екрана. ; Євразійський союз: Питання міжнародних відносин [Електронний документ]. – 2013. – Вип. 2 (3) – Режим доступу: http://www.trunov.com/doc/evraz2_2013.pdf.

Сьогодні духовна сфера Світового громадянського суспільства інтенсивно формується на основі взаємопроникнення науки, культури, освіти і релігії. Геокультура, за І. Валлерстайном, – це культурний базис правлячої світсистеми. Комунікаційний елемент геокультури дедалі помітніше характеризує сутність процесу глобалізації, що є невіддільним і безперервним. Цей процес охоплює всі сфери соціального буття: політику, економіку, промисловість, торгівлю, освіту, масову культуру тощо. До цього ми ще повернемося у наступних розділах дослідження.

Далі зазначимо, що заклики повернутись до загальнолюдських цінностей, здебільшого релігійного походження, є саме тим глибинним процесом, що одночасно об'єднує світову спільноту в цілісність і водночас протиставляє їх одне одному, оскільки ціннісне і ідеологічне протистояння в цій сфері найбільш жорстоке. Як тут не згадати про намагання і наслідки Карла V об'єднати європейський християнський світ проти Османської імперії на основі єдиної континентальної європейської католицької імперії⁵³³.

Для ілюстрації того, що глобалізація відбувається й у релігійній сфері громадянського суспільства, звернемося до праці В. Буряка «Глобальное гражданское общество и сетевые революции»⁵³⁴. Він прямо вказує на те, що більше проявлена суперечність віднесення до «громадянського суспільства» соціальної активності груп, які просувають захист релігійних цінностей.

У деяких країнах так званої «арабо-мусульманської дуги» на початку 2011 року сталися соціальні збурення. Причини їх були різними, і багато що залежало від етнокультурних історичних особливостей окремих країн. Але, наприклад, у Бахреїні і Саудівській Аравії одним з центральних джерел конфліктів є багатовікова «боротьба за релігійні права» шиїтів і суннітів. Схожа ситуація з боротьбою за релігійні права громад в Іраку і Ірані. Чи можна ці форми активності цивільних релігійних груп віднести до «сегментів» глобального громадянського суспільства, що інтегрується?

⁵³³ Карл V – Восставший против турок // 100 великих монархов и правителей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://100grm.ru/srednie-veka/vosstavshij-protiv-turok>. – Заголовок з екрана.

⁵³⁴ Буряк В. В. Глобальное гражданское общество и сетевые революции / В. В. Буряк. – Симферополь : ДИАЙПИ, 2011. – С. 36.

За логікою розвитку глобального громадянського суспільства, протестуючі групи бахрейнських шиїтів повинні об'єднатися з протестуючими групами саудівських суннітів на глобальній шкалі, оскільки і ті, і ті виступають проти державних структур, що утискають (на їхню думку) релігійні інтереси. Така складна ситуація відносно тривалих «культурних воєн» має місце не лише у Бахреїні і Саудівській Аравії.

Не можна сказати, що усі автори, які досліджують причини і основні тригери «арабської весни», згодні з тим, що «зрушення парадигми» сталося, головним чином, через високотехнологічні маніпуляції і «експорт революцій» нового покоління. Будь-які великомасштабні трансформації не мають однієї причини. Соціокультурна еволюція історична, багатовимірна і багатофакторна, тому потрібен комплексний системний аналіз подій, що відбуваються. Збірка праць «Нова Арабська революція: що сталося, що це означає і чого чекати в майбутньому» – перша спроба експертної оцінки соціально-політичного «вибуху», де шістдесят авторів показують складність і драматизм «арабської весни» 2011 року⁵³⁵.

Суперечливу роль геокультурних цінностей як засобів інтеграції культури планетарної спільноти в органічну цілісність в умовах сучасного світового розвитку розглядає В. Нікитенко у спеціальному дослідженні⁵³⁶. Вона зазначає, що загальнолюдські цінності, як чинник інтеграційних процесів у соціальному організмі планети, утворюють цілісність аксіологічного поля і детермінують становлення глобального планетарного світопорядку, світової економіки, світового громадянського суспільства, потребують формування єдиного світового уряду, сприяють становленню онтологічної, інформаційної, організаційної і аксіологічної єдності світової спільноти. Водночас вони ж породжують суспільний рух антиглобалістів, що протистоїть економічній глобалізації зверху і пропонує реалізувати цей процес знизу, тобто на аксіологічній основі, що несе діалог культур

⁵³⁵ The New Arab Revolt: What Happened, What It Means, and What Comes Next / Council on Foreign Relations (Foreign Affairs). – NY. : Council on Foreign Relations (Foreign Affairs), 2011. – 496 p.

⁵³⁶ Нікитенко В. О. Геокультурні цінності в умовах сучасного світового розвитку: соціально-філософський вимір / В. О. Нікитенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 07/2013. – Вип.54. – С. 266–280.

і цивілізацій, і наслідки свого впливу вимірює етичними і правовими категоріями.

Аналіз сучасного стану антиглобалістського руху дозволяє запропонувати низку моделей, сценаріїв його розвитку:

- рух антиглобалізму на основі повного розгортання наступального потенціалу стає віссю сил, що систематично протистоять ідеології і практиці глобалізації;
- перетворення антиглобалізму на підсистему, чинник заборони, противагу міжнародного політичного суспільства, що веде в глобальному суспільстві боротьбу за максимальну широту, демократичність і ефективність контролю над глобалізаційними процесами;
- включення антиглобалістського руху (або деяких його секторів) до інститутів глобальної політичної влади і встановлення нових домінант розвитку світу⁵³⁷.

На думку М. Шепелева, альтернативний глобалізм має потребу в політичній волі, здатній стати пружиною всесвітньої опозиції глобального неототалітаризму, об'єднаною на основі спільної ідеологічної платформи. Успіх альтерглобалізму можливий лише за умов об'єднання громадського руху за глобальну демократію з державами, що стали жертвами неоліберальної глобалізації та позбавлені можливості в нинішніх умовах подолати відсталість. Для цього необхідно забезпечити скоординоване проведення політики самозахисту від гегемонізму, створити умови для відкритого діалогу культур, створити інтернаціональні союзи, засновані на новому типі міжнародної співпраці країн з різним рівнем розвитку, розвивати співпрацю держав периферії та антигегемоністських сил у постіндустріальному світі. Однак головним чинником успіху альтерглобалізму є наявність держав з великим культурним, індустріальним і силовим потенціалом, здатних взяти на себе роль лідера альтерглобалізму і сприяти своєю глобальною активністю відновленню зруйнованої рі-

⁵³⁷ *Алексеевко І.* Антиглобалістський рух – початок формування світової контркультури? / *І. Алексеевко* // Політичний менеджмент. – 2005. – № 6. – С. 129–138. ; *Гавриш О.* Антиглобалізм – ознака об'єднання світової економіки / *О. Гавриш* // Дзеркало тижня. – 2002. – № 28. – С. 34–37. ; *Сакович В.* Антиглобалізм: стан і перспективи / *В. Сакович* // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1. – С. 137–142.

вноваги у світі. Нова хвиля орієнтації відкриває можливість реалізувати такий історичний шанс⁵³⁸.

Легітимаційна сила громадських рухів ґрунтується на достовірності свідчень про дії, що своєю надійною інформацією викривають «порушників». «Якщо все складається благополучно, глобальні соціальні рухи впливають експериментальним випередженням на космополітичну мораль і реформу. Вони повідомляють світову громадськість про далекі від реальності ідеї, перевіряють ці ідеї на відповідність дійсності, а також наділяють правом голосу громадян і борців за громадянські права»⁵³⁹ – слушно зазначає У. Бек.

У сфері культурної глобалізації інтеграційні процеси носять, як зазначає О. Ігнатов, менш інертний характер, і тому можна чекати появи глобальної надкультури вже в найближчі 10–15 років. Контури такої надкультури можна бачити вже сьогодні – це синтез традиційних культурних традицій (класичною європейською, масовою американською, латиноамериканською, далекосхідною, мусульманською і індійською) у поєднанні з новими формами (мережева культура; кіберкультура)⁵⁴⁰.

Таким чином, сьогодні ідея «світового громадянського суспільства» у духовному просторі планети є суспільно значимим позитивним проектом⁵⁴¹, а в реальності «тут і зараз» – це конгломерат груп і рухів, що об'єднується деякими ідеалами побудови справедливих стосунків громадян і держави. З огляду на відмінності в розумінні соціальних, етичних, культурних і релігійних цінностей, специфічні окремі групи, що відносяться до «громадянського суспільства», поки що неможливо поєднати функціонально і організаційно в цілісне «світове громадянське суспільство».

⁵³⁸ Шепелєв М. А. Проблеми і перспективи глобальної демократії / М. А. Шепелєв // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 20–22 трав. 2005 р.). – Львів, 2005. – С. 38.

⁵³⁹ Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономика / пер. с нем. А. Б. Григорьева, В. Д. Седельника ; послесл. В. Г. Федотовой, Н. Н. Федотовой. – М. : Прогресс-Традиция ; Изд. дом «Территория будущего», 2007. – С. 121.

⁵⁴⁰ Ігнатов А. А. Стратегія глобального лідерства для Росії [Електронний ресурс] / А. А. Ігнатов // Независимая газета. – 2000. – 7 сентября. – Режим доступа: <http://deslan.ru/smf/index.php?topic=1787.555>. – Заголовок з екрана.

⁵⁴¹ Див.: Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / Дж. Кін; пер. з англ. О. Гриценко; літ. ред. О. Гриценко. – К. : К.І.С., 2000. – С. 15. ; Колодій А. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу) / А. Ф. Колодій // Громадянське суспільство Україна 2001. – Львів : Ред. часопису «Ї», 2001. – С. 17.

Тому доречно згадати про наявність чи відсутність організаційної сфери Світового громадянського суспільства, або, точніше, сферу його самоорганізації і систему місцевого самоуправління окремих регіонів і конкретних територій, життєдіяльність яких упорядковується засобами недержавної влади.

Тут ми лише зазначимо, що ця сфера Світового громадянського суспільства вступає в організаційну взаємодію з політичною сферою держави і відчуває на собі усі переваги і недоліки політичного керівництва країною. Питання про національну і Світову державу та її функції в цій площині ми більш детально розглянемо в наступному підрозділі.

Загальною тенденцією політичного розвитку всіх елементів світового співтовариства можна вважати їх демократизацію. Демократизація – це залучення великих мас людей до політики, це неперервний розвиток громадянського суспільства. Демократизація – це процес. Його головний зміст – зростання обсягу свободи. Концептуалізація світового суспільства як універсального глобального суспільства заснована на розумінні суспільства як *de facto* мережі соціальних відносин із взаємними очікуваннями, що вимагає *de jure* нормативного консенсусу – у формі набору космополітичних інституцій, які відокремлюють легітимну політичну владу від традиційно фіксованих територій⁵⁴².

Цей підхід «представлений прихильниками загальнолюдської (космополітичної) демократії, але, якщо погодитися з таким визначенням суспільства, потрібно визнати, – на думку Є. Суліми і М. Шепелева, – що на початку XXI ст. світове суспільство як універсальне глобальне суспільство не існує й навряд чи буде існувати в доступному для огляду майбутньому. Почуття вселюдської ідентичності й уявлення про світове громадянство ще підпорядковані національним локальним, етнічним, релігійним і іншим ідентичностям окремих країн. За настільки сильної культурної розмаїтості в плані нормативного консенсусу світове суспільство не може не бути плюралістичним»⁵⁴³.

⁵⁴² Rawls J. A Theory of Justice. – Oxford : Oxford University Press. 1971. – P. 47.

⁵⁴³ Суліма Є. Сучасна глобалістика: політика, освіта і культура / Є. Суліма, М. Шепелев. – К. : МП «Леся», 2012. – С. 246.

В організаційній сфері Світового громадянського суспільства вже виникла оригінальна сила, що намагається керувати його життєустроєм. Для демонстрації динамічних і організаційних характеристик суспільства, де «інтелектуальні натовпи» грають дедалі більшу роль, Рейнгольд використовує неологізм «адхократія»⁵⁴⁴. Термін *adhocracy* походить від латинського вислову *ad hoc* – тобто ситуація, влаштована для якогось ексклюзивного випадку, для реалізації певної мети (з коннотацією у Рейнгольда – «спеціальна, епізодична, надзвичайна акція»). Адхократія «працює» протилежним чином, ніж веберівська бюрократія. Головне те, що в адхократії немає очевидного «начальника», що легітимізується, відсутнє ясне розділення функцій і відсутня строга (і нестрога, втім, теж) ієрархія.

Використовуючи пояснювальний потенціал консюмеристської економіки і теорії ігор, Джеймс Суrowецьки досліджує поведінкові механізми малих диверсифікованих груп – в його термінології, *crowds* (маси, натовп). Назву його книги «*The Wisdom of Crowds*»⁵⁴⁵, можна перекласти як «Мудрість мас», і це нагадує назву книги Говарда Рейнгольда «*Smart Mobs*» («Інтелектуальні натовпи»), де також йдеться про деконструкції понять «натовп», «маса», «народ».

Колишні уявлення про малі групи з нестійкими організаційними зв'язками варто радикально переглянути, вважає Д. Суrowецьки, оскільки нинішні «натовпи» вільніші і більше інформовані, технологічно оснащені для постійної комунікації (мобільний зв'язок, Інтернет). Автор намагається показати, що натовп, «який в цілому мобілізує», розумніший, ніж сума інтелектів усіх його членів. У цих нових «натовпів» є потенціал, який може бути розвинений, а саме: когнітивні здібності, ефективна координація за допомогою синхронізації дій, зрештою, кооперація, де егоїстичні імпульси подавляються самим індивідуумом в ім'я досягнення значимих «громадських цілей».

Ця теза Д. Суrowецьки знаходить пряме практичне підтвердження на прикладі подій на Євромайдані в Україні. Як би там не було, але слабе місце всякого натовпу – це підвищена емоційність і ірраціональність вчинків. Згідно з автором, цим стихійним групам пот-

⁵⁴⁴ *Rheingold, H. Smart Mobs: The Next Social Revolution / Howard Rheingold. – NY. : Basic Books, 2003. – 288 p.*

⁵⁴⁵ *Surowiecki, J. The Wisdom of Crowds / James Surowiecki. – NY. : Anchor, 2005. – 336 p.*

рібна «робота над помилками», а тому їм треба культивувати принцип різноманітності думок, підвищувати рівень персональної автономії, прагнути до децентралізації рішень, вчитися виробляти колективні ідеї. Загалом, висувається досить дискусійна теза про «колективний розум» малих груп. Виходить аналогія з «хмарним інтелектом» в сучасному комп'ютингу.

Отже, потрібно визнати, що, незалежно від маніпуляцій цінностями і ідеалами, ключові цілі формування Світового громадянського суспільства – ефективні практики – змушують державні інститути і структури дедалі частіше враховувати чинник піднаглядності чиновників у здійсненні їх діяльності щодо громадян і громадських груп. Це знижує прес панування державної влади і збільшує вплив гегемонії громадянського суспільства. Неухильно відбувається соціально-політичне зрушення і переформатування стратегій «нагляду» і «покарання», заміщення цих грубих інструментів часів європейського абсолютизму, комуністичного і фашистського тоталітаризму.

Водночас вітчизняні дослідники в колективній праці «Саморегуляція соціального організму країни»⁵⁴⁶ доводять, що громадянське суспільство має власний орган управління «суб'єкт-суб'єктними відносинами» – систему місцевого самоврядування⁵⁴⁷. Цілком слухна ідея його відтворення у структурі Світового громадянського суспільства, оскільки за наявності Світової держави воно має здійснювати свою атрибутивну функцію соціального контролю за державною владою на засадах зворотного зв'язку⁵⁴⁸.

Як це буде виглядати, варто уважно вивчати практику, і ми впевненні, що паростки такого органу самоорганізації і самоуправління планетарної спільноти ми знайдемо. Євромайдан в Україні кінця 2013 – початку 2014 років довів, що ця практична проблема цілком вирішується.

⁵⁴⁶ Саморегуляція соціального організму країни : монографія / за наук. ред. В. П. Беха ; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 652 с

⁵⁴⁷ Бех В. П. Соціальне управління у контексті саморегуляції соціального організму країни: монографія /В. П. Бех, Ю. В. Бех, С. М. Попов; за наук. ред. В. П. Беха. – Запоріжжя : Просвіта, 2012. – 572 с.

⁵⁴⁸ Всесвітня Декларація «Про місцеве самоврядування» // Місцеве самоврядування. – 1997. – № 1–2. – С. 95–97.

Органи самоорганізації населення відрізняються від інших органів місцевого самоврядування за своєю юридичною природою та специфікою здійснюваних ними функцій. На відміну від місцевих рад, яким притаманні якості й риси державницького характеру, функції органів самоорганізації населення в повному обсязі мають громадську форму і самоврядову природу, характеризуються непідкріпленістю силою державного примусу, не мають власних державно-владних повноважень, але в певних випадках можуть звертатися до сили та авторитету органів місцевого самоврядування або державних органів.

Органи самоорганізації населення мають також великий потенціал з огляду на їх участь у розгляді скарг, заяв та пропозицій громадян, оперативного волевиявлення громад, думки щодо тих чи інших рішень органів державної влади та місцевого самоуправління. Конструктивна політична сила «Самопоміч», що увійшла до складу Верховної Ради України VIII скликання на дострокових виборах у жовтні 2014 року була сформована у просторі українського громадянського суспільства.

Особливо потужно «працює» механізм взаємодії недержавної влади і держави у залі правосуддя, коли справи розглядаються за участю присяжних. «Право самосвідомості, момент суб'єктивної свободи, може розглядатись як суттєвий погляд з питання про необхідність публічного здійснення правосуддя і так званих судів присяжних»⁵⁴⁹ – писав Г. Гегель.

До цього треба додати факт законодавчої ініціативи з боку особистості, корпорацій чи їх угруповань, зрештою, пропозиції з боку системи місцевого самоврядування – це теж момент функціонального стикування громадянського суспільства і держави.

У політичній сфері ми знаходимо механізми співпраці політичної влади громадянського суспільства і влади державної. Ясно, що їх варто досліджувати окремо, оскільки це складна й розгалужена функціональна система.

Становлення Світового громадянського суспільства супроводжується перешкодами його формуванню і відповідними ризиками, оскільки воно несе реальну загрозу національним державам і національній політичній еліті. «Твіттерні революції» супроводжуються соціально-політичними і економічними ризиками, чого побоюються

⁵⁴⁹ Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / ред. кол. Губерський Л. В. (керівник) [та ін.] ; авт.-упоряд. Андрущенко В. П. (керівник) [та ін.]. – К. : Знання України, 2003. – Т. 2. – С. 89.

владні режими, незалежно від географічного положення і соціальної системи (західна демократія, абсолютна монархія або соціалістичний державний устрій). Щоб уникнути подвійних стандартів в оцінці ролі соціальних мереж у революційних подіях «на Сході» і «на Заході», потрібне об'єктивування подій, компаративний підхід до вивчення культурно-історичних чинників і дослідження зовнішньополітичного впливу на виникнення «революційних ситуацій».

За твердженням деяких учених і публіцистів (В. Межуєв, А. Клименко, Е. Сапір, А. Сентябрьов та ін.), глобалізм включає транснаціоналізацію господарської діяльності, формування єдиного економічного і комунікаційного простору і посилення ролі позадержавних і наддержавних регуляторів світової економіки і міжнародних відносин. З цього погляду таке явище сучасного світу корисне для людського співтовариства і позитивно ним сприймається.

Аналіз розвитку світової економіки показує, що позитивний ефект глобалізму відчуло лише вузьке коло найбільш розвинених країн. Інша частина світової спільноти тією чи іншою мірою відчуває на собі його негативні наслідки.

Передусім, це стосується потенційних протиріч, що таять у собі антагоністичний характер у соціально-економічній сфері. Можна навести, зокрема, такі дані: формування єдиного економічного і комунікаційного простору охоплює лише 20 % населення земної кулі, яке споживає 86 % сукупного світового продукту. Убогість і соціальна деградація породжують обурення і протест серед населення, аж до великомасштабного тероризму і виникнення збройних конфліктів.

Другим за значимістю протиріччям, що породжується глобалізмом, є цивілізаційне: поширенню технологічних досягнень і людських цінностей Заходу на решту світу протистоїть Схід з його своєрідними світоглядними, філософськими, духовними і релігійними цінностями. Це протиріччя разом з несправедливим розподілом благ від глобалізму породжує небезпеку конфлікту між багатими і бідними регіонами, передусім, у створі так званої «мусульманської дуги нестабільності».

Третє протиріччя – наявність невирішених питань у взаємовідносинах між багатими країнами-лідерами і бідними країнами, що розвиваються. Це, насамперед, стосується сировинних ресурсів, масової імміграції, відтоку освічених і кваліфікованих кадрів.

Четверте протиріччя глобалізму полягає в протистоянні транснаціональних процесів абсолютному характеру державного суверенітету. Це пояснюється тим, що розвиток процесу глобалізму вимагає не лише співпраці між державами, але і певного обмеження їх суверенітету. Це протиріччя деякі фахівці (В. Міхеєв, І. Іванов) розглядають чи не як «основне протиріччя сучасної епохи». Звідси з'явилися концепції «обмеженого суверенітету» і «гуманітарної інтервенції». До чого це призвело насправді, наочно видно з факту агресії країн НАТО проти Югославії і трагедія 400-тисячного сербського населення в Косово. До цього варто додати трагічні події кінця 2011 – початку 2012 рр. на Півночі Африки, коли зруйнувалися держави і пролилися ріки людської крові.

Вказані протиріччя глобалізму являють серйозну загрозу стабілізації обстановки у світі. Вони, з одного боку, ведуть до загострення міждержавних відносин, а з іншого, – до виникнення антиглобалізму, що проявляється в таких найбільш поширених формах, як протестні виступи і тероризм.

Серед основних перешкод розвитку глобального громадянського суспільства можна виділити наступні⁵⁵⁰:

- найсильніші міжнародні актори, зазвичай, звертаються до питань спільного інтересу в межах своїх вузьких світоглядів і власних конкретних цілей і інтересів, зберігаючи існуючі нерівності й ієрархії, створюючи нові порушення основних прав людини й соціальної справедливості;
- стратегії, рішення й реальна поведінка міжнародних організацій, які за визначенням повинні мати глобальну підтримку серед людей, крім захисту свого бюрократичного виживання й привілеїв, часто спрямовані на користь їхніх найсильніших членів;
- зберігаються глибокі нерівності між країнами й народами та депривація – як абсолютна бідність, нижча за поріг щоденного виживання, і як відсутність можливості використовувати свою свободу вибору для поліпшення життєвих шансів індивідів і груп, що стимулює виправдані звинувачення в соціальній не-

⁵⁵⁰ Суліма Є. Сучасна глобалістика: політика, освіта і культура / Є. Суліма, М. Шепелєв. – К. : МП «Леся», 2012. – С. 244–245.

справедливості та провокує поширення агресивних рухів і доктрин;

- поява у відповідь на глобальні тенденції нових форм релігійного фундаменталізму, агресивного націоналізму й трайбалізму, які конструюють ідентичність людей на базі примітивних зв'язків, нетерпимості і догматичних вірувань, придушують ріст демократичного громадянства, що робить діалог культур неможливим;
- зниження участі в демократичній політиці й довіри до демократичних процесів і інституцій розвинутих країн із представницькими урядами, що послаблює привабливість демократії;
- збереження авторитарних режимів, які придушують громадянські права й політичні свободи в багатьох країнах, що не сприяє посиленню громадянської підзвітності на глобальному рівні;
- збереження суперництва національних держав за владу й блага. З урахуванням стабільності національної держави як інституціонального втілення політичної влади й джерела колективної ідентичності універсальне глобальне суспільство є малоюмовірним, але багатополярним світом, регульованим певною формою поліархічного глобального управління;
- домінуюча сила національної ідентичності, за умов якої багато з людей і груп сучасного світу не тільки ідентифікують себе за своїми мірками, не тільки дотримуються цінностей, протилежних до цінностей інших, але й силою намагаються привести дії інших у відповідність до своїх переваг⁵⁵¹.

Висновком до цього підрозділу може бути наступне: громадянське суспільство – система інститутів поза межами державних та комерційних, що забезпечує самоорганізацію та розвиток населення; це сукупність громадянських і соціальних інституцій і організаційних заходів, які формують базис реально функціонуючого суспільства на противагу і доповнення виконавчих структур держави (незалежно від політичної системи).

Отжн, зважаючи на цю концептуальну розмитість, варто обмежити смислове поле «Світового громадянського суспільства» ключо-

⁵⁵¹ Суліма Є. Сучасна глобалістика: політика, освіта і культура / Є. Суліма, М. Шепелєв. – К. : МП «Леся», 2012. – С. 244–245.

човими характеристиками, з необхідними і достатніми коннотаціями. Як Світове (глобальне) громадянське суспільство (*global civil society*) розуміється таке громадянське суспільство, яке постійно трансформується в умовах інформаційної революції на глобальній соціально-політичній шкалі в напрямку створення специфічної планетарної структури – цілісної світсистеми з посиленням атрибутивних функцій: 1) контроль державно-адміністративної системи з боку громадських об'єднань; 2) формування і реалізації проектів ефективного демократичного суспільства.

Воно складається з різномірних численних груп, гендерних і соціально неоднорідних, з різними формами організованості, і міцно пов'язане з іншими організованими групами. Незважаючи на різномірність організацій, виявляє загальні риси: рух до демократизації через державні кордони, відкритість, прагнення до загальнолюдських (універсальних) цінностей.

Актуальна специфічна особливість глобального громадянського суспільства полягає в зростаючій популярності соціальних мереж, що функціонують в інформаційному суспільстві. З огляду на це, вкажемо на подвійну природу глобального громадянського суспільства, яка характеризується наявністю національного «паспортизованого» громадянства і «віртуалізованими» формами соціально-політичної діяльності в умовах глобального інформаційного кіберпростору.

Зрозуміло, що виразна конфігурація і процедури «картографування» громадянського суспільства, і, більше того, глобального громадянського суспільства – об'єктивно ускладнені. Соціальні структури, що забезпечують функціонування глобального громадянського суспільства, розвиваються з існуючих інтернаціональних взаємодій з тенденцією до формування глобальних соціальних мереж⁵⁵². Тому далеко не випадково, на думку Збігнева Бжезинського, у світі, що глобалізує, «потрібні нові правила для старих геополітичних ігор»⁵⁵³.

Далі ми цілком згодні з висновками щодо стану і перспектив формування Світового громадянського суспільства, зроблених В. Буряком у праці «Глобальное гражданское общество и сетевые

⁵⁵² *Buzan B. From International to World Society? / Barry Buzan. – NY.: Cambridge University Press, 2004. – 320 p.*

⁵⁵³ *Brzezinski Z. The Grand Chessboard : American Primacy And Its Geostrategic Imperatives / Zbigniew Brzezinski. – N.Y. : Basic Books, 1998. – 240 p.*

революції»⁵⁵⁴. Їх сутність полягає в тому, що національні громадянські суспільства трансформуються у цілісне Світове громадянське суспільство в умовах посилення інформаційної революції і прискорення глобалізації.

У структурному плані глобальне громадянське суспільство є очевидною гетерогенністю груп і способів соціальної активності. Звідси мозаїчність, «асамбляжність», «флексибельність» і неконсолідованість, що не дозволяє говорити про цей глобальний феномен як про єдине гомогенне ціле.

Організаційної і інституціональної цілісності, елемента «глобальності» громадянське суспільство набуває за умови існування між-регіональних, трансконтинентальних стійких зв'язків на основі соціальних мереж. Такі інтернетизовані мережі, що «мобілізують», дозволяють стверджувати, що громадянське суспільство – це частина планетарного соціуму. На практиці виникають проміжні форми громадянського суспільства, наприклад, як це відбувається на теренах Європейського континенту – коли виникло європейське громадянське суспільство.

Варто зазначити характерні позитивні риси Світового/глобального громадянського суспільства: відкритість, рух до розширення демократії, тенденція до універсалізації цінностей і ідеалів. Зважаючи на ці обставини, глобальне громадянське суспільство можна розглядати у фокусі оптики транзитивності – як ідеал, згодом – як проект і, зрештою, – як соціальну реальність. Світове/глобальне громадянське суспільство і на ступені проекту, і в ході реалізації великою мірою залежить від темпів, тенденцій глобалізації і продуктивності інформаційних технологій.

При цьому зазначимо, що влада Світового громадянського суспільства є відносно самостійним явищем, що виникло природним шляхом і спонукає індивідів у різні часи і епохи вступати в договірні стосунки, підкорятися один одному без примусу, а згідно зі здоровим глуздом і бажанням досягти конкретної мети на шляху реалізації своїх приватних інтересів. Вона охоплює усі сфери планетарного громадського життя, що співпадають зі структурою планетар-

⁵⁵⁴ Буряк В. В. Глобальное гражданское общество и сетевые революции / В. В. Буряк. – Симферополь : ДИАЙПИ, 2011. – С. 122–124.

ного соціального організму, протистоїть державній владі і владі не-громадянського суспільства, контролюється самими учасниками родового процесу за допомогою санкцій і моральних норм.

Таким чином, завершуючи аналіз становлення нового планетарного гравця – Світового громадянського суспільства, ми дійшли до низки важливих висновків, а саме: по-перше, доведено, що воно, світове громадянське суспільство, має власну кратологічну потребу, що проявляється назовні як свобода індивіда і неодмінно сьогодні набуває у ході низки так званих кольорових революцій недержавної форми влади. По-друге, воля Планетарної особистості не тільки упорядковує власну життєдіяльність Світового громадянського суспільства, а й реалізується за його межами, тобто в проблемному полі державної влади завдяки політичній участі. По-третє, недержавна влада, як соціальне явище, має морфологічну і функціональну характеристики. По-четверте, реалізація волі Планетарної особистості, як і політична участь суб'єктів громадянського суспільства в самовідтворенні інституту влади, ґрунтується на певній політичній культурі. По-п'яте, воля Планетарної особистості, або свобода суб'єкта Світового громадянського суспільства, принципово може реалізуватись як у вимірі його внутрішнього простору – тоді ми маємо процес самоорганізації або саморегуляції, так і у зовнішньому – у процесі взаємодії з Світовою державною формою влади завдяки так званому механізму політичної участі.

4.3. Світовий уряд як суб'єкт глобалізованого управління соціальним розвитком планетарної спільноти

Завданням цього підрозділу є аналіз наявності руху світової спільноти, що перебуває у стані формування Світового громадянського суспільства до породження Світового уряду як органу управління соціальним розвитком планетарної спільноти. Це означає, що соціальну, економічну і культурологічну глобалізацію цілком логічно доповнити «політичними структурами відповідного масштабу і сили»⁵⁵⁵. У такому контексті Світовий уряд – це концепція єдиної політичної влади над планетарним людством⁵⁵⁶.

⁵⁵⁵ Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Г. Киссинджер. – М. : Ладомир, 2002. – 352 с.

⁵⁵⁶ Мировое_правительство // Википедия – свободная энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ru.wikipedia.org/wiki/Мировое_правительство. – Заголовок з екрана.

У дискурсі генетичного аналізу не можна не бачити явної суперечності, оскільки Світовий уряд має сформуватись і функціонувати в структурі Світової держави, про яку поки що не йшлося.

Це ми пояснюємо двома причинами. З одного боку, тим, що проблема оперативного управління світовим розвитком є більш гострою, ніж становлення такого органу, як держава, і тому орган, що безпосередньо відповідає за задоволення соціальної потреби в управлінні, виходить на перший план. Питання ж про формування Світової держави в наявній літературі ставиться, але його не відокремлюють від проблеми становлення Світового уряду. У цьому полягає, до речі, складність аналізу проблемного поля нашого дослідження.

З іншого боку, пояснити, чому ми спершу аналізуємо Світовий уряд, а тільки потім будемо розглядати формування Світової держави, можемо проявом у соціальному світі явища гетерохронії, тобто нерівномірності визрівання органів управління в структурі функціональної системи – Світової держави, що відноситься нами до живих утворень, які перебувають у стані польового буття. Виявляється, що Світовий уряд є скоростиглим, а Світова держава, навпаки, є пізньостиглим продуктом розвитку організаційної сфери, але обоє вони відносяться до явища гетерохронії соціального світу.

Нагадаємо, що гетерохронія може виражатися в ранній закладці і посиленому розвитку органу (акселерація) або в пізнішій його закладці і сповільненому розвитку (ретардація), що залежить від часу початку функціонування органу і, отже, від умов середовища, в якому протікає онтогенетичний розвиток організму. Гетерохронія як пристосування організмів до умов їх розвитку, що змінюються, має істотне значення в історичному розвитку видів (філогенезі). Термін «гетерохронія» був уведений в біологію вперше німецьким дослідником природи Ернстом Геккелем для позначення тимчасових порушень біогенетичного закону. Гетерохронія вивчається як один з основних процесів перетворення організації тварин і рослин під впливом умов життя, що вимірюються, при видоутворенні. Прикладом гетерохронії може слугувати ранній розвиток м'язів язика у ссавців, завдяки чому новонароджене дитинча здатне виробляти смоктальні рухи. Скоростиглість і пізньостиглість також відносяться до явищ гетерохронії.

«Повного» Світового уряду ніколи не існувало, але протягом людської історії було кілька імперій чи диктатур, які охоплювали значні частини тоді відомого світу. Відомі приклади – Імперія Олександра Великого, Римська імперія, Монгольська імперія і Британська імперія. У випадку англійців, чверть поверхні суші і приблизно третина населення світу були частиною імперії. Це один з найближчих до наших часів випадків, коли світ прийшов до загального політичного об'єднання.

Ідея Світового уряду сама по собі не нова. До неї, свого часу, зверталися: Данте Аліг'єрі (1265–1321) у трактаті «Монархія» (1310–1313); Іммануїл Кант (1724–1804) у трактаті «До вічного миру» (1795), Фердинанд Тенніс (1855–1936) у працях «Спільнота» і «Суспільство» (1887); Торстейн Веблер (1857–1929) у праці «Дослідження природи миру і умов його підтримки» (1917), а також Бертран Рассел (1872–1970); Альберт Ейнштейн (1879–1955) у праці «Методи досягнення миру в цілому світі» (1948); Андрій Сахаров (1921–1989) у праці «Проект Конституції Союзу Радянських Республік Європи і Азії» Ч. 4 (1990) та ін. Величезну роль у впровадженні ідеї світового панування відіграли погляди Адама Вайсхаупта, що заснував орден Ілюмінатів у Європі (1776). Ілюмінати об'єдналися з масонами. Згодом орден був заборонений в Європі, але ідеї засновника отримали відгук у масонських ложах Америки.

У практичному сенсі, не одне покоління людей поклало своє життя за її реалізацію. З відкритими домаганнями на практичне світове панування виступили Олександр Македонський, Наполеон, німецький фашизм, у наш час – Сполучені Штати Америки. Усі війни з XV до XIX століття мали явно виражений загарбницький характер з метою встановити Світове панування тієї чи іншої держави або групи держав-союзників над планетарним світом.

Ідея створення системи глобального управління на основі діючої Організації Об'єднаних Націй існує й сьогодні, оскільки на певному етапі вона довела свою життєздатність і роль у вирішенні таких питань, як попередження різних (збройних) конфліктів, гуманітарної кризи на різних континентах, нерозповсюдження зброї масового знищення, у боротьбі за права людини та ін. Організація Об'єднаних Націй залишається спільним форумом для національних держав, «об'єднаних» формальним членством у цій організації.

Але вона, ідея Світового уряду, поступово визрівала в другій половині ХХ століття і загострилась на початку ХХІ століття. У нас є відчуття того, що її становлення відбувається саме зараз, і що онтологічної зрілості і функціональної спроможності вона набуде саме протягом ХХІ століття. У цьому ще раз проявляється актуальність нашого дослідження загалом.

Каталізатором становлення Світового уряду є територіальна глобалізація планетарної спільноти. Ось як, з позицій аналітиків Російської Федерації, найближчим часом вона розвиватиметься і в яких напрямках⁵⁵⁷: а) зміцнення держав традиційного типу в Латинській Америці, Південно-східній Азії, країнах колишнього СРСР; б) створення союзів і об'єднань держав в Європі, Північній Америці, ісламському світі; в) поява континентальних територіальних структур – Північноамериканської, Південноамериканської, Європейської, Далекосхідної (Тихоокеанської) і Ісламської; г) укрупнення континентальних територіальних структур до трьох (Американська, Європейсько-ісламська і Далекосхідна) або навіть до двох (Атлантична і Тихоокеанська). Утворення єдиної цивілізації, за якої буде відсутній поділ на національні держави або інші територіальні утворення, є справою віддаленішого майбутнього. Уявляється, що така ситуація стане можливою тільки на етапі, коли етнічні і культурні відмінності будуть стерті достатньою мірою, а для цього процесу знадобиться не менше 200–250 років.

Таким чином, процеси територіальної глобалізації, глобалізації економічних форм і урбанізації вже сьогодні зливаються в єдиний процес глобалізації управління»⁵⁵⁸.

Потреба планетарної спільноти в органі управління соціальним розвитком настільки гостра, що 2013 рік оголошений роком Світового Уряду. Приватні глобальні світові еліти, що впровадилися в уряди, рішуче налаштовані на введення Світового уряду. Лондонська «Financial Times» відкрито сформулювала цей погляд у статті

⁵⁵⁷ *Игнатов А. А.* Стратегия глобального лидерства для России [Электронный ресурс] / А. А. Игнатов // Независимая газета. – 2000. – 7 сентября. – Режим доступа: <http://deslan.ru/smf/index.php?topic=1787.555>. – Заголовок з екрана.

⁵⁵⁸ *Игнатов А. А.* Стратегия глобального лидерства для России [Электронный ресурс] / А. А. Игнатов // Независимая газета. – 2000. – 7 сентября. – Режим доступа: <http://deslan.ru/smf/index.php?topic=1787.555>. – Заголовок з екрана.

свого коментатора зовнішніх стосунків Гідеона Ракмана, опублікованій 8 грудня 2009 року, і де заголовок говорить сам за себе – «А тепер про Світовий уряд». Цим цілям вторить Тристороння комісія, CFR (Комітет з міжнародних відносин; прим. mixednews) і Більдерберзькі інсайдери – навіть Ватикан. Ще у 1999 році Рей Курцвель (Ray Kurzweil) прогнозував, що Світовий уряд буде створено до 2020 року. Вже створення Ліги Націй у 1919 році розглядали як прообраз Світового уряду, негатив якого відчули керівники інших країн світу і, не погодившись з цією ідеєю, масово не підтримали її. Саме на її основі згодом була створена, як відомо, ООН.

Для обґрунтування цієї мети вони, Тристороння комісія, CFR (Комітет з міжнародних відносин), Більдерберзькі інсайдери, Ватикан, наводять 12 мегапроцесів⁵⁵⁹, що свідчать на користь цієї ідеологеми: 1) фінансовий розвал; 2) економічні кризи; 3) соціальні потрясіння; 4) пандемії; 5) глобальне потепління; 6) відволікаючі мегатеракти «терористів»; 7) війни на Близькому Сході; 8) екологічні «аварії»; 9) вбивство великої політичної або релігійної фігури, щоб звинуватити ворогів еліт; 10) напад на «держави-ізгої»; 11) релігійне диво, що здатне відтворити «друге пришествя» Месії; 12) постановочний «контакт з прибульцями». Усі вони служать, щоб показати, що з ними не можна мати справу інакше, як у рамках Єдиної держави, тим самим виправдовуючи необхідність Світового уряду.

Обґрунтування принципової можливості аналізувати проблеми становлення цілісної світсистеми у філософському плані можна проілюструвати, спираючись на образ «розумового вікна», запроваджений С. Булгаковим. «Розумовим вікном» є будь-яка ідея, з позиції якої з'ясовується зв'язок явищ у світовому цілому – Універсумі. Людина не здатна дослідити ціле, охопити світ «божественним поглядом», проте вона має можливість сприймати його із багатьох «вікон». Оскільки світ вивчають з різних поглядів, він уявляється багатотимим, а тому погляди на певну проблему можуть різнитися між собою залежно від вихідної позиції з однаковою «відданістю істині як ідеалу пізнання»⁵⁶⁰.

⁵⁵⁹ 2013-й – год Мирового правительства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.i.ua/user/4248332/1188034>. – Заголовок з екрана.

⁵⁶⁰ Ільїн В. В. Філософія : підруч. [для вищ. навч. закл.] : у 2 ч. / В. В. Ільїн, Ю. І. Кулагін. – К. : Альтерпрес, 2002. – Ч. II. Актуальні проблеми сучасності. – С. 109.

М. Магадієв у праці «Роль институтов в глобальном управлении» зазначає, що «у сучасному періоді розвитку людської цивілізації, коли процес глобалізації стає його головною тенденцією, уперше світ стикається із загрозами глобального значення, які іноді ставлять питання існування. Насамперед, до них належать: безконтрольне поширення ядерної зброї, трагічні наслідки екологічних лих (забруднення довкілля, глобальна зміна клімату планети), виснаження важливих природних ресурсів (невідновлювальні джерела енергії, прісної води і т.ін.), криза в глобальній фінансовій сфері і економіці, міжнародний рівень злочинності (тероризм, торгівля наркотиками, продаж зброї, кіберзлочинність), кількість пандемій з високою ймовірністю летального кінця, показники яких нещодавно зросли, і т.ін. Водночас, ми живемо у світі національних держав з притаманним їм національним суверенітетом і з утвердженням їх національних інтересів на міжнародній арені. Причини періодичного загострення міжнародної напруги та збройних конфліктів полягають у суперечностях, протиріччях та зіткненнях національних та державних інтересів. Усі ці загрози і негативні тенденції, які є часто глобального характеру, розвиваються швидше, ніж результати спорадичних нерегульованих і несвоечасних зусиль окремих (чи спеціальної групи) учасників, що мають на меті взяти їх під контроль.

Вищезгадані виклики і загрози, а також питання, пов'язані з регулюванням у глобальній економіці і глобальній фінансовій сфері, звичайно провокують урядову й політичну еліту головних країн світу до встановлення певних «керівних» структур, установ для виконання конкретних наднаціональних функцій, що відповідають вимогам сталого розвитку і безпеки людства загалом»⁵⁶¹. Ясно, що і тут йдеться про Світовий уряд.

Отже, рішення, пов'язане з усуненням або мінімізацією сучасних загроз і викликів глобального характеру, а також проблем регулювання процесів в економіці і глобальній фінансовій сфері, поставило питання про потребу мати органи системи глобального управління, щоб гарантувати життєздатний розвиток і безпеку життєдіяльності планетарного людства загалом.

⁵⁶¹ *Магадиев М. Ф.* Роль институтов в глобальном управлении / М. Ф. Магадиев // Евразийский союз. Вопросы международных отношений. – 2013. – Вып. 2 (3). – С. 38–44.

Сьогодні про Світовий уряд вже написано і пишеться досить багато, але й достатньо туманно. На підтвердження можна навести низку публікацій. Тема Світового уряду розглядається у великому числі творів публіцистичного і художнього жанрів. «Світовому уряду», у числі інших, присвячена книга відомого в минулому депутата Державної Думи Росії, одного з Вожаків Чорної Сотні М. Маркова «Войны тёмных сил»⁵⁶², книга колишнього співробітника британської розвідки Джона Колемана «Комитет 300» (англ. *The Conspirators' Hierarchy: The Committee of 300*)⁵⁶³. У першій – викладається передбачувана історія Світового уряду до початку ХХ століття. У другій книзі наводиться конспірологічна теорія про облаштування «Світового уряду» в ХХ столітті.

Світовий уряд є істотним сюжетним елементом низки документальних і художніх фільмів, аніме, серіалів, комп'ютерних ігор і т. ін. Щоб не бути голослівними, звернемось до перегляду популярних відео про Новий Світовий порядок, що легко знайти в Інтернеті за адресами:

- Новий Світовий Порядок: Ч. 1: <http://video.yandex.ua/users/nasledieroda/view/1>.
- Новий Світовий Порядок: Ч. 2: <http://video.yandex.ua/users/nasledieroda/view/2>.
- Как правильно смеяться над «Теорией заговора»: <http://video.yandex.ua/users/rusdarislav/view/54>.

У наявних публікаціях йдеться про два види Світового уряду, що мають діаметрально протилежні цілі: організаційна структура першого типу – Таємний Світовий уряд, його присутність і вплив на світові процеси, віддзеркалені в численних публікаціях, стривожених долею планетарної спільноти; другого типу – Легітимний Світовий уряд, тобто той, що формується еволюційним або природним шляхом у ході організаційної взаємодії національних держав і міжнародних організацій, налаштованих на створення позитивних умов для життєдіяльності планетарної спільноти в нових умовах. Різні теорії заклоту наділяють функціями Світового уряду різні реальні і

⁵⁶² Марков Н. Е. Войны темных сил / Н. Е. Марков. – М. : Ин-т русской цивилизации, 2011. – 704 с.

⁵⁶³ Колеман Дж. Комитет 300. Тайны мирового правительства / Дж. Колеман. – М. : ИД «Витязь», 2005. – 320 с.

видумані структури⁵⁶⁴, наприклад, ООН, Велику вісімку (G 8), G 20 – Групу двадцяти, масонство, жидомасонство, Більдерберзький клуб, Комітет 300, ілюмінатів та ін.

Матеріали відкритого доступу, що знаходяться у нас на робочому столі, свідчать про гостре суперництво між цими двома різновидами Світового уряду. Виявляється, що до висвітлення протиріч між паралельними структурами світової влади, що свідчать про їх жорстке протистояння, причетні провідні політики, дипломати, виробники, фінансисти, військові, зрештою, науковці світу, наприклад, Зб. Бжезинський, Г. Кісінджер, Е. Тоффлер, Ф. Фукояма, О. Зінов'єв, Г. Попов, Г. Шахназаров, О. Ігнатов та ін.

Спершу декілька позицій щодо Світового уряду деструктивного типу. На Таємний Світовий уряд можна було б і не звертати багато уваги, якби його вплив на формування цілісної світсистеми був незначним. «Таємний світовий уряд» – один з основних термінів теорії змови, що означає вузьку групу осіб, наприклад, власників найбільших міжнародних корпорацій, яка, за твердженням прибічників таких теорій, визначає виникнення і здійснює контроль за розвитком основних подій, що відбуваються у світі, на шляху до «нового світового порядку».

Таємний Світовий уряд існує з глибокої давнини. Перша згадка була про єгипетських жерців, що володіли таємними знаннями, за допомогою яких вони контролювали фараонів і народ.

У середні віки Таємний уряд в Європі існував під виглядом духовенства; пап, кардиналів, які ініціювали хрестові походи і інквізицію. Прикриваючись ім'ям Христа і Бога, знищували усіх інакомислячих і освічених людей. Вібувалися війни, справжньою метою яких було привласнення матеріальних цінностей. Церква була багатша, ніж королі і правителі країн. Вона контролювала політику держав. Це за часів її існування виникла і панувала над долею людей найжорстокіша міжнародна каральна структура – папська інквізиція.

З огляду на історичні причини, римсько-католицька церква як потужна релігійна транснаціональна корпорація зайняла головне місце у феодальному суспільстві Західної Європи, виконуючи функ-

⁵⁶⁴ Мировое_правительство // Википедия – свободная энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ru.wikipedia.org/wiki/Мировое_правительство. – Заголовок з екрана.

цію ідеологічного інтегратора. Вона була чітко ієрархічно централізованою системою на чолі з римським папою і прагнула до верховенства в «християнському» світі. Більше того, римсько-католицька церква від імені бога прагнула домогтися також «інтернаціоналізації» своєї влади – пробитися на схід, хоча і зазнала в цьому поразки⁵⁶⁵.

В іншому ж вона продемонструвала незвичайну живучість: успішно знаходила вихід з ситуацій, які загрожували їй загибеллю. Тут досить згадати її успішну боротьбу з численними сектами, що мали свої витoki і опору в масових громадських рухах, таких як катари, вальденси, монтаністи, флагеланти, німецькі і фландрські містики XIV ст., гусити, зрештою, рухи епохи Реформації. І одним з ефективних знарядь досягнення перемоги в цій боротьбі виступала священна інквізиція, вигодувана в атмосфері релігійного фанатизму.

Священна інквізиція контролювала практично усі сфери діяльності мільйонів людей, використала різні методи соціотехнічного, зокрема і таємного, управління суспільством, а також способи прозирання в найприхованіші куточки людської душі.

Як інквізицію розумітимемо особливі трибунали католицької церкви, що переслідували еретиків, чия діяльність почалася в XII-XIII ст. і закінчилася в першій половині XIX ст. У будь-якому разі, безперечно одне: до кінця XIII ст. Західна Європа, що перебувала під впливом католицької церкви, була покрита мережею інквізиційних трибуналів. Їх діяльність, зауважує знаменитий історик інквізиції Г. Ч. Лі, була безперервною, як і дії законів природи, що позбавляло еретиків надії виграти час і сховатися в одній з європейських країн: «Єретик жив наче на вулкані, який повсякчас міг почати виверження і поглинути його... В очах людей папська інквізиція була всезнаючою, всемогутньою і всюдисущою»⁵⁶⁶. У ту епоху вона виступала міжнародною поліцією, вселяючи своєю таємничістю і надприродною пильністю містичний жах.

Релігійна влада живуча, і нині вона протистоїть світській владі. Їх протистояння найбільш рельєфно спостерігається, оскільки має гострий характер протікання в країнах з мусульманською вірою, на-

⁵⁶⁵ Debre R. Lescribe : Genesedupolitique. – P., 1980. –P. 97.

⁵⁶⁶ Ли Г. Ч. История инквизиции в Средние века: в 3 т. / Г. Ч. Ли ; пер. с фр. А. В. Башкирова; под ред. О. Г. Лозинского. – СПб. : Брокгауз-Ефрон, 1911. – Т. 1. – 559 с.

приклад, в Ірані, Афганістані, у деяких інших мусульманських країнах, де на поверхню управління соціальним розвитком піднімаються закони шаріату.

У відповідь на диктат церкви почали з'являтися таємні товариства, які проголошували благородні цілі: свободу, рівність, братерство. Розенкрейцери, масони, ілюмінати спочатку були створені з благородною метою. Звільнення від посередництва церкви в спілкуванні з Богом, зменшення впливу отців церкви в політиці і економіці, просвіта, служіння народу. Усі ці організації на початку свого існування об'єднували впливових людей, що мали передові революційні погляди.

Масони, по суті, створили Америку, її першу конституцію і декларацію прав людини. Майже усі перші президенти Америки були членами численних масонських організацій і мали таємні звання. Проте було багато різних відгалужень, лож і інших підрозділів. Вони змішувалися і народжувалися нові ідеології. Врешті-решт, з'явився орден, ідеологія якого була заснована на винятковості членів ордену і світовому пануванні.

У сучасну добу активність прихильників Таємного Світового уряду активізувалась. Так, наприклад, 3 березня 1975 року Зб. Бжезинський виступив з програмною статтею в журналі «Нью-Йорк мегезін», де виклав свій план встановлення нового світового порядку: «Ми повинні визнати, що світ сьогодні прагне до єдності, якої ми так довго бажали. Новий світ набуває форми глобальної спільності. Спочатку особливо це торкнеться економічного світового ладу. Ми повинні створити механізм глобального планування і довгострокового перерозподілу ресурсів»⁵⁶⁷. Наприклад, виникнення Більдерберзького клубу передусім пов'язане із спробою еліт Європи якимось чином стримати домагання США на керівництво усією світовою політикою⁵⁶⁸. З іншого боку, американські політики з охотою пішли на участь у Більдерберзькому клубі, оскільки сподівалися ак-

⁵⁶⁷ Закуліса «Из архива Намакон» // Намакон - Информационно-аналитический сайт. – Режим доступу: <http://www.namakon.ru/archive.php?list=3&id=55&p=1>. – Заголовок з екрана.

⁵⁶⁸ Закуліса «Из архива Намакон» // Намакон - Информационно-аналитический сайт. – Режим доступу: <http://www.namakon.ru/archive.php?list=3&id=55&p=1>. – Заголовок з екрана.

тивніше і безпосередньо впливати на «можновладців» Європи. Реальними творцями Більдерберзького клубу стали американські спецслужби.

Однією із стратегічних цілей Таємного Світового уряду, що її приписують йому прибічники теорій змови, є створення суспільства, побудованого за принципом «золотого мільярда». На думку прибічників, у такий «золотий мільярд» входять члени «вищих гільдій» і представники «найбільш гідних і розвинених» націй. Іншим націям (африканцям, азіатам, росіянам) відведена роль обслуговуючих «чорне» виробництво, добування копалин, усієї інфраструктури. Ця «корисна частина» нібито складає близько півтора мільярди, тоді як решта населення (більше 4 млрд.), стверджують прибічники теорії, зарахована до «зайвої частини» і планомірно знищується за допомогою алкоголю, тютюнопаління, наркотиків, революцій. Усі наркотрафіки і наркокартелі знаходяться під контролем членів Таємного Світового уряду, як і проституція, і порноіндустрія.

Кінцевим продуктом діяльності Таємного Світового уряду є встановлення так званого нового світового порядку. Термін «новий світовий порядок» (НСП) був введений у політичний обіг колишнім президентом США Джорджем Бушем у 1990 році. Теоретичною основою НСП є доктрина мондіалізму, спрямована на встановлення прямого правління Світового уряду. Структурною опорою мондіалізму є неурядові Рада з міжнародних відносин, Трестороння комісія, Більдерберзький клуб⁵⁶⁹.

Для тотального обдурювання людства був створений ласий зразок демократичного способу життя⁵⁷⁰. Із США штучно зробили процвітаючу країну, американську мрію, щоб показати всьому світу, як вони добре житимуть, якщо приймуть демократію як домінуючу ідеологію. У країну були вкладені величезні гроші і штучно створений високий рівень життя населення. Упродовж декількох десятків років проводилася піар кампанія, що пропагує американський спосіб життя, для обдурення населення усієї планети. Це принесло свої плоди і проявилось в «кольорових» революціях, що прокотилися світом.

⁵⁶⁹ Попов Г. В. Тайные культы и учения: пророки, жрецы, адепты. – М. : Крафт, 2002. – 304 с.

⁵⁷⁰ Бжезинский З. Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 2006. – С. 272–273.

Ця обставина, за визначенням Зб. Бжезинського, потребує від Америки вдумливіше ставитися до несподіваних політичних наслідків свого потужного економічного, політичного, адміністративного, дипломатичного, військового і культурологічного впливу на світ. «Глобальна привабливість американської потужності породжує непередбачуваний ефект у вигляді завищених очікувань з боку жителів різних країн. Вони пред'являють до Америки більш високі вимоги, ніж до інших країн, зокрема нерідко своїх власних. Насправді антиамериканізм несе в собі немало ознак розчарування. Як наслідок ті, хто розчарувався в Америці, саме через занадто великі очікування, особливо обурюються тим, що вона недостатньо робить для виправлення нестерпних умов, в яких вони знаходяться. І культурна привабливість Америки обертається політичною дестабілізацією, тоді як Америка прагне зміцнювати політичну стабільність, виходячи зі своїх довгострокових стратегічних інтересів. Таким чином, Америка може отримати політичні дивіденди від викликаної нею світової культурної революції тільки в тому випадку, якщо вона зробить ставку на дійсно загальні глобальні інтереси»⁵⁷¹.

Щодо планів Тіньового Світового уряду на ХХІ століття, то вони фрагментарно відомі нам з класичної книги Зб. Бжезинського «Технотронная эра»⁵⁷², що російською мовою не перекладалась, а видавалась тільки для ЦК КПРС накладом 500 примірників. У ній, розглядаючи різні проблеми переходу до технотронної ери, Зб. Бжезинський робить дуже цікаві прогнози майбутнього. Національні держави, за його прогнозами, впродовж найближчих десятиліть (книга написана в 1970 році) втрачатимуть політичну вагу. Також він прогнозує можливість посилення контролю і управління населенням за допомогою нових технологій в галузі електроніки і біохімії. На думку Зб. Бжезинського, технотронна ера створить транснаціональну еліту, що опікуватиметься світовими проблемами, зі своєю мовою міжнародного спілкування, єдиним інформаційним середовищем, єдиною культурою.

⁵⁷¹ *Бжезинский З.* Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 2006. – С. 283.

⁵⁷² *Brzezinski Z.* / Бжезинский З. *Between Two Ages: America's Role in the Technetronic Era* / На рубеже веков: Роль Америки в Технотронной Эре. – New York : The Viking Press, Inc. – 355/123.

Наше уявлення про стратегічні плани Таємного Світового уряду поглиблюється при ознайомленні з низкою його пізніших праць, наприклад, таких як «Велика шахівниця»⁵⁷³, «Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство»⁵⁷⁴, а також з працями засновника «Римського клубу» Ауреліо Печчеї, особливо з його книгою «Перед безоднею».

Цікаві мотиви майбутнього Тіньового Світового уряду зустрічаємо у праці директора Європейського банку реконструкції і розвитку, члена Більдерберзького клубу Жака Атталі – «Лінії горизонту» («Lignes d'horizons», в англійському перекладі – «Millennium», що перекладається українською мовою, у цьому випадку, як «Золоте століття»)⁵⁷⁵.

У книзі «Лінії горизонту» Ж. Атталі розглядає еволюцію нашого суспільства, узятю на світовому рівні, на майбутню чверть століття, а також досліджує суть його економічної, політичної, соціальної і ідеологічної організації. На думку Жака Атталі, демократія – це найкраща політична система, Торговий Порядок – двигун прогресу, всемогутність грошей – найсправедливіший порядок правління. Ж. Атталі – один з фігурантів у справі про незаконний продаж зброї Анголі («Анголагейт»).

Тож Ж. Атталі говорить про механізми і засоби організаційного впливу на планетарну спільноту. Це видно, наприклад, коли він вказує на три рівні латентного панування над планетарним людством, про три способи організації насильства: «про світовий порядок сакрального, про світовий порядок сили, про світовий порядок грошей».

Перспективою людства в найближчі два десятиліття ХХІ століття стане, на думку Зб. Бжезинського⁵⁷⁶, або стійкий рух до співтовариства взаємних інтересів, або падіння, що прискорюється, у безодню глобального хаосу. Прийняття іншими американського лідерства є неодмінною умовою уникнення хаосу. У практичному плані,

⁵⁷³ Бжезинський З. Велика шахівниця / З. Бжезинский. – Львів ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 236 с.

⁵⁷⁴ Бжезинский З. Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 2006. – 288 с.

⁵⁷⁵ Левалуа К. Сочти число Зверя [Електронний ресурс] / Кристоф Левалуа. – Режим доступу: http://www.patriotica.ru/enemy/levalua_attali.html. – Заголовок з екрана.

⁵⁷⁶ Бжезинский З. Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 2006. – С. 274.

мудре лідерство у світових справах вимагає, передусім, раціональної і зваженої політики самооборони, здатної нейтралізувати найбільш вірогідні і небезпечні загрози американського суспільства, не викликаючи параноїдального почуття національної незахищеності.

Світовий уряд другого типу, що стихійно, але легітимно складається і націлений на зменшення ентропії соціального світу, є більш відкритим для сприйняття Світовим громадянським суспільством, керівниками національних держав і наддержавних/міждержавних локальних структур, створених на основі міжнародних, дво- і багатосторонніх міждержавних угод.

Як Легітимні Світові уряди більшість дослідників, не заангажованих імперськими ідеями всесвітньої влади над планетарною спільнотою, розуміє певну наднаціональну функціональну мегаструктуру, що еволюційним шляхом виростає з інститутів сьогоденної ООН, доповнюючи їх елементами глобального соціального управління, самоорганізації і саморегуляції, що притаманні відкритим соціальним системам, наприклад, сталим зворотним зв'язком у виконанні Світового громадянського суспільства.

Нині контури і перспективи цього наднаціонального утворення невизначені, тому існує чимало питань щодо його природи. Цьому сприяє, на думку М. Ф. Магадієва, низка об'єктивних і суб'єктивних причин⁵⁷⁷.

Передусім, питання стосується законності суб'єктів, які братимуть активну і безпосередню участь у створенні системи глобального управління і у формуванні її головних засновників.

По-друге, нині механізм утворення такого органу не є зрозумілим: на основі якої існуючої міжнародної організації (установи) він буде сформований, і чи буде зародження відбуватися відповідно до рівня розвитку глобалізації світового суспільства. З цього приводу є різні погляди.

По-третє, у процесі формування органів глобального правління виникне питання місця розташування, ролі і функцій національних держав та обґрунтованості їхнього існування в системі глобального управління. Коли йдеться про глобальне управління, необхідно на-

⁵⁷⁷ Магадиев М. Ф. Роль институтов в глобальном управлении / М. Ф. Магадиев // Евразийский союз. Вопросы международных отношений. – 2013. – Вып. 2 (3). – С. 38–44.

голосити, що на думку деяких учених, повинно бути, насамперед, управління глобальними процесами, а не територіями. Управління не «замість» національних держав, а разом з ними. Подальше зміцнення інституту держави – найголовніша умова більш стабільного та врегульованого світового порядку. Вагомі аргументи на користь цієї тези дає відомий американський філософ, соціолог і футуролог Ф. Фукуяма в книзі «State-Building: Governance and World Order in the XXI st Century» («Створення держави: управління і світовий порядок в XXI столітті»).

З іншого боку, необхідно розуміти, як і в якій кількості національні держави увійдуть до системи глобального управління в довгостроковій перспективі; чи вони не будуть структурно і функціонально дублювати його головні складові елементи (що існуватимуть внаслідок еволюції).

По-четверте, яким чином прийматимуться рішення щодо головних проблем глобального значення. З одного боку, важко уявити, що в процесі прийняття рішень братимуть участь усі країни (чи більшість з них), оскільки згадані вище рішення будуть прийматися впродовж тривалого часу, і глобальному уряду буде важко досягнути спільної думки. З іншого боку, рішення, які приймаються структурами глобального управління, включаючи близьке оточення і могутні держави, ніколи не будуть законними і справедливими.

По-п'яте, вибір принципів демократії або авторитаризму, які лежатимуть в основі організації і функціонування системи глобального управління, – теж важливий аспект.

У середині 2000 року міжнародна практика показала, що процес глобалізації перестав бути добре керованим проектом, який виконує обмежена група провідних західноєвропейських країн із США на чолі. Певною мірою він опинився «поза контролем» через Захід. Після падіння біполярної системи світової спільноти, зазнало краху встановлення уніполярного світу. Процес утворення нового світового порядку став важчим і більш суперечливим, ніж просто створення стереотипної, відносно успішної і мирної спільноти країн, «лояльних» до політики інтернаціоналізації Заходу.

Світ XXI століття не стає більш гармонійним, а навпаки – більш складним. Це, у свою чергу, ставить під сумнів його єдність і цілісність, але провокує до більш складного і системного підходу в сис-

темі глобального управління світовими процесами, з урахуванням національних, етнічних, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших особливостей учасників процесу глобалізації.

Багато сучасних вчених і видатних політиків погоджуються, що система глобального управління повинна мати декілька обов'язкових ознак, зокрема: керуватися винятково міжнародним правом; діяти на підставі дотримання прав людини і принципів демократії, використовувати необхідні повноваження та ресурси для оперативного вирішення конкретних проблем у співпраці з відповідними державними органами на основі принципу ієрархічної структурованості, з урахуванням думок на всіх рівнях. Зокрема, цю ідею розвиває видатний американський політолог, керівник соціально-економічної школи А. Етціоні в книзі «Від імперії до спільноти» (2004).

На думку А. Етціоні, рання глобальна влада стає особливо явною в імперській зовнішній політиці США, які виконують роль «міжнародного полісмена» і нав'язують свої ідеали та підходи іншим країнам. Проте реальну перспективу має тільки багатостороння співпраця, що базується на синтезах основних цінностей Сходу і Заходу, взаємних компромісах і толерантності.

По-шосте, еволюційна поява і розвиток глобального людського суспільства теж необхідні. Йому потрібні система глобального управління і врегулювання процесів, які відбуваються в управлінні.

Пошуком концептуального рішення глобальних проблем організаційного буття планетарного співтовариства займаються, як відомо, учені під егідою Римського клубу. Мета його діяльності – дослідження найближчих і подальших наслідків великомасштабних рішень, пов'язаних з обраними людством шляхами науково-технічного й економічного розвитку.

У пізніших працях французьких глобалістів М. Герньє «Третій мир: три четверти мира» (1980), Б. Гранотье «За мировое правительство» (1984), «Маршруты, ведущие в будущее», 1980 (керівник Б. Гаврилишин), Б. Гаврилишина – «До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє» (2013)⁵⁷⁸ та ін. ідея глобального центру, що управляє світом, отримала подальший розвиток.

⁵⁷⁸ Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доп. Римському Клубові / Б. Гаврилишин; упоряд. В. Рубцов. – Вид. 4-те, без змін. – К. : Учнів. вид-во «ПУЛЬСАРИ», 2013. – 248 с.

Радикальнішу позицію відносно глобального управління займає міжнародна громадська течія мондіалістів (Міжнародна реєстрація громадян світу, IRWC), яка виникла в 1949 р. і виступає за створення Всесвітньої держави. Про неї, мається на увазі Світова держава, мова піде у наступному підрозділі, оскільки ми принципово розмежовуємо феномени «Світового уряду» і «Світової держави».

У 1990-і рр. ідея Світового уряду поступається місцем проектам глобальної співпраці держав при життєво важливій ролі ООН. Ця концепція сформульована в доповіді комісії з глобального управління і співпраці ООН «Наше глобальное соседство»⁵⁷⁹ (1996). Але мета залишається та ж сама – планетарна спільнота потребує органу управління власною життєдіяльністю.

Перехід світової спільноти від ідеї адміністративного створення Легітимного Світового уряду до підтримки його формування шляхом колективної співпраці національних держав і лідерства провідних держав з числа вже існуючих, є важливим моментом, оскільки цей крок відповідає еволюційному процесу самоорганізації і саморегуляції існуючої планетарної світсистеми.

Як тут знову не звернутися до відомої праці Зб. Бжезинського «Выбор. Мирное господство или глобальное лидерство»⁵⁸⁰ (2006). Саме в ній відомий американський політолог розмірковує над цим вибором і приходять до висновку, що тільки лідерство в глобалізованому суспільстві забезпечить прогресивний розвиток США і провідне місце у новому організаційному і політичному середовищі XXI століття.

Далі він зазначає, що «Загальні інтереси усієї світової спільноти не варто плутати зі світовим урядом. На цьому історичному етапі ідея світового уряду позбавлена практичного сенсу. У світі, де відсутня навіть мінімальна згода, необхідна для загального уряду, Америка, безумовно, не може поступитися своїм суверенітетом на користь якоїсь наднаціональної влади, і вона не повинна цього робити. Сьогодні єдино можливим (у дуже приблизному сенсі цього поняття) «світовим урядом» може бути тільки американська глобальна

⁵⁷⁹ Наше глобальное соседство: докл. Комис. по глоб. упр. и сотрудничеству / [пер. с англ.]; ред. А. П. Фоменко. – М. : Весь Мир, 1996. – 401 с.

⁵⁸⁰ Бжезинский З. Мирное господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 2006. – 288 с.

диктатура, але це буде дуже нестабільний і, врешті-решт, порочний замір, який сам себе згубить. Світовий уряд може або залишитися прекраснодушною мрією, або стати кошмаром, але ще впродовж життя декількох поколінь він не стане серйозним проектом»⁵⁸¹.

Таким чином, у практичному плані збереження позицій Америки пов'язане з характером її глобального лідерства. Лідерство передбачає визначення того напрямку, який дозволяє мобілізувати інших. Влада заради самої влади, домінування заради увічнення цього домінування не можуть привести до стійкого успіху. Домінування саме по собі веде у безвихідь. Врешті-решт, воно «мобілізує опозицію, тоді як його зарозумілість породжує самообман і історичну сліпоту»⁵⁸².

Теоретична основа формування Легітимного Світового уряду нас також цікавить, оскільки саме вона створює простір для його організаційного буття. У. Бек у праці «Влада і контрвлада в добу глобалізації. Нова світова політична економія» пише про нові умови, в яких сьогодні опинилась теорія управління, що потребує глибокого філософського і методологічного узагальнення в планетарному просторі: «Нова критична теорія концептуально доводить, що класичні межі між внутрішньою та зовнішньою політикою розмиваються та стираються, що окремі політологічні дисципліни, такі як міжнародна політика та національна наука управління, звільняються від догм національного погляду та об'єднуються, і що наука управління має бути створена наново, під космополітичним кутом зору»⁵⁸³. На космополітизм, як на світогляд особистості нової доби і ідеологію поведінки людей і колективів у просторі ХХІ століття, ми вже вище звертали увагу. Тут же ми ще раз отримали підтвердження своїх висновків щодо змісту духовних засад інформаційної доби.

З наявної літератури випливає, що рух Світового громадянського суспільства і національних держав та їх союзів концептуально може

⁵⁸¹ *Бжезинский З.* Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 2006. – С. 272–273.

⁵⁸² *Бжезинский З.* Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 2006. – 288 с.

⁵⁸³ *Бек У.* Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / У. Бек [пер. з нім. О. Юдіна]. – К. : Ніка-Центр, 2011. – С. 89.

забезпечувати мондіалізм⁵⁸⁴ – від фр. monde «мир» (в сенсі «world», а не «rease»). Не можна не помітити, що ця ж доктрина знаходиться в основі діяльності й Таємного Світового уряду. Вона виглядає як дволикий Янус: з одного боку, – здатна сприяти творінню добра, а з іншого, – зла. Вона, як особлива ідеологія, припускає злиття усіх держав і народів в єдине планетарне утворення зі встановленням Світового Уряду, знищенням расових, релігійних, етнічних, національних і культурних меж. Існує «правий» мондіалізм і «лівий». Правий – є глобалізацією атлантизму. Лівий – вважає необхідним включити в Єдину Державу і євразійський сектор (на тій або іншій основі).

Сутність процесу мондіалізації як універсального процесу впорядкування соціального буття людства як цілісності є, на думку М. Шепелева, поступовий перехід людства від міжнародного порядку до світового. Далі ми це доведемо аналізом становлення Світової держави, до структури якої має належати Світовий уряд. З цього приводу дослідник пише наступне: «Міжнародний порядок – це спосіб самоорганізації міжнародного життя через взаємодію між державами, в основі якої лежить конкуренція національних інтересів та співвідношення національних сил. Він визначається через конфігурацію співвідношення сил, баланс інтересів, співвідношення цінностей та наявність каналів комунікацій між учасниками взаємодії. У процесі еволюції міжнародного порядку змінилися такі його історичні типи, як конкурентний порядок, порядок координації та порядок субординації». Саме в умовах порядку субординації, що передбачає підпорядкування інтересів окремих міжнародних акторів інтересам міжнародного співтовариства, які починають дедалі більше усвідомлюватися в міру зростання взаємозалежності, вперше в історії людства виникають можливості для переходу до світового порядку.

Світовий порядок – це спосіб цілераціональної організації міжнародного життя шляхом формування глобального інституційного середовища узгодження суперечливих інтересів міжнародних акторів усіх рівнів і типів. Світовий порядок, тим самим, передбачає наявність юридичної та етичної систем норм і правил глобальної взаємодії (світове право і глобальна етика), системи глобальних полі-

⁵⁸⁴ Мондиализм // Политология: словарь-справочник [Электронный ресурс] / М. А. Василик, М. С. Вершинин и др. – М. : Гардарики, 2001. – 328 с. – Режим доступа : <http://notions.ru/dictionary/286/mondializm.html>.

тичних інститутів та процедур політичного узгодження, зокрема, засобів і методів переведення насильницьких способів розв'язання конфліктів у політичні форми їх врегулювання, а головне – об'єкта впорядковуючих впливів у особі глобального суспільства»⁵⁸⁵.

Прибічники цього підходу вважають, що для вирішення глобальних проблем потрібна «свідома і поступова передача влади від суверенних держав до глобальних структур управління світовою спільнотою»⁵⁸⁶. Нині мондіалізм в глобалістиці проявляється в помірніших, явних формах. Йдеться про необхідність надання більшої влади міжнародним організаціям і іноземним товариствам з метою досягнення прогресу в рішенні глобальних проблем організаційного буття планетарної спільноти. Плани створення всесвітньої держави відтермінуються на невизначено далекий час.

У своїй більшості політологи згодні з тим, що мондіалізм виступає як геополітична ідеологія Єдиного Світу⁵⁸⁷, глобалізації, злиття усіх держав і народів в єдине планетарне утворення зі встановленням «Світового Уряду», передбачає знищення расових, релігійних, етнічних, національних і культурних меж. Формування світової господарської системи транснаціональними суб'єктами підприємницької діяльності. Ця концепція знайшла відображення в гаслах: «Пролетарі усіх країн, єднайтеся!» і всесвітньої революції, «американського століття», конвергенції (злиття, зближення) капіталізму і комунізму і інших.

Легітимний Світовий уряд у дискурсі головних його акторів є предметом особливої уваги, оскільки треба відповісти на питання, кому реально має належати світова влада. Тут важливо наголосити на тому, що вже існують авторитетні структури з обмеженими наднаціональними функціями. М. Магадієв прямо вказує на них. Це, передусім, такі багатofункціональні організації, як⁵⁸⁸:

⁵⁸⁵ Шепелєв М. А. Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку : монографія / М. А. Шепелєв. – К. : Вид-во «Генеза», 2004. – С. 456–457.

⁵⁸⁶ Политология: словарь-справочник / М. А. Василик, М. С. Вершинин и др. – М. : Гардарики, 2001. – 328 с. – Режим доступа : <http://politike.ru/dictionary/286/word/globalnoe-upravlenie-i-sotrudnichestvo>.

⁵⁸⁷ Дергачев В. А. Геоэкономический словарь-справочник / В. А. Дергачев. – Одесса : Ипрээи НАНУ, 2004. – 177 с.

⁵⁸⁸ Магадиев М. Ф. Роль институтов в глобальном управлении / М. Ф. Магадиев // Евразийский союз. Вопросы международных отношений. – 2013. – Вып.2(3). – С. 39.

- Рада Безпеки ООН, яка, відповідно до Статуту ООН, уповноважена приймати обов'язкові рішення в питаннях підтримки миру і безпеки, встановлювати санкції і застосовувати збройні та поліцейські сили ООН. Власне кажучи, це не є наднаціональною владою, тому що її члени приймають рішення відповідно до інструкцій урядів, які вони представляють. Існує право вето. Збройні та поліцейські сили надаються національними державами і залишаються під їх юрисдикцією.
- Євросоюз – на сьогоднішній день найбільш комплексна наднаціональна структура, що розвивається (з усіма відомими труднощами) у напрямку створення Європейської конфедерації. Єврокомісія (виконавчий орган – уряд) і Європейський Парламент є наднаціональними органами в повному розумінні цього слова. Створено Європейське оборонне агентство та збройні сили ЄС (Єврокорпус).
- Рада Європи – міждержавна політична організація, членами якої є усі європейські країни (за винятком Білорусі), що прийняли на себе зобов'язання дотримання прав людини. Її робочі органи – Комітет Міністрів, Асамблея Ради Європи (ПАРЄ), Міжнародний Секретаріат. Одним з основних напрямів діяльності Ради є Європейський суд з прав людини. Його рішення обов'язкові до виконання всіма державами, які підписали Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод.

По-друге, існує, на думку М. Магадієва, низка монофункціональних наднаціональних установ, як, наприклад⁵⁸⁹:

- Міжнародний Суд – головний судовий орган Організації Об'єднаних Націй. Відповідно до Статуту ООН, на основі рішення Ради Безпеки ООН або на підставі звернення зацікавлених сторін, Суд може розглядати юридичні суперечки між державами. У такому випадку його рішення обов'язкові до виконання сторонами, що визнають його компетенцію. Якщо невиконання рішення Суду загрожує підтримці миру і безпеки, Рада Безпеки ООН виступає гарантом виконання рішення Суду. Міжнародний Суд складається з 15 незалежних суддів, які

⁵⁸⁹ *Магадиев М. Ф.* Роль институтов в глобальном управлении / М. Ф. Магадиев // Евразийский союз. Вопросы международных отношений. – 2013. – Вып. 2 (3). – С. 40.

вибираються на термін 9 років. Він складається з осіб з високими моральними якостями, що відповідають вимогам, розробленим в їхніх країнах до осіб, призначених на вищі суддівські посади, або які є адвокатами у визначеному органі сфери міжнародного права.

- Міжнародний кримінальний суд у Гаазі (договір про його заснування набрав чинності в 2002 році). Асамблея держав-учасниць вибирає прокурора і суддів Міжнародного Суду; Генеральна Асамблея обирає суддів міжнародних трибуналів; вони є незалежними і повинні керуватися у своїй діяльності Статутами судів і міжнародним правом.
- Міжнародний трибунал для колишньої Югославії (почав роботу в 1993 році)
- Міжнародний трибунал для Руанди в Аруші (почав роботу в 1994 році).

По-третє, існують міжнародні організації, які за своїми функціями ближчі до наднаціональних установ, їхні повноваження можуть бути розширені з метою збільшення ефективності, наприклад:

Всесвітня організація охорони здоров'я, до повноважень якої належить не лише локалізація пандемії, а і її попередження, що передбачає отримання правдивої інформації і безперешкодний доступ до осередків хвороб.

Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) уповноважене контролювати дотримання відповідних міжнародних договорів та здійснювати перевірки на національних ядерних об'єктах (на сьогоднішній день – через погодження з відповідними державами).

Світова організація торгівлі, в якій є Апеляційний орган, що діє на постійній основі. Його рішення обов'язкові до виконання.

Міжнародна організація праці (МОП) уповноважена надавати об'єктивну оцінку практики застосування законодавчих актів щодо стандартів праці, але все ще не має можливості контролювати дотримання трудового законодавства (хоча існує Експертний комітет із застосування конвенцій та рекомендацій).

Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол).

Проте усі згадані вище організації не можуть повністю компенсувати відсутність наднаціональної влади. Далі ми маємо навести аргументи М. Магадієва щодо якості функціонування перелічених

вище колективних структур у контексті організаційного упорядкування життєдіяльності планетарної спільноти. «Може здатися природним об'єднати вдосконалення рівня управління міжнародними процесами із зростанням повноважень і ефективності Організації Об'єднаних Націй. Але на практиці цього недостатньо. Ефективне управління світовими процесами неможливе без керівних органів світового масштабу з відповідними повноваженнями. У випадку глобального суспільства йдеться про організації наднаціональної влади, а Організація Об'єднаних Націй може діяти лише за згоди країн-членів.

Існуюча міжнародна інституційна система не може гарантувати належного рівня управління глобальними процесами. Відсутність установ, забезпечених необхідною владою, спричиняє проблему оцінки якості людством суб'єкта, який здатний спрямувати його існування, щоб гарантувати безпеку і стійкий розвиток глобальної економіки і фінансової сфери. Тому необхідно обговорювати створення так званого «глобального уряду», про який вели мову багато політичних мислителів і вчених різних країн у різні історичні епохи»⁵⁹⁰.

В умовах зростаючої турбулентності і зниження рівня керованості міжнародними процесами значну стабілізуючу роль може зіграти неформальне колективне лідерство провідних держав світу, що буде, певною мірою, компенсувати відому недосконалість створених у другій половині ХХ століття міжнародних інститутів. Розвиток цифрових технологічних процесів стане одним з чинників формування більш конкурентного середовища, найважливішою ознакою якого стане взаємодія різних моделей соціально-економічного розвитку і забезпечення національної безпеки.

На думку О. Зінов'єва, що віддзеркалена у його інтерв'ю журналу «Российская Федерация сегодня»: «Існує не світовий уряд, на кшталт урядів окремих країн, а світове надсуспільство. У нього вже входять від 50 до 80 мільйонів чоловік, десятки тисяч світових економічних імперій, некомерційних підприємств, ЗМІ і т. ін. У нього своя структура, своя піраміда, своя ієрархія. Ось воно і управляє

⁵⁹⁰ Магадиев М. Ф. Роль институтов в глобальном управлении / М. Ф. Магадиев // Евразийский союз. Вопросы международных отношений. – 2013. – Вып. 2 (3). – С. 38–44.

планетою. США суть метрополія цього надсуспільства. Воно має представників по всьому світу. Однією Росією займається багато тисяч експертів. З самого верху є, зазвичай, невеликий круг особисто знайомих людей, що визначають загальну стратегію. Це не означає, що вони десь постійно засідають і думають. Вони можуть не засідати і не думати загалом. Їх засоби управління – детально розроблена і апробована система маніпулювання масами, народами, урядами. Верхівку цієї системи складають 300 найбагатших і впливових сімей і кланів»⁵⁹¹.

Деякі дослідники в ролі головного суб'єкта Легітимного Світового уряду розглядають співдружність транснаціональних корпорацій (ТНК). У роботі Швейцарського федерального технологічного інституту в Цюріху стверджується, наприклад, що всього 147 транснаціональних корпорацій контролюють 40 % усього світового доходу. Новачки, насамперед, примикають до вже взаємопов'язаних членів цієї системи. Схоже, що верхівка сформувалася не внаслідок змови, а в результаті логіки розвитку капіталістичної економіки.

У більшості випадків контроль над компаніями здійснюється через акції, які належать фонду, що управляє. На цьому тлі розвиватиметься процес витіснення традиційних держав надкорпораціями. Варто чекати в найближчі 10–15 років появи приватних компаній, що мають ознаки суверенних держав: 1) екстериторіальність; 2) наявність власних легітимних збройних сил; 3) участь в міжнародних організаціях, що передбачають членство тільки для суверенних суб'єктів.

І. Трунов у статті «Частные наемные армии как политическая проблема нестабильности государств» зазначає, що «Гнучкий інструмент міжнародної політики, Приватні Військові Компанії (ПВК), легко перефарбовуються на повстанські загони, де відсутня грань між терором і визвольним рухом. Приватні наймані збройні формування сьогодні – основний інструмент просування і маніпуляції інтересами цивілізованих і демократичних країн. Як окремі приклади: французький «Secorex», британська Drum, ізраїльська Levdan, США Blackwater (нині Xe Services LLC).

⁵⁹¹ *Зиновьев А.* Интервью [Электронный ресурс] / А. Зиновьев // Российская Федерация сегодня. – 2000. – № 18. – Режим доступа : <http://zinoviev.info/wps/archives/114>. – Заголовок з екрана.

Приватні військові компанії (ПВК), або наймані армії, великий кривавий бізнес, оборот 100 провідних ПВК, що працюють у 60 країнах світу, складає більше 200 мільярдів доларів. Згідно з доповіддю Головного контрольного управління уряду США, налічується офіційно зареєстрованих 100 тис. контрактників, громадян США. 70 % послуг на світовому ринку припадає на частку компаній із США і Великобританії. Деякі ПВК використовують позиковий капітал і зареєстровані на фондових біржах.

У США найпершою компанією, що надає послуги професійних найманців, була Vinnell Corporation, створена в 1931 році. Вона працювала в інтересах американської армії за часів Другої світової війни. Під прикриттям нібито будівельної фірми здійснювали бойові дії в країнах Африки і Близького Сходу.

У документах держдепартаменту і ЦРУ США (опубліковані Wikileaks) є інформація, що підтверджує участь ПВК США Stratfor (Strategic Forecasts) в Сирії, ця компанія раніше активно діяла і діє в Лівії. ПВК SCG International має контракт з навчання і підготовки сирійської опозиції, і не лише. Сирійська опозиція використовує сучасне озброєння типу зенітно-ракетних комплексів Stinger, з якими провінційні неосвічені люди навряд чи розберуться.

Події в Сирії дуже схожі на Лівійський сценарій, де «раптом» почалися безлади, для пригнічення хуліганських і екстремістських витівок Каддафі зробив те ж, що зробив Прем'єр Великобританії під час заворушень у Лондоні – послав поліцію. Але «мирні», добре озброєні люди почали професійно вбивати представників сил правопорядку і грабувати військові склади. Організаторами були особи, зареєстровані на території Лівії як іноземні робітники. Так почався заколот, спровокований, як підтвердилося згодом, ПВК, пов'язаними із спецслужбами США, Англії і Франції.

Сьогодні відома навіть непрофесіоналам приватна армія Blackwater, в лавах якої налічується близько 25 000 професійних найманців, що брали участь ще у війні у В'єтнамі, яка воювала, а зараз працює в Лівії, віце-президент якої, колишній високопосадовець з ЦРУ Джеймс Сміт, має тісні зв'язки з Пентагоном і ЦРУ. В активі цієї організації – участь у військових операціях в Іраку, Мексикі і т. ін. Тільки в Іракській військовій кампанії взяло участь більше 40 000 приватних американських найманців, близько 1 000 загиблих, які не

враховувалися в офіційній статистиці. Виведення військ США з Афганістану насправді – заміна на приватні військові компанії»⁵⁹².

Поява різних загадкових військових формувань у Криму і в інших містах України змусила багатьох експертів заговорити про нову фазу у світовій військовій історії, в якій відстоювати політичні інтереси будуть вже не національні, а приватні армії. На відміну від приватних військових компаній. Вони відомі планетарній спільноті як Blackwater, MPRI, «Група «R (Фірма FDG), Aegis Defense Services, Erinys International, Northbridge Services Group, «Білий леґіон»⁵⁹³.

Військові конфлікти на початку XXI століття набули принципово іншого характеру. Вони стали локальними, інформаційно насиченими, психологічно вразливими, з високою питомою вагою участі так званої п'ятої колони з місцевих мешканців. Це яскраво демонструють військові конфлікти в Криму, у Донецькій і Луганській областях.

Особливість цієї нової світової війни в тому, що вона не має чітко позначеної лінії фронту і розпадається на безліч локальних епізодів. Їх можна назвати керованим хаосом. Вони організовуються в разі потреби в будь-якій точці соціального простору, яку визнає потрібною агресор, і проходять через душі окремих людей. Складність полягає в тому, що настав момент, коли розібратися, де цивільні, а де військові – неможливо.

Наступна особливість такої війни в тому, що її застрільник маніпулює наявними на його боці засобами. Для цього використовуються так звані невоєнні засоби: політичний тиск, інформаційні диверсії, спекуляції на гуманітарних проблемах, робота спецслужб, візантійська дипломатія та ін.

Олександр Зінов'єв стверджував, що «колосальне зростання інтелектуальної могутності людства має незворотнім наслідком ще більше помутніння розуму, падіння загального інтелектуального рівня

⁵⁹² Трунов І. Л. Частные наемные армии как политическая проблема нестабильности государств / І. Л. Трунов // Евразийский союз: Вопросы международных отношений. – 2013. – Вып. 2 (3). – С. 46.

⁵⁹³ 7 самых известных частных армий мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://russian7.ru/2014/04/7-glavnyx-chastnyx-armij-mira>. – Заголовок з екрана.

людства, тотального одуріння, що видається за колосальний процес пізнання, приведуть до страшних наслідків»⁵⁹⁴.

Таким чином, сучасна війна – це унікальна, єдина у своєму роді, еволюційна, перманентна, глобальна і епохальна війна. Особливості її конфігурації наступні: 1) ведеться на рівні надтовариств (а не товариств, як раніше); 2) супротивник заздалегідь намічається і оголошується привселюдно, але деталі і час прийдешнього нападу приховуються; 3) вирішальною є роль фінансової потужності агресора; 4) необхідність тримати під контролем багатомільйонні маси населення; 5) керована хаотизація; 6) дисперсизація держав; 7) зрушення з військових на соціальні технології з розколу товариств; 8) стирання граней між специфічно військовими і мирними засобами, поділ на професійних військових і цивільних осіб, фронту і тилу, стану війни і миру; 9) вона сприймається не як війна, а як прагнення уникнути війни. У цьому її підступність.

М. Шепелєв у висновках свого фундаментального дослідження глобалізації управління на планетарному рівні подає визначення сутності, змісту, суб'єкта загального мондіалізаційного процесу, його негативний і позитивний наслідки, ресурсну базу і основну закономірність становлення світового організаційного порядку через призму формування Світового органу управління організаційним буттям світсистеми⁵⁹⁵. Це матеріал настільки доречний, що ми просто змушені, посилаючись на автора, навести головні висновки з його дослідження, оскільки вони стисло і всебічно подають параметричний опис Світового уряду.

Отже, торкаючись змісту організаційного буття планетарної спільноти в контексті глобалізації управління як мегатенденції сучасного світового розвитку, він пише: «Сучасна епоха – це перехідний, біфуркаційний етап розвитку світової цивілізації. Вона відкриває унікальні можливості для реалізації інтелектуально-креативного потенціалу Людини Розумної як справді глобального суб'єкта історичної творчості. Вперше у світовій історії сформувались необхідні організаційні умови для саморозкриття глобальної гуманістичної природи людсько-

⁵⁹⁴ *Зиновьев А. А.* Фактор понимания / А. А. Зиновьев. – М. : Агентство «Социальный проект», 2011. – С. 517.

⁵⁹⁵ *Шепелев М. А.* Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку : монографія / М. А. Шепелєв. – К. : Вид-во «Генеза», 2004. – С. 454–464.

го суспільства – сформувався універсальний простір глобальної економіки, світової політики, світового права. Водночас вперше набули глобального характеру й деструктивні прояви людської природи, що актуалізувались у комплексі глобальних проблем сучасності. У цих умовах від усвідомлення людиною системного характеру глобалізаційних впливів та здатності виробити в собі здібності до такого ж системного управління глобальними процесами залежить, врешті-решт, вектор цивілізаційного розвитку. Людина Розумна має проявити себе в новій глобальній ситуації як Людина Політична, тобто спрямована на пошук і досягнення згоди в інтересах виживання і збалансованого розвитку глобального суспільства.

Саме цим зумовлено постановку в центр пізнавальної уваги проблеми глобального управління як складової більш широкої проблеми впорядкування суспільних відносин на рівні глобального суспільства. У різноманітних своїх аспектах вона привертає до себе дедалі більшу увагу науковців, мислителів, політиків, які пов'язують саме з управлінням глобальними процесами можливість запобігання цивілізаційного колапсу. Однак склалось так, що сприйняття глобального управління було, з одного боку, надто оптимістичним, не враховувало серйозні виклики з його боку для безпеки розвитку цивілізації, а з іншого – переважним чином залишалось у полоні аберації близькості, що заважало панорамному баченню цього феномена з його глибинними витоками, закономірностями і поліваріантними наслідками. У цьому контексті запропоноване дослідження покликане заповнити прогалину в фундаментальному осмисленні політико-управлінського виміру глобалізації як цивілізаційного процесу»⁵⁹⁶.

Суб'єктом мондіалізаційного процесу є транснаціональна еліта, інтегрована у простір глобальної культури. Її можна розглядати як основу нового правлячого класу – інтерократії. Про нього вже йшлося в попередніх розділах дослідження. Мондіалізація – це процес формування транснаціональними елітами інфраструктури й технологій глобального управління, що спрямовані на забезпечення потреб глобальної економіки та відбивають ціннісні настанови глобальної культури. Вона полягає в цілеспрямованій стратегії інтерок-

⁵⁹⁶ Шепелев М. А. Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку : монографія / М. А. Шепелев. – К. : Вид-во «Генеза», 2004. – С. 454.

ратії щодо зміни основ життя людської цивілізації в напрямку її перетворення на об'єкт глобального керування, що передбачає активне застосування політичними суб'єктами технологій свідомого ослаблення традиційних територіальних, соціокультурних, державно-політичних і економічних бар'єрів.

Наслідком мондіалізації є втрата національними суспільствами контролю за процесом прийняття політичних рішень, що відтепер визначаються глобальними, зокрема транснаціональними, інститутами. В силу цього створюються передумови для винесення соціального протистояння за національні рамки, його глобалізації.

Організаційною та ресурсною основою розгортання мондіалізаційного процесу є формування глобального корпоративно-державного симбіозу, що спирається на глобальні корпорації та перетворення світових лідерів на корпоративні держави. Інтеграція цих двох типів міжнародних акторів зумовлює постановку на порядок денний світового розвитку проблеми глобального управління – центральної проблеми мондіалізації.

Основна закономірність становлення світового порядку – закономірність глобалізації управління світовим розвитком, що проявляється у виникненні та розширенні простору міждержавного і наддержавного регулювання міжнародних відносин і процесів. Розкриття цієї закономірності відбувається під впливом зростання значення територіального імперативу суспільного життя в усіх його вимірах, зокрема політичному, що зумовлено зростанням просторової взаємозалежності, остаточним підривом традиційних уявлень про територіальний суверенітет держав, виникненням нових вимірів проблеми територіально-державного розмежування, загостренням проблеми нестачі «життєвого простору» в умовах демографічного вибуху в глобальному масштабі. Оскільки єдиною формою політичної організації, яка визначається територіальною основою структурування і інтеграції людських макроколективів, є держава, то незалежно від ослаблення територіальних бар'єрів державного суверенітету принцип державної організації суспільства залишиться незмінним. Саме тому глобалізація управління неможлива за його відриву від територіальної основи соціальної організації людства.

Глобалізація управління в умовах світового порядку, як квінтенсенція процесу мондіалізації, має технологічний характер. Техно-

тронна природа економічної системи глобалізму зумовлює технологізацію глобального управління. Такі параметри світового порядку, як сила, інтереси, цінності та комунікації, визначають глобальну інженерію як систему глобальних технологій, що забезпечують підтримання світового порядку. Глобальні технології являють собою специфічні різновиди соціальних технологій, що відрізняються спрямованістю на досягнення стратегічного управлінського ефекту глобального або транснаціонального масштабу. Вони перетворюють світовий простір в інтересах суб'єктів глобального управління, задають систему координат для регулювання міжнародних відносин і управління світовим розвитком, правил і правових норм у міжнародному житті, додають сталості системі глобального управління.

При цьому М. Шепелев визначає в процесі глобалізації управління світовим розвитком місце, роль і можливості України. «Політична система мондіалізму набуває рис антиномістичної системи, метою якої є підтримання нерівноважного стану між глобальним центром і глобальною периферією, які набувають якісних ознак конфронтації цивілізації і варварства. Причому перша пов'язується з глобальною техносферою, що вступила в постіндустріальну стадію свого розвитку, а друга – з усіма «відсталими» традиційними цивілізаціями. Ця система консервує «нову глобальну становість» як основу метарегіонального розшарування глобального суспільства. У ній Україна не може претендувати навіть на можливість прориву на більш високі щаблі глобальної ієрархії, але поліцивілізаційна природа створює умови для поширення (зокрема, через технології формування свідомості) як серед еліт, так і у широких верствах суспільства, ілюзій про можливість цього прориву завдяки інтеграції в глобальні структури постіндустріального світу. Можливості для випереджаючого розвитку України пов'язані з усвідомленням появи нових політичних технологій управління цивілізаційними процесами, які активно розробляє та застосовує постіндустріальний, західний світ, а звідси – з виходом на перший план цивілізаційного виміру глобальної конкуренції»⁵⁹⁷.

⁵⁹⁷ Шепелев М. А. Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку : монографія / М. А. Шепелев. – К. : Вид-во «Генеза», 2004. – С. 450.

Наскільки реально Світовий уряд на початку ХХІ століття здатний впливати на сучасну політику конкретної національної держави, видно з оцінки його впливу на Російську Федерацію. Так, наприклад, О. Ігнатов заявляє: «Ключовим чинником, що впливає на сучасні глобалізаційні процеси, є діяльність Світового уряду. Не вдаючись до несамопитих подробиць, що малюються нам численними теоріями змови, варто визнати, що ця наддержавна структура цілком ефективно виконує роль штабу «Нового світового порядку». Проте у своїй діяльності ця організація орієнтується на інтереси нечисленної еліти, об'єднаної етнічною спорідненістю і ініціативою в ложах деструктивної спрямованості. Ця обставина – узурпація влади у Світовому уряді хасидсько-парамасонською групою – вимагає швидкого виправлення»⁵⁹⁸.

Як вихід з цієї ситуації О. Ігнатов пропонує керівництву Російської Федерації наступне: «Коли йшлося про необхідність виправлення ситуації навколо позиції Світового уряду, малося на увазі наступне: російська еліта повинна увійти до Світового уряду і його структур з метою істотного коригування цілей і способів глобалізації. Для реалізації вказаного завдання прийнятними є наступні засоби:

а) необхідно наповнювати російськими кадрами якомога більше міжнародних організацій на рівні виконавчих органів (апаратів), а не тільки представницьких структур;

б) російська бізнес-еліта повинна поставити питання про необхідність створення аналога ООН у сфері надкорпоративних стосунків, де росіяни повинні грати активну роль.

Важливим і делікатним є завдання впровадження російських представників в численні таємні організації, що становлять невидиму основу влади Світового уряду, – масонські і парамасонські ложі, «таємні» ордени і інші подібні утворення. Росія повинна мати можливість впливати на рішення, владу, що приймається таємними міжнародними структурами»⁵⁹⁹.

⁵⁹⁸ *Игнатов А. А.* Стратегия глобального лидерства для России [Электронный ресурс] / А. А. Игнатов // Независимая газета. – 2000. – 7 сентября. – Режим доступа: <http://deslan.ru/smf/index.php?topic=1787.555>. – Заголовок з екрана.

⁵⁹⁹ *Игнатов А. А.* Стратегия глобального лидерства для России [Электронный ресурс] / А. А. Игнатов // Независимая газета. – 2000. – 7 сентября. – Режим доступа: <http://deslan.ru/smf/index.php?topic=1787.555>. – Заголовок з екрана.

Загальносвітова кон'юнктура загалом, якщо і не потурає усім примхам Росії, то, у будь-якому разі, досить сприятлива для «підняття з колін, що намітилося». І якщо так буде і надалі, то ми точно закріпимося в команді «Коллективного лідерства провідних держав світу»⁶⁰⁰, такого необхідного для забезпечення «стійкої керованості світового розвитку»⁶⁰¹.

Отже, позитивними наслідками практичної організаційної діяльності, поки що дифузної організаційної структури Легітимного Світового уряду, на планетарному рівні є: 1) у теоретичному плані – концепції сталого розвитку і зеленої економіки; 2) у практичному плані – два грандіозні заходи планетарного масштабу, що були проведені протягом останніх 20 років, мається на увазі форум 1992 року і форум «Ріо-2012», що проведені у столиці Бразилії Ріо-де-Жанейро.

Організаційна діяльність Світового уряду, незалежно таємного чи легітимного, має свою специфіку, оскільки вона об'єктом впливу має живі системи функціонального походження. Це доведено дослідженнями прихильників вітчизняної школи ноосоціогенезу. В. Вернадський писав: «Ідея про те, що явища життя можна пояснити існуванням складних вуглецевих з'єднань – живих білків, безповоротно спростована сукупністю емпіричних фактів геохімії... Жива речовина – це сукупність усіх організмів»⁶⁰².

Другий наслідок, що випливає з цієї тези, полягає в тому, що усередині глобального живого є складний взаємозв'язок – у цей геологічний період існує (на думку М. Реймерса) начебто єдина «мережа життя». Розриви цієї мережі соціальних систем, наприклад, зниження активності будь-якого виду її учасників, створюють у ній щось на кшталт дірок – знижують сталість усієї світсистеми.

⁶⁰⁰ Концепция внешней политики Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации В. В. Путиным 12 февраля 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newslet_6D84DDEDEDDBF7DA644257B160051BF7F. – Заголовок з екрана.

⁶⁰¹ Концепция внешней политики Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации В. В. Путиным 12 февраля 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newslet_6D84DDEDEDDBF7DA644257B160051BF7F. – Заголовок з екрана.

⁶⁰² Живое вещество // Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Живое_вещество. – Заголовок з екрана.

Якими є перспективи реального об'єднання людства в глобальне суспільство? Чи є фактичне підґрунтя в сучасному світі? Чи справедливо говорити про утворення загальних інтересів і цілей людства? Це ключові положення, які є сьогодні на порядку денному глобального розвитку.

Організатори і головні дійові особи Таємного Світового уряду розуміють значення практичних дій Легітимного Світового уряду, а тому не тільки уважно слідкують за ними, але вивчають їх і корегують власну поведінку, у будь-якому разі, у світлі офіційної державної політики і міждержавних угод. Так, наприклад, аналізуючи умови, за якими Америка може стати лідером формування нової цілісної світсистеми, Зб. Бжезинський зазначає, що «необхідне глобальне лідерство може бути вироблене тільки внаслідок свідомих, стратегічно осмислених зусиль, що вимагають великих інтелектуальних затрат з боку того, кого американський народ обере своїм президентом. Президент повинен не просто розворушити американський народ, він повинен освічувати його. Політичної просвіти і більшої демократії не можна домогтися одними гаслами, розпалюванням страхів або самовдоволення.

Будь-який політик переживає подібну спокусу, і наслідування цього курсу приносить свої політичні вигоди. Але безперервні розмови про тероризм спотворюють уявлення суспільства про світ. Вони створюють ризик захисної самоізоляції, заважають суспільству отримати реалістичне уявлення про складність світу і посилюють роздробленість стратегічної орієнтації нації. У довгостроковому плані Америка зможе здійснювати стратегічне лідерство тільки за наявності глибшого розуміння суспільством взаємної залежності між національною безпекою США і глобальною безпекою, як і тягря, який накладають глобальне верховенство і пов'язана з цим необхідність створення стійких демократичних альянсів, спрямованих на подолання глобальних безладів»⁶⁰³.

Наступним практичним кроком світової спільноти в укріпленні організаційної структури Легітимного Світового уряду і різкого нарощування його функціонального потенціалу у збільшенні його

⁶⁰³ Бжезинский З. Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 2006. – С. 274.

практичного впливу на управління планетарним розвитком є перехід до стану Електронного уряду.

Два досить відносних визначення Електронного Уряду були запропоновані Світовим Банком та Європейським Союзом:

Визначення, запропоноване Світовим Банком: «Електронний уряд стосується використання урядовими агенціями інформаційних технологій (таких, як Wide Area Network, the Internet and mobile computing), які мають можливість трансформувати відносини з громадянами, бізнесменами та іншими гілками уряду».

Визначення, запропоноване Європейським Союзом: «Електронний уряд – це використання інформаційних та комунікаційних технологій у державному управлінні, поєднане з організаційною зміною та новими навичками, для впровадження державних послуг та демократичних процесів, а також для зміцнення підтримки публічних політик».

Визначення, запропоноване EUROSAI: «Використання урядом інформаційних та комунікаційних технологій має на меті: а) впровадження більшої кількості та/або кращої якості інформації та інших послуг ззовні для громадян та бізнесменів, а також внутрішньо для інших урядових організацій; б) вдосконалення урядових операцій для досягнення більшої ефективності та/або продуктивності; в) підвищення політичної участі».

Визначення, запропоноване INTOSAI: «Електронний уряд – це обмін он-лайн інформацією та надання послуг громадянам, бізнесменам та іншим урядовим агенціям»⁶⁰⁴. Далі ми ще повернемося до цієї теми, оскільки вона свідчить про якісний стрибок у становленні Світового уряду.

Не будемо забувати, що становлення і діяльність Світового уряду відбувається під тиском суперечностей, що рухають протиборством. З одного боку, – прихильників встановлення глобалізованого світу, а з іншого, – антиглобалістів. «В умовах співіснування двох основних тенденцій розвитку глобалізації посилюється конкуренція альтернативних моделей світоустрою. Формується альтерглобалізм як глоба-

⁶⁰⁴ Еноксен Дж.-А. Що таке електронний уряд? / Дж.-А. Еноксен // Матеріали проекту «Розбудова демократії та можливостей державної служби в Україні», тренінг: «Демократія та модернізація державного сектора через створення електронного уряду», 29 січня – 2 лютого 2007.

льна сила, опозиційна інтерократії, і ідеологи якої беруть на озброєння ідеї глобалізації класової боротьби⁶⁰⁵.

Рух альтерглобалізму містить як системні, так і антисистемні елементи: це рух за глобальну демократію та прибічники радикальної відмови від глобального капіталізму як такого, які заперечують всю його політичну інфраструктуру у вигляді інститутів і цінностей глобалізму і мондіалізму. Усередині кожної з двох течій виокремлюються прибічники реформістських і радикальних (терористичних, революційних) методів досягнення власних цілей.

М. Шепелєв пише про те, що «Практично в кожному суспільстві спостерігається поглиблення розколу між прихильниками і противниками глобалізму як ідеології та системи. Глобалісти та альтерглобалісти стають двома домінуючими ідеологічними течіями глобального світу. Однак успіх альтерглобалізму можливий лише за умов об'єднання громадського руху за глобальну демократію з державами, що стали жертвами неоліберальної глобалізації та позбавлені можливості в нинішніх умовах подолати відсталість, а головне – наявності держав з великим культурним, індустріальним і силовим потенціалом, здатних взяти на себе роль лідера альтерглобалізму і сприяти своєю глобальною активністю відновленню зруйнованої рівноваги у світі. Нова хвиля орієнтації відкриває можливість реалізувати такий історичний шанс⁶⁰⁶.

Як головні висновки з цього підрозділу варто зазначити наступне: по-перше, ідея Світового уряду визріла як елемент свідомості людини і перейшла у площину реального організаційного життя світової спільноти; вона знаходиться на такому етапі, що потребує окремої уваги з боку соціологів, які мають формалізувати її стан і міру інституалізації як соціальної структури, і політологів, що мають визначити коло її функціональних обов'язків. У теоретичній площині світової спільноти накопичено багато матеріалів щодо буття Світового уряду і Світової держави у такому вигляді, що їх важко відокремити одне від одного.

⁶⁰⁵ Шепелєв М. А. К вопросу о демократическом потенциале глобализации / М. А. Шепелєв // Вісник Дніпропетровського ун-ту. Сер. Соціологія. Філософія. Політологія. – 2003. – Вип. 9. – С. 209–223.

⁶⁰⁶ Шепелєв М. А. Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку : монографія / М. А. Шепелєв. – К. : Вид-во «Генеза», 2004. – С. 461.

По-друге, на початку ХХІ століття прихильниками і носіями і розбудовниками ідеї Світового уряду є дві великі групи людей: одна з них надзвичайно організована і активна, намагається протягом більш, ніж ста років, створити розвинену структуру, що отримала назву «Таємний Світовий уряд» з метою тоталітарного управління соціальним розвитком планетарної спільноти; друга – є більш розсіяна у планетарному просторі і часі, але поступово рухається у зворотному напрямі, тобто створює органи і організації колективного управління різного організаційного і територіального рівня з кінцевою метою створення Легітимного Світового уряду.

По-третє, явище Світовий уряд, як дволикий Янус, постає в організаційному бутті в одному випадку як Легітимний Світовий уряд – приваблива організаційна структура планетарного рівня, що призначена гармонізувати життєдіяльність сукупності національних держав, які під тиском глобалізаційних процесів шукають у ній порятунку, а в іншому – як Таємний Світовий уряд, тобто як зла організаційна структура, надмірної жадібності і кривавих грошей, накопичених на штучних локальних війнах, торгівлі зброєю, хворобах, екологічних негараздах, порнографії, проституції, економічних кризах, біржових махінаціях з цінними паперами.

По-четверте, важливим моментом є встановлення місця, ролі і алгоритму організаційної взаємодії Світового уряду з сукупністю національних держав, що нині реально керують територіальним і продуктивним розвитком своїх країн, оскільки без встановлення меж і функцій кожного з учасників у мегасистемі планетарного організаційного буття тут не обійтись. Більше того, чим далі планетарна спільнота буде заглиблюватись у ХХІ століття, тим більше буде загострюватись ця проблема, оскільки, крім мережевих потреб національних держав, її будуть загострювати люди, як представники принципово нової генерації, становлення якої ми раніше розглянули і подали як Планетарну особистість.

По-п'яте, перспективи розв'язання цієї проблеми ми вбачаємо в розподілі функціональних обов'язків між національними державами і Легітимним Світовим урядом, а саме: доведенням робочої гіпотези про те, що Легітимний Світовий уряд має контролювати провідні процеси планетарного життєустрою людей, а національні держави мають відповідати за стан і розвиток території, тобто за локальний

соціальний розвиток територіальних громад і свого народу загалом, оскільки міграція і міжетнічні шлюби поступово нівелюють етнічні межі, протистояння може зберегтися на кінець ХХІ століття, швидше за все, тільки по лінії релігійних розломів.

По-шосте, Світовий уряд не може існувати сам по собі, не зважаючи навіть на те, що він є провідним елементом системи планетарного управління, оскільки йому потрібні для повноцінного функціонування інші органи планетарного масштабу, разом з якими він має утворити таке новоутворення, як Світова держава. Саме у здатності створити Світову державу ми вбачаємо силу Легітимного Світового уряду і слабкість Таємного Світового уряду. Ми вважаємо, що саме цим можна пояснити алгоритм загальної поведінки цих двох феноменів і визначити перспективи на кінець ХХІ століття.

По-сьоме, вищевикладений матеріал підводить нас до розуміння гострої необхідності теоретичного осмислення явища Світового уряду, не як соціально-філософського модусу, тобто ідеального зразка органу управління організаційним буттям планетарної спільноти, а як практичного завдання національних держав створити такий орган і наділити його загальними організаційними функціями, що впливають під тиском глобалізаційних/дефрагментаційних процесів із глибин навіть не кінця ХХІ століття, а часуються з Майбуття третього тисячоліття.

Далі ми можемо перейти до аналізу організаційного буття ідеї Світової держави, що рефреном проходила крізь попередні підрозділи нашого дослідження. Раніше її аналіз був неможливий, оскільки в публікаціях наголос робився на Світовому уряді, і йому приписувались функції і проблеми, що мають бути розглянуті відносно більш інертної і більш розпорошеної у просторі організаційної структури, а саме – Світової держави.

4.4. Світова держава як продукт глобалізованого організаційного розвитку планетарної спільноти

Завданням цього підрозділу пошуково-дослідницької роботи є відтворення образу Світової держави в сучасній теоретичній спадщині з метою подальшого аналізу її місця і ролі у становленні цілісної світсистеми. Для нас тут принциповим моментом є розуміння того, що Світова держава має бути породженням Світового грома-

дянського суспільства, у структурі якої повинен функціонувати Світовий уряд.

Ідея Світової держави має давнє коріння. Ще пророк Даниїл, використовуючи приклади давнього Бабилону, зобразив майбутню Світову державу, що мала чотири етапи: власне Бабилон, Мідійсько-Перська імперія, імперія Олександра Македонського і Римська імперія (Східна і Західна).

Далі нагадаємо також про те, що ідеальна держава, за Платоном, «повинна бути красивою вся загалом». «У тім, – характеризує він свій проект ідеальної держави, – ми засновуємо цю державу, зовсім не маючи на увазі зробити якоесь особливо щасливим один з прошарків її населення, але, навпаки, хочемо зробити такою всю державу загалом»⁶⁰⁷. Ж.-Ж. Руссо в 1762 році, у праці «Про суспільний договір або принципи політичного права», критикуючи Монтеск'є і Гоббса, слідом за Бейлем прийшов до дійсної концепції необхідності Бога, що карає і нагороджує, забезпечуючи життєздатність державного організму і непорушність суспільної моралі⁶⁰⁸.

Уже в Ж. Маритена народ виступає як «безліч людських особистостей, що утворюють політичне суспільство»⁶⁰⁹, а держава як «орган, в який входять експерти в галузі суспільного порядку і добробуту, – інструмент на службі людини... Політичне суспільство існує для людини як особистості. Не людина існує для держави; навпаки – держава існує для людини»⁶¹⁰.

Дія принципу послідовності в розвитку державного організму продемонстрована Г. Гегелем у «Філософії права» як залежність державного устрою певного народу від характеру і розвиненості його самосвідомості. Він наголошує, що «державний устрій не є чимось створеним: він являє собою роботу багатьох століть, ідею і свідомість розумного тією мірою, якою воно розвинене в даному

⁶⁰⁷ Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель; пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсисянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсисянц. – М.: Мысль, 1990. – С. 494.

⁶⁰⁸ Философский энциклопедический словарь / под ред. С. С. Аверинцева, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичева и др. – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – С. 432.

⁶⁰⁹ Маритен Жак. Человек и государство / Жак Маритен; пер. с англ. Т. Лифинцевой. – М.: Идея-Пресс, 2000. – С. 33.

⁶¹⁰ Маритен Жак. Человек и государство / Жак Маритен; пер. с англ. Т. Лифинцевой. – М.: Идея-Пресс, 2000. – С. 21.

народі». Він демонструє це на прикладі іспанської нації наступним чином: «Те, що Наполеон дав іспанцям, було розумнішим того, чим вони володіли раніше, і все-таки вони відкинули це як щось їм чуже, тому що вони ще не досягли необхідного для цього розвитку. Народ має відчувати, що його державний устрій відповідає його праву і його стану, у протилежному випадку воно може, щоправда, бути зовні наявним, але не матиме ані значення, ані цінності»⁶¹¹.

Г. Гегель, як відомо, вважав, що «стан суспільства слід визнати тим досконалішим, чим менше індивіду доводиться робити для себе, відповідно до своєї власної думки, у порівнянні з тим, що виконується шляхом загальних заходів»⁶¹². Це положення, якщо перекласти його сучасною мовою, варто розуміти так, що критерієм соціального прогресу є рівень суспільного поділу праці.

Ідея Світової держави живиться, як відомо, ідеологією мондіалізму. Витоки мондіалізму сягають пізнього Середньовіччя, коли в Європі набули значного поширення ідеї створення універсальної (католицької, тобто вселенської) монархії. Починаючи з Данте Аліг'єрі, ці ідеї обстоювали гуманісти, релігійні вільнодумці XV-XVI століть, такі як Франческо Пуччі, що ратував за припинення релігійних воєн в Європі та мріяв про створення «вселенської держави», та Томмазо Кампанелла, який у «Монархії Месії» висловив думку про згуртування людського роду в єдину «гілку» під проводом єдиного пастиря – римського папи, з метою створення досконалої держави та встановлення на землі справедливості, рівності і миру. Основою цієї держави мало бути оновлене, очищене, прийнятне для всіх народів християнство. Керувати світовою державою мали священики-мудреці, очолювані єдиним монархом-священиком. Т. Кампанелла звертався із закликом до всіх правителів світу визнати владу римського первосвященика, оскільки без його влади створити світову державу він вважав неможливим.

Західне суспільство сьогодні надламане і, починаючи від світових воєн, йдуть роки лихоліття. А. Тойнбі вказував, що за роками

⁶¹¹ Гегель Г. В. Ф. *Философия права* / Г. В. Ф. Гегель; пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М.: Мысль, 1990. – С. 315.

⁶¹² Гегель Г. В. Ф. *Философия права* / Г. В. Ф. Гегель; пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М.: Мысль, 1990. – С. 270.

лихоліття суспільство дозволяє об'єднати себе силоміць у Світову державу. Світова держава створює ілюзію стабільності і захищеності, але відсутність суспільного розвитку (при цьому техніка може розвиватися і вдосконалюватись) демонструє, що це вже «бабине літо» цього суспільства, і незабаром прийдуть осінь і зима. Отже, західне суспільство нині в стані очікування Світової держави.

Отже, як бачимо, термін «Світова держава» не є усталеним. Вона, як природний соціальний інститут, породжена світовою системою, про яку йшлося в попередніх розділах. Її виступ на поверхню планетарного життя викликаний диференціацією субстанційної основи соціального світу, що тільки зараз визріла до формування органів управління і саморегуляції, а до цього в ній панували механізми самоорганізації.

Тому в наявній політологічній літературі можна поряд з цим терміном зустріти й інші, наприклад, «вселенська держава», «транснаціональна держава», «глобальна держава», «мережева держава», «імперська світова держава», «світ-імперія», «світ-економіка» та ін.

Наведемо тлумачення цих термінів у наявній літературі. Так, наприклад, німецький дослідник У. Бек як шлях адаптації держави до нових глобальних викликів пропонує модель транснаціональної держави, альтернативну як ідеї монополії національної держави, так і «моторошному образу імперської світової держави, від владних домагань якої неможливо ухилитися». Ця модель передбачає, що на рівні внутрішньої політики національні держави повинні бути інтегровані в примусовий процес кооперації. Транснаціональні держави, які протиставлені У. Беком контейнерній теорії держави, «є, поперше, не-національними державами, а виходить, також і не-територіальними державами». Таке розуміння держави звільняє його з «територіальної пастки теорії національної держави»⁶¹³. Головну відмінність цієї моделі її автор бачить у тім, що в її рамках «глобальність незворотно робиться основою політичного мислення і дії», «політична система координат утворюється вже не з відмежу-

⁶¹³ Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек ; [пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника, общ. ред и послесл. А. Филиппова]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. –С. 190–191.

вання націй та їхнього протиставлення, але уздовж осі глобалізації – локалізації»⁶¹⁴.

Модель транснаціональної держави схожа з моделлю мережевої держави, виникнення якої прогнозує М. Кастельс. На його думку, «глобалізація капіталу, процес збільшення кількості сторін, представлених в інститутах влади, а також децентралізація владних повноважень і перехід до регіональних і локальних урядів створюють нову геометрію влади, можливо, народжуючи нову форму держави – мережева держава»⁶¹⁵. Така модель являє собою спробу вирішення проблеми прірви в області контролю, тобто між прагненнями контролювати і здатністю здійснювати контроль. Саме залученість у транснаціональні відносини створює переваги для національних держав, на шкоду тим, хто залишиться на периферії цієї глобальної мережі. Цей момент ми більш глибоко розглянули у підрозділі, що присвячений онтологічній основі формування цілісної світсистеми.

М. Шепелєв звертає нашу увагу на те, що внутрішні зусилля доповнюються зовнішньою активністю, спрямованою на впорядкування середовища. Вважається, що інституційне регулювання глобальних процесів дозволить найбільш адекватним чином впливати на функціонування системи глобалізму, забезпечуючи її стабільність і динамізм та враховуючи при цьому інтереси національних акторів. У цьому сенсі особлива увага приділяється міжнародним (міждержавним) організаціям, які одержали широкий розвиток особливо після Другої світової війни. Спочатку вважалося, що вони будуть «провідниками» політики держав у тій чи іншій сфері або регіоні, однак поступово ці організації здобували дедалі більш самостійну роль, і вже самі почали впливати як на міжнародні відносини, так і на політику держав⁶¹⁶.

Створюючись як функціональні механізми держав, вони незабаром самі стали формувати нову, глобальну ідентичність. Багато міжнародних організацій, насамперед, пов'язані з глобальними інфор-

⁶¹⁴ Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек ; [пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника, общ. ред и послесл. А. Филиппова]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – С. 192.

⁶¹⁵ Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; [пер. с англ., под ред. О. И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – С. 501.

⁶¹⁶ Шепелєв М. А. Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку : монографія / М. А. Шепелєв. – К. : Вид-во «Генеза», 2004. – С. 190–191.

маційними і фінансовими потоками, виявилися зацікавленими у прискореному розвитку процесів мондіалізації. Водночас, будучи органами взаємодії держав, вони виявилися в ролі фактичних супротивників тих сил, що виступають за збереження державного суверенітету.

Світова держава має атрибутивні властивості, наприклад, світове право, і тому в літературі це підкреслюється особливо старанно. Саме у розпал холодної війни Дж. П. Варбург у книзі «Захід у кризі» писав: «Світовий порядок без світового права є анахронізмом; і з тих пір, як війна вже означає зникнення цивілізації, світ, якому не вдасться встановити панування права над національними державами, не зможе продовжити своє існування. Ми живемо у тривожний час переходу від епохи повністю суверенних національних держав до епохи світового уряду»⁶¹⁷. Значною мірою ідеї мондіалізму поділяв А. Тойнбі, який вважав, що «окремі держави мають бути позбавлені свого суверенітету і підпорядковані пануванню глобального світового уряду»⁶¹⁸.

Зб. Бжезинський у 1968 році (названому пізніше «роком Великого перелому») у статті «Америка в технетронному столітті» проголосив, що «ми увійшли у фазу нової метаморфози всієї людської історії», передвіщаючи: «у 2000 році визнають, що Робесп'єр і Ленін були м'якими реформаторами»⁶¹⁹. Він одним з перших висуває як безпосередню стратегічну мету, до якої повинен прагнути Захід, тезу про створення системи глобального планування і довгострокового перерозподілу світових ресурсів. Нові орієнтири розвитку полягають, на його думку, у поступовій появі суспільства, що дедалі більше контролюється і спрямовується, у якому буде панувати еліта, що застосовує новітні досягнення сучасних технологій для впливу на поведінку суспільства. Крім того, він говорить про формування специфічної наднаціональної влади внаслідок зімкнення провідних індустріально розвинених країн, про створення елітарного клубу

⁶¹⁷ Brzezinski Z. America in the Technetronic Age : New Questions of our Time // Encounter. – 1968. – Vol. 30. – № 1. – P. 406–407.

⁶¹⁸ Brzezinski Z. America in the Technetronic Age : New Questions of our Time // Encounter. – 1968. – Vol. 30. – № 1. – P. 407.

⁶¹⁹ Brzezinski Z. America in the Technetronic Age : New Questions of our Time // Encounter. – 1968. – Vol. 30. – № 1. – P. 16.

провідних держав світу під ідейним і політичним керівництвом США, унаслідок чого стане можливою поява «чогось такого, що межує з глобальною податковою системою».

Оцінюючи ці моделі «транснаціональних» або «мережевих» держав, слід зазначити, що вони, з одного боку, виходять з потреби держави адаптуватись до розширення простору транснаціональних зв'язків, але з іншого, – не враховують принциповий момент: держава не може бути не територіальною, особливо в умовах ущільнення простору, тому і підвищення його цінності. Людство не має у своєму арсеналі інших форм структурування суспільства з метою контролю суспільних відносин, ніж територіальна організація. Тому не можна уявити, щоб замість держави – єдиного способу територіальної політичної організації суспільства – виникла якась інша форма людської організації, яка була б здатною здійснювати функції соціального впорядкування, регулювання і контролю. Держава може бути мононаціональною, полінаціональною, інтернаціональною, світовою – якою завгодно, але вона обов'язково буде територіальною. Інше питання, що ця світова держава (навіть у вигляді неофеодальної ієрархії чи інституціоналізації відносин залежності) буде означати руйнування традиційних понять «вітчизна», «нація», «національний інтерес» тощо.

Держави, дійсно, трансформуються під впливом викликів глобалізму. Це стосується, зокрема, глобальних держав, які стають центрами світової влади і впливу. Вони повільно втрачають важливі риси національної ідентичності, але не втрачають, а лише зміцнюють свою територіальність. Показово, що останні півстоліття істотно зросла повага до принципу територіальної цілісності держав як у правовій, так і у політичній площині, незважаючи на інфляцію суверенітету, принципу невтручання у внутрішні справи та інших основоположних принципів сучасного міжнародного права.

Однак провідним чинником збереження ролі територіального імперативу є глобальні держави, значення яких лише зростає, але самі вони не мають такої атрибутивної ознаки або мають до неї дотичне відношення. Це означає, що вони проявляють і реалізують свою планетарну владу не у просторі територій, а у просторі процесів, що протікають у просторі окремих країн і міждержавних утворень.

Тож глобальні держави сьогодні – це не транснаціональні держави, а майже автаркічні держави з глобальними сферами впливу і

глобальним простором експансіоністської активності в економічній, військово-стратегічній, політичній або культурній сферах. Насамперед, це стосується США і КНР, частково – ЄС, потенційно – Росії та Індії. Саме самодостатність є ключем до глобального лідерства і світової гегемонії. На думку В. Іноземцева, «історія свідчить, що найбільші успіхи соціумів, що так чи інакше відповідають критеріям «відкритого суспільства», приходилися на ті часи, коли вони розвивалися в цілком закритому середовищі». У періоди експансії («відкритості») особливе значення знаходили переважно політичні процеси, а в епохи панування протекціонізму («закритості») – економічні і соціокультурні. Прискорений розвиток Росії наприкінці ХІХ століття, революція Мейдзі в Японії і прорив США на місце першої світової держави відбувалися фактично в повній ізоляції від зовнішнього світу. У цьому зв'язку він звертає увагу на європейський досвід, відзначаючи, що «європейці досягли успіхів у побудові відкритого суспільства за закритими кордонами»⁶²⁰.

У цитованій нами монографічній праці М. Шепелєв⁶²¹ пише: «Автаркічність глобальних держав є в цілому стабілізуючим чинником глобального розвитку, але ця стабільність підринається зростанням прірви між замкненим постіндустріальним світом та відкритими для його експансії суспільствами Незаходу. Глобальні держави сьогодні ініціюють дії в напрямку створення глобального інституційного середовища, але вони прагнуть зберегти владні повноваження в колишньому обсязі і використовувати традиційні методи управління, спрямовуючи активність недержавних акторів згідно зі своїми інтересами. Вони обмежують можливості інших вдаватися до протекціоністських заходів в економіці і політиці, але не поширюють нові правила на себе.

Саме тому світ глобалізується таким чином, що виграють від цього насамперед «глобалізатори». Одним з головних способів такої глобалізації в інтересах глобальних держав як закритих суспільних структур є застосування політичних інструментів створення сприят-

⁶²⁰ *Иноземцев В. Л.* Глобализация: иллюзии и реальность / В. Л. Иноземцев // Своб. мысль-XXI. – 2000. – № 1. – С. 34.

⁶²¹ *Шепелев М. А.* Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку : монографія / М. А. Шепелєв. – К. : Вид-во «Генеза», 2004. – 512 с.

ливого, тобто керованого навколишнього середовища. У цьому проявляється призначення мондіалізму і мондіалізації»⁶²².

У завтрашній Америці,⁶²³ справжній столиці світу, базу керівництва світсистемою бачили політики – президент Д. Ейзенхауер і віце-президент Г. Хемфрі, які немало зробили для реалізації на практиці у зовнішньополітичній діяльності «доктрини Трумена». У найбільш жорсткій формі особлива місія США була втілена у зовнішній політиці під час президентства Рейгана і Буша. Ідея про призначення Америки керувати світом, врятувати «хворе людство» від небезпеки, що йому загрожувала, була «ідеєю фікс» Рональда Рейгана і його адміністрації. У ХХ ст. мондіалістські ідеї висловлювали й багато політичних діячів Західної Європи, але вони на відміну від американців не виношували егоцентристських думок про абсолютне світове панування. США стали головним ідеологічним і політичним центром мондіалізму. Там був створений свого роду штаб з реалізації цієї концепції. У ньому працювали сотні різних радників, аналітиків, на нього замикалися центри стратегічних досліджень, були створені паралельні владні структури. За задумом американської геостратегії, для реалізації ідей мондіалізму створювалися такі надурядові структури, як ООН, ЮНЕСКО, їх комітети і комісії. Під керівництвом США працювали і продовжують функціонувати такі мондіалістські організації, як Рада з Міжнародних відносин і Більдерберзький клуб, або він же Більдерберзька група. Її лідери в 1973 р. сформували Тристоронню комісію, яку очолив сімейний клан мультимільярдерів Рокфеллерів. Ця комісія налічувала орієнтовно близько 200 членів. Її рядовими функціонерами були провідні політики США, Європи та Японії. Наприклад, майбутній президент США Дж. Картер очолював колись у «Тристоронній комісії» один з підкомітетів.

Мозковий центр Тристоронньої комісії на чолі зі Зб. Бжезинським (1928 р.) розробив кілька варіантів переходу до єдиної світової системи під керівництвом США. Один із варіантів

⁶²² Шепелєв М. А. Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку : монографія / М. А. Шепелєв. – К. : Вид-во «Генеза», 2004. – 512 с.

⁶²³ Нартов Н. А. Геополітика: учеб. для вузов / Н. А. Нартов; под ред. проф. В. И. Староверова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2004. – 544 с.

(моделей) переходу до нового світового порядку і світового уряду спирався на ідеї конвергенції (злиття, зближення). Сама ідея конвергенції була вперше озвучена президентом США Л. Джонсоном. Теорію конвергенції створив американський соціолог російського походження Питирим Сорокін (1889 – 1968). У 70-х роках вона була модернізована під потреби мондіалізму групою аналітиків під керівництвом Зб. Бжезинського і Г. Кіссінджера. У рамках цієї теорії розроблені методи створення нової культурно-ідеологічної цивілізації, проміжної між соціалізмом і капіталізмом.

На думку П. Сорокіна, ця нова цивілізація має увібрати кращі риси від капіталізму і соціалізму, атлантизму та континенталізму. У Світовий Уряд після створення нової синтетичної культурно-ідеологічної цивілізації могли увійти Вашингтон і Москва. Але керувати таким світом, вважали мондіалісти, можна з переходом на технологічні схеми «ефірократії». Мондіалістський центр мав філії в Західній Європі, Китаї, в СРСР, через які реалізовував свої проекти. Але наслідки цих устремлінь мондіалістів в Європі, СРСР та Китаї – різні. Східно-європейські країни, СРСР пішли на поступки США з усіх принципових питань – скорочення озброєнь, розпуск Варшавського договору, розвал політичної та економічної системи СРСР, тобто самоліквідація, а Захід не пішов ні на політичні, ні на ідеологічні, ні на геополітичні поступки СРСР. Китай також на жодні принципові поступки Заходу не пішов. Таким чином, мондіалізм був вельми ефективно використаний атлантистами-політиками в «холодній війні» проти СРСР і країн Східної Європи.

Новою версією мондіалізму після розвалу блоку країн Східної Європи та СРСР стала концепція політолога Френсіса Фукуями «кінець історії». На початку 90-х років він опублікував статтю з цією ж назвою. Його концепція стала ідейною «основною нової течії – «неомондіалізму». Принципово нових ідей у «кінці історії» не можна знайти, попри всі бажання. Це повтор ідей Т. Гоббса, а також О. Конта (висловлених останнім у «Курсі позитивної філософії»), Г. Спенсера та інших мислителів-позитивістів. Фукуяма «проводить» читачів від «епохи закону Сили», «мракобісся», «нераціонального менеджержування соціальної реальності» «до розумного устрою – капіталістичного, західної цивілізації кінця ХХ ст. з її ринковою економікою і ліберально-демократичними цінностями.

Фукуяма в чомусь повторив ідеї німецького соціолога та історика Макса Вебера про те, що історія розвивалася тільки завдяки нераціональним факторам, що раціональність стає переважаючим фактором тільки на етапі капіталістичного розвитку. Останній оплот «ірраціоналізму» упав, на думку Фукуями, з розвалом СРСР. З цим фактором представник сучасного неомондіалізму пов'язує «кінець історії» і початок нового існування людства – планетарного, де будуть існувати Ринок і Демократія. Вони інтегрують світ в гармонійну (майже за О. Контом) єдину машину. Усі частини світу, тобто усі регіони Земної кулі, почнуть переструктуруватися, як електрони в атомі, почнуть змінювати свої орбіти, орієнтуючись на найпотужніші (економічно) ядра-центри⁶²⁴.

Аналіз сучасних геополітичних праць красномовно свідчить про те, що на роль Світової держави на початок ХХІ століття може претендувати всього декілька національних держав, насамперед, це: 1) США, що має відповідний політико-економічний потенціал і вдале географічне положення; 2) Росія, що ніяк не може позбутися імперського мислення і, постійно абонуючи, демонструє імперську поведінку, наприклад, у Грузії (2010), в Україні (2014); 3) Китай, що демонструє зразки швидкого економічного зростання і потужного політичного впливу на світовий розвиток.

У контексті можливостей колективного утворення взяти на себе роль організатора життєустрою планетарної спільноти протягом ХХІ століття – це може бути тільки Європейський союз (ЄС)⁶²⁵ зі структурами ОБСЄ⁶²⁶, що має розвинену інфраструктуру державно-

⁶²⁴ *Нартов Н. А.* Геополитика: учеб. для вузов / Н. А. Нартов; под ред. проф. В. И. Старовойтова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2004. – 544 с.

⁶²⁵ Європейський Союз (ЄС, інколи Європейська Унія, англ. European Union) – союз держав-членів Європейських Спільнот (ЄВС, ЄОВіС, Євратом), створений згідно з Договором про Європейський Союз (Маастрихтський Трактат), підписаним в лютому 1992 року і чинним із листопада 1993 р. Сьогодні в об'єднання входять 28 європейських держав з населенням понад 507 млн людей. Загальний Валовий внутрішній продукт Європейського Союзу становить понад 17,5 трлн. \$. (1-ше місце в світі). В ЄС запроваджується єдина валюта – євро. Де-факто столицею Європейського Союзу є Брюссель. Європейський Союз є повноправним членом Організації Об'єднаних Націй, Світової організації торгівлі та має представництва у «Великій Вісімці» та «Великій двадцятці». Європейський Союз розглядають в майбутньому потенційною наддержавою.

⁶²⁶ ОБСЄ (англ. OSCE, Organization for Security and Co-operation in Europe, фр. Organisation pour la sécurité et la coopération en Europe) – Організація по безпеці та співпраці в Європі, найбільша в світі регіональна організація, займаючись питаннями безпеки. Она об'єднує 57 країн, розташованих в Північній Америці, Європі та Центральній Азії.

го управління аж до власної монетарної системи – Євро. Інші колективні утворення, про які йшлося в другому розділі, ще не готові до виконання ролі атракторів планетарного розвитку. Далі ми цей суб'єкт міжнародного права подамо більш детально.

Отже, якби перспектива однополюсного світу стала неминучою, тоді багато країн віддали б перевагу Сполученим Штатам Америки в ролі гегемона. Але зробили б це головне через віддаленість Америки, а відтак і маловірогідність спроб зазіхання на їхню територію. Другорядні регіональні держави часто розглядають американський вплив як фактор обмеження домінування інших великих регіональних держав. Отже, доброю ця гегемонія виглядає лише в очах самого гегемона. «Лише в Сполучених Штатах можна прочитати, що світ сам хоче американського лідерства. В інших країнах ви почуєте лише про американську самовпевненість та одноосібність», – зазначив один британський дипломат.

У ХХ ст. США стали головним ідеологічним і політичним центром мондіалізму. Вони перетворилися на своєрідний центр з реалізації цієї концепції. Розроблено кілька варіантів (моделей) переходу до єдиної світової системи під патронатом США. Один з них спирався на ідеї конвергенції (злиття, зближення). Теорію конвергенції створив американський соціолог російського походження П. Сорокін (1889–1968). У 70-х роках ХХ століття ця концепція була модернізована під потреби мондіалізму групою аналітиків під керівництвом Зб. Бжезінського і Г. Кіссінджера. У рамках цієї теорії розроблені методи створення нової культурно-ідеологічної цивілізації, проміжної між соціалізмом і капіталізмом з утворенням Світового уряду. До Світового уряду мають увійти, на їхню думку, Вашингтон і Москва.

Комплексну оцінку головних рис США як Світової держави подає й Зб. Бжезінський у відомій праці «Велика шахівниця»⁶²⁷. Згідно з його оцінками, американське верховенство створило новий міжнародний порядок, який не лише копіює, але й впроваджує за кордоном багато рис самої американської системи. До її основних рис належать⁶²⁸:

⁶²⁷ *Бжезінський З. Велика шахівниця / З. Бжезінский. – Львів ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 236 с.*

⁶²⁸ *Бжезінський З. Велика шахівниця / З. Бжезінский. – Львів ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – С. 28–29.*

- колективна система безпеки, що включає інтегроване командування і військові сили (НАТО, Американсько-японська угода про безпеку і т. ін.);
- регіональна економічна співпраця (АПЕК, НАФТА, Північно-американська угода про вільну торгівлю) та спеціальні глобальні кооперативні інституції (Світовий банк, МВФ, Всесвітня організація торгівлі);
- процедури, що акцентують на досяганні загальної згоди у прийнятті рішень, навіть якщо домінують Сполучені Штати;
- надання переваги демократичному членству в ключових альянсах;
- зародження глобальної конституційної і правової структури (від Світового Суду до спеціального трибуналу для розслідування злочинів Боснійської війни).

В основному ця система постала під час холодної війни як частина спроб Америки стримати свого глобального суперника, Радянський Союз. Тож вона була готовою до глобального застосування, і коли суперник спіткнувся, Америка стала першою і єдиною глобальною владою. Її суть добре побачив політолог Г. Джон Айкенберрі: «Вона була провідною в тому сенсі, що зосереджувалася навколо Сполучених Штатів і відображала політичний механізм і організаційні засади американського стилю. Вона була ліберальною за порядком, бо була узаконеною і позначеною взаємними впливами. Європейці (можна також додати японців) могли реконструювати й інтегрувати свої суспільства і економіку способами, які узгоджувалися з американською гегемонією, поза тим залишаючи місце на експериментування з власними автономними і напівнезалежними політичними системами... Еволюція цієї комплексної системи служила для «одомашнення» стосунків між основними західними державами. Від часу до часу між цими державами виникали напружені конфлікти, але важливо те, що конфлікт стримувався в глибоко злагодженому, стабільному і щораз то виразнішому політичному порядку. ...Загроза війни відступила».⁶²⁹

Нині ця безпрецедентна американська глобальна гегемонія не має суперників. Але чи залишиться вона настільки ж непорушною в

⁶²⁹ *Ikenberry, John. Creating Liberal Order. The Origins and Persistence of the Postwar Western Settlement / John Ikenberry. – Philadelphia: University of Pennsylvania, 1995.*

майбутньому? Відповідь на це питання ми знаходимо в іншій відомій праці Зб. Бжезинського «Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство».

Наведемо уривок з цієї праці Зб. Бжезинського, оскільки його роздуми є вкрай конструктивними для реалізації мети нашого дослідження. «Ключова проблема майбутнього полягає, на його думку, в тому, чи зможуть демагоги, що ненавидять Америку, використати це пробудження або це приведе до усвідомлення світовою спільнотою спільності своїх інтересів, ототожнюваної з глобальною роллю Америки. Слід визнати, що, як і у разі вужчої проблеми боротьби з тероризмом, успішна відповідь на глобальні безлади великою мірою залежатиме від американської потужності як основної передумови глобальної стабільності. Водночас, це вимагатиме довгострокових зобов'язань, що впливають з почуття моральної справедливості, а також з національних інтересів США, спрямованих на поступову трансформацію пригнічуючої американської потужності в деяку гегемонію, що добровільно приймається, в якій лідерство здійснюється через загальні переконання спільно з довгостроковими союзниками, а не просто за рахунок домінування»⁶³⁰.

Але лідируючу позицію Америки Зб. Бжезинський пов'язує з зусиллями Об'єднаної Європи. Далі ми це розглянемо детальніше, оскільки ЄС і ОБСЄ претендують, за нашою робочою гіпотезою, на місце і роль колективного суб'єкта державності в планетарному вимірі, або Світової держави.

Отже, висування США на роль світового лідера об'єктивно означає, як пише М. Шепелєа, «що для них проблеми глобалізації вже стали питаннями повсякденного керування, тобто склався американоцентристський світопорядок як тип міжнародно-політичної організації глобального світу. Навіть цілком ліберально налаштовані політологи змушені визнавати, що цей світопорядок носить зародково-авторитарний характер, закамуфльований під олігархічний. Звертає на себе увагу розмивання ваги і ролі Ради Безпеки й ООН у цілому в порівнянні з «Групою 7» і НАТО, в особі яких з'явився реальний центр світової влади, де домінуючу роль відіграють США. Фактич-

⁶³⁰ Бжезинский З. Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 2006. – С. 272.

но створюється певна «внутрішньоглобальна» політична система»⁶³¹. З цим висновком М. А. Шепелева цілком можна погодитись.

Однак США як світова держава не може безкінечно довго лідирувати, оскільки вона як соціальна система набуває структурної втоми і потребує відновлення. Про це яскраво свідчать наслідки недавньої «проміжної» війни в регіоні Близького і Середнього Сходу. Вони далеко неоднозначні і відбивають характерну для нинішнього «перехідного» етапу подібність рівноваги між геополітичними конкурентами. США ще зберігають лідерство, проте вже очевидні максималізм і недоліки їх стратегічних проєктів, що особливо стосуються Близького і Середнього Сходу. Зокрема, США і їх стратегічний союзник Ізраїль у своїх діях у цьому регіоні вперше після Холодної війни зіткнулися з більш менш системним опором решти світу. Такий розвиток подій призводить до «стратегічної втоми» наддержави (згідно з термінологією экс-голови Національної ради з розвідки США Грехема Фуллера)⁶³², зменшення політичної волі і локальних невдач.

Росія, як колишня наддержава, претендує на роль світового лідера і намагається в жорсткій боротьбі за панування над світом, у свою чергу, перебрати на себе функції Світової держави. І це, незважаючи на те, що сьогодні утілюється в життя добре відома максима, приписувана Зб. Бжезинському: «У ХХІ столітті США розвиватимуться проти Росії, за рахунок Росії і на уламках Росії». Концептуально ця боротьба оформлена в ідеологему «Русский мир».

Ідея «русского мира» має своїх ідеологів. Серед них М. Гефтер, О. Дугін, В. Цимбурський, Г. Павловський, С. Чернишов, С. Градириловський, Б. Межуєв, П. Щедровицький та ін... Особливе місце серед інтелектуальних розробок ідей «русского мира» належить П. Щедровицькому та, зокрема, його статті 2000 р. «Русский мир и Транснациональное русское»⁶³³, що викликала жваву суспільну дискусію.

⁶³¹ Шепелев М. А. Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку: монографія / М. А. Шепелев. – К.: Вид-во «Генеза», 2004. – С. 39.

⁶³² Graham E. Fuller Strategic Fatigue // The National Interest. – 2006. – № 84. – Summer. – P. 37.

⁶³³ Щедровицький П. Русский мир [Електронний ресурс] / П. Щедровицький // Независимая газета. – 2000. – 11 февраля. – Режим доступа: http://www.ng.ru/ideas/2000-02-11/8_russian_world.html. – Заголовок з екрана.

Визначальною рисою ідеології «русского мира» П. Щедровицький називає спрямованість назовні, прагнення до розширення сфер впливу, у жодному разі – не обмеження територією сучасної Росії та російським етносом: «Чим більшому числу окремих громадян інших держав потрібна Росія, тим стійкіші позиції Росії у світі. Основи усталеності і потрібності російська державність, що нині формується, може і повинна шукати в межах «русского мира», у політиці конструктивного розвитку його світових мереж»⁶³⁴.

Для П. Щедровицького ідея «русского мира» – це гіпотетичний інструмент отримання доступу до глобальних економічних і фінансових ресурсів за допомогою російськомовних діаспорних спільнот. Крім економічного, тлумачення П. Щедровицького мало також і футуристичний характер, спираючись на уявлення про радикальні зміни у світовій економіці та політиці, швидку зміну головних суб'єктів соціальних та економічних процесів, ослаблення ролі держав і транснаціональних корпорацій у світовій економіці, їх заміну містами та світовими діаспорними мережами тощо.

У російському інтелектуальному дискурсі присутні також і більш агресивні щодо інших країн і народів розуміння «русского мира». За словами російського політолога А. Окари, «деякі «православні» «політологи» відверто називають концепт «русского мира» інструментом боротьби з «войовничим українством» і «безбожним білорусизмом». Такі, як правило, виступають за ієрархічне, москвоцентричне налаштування «русского мира», а держави Україну і Білорусь розглядають як помилки історії, які необхідно швидше виправити»⁶³⁵.

Вітчизняні аналітики, що аналізували ідеологему «русского мира» і прогнозували наслідки її реалізації на практиці для країн сучасного світу дійшли до наступних висновків загального порядку⁶³⁶.

⁶³⁴ Щедровицький П. Русский мир [Електронний ресурс] / П. Щедровицький // Независимая газета. – 2000. – 11 февраля. – Режим доступа : http://www.ng.ru/ideas/2000-02-11/8_russian_world.html. – Заголовок з екрана.

⁶³⁵ Окара А. Русский Мирь. С. Градировский о РусМире – на берегу Руського (т.е. Черного) моря: Русские - это искусственно сконструированная идентичность под сверхзадачу [Електронний ресурс] / А. Окара // Українська правда. – 2010. – 22 липня. – Режим доступа : http://blogs.pravda.com.ua/authors/okara/4c48444962e33/page_3. – Заголовок з екрана.

⁶³⁶ Україна та проект «русского мира» : аналіт. доп. / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман [та ін.]; за ред. В. М. Яблонського та С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2014. – С. 67.

- Концепт «русского мира» – полісемантичний. Різними авторами він осмислюється по-різному. Для одних «русский мир» – це поетична метафора, світ російської діаспори, для інших – етнічна мережева структура, цивілізаційний простір або інструмент «м'якої сили». У будь-якому разі, сутнісними характеристиками концепту «русского мира» є російська мова, російська культура, спільна історична пам'ять. Також можна говорити про православну віру та лояльність до офіційної влади Російської Федерації.
- Конституювання проекту «русского мира» зумовлене його привабливістю для широкого кола цільової аудиторії та здатністю бути засобом реагування на фундаментальні виклики сучасності. З-поміж них – дезінтеграційні процеси на пострадянському просторі, криза російської ідентичності, небезпека делегітимізації державної влади, поширення ліберально-демократичних процесів тощо.
- Проект «русского мира» як симбіоз певних інституційних структур та комплексу культурологічних і політико-ідеологічних установок під виглядом політики «м'якої сили» активно апробується керівництвом Російської Федерації в контексті реалізації геополітичних інтенцій Російської держави, пошуку відповіді на питання щодо перспектив її майбутнього розвитку, а також внутрішньої консолідації суспільства.
- Проект «русского мира» виконує роль культурного та ціннісного фундаменту в інтеграційних процесах політико-економічного спрямування, контрольованих Російською Федерацією.
- Пріоритетним простором прикладного застосування проекту «русского мира» є простір СНД, а в його межах об'єктом політики «м'якої сили» переважно є Україна, з огляду на її історичне значення для формування російської державності та національної ідентичності, а також великий ресурсний потенціал.

Для України дослідники зробили деякі уточнення, щодо впливу і наслідків на свідомість населення⁶³⁷:

⁶³⁷ Україна та проект «русского мира»: аналіт. доп. / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман [та ін.]; за ред. В. М. Яблонського та С. І. Здіорука. – К.: НІСД, 2014. – С. 67–68.

1. Вплив ідеології «русского мира» на Україну є багатоканальним і здійснюється як безпосередньо структурами, створеними державними органами Російської Федерації, так і суб'єктами ринку культурної продукції, «організаціями співвітчизників», агентами російського впливу в органах української державної влади.
2. Проект «русского мира» не обмежується суто гуманітарною спрямованістю – він обов'язково передбачає синхронізацію з інтегративними процесами в політичній та економічній сферах, іншими словами, є засобом утримання України в силовому полі Росії.
3. Ідеологія «русского мира» поглиблює поляризацію українського суспільства, спекулюючи на мовних, культурних і світоглядних уподобаннях місцевого населення, відмінних історичних долях різних географічних регіонів сучасної Української Держави.
4. Ідеологія «русского мира» перешкоджає формуванню загальноукраїнської ідентичності у спосіб пропагування цінностей штучно створеної російськими політтехнологами східно-православної цивілізації, постійного навіювання в українському суспільстві ідей про «непорушну братську єдність двох народів» тощо.
5. Ідеологія «русского мира» покликана гальмувати процеси європейської інтеграції України, натомість вона пропонує «альтернативні варіанти» – участь в інтеграційних проектах на пострадянському просторі під егідою Російської Федерації.
6. У сучасних умовах політтехнологія «русского мира» є потужним джерелом живлення сепаратистських настроїв, ідейною платформою діяльності екстремістських угруповань на Сході та Півдні України.
7. Пропаганда ідей «русского мира» в Україні покликана корегувати масову свідомість у напрямку, вигідному Російській Федерації, а також слугувати підготовчим плацдармом для військового вторгнення (у разі такої потреби). Приклад тому – дії Росії в Криму.
8. В українському суспільстві оцінки проекту «русского мира» здебільшого мають поверховий характер. Серед керівництва

держави відсутнє належне розуміння його загроз для національної безпеки України. Понад те, очільники України тривалий час діяли, а іноді й продовжують діяти в розрізі парадигмальних установок «русского мира».

9. Активізація сепаратизму та пропаганди ідей «русского мира» на початку 2014 р. зумовила посилення антиросійських настроїв у переважній частині українського суспільства, загострення відчуття нестабільності й небезпеки в усіх регіонах України, зростання ступеня готовності серед українців захищати цілісність держави та національні інтереси.
10. Загрозу національним інтересам України становить відсутність власної ідеологічної альтернативи, яка б була протиположною, стримуючим чинником щодо експансії ідеї «русского мира» на українських теренах, окреслювала б стратегічні пріоритети майбутнього поступу Української нації.

Як пропозиції щодо протистояння впливу ідеології «русского мира» на свідомість населення України дослідники пропонують:

- здійснювати постійну роз'яснювальну роботу серед громадськості та дипломатичного корпусу щодо розкриття сутності ідеології «русского мира» у спосіб проведення науково-методологічних заходів і використання потенціалу ЗМІ;
- неухильно дотримуватися євроінтеграційної стратегії. Докладати зусиль щодо виконання Україною міжнародних угод стосовно впровадження демократичних стандартів у контексті підписання Договору про асоціацію з ЄС. Ідеться, зокрема, про забезпечення незалежності судової влади, активізацію боротьби з корупцією, всебічне забезпечення прав та основоположних свобод людини тощо;
- забезпечити на належному рівні державну підтримку розвитку та популяризації українського інформаційного й культурного продукту. Зокрема, необхідно мінімізувати маніпулятивний вплив російських ЗМІ на українське суспільство, водночас потрібно посилити розвиток українського медійного та книжкового ринків (і книгорозповсюджувальних мереж) як найбільш вагомих носіїв сенсів, що безпосередньо стосуються формування світогляду, насамперед у молодших поколіннях українців. Важливим кроком також є сприяння держави у відкритті та

забезпеченні функціонування національних культурних центрів у столицях провідних держав світу;

- у контексті протидії впливам ідей «руського мира» цілком слушним є розроблення власного національного проекту, який зміг би запропонувати способи консолідації українства та визначити стратегію майбутнього поступу Української нації. Ідейною платформою для такого проекту можуть стати напрацювання, пов'язані, скажімо, з уявленнями про «Київську ідею», «Український світ», «Велику Україну».

У той же час слід визнати, що культивування ідеології «Київської ідеї», «Українського світу», «Великої України» означає, на наш погляд, вступити у подальше загострення не тільки ідеологічного, але, як виявилось на практиці, ще й витонченого військового протистояння з Російською Федерацією, що мріє про повернення собі імперського стану на планеті. Отож, це спосіб вирішення ідеологічного протистояння соціальних систем, що часується з комуністичного минулого, і тому його треба відкинути як непридатний для співпраці країн у рамках Об'єднаної Європи.

Далі варто розглянути Китай як потужну державу, життєдіяльність якої спрямовується комуністичною ідеологією і ідеєю перманентної революції, яка також у суспільно-політичній думці розглядається як майбутній повелитель планетарного світу. Міжнародний потенціал Китаю обмежений, передусім, його власною політикою. Хоча нещодавно Китай і зробив декілька спроб агресивних кроків у дипломатичній сфері (його звинувачують у захопленні прилеглих територій і володінні засобами обмеженого стримування), у цієї країни на даний момент немає можливості стати світовим лідером. Культура, звичаї і політика Китаю занадто відмінні від ширшої і ліберальнішої політики Заходу, щоб неподільно бути прийнятими останнім.

На початку XXI століття розвиток міждержавних відносин у Східній Азії, де налічується шість цивілізацій і вісімнадцять країн, де швидкими темпами розвивається економіка, а між країнами існують корінні політичні, економічні і соціальні відмінності, може піти за будь-яким з декількох варіантів. Зрозуміло, що в украї складний комплекс стосунків можуть виявитися втягнутими більшість провідних і середніх держав регіону. Або з'явиться одна провідна

держава, і тоді може сформуватися багатополюсна міжнародна система, коли між собою конкурували б і урівноважували б один одного Китай, Японія, США, Росія і, можливо, Індія.

Як альтернатива, Східна Азія може надовго перетворитися на арену біполярного змагання між Китаєм і Японією або між Китаєм і США, тоді як інші країни вступатимуть в союзи з тією чи з іншою стороною або будуть дотримуватися курсу на неприєднання. Або ж, вочевидь, східно-азіатська політика може повернутися до своєї традиційної однополярної картини, де в центрі ієрархічного розподілу сил знаходитиметься Пекін. Якщо в XXI столітті Китай збереже свій високий рівень економічного зростання, не втратить єдності в пост-сяопінівську еру і не буде пов'язаний боротьбою за престолонаслідування, мабуть, що він спробує реалізувати останній з вказаних варіантів. Чи вдасться йому досягти успіху, залежатиме від дій інших гравців на політичній шахівниці⁶³⁸.

Історія Китаю, його культура, звичаї, розміри, динамізм економіки і самоуявлення – усе це спонукає Китай зайняти гегемоністську позицію в Східній Азії. Ця мета – природний наслідок швидкого економічного розвитку. Усі інші великі держави, Великобританія і Франція, Німеччина і Японія, США і Радянський Союз, проходили через зовнішню експансію, утвердження своїх домагань і імперіалізм, що співпадає за часом з роками, коли йшла швидка індустріалізація і економічне зростання, або відразу після цього етапу. Немає підстав вважати, що надбання економічної і військової потужності не зробить такий же вплив на Китай. Упродовж двох тисяч років Китай був винятковою силою в Східній Азії. Тепер китайці дедалі більшою мірою заявляють про свої наміри знову набути цієї історичної ролі і покласти край занадто довгому періоду принижень і залежності від Заходу і Японії, який розпочався з нав'язаної Великобританією в 1842 році Нанкінської угоди.

Нині Китай знаходиться на шляху до становища домінуючої держави Східної Азії. Аналітики порівнюють підйом Китаю із зростанням кайзерівської Німеччини в кінці XIX ст. як домінуючої сили в Європі. Виникнення нових потужних держав – це процес, що зав-

⁶³⁸ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон [Електронний ресурс]. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 603 с. – Режим доступу: http://www.e-reading.bz/chapter.php/61484/79/Hantington_-_Stolknovenie_civilizaciii.html.

жди украй дестабілізує, і якщо подібне станеться, то вихід Китаю на міжнародну арену затьмарить будь-які порівнювані явища упродовж другої половини II тисячоліття. «Масштаби зміни становища Китаю у світі, – зазначав Лі Кван Ю в 1994 році, – такі, що світ набуде нового балансу сил впродовж 30 або 40 років. Неможливо робити вигляд, ніби це просто ще один провідний гравець. Це найбільший гравець за усю людську історію»⁶³⁹.

Якщо розвиток китайської економіки продовжиться ще одне десятиліття, що здається цілком реальним, і якщо Китай збереже свою цілісність впродовж «смутного періоду», що представляється вірогідним, країнам Східної Азії і всьому світу доведеться певним чином реагувати на дедалі напористішу поведінку видатного гравця в історії людства.

Історично китайці не проводять різниці між стосунками усередині країни і за її межами. Їх «образ світового ладу був не більше, ніж наслідком внутрішнього порядку Китаю, і тому є розширеною проекцією китайської цивілізаційної ідентичності», яка, «як передбачається, сама відтворюється в колі, що концентрично розширюється, в якості уявлення правильного космічного світопорядку»⁶⁴⁰.

Або, як висловився Родерік Макфаркер: «Традиційний погляд китайців на світ був відображенням конфуціанського уявлення про чітко структуроване ієрархічне суспільство. Іноземні монархи і країни вважалися данниками Середньої імперії: «На небі не буває двох сонць, на землі не може бути двох імператорів». Отже, китайцям не занадто імпонують «багатополюсні або навіть багатосторонні концепції безпеки». У принципі, азіати готові «прийняти ієрархію» у міжнародних відносинах, і в історії Східної Азії не було воєн за гегемонію, типових для Європи.

Діюча система рівноваги сил, яка історично типова для Європи, була чужа Азії. Аж до появи в регіоні західних держав в середині XIX століття, міжнародні відносини в Східній Азії були синоцент-

⁶³⁹ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон [Електронний ресурс]. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 603 с. – Режим доступа: http://www.e-reading.bz/chapter.php/61484/79/Hantington_-_Stolknovenie_civilizaciii.html.

⁶⁴⁰ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон [Електронний ресурс]. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 603 с. – Режим доступа: http://www.e-reading.bz/chapter.php/61484/79/Hantington_-_Stolknovenie_civilizaciii.html.

ричними, коли усі інші країни шикувалися залежно від різної міри підлеглості Пекіну, співпраці з Пекіном або автономії від Пекіну. Зрозуміло, конфуціанський ідеал світопорядку ніколи не був повністю втілений на практиці. Проте азіатська – за ієрархією сил – модель міжнародної політики докорінно відрізняється від європейської моделі балансу сил⁶⁴¹.

Ядром будь-яких свідомих дій, спрямованих на протидію Китаю і його стримування, мав би бути американо-японський військовий союз. Зрозуміло, що Японія мало-помалу могла б погодитися на зміну цілей договору. Її згода залежатиме від упевненості в наступному: 1) у здатності Америки виступати єдиною світовою наддержавою і залишатися активним лідером у світових справах загалом; 2) у виконанні Америкою зобов'язань зберігати свою присутність в Азії і активно боротися із зусиллями Китаю розширити сферу свого впливу; 3) у здатності Сполучених Штатів і Японії стримувати Китай, але так, щоб затрати ресурсів були невеликими, а ризик війни – малий.

Можливо, як і припускав Фридберг, минуле Європи є майбутнім для Азії. Ймовірніше, що минуле Азії виявиться майбутнім для Азії. Вибір такий: або баланс сил ціною конфлікту, або світ, запорука якого – гегемонія однієї країни. Західні держави могли вибирати між конфліктом і балансом. Історія, культура і реалії влади з усією певністю підводять до припущення, що Азії належить зробити вибір на користь світу і гегемонії. Ера, яка розпочалася з приходу Заходу в 1840-х і в 1850-х роках, добігає кінця, Китай знову займає своє місце регіонального гегемона, а Схід починає грати належну йому роль⁶⁴².

Єдиним колективним організаційним утворенням, що здатне претендувати сьогодні на роль Світової держави є Об'єднана Європа, що протягом другої половини ХХ століття забезпечила природний процес становлення єдиної загальнопланетарної техносфери і цілісного світового господарства як найбільш закінченого наслідку всієї попередньої еволюції капіталізму.

⁶⁴¹ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон [Електронний ресурс]. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 603 с. – Режим доступу: http://www.e-reading.bz/chapter.php/61484/79/Hantington_-_Stolknovenie_civilizaciii.html.

⁶⁴² Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон [Електронний ресурс]. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 603 с. – Режим доступу: http://www.e-reading.bz/chapter.php/61484/79/Hantington_-_Stolknovenie_civilizaciii.html.

Європейський Союз (Євросоюз, ЄС) – економічне і політичне об'єднання 28 європейських держав. Націлений на регіональну інтеграцію, Союз був юридично закріплений Маастрихтським договором 1992 року (набрав чинності 1 листопада 1993 року) на принципах Європейських співтовариств. З п'ятьмастами мільйонами жителів частка ЄС як цілого у світовому валовому внутрішньому продукті становила в 2012 році близько 23 % (16,6 трлн доларів) за номінальним значенням і близько 19 % (16 100 000 000 000 \$) – за паритетом купівельної спроможності

За допомогою стандартизованої системи законів, що діють у всіх країнах союзу, було створено спільний ринок, який гарантує вільний рух людей, товарів, капіталу та послуг, включаючи скасування паспортного контролю в межах Шенгенської зони, до якої входять як країни-члени, так і інші європейські держави. Союз приймає закони (директиви, законодавчі акти та постанови) у сфері правосуддя і внутрішніх справ, а також виробляє спільну політику в галузі торгівлі, сільського господарства, рибальства та регіонального розвитку. Вісімнадцять країн союзу ввели в обіг єдину валюту, євро, утворивши єврозону.

Будучи суб'єктом міжнародного публічного права, Союз має повноваження на участь у міжнародних відносинах та укладання міжнародних договорів. Сформована спільна зовнішня політика та політика безпеки, яка передбачає проведення узгодженої зовнішньої й оборонної політики. По всьому світу засновані постійні дипломатичні місії ЄС, діють представництва в Організації Об'єднаних Націй, СОТ, Великій вісімці і Групі двадцяти. Делегації ЄС очолюються послами ЄС.

ЄС – міжнародне утворення, що поєднує ознаки міжнародної організації (міждержавні) і держави (наддержаність), однак формально він не є ні тим, ні тим. У певних сферах рішення приймаються незалежними наднаціональними інститутами, а в інших – здійснюються за допомогою переговорів між державами-членами. Найбільш важливими інститутами ЄС є Європейська комісія, Рада Європейського союзу, Європейська рада, Суд Європейського союзу, Європейська рахункова палата і Європейський центральний банк. Європейський парламент обирається кожні п'ять років громадянами ЄС⁶⁴³.

⁶⁴³ Європейський союз [Електронний ресурс] // Матеріал из Википедии – свободной энциклопедии http://ru.wikipedia.org/wiki/Європейський_союз. – Заголовок з екрана.

ОБСЄ (англ. OSCE, Organization for Security and Co-operation in Europe, фр. Organisation pour la sécurité et la coopération en Europe) – Організація з безпеки і співробітництва в Європі, найбільша у світі регіональна організація, що займається питаннями безпеки. Вона об'єднує 57 країн, розташованих у Північній Америці, Європі та Центральній Азії.

Ідеї пан'європеїзму, що довгий час висувалися мислителями впродовж історії Європи, з особливою силою пролунали після Другої світової війни. У повоєнний період на континенті з'явився цілий ряд організацій: Рада Європи, НАТО, Західноєвропейський союз.

Зб. Бжизинський, зазираючи в організаційне майбутнє ХХІ століття, у праці «Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство» робить висновок про те, що у світовому вимірі жодна країна не зможе одноосібно керувати планетарним розвитком, і передбачає організаційно-політичні альянси. Найбільшу перспективність він вбачає у організаційній взаємодії США і Об'єднаної Європи. Це може бути викликано тим, що Північно-американський, Євразійський і Африканський союзи протягом ХХІ століття ще не наберуть такої ваги, щоб впливати на зміст і динаміку організаційного буття планетарної спільноти.

Закономірність альянсу США і Об'єднаної Європи Зб. Бжизинський пояснює так: «Великий стратегічний вибір, що стоїть перед Америкою, дає основу для декількох важливих висновків. Найголовнішим є визнання критичної важливості взаємовигідного і постійно такого, що зміцнюється, американо-європейського глобального партнерства. Взаємовигідний, хоча все ще асиметричний, Атлантичний союз, здатний діяти в глобальному масштабі, поза сумнівом, відповідає інтересам обох сторін. З таким союзом Америка стає наддержавою – плюс, а Європа може послідовно об'єднуватися. Америка без Європи все ще матиме пригнічуючу перевагу, але вона не буде глобально всемогутньою, тоді як Європа без Америки залишатиметься багатою, але безсилою. Деякі європейські країни і лідери можуть піддатися спокусі об'єднатися на антиамериканській або, швидше, на антиатлантичній основі, але від цього, врешті-решт, програють і Америка, і Європа. Як зверхдержави – мінус Америка буде змушена піти на набагато більші витрати для здійснення свого глобального лідерства, а шанси на об'єднання Єв-

ропи значно зменшаться, оскільки атлантична платформа не зможе притягнути на свій бік більшість країн Євросоюзу і тих, хто хотів би вступити в цей союз.

Тільки спільна робота з обох боків Атлантики дасть можливість виробити достовірно глобальний підхід, який дозволить істотно поліпшити становище у світі. Для досягнення цього Європа повинна вийти зі свого нинішнього стану сплячки, зрозуміти, що її безпека в набагато більшому ступені залежить від становища у світі, ніж безпека Америки, і зробити з цього неминучі практичні висновки. Без Америки вона ніколи не почуватиме себе у безпеці, вона не зможе об'єднатися усупереч Америці, вона навіть не зможе скільки-небудь істотно впливати на Америку, якщо не буде готова діяти разом з Америкою. Ще досить тривалий час «автономна» військово-політична роль Європи за межами Європейського континенту, про яку так багато говорять останнім часом, залишатиметься дуже обмеженою, тому що гасла Європи із цього приводу набагато випереджають її готовність платити за цю роль.

Водночас Америка повинна утриматися від спокуси розділити свого найважливішого стратегічного партнера. Немає Європи «старої» або «нової». Це теж тільки гасло без якого-небудь географічного або історичного змісту»⁶⁴⁴.

Суперечності між вищезазначеними лідерами планетарного життя у геополітичній площині були у минулому, є сьогодні і будуть завтра. Але є надія, що ринок і демократія поступово об'єднують планетарну спільноту в органічну цілісність. Тут цікавою є ідеологічна позиція неомондіалістів. Вони вважають, що ХХ століття було пройняте ідеологічним насильством, коли лібералізм змушений був боротися із залишками абсолютизму, більшовизмом і фашизмом, а також новітнім марксизмом, який прагнув ввергнути світ в апокаліпсис ядерної війни. І тільки наприкінці ХХ століття замість конвергенції капіталізму і соціалізму знову настає, на їхню думку, утвердження ліберальної демократії західного гатунку як остаточної, найбільш розумної форми держави. З цим фактором прихильники неомондіалізму пов'язують початок нового існування людства – плане-

⁶⁴⁴ Бжезинский З. Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 2006. – С. 275.

тарного, де будуть існувати ринок і демократія, які інтегрують світ в єдину машину.

Процес формування Світової держави суперечливий і довгий. Він має поетапний характер⁶⁴⁵. Створення глобалізованого світового порядку передбачає, на погляд В. Л. Іноземцева, не стихійне його формування, а організовану побудову на основі ряду фундаментальних принципів, найважливішими з яких є:

- високий рівень економічного розвитку країн, що інтегруються, чи їхня здатність досягти такого стану в доступному для огляду майбутньому за наявності культурної близькості цих країн;
- довгостроковий характер партнерства, заснований на формуванні цілісної господарської системи;
- визнання того, що «ціною» приєднання до розвиненого світу є інтеграція в політичне співтовариство, чи інакше кажучи, втрата елементів національного суверенітету.

У сучасній політологічній і економічній літературі можливо виокремити етапи інституалізації нової матриці життєустрою планетарної спільноти, у складі якої має відслідковуватись формування Світової держави. Е. Кочетов⁶⁴⁶, слідом за М. Чешковим⁶⁴⁷, розглядають глобалізацію соціального світу як третій етап формування цілісності світової системи, який настає за інтернаціоналізацією, що пов'язує відносно ізольовані національні господарства через світовий ринок, і мондіалізацією, що формує світову економіку як цілісність, засновану на інтеграційно-репродуктивних засадах. Сама ж глобалізація постає тут як створення економічних відносин, що забезпечують виживання і розвиток у руслі еволюції людини і природи.

Особливо цінними для визначення стану Світової держави є визначення змісту поняття «державний організм» Г. Гегеля, який писав, що «конкретна держава є розчленоване на його особливі кола

⁶⁴⁵ Див. : Шепелев М. А. Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку : монографія / М. А. Шепелев. – К. : Вид-во «Генеза», 2004. – С. 40.

⁶⁴⁶ Кочетов Э. Г. Глобальная трансформация: ее реальные проявления и новые возможности / Э. Г. Кочетов // Проблемы глобализации: реальность, тенденции, прогнозы: материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «Глобальный мир». – М. : ИД «Новый век», 2001. – С. 67–100.

⁶⁴⁷ Чешков М. Уточним рамочную концепцию: от экономики мировой к экономике глобальной / М. Чешков // МЭ и МО. – 1997. – № 12. – С. 63–71.

ціле»⁶⁴⁸. У його праці, присвяченій проблемам естетики, читаємо наступну характеристику суспільного організму: «Увесь цей організм є в справжній державі добре злагодженим, цілим і завершеним у собі»⁶⁴⁹.

Для того, щоб визначити ступінь сформованості Світової держави, варто навести її елементи і визначити міру їх організаційної взаємодії як суб'єкта глобального управління. Для цього ми звернемось до вже цитованої нами колективної праці вчених драгомановського університету «Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства»⁶⁵⁰, співавторами якої були й автори цього дослідження.

У зазначеній праці визначена елементна база національної держави, яка має у загальних рисах співпадати з елементною базою Світової держави. Тож національна держава як елементи має: а) механізм державного управління; б) апарат державного управління; в) орган державного управління; г) інститут державного управління; д) принципи організації та діяльності апаратів державного управління⁶⁵¹.

Ми не маємо наміру тут коментувати усі вищенаведені елементи, оскільки це може бути окремою дослідницькою роботою. Ми зупинимось тільки на характеристиці механізму Світової держави, що має бути аналогічним механізму окремої держави. Ми тут виходимо з того, що усі інші перелічені елементи державного устрою є складовими саме механізму державного управління, регулювання і державної політики водночас.

Проблеми дослідження механізму держави розглядалися значною кількістю авторів, серед яких варто виокремити О. Бандурку, А. Бикова, А. Губанова, В. Греченко, В. Лазарєва⁶⁵² та ін. У вітчиз-

⁶⁴⁸ Гегель Г. В. Ф. *Філософія права* / Г. В. Ф. Гегель; пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсисянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсисянц. – М.: Мысль, 1990. – С. 347.

⁶⁴⁹ Гегель Г. *Естетика*: в 4 т. / Г. Гегель. – М.: Искусство, 1968. – Т. 1. – С. 107.

⁶⁵⁰ *Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства*: монографія / Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; за наук. ред. В. П. Беха. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 680 с.

⁶⁵¹ *Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства*: монографія / Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; за наук. ред. В. П. Беха. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 680 с.

⁶⁵² Козлов Ю. М. *Органы советского государственного управления (понятие и конституционная система)* / Ю. М. Козлов. – М.: Госюриздат, 1960. – 151 с.; Копейчиков В. В.

няній та зарубіжній науковій літературі неодноразово зверталася увага на багатоаспектне розуміння поняття «механізму держави», який використовується в працях науковців з 50-х років ХХ століття. Це призвело до дискусій щодо правомірного застосування терміна «державний апарат». Адаже до сьогоднішнього дня ці два поняття ототожнювалися.

Одним із перших намагався розмежувати ці дві категорії Ю. Козлов, який виходив, на той час, з доктрини, що громадські організації (профспілки) відіграють значну роль в управлінні державою, вони є також частиною механізму держави, а що ж до державного апарату, то ця категорія значно вужча, оскільки включає в себе тільки державні формування⁶⁵³.

Комплексне дослідження цієї проблеми було проведене В. Копейчиковим у праці «Механізм держави», опублікованій в 1968 р. Відповідно до його концепції, механізм держави складають державні органи, державні підприємства і установи, одні з яких, керуючись державно-владними повноваженнями, управляють іншими, що здійснюють функції держави⁶⁵⁴. Таке формулювання було прийнятним у радянські часи, коли більшість підприємств, установ і органі-

Механизм советского государства / В. В. Копейчиков. – М. : Юридическая литература, 1968. – 215 с. ; *Алексеев С. С.* Государство и право: нач. курс / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1993. – 176 с. ; *Адміністративна діяльність міліції: підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки.* – Харків : Вид-во НУВС, 2004. – 448 с. ; *Лазарев В. В.* Общая теория права и государства / В. В. Лазарев ; учеб. для вузов. – М. : Юрист, 1994. – 359 с. ; *Лазарев В. В.* Теория государства и права. Актуальные проблемы: учеб. пособ. для слушателей академии / В. В. Лазарев. – М. : Академия МВД РФ, 1992. – 183 с. ; *Теорія та практика управління в органах внутрішніх справ України: монографія.* – Харків : Ун-т внутр. справ, 2005. – 780 с. ; *Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть: монографія / О. М. Бандурко, В. А. Греченко.* – Харків : Ун-т внутр. справ, 2000. – 304 с. ; *Игонькина С. И.* Милиция в механизме современного российского государства / С. И. Игонькина. : автореф дис. ... канд.юрид.наук.. – М., 1996. – 24 с. ; *Хропанюк В. Н.* Теория государства и права : учеб. пособ. для высш. учеб. заведений / В. Н. Хропанюк ; под ред. проф. В. Г. Стрекозова. – М. : ИПП «Отечество», 1993. – 344 с. ; *Локк Дж.* Сочинения : в 3 т. – М. : Мысль, 1988. – Т. 3. – 668 с. ; *Общая теория права и государства : учеб. / под ред. В.В. Лазарева.* – М. : Юрист, 1994. – 348 с. ; *Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.*

⁶⁵³ *Козлов Ю. М.* Органы советского государственного управления (понятие и конституционная система) / Ю. М. Козлов. – М. : Госюриздат, 1960. – Ст. 5–6.

⁶⁵⁴ *Копейчиков В.В.* Механизм советского государства / В. В. Копейчиков. – М. : Юридическая литература, 1968. – С. 30.

зацій, зокрема, промислових і комерційних, становили державну власність, а громадські організації, по суті, були напівдержавними.

Особливу увагу варто приділити підходу до проблеми С. Алексєєва в науковій праці «Держава і право», де «механізм» розглядається не в статиці, а в динаміці. «Термін «механізм», – пише він, – лише відтіняє цілісність апарату, його спрямованість на діяльність, на досягнення відомого результату»⁶⁵⁵.

В. Лазарєв продовжує цю думку і виводить її на новий рівень: «Дослідження механізму держави в статиці не дасть правильних результатів. Тільки його функціонування розкриє відповідні цілі, роль і значення окремих органів і його складових частин»⁶⁵⁶. Термін «механізм держави» поділяється на два більш вузьких за значенням поняття: «механізм держави» – статика і «механізм функціонування держави» – динаміка.

Механізм держави в статиці – це сукупність органів, що здійснюють управління суспільством, реалізують основні напрямки державної діяльності⁶⁵⁷. Виходячи з цього, механізм держави складають законодавчі, виконавчі, судові та інші органи, а також «силові структури», які, в разі необхідності, застосовують заходи примусу (армія, міліція, внутрішні війська, місця затримання і ін.)⁶⁵⁸.

Під «механізмом функціонування» В. Лазарєв розуміє всю сукупність внутрішніх факторів, інститутів, засобів, що забезпечують діяльність складових частин держави в їх взаємодії⁶⁵⁹. Іншими словами, саме механізм функціонування забезпечує постійну, організовану діяльність всього механізму держави.

Враховуючи вищесказане, можна констатувати, що поняття механізм держави та державний апарат не є тотожними. Як державний апарат розуміємо єдину цілісну систему органів (включаючи і дер-

⁶⁵⁵ Алексєєв С. С. Государство и право: нач.курс / С. С. Алексєєв. – М. : Юрид. лит., 1993. – С. 34.

⁶⁵⁶ Лазарєв В. В. Общая теория права и государства: учеб. для вузов / В. В. Лазарєв. – М. : Юрист, 1994. – С. 57.

⁶⁵⁷ Лазарєв В. В. Общая теория права и государства: учеб. для вузов / В. В. Лазарєв. – М. : Юрист, 1994. – С. 38.

⁶⁵⁸ Лазарєв В. В. Общая теория права и государства: учеб. для вузов / В. В. Лазарєв. – М. : Юрист, 1994. – С. 38.

⁶⁵⁹ Лазарєв В. В. Общая теория права и государства: учеб. для вузов / В. В. Лазарєв. – М. : Юрист, 1994. – С. 37.

жавних посадовців), що наділені владними повноваженнями та забезпечують здійснення функцій держави. Механізм держави – це державний апарат та інші державні підприємства і установи. Таке тлумачення терміна «механізму» не зовсім віддзеркалює усі аспекти «життя» держави. Поняття механізму має забезпечити можливість «бачити» державу як єдине, цілісне, соціальне явище, що безперервно функціонує в часі та просторі.

Таким чином, механізм держави – це регламентована нормами права діяльність легітимного державного апарату, державних підприємств і установ за допомогою засобів, способів, інститутів, що забезпечують постійну дію складових частин держави в їх взаємозв'язку для реалізації цілей та функцій держави на всій території країни.

Четверта ідеологема стосується визнання сталого медіатора, або процесу-посередника, в якому «сходяться» державне управління і політична участь громадян, що перебуває у формі ОГС (організації громадянського суспільства). За нашою ідеєю це політика і управлінське рішення. Звернемо увагу на те, що суспільство будь-якої демократичної країни можна розділити на дві категорії: перша (політична) – тією чи іншою мірою зайнята реалізацією функцій держави – публічна; друга (громадська) – не зайнята реалізацією функцій держави, але бере участь у реалізації управлінських функцій в суспільстві – народовладдя. Публічна влада не співпадає із громадською, але виступає від імені всього народу. З такої позиції розглядається не просто механізм держави, а механізм здійснення публічної легітимної влади. Як легітимність розуміється прийняття влади населенням країни, визнання її права управляти соціальними процесами, готовність їй підкорятися. Легітимна влада характеризується наділенням державно-владних повноважень.

Механізм держави – цілісна ієрархічна система державних органів, що здійснюють державну владу, а також установ, підприємств, за допомогою яких виконуються завдання і функції держави. Ознаки механізму держави:

1) це ієрархічна система, тобто система, побудована на засадах субординації та координації. Політико-організаційну основу системи складають органи держави, територія держави, збройні сили та інші державні військові формування, державні символи, столиця держави;

2) це цілісна система внутрішньо організованих елементів, яка має єдині принципи побудови і єдині завдання та цілі діяльності. Кожен із суб'єктів механізму держави як його системний елемент є органічно обумовленим усіма іншими його елементами і функціонуванням системи в цілому;

3) це система, яка має чітку структуру з певними зв'язками між її елементами. Первинними елементами є державні органи.

Як механізм годинника складається з різних елементів, так і механізм держави, будучи єдиним, містить у собі органи, блоки, підсистеми і навіть самостійні гілки влади: законодавчу, виконавчу, судову. У цій розчленованості прослідковується ієрархія: різні державні органи, їх блоки, підсистеми посідають неоднакове місце у державному механізмі, але усі разом повинні діяти злагоджено і без збоїв. Так, одну з підсистем держави утворюють вищі органи держави: представницькі, виконавчі, глава держави. Інша підсистема – місцевого рівня: ради та їх виконкоми, державні адміністрації та їх глави. Особливою підсистемою є судова, а також правоохоронні органи: прокуратура, міліція, органи служби безпеки та ін.;

4) це система, яка має єдину бюджетну, грошову, банківську системи, державну власність, котрі становлять організаційно-економічну основу;

5) це взаємодіюча, динамічна і реально працююча система, за допомогою якої функціонує держава, здійснюється управління суспільством (по суті, механізм держави створюється для виконання її функцій).

Отже, державна влада за змістом є єдиною, а принцип поділу влади є, власне кажучи, провідною теоретичною настановою (принципом), яка дає змогу певним чином будувати державний апарат та організувати його функціонування.

Поділяється не сама влада, а структурно-функціональний механізм її здійснення. Це означає, що державний апарат як цілісна сукупність органів, що здійснюють державну владу, формується за функціональною та суб'єктною (інституційною) ознаками. У першому випадку поділ влади означає виокремлення основних функціональних видів діяльності держави: 1) законотворення; 2) виконання законів; 3) правосуддя. У другому – означає розмежування в структурному устрої держави різних видів державних органів:

1) законодавчих; 2) виконавчих; 3) судових (і це – тільки основні види) з притаманними їм державно-владними повноваженнями.

Інакше кажучи, поділ влади доцільно тлумачити як констатацію того факту, що різні функції державної влади реалізуються через певні види державних органів. Між ними розподілені державно-владні повноваження таким чином, що вони при реалізації своєї компетенції є самостійними у встановлених Конституцією межах (а суди навіть незалежні, здійснюючи правосуддя) і взаємодіють між собою за допомогою певних важелів так званого «взаємного стримування та противаг»⁶⁶⁰.

Тож тут є два варіанти підходів до оцінки дослідниками Світової держави: 1) або Світова держава має принципово інший морфологічний устрій на відміну від структури національної держави; 2) або Світова держава перебуває у менш розвиненому стані і тільки вступила у процес самовиявлення на планетарній арені. Ми схильні розглядати саме другий варіант відповіді на поставлене питання. На наш погляд, загальні функції Світової держави мають бути такими ж, як і у національної держави.

Різниця між ними має полягати лише в акцентах організаційної діяльності. Якщо національна держава керує соціальним розвитком територій шляхом упорядкування процесів, що відходять до компетенції Світової держави, то Світова держава має робити усе навпаки, а саме: керувати планетарними процесами шляхом упорядкування поведінки територій, на яких діють національні держави.

Наша робоча гіпотеза, що викладена вище, схиляє нас до того, що Світова держава тільки-тільки почала заявляти про себе. Це означає, що в онтогенезі вона проходить ту стадію, яку пройшли, свого часу, національні держави, тому відтворювати її є сенс як поділ Світової влади на законодавчу, виконавчу і судову, що нині супроводжується впливом Світового громадянського суспільства, яке виявляється більш морфологічно зрілим, ніж тіло Світової держави. Тому сьогодні, в обов'язковому порядку, потрібно враховувати владу Світового громадянського суспільства, що не тільки породжує Сві-

⁶⁶⁰ Див. : Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у 2 т. [Електронний ресурс] / ред. кол. : В. Б. Авер'янов (голова). – К. : Юридична думка, 2004. – Т. 1. Загальна частина. – 584 с. – Режим доступу : www.twirpx.com/file/153218.

тову державу, але й забезпечує функцію зворотного зв'язку в системі самоорганізації і саморегуляції цілісної світсистеми.

Участь Світового громадянського суспільства як механізму зворотного зв'язку в механізмі саморегуляції планетарної системи ми розглянемо далі, а наразі прокоментуємо лише його участь у породженні Світової держави в просторі поділу світової державної влади на законодавчу, виконавчу і судову.

Світове громадянське суспільство, як носія Світової недержавної влади, ми вже детально розглянули вище. Нагадаємо, що носіями недержавної влади Світового громадянського суспільства є як Планетарна особистість, так і колективні органи, або його інститути. Серед найбільш відомих світових організацій, що можна віднести до носіїв недержавної влади, є добре відомі зовнішньо орієнтовані громадські організації: Гельсінська група, «Журналісти без кордонів», «Лікарі без кордонів», «Міжнародна амністія», «Гринпіс» та ін.

Влада Світового громадянського суспільства в планетарному просторі проявляє каталітичну функцію, тому і сприяє породженню Світової держави шляхом поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, у ході якого відбувається «підйом» Світової недержавної влади до утворення разом зі Світовою державною владою системи саморегуляції планетарного соціального організму, в якому вона відіграє роль зворотного зв'язку, а сама отримує стимулюючий вплив для подальшого розвитку з боку політичної влади за принципом зовнішнього доповнення.

При цьому у сфері влади Світового громадянського суспільства сьогодні спостерігається, як мінімум, дві провідні тенденції, а третя – присутня потенційно і має проявитися вже у просторі цілісної світсистеми. Перша з них пов'язана з тим, що зростає енергетичний потенціал і структурна зрілість влади Світового громадянського суспільства. Друга – полягає в тому, що організаційні потреби Світового громадянського суспільства викликають породження в організаційному тілі Світової держави специфічних органів самоорганізації, що мають забезпечити виконання функцій законодавчої, виконавчої і судової гілки влади.

Третя кратологічна закономірність має проявитися під час становлення системи саморегуляції планетарного соціального організму, а саме: і саморозгортання влади Світового громадянського суспільс-

тва веде до скорочення владного простору державної влади Світової держави, оскільки змістом глобалізації сучасного світу є відкритий перерозподіл загальноєвропейського і прихований – світового владного поля на його користь.

Світова законодавча влада, як елемент Світової держави, вже присутня в організаційному просторі планети. Це викликано тим, що Планетарна людина як індивідуальний суб'єкт не може протистояти Світовій державі в особі організованих державно-владних інститутів, для цього приватні інтереси теж мають бути згуртованими, інституціонально оформленими та гарантованими. А це означає, що Світовій державі, як носію Світової державної влади, протистоять «правове громадянське суспільство», як інтегрований носій недержавної Світової влади.

Тож глобалізація і, як наслідок її, наднаціональна структуризація світової системи не можуть не торкнутися основи світового правопорядку. Е. Г. Кочетов вважає, що його основою має бути «геоекономічний правопорядок (Geoeconomic law and order) – закріплений системою міжнародних актів (договорів, конвенцій і т. ін.) порядок регулювання стосунків між учасниками геоекономічної системи»⁶⁶¹.

Звісно, що світова законодавча влада є досить складним кратологічним утворенням і її дослідження повинно бути низкою окремих досліджень у царині юридичної і політологічної науки. Ми ж лише ставимо питання про їх доцільність і присутність у структурі Світової держави. Для її обґрунтування наведемо лише декілька аргументів на користь висловленої робочої гіпотези.

Серйозній трансформації піддаються не лише національна і міжнародна правові системи – на порядку денному проблеми правового регулювання в новітніх сферах: наднаціональні системи вимагають свого юридичного забезпечення.

Наведемо думки Е. Кочетова щодо існування проблеми юридичного забезпечення наднаціональних систем. Він, як підкреслено вище, робить наголос на тому, що його стрижнем є геоекономічні

⁶⁶¹ Кочетов Э. Связка «экономика и мораль» в глобальном измерении: геоекономические параметры интереса, справедливости и ответственности. Ч. 4. [Електронний ресурс] / Э Кочетов. – Режим доступу : <http://kochetov.viperson.ru/wind.php?ID=559953>. – Заголовок з екрана.

аспекти⁶⁶². Подамо його погляд на цю проблему, оскільки ми цілком згодні з тим, що нові реалії, і не тільки в економіці, потребують юридичного супроводу – Світового права, а, відповідно, це може забезпечити тільки Світова законодавча влада як атрибут Світової держави.

Перший аспект. Вихід діяльності суб'єктів спілкування за національні рамки породив нові правові стосунки не лише в межах національних систем, але і між наднаціональними системами. Якщо узяти такий аспект, як розподіл праці, де разом з міжнародним розподілом праці є присутнім міжжанклавний, міжкорпоративний, то, відповідно, правопорядок в сучасних умовах не може однозначно зводитися тільки до міжнародних правових відносин, до міжнародного права. Зони його застосування значно звузилися. Геоекономічна і геофінансова системи світового господарства трансформують зміст економіко-фінансових функцій держави і, відповідно, юридичний зміст політичного і економічного суверенітету держави.

Держава, що породжує право, зокрема і міжнародне, делегує фактично функції правотворчості численним господарюючим суб'єктам. Тому услід за формуванням геоекономічної і геофінансової світових популяцій формується новітня модель світової правової системи, що опосередковує цей процес. Зводити ці стосунки тільки до права між народами-державами – це означає консервувати відживаючу правову модель і не зважати на нові реалії: самі геофінансові, геоекономічні системи вже формують нову світову модель права – світову глобалізовану правову систему. Отже, напрашується висновок: термін «міжнародне економічне право» щодо геоекономіки можна замінити на термін «правове регулювання геоекономічної діяльності», або «геоекономічне право».

Другий аспект. Ігноруючи нові фінансово-економічні і відтворювально-промислові тенденції і новації, – а до них відносяться процеси глобалізації, зародження геоекономіки і геофінансів, блукаючі інтернаціоналізовані відтворювальні ядра, економічні межі, світовий дохід, геоекономічний атлас світу, високі геоекономічні і геофі-

⁶⁶² Кочетов Э. Связка «экономика и мораль» в глобальном измерении: геоэкономические параметры интереса, справедливости и ответственности. Ч. 4. [Электронный ресурс] / Э. Кочетов. – Режим доступа : <http://kochetov.viperson.ru/wind.php?ID=559953>. – Заголовок з екрана.

нансові технології, геоекономічні війни і т. ін., – сучасний світовий правопорядок поступово перетворюється на «річ в собі». Більше того, за останні десятиліття склалася ситуація, в якій правознавці бачать загрозу своїм правовим наукам, що традиційно склалися, через тиск з боку економіки і фінансів. Йде визрівання новітніх процесів, і поки що не кожен юрист-учений і юрист-практик розуміє необхідність підключення спочатку до розуміння ролі права в цих процесах, а згодом до пошуку моделей їх правового регулювання. Така ситуація склалася з фінансовою системою. Трансграничні фінансові потоки буквально захлеснули світ. Вони перевернули, здавалося б, стійкі національні моделі з їх національними правовими режимами. Проте тематика, пов'язана з трансграничною правовою системою, поки що тільки починає розглядатися в одиничних працях.

Виправдання традиційних правових моделей породжує застій у мисленні юристів, що спеціалізуються в економіці, фінансах, промисловій політиці і т. ін. Але тут існує певний об'єктивний бік проблеми. Юристові, щоб відрегулювати будь-який економічний, фінансовий або промисловий процес, потрібно своєчасне і об'єктивне виявлення сфери правовідносин. Тому виникають правові колізії, що перетворюють правову сферу на самодостатню і таку систему, що саморозвивається, не обов'язково пов'язану з «зовнішніми» дисциплінами, вибудовується теорія і методологія права, виходячи з самого «права».

Водночас варто зазначити, що в праві існують суто свої засадничі інститути (теоретико-методологічні блоки), що відрізняє право від економіки, а саме: 1) відношення власності; 2) договори; 3) захист майнових і особистих немайнових прав; 4) юридична відповідальність; 5) співвідношення публічного і приватного інтересів; 6) нормотворчі функції держави; 7) конституційні основи побудови правових систем та ін.

Проте і ці фундаментальні блоки трансформуються під впливом цивілізаційної, геоекономічної, геофінансової систем. Основний правовий блок, який піддається дії цих реалій, – проблема співвідношення публічного і приватного інтересів у правовому регулюванні. Частенько це виходить на стадію формування національних зовнішньополітичних доктрин, зокрема, і російської доктрини міжнародно-правового регулювання і світового геоекономічного права.

Третій аспект. Глобалізація і, як її відображення, геоекономіка і геофінанси породили цілу низку цікавих і актуальних проблем, вирішення яких чекає своїх дослідників. Передусім, ми є свідками виступу новітнього класу колізій, що доходять до таких напружених ситуацій, які цілком можуть кваліфікуватися як злочини. Йдеться про геоекономічні злочини, що породжуються геоекономічними війнами, цим найнебезпечнішим новітнім феноменом кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Використовуючи високі геофінансові і геоекономічні технології, глобальні підприємці, зокрема і держави, що виступають глобальним підприємцем, здатні буквально спустошити будь-яку національну економіку, прирікаючи на глибоку деформацію її економічну і фінансову інфраструктури, викликаючи соціальну напруженість, дисгармонію, вносячи гострі кризові явища у відтворювальні процеси. Фінансова криза 1998 р. наочно підтвердила ці можливості. Проте ініціатори подібних операцій, прикриваючись і виправдовуючи свої дії загально визнаною стихією конкурентної боротьби, уникають відповідальності.

Наразі можливо без застосування зброї буквально відібрати практично увесь національний доход і поставити на коліна будь-яку національну систему, не боячись відповідальності за це, хоча в політичній сфері світова спільнота вже давно відпрацювала систему покарання за злочини проти людства, що особливо яскраво підтвердив Нюрнберзький процес. А де шукати захисту від геоекономічних злочинів? Правова система практично не взяла в поле зору цю проблему – у природі ще не існує «геоекономічного трибуналу» і, як наслідок, реально не діють норми міжнародної відповідальності.

Четвертий аспект. Правова система споконвіку відбивала право сильного. Які б правові парадигми, моделі, концепції не зароджувалися, насамперед, варто шукати відповідь на питання: чиї інтереси, зокрема і національні, захищають юридичні норми і проти кого вони спрямовані? Сучасна система в умовах глобалізації і жорсткої ринкової боротьби до краю загострила цю проблему.

Право вийшло з-під контролю держави. Судова практика показує, що порушується основний принцип права – захист слабшого. Спотворена псевдофінансовими моделями правосвідомість учасників господарської діяльності породжує безцеремонне поведіння із

слабкою стороною. Усе це перевертає принцип справедливості і знищує право як соціальний громадський інститут. Юридична норма перетворилася на потужну наступальну зброю, що відбиває захист інтересів однієї групи, корпорації (шару, устрою і т. ін.) на шкоду іншій. І уся боротьба за пом'якшення норм або їх посилення є відображенням політичної боротьби за довготривале панування в тій або іншій сфері (фінансах, економіці, промисловості, соціальній, військовій сферах і т. ін.).

П'ятий аспект. Молодий корсіканець своєчасно (в потрібний час і в потрібному місці) подарував світу свій кодекс. Ситуація повторюється: ми на порозі буквально революційних змін у світовій парадигмі розвитку. Геоекономічний підхід, визрівання новітньої цивілізаційної парадигми (неоекономічної і етноекономічних систем) диктують необхідність зародження і прийняття уніфікованого Кодексу світового геоекономічного порядку, і завдання кращих теоретиків і методологів права розпочати цю роботу.

Таким чином, в умовах глобалізації в системі права і правового регулювання чітко позначилися три яруси: національне право, міжнародне право і глобалізоване право з особливим характером взаємодії між ними.

Світова виконавча влада проявила себе чи не у найбільш виразній формі, що свідчить про реальність цього феномена, оскільки Світова держава, як планетарне явище, виступила у буття.

Зазначимо, що нині органами Світової виконавчої влади є, за загальною згодою національних країн, така міжнародна установа, як ООН, у структурі якої створена і почала функціонувати низка виконавчих структур, на кшталт Ради Безпеки ООН, ЮНІСЕФ, у Європейському контексті до них слід віднести ОБСЄ, військово-політичний союз НАТО та інші установи. Ми тут не торкаємось низки органів регіонального, наддержавного і міждержавного походження. Вище ми вже представили міжнародні структури, що прагнуть до інтеграції або у континентальні, або у світову структури.

Отже, подамо організації, що вже сьогодні активно впливають на організаційне буття планетарної спільноти. Серед них: Організація Об'єднаних Націй (ООН), Генеральна Асамблея ООН, Рада Безпеки ООН, Економічна і Соціальна Рада (ЕКОСОП) ООН, Міжнародний Суд юстиції ООН, Секретаріат ООН та ін.

Не можна не зважати й на інші організаційні утворення, що потужно впливають на життя планети. Хоча вони використовують неформальні впливи, але до їх рішень усі прислуховуються. Ми маємо на увазі такі утворення як:

G 8, асоціація восьми найпотужніших за ВВП країн світу. Лідери країн G 8 збираються щорічно для координації своєї політики в боротьбі з глобальними проблемами, такими як бідність, тероризм, інфекційні захворювання, зміна клімату тощо.

G 20, об'єднання двадцяти країн, включаючи Європейський Союз.

У військовому плані – ООН розміщує миротворчі сили, як правило, для створення та підтримки постконфліктного миру та стабільності. Для проведення більш агресивних міжнародних військових дій створюють коаліції (наприклад, багатонаціональні сили в Іраку), або регіональні військові союзи (наприклад, НАТО).

Теоретично дія Світової виконавчої влади обумовлюється адміністративним правом, що як самостійна галузь права має давню історію. В усі часи воно так чи інакше пов'язувалося з публічною владою, взаємодією держави, її органів та посадовців з громадянами та іншими учасниками суспільних відносин. У демократичному суспільстві адміністративне право регулює (опосередковує), передусім, діяльність держави щодо виконання законів та інших правових актів держави. Така діяльність держави, зазвичай, розглядається як здійснення виконавчої влади й органічно поєднується з державним управлінням.

Правильність і перспективність такого підходу підтверджується практикою світового співтовариства, зокрема положеннями міжнародно-правових актів. Вони не суперечать меті й принципам діяльності будь-якої демократичної держави. Саме тому органи виконавчої влади повинні зважати не лише на статус громадянина, закріпленій у національному законодавстві, а й на відповідні міжнародно-правові акти. Певна річ, їх сприйняття і гарантування у національному законодавстві повинні відбуватися з урахуванням реальних, насамперед, економічних можливостей.

«Принциповий поділ сучасного суспільства не проходить між власниками засобів виробництва і однорідним пролетаріатом, а позначений бюрократичними і владними стосунками між тими, хто має

повноваження приймати рішення, і тими, хто їх позбавлений, і це стосується будь-яких організаційних одиниць – політичних, економічних і соціальних»⁶⁶³ – слушно зазначив Д. Белл.

Світова судова влада матеріалізована транснаціональним органом – Міжнародним Судом (МС), що є судовим органом ООН. Він вирішує суперечки, передані йому добровільно державами, і дає консультативні висновки з правових питань, представлених йому іншими органами ООН, такими як Генеральна Асамблея або Рада Безпеки.

Міжнародний суд (англ. International Court of Justice, фр. Cour internationale de Justice) – головний судовий орган ООН, до юрисдикції якого входять усі питання, що передаються йому державами, і всі питання, передбачені Статутом ООН і чинними договорами і конвенціями. Цей орган складається з 15 суддів, яких окремо обирають Генеральна Асамблея і Рада Безпеки на дев'ять років. Судді обираються за рівнем кваліфікації, а не за національною ознакою. Проте не може бути обрано двоє суддів з однієї країни. Суд міститься у місті Гаага (Нідерланди). Країни-члени можуть передавати на розгляд Міжнародного Суду справи про прикордонні суперечки, право на вилов риби, право на корисні копалини та інші спірні питання. Генеральна Асамблея або Рада Безпеки можуть консультуватися з Міжнародним Судом з будь-якого питання.

Міжнародний кримінальний суд (МКС) – перший постійно діючий правовий інститут, у компетенцію якого входить переслідування осіб, відповідальних за геноцид, воєнні злочини і злочини проти людяності. Діє на основі Римського статуту, прийнятого в 1998 році. Існує з липня 2002 року.

На відміну від інших міжнародних і змішаних кримінальних судів, МКС є постійно діючою установою. У його компетенцію входять злочини, здійснені після набуття чинності Римського статуту. Розташований у Гаазі, проте, за бажанням Суду, засідання можуть проходити в будь-якому місці. Міжнародний кримінальний суд не слід плутати з Міжнародним судом ООН, який також засідає в Гаазі, але має іншу компетенцію. МКС не входить до офіційних структур

⁶⁶³ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; пер. с англ. – Изд. 2-ое, испр. и доп. – М. : Academia, 2004. – CLXX. – С. 161.

Організації Об'єднаних Націй, хоча може порушувати справи за поданням Ради Безпеки ООН.

Станом на серпень 2010 року, 113 країн приєдналися до Суду, зокрема майже вся Європа і Південна Америка та половина країн Африки. Сейшельські острови та Сент-Люсія планували стати 112-м і 113-м членами організації з 1 листопада 2010 року. Сейшельські острови ратифікували Статут 10 серпня 2010, а 18 серпня 2010 Сент-Люсія передала документи для ратифікації Римського Статуту до Генерального Секретаря ООН. Ще 35 держав підписали, проте, не ратифікували Римський Статут.

Ми стали свідками, як, перебуваючи у кризовому стані, Україна, що потрапила під окупацію збройної і політичної машини Російської Федерації, позбавляючись від правління уряду В.Ф.Януковича, поспішно проголосувала у березні 2014 року за ратифікацію Римського Статуту.

Компетенція суду обмежена трьома видами злочинів:

- геноцид – намір цілком або частково винищити національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку;
- злочини проти людяності – частина масштабного або систематичного переслідування, спрямованого проти мирного населення, причому про можливе переслідування злочинцеві заздалегідь було відомо;
- воєнні злочини – порушення законів і звичаїв ведення війни, що регулюють поведінку збройних формувань під час війни і захищають цивільне населення, військовополонених, культурне надбання і таке інше.

У компетенцію Міжнародного кримінального суду пропонувалося також включити агресію. Проте під час переговорів у Римі сторони не змогли прийти до єдиного визначення цього злочину, і тому було вирішено, що наразі Суд не може здійснювати правосуддя з питань, пов'язаних із злочинною агресією.

Світова держава, що тільки ще народжується, вже має низку механізмів реалізації колективних рішень. Так, наприклад, Світовий банк⁶⁶⁴, заснований в 1944 році, є однією з найбільших у світі орга-

⁶⁶⁴ Світовий банк // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Світовий_банк. – Заголовок з екрана.

нізацій, що надають допомогу з метою розвитку. Банк, що надав у 2002 фінансовому році країнам-клієнтам позики на загальну суму 19,5 млрд дол. США, у цей час здійснює свою діяльність більш, ніж в 100 країнах, що розвиваються, надаючи фінансову й консультаційну допомогу з метою підвищення рівня й поліпшення життя найбіднішого населення. Банк розробляє стратегії допомоги для кожної зі своїх країн-клієнтів у співпраці з державними органами, неурядовими організаціями й приватним сектором. Представництва Банку в різних країнах світу займаються реалізацією його програм, підтримують зв'язок з урядом і громадянським суспільством і сприяють більш глибокому розумінню проблем розвитку.

Світовий банк відрізняється від Групи Світового банку тим, що до Світового банку входять лише дві інституції – Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) та Міжнародна асоціація розвитку (МАР), у той час, як до Групи Світового банку входять, крім двох названих, ще три інституції: Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Багатостороння агенція з гарантій інвестицій (БАГІ) та Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС).

Всі п'ять організацій входять до Групи організацій Світового банку. В окремих випадках як Світовий банк розуміється Міжнародний банк реконструкції та розвитку, який досі складає основу діяльності Світового банку.

Вирішуючи глобальні завдання розвитку людства, Світовий банк, використовуючи механізм надання кредитів МБРР, кредитує країни з середнім рівнем доходу за процентними ставками, що відповідають рівню ринку для цих країн. Інша фінансова організація Світового банку МАР кредитує країни з низьким рівнем доходу за мінімальними відсотковими ставками або без відсотків.

Міжнародний валютний фонд ⁶⁶⁵, МВФ (англ. International Monetary Fund, IMF) – спеціалізована установа ООН із штаб-квартирою у Вашингтоні, США.

Світова організація торгівлі (СОТ)⁶⁶⁶ (англ. World Trade Organization, WTO) – це провідна міжнародна економічна організа-

⁶⁶⁵ Международный валютный фонд // Википедия – свободная энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ru.wikipedia.org/wiki/Международный_валютный_фонд. – Заголовок з екрана.

ція, членами якої вже є 159 країн, на долю яких припадає більше 96 % обсягів світової торгівлі; її функціями є встановлення правил міжнародної системи торгівлі і вирішення спірних питань між країнами-членами, що підписали близько 30-ти угод організації. Після приєднання деяких країн, які наразі є кандидатами на вступ, у рамках СОТ здійснюватиметься майже весь світовий торгівельний обіг товарів та послуг.

Процеси створення, становлення і розширення СОТ не були простими та однозначними. Хоча за останні 30 років масив загальних правил СОТ надзвичайно зріс, СОТ усе ще базується на принципі двосторонніх переговорів між членами з метою взаємного відкриття їх ринків. Члени СОТ, формулюючи вимоги до країн-претендентів щодо доступу до їхніх ринків, відстоюють інтереси власних підприємств, захищаючи таким чином власне виробництво та робочі місця. Тому переговорний процес є непростим і, як правило, тривалим.

Як висновки з цього підрозділу маємо зазначити наступне:

- ми не ставили і не ставимо за мету інвентаризацію усієї сукупності органів організаційного впливу на планетарну спільноту з метою державного управління, що має бути притаманна Світової державі. Ми відстоюємо лише робочу гіпотезу, яка вказує на те, що феномен Світової держави не тільки має право на організаційне буття у планетарному просторі, а й фактично вступає в організаційне буття планетарної спільноти;
- в організаційному просторі планети відбувається реальний розподіл Світової влади на чотири складові: недержавну владу Світового громадянського суспільства, Світову законодавчу владу, Світову виконавчу владу і Світову судову владу;
- у морфологічному вимірі Світова держава проходить етап становлення локальних наддержавних і міждержавних структур, найбільш концентровано вона проявляється, незважаючи на гостру і багатопланову критику, у діяльності ООН та її органів; водночас найбільш розвиненою в сенсі розподілу і структурному виконанні вона є в просторі старого континенту, а саме: завдяки наявності і діяльності ЄС з ОБСЄ;

⁶⁶⁶ Світова організація_торгівлі // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Світова_організація_торгівлі. – Заголовок з екрана.

- у функціональному вимірі між вищеназваними елементами існують епізодична організаційна взаємодія між планетарними органами, що детермінована не стратегічною метою життєдіяльності планетарної спільноти, а ситуативністю, що обумовлюється нині: а) техногенними катастрофами (Чорнобильська аварія, Фукусіма); б) природними катаклізмами (локальні повені, засухи, озонові дірки, потепління, танення снігів Антарктиди); в) військовими конфліктами (Афганістан, Україна); г) політичними сплесками руйнівної енергії народів проти диктаторських режимів (кольоровими революціями на теренах СРСР і в Північній Африці); д) соціальними потрясіннями (міграційні потоки, молодіжні бунти); е) світовими економічними/фінансовими кризами; ж) терористичними нападами (11 вересня 2001 року в Америці);
- Світова держава проривається назовні завдяки загостренню суспільної потреби в глобальному управлінні глобальним розвитком планетарної спільноти, тому її становлення незворотне і значно посилюється тенденціями, про які йшлося ще у другому розділі. У її становленні чітко проявляється така закономірність, що притаманна живим системам, як гетерохронія (від грец. гетерос – інший і грец. chrónos – час) – різночасність, зміна часу закладки і темпу розвитку органів, що спостерігається у нащадків тварин і рослин в порівнянні з предками⁶⁶⁷. Ми це називаємо соціальною гетерохронією.

При цьому звернемо увагу на той факт, що Світова держава проходить в онтогенезі ті ж самі фази, що пройшли національні держави на початку свого становлення, оскільки поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову гілки влади передував становленню їх морфології, а згодом відбулася диференціація державного тіла на органи, що нині забезпечують її функціонування і перехід у стан Світової держави.

Отже, як головні висновки з аналізу стану і перспектив розвитку складових планетарного соціального організму необхідно зазначити наступне:

⁶⁶⁷ Гетерохронія // Википедія – свободная энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Гетерохронія>. – Заголовок з екрана.

- усі потрібні інгредієнти і елементи, що притаманні родовому соціальному організму є у структурі європейського соціального організму і під тиском трьох провідних тенденцій соціального розвитку, що ведуть до онтологічної, інформаційної і організаційної цілісності соціального світу, швидко формуються на планетарному рівні.
- Планетарна особистість на даному етапі становлення інформаційної цивілізації набирає принципово нових властивостей і під тиском інформатизації соціального життя поступово перетворюється на Інтермена. У подальшому саморусі розумної живої речовини вона має саморозгорнутись у Ноосферну особистість, яка породить, на думку деяких дослідників, ноосферну цивілізацію як джерело породження Променистого людства.
- Світове громадянське суспільство є найбільш зрілим елементом організаційного буття планетарної спільноти, і тому воно є джерелом і рушійною силою появи на планетарній арені Світової держави і Світового уряду як її виконавчого органу. Протягом XXI століття варто очікувати бурхливого сплеску виникнення громадських організацій світового рівня в усіх сферах життєдіяльності планетарної спільноти, що має породити в другій половині століття потребу в органах територіального управління, що мають презентувати інтереси локальних громад у Світовому органі державного управління, пов'язаних з основними процесами їх життєдіяльності: дітонародження, демографії, забезпечення їжею і питною водою, національної безпеки та ін.
- Світовий уряд є найбільш суперечливим елементом організаційного устрою планетарної спільноти, оскільки зростає протистояння між Таємним світовим урядом і Легітимним світовим урядом. Це ми можемо пояснити загостренням суспільної потреби в горизонті організаційного буття планетарної спільноти, яка для свого задоволення потребує колективного суб'єкта – носія Світової державної влади. І якщо Таємний світовий уряд формують банкіри, фінансисти, крупні промисловці за участю політиків і таємних організацій, що володіють Світовим капіталом помноженим на величезні матеріальні і

фінансові ресурси, то Легітимний світовий уряд повільно вириває природним шляхом. Звісно, що він, Легітимний світовий уряд, має більший соціальний потенціал і більшу енергетику, але поки що він програє активності і відповідно організованому впливу на організаційне буття планетарної спільноти.

- Світова держава вже сьогодні не тільки присутня на світовій арені і активно намагається впливати на організаційне буття планетарної спільноти, виконуючи при цьому роль органу глобального управління; водночас вона губить таку ознаку національної держави, як територіальність, оскільки набуває чітко вираженого віртуального буття. Це означає, що її столиця або окремі органи можуть рухатися в просторі, наприклад, у напрямі зростання соціальної напруги або, навпаки, сталого соціально-політичного розвитку і матеріально-економічного добробуту, оскільки вона має контролювати не територію, а процеси, що складають основу життєдіяльності планетарної спільноти.

Тож у нашому Всесвіті завдяки синергетичним процесам реалізується інформаційний критерій (принцип) розвитку, суть якого – в появі дедалі більш складних організаційних форм життєустрою планетарної спільноти. Цей принцип припускає ускладнення структур матерії і появу усіх відомих структурних рівнів буття соціального організму, аж до планетарного соціального організму.

Цю ідею на іншому матеріалі підтверджують О. Князева і С. Курдюмов, вважаючи, що «еволюція з'являється як створення дедалі більш складних нелінійних середовищ, здатних об'єднувати щораз більшу кількість простих структур і створювати дедалі більш складну організацію»⁶⁶⁸. Це означає, що саме в нашому Всесвіті з його глобальними характеристиками і фундаментальними фізичними константами і може реалізуватися той головний напрям еволюції форм життєустрою людини від найпростішого виду до планетарного. Дійсно, планетою блукає привид нового світоустрою, що протягом XXI століття має набути зрілої форми.

Ще декілька важливих висновків щодо буття цієї планетарної організаційної структури. Об'єкт регуляції з боку Світової держави,

⁶⁶⁸ Князева Е. Н. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – СПб. : Алетейя. 2002. – С. 9, 90.

у структурі якого буде функціонувати Світовий уряд, буде Світове громадянське суспільство. І це є цілком закономірним висновком, оскільки саме Світове громадянське суспільство породжує Світову державу і делегує їй регулятивну функцію.

Предметом регуляції з боку Світової держави і Світового громадянського суспільства, що розподілили між собою Світову владу на державну і недержавну форми, мають бути планетарні процеси, що вичерпно забезпечують життєдіяльність планетарної спільноти і є позитивними умовами набуття Планетарною особистістю властивостей Ноосферної особистості. Це головний процес, що вбирає в себе усю енергетику планетного буття і потрібен Всесвіту.

Доводиться, що сенс становлення планетарного соціального організму цілком пояснюється становленням Ноосферної особистості, або променистого людства, до якого, з одного боку, прагне планетарна спільнота, а з іншого, – потребує Всесвіт. Для реалізації цього глобального задуму вищих сил природи планетарний соціальний світ має набути просторового поширення і вивести планетарне життя на космічний рівень, тобто ноосоціогенез має поступитися місцем ноокосмогенезу.

Територіями ж будуть продовжувати у ХХІ столітті керувати національні держави, що зберігаючи локалізовану чарункову форму морфологічного устрою, водночас мають стати активними елементами мережевого суспільства і бути органічними елементами суспільства знань, тобто бути включеними до ноосфери, мають підкорятися вимогам Світової влади, що в одному вимірі – розподілена між Світовою державою і Світовим громадянським суспільством, а у іншому – між Світовим суспільством і Планетарною особистістю.

Тож у кінцевому підсумку слід зазначити, що планетарний соціальний організм, як оригінальний продукт розвитку планетарного соціального світу, має декілька форм проявів, а саме:

- сутнісну – у вигляді соціальної взаємодії людей між собою;
- фізичну – у вигляді слабкого електромагнітного (лептонового) випромінювання;
- морфологічну – у вигляді планетарного соціального тіла;
- функціональну – у вигляді людської діяльності;
- онтологічну – у вигляді суспільних відносин;
- організаційну – у формі планетарного соціального організму;

- логічну – в вигляді системи знань;
- субстанціональну – у вигляді інтелігібельної матерії;
- ноуменологічну – у вигляді фенотипної інформації;
- суб'єктивовану – у вигляді природних або сутністних сил Планетарної особистості;
- об'єктивовану – у формі Світового інформаційного суспільства, що має три соціальні зрізи, а саме: мережевого суспільства, суспільства знань і організованого суспільства.

Природно, що при системному аналізі варто користуватися всіма його модифікаціями, водночас при видових аналізах дотримуватися саме тієї форми, яка аналізується, тобто відносно якої виконуються аналітичні процедури.

Планетарний соціальний організм, навіть за нашого прискіпливого аналізу, на початок XXI століття виявляється ще доволі примарною структурою, але це такий фантом, що наближається до нас з космічною швидкістю, і зустрічі з ним планетарній спільноті ніяк не уникнути. Це неминуче відбудеться за будь-яких, навіть самих песимістичних прогнозів.

З нашої дослідницької позиції його наближення варто не тільки вітати, а й спеціально розробити зустрічні кроки для сприяння його становленню. Їх слід передбачити у системі стратегічних, оперативних і тактичних цілей розвитку планетарної спільноти, оскільки розгулу стихії ентропії у просторі організаційного буття ніщо так не сприяє, як відсутність дерева цілей, про що знає сьогодні кожен менеджер будь-якої, навіть найменшої фірми.

Отже, процеси планетарного соціального розвитку, що обрані нами як предметне поле нашого дослідження, наберуть потужності і будуть реалізовані протягом усього XXI століття. Це означає, що головний наслідок їх саморозгортання і взаємодії, до яких ми відносимо планетарний соціальний організм, набуде атрибутивних властивостей і буде спроможний якісно функціонувати і забезпечувати формування Ноосферної особистості і підняти філу планетарного життя у космос тільки у XXII столітті.

За таких довготривалих часових умов реалізації результатів нашого дослідження може багато чого змінитися, але ми переконані, що таку інтегративну пошуково-дослідницьку роботу необхідно виконувати. Варто сміливіше вдивлятися у морок Майбутнього, щоб

не плентатись у хвості історії, а намагатися творити своє власне Майбутнє.

Тому ми не жалкуємо за витраченими часом і власною життєвою енергією, що пішла на підготовку, проведення дослідження і подання зацікавленим читачам нашого кінцевого інтелектуального продукту – концепції становлення цілісної світсистеми в розрізі її головних складових: Планетарної особистості, Світового громадянського суспільства, Світової держави і Світового уряду.

НА ПОРОЗІ СИНГУЛЯРНОСТІ (замість післямови)

Ми завершили наше дослідження, що присвячене системній оцінці саморозгортання організаційного буття планетарної спільноти в контексті ХХІ століття. Воно має прогностичний характер, оскільки ми намагалися розгледіти у мороці глобалізаційного процесу контури організаційного устрою планетарного світу станом на початок ХХІІ століття.

Водночас не можна не помітити, що перенісши дослідницький акцент з проблем еволюції планетарного життя на проблеми світоорганізації і нового світоупорядкування, сучасна філософська думка, як і теорія самоорганізації, мимоволі вторглася у сферу теологічних сенсів, оскільки вона неминуче виходить на проблему джерела так розумно і гармонійно організованого світу природи, в якій стрижнем і центральним актором є становлення промислового людства.

Тому далеко не випадково, що представники філософської глобалістики, надаючи великого значення загальнолюдським цінностям і культурно-історичному універсалізму, апелюють до планетарної свідомості як до вирішального суб'єктивного фактора майбутнього світового розвитку.

Планетарна свідомість протягом ХХІ століття повинна здійснити перехід від націоналістичних амбіцій і геополітичних зазіхань держав до транснаціональних і гуманістичних цінностей формування сьогодні – Планетарної, а завтра – Ноосферної особистості, що, вочевидь, не розуміє сучасне керівництво Російської Федерації, оскільки порушує усі норми міжнародного права і власні угоди, спрямовуючи свою агресію ніби-то проти незалежної української держави, а насправді – проти планетарного людства.

Отже, ми завершили аналіз чинників становлення і елементів планетарного соціального організму. Самого організму ще немає. Він має ось-ось з'явитися з темряви організаційного небуття і почати стало функціонувати в просторі з координатами «колективне несвідоме – колективне свідоме». Його поява – справа часу, і з'явиться аттрактор, що виштовхне його в буття. У фізичному світі перехід води зі стану рідини у стан кристалічної структури (льоду) завжди утаємничений процес, але наявність у рідині центрів кристалізації свідчить, що будь-якої миті вода стане льодом.

Так і у нашому випадку. Присутні у соціальному просторі планети Планетарна особистість, Світове громадянське суспільство, Світова держава і Світовий уряд в один момент реорганізують соціальний хаос у негентропійну структуру – планетарний соціальний організм. Скоріше за все, поштовх створить Світовий уряд, що за деякими прогнозами запрацює вже до 2030 року.

Попереду ще маячить інтелектуальна цивілізація, що ґрунтується на смислах як системоутворюючому чиннику, тобто Планетарна особистість трансформується у Ноосферну особистість, а суспільство знань – в інтелектуальне суспільство, а скоріше за все, створить інтелектуальне середовище, що аж ніяк не буде схоже на організаційну структуру – сучасне суспільство. Планетарне людство вийде на поріг сингулярності. Тож, досліджуючи еволюцію організаційного устрою планетарного соціального світу, ми, неочікувано навіть для самих себе, вийшли на парадоксальний для нас результат – планетарний соціальний світ має розчинитись у глибинах Всесвіту.

Як писав П'єр Тейяр де Шарден: «Людина незамінна. Значить, наскільки б неймовірною не була перспектива, вона повинна досягти кінцевої мети, поза сумнівом, не з потреби, але неминуче. Не припинення, якою б не була його форма, а останній прогрес, що настає у свою біологічну годину. Дозрівання і вищий ступінь. Щораз далі в неймовірне, з якого ми вийшли. Саме в цьому напрямі, якщо ми хочемо передбачати кінець світу, варто екстраполювати людину і гомінізацію»⁶⁶⁹.

⁶⁶⁹ Шарден Т. Феномен человека [Електронний ресурс] / Т. Шарден; пер. и примеч. Н. А. Садовского – М.: Прогресс, 1965. – Режим доступу : <http://www.psylib.org.ua/books/shard01>.

У раціонально обґрунтованому сюжеті ми просто змушені передбачити логічне завершення саморозгортання інтелекту людини в просторі, що обмежується площинами колективного безсвідомого і колективного свідомого. «Щоб дати думці місце у світі, мені було необхідно, – писав П'єр Тейяр де Шарден, – інтер'єризувати матерію, уявити енергетику духа; уявити собі, на противагу ентропії, висхідний ноогенез; надати еволюції напрям, вершину і критичні точки і, врешті-решт, зімкнути все в дечому»⁶⁷⁰.

Коли, як саме ми досягнемо точки сингулярності, і що буде з планетарним людством, подано у відомій праці П'єра Тейяра де Шардена «Феномен человека»⁶⁷¹. У ній дослідник пише: «У своїх тлумаченнях згодом ми можемо науково розглядати майже нескінченне удосконалення людського організму і людського суспільства. Але як тільки мова заходить про практичну матеріалізацію наших мріянь, ми констатуємо, що проблема залишається невирішеною або навіть нерозв'язною, якщо тільки не припустимо частково шляхом надраціональної інтуїції конвергентності світу, до якого ми належимо. Віра в єдність.

Більш того. Якщо під тиском фактів ми оптимістично висловимося на користь об'єднання, то для руху вперед нам потрібен не лише порив і специфічна мета, що фіксує цей рух, але виникає технічна необхідність відкрити єднальну речовину або спеціальний цемент, який внутрішньо об'єднає наші життя, не спотворюючи і не применшуючи їх. Віра у безмірно привабливий центр особи.

Загалом, як тільки наука, виходячи за межі нижчої і попередньої стадії аналітичних досліджень, переходить до синтезу, – синтезу, який, природно, завершується реалізацією якогось вищого стану людини, негайно ж вона змушена передбачати майбутнє і ціле і робити ставку на них, і, тим самим, виходячи за межі самої себе, починає робити вибір і займатися поклонінням.

Отже, Ренан і мислителі XIX століття не помилялися, коли говорили про релігію науки. Їх помилка полягала в тому, що вони, ство-

⁶⁷⁰ Шарден Т. Феномен человека [Електронний ресурс] / Т. Шарден; пер. и примеч. Н. А. Садовского – М.: Прогресс, 1965. – Режим доступа : <http://www.psylib.org.ua/books/shard01>.

⁶⁷¹ Шарден Т. Феномен человека [Електронний ресурс] / Т. Шарден; пер. и примеч. Н. А. Садовского – М.: Прогресс, 1965. – Режим доступа : <http://www.psylib.org.ua/books/shard01>.

рюючи культ людства, включили в цей культ в оновленій формі ті ж самі духовні сили, від яких, як вони вважали, їм вдалося позбавитися.

Коли ми розглядаємо, як в універсумі, що розвивається, який ми тільки що почали осягати, тимчасові і просторові ряди розходяться і розгортаються навкруги і позаду нас, на кшталт поверхні конуса, то, можливо, це чиста наука. Але коли ми обертаємося до вершини, до цілісності і до майбуття, то це вже мимоволі релігія.

Релігія і наука – дві нерозривно пов'язані сторони, або фази, одного і того ж повного акту пізнання, який тільки один зміг би охопити минуле і майбутнє еволюції, щоб їх розглянути, виміряти і завершити.

У взаємному посиленні цих двох все ще антагоністичних сил, у поєднанні розуму і містики людському духу самою природою його розвитку призначено знайти вищу міру своєї прозорливості разом з максимумом своєї життєвої сили»⁶⁷².

Далі він пише: «Просуваючись, як і раніше, в трьох, щойно вказаних напрямках (наука, релігія і людський дух – ми), і маючи величезний запас часу, який йому залишається прожити, людство має в розпорядженні величезні можливості. До людини життя швидко призупинялося, щоб діяти, вона була змушена дробитися і спеціалізуватися, вона фіксувалася і розсіювалася при кожному стрибку вперед. Починаючи зі ступеня мислення, завдяки дивовижним можливостям «штучного», яке, відділяючи знаряддя від органу, дозволяє одній і тій же істоті посилювати і нескінченно урізноманітнювати форми своєї дії, нічого не втрачаючи у своїй свободі, завдяки, водночас, дивовижній здатності думки зближувати і комбінувати в одному і тому ж свідомому зусиллі усі людські частки, ми вступили в абсолютно нову сферу еволюції. Насправді, якщо вивчення минулого і дозволяє нам зробити певну оцінку ресурсів, які має організована матерія в розсіяному стані, то ми ще не маємо жодного поняття про можливу величину «ноосферної» потужності. Резонанс людських коливань – в мільйони разів! Цілий покрив свідомості, що водночас тисне на майбуття! Колективний і підсумовувальний продукт

⁶⁷² Шарден Т. Феномен человека [Електронний ресурс] / Т. Шарден; пер. и примеч. Н. А. Садовского – М.: Прогресс, 1965. – Режим доступа : <http://www.psylib.org.ua/books/shard01>.

мільйонів років мислення! Чи намагалися ми коли-небудь уявити, що є ці величини?⁶⁷³

У цьому напрямі найнесподіванішим може бути те, що найбільше очікується.

Можна, передусім, серйозно запитати себе: чи не зуміє одного разу життя, за зростаючої напруги духу на поверхні земної кулі, майстерно здолати стіни своєї земної в'язниці або, знайшовши спосіб, захопити інші незаселені небесні тіла, або – ще більш запаморочлива подія – встановити крізь простір психічний зв'язок з іншими осередками свідомості. Зустріч і взаємне збагачення двох ноосфер... Це припущення, на перший погляд, може здатися божевільним, але воно, врешті-решт, лише поширює на психіку масштаб величин, правомірність якого для матерії ніхто більше і не подумує заперечувати. Свідомість, що створює себе, врешті-решт, шляхом синтезу планетарних одиниць. А чом би й ні, у такому універсумі, де астральна одиниця – галактика?

Анітрохи не бажаючи засмучувати прибічників цих гіпотез, справедливість яких, зауважимо, неймовірно розширила б розміри ноосфери, але ніскільки не змінила б ні її конвергентності, ні, отже, її кінцевої тривалості, я, проте, вважаю їх вірогідність занадто слабкою, щоб варто було на них зважати.

Людський організм настільки складений і чутливий, так пристосований до земних умов, що важко уявити собі, яким чином він зміг би акліматизуватися на іншому небесному тілі, навіть якщо він здатен здолати міжпланетні простори. Безмірність космічних просторів така велика, що не ясно, яким чином у двох різних сферах неба дві думки могли б співіснувати і співпадати порівнянними фазами свого розвитку.

З цих двох причин, не згадуючи інших, я припускаю, що нашій ноосфері призначено відособлено замкнутися в собі, і що не в прос-

⁶⁷³ Окрім інтелектуального значення окремих людських одиниць, необхідно взяти до уваги колективне збудження (шляхом підтримки або резонансу) цих належно організованих одиниць. Важко сказати, чи є ще на Землі Аристотелі, Платони і Августини (яким чином це довести? А, втім, чом би і ні?). Але ясно, що, спираючись одна на одну (будучи зведені в одно місце або зібрані у фокусі дзеркала), наші сучасні душі бачать і відчують нині світ, який (за його розмірами, зв'язками і можливостями) вислизав від усіх великих людей минулого. І чи наважаться заперечити, що цьому прогресу у свідомості не відповідає жодне просування вперед в глибокій структурі буття?

торовому, а в психічному напрямі вона знайде, не покидаючи Землі і не виходячи за її межі, лінію своєї втечі»⁶⁷⁴.

І тут абсолютно природно знову виступає поняття зміни стану. До речі, дослідження зміни стану людини мають стати цікавим об'єктом наукового дослідження, оскільки вона їх змінює декілька разів: вперше, коли із розрізнених яйцеклітин чоловіка і жінки переходить у стан плоду і розвивається в утробі матері; вдруге – коли мати народжує дитинку, і вона із внутрішньоутробного середовища переходить у принципово інше – зовнішнє буття; у третьому випадку, за нашими прогнозами, набуває стану ноосферної особистості, що не буде мати тілесності і її буття відбуватиметься в просторі смислів, зрештою, у четверте, – коли вона переходить у стан променистого людства середовищем, буттям якого буде Космос.

Метафорою «променисте людство»⁶⁷⁵ (за К. Ціолковським) ми позначаємо стан планетарної спільноти, що має злитися зі Всесвітом, і середовищем буття якої має стати Космос. Це наша когнітивна формула для створення логічної моделі еволюції планетарної спільноти. Водночас ми цілком поділяємо погляди інших дослідників, що розглядають цю фазу еволюції планетарної спільноти і використовують інші терміни, наприклад, «квантовий розум»⁶⁷⁶ Арнольда Минделла, «квантовосинергетична антропологія»⁶⁷⁷ Володимира Буданова, «самоусвідомлюючий Всесвіт»⁶⁷⁸ Амита Госвами та ін.

На цю ж нашу гіпотезу працює й ідея Надлюдини (Сверхчеловека) Ф. Ніцше і поняття боголюдства (богочеловечества) В. Соловйова. Як відомо, Надлюдина (нім.: *Übermensch*) – образ,

⁶⁷⁴ Шарден Т. Феномен человека [Електронний ресурс] / Т. Шарден; пер. и примеч. Н. А. Садовского – М. : Прогресс, 1965. – Режим доступу : <http://www.psylib.org.ua/books/shard01>.

⁶⁷⁵ Чижевский А. Л. Лучистое человечество [Електронний ресурс] / А. Л. Чижевский. – Режим доступу : <http://2012new.info/archives/3454>. – Заголовок з екрана.

⁶⁷⁶ Минделл А. Квантовый ум: грань между физикой и психологией (фрагмент) [Електронний ресурс] / А. Минделл. – Лао цзы пресс; Портланд; 2000. – Режим доступу : http://www.coolreferat.com/Квантовый_ум,_Минделл_Арнольд. – Заголовок з екрана.

⁶⁷⁷ Буданов В. Г. Как возможна квантово-синергетическая антропология, синтетические миры телесности [Електронний ресурс] / В.Г. Буданов // Философия и синергетика. – Режим доступу : <http://spkurdyumov.ru/philosophy/kak-vozmozhna-kvantovo-sinergeticheskaya-antropologiya/>. – Заголовок з екрана.

⁶⁷⁸ Госвами Амит. Самосознающая вселенная : как сознание создает материальный мир [Електронний ресурс] / Амит Госвами ; [пер. с англ. А. Киселева]. – Москва : Открытый Мир : Ганга, 2008. – 80 с. – Режим доступу : <https://bookmate.com/reader/HdVMtcst>. – Заголовок з екрана.

введений філософом Фрідріхом Ніцше у творі «Так говорив Заратустра» для позначення істоти, яка за своєю могутністю повинна перевершити сучасну людину настільки, наскільки остання перевершила мавпу. Надлюдина, будучи, відповідно до теорії Ф. Ніцше, закономірним етапом історії людського виду, повинна втілювати осереддя вітальних афектів життя. Надлюдина – це радикальний егоцентрик, благословляючий життя в найбільш екстремальних його проявах, а також творець, могутня воля якого направляє вектор історичного (еволюційного) розвитку.

У свою чергу, Боголюдство – поняття російської релігійної філософії, висхідне до християнського вчення про єдність «незлиту, незмінну, нероздільну, непорушну» божественної і людської природи Ісуса Христа. Боголюдство – досить складне поняття. Це і ідеальний стан людства як межа, завершення земного історичного процесу, і водночас уподібнення окремої людини Богові як межа розвитку його особистої досконалості.

Ідея боголюдства отримала філософську інтерпретацію в працях В. Соловйова. Втілення для мислителя є не одиничний факт явища Боголюдини Ісуса, а постійний процес, що відбувається в душі людини і веде усе людство до порятунку. Боголюдство, на думку В. Соловйова, полягає в становленні «вільно-розумної особи», яка заперечує в собі злу волю, що усвідомлює себе частиною універсальної особи, що постійно співвідноситься з нею. Піднімаючись до боголюдства, люди водночас піднімають і природу, яка, врешті-решт, звернеться у світлу тілесність «царства очищених духом». Ідея боголюдства, витісняючи самопригноблювальний гуманізм європейської культури, одухотворить товариство, соціальні стосунки і приведе до «всеедності» як ідеального ладу світу «вселенської культури». Богословсько-філософські аспекти ідеї боголюдства розроблялися, як відомо, Миколою Бердяєвим, Євгенієм Трубецьким, Сергієм Булгаковим, Миколою Лоським та ін.

Ми також знаємо про те, що у ході вивчення цієї проблематики склалися нові алгоритми дослідження, наприклад, «інтегральний підхід»⁶⁷⁹ Кена Уїлбера, «спіральна динаміка»⁶⁸⁰ Дона Бека, «холо-

⁶⁷⁹ Уїлбер К. Интегральное видение. Краткое введение в революционный интегральный подход к жизни, Богу, вселенной и всему остальному / К. Уилбер . – М. : Открытый мир, 2009. – 232 с.

номний підхід»⁶⁸¹ Девіда Бома та ін. І вважаємо, що вони мають право на використання у даному випадку. Цікаві ідеї з цього приводу можна знайти у праці Данієла Деннета «Глаз Разума»⁶⁸² і у праці Б. Величковського – «Когнитивная наука: Основы психологии познания»⁶⁸³. Ясно також, що наближення до порога сингулярності прояснить сутність і зміст інтелектуального буття планетарної спільноти і вчені знайдуть адекватну когнітивну форму для позначення цього явища.

У нас і через нас ноогенез постійно піднімається увись. Ми виявили основні моменти цього підйому – зближення крухіток думки; синтез індивідів і синтез націй і рас; необхідність існування автономного і верховного особистого осередку для об'єднання елементарних осіб без спотворення і в атмосфері активної симпатії. Усе це, зачимо ще раз, під спільною дією сферичної кривизни Землі і космічної конвергентності духу існує відповідно до закону складності і свідомості.

Отож, коли внаслідок скупчення достатньої безлічі елементів цей істотно конвергентний розвиток досягає такої інтенсивності і такої якості, що для подальшого свого об'єднання людство, узятє в цілому, повинне, як це сталося з індивідуальними силами інстинкту, у свою чергу, «пунктуально» усвідомити саме себе⁶⁸⁴, (тобто покинути свою орґано-планетарну опору і ексцентруватися до трансцендентного центру своєї зростаючої концентрації), саме тоді і настане для Духу Землі фінал і увінчування.

Як вважає П'єр Тейяр де Шарден: «Кінець світу – внутрішнє повернення до себе цілком усієї ноосфери, що досягла водночас крайньої міри своєї складності і своєї зосередженості.

⁶⁸⁰ Бек Дон Эдвард, Кован Кристофер К. Спиральная динамика. Управляя ценностями, лидерством и изменениями в XXI веке / Дон Эдвард Бек, Кристофер К. Кован . – М. : Открытый Мир, BestBusinessBooks, 2010. – 424 с. ; Спиральная Динамика Грейвза. Принципы Спиральной Динамики [Электронный ресурс] / – Режим доступа : <http://nlping.ru/print.php?id=11BD560D-F45FE-0BC6D576>. – Заголовок з екрана.

⁶⁸¹ Холономный подход: новые принципы и новые перспективы [Электронный ресурс] / – Режим доступа : <http://book.net/index.php?p=chapter&bid=1383&chapter=7>. – Заголовок з екрана.

⁶⁸² Хофштадтер Даглас Р., Деннет Дэниел К. Глаз разума / Даглас Р. Хофштадтер, Дэниел К. Деннет. – Самара, Бахрах-М, 2009. – 432 с.

⁶⁸³ Величковский Б. М. Когнитивная наука : Основы психологии познания : в 2 т. – Т. 2 / Б.М. Величковский. – М. : Смысл : Издательский центр «Академия», 2006. – 432 с.

⁶⁸⁴ Це означає, що людська історія розвивається між двома критичними точками мислення (однією – нижчою і індивідуальною, іншою – вищою і колективною).

Кінець світу – переверот рівноваги, відокремлення свідомості, що, врешті-решт, досягла досконалості, від своєї матеріальної матриці, щоб відтепер мати можливість усією своєю силою покоїтися в Богові (точці Омега).

Кінець світу – критична точка одночасного виникнення і виявлення, дозрівання і вислизання.

Про фізичний і психічний стан, в якому знаходитиметься наша планета, наближаючись до точки свого дозрівання, ми можемо зробити два майже протилежних припущення.

Згідно з першою гіпотезою, що виражає надії, до яких, у будь-якому випадку, варто орієнтувати наші зусилля, як і ідеалу, зло на завершальному етапі Землі знаходиться в мінімумі. Нам не потрібно буде більше боротися проти гострих форм голоду і хвороб – вони переможені наукою. Під дією дедалі більш гарячих променів Омеги припиняться ненависть і міжусобна боротьба, переможені почуттям Землі і почуттям людини. В усій ноосфері пануватиме якась одностайність. Завершальна конвергенція станеться мирно⁶⁸⁵. Зрозуміло, такий вихід найбільш гармонійно відповідав би теорії.

Але також може бути, що згідно із законом, якого в минулому ще ніщо не уникнуло, зло теж у своїй специфічно новій формі, зростаючи водночас з добром, досягне фіналу свого вищого ступеня.

Немає вершини без прірви.

Величезними будуть сили, вивільнені в людстві внутрішньою дією його об'єднання. Але не виключено, що завтра, як і учора, і сьогодні, ця енергія діятиме незлагоджено. Механічна спільна дія під натиском грубої сили? Або спільна дія в симпатії? Чи буде людина прагнути завершити себе колективно або індивідуально в комусь більшому, ніж вона сама? Відмовитись від Омеги або прийняти її? Може виникнути конфлікт. У цьому випадку, внаслідок природи процесу, який її об'єднує, і в ході цього процесу ноосфера, що досягла певної точки об'єднання, знову відокремиться на дві зони, що відповідно притягуються двома антагоністичними полюсами поклоніння. На зону думки, яка ніколи не була повністю єдиною. І на зону всеосяжної любові, що оживляє і, врешті-решт, виокремлює, щоб її

⁶⁸⁵ І, проте, водночас, за крайньої напруженості, оскільки йдеться про наближення до критичної точки. Немає нічого спільного між цими перспективами і старими мріями сектантів про райський період на Землі перед кінцем світу.

завершити, лише одну частину ноосфери – ту, яка наважиться «зробити крок» за межі себе, в інше. Останній раз, ще одне розгалуження.

За цією останньою гіпотезою, що більше відповідає традиційним апокаліпсисам, навколо нас, можливо, водночас піднімаються в майбуття три криві: неминуче збавляння органічних можливостей Землі; внутрішній розкол свідомості, що дедалі більше розділяється до двох протилежних ідеалів еволюції; позитивне залучення центром центрів тих сердець, які звернуться до нього. І кончина Землі станеться в потрійній точці, в якій шляхом збігу, цілком згідного з прийомами життя, ці три криві зустрінуться і досягнуть строго одночасно свого максимуму.

Смерть планети, що матеріально вичерпала себе; розрив ноосфери, що розділилася в питанні про форму, в яку необхідно вдягнути-ся, свою єдність, і водночас, надаючи події усе її значення і усю її важливість, звільнення того відсотка універсуму, який зуміє крізь час, простір і зло ретельно синтезуватися до кінця.

Не нескінченний прогрес – цій гіпотезі суперечить істотна конвергентність ноогенезу, а екстаз – позарозмірами і рамками видимого універсуму.

Екстаз у згоді або розбраті, але як в тому, так і в тому випадку, за внутрішнього надлишку напруженості.

Це єдиний біологічний вихід, відповідний і мислимий для феномена людини»⁶⁸⁶.

Практично усі, хто вважає, що сингулярність буде, припускають, що вона станеться в цьому столітті, і багато хто упевнений, що це, швидше за все, станеться впродовж декількох десятиліть. Це нібито планета, що була заселена мавпами, раптом різко трансформувалася у світ інтелектуально обдарованих людей, що змінюють Землю абсолютно незрозумілим до того способом.

Термін «сингулярність»⁶⁸⁷ запозичений, як відомо, у математиків і астрофізиків, які використовують його, описуючи космічні чорні

⁶⁸⁶ Шарден Т. Феномен человека [Електронний ресурс] / Т. Шарден; пер. и примеч. Н. А. Садовского – М.: Прогресс, 1965. – Режим доступа: <http://www.psylib.org.ua/books/shard01>.

⁶⁸⁷ Сингулярность [Електронний ресурс] // Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Сингулярность>. – Заголовок з екрана.

діри, і в деяких теоріях початку Всесвіту, – точка з нескінченно великою щільністю і температурою і нескінченно малим об'ємом. Математична сингулярність (особливість) – точка функції, значення в якій прагне до нескінченності, або інші подібні «цікаві» точки – особливості функції.

У цьому контексті вперше термін «сингулярність» використав у середині ХХ століття Д. Нейман, маючи на увазі математичне, а не астрофізичне розуміння цього слова – точку, за якою екстраполяція починає давати безглузді результати (розходитися). Про це пише В. Віндж, якому цей термін, зазвичай, приписують. Науковим обґрунтуванням настання сингулярності активно займається Р. Курцвейл.

Якщо ознайомитись з його працею «The Singularity Is Near»⁶⁸⁸, то буде зрозуміло, куди рухається наша людино-машинна цивілізація в цілому, і що нас чекає в найближчому майбутньому. Оскільки вона не перекладена ні російською, ні українською, то коментар до неї зробив 2013 року Марк Ромул у книзі «Сингулярность действительно близко», що цілком ґрунтується на ідеях і смислах книги Реймонда Курцвейла «The Singularity Is Near», але, фактично, є абсолютно іншою книгою⁶⁸⁹.

Ось як Марк Ромул адаптує і інтерпретує зміст праці Реймонда Курцвейла «The Singularity Is Near», і як він прогнозує дату прояву сингулярності. Він зазначає, що поява на світ штучного інтелекту, який перевершує людину – це питання недалекого майбутнього. І коли цей час настане, то настане новий етап розвитку життя на Землі. Єдиний шанс людства на виживання – злиття з штучним інтелектом, яке породить людину нову, більше здійснену.

Ми останні:

- Ми останнє неаугментоване⁶⁹⁰ покоління.
- Ми останнє інтелектуальне самотнє покоління.
- Ми останнє покоління, яке обмежене своїми тілами.

⁶⁸⁸ Kurzweil, Raymond. The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology by Ray Kurzweil. – Viking Press Inc, 2005. – 672 p.

⁶⁸⁹ Ромул М. Сингулярность действительно близко: Адаптация и интерпретация труда Raymond Kurzweil «Singularity is near». [Електронний документ]. – Б. м., 2013. – 54 с. – Режим доступу: <http://novadeus.com/wp-content/uploads/Singularity.pdf>.

⁶⁹⁰ Аугментація – технологічне рішення для посилення властивостей Homo Sapiens.

Ми перші:

- Ми перше аугментоване покоління.
- Ми перше інтелектуальне єдине покоління.
- Ми перше покоління, можливості якого будуть обмежені лише уявою.

Водночас, як штучний інтелект розумнішає щодня і зрощується з людиною, паралельно йде інший, не менш цікавий для нас процес. 8 жовтня 2013 року офіційно стартував міжнародний проект Human Brain Project. Його основною метою є симуляція діяльності людського мозку. По суті, ми намагаємося створити машину, яка думатиме так, як думає і людина. Створення програмно-машинного комплексу, інтелектуальні здібності якого відповідатимуть людині, завершиться вже в 2020–2025 роках.

«Рушійною силою, що веде нас до сингулярності є три наукові революції, що відбудуться в першій половині XXI століття, – зазначає Марк Ромул. Нас чекає революція в генетиці, революція в нанотехнології і революція в робототехніці. Кожна з них є якісним стрибком на шляху до розуміння діяльності Всесвіту і створення технологій управління ним. Кожна революція дає нам ще більше влади або над своїм тілом, або над навколишньою матерією, або над нашими нащадками, які одного разу виростуть і щедро віддячать своїм творцям.

Genetics. Революція в генетиці дасть нам можливість програмувати свою біологію для ліквідації усіх захворювань, різкого розширення людського потенціалу і радикального продовження життя. Але людина, яка ґрунтована на біологічних принципах, не надто відрізнятиметься від нас сьогоднішніх. Наша біологія так само поступатиметься нашим інженерним рішенням.

Nanotech. Революція в нанотехнології дасть нам можливість перебудувати молекулу за молекулою, наше тіло, наш мозок і наш світ, який виходить далеко за межі біології. Революція в нанотехнології дасть нам владу над самою матерією. Воістину фантастичні перспективи готує нам майбутнє. І сьогодні це вже зовсім не фантастика, а реально існуючі технології.

Robotics. Революція в робототехніці, яку ви вже можете спостерігати на прикладі численних відео на ND, означатиме, що на Землі з'явиться щось досконаліше за людину. Наше творіння, яке буде до-

сконалішим, ніж ми. Це найзначніша революція з усіх. Революція в робототехніці означає не лише конкретні інженерні рішення при побудові машин, ця революція означає створення мислячих машин з сильним штучним інтелектом, які нічим не поступатимуться людині. Сила, що буде здатна змінити увесь всесвіт.

Синтез і взаємна дія цих трьох революцій приведе наш світ в якісно інший стан, який дуже відрізнятиметься від світу минулих тисячоліть. Уперше ми можемо стати на п'єдестал творця, створивши розумне штучне життя завдяки науці і прогресу. Уперше ми набудемо влади над усією матерією завдяки нанотехнологіям. Уперше ми можемо змінити самих себе так, як визнаємо за потрібне. Саме ці три взаємопов'язані революції дадуть нам ключ до побудови власного світу, який управлятиметься нашою волею за допомогою наших технологій.

Близько 2030 року настане момент, коли потужність інтелекту комп'ютерів зрівняється з інтелектуальною силою людства. Це будуть дійсно глибокі зміни, коли машини будуть рівні нам в інтелектуальному полі, це дата початку глибокого злиття людини і машини. Бурхливо розцвіте повсюдне аугментування людей, тому що штучні органи перевершуватимуть природні за усіма параметрами. Ціна на них буде позамежно висока, і вони будуть доступні лише багатим людям. Водночас штучний інтелект почне зливатися з людством, допомагаючи нам там, де наших здібностей бракує.

2030-і – це десятиліття бурі. Момент, коли старі громадські інститути почнуть дуже швидко руйнуватися під власною вагою через власну незатребуваність. Суспільство не буде готове до радикальних змін, адже воно інертне, і державний апарат – завжди консервативний. Загостриться тертя між світовими корпораціями і органами влади. З'являться численні групи, що виступають проти злиття людини і машини. І хтось неминуче постраждає, але така ціна еволюції. Це буде той самий кіберпанк з Deus Ex, з убогістю, корпораціями, владою, першими надлюдськими аугментаціями, першим сильним штучним інтелектом.

До 2040 року ми все ще будемо людською цивілізацією, з явним переважанням небіологічного інтелекту на планеті. Людство виходитиме з біології, але не з людяності. Старі громадські інститути остаточно рухнуть. Дрібні групи ретроградів все ще чинитимуть опір,

але більшість супротивників прогресу просто нічого не зможе з цим зробити і буде змушена або піти жити в природу, або бути з усіма.

2050 рік буде роком створення принципово іншої цивілізації, яка цілком складатиметься з тих, хто дуже відрізняється від *Homo Sapiens*. Це буде практично безсмертне створіння, життя якого надто відрізнятиметься від наших життів. Далі прогнозувати просто неможливо, тому що це вже за межею сингулярності.

Вочевидь, нас чекають радикальні зміни найближчі 10–20 років. Темний час на декілька десятиліть. Час, коли усе старе має піти, звільнивши дорогу для нового. І сьогодні у нас поки ще є можливість підготуватися і стати на гребені нової хвилі, а не бути відкинутими на узбіччя життя. Що робити – вибір за вами»⁶⁹¹.

Фундаментальними відкритими питаннями щодо сингулярності є питання про її існування, час настання і темпи зростання технологічних змін. Технології розвиваються експоненціально. Це видно навіть на прикладі iPhone. Остання модель iPhone 5S, що презентована виробником, за зростанням продуктивності в 40 разів потужніше за найпершу. Вдумайтеся в цю цифру, в 40 разів! А між найпершим iPhone і останнім пройшло всього 6 років (перший 2007, останній 2013). Якщо порівнювати грубо, то вам треба 40 iPhone першого покоління, щоб обробляти дані як один iPhone останнього покоління. Цей технологічний стрибок стався всього за 6 років, і цей тільки початок. Це і є експоненціальний вибуховий розвиток технологій.

Відомий шахіст Володимир Крамник вже програв програмі Deep Fritz, час переваги людини в шахах пройшов. Машини вже сильніші. Нещодавно система IBM Watson переграла живих людей в американській інтелектуальній грі Jeopardy! (Своя гра). Час переваги людини в Jeopardy! пройшов. І зовсім нещодавно IBM Watson навчився ставити медичні діагнози живим людям і почав «викладати». Тільки вдумайтеся в це, програмно-машинний комплекс навчився ставити діагнози краще, ніж люди, і його почали використовувати в навчанні студентів!

⁶⁹¹ Див. : *Ромул М.* Сингулярность действительно близко: Адаптация и интерпретация труда Raymond Kurzweil «Singularity is near» [Електронний документ]. – Б. м., 2013. – 54 с. – Режим доступу: <http://novadeus.com/wp-content/uploads/Singularity.pdf>.

Екстраполяція деяких тенденцій показує, що сингулярність може статися до 2020 року; можливо, цю дату варто переглянути і наблизити до 2018 або навіть 2016 року, якщо покладатися на останню оцінку Д. Едера про те, що час подвоєння потужності комп'ютерів припав за 9 місяців на вересень 2002 року, – і вона має бути дуже раптовою, що характерно для природи гіперекспоненціальної кривої.

Технологічна сингулярність – передбачувана точка в майбутньому, коли еволюція людського розуму внаслідок розвитку нанотехнології, біотехнології і штучного інтелекту прискориться до такої міри, що подальші зміни призведуть до виникнення розуму з набагато більш високим рівнем швидкодії і новою якістю мислення.

За деякими припущеннями, сингулярність повинна настати близько 2030 року (наприклад, так вважає В. Віндж). Якщо проєкстраполювати закон Мура, виявиться, що приблизно в той же час обчислювальна потужність комп'ютерів зрівняється з потужністю головного мозку людини.

Технологічна сингулярність – це гіпотетичний момент у майбутньому, коли технологічний розвиток стане настільки стрімким, що графік технічного прогресу буде практично вертикальним. Ця концепція уперше була запропонована В. Вінджем, який вважає, що якщо ми зуміємо уникнути загибелі цивілізації до цього, то сингулярність станеться через прогрес в галузі штучного інтелекту, інтеграції людини з комп'ютером або інших методів збільшення розуму.

Посилення розуму, на думку В. Вінжа, в якийсь момент призведе до позитивного зворотного зв'язку: розумніші системи можуть створити ще розумніші системи і зробити це швидше, ніж первинні конструктори-люди. Цей позитивний зворотний зв'язок, швидше за все, виявиться таким сильним, що впродовж дуже короткого проміжку часу (місяці, дні або навіть усього лише години) світ перетвориться більше, ніж ми можемо це уявити: він несподівано виявиться населеним надрозумними створіннями. Це час життя і творення, за нашим баченням і ідеологією розвитку планетарного світу, Планетарної особистості.

Самопородження Планетарної особистості (Інтермена) з її синергетичним мисленням, космополітичним світоглядом і космополітичною ідеологією, оригінальною інтернеткультурою, що потребує

якісного забезпечення науковими знаннями і наявності інтенсивного соціального спілкування на основі розвиненої організаційної культури або соціальної взаємодії з іншими особистостями в горизонті становлення єдиного інформаційного забезпечення життєдіяльності, що має бути побудована на раціонально організованих смислах, інтенсивно відбувається вже сьогодні.

З поняттям сингулярності часто пов'язують ідею про неможливість передбачити, що буде після неї. Перші ознаки соціальної сингулярності мають з'явитися вже за переходу від інформаційної до інтелектуальної цивілізації, коли системоутворюючим чинником нашого життєстрою буде безтілесна ноосфера, що оперуватиме смислами планетарного походження.

Постлюдський світ, який у результаті з'явиться, можливо, буде таким чужим для нас, що наразі ми не можемо знати про нього абсолютно нічого. Єдиним винятком можуть бути фундаментальні закони природи, але навіть тут іноді допускається існування ще не відкритих законів (у нас поки немає теорії квантової гравітації) або не до кінця зрозумілих наслідків з відомих законів (подорожі через просторові тонелі (просторову червоточину), створення «всесвітів-немовлят», подорожі в часі і т. ін.), за допомогою яких постлюди зможуть робити те, що ми звикли вважати фізично неможливим.

Водночас, багато людей пов'язують з сингулярністю найпозитивніші очікування⁶⁹². Теоретично сингулярність означає можливість безсмертя, необмеженого розширення свідомості і польоти на інші планети. Але так само теоретично атомна енергія означає необмежену дармову електрику, проте, насправді, нескінченні переваги урівноважуються нескінченними недоліками, які у випадку атомної енергії – ядерна зброя, радіоактивне зараження і загроза глобальної війни. Відповідно, виникло наступне спрощене уявлення про сингулярність: досить дотягнути до неї, а там штучний інтелект вирішить усі наші проблеми, виникне економіка достатку і рай на Землі.

Не дивно, що такі уявлення викликали реакцію у відповідь: висловлювалися припущення, що ідеї про сингулярність – це свого роду релігія для фанатів техніки, де штучний інтелект – замість Ісуса,

⁶⁹² Сингулярность / А. В. Турчин [Електронний ресурс] // Взгляд за Грань. – Режим доступу : <http://vzglyadzagran.ru/kosmos/singulyarnost-2.html>. – Заголовок з екрана.

а сингулярність – замість Бога. І на підставі такої психологізації ідея про сингулярність відкидалася.

Можна також порівнювати очікування настання сингулярності з ідеями про комунізм. Після сингулярності, стверджують її прибічники, молекулярне виробництво дозволить робити будь-які товари практично безкоштовно, створивши той самий достаток, що робить комунізм можливим; крім того, в керованому штучним інтелектом суспільстві відпаде необхідність ринку, оскільки управління згори виявиться, зрештою, ефективнішим. Когнітивні технології зможуть створити нову людину або підправити «стару». Проте подібні очікування, ймовірно, більше говорять про нас самих, ніж про те, що буде насправді.

Інша критика ідеї сингулярності була спрямована на те, що закон Мура є експоненціальним, а виокремлена точка можлива тільки при гіперболічному законі; що, можливо, людина не здатна створити надлюдський розум, оскільки це занадто складне завдання, і щоб створити надрозум, потрібно його вже мати. Наприклад, у критичній статті «Сингулярність завжди поруч» (праці Р. Курцвейла, що пародіює назву «Сингулярність поруч») йдеться про те, що ми ніколи не зможемо виявити себе «після сингулярності», оскільки в цьому стані ми повинні були б визнати, що усе нескінченне зростання знаходиться позаду нас, а попереду вже жодного зростання не буде. Замість того, щоб розбирати усю цю критику, зазначимо, що вона не впливає на основний факт – на зміну невідомої природи, що реально насувається на нас.

Тут варто зауважити, що абсолютно нові можливості відкриваються перед глобально-еволюційними процесами у Всесвіті у зв'язку з прогресом космонавтики і розгортанням космічної діяльності людства і передбачуваних наукою позаземних цивілізацій. Йдеться про космічне розширення соціального ступеня еволюції, яке отримало найменування Великого соціального вибуху.

Поява соціального ступеня еволюції опиняється в цьому сенсі як би «другою сингулярною» точкою, поворотним пунктом, який круто змінює параметри глобально-еволюційних процесів у Всесвіті, наповнює їх діалектикою соціального і природного, сприяючи «соціалізації» природної еволюції космосу. Еволюція матерії з'являється з цього погляду як процес, що розгортається не лише в «просторово-

му», космічному середовищі, але і в тимчасовому вимірі, що поєднує в єдине еволюціонуюче ціле астрономічне минуле Всесвіту з його «потрібним» для людини космогонічним майбутнім.

Деякі вчені подають навіть своє бачення механізму «падіння» планетарної спільноти в сингулярність. «Можна цей процес, що повертає людство, яке вже почало деградувати, на супермагістраль глобальної еволюції, вважати, за аналогією, Великим соціальним, або навіть соціоприродним «вибухом». Великий соціоприродний вибух, тобто швидке за космогонічними масштабами часу (але не інфляційне) просторово-темпоральне розширення соціоприродної сфери, уявляється приблизно такою ж «астросоціологічною» закономірністю, як наразі нам бачиться процес глобалізації на планеті, який також розширює цю соціогеосферу і передує її поширенню в позаземних просторах вже як космоноосфери»⁶⁹³, – пишуть І. Ільїн і А. Урсул у праці «Эволюционная глобалистика (концепция эволюции глобальных процессов)».

Соціальний ступінь завдяки Великому соціальному вибуху на планеті, а потім і в космосі, виявляється принципово іншим в просторово-часовій перспективі, ніж їй попередні щаблі глобальної еволюції. Це пов'язано з реальною і потенційною можливістю розширення цього ступеня спочатку в ході глобалізації у просторі земної кулі, а потім і соціалізації, освоєння Всесвіту.

У нашому Всесвіті завдяки синергетичним процесам реалізується інформаційний критерій (принцип) розвитку, суть якого – в появі дедалі більш складних форм речовин. Цей принцип припускає ускладнення структур матерії і появу усіх відомих структурних рівнів аж до людини і соціуму, і найбільш нетривіальним виведенням виступає поява саме складних форм речовини. Цю ідею на іншому матеріалі підтверджують О. Князева і С. Курдюмов, вважаючи, що «еволюція з'являється як створення дедалі більш складних нелінійних середовищ, здатних об'єднувати щораз більшу кількість простих структур і створювати дедалі більш складну організацію»⁶⁹⁴. Саме в нашому Всесвіті з його глобальними характеристиками і фу-

⁶⁹³ *Ильин И. В.* Эволюционная глобалистика (концепция эволюции глобальных процессов) / И. А. Ильин, А. Д. Урсул. – М. : Изд-во МГУ, 2009. – С. 151–152.

⁶⁹⁴ *Князева Е. Н.* Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – СПб. : Алетейя. 2002. – С. 9, 90.

ндаментальними фізичними константами і може реалізуватися той головний напрям еволюції, який відображає інформаційно-синергетичний принцип глобальної еволюції.

Таким чином, з переходом на більш високий ієрархічний рівень відбувається звуження «коридору ускладнення» еволюціонуючих систем, тобто прогресивний розвиток на супермагістралі глобальної еволюції має вигляд конуса (негентропійна піраміда), що звужується. При цьому повинні зберігатися основа, фундамент, з якого «вирастає» більш високий структурний рівень еволюції, тобто в цьому сенсі забезпечується «безпека» попереднього рівня. Якщо цього не відбувається, то прогресивна еволюція просто припиняється, або тимчасово залишається на тому ж рівні, або переходить на траєкторію регресивного розвитку.

«Безпека» ширшої системи потрібна для того, щоб слугувати основою, стартовим майданчиком і умовами для продовження прогресивної самоорганізації системи. Щоб перейти на новий, більш високий рівень складності, еволюціонуюча система має вступати в коеволюційні відносини з попередніми структурними рівнями матерії, що можливо тільки в дуже вузькому коридорі безпеки, у природних умовах, де може бути гарантована ця коеволюція. Тому не випадково іноді глобальний еволюціонізм іменують «універсальним коеволюціонізмом».

Перспективним для подальшого дослідження, крім породження Ноосферної особистості, є, на наш погляд, також породження функціонального додатку, що забезпечується сталим функціонуванням живого соціального тіла планети. Виходячи із закономірностей функціонування розумної живої речовини, він доводить, що в процесі спільного функціонування особистості і суспільства з'являється якісно нова надрозумна речовина, яку можна назвати найчистішою соціальною реальністю. Для пояснення її носія потрібно освоїти якісно новий рівень соціальної реальності – надколективний. Життя надколективних соціальних утворень протікає у формі слабкої взаємодії, що породжується пульсацією – безкровних і колективних соціальних конструкцій.

Виходячи з концепції ноосоціогенезу, життєдіяльність надколективних соціальних утворень – це форма існування соціальної реальності на мегарівні. За іншою інтерпретацією – це означає, що в тео-

ретичному аналізі змісту соціального світу він вийшов на розуміння необхідності і об'єктивності існування особливого класу суб'єктів, що не володіють білково-нуклеїновими субстратами, тобто не мають фізичного тіла. Ця його думка збігається з думками інших дослідників, оскільки питання становлення в суспільстві безособової влади докладно розроблене французькими інституціоналістами, наприклад Бюрдо і Веделем, згодом його ґрунтовно досліджував і Д. Левін.

Отже, якщо дотримуватися принципу Ф. Реді «все живе від живого» (лат. «ovo ex ovo»), то ми просто змушені поділяти висновки щодо зародження космічної форми життя на Землі. Третя природа – не фантазія, а двічі об'єктивована реальність соціального матеріалу. Це вже не соціальна природа. Ми згодні з ним у тому, що прямим аналогом виступає друга природа щодо першої природи. І та, і та – універсум, але такий, що перебуває на різних фазах саморуху. Тож космічна фаза буття планетарної спільноти не вигадка, а закономірність саморозгортання субстанційної основи Всесвіту на нашому планетарному рівні.

Ноосоціогенез, таким чином, переростає в ноокосмогенез і створює космічний рівень соціального буття світової спільноти, пов'язаний з тим, що життя людини не обмежується планетарною системою. Планетарний соціальний світ виходить за свої межі і починає поширюватись у космічному просторі. Цю ситуацію пояснює кібернетика другого порядку, що пропонує нову інтерпретацію поняття самоорганізації, властивої автопоетичним системам. Ф. Варела формулює два її основних принципи: 1) кожна операціонально замкнута система має власну поведінку; 2) кожна операціонально замкнута система змінюється шляхом природного дрейфу.

Тож друга природа дрейфує природним шляхом і отримує своє продовження в третій природі поза межами планетарної системи. Це означає, що в соціальному світі родове життя планетарного людства породжує якісно новий вид життя – космічний, що можна назвати, слідом за Тейяром де Шарденом, нежиттям.

У теоретичному вимірі процес перетворення планетарного соціального процесу на космічний містить у собі протиріччя, вирішення якого і призводить до виникнення якісно нової форми руху універсуму, що пояснюється закономірностями уже не ноосоціогенезу, а ноокосмогенезу.

Отже, соціальна сингулярність настає в момент, коли планетарна спільнота, породивши планетарний соціальний світ, загубить контроль над ним і перейде у невідому для нас фазу буття.

Ясно тільки одне. Ми швидко наближаємось до порога соціальної сингулярності в бутті планетарного соціального світу. Ми не згодні з прогнозами деяких дослідників, що це трапиться в просторі ХХІ століття або навіть третього тисячоліття, але те, що це неодмінно станеться, у нас жодних сумнівів не виникає.

Що це має викликати в нас – страх, здивування чи радість? При цьому зазначимо, що у багатьох наших співробітників, особливо серед жіночої статі, була вкрай негативна реакція на таку перспективу, що відкидає наше людське: емоції, любов до дітей, відчуття єдиної родини.

Ми ж, мешканці планети, на початку ХХІ століття зовсім не готові відповісти на це питання, в яке вилилось це дослідження кінцевої мети еволюційного розвитку планетарної спільноти, вочевидь, закладеної від самого моменту породження планетарного соціального світу Космічним Розумом, а Ви, шановні читачі, що думаєте з цього приводу?

ЛІТЕРАТУРА

1. «Отец интернета» предложил принять сетевую конституцию [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://toneto.net/news/tehnologii/otets-interneta--predlogil-prinyat-setevuyu-konstitutsiyu->. – Заголовок з экрана.

2. 2013-й – год Мирового правительства [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://blog.i.ua/user/4248332/1188034>. – Заголовок з экрана.

3. 7 самых известных частных армий мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://russian7.ru/2014/04/7-glavnyh-chastnyh-armij-mira>. – Заголовок з экрана.

4. *Абдеев Р. Ф.* Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев. – М. : ВЛАДОС, 1994. – 336 с.

5. Абсолют // Энциклопедия эзотерики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.glossword.info/index.php/term>. – Заголовок з экрана.

6. *Аверинцев С.* В защиту культуры стыда / С. Аверинцев // Кур'ер ЮНЕСКО. – 1990. – Ч. 9. – С. 4.

7. *Аверинцев С. С.* Порядок космоса и порядок истории / [Электронный ресурс] / С. С. Аверинцев. – Режим доступа : <http://www.nsu.ru/filf/rpha/lib/aver-poriadok-kosmosa.pdf>.

8. Адміністративна діяльність міліції: підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки. – Харків : Вид-во НУВС, 2004. – 448 с.

9. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у 2 т. [Электронный ресурс] / ред. кол. : В. Б. Авер'янов (голова). – К. : Юридична думка, 2004. – Т. 1. Загальна частина. – 584 с. – Режим доступа : www.twirpx.com/file/153218.

10. *Айдос Сарым.* Нарышкин труд // Власть : Интернет-журнал. – 20.09.2012.

11. *Алексеев И.* Энергия / И. Алексеев // Философская энциклопедия. – М. : Изд-во «Сов. энциклопедия», 1970. – Т.5. – С. 563–564.

12. *Алексеев С. С.* Государство и право : нач. курс / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1993. – 176 с.

13. *Алексеевко І.* Антиглобалістський рух – початок формування світової контркультури? / І. Алексеевко // Політичний менеджмент. – 2005. – № 6. – С. 129–138.

14. *Алтухов В. Л.* Философия многомерного мира / В. Л. Алтухов // Общественные науки и современность. – 1992. – № 1. – С. 15–27.

15. Американская социологическая мысль : тексты / под ред. В. И. Добренёва. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 496 с.

16. Американская социологическая мысль: Тексты / Под ред. В. И. Добренёва. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 496 с.

17. *Андерсон Б.* Уявлені спільноти: міркування щодо походження й поширення націоналізму / Б. Андерсон. – К. : Критика, 2001. – 276 с.

18. *Андрущенко В.* Сучасна соціальна філософія : курс лекцій : в 2 т. / В. Андрущенко, М. Михальченко. – К. : Вид-во «Генеза», 1993. – Т. 1. – 255 с.

19. *Андрущенко В. П.* Організоване суспільство: проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу / В. П. Андрущенко. – К. : Генеза, 2006. – 546 с.

20. Антивирус Касперского назвал 5 крупнейших киберугроз в мире [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://daily.com.ua/newsphoto/9/2012-04-158586.html>. – Заголовок з екрана.

21. Антология мировой философии : в 4 т. – М. : Мысль, 1971. – Т. 4. – 346 с.

22. *Арутюнян Г.* ОДКБ и некоторые проблемы информационной безопасности / Г. Арутюнян // 21-й ВЕК. – № 2 (4). – 2006. – С. 5–18.

23. *Аршинов В. И.* Методология сетевого мышления: феномен самоорганизации / В. И. Аршинов, Ю. А. Данилов, В. В. Тарасенко // Онтология и эпистемология синергетики. – М. : ИФРАН, 1997. – С. 101–119.

24. *Ашиток Н. І.* Мовна картина світу в філософсько-освітньому аспекті : монографія / Надія Ашиток ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Дрогобич : [РВВ ДДПУ ім. І.Франка], 2011. – 250 с.

25. *Бабич В. П.* Основы современной онтологии: методология, проблемы, перспективы / В. П. Бабич; Монография. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2006. – 296 с.

26. *Базалук О. О.* Космическое образование: новые реалии / О. О. Базалук // Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях : кол. моногр. / под ред. О. О. Базалука. – К. : МФКО, 2013. – Т. 3. – 340 с.

27. *Байрачная Л. К.* Власть: содержание, структура, функции (социально-философский анализ): дис ... канд. филос. наук : 09.00.11. – Харьков, 1992. – 179 с.

28. *Балабаева З. В.* Идеология социального глобализма (Критический анализ доктрины Римского клуба) / З. В. Балабаева. – К. : Вища школа, 1989. – 164 с.

29. *Балабанова Л. В.* Маркетинговый менеджмент / Л. В. Балабанова. – Донецьк : ТОВ Фірма «Асна», 1998. – 146 с.

30. *Бандурка О. М.* Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть : монографія / О. М. Бандурка, В. А. Греченко. – Харків : Ун-т внутр. справ, 2000. – 304 с.

31. *Бандурка О. М.* Теорія та практика управління в органах внутрішніх справ України: монографія / О. М. Бандурка. – Харків : Ун-т внутр. справ, 2005. – 780 с.

32. *Барлоу Дж.* Экономика сознания в глобальной Сети [Электронный ресурс] / Дж. Барлоу. – Режим доступа : <http://www.russ.ru/netcult/99-03-26/barlow.htm>. – Заголовок з екрана.

33. *Барт Р.* Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.

34. *Барулин В. С.* Социальная философия / В. С. Барулин. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – Ч. 1: Учебник. – 336 с.

35. *Бауэр Э. С.* Теоретическая биология / Э. С. Бауэр. – М. ; Л. : Изд-во ВИЭМ, 1935. – 206 с.

36. *Бацевич Ф. С.* Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень / Ф. С. Бацевич ; підручник. – 2-ге вид., стереот. – К. : Академія, 2011. – 240 с.

37. *Беззубцева Н. А.* Ноосферное знание в современной научной картине мира / тема диссертации и автореферата по ВАК 09.00.01, кандидат философских наук Беззубцева, Нина Александровна / Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/noosferное-znanie-v-sovremennoі-nauchnoі-kartine-mira>.

38. *Бек У.* Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / У. Бек [пер. з нім. О. Юдіна]. – К. : Ніка-Центр, 2011. – 408 с.

39. *Бек У.* Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономика / У. Бек ; пер. с нем. А. Б. Григорьева, В. Д. Седельника ; послесл. В. Г. Федотовой, Н. Н. Федотовой. – М. : Прогресс-Традиция ; Изд. дом «Территория будущего», 2007. – 464 с.

40. *Бек У.* Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек ; [пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника ; общ. ред. и послесл. А. Филиппова]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.

41. *Белл Д.* Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл ; пер. с англ. – Изд. 2-ое, испр. и доп. – М. : Academia, 2004. – CLXX. – 788 с.

42. *Белл Д.* Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1986. – С. 330–342.

43. *Бердяев Н. А.* О русской философии : в 2 ч. / Н. А. Бердяев. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1991. – Ч. 2. – 287 с.

44. *Бестужев-Лада И. В.* Глобальные проблемы современности и пути их решения [Электронный ресурс] / И. В. Бестужев-Лада. – Режим доступа : <http://mcgpi.narod.ru/MCGPI38.htm>. – Заголовок з екрана.

45. *Бех В. П.* Генезис соціального організму країни : монографія / В. П. Бех. – 2-е вид., доп. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 288 с.

46. *Бех В. П.* Організаційна свідомість: до постановки проблеми / В. П. Бех, Г. В. Козловська // Нова парадигма. Журнал наукових праць. – К. : Вид-во імені М.П. Драгоманова, 2004. – Випуск 37. – С. 11–15.

47. *Бех В. П.* Саморегуляція соціального організму навчального закладу : монографія / В. П. Бех, Л. М. Семененко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 330 с.

48. *Бех В. П.* Соціальне управління у контексті саморегуляції соціального організму країни : монографія / В. П. Бех, Ю. В. Бех, С. М. Попов; за наук. ред. В. П. Беха. – Запоріжжя : Просвіта, 2012. – 572 с.

49. *Бех В. П.* Соціальний організм країни / В. П. Бех. – Запоріжжя : ЗДУ, 1999. – 186 с.

50. *Бех В. П.* Соціальний організм: філософсько-методологічний аналіз : дис. ...доктора філос. наук : 09.00.03 – «Соціальна філософія і філософія історії» / Бех Володимир Павлович. – К., 1999. – 375 с.

51. *Бех В. П.* Философия социального мира: гносеологический анализ / В. П. Бех. – Запорожье : Тандем-У, 1999. – 284 с.

52. *Бех В. П.* Фірма в дискурсі організаційної ідеї : монографія / В. П. Бех, А. В. Гашенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 376 с.

53. *Бех В. П.* Функціональна модель особистості: пошуки політико-культурних детермінант поведінки : монографія / В. П. Бех, Є. О. Шалімова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 255 с.

54. *Бех В. П.* Человек и Вселенная: когнитивный анализ : монография / В. П. Бех. – 2-е изд., доп. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 148 с.

55. *Бех І. Д.* Особистісно-орієнтований виховний процес сходження до людяності / І. Д. Бех // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002 : зб. наук. праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. – Харків : ОВС, 2002. – Ч. I. – 640 с.

56. *Бех Ю. В.* Саморозгортання соціального світу : монографія / Ю. В. Бех. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 248 с.

57. *Бех Ю. В.* Філософія управління соціальними системами : монографія / Ю. В. Бех ; Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 623 с.

58. *Бех Ю. В.* Філософський модус загальної теорії управління : монографія / Ю. В. Бех ; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – 476 с.

59. *Бжезинский З.* Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский ; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 2006. – 288 с.

60. *Бжезинський З.* Велика шахівниця / З. Бжезинський. – Львів ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 236 с.

61. *Бирюкова Э. А.* Виртуальная этика: философский анализ образных контекстов духовно-оздоровляющей деятельности человека : [монография] / Э. А. Бирюкова. – Новомосковск : Новомосковский ин-т (фил.) ГОУ ВПО Российского химико-технологического ун-та им. Д. И. Менделеева, 2007. – 270 с.

62. *Богданов А. А.* Всеобщая организационная наука. Тектология : в 2 т. / А. А. Богданов. – М. : Экономика, 1989. – Т. 2. – 351 с.

63. *Бойченко І. В.* Суспільні закони та їх дія / І. В. Бойченко, В. І. Куценко, В. Г. Табачковський. – К. : Наук. думка, 1995. – 212 с.

64. *Бойчук М. А.* Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії / М. А. Бойчук ; за наук. ред. проф. В. П. Беха. – К. : ТОВ «Атлант ЮЕмСі», 2007. – 207 с.

65. *Болл Т.* Власть / Т. Болл // Политические исследования. – 1993. – № 5. – С. 36–42.

66. Большая Советская энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А. И. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1977. – Т. 20. – 622 с.

67. Большой экономический словарь / под. ред. А. Н. Азрилияна. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Ин-т новой экономики, 1997. – 864 с.

68. *Бочаров М. К.* О понятиях «информация» и «знак» / М. К. Бочаров // Научно-техническая информация. – Сер. 2. – 1967. – № 2. – С. 5–8.

69. *Бранский В. П.* Теоретические основания социальной синергетики / В. П. Бранский // Вопросы философии. – 2000. – № 4. – С. 112–129.

70. *Брегеда А. Ю.* Основы політології : навч. посіб. / А. Ю. Брегеда. – К. : КНЕУ, 2000. – 312 с.

71. *Брукинг Э.* Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.

72. *Будкевич Г. В.* Динамическая роль взаимодействия рынка и государства в эволюционной самоорганизации [Электронный документ] / Г. В. Будкевич. – Режим доступа : [www.mirkin.ru/_docs/_dumnaaya/_seminar/budkevich.pdf](http://www.mirkin.ru/docs/_dumnaaya/_seminar/budkevich.pdf).

73. *Букалов А. В.* Интегральный тип информационного метаболизма США [Электронный ресурс] / А. В. Букалов // Соционика, ментология и психология личности. – 1998. – № 5. – Режим доступа : <http://www.socionics.ibc.com.ua/t/as2-598.html#top>.

74. *Букреев В. И.* Этика права / В. И. Букреев, И. Н. Римская. – М. : Юрайт, 1998. – 336 с.

75. *Бурлачук В.* «Вождь» и «масса» в посттоталитарном обществе / В. Бурлачук, В. Токарева // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – К. : Вид-во Українсько-фінського ун-ту менеджменту і бізнесу, 1999. – С. 196–203.

76. *Буряк В. В.* Глобальное гражданское общество и сетевые революции / В. В. Буряк. – Симферополь : ДИАЙПИ, 2011. – 150 с.

77. *Быченков В. М.* Институты: Сверхколлективные образования и безличные формы социальной субъективности / В. М. Быченков. – М. : Рос. акад. соц. наук, 1996. – 965 с.

78. Бюргер // Энциклопедия Брокгауз. – 21-е изд. – 2006. – Т. 5. – С. 129–130.

79. В рамках Евразийского экономического союза будет создан парламент // Белорусская служба новостей. – 2013. – 16 сентября.

80. *Валлерстайн И.* Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн ; пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Логос, 2003. – 368 с.

81. *Валлерстайн И.* Куда идет наш мир? Многополярность и относительный закат американской мощи / И. Валлерстайн // Россия в глобальной политике. – 2008. – Т. 6. – № 5. – С. 8–11.

82. *Вартанова Е.* Финская модель на рубеже столетий: Информационное общество и СМИ Финляндии в европейской перспективе / Е. Вартанова. – М. : МГУ 1999. – 288 с.

83. *Василенко И. А.* Диалог цивилизаций: социокультурные проблемы политического партнерства / И. А. Василенко. – М. : Эдиториал УРСС, 1999. – 269 с.

84. *Василенко С. В.* Безопасность России в контексте становления глобального гражданского общества: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / С. В. Василенко. – М. : Рос. академия гос. службы при Президенте РФ, 2006. – 175 с.

85. *Василькова В. В.* Порядок и хаос в развитии социальных систем / В. В. Василькова. – СПб. : Лань, 1999. – 480 с.

86. *Васютинський В. В.* Спільнота як соціально-психологічне явище [Електронний ресурс] / В. В. Васютинський // Форум ОНУ. – Режим доступу : <http://forum.onu.edu.ua/index.php?PHPSESSID=2d006c167a305f2197374ecbb76e1d70&topic=5033.0>. – Заголовок з екрана.

87. *Ващенко Г.* Виховання волі і характеру : підруч. для педагогів / Г. Ващенко. – К. : Школяр, 1999. – 385 с.

88. *Веблен Т.* Теория праздного класса. Экономическое исследование институтов / Т. Веблен ; пер. с англ. С. Д. Сорокиной. – М. : Прогресс, 1984. – 368 с.

89. *Вейл П. С.* Искусство менеджмента / П. С. Вейл. – М. : Инфра-М., 1993. – 158 с.

90. *Вернадский В. И.* Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский ; отв. ред. А. Л. Яншин. – М. : Наука, 1991. – 272 с.

91. *Вернадский В. И.* Научное мировоззрение / В. И. Вернадский // На переломе. Философские дискуссии 20-х годов: Философия и мировоззрение / сост. П. В. Алексеев. – М. : Политиздат, 1990. – 528 с.

92. *Вернадский В. И.* О науке / В. И. Вернадский. – М. : Феникс, 1997. – 126 с.

93. *Вернадский В. И.* Философские мысли натуралиста / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1988. – 519 с.

94. Визначення та сутність світового політичного процесу [Електронний ресурс] // Ващенко К. О., Корнієнко В. О. Політологія для вчителя. – Режим доступу : <http://posibnyku.vntu.edu.ua/politolog/202..htm>. – Заголовок з екрана.

95. Виконавча влада [Електронний ресурс] // Power Point Презентації. – Режим доступу : <http://powerpoint-ppt.ru/index.php?/topic/3970-%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0-%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0/>. – Заголовок з екрана.

96. Виконавча влада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://znaimo.com.ua/Виконавча_влада. – Заголовок з екрана.

97. *Винер Н.* Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине / Н. Винер ; [пер. с англ. И. В. Соловьева, Г. Н. Пивоварова]. – М. : Наука, 1983. – 344 с.

98. Вишеградська група // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Вишеградська_група.

99. Владимир Путин огласил ежегодное Послание Президента Российской Федерации Федеральному Собранию [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://remlin.ru/news/17118>. – Заголовок з екрана.

100. *Власть: Очерки современной политической философии Запада / В. В. Мшвениерадзе, И. И. Кравченко, Е. В. Осипова и др.* – М. : Наука, 1989. – 328 с.

101. *Волобуєв В. В.* Внутрішньофірмова ідеологія: соціально-філософський аналіз: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Волобуєв Владислав Владиславович ; Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 2002. – 206 с.

102. *Волобуєв В. В.* Внутрішньофірмова ідеологія: соціально-філософський аналіз: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «соціальна філософія і філософія історії» / Владислав Вадимович Волобуєв. – Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2002. – 19 с.

103. *Воловик В. И.* Идеологическая деятельность: диалектика традиций и новаторства / В. И. Воловик. – М. : АОН, 1990. – 212 с.

104. *Володин А.* Проблема «западничества». Как она видится нам сегодня? / А. Володин // Свободная мысль. – 1994. – № 7–8. – С. 19–31.
105. *Волянчук Н.* Рефлексивність як детермінанта суб'єктності тренера-викладача [Електронний ресурс] / Н. Волянчук // Соціальна психологія. – 2005. – № 2 (10). – С. 114–127. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=37&c=699>.
106. *Воронкова В. Г.* Метафізичні виміри людського буття (проблеми людини на зламі тисячоліть) / В. Г. Воронкова. – Запоріжжя : Павел, 1999. – 176 с.
107. *Воронкова В. Г.* Філософія глобалізації: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри : монографія / В. Г. Воронкова. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2010. – 272 с.
108. *Воронкова В. Г.* Формирование нового мировоззрения, нового человека, нового общества будущего / В. Г. Воронкова // Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях: коллективная монография / под ред. О. А. Базалука. – К. : Изд. дом «Скиф», 2012. – Т. 2. – 406 с.
109. *Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы* / К. Поппер ; пер. с англ. под ред. В. Н. Садовского. – М. : Феникс ; Междун. фонд «Культурная инициатива», 1992. – 528 с.
110. Все по темі «ЄАЕС» [Електронний ресурс] // Сайт телеканалу Espresso.tv. – Режим доступу : <http://espresso.tv/tag/ЄАЕС>. – Заголовок з екрана.
111. Всемирная паутина – World Wide Web – возникла в 1992 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://112.ua/obshchestvo/segodnya-vsemirnaya-pautina-otmechaet-25-letie-32890.html>. – Заголовок з екрана.
112. Всероссийский референдум о создании Евразийского союза. Заявление оргкомитета // Официальный сайт Евразийского союза молодежи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rossia3.ru>.
113. *Выжлецов Г. П.* Аксиология культуры / Г. П. Выжлецов. – СПб. : СПб. ун-т, 1996. – 150 с.

114. *Гаврилишин Б.* До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє : доп. Римському Клубові / Б. Гаврилишин ; упоряд. В. Рубцов. – Вид. 4-те, без змін. – К. : Учнів. вид-во «ПУЛЬСАРИ», 2013. – 248 с.
115. *Гавриш О.* Антиглобалізм – ознака об'єднання світової економіки / О. Гавриш // Дзеркало тижня. – 2002. – № 28. – С. 34–37.
116. *Гальперин И. Р.* Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
117. *Гальчинський А. С.* Стратегія євроінтеграції та питання участі України у формуванні єдиного економічного простору : аналіт. оцінки / А. Гальчинський ; відп. ред. О. О. Янішевський ; Національний ін-т стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 2003. – С. 11.
118. *Гантінгтон С. Ф.* Консерватизм як ідеологія / С. Ф. Гантінгтон // Консерватизм: антологія. – 2-ге вид. / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К. : ВД «Простір», «Смолоскип», 2008. – С. 122–141.
119. *Гашенко А. В.* Внутрішньофірмова система цінностей: соціально-філософський аналіз : дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Гашенко Андрій Вадимович. – Запоріжжя, 2004. – 205 арк.
120. *Гегель Г.* Английский билль о реформе 1831 г. / Г. Гегель // Гегель Г. В. Ф. Политические произведения. – М. : Наука, 1978. – С. 373- 413.
121. *Гегель Г.* Лекции по истории философии / Г. Гегель // Гегель Г. Сочинения. – Л. : Партиздат, 1932. – Т. IX. – Кн. 1. – 313 с.
122. *Гегель Г.* Наука логики : [в 3 т.] / Г. Гегель. – М. : Мысль, 1970. – Т. 1. – 501 с.
123. *Гегель Г.* Работы разных лет / Г. Гегель. – М. : Мысль, 1993. – Т. 2. – 630 с.
124. *Гегель Г.* Феноменология духа / Г. Гегель // Гегель Г. Сочинения : [в 14 т.] – М. : Изд-во социально-политической литературы, 1959. – Т. 4. – 487 с.
125. *Гегель Г.* Философия природы / Г. Гегель // Гегель Г. Энциклопедия философских наук. – М. : Мысль, 1975. – Т. 2. – 695 с.

126. *Гегель Г.* Энциклопедия философских наук / Г. Гегель. – М. : Мысль, 1974. – Т. 1. Наука логики. – 452 с.
127. *Гегель Г.* Энциклопедия философских наук / Г. Гегель // Гегель Г. Сочинения : [в 14 т.]. – М. ; Л. : Гос. изд-во, 1929. – Т. 1. – Ч. 1. – 437 с.
128. *Гегель Г.* Эстетика : в 4 т. / Г. Гегель. – М. : Искусство, 1973. – Т. 4. – 676 с.
129. *Гегель Г.* Эстетика : в 4 т. / Г. Гегель. – М. : Искусство, 1968. – Т. 1. – 312 с.
130. *Гегель Г. В. Ф.* Наука логики : В 3-х томах / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1972. – Т. 3. – 371 с
131. *Гегель Г. В. Ф.* Философия права / Г. В. Ф. Гегель ; пер. с нем. ; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц ; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.
132. Географія розширення Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infolight.org.ua/maps/geografiya-rozshirennya-ievropeyskogo-soyuzu>. – Заголовок з екрана.
133. *Гердеген М.* Європейське право / Матіас Гердеген ; пер. з нім. – К. : К.І.С., 2008. – 528 с.
134. Гетерохронія // Вікіпедія – свободна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Гетерохронія>. – Заголовок з екрана.
135. *Гидденс Э.* Устройство общества: очерк теории структуризации / Э. Гидденс. – 2-е изд. – М. : Академический Проект, 2005. – 528 с.
136. Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку: монографія. – К. : Вид-во «Генеза», 2004. – 512 с.
137. Глобальное управление и сотрудничество [Електронний ресурс] // Политология : словарь-справочник / М. А. Василик, М. С. Вершинин и др. – М. : Гардарики, 2001. – 328 с. – Режим доступу : <http://politike.ru/dictionary/286/word/globalnoe-upravlenie-i-sotrudnichestvo>.
138. *Глушков В. М.* Введение в АСУ / В. М. Глушков. – К. : Техника, 1972. – 312 с.

139. *Гоббс Т.* Левиафан / Томас Гоббс // Избранные сочинения: в 2 т. / ред., вст. статья, прим. Е. М. Вейцмана, перев. А. Гутермана. – М.: Мысль, 1965. – Т. 2. – С. 45–678.
140. *Голубев А. Н.* В. Соловьев о бесконечности личности / А. Голубев // О человеческом в человеке. – М., 1991. – С. 327–343.
141. *Голубкова М.* Над пространством. Сергей Нарышкин объявил о создании Евразийского парламента / М. Голубкова // Российская газета. (Столичный выпуск). – № 5713. – 2012. – 24 февраля. – Режим доступа : <http://www.rg.ru/2012/02/24/parlament.html>. – Заголовок з экрана.
142. *Гомілко О.* Метафізика тілесності : концепт тіла у філософському дискурсі / О. Гомілко. – К.: Наук. думка, 2001. – 340 с.
143. *Горина К.* Гонка за бессмертием / К. Горина // CN – Столичные новости : еженед. журн. – К.: ДП «CN-Столичные новости», 26.10.2011.
144. *Горный Е.* Онтология виртуальной личности [Электронный ресурс] / Е. Горный // Бытие и язык : сб. статей по матер. междунар. конференции. – Новосибирск, 2004. – С. 78–88. – Режим доступа : <http://www.zhurnal.ru/staff/gorny/texts/ovr.html>.
145. *Горский Ю. М.* Гомеостатика: модели, свойства, патологии / Ю. М. Горский // Гомеостатика живых, технических, социальных и экологических систем. – Новосибирск : Наука, Сиб. отд., 1990. – 280 с.
146. Государственная политика и управление : учеб. : в 2 ч. / под ред. Л. В. Сморгунова. – М.: Рос. полит. энциклопедия (РОССПЭН), 2006. – Ч. I. Концепции и проблемы государственной политики и управления. – 384 с.
147. Государственное право Германии : в 2 т. / изд. : Й. Изензее, П. Кирххоф ; пер. с нем. – М.: Ин-т гос. и права Рос. акад. наук, 1994. – Т. 1. – 312 с.
148. Государство и право: нач. курс / С. С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1993. – 176 с.
149. Гражданин // Даль В. И. Толковый словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc2p/226070>.

150. *Грамши А.* Тюремные тетради / А. Грамши // Грамши А. Избр. соч: в 3 т. – М., 1959. – Т. 3. – 560 с.
151. *Грановский Т. Н.* Сочинения Т. Н. Грановского: [в 2 ч.]. – 3-е изд., доп. – М. : Тип. А. И. Мамонтова и К°, 1892. – Ч. 1. – XVI. – Т. 1. – 427 с.
152. *Грановский Т. Н.* Сочинения Т. Н. Грановского: [в 2 ч.]. – 3-е изд., доп. – М. : Тип. А. И. Мамонтова и К°, 1892. – Ч. 1. – XVI. – Т. 2. – 541 с.
153. *Грееф Г.* Общественный прогресс и регресс / Г. Грееф. – С-Петербург : Типография Ю. Н. Эрлих, Садовая, № 9, 1896. – 336 с.
154. *Грипич С. П.* Інформатизація сучасного суспільства: стан, проблеми, перспективи / С. П. Грипич // Філософія. Педагогіка. Суспільство : зб. наук. праць Рівнен. держ. гум. ун-ту. – 2012. – Вип. 2. – С. 286–297.
155. *Грицанов А. А.* Идеология / А. А. Грицанов // История философии: энциклопедия [Электронный ресурс] / Мн. : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002. – С. 388–390. – Режим доступа : http://yanko.lib.ru/books/encycl/hist_of_philosophy_encycl_gricanov.htm.
156. *Грицяк І. А.* Європейське управління: теоретико-методологічні засади : монографія / І. А. Грицяк. – К. : К. І. С., 2006. – 398 с.
157. *Грицяк І. А.* Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підруч. / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого, О. Рудіка, Л. Прокопенка, В. Стрельцова. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 620 с.
158. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства : монографія / за наук. ред. В. П. Беха ; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 680 с.
159. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / за заг. ред. Ф. М. Рудич. – К. : Парламентське вид-во, 2006. – 412 с.

160. Громадянське суспільство і соціальні перетворення в Україні: тези наукової конференції / за ред. А. Ф. Карася. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 126 с.
161. Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / за ред. А. Карася. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – 384 с.
162. *Гроф С.* Революция сознания: Трансатлантический диалог / С. Гроф, Э. Ласло, П. Рассел ; пер. с англ. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2004. – 248 с.
163. *Грушин Б. А.* Массовое сознание: Опыт определения и проблемы исследования / Б. А. Грушин. – М. : Политиздат, 1987. – 367 с.
164. *Грызлов Б. В.* Будущее за нами – «Единая Россия» на деле доказала, что способна решать стоящие перед страной задачи / Б. В. Грызлов // Независимая газета. – 15.11.2011.
165. *Грэм Е. Фуллер.* Стратегическая Усталость / Фуллер Грэм Е. // Национальный Интерес. – 2006. – Вып. 84. – С. 37
166. *Грэм Т.* Диалектика силы и слабости / Т. Грэм // Россия в глобальной политике. – 2007. – Т. 5. – № 3. – С. 48–56.
167. *Гудмен Н.* Факт, фантазия и предсказание. Способы создания миров: статьи / Н. Гудмен. – М. : Логос, 2001. – 375 с.
168. *Гурвич А. Г.* Теория биологического поля / А. Г. Гурвич. – М. : Сов. наука, 1944. – 156 с.
169. *Гуревич П. С.* Культурология / П. С. Гуревич. – М. : Гардарики, 1999. – 278 с.
170. *Гусаров В. И.* Гражданское общество в Африке: очередная утопия или определенное будущее? / В. И. Гусаров // Восток. Афроазиатские общества: история и современность. – 2008. – № 4. – С. 163–168.
171. *Дайнен Д.* Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен ; пер. з англ. М. Марченко. – К. : К. І. С., 2006. – 696 с.
172. *Данилова В. С.* Планетарное мышление и его основные характеристики / В. С. Данилова, Н. Н. Кожевников // Вестник Московского университета. Сер. 7. Философия. – 2001. – № 3. – С. 28–39.

173. Дарт Вейдер идет в президенты Украины [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ukranews.com/ru/photo/2014/03/31/1390>. – Заголовок з екрана.
174. Дводненко Е. В. Социальная коммуникация в контексте межкультурного обмена : Дис. ... канд. социол. наук : 22.00.06 / Дводненко Елена Витальевна. – Курск, 2004. – 201 с.
175. Девтеров І. В. Характер соціальної комунікації в мережі Інтернет / І. Девтеров // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – Харків : Вид. центр НТУ «ХП», 2011. – Вип. 3. – С. 66–72.
176. Девтеров І. В. Інтермен як нова особистість / І. Девтеров // Вища школа. – 2011. – № 9. – С. 83–91.
177. Девтеров І. В. Соціалізація людини у кіберпросторі : монографія / І. В. Девтеров. – К. : НТУУ «КПІ», 2012. – 360 с.
178. Демократія // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Демократія>. – Заголовок з екрана.
179. Дергачев В. А. Геоэкономический словарь-справочник / В. А. Дергачев. – Одесса : Ипрэзи НАНУ, 2004. – 177 с.
180. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації в глобальному світі : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В. Бебіка – К. : ІКЦ «Леста», 2006. – 248 с.
181. Дилигенский Г. «Конец истории» или смена цивилизаций? / Г. Дилигенский // Цивилизации. – М. : Наука, 1993. – Вып. 2. – С. 45–62.
182. Дікон Б. Глобальна соціальна політика / Б. Дікон, М. Халс, П. Стабс // Міжнародні організації і майбутнє соціального добробуту. – К. : Основи, 1999. – 346 с.
183. Для полёта на красную планету отобрано более тысячи добровольцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svit24.net/technology/67-technology/99700-dlja-polta-na-krasnuju-planetu-otobrano-bolee-tsjachy-dobrovolcev>. – Заголовок з екрана.

184. *Добренъков В. И.* Фундаментальная социология : в 15 т. / В. И. Добренъков, А. И. Кравченко. – М. : ИНФРА-М, 2005. – Т. 8. Социализация и образование. – 1040 с.
185. Доклад о мировом развитии 2006 года [Электронный документ] // Организация Объединенных Наций. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2006.pdf>.
186. *Донченко О.* Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) : монографія / О. Донченко, Ю. Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
187. *Донченко О.* Архетипи соціального життя і політика (глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) / О. Донченко, Ю. Романенко: монографія. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
188. *Донченко О.* Від цілісності психологічних знань до цілісності світобачення / О. Донченко. – Соціальна психологія. – 2011. – № 1. – С. 4–10.
189. *Дридзе Т. М.* Социальная коммуникация как текстовая деятельность в семиосоциопсихологии / Т. Дридзе // Общественные науки и современность. – 1996. – № 3. – С. 34–48.
190. *Друкер П.* Посткапиталистическое общество / П. Друкер // Новая индустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 70–100.
191. *Дугін О. Г.* Основы геополітики. Геополітичне майбутнє Росії. Мислити простором / О. Г. Дугін. – М. : «АРКТОГЕЯ-центр», 2000. – 575 с.
192. *Дюркгейм Э.* О разделении общественного труда : метод социологии / Э. Дюркгейм. – М. : Наука, 1991. – 575 с.
193. *Дюррозель Ж.-Б.* Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюррозель ; пер. з фр. Є. Марічева, Л. Погорєлової, В. Чайковського. – К. : Основи, 1995. – 903 с.
194. Евробарометр [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm. – Заголовок з екрана.
195. Европейский союз [Електронний ресурс] // Википедия – свободная энциклопедия. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Европейский_союз. – Заголовок з екрана.

196. Електронне врядування у контексті тенденцій світового розвитку // *Гілея (науковий вісник)* : зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 75 (№ 8). – С. 201–204.
197. *Елисеєв А.* Кому нужны бунты в Европе [Електронний ресурс] / А. Елисеєв. – Режим доступу : http://www.livejournal.com/users/a_eliseev/147195.html#cutid1. – Заголовок з екрана.
198. *Еноксен Дж.-А.* Що таке електронний уряд? / Дж.-А. Еноксен // Розбудова демократії та можливостей державної служби в Україні : матеріали проекту; тренінг: «Демократія та модернізація державного сектора через створення електронного уряду», 29 січня – 2 лютого 2007.
199. *Еунова С. М.* Образ человека будущего и пути его реализации в современной жизни // *Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях* : кол. моногр. / под ред. О. А. Базалука. – К. : Кондор, 2011. – Т. 1. – 328 с.
200. *Ефременко Д. В.* Концепция общества знания как теория социальных трансформаций: достижения и проблемы / Д. В. Ефременко // *Вопросы философии: научно-теоретический журнал*. – 2010. – № 1. – С. 49–61.
201. *Євразійський союз: Питання міжнародних відносин* [Електронний документ]. – 2013. – Вип. 2 (3) – Режим доступу : http://www.trunov.com/doc/evraz2_2013.pdf.
202. *Європейський банк реконструкції та розвитку* [Електронний ресурс] // *Кириченко О. А.* Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1655040240991/ekonomika/evropeyskiy_bank_rekonstruktsiyi_rozvitku. – Заголовок з екрана.
203. *Жахлива десятка* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://alls.in.ua/454-zhahлива-desyatka-najjgirshi-diktatori-suchasnogo-svitu.html>. – Заголовок з екрана.
204. *Жданов Ю. А.* Мыслящий человек есть мера всему / Ю. А. Жданов // *Научное и социальное значение деятельности В. И. Вернадского*. – Л., 1989. – С. 219–226.

205. Живое вещество // Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/Живое_вещество. – Заголовок з екрана.

206. Жуков Н. И. Информация (философский анализ центрального понятия кибернетики) / Н. И. Жуков. – Мн. : Наука и техника, 1971. – 280 с.

207. Журавлева Е. Ю. Глобальная информационная компьютерная сеть Интернет: проблемы становления и развития : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филос. наук : специальность 09.00.08 «Философия науки и техники» / Е. Ю. Журавлева ; Вологодский государственный педагогический университет. – Вологда, 2002. – 20 с.

208. Жураковська І. С. Управління знаннями як чинник підвищення конкурентоспроможності підприємства в інформаційному суспільстві / І. С. Жураковська // Проблеми науки. – 2007. – № 7. – С. 24–28.

209. Заздравнова О. І. Ідеологія в еволюціонуючому соціумі [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / О. І. Заздравнова – Харків, Харківський військовий університет, 2002. – 30 с. // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. –
Режим доступу :
http://www.nbuv.gov.ua/_scripts/wwwi32.exe/%5Bin=_scripts/ep.in%5D.

210. Закон України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 р. // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 34.

211. Закулиса «Из архива Намакон» // Намакон – Информационно-аналитический сайт. – Режим доступа : <http://www.namakon.ru/archive.php?list=3&id=55&p=1>. – Заголовок з екрана.

212. Зашкільняк Л. О. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів : Вид-во Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка, 2002. – 752 с.

213. Згуровський М. З. Сценарний аналіз як системна методологія передбачення / М. З. Згуровський // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2002. – № 1. – С. 7–38.

214. Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности / А. Г. Здравомыслов. – М. : Политиздат, 1986. – 223 с.

215. Зелёная экономика // Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/Зелёная_экономика. – Заголовок з екрана.

216. Зеленов Є. А. Планетарне виховання студентської молоді в умовах глобалізаційних процесів / Є. А. Зеленов. – Луганськ : Вид-во НЦППРК «НОУЛЖ», 2009. – 207 с.

217. Зеленов Є. А. Теоретичні основи планетарного виховання студентської молоді / Є. А. Зеленов. – Луганськ : Вид-во НЦППРК «НОУЛЖ», 2008. – 272 с.

218. Зеленько Г. І. Політична «матриця» громадянського суспільства (досвід країн Вишеградської групи та України) / Г. І. Зеленько; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – К. : Знання України, 2007. – 335 с.

219. Зельманов А. Л. Многообразие материального мира и проблема бесконечности Вселенной [Электронный ресурс] / А. Л. Зельманов // Бесконечность и Вселенная. – М. : Наука, 1969. – С. 3–106. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/noosfernoe-znanie-v-sovremennoi-nauchnoi-kartine-mira#ixzz2vxKpmBI1>. – Заголовок з екрана.

220. Зиновьев А. Интервью [Электронный ресурс] / А. Зиновьев // Российская Федерация сегодня. – 2000. – № 18. – Режим доступа : <http://zinoviev.info/wps/archives/114>. – Заголовок з екрана.

221. Зиновьев А. А. Запад. Феномен западнизма / А. А. Зиновьев. – М. : Центрполиграф, 1995. – 461 с.

222. Зиновьев А. А. Фактор понимания / А. А. Зиновьев. – М. : Агентство «Социальный проект», 2011. – 528 с.

223. Зинченко В. П. Человек развивающийся. Очерки российской психологи / В. П. Зинченко, Е. Б. Моргунов. – М. : Тривола, 1994. – 304 с.

224. Иванов А. Е. Виртуальная реальность / А. Е. Иванов // История философии : энциклопедия. – Минск : Интерпрессервис, 2002. – С. 183–186.

225. Иванов Д. В. Виртуализация общества / Д. В. Иванов. – СПб. : Петербургское Востоковедение, 2000. – 96 с.

226. *Ивашов Л. Г.* Россия или Московия? Геополитическое измерение национальной безопасности России / Л. Г. Ивашов. – М. : Изд-во «Эксмо», 2002. – 416 с.

227. *Ивнин И.* Философский словарь [Электронный ресурс] / И. Ивнин. – Режим доступа : <http://www.term.ru/dictionary/187/word/Космополитизм>. – Заголовок з экрана.

228. *Игнатов А. А.* Стратегия глобального лидерства для России [Электронный ресурс] / А. А. Игнатов // Независимая газета. – 2000. – 7 сентября. – Режим доступа : <http://deslan.ru/smf/index.php?topic=1787.555>. – Заголовок з экрана.

229. *Игонькина С. И.* Милиция в механизме современного российского государства : автореф. дис. на соиск. научн. степени канд.юрид.наук / Игонькина С.И. – М., 1996. – 24 с.

230. Из рукописного наследства К. Маркса // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание починений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1958. – Т. 12. – С. 709–738.

231. Известия. – 1985. – 25 августа.

232. *Икенберри Дж. Джон.* Химеры империи: что такое новый американский миропорядок [Электронный ресурс] / Дж. Джон Икенберри. – Режим доступа : <http://www.inosmi.ru/print/209587.html>. – Заголовок з экрана.

233. *Ильенков Э. В.* Философия и культура / Э. В. Ильенков // Мыслители XX века. – М. : Политиздат, 1991. – 464 с.

234. *Ильин И. В.* Теория и практика политической глобалистики: монография / И. В. Ильин, О. Г. Леонова, А. С. Розанов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2013. – 296 с.

235. *Ильин И. В.* Эволюционная глобалистика (концепция эволюции глобальных процессов) / И. А. Ильин, А. Д. Урсул. – М. : Изд-во МГУ, 2009. – С. 151–152.

236. *Ильин Ю. Д.* Лекции по истории и праву Европейского Союза / Ю. Д. Ильин. – М. : Спарк, 2002. – 115 с.

237. *Иноземцев В.* What Will Be? / В. Иноземцев // Введение в будущее: Мир в 2020 году / науч. ред. М. Б. Ходорковский. – М. : Алгоритм, 2006. – 384 с.
238. *Иноземцев В.* О мировом порядке XXI века / В. Иноземцев, С. Караганов // Россия в глобальной политике. – 2005. – Т. 3. – № 1. – С. 8–26.
239. *Иноземцев В.* Социология Дениэла Белла и контуры современной постиндустриальной цивилизации / В. Иноземцев // Вопросы философии. – 2002. – № 5. – С. 3–12.
240. *Иноземцев В. Л.* Глобализация: иллюзии и реальность / В. Л. Иноземцев // Своб. мысль-XXI. – 2000. – № 1. – С. 26–36.
241. Информационное перепутье [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.tinlib.ru/kompyutery_i_internet/megabitovaja_bomba/p12.php. – Заголовок з экрана.
242. *Исаков А.* Глобализм, антиглобализм, терроризм [Электронный ресурс] / А. Исаков, В. Александров // Обозреватель-Observer : ежемесячный информационно-аналитический журнал. – № 3 (158). – Режим доступа : http://www.rau.su/observer/N3_2003/3_02.htm. – Заголовок з экрана.
243. *Ицков Д.* Проект «Бессмертие 2045». Русский опыт [Электронный ресурс] / Д. Ицков. – Режим доступа : <http://www.2045.ru/articles/29104.html>. – Заголовок з экрана.
244. *Иванова Н.* Мовна ситуація в українському віртуальному просторі [Электронный ресурс] / Н. Иванова // Нова Мова. – 2003. – 26.09. – Режим доступа : <http://novamova.info/htm/03/20.htm>.
245. *Ильганаева В. О.* Інформація та знання в інформаційно-комунікаційних процесах / В. О. Ильганаева // Освіта регіону. – 2009. – № 2. – С. 149–154.
246. *Ильїн В. В.* Філософія : підруч. [для вищ. навч. закл.] : у 2 ч. / В. В. Ильїн, Ю. І. Кулагін. – К. : Альтерпрес, 2002. – Ч. II. Актуальні проблеми сучасності. – 480 с.
247. К обществам знания : Всемирный доклад ЮНЕСКО. – Париж : Изд-во ЮНЕСКО, 2005. – 239 с.

248. *Каган М. С.* Мир общения / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.
249. Казахстан против создания Евразийского парламента [Электронный ресурс] // Астана ТВ. – 18 сентября 2013 года. – Режим доступа : <http://astanatv.kz/news/show/id/14405.html>. – Заголовок з экрана.
250. *Казначеев В. П.* Феномен человека: космические и земные стоки / В. П. Казначеев. – Новосибирск : Новосиб. книжное изд-во, 1991. – 128 с.
251. *Кайзер К.* Взаимоотношения крупных держав в XXI веке / К. Кайзер // Россия в глобальной политике. – 2007. – Т. 5. – № 5. – С. 8–21.
252. *Калина Н. Ф.* Лингвистическая психотерапия / Н. Ф. Калина. – К. : Ваклер, 1999. – 282 с.
253. *Калініченко М. М.* Влада громадянського суспільства : монографія / М. М. Калініченко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 200 с.
254. *Кальной И. И.* Гражданское общество: истоки и современность / И. И. Кальной. – Симферополь, 2006. – 490 с.
255. *Каменская О. Л.* Текст и коммуникация : учеб. пособ. для ин-тов и фак-тов иностр. яз. / О. Л. Каменская. – М. : Высш. школа, 1990. – 152 с.
256. *Каныгин Ю. М.* Основы когнитивного обществознания: информационная теория социальных систем / Ю. М. Каныгин. – К. : Укр. академ. информатики, 1993. – 236 с.
257. *Кепхен Ч.* Закат Америки: Уже скоро / Ч. Кепхен. – М. : ООО «Изд-во АСТ» : ОАО «ЛЮКС», 2004. – 636 с.
258. *Кара-Мурза С.* Манипуляция сознанием / С. Кара-Мурза. – М. : Эксмо-Пресс, 2002. – 832 с.
259. *Кара-Мурза С. Г.* Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – М. : Изд-во «Эксмо», 2007. – 864 с.
260. *Кара-Мурза С. Г.* Матрица «Россия» / С. Г. Кара-Мурза. – М. : Эксмо ; Алгоритм, 2010. – 256 с.
261. *Карандашев В. Н.* Психология: Введение в профессию / В. Н. Карандашев. – М. : Смысл, 2000. – 288 с.

262. *Карась А.* Дискурсивне розрізнення соціальних інтенцій на шляху до громадянського суспільства в Україні / А. Карась // Громадянське суспільство і соціальні перетворення в Україні. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – С. 5–21.
263. *Карась А.* Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і неklasичних інтерпретаціях : монографія / А. Карась. – К.; Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 520 с.
264. *Кареев Н. И.* Историческое мирозерцание Грановского: Речь на торжественном акте СПб. ун-та в 1896 г. / Н. Кареев. – СПб., 1905. – 72 с.
265. Карл V – Восставший против турок // 100 великих монархов и правителей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://100grm.ru/srednie-veka/vosstavshij-protiv-turok>. – Заголовок з екрана.
266. *Карпов А. В.* Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 5. – С. 45–57.
267. *Карпов А. О.* «Странное общество» и производство знаний / А. О. Карпов // Эпистемология и философия науки. – М., 2007. – Т. XI. – № 1. – С. 169–185.
268. *Карсавин Л. П.* О личности / Л. П. Карсавин // Карсавин Л. П. Религиозно-философские сочинения. – М. : Ренессанс, 1992. – Т. I. – С. 3–35.
269. *Картунов О.* Концепції прав людини та етнонаціональних меншин: від конфлікту до компромісу / О. Картунов // Політичний менеджмент. – 2005. – № 2 (11). – С. 3–23.
270. *Кастельс М.* Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс ; [пер. с англ. А. Матвеева ; под ред. В. Харитоновна]. – Екатеринбург : У-Фактория (при участии изд-ва Гуманитарного ун-та), 2004. – 328 с.
271. *Кастельс М.* Глобальный капитализм / М. Кастельс // Экономические стратегии. – 2000. – № 3. – С. 15–25.

272. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; [пер. с англ. ; под ред. О. И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
273. *Кастельс М.* Россия и сетевое общество / М. Кастельс, Э. Киселева // Мир России. – 2000. – № 1. – С. 23–51.
274. *Кастельс М.* Становление общества сетевых структур [Электронный ресурс] / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на западе / [под ред. В. Иноземцева]. – Режим доступа : <http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/index.html>. – Заголовок з экрана.
275. *Келасьев В. Н.* Самоорганизация: психо- и социогенез / В. Н. Келасьев ; под ред. В. Н. Келасьева. – СПб : Изд-во С-Петербур. гос. ун-та, 1996. – 200 с.
276. *Келле В. Ж.* Идеология / В. Ж. Келле // Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 836 с.
277. *Кирдина С. Г.* Институциональные матрицы: макросоциологическая объяснительная гипотеза / С. Г. Кирдина // Социологические исследования. – 2001. – № 2. – С. 13–23.
278. *Киссинджер Г.* Дипломатия / Г. Киссинджер ; пер с англ. – М. : Ладомир, 1997. – 848 с.
279. *Киссинджер Г.* Нужна ли Америке внешняя политика? / Г. Киссинджер. – М. : Ладомир, 2002. – 352 с.
280. *Кін Дж.* Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / Дж. Кін ; пер. з англ. О. Гриценко ; літ. ред. О. Гриценко. – К. : К.І.С., 2000. – 192 с.
281. *Князева Е. Н.* Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – СПб. : Алетейя. 2002. – С. 9, 90
282. *Ковалев А. Д.* Органицизм / А. Д. Ковалев // Современная западная социология : словарь. – М. : Политиздат, 1990. – С. 248–249.
283. *Ковалевский М. М.* Социология / М. М. Ковалевский // Ковалевский М. М. Сочинения : в 2 т. / отв. ред. А. О. Бороноев. – СПб. : Алетейя, 1997. – Т. 1. – 287 с.

284. *Ковалевский М. М.* Социология / М. М. Ковалевский. – С.-Петербург : Типография М. М. Стасюлевича, 1910. – 301 с.
285. *Козлов Ю. М.* Органы советского государственного управления. Понятие и конституционная система / Ю. М. Козлов. – М. : Госюриздат, 1960. – 151 с.
286. *Козлов Ю. М.* Органы советского государственного управления (понятие и конституционная система) / Ю. М. Козлов. – М. : Госюриздат, 1960. – 151 с.
287. *Козловська Г. В.* Організаційна свідомість: індивідуальне і суспільне : Монографія / Г. В. Козловська. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – 203 с.
288. *Козловська Г. В.* Організаційна свідомість: діалектика індивідуального і суспільного: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.04 «філософська антропологія, філософія культури» / Ганна Вікторівна Козловська – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – 18 с.
289. *Колеман Дж.* Комитет 300. Тайны мирового правительства / Дж. Колеман. – М. : ИД «Витязь», 2005. – 320 с.
290. *Колодій А.* Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу) / А. Ф. Колодій // Громадянське суспільство Україна 2001. – Львів : Ред. часопису «І», 2001. – С. 7–33.
291. *Колодій А.* Концепція громадянського суспільства: проблема узгодженості теоретичних підходів та емпіричних моделей / А. Колодій // Громадянське суспільство як здійснення свободи. Центрально-східноєвропейський досвід : зб. наук. пр. / за ред. А. Карася. – Львів, 1999. – С. 21–38.
292. *Комаров С. В.* Понятие явления у Канта: смысл и значение / С. В. Комаров // Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова. – 2006. – № 4. – С. 165–175.
293. *Конецкая В. П.* Социология коммуникации : учеб. / В. П. Конецкая. – М. : Междунар. ун-т бизнеса и управления, 1997. – 304 с.

294. *Кононов І. Ф.* Етнос. Цінності. Комунікація. (Донбас в етнокультурних координатах України) / І. Ф. Кононов. – Луганськ : Альма матер, 2000. – 494 с.

295. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurodocs.sdla.gov.ua/DocumentViewLast/tabid/30/ctl/Edit/mid/31/ID/10006386/Lang/Default.aspx>. – Заголовок з екрана.

296. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

297. Концепция внешней политики Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации В. В. Путиным 12 февраля 2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mid.ru/brp_4.nsf/news/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F. – Заголовок з екрана.

298. *Копейчиков В.В.* Механизм советского государства / В. В. Копейчиков. – М. : Юридическая литература, 1968. – 215 с.

299. Корені трави: Громадянське суспільство в Україні: стан та перспективи розвитку / упоряд. І. Підлуська [та ін.]. – К. : Фонд «Європа ХХІ», 2003. – 288 с.

300. Космополитизм // Словарь античности / пер. с нем. – М. : Прогресс, 1989. – 704 с.

301. Космополитизм // Энциклопедический словарь Брокгауза-Ефрона [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.brockhaus.ru/text/054/455.htm>. – Заголовок з екрана.

302. *Костюк В.* Инфраструктура инноваций как основа перехода к информационному обществу / В. Костюк, Г. Смолян, Д. Черешкин // Информационные ресурсы России. – 2001. – № 1. – С. 3–6.

303. *Котельников Г. А.* Теоретическая и прикладная синергетики / Г. А. Котельников. – Белгород : БелГТАСМ; Крестьянское дело, 2000. – 162 с.

304. *Коулопоулос Т. М.* Управление знаниями / Т. М. Коулопоулос, К. Фраппаоло. – М. : Изд-во «Эксмо», 2008. – 218 с.
305. *Кочетов Э.* Связка «экономика и мораль» в глобальном измерении: геоэкономические параметры интереса, справедливости и ответственности. Ч. 4. [Электронный ресурс] / Э Кочетов. – Режим доступа : <http://kochetov.viperson.ru/wind.php?ID=559953>. – Заголовок з екрана.
306. *Кочетов Э.* Космологизация. Новый этап мирового развития (постановка научной проблемы и ее общий контур) [Электронный ресурс] / Э. Кочетов // Вся Европа. – 2012. – № 6 (67). – Режим доступа : <http://www.alleuropa.ru/kosmologizatsiya-noviy-etap-mirovogo-razvitiya-postanovka-nauchnoy-problemi-i-ee-obschiy-kontur-1>. – Заголовок з екрана.
307. *Кочетов Э. Г.* Глобальная трансформация: ее реальные проявления и новые возможности / Э. Г. Кочетов // Проблемы глобализации: реальность, тенденции, прогнозы : материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «Глобальный мир». – М. : ИД «Новый век», 2001. – С. 67–100.
308. *Кравченко П.* Суспільний ідеал майбутнього через призму історії / П. Кравченко // Філософські обрії. – 2006. – № 15. – С. 53–69. – С. 53–69.
309. *Кравчук В. М.* Деякі підходи до класифікації громадських організацій в Україні / В. М. Кравчук // Вибори та демократія. – 2007. – № 1 (11). – С. 48–53.
310. *Кравчук Л.* Погляд у XXI століття: Майбутнє державного і національного становища України в глобальній економіці [Електронний ресурс] / Л. Кравчук. – Режим доступа : <http://universum.lviv.ua/archive/journal/2001/lkrav004.html>. – Заголовок з екрана.
311. *Кремень В. Г.* Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду) / В. Г. Кремень, Д. В. Табачник, В. Т. Ткаченко. – К. : ARC- UKRAINE, 1996. – 793 с.
312. *Кресіна І.* Громадянське суспільство: відокремити зерно від половини / І. Кресіна, О. Полішарова // Віче. – 2002 – № 4 – С. 23–27.

313. *Криворучко Ю.* Молодь як суспільний чинник формування громадянського суспільства України / Ю. Криворучко // Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід. – Львів : Львівський Нац. ун-т ім. І. Франка, 1999. – С. 309–315.
314. *Кримський С.* Принципи духовності XXI століття [Електронний ресурс] / С. Кримський. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/75112>. – Заголовок з екрана.
315. *Крисенко О. В.* Феномен глобалізації: концептуальні виміри, інституціональні структури та геоісторична динаміка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03 / О. В. Крисенко. – Харків, 2005. – 18 с.
316. *Крохмаль Н. В.* Штучна мова в контексті дослідження соціального метаболізму [Електронний ресурс] / Н. В. Крохмаль // Ноосфера і цивілізація. – № 1 (13). – С. 42–46. – Режим доступу : <http://ea.donntu.edu.ua/handle/123456789/23106>.
317. *Крохмаль Н. В.* Історичні форми саморегуляції соціального процесу / Н. В. Крохмаль. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 144 с.
318. *Кувалдин В.* В поисках сути российской внешней политики / В. В. Кувалдин // Международная жизнь. – 2007. – № 6. – С. 21–34.
319. *Кувалдин В.* Оценить негативный опыт / В. Кувалдин // Стратегия России. – 2006. – № 8. – С. 12–13.
320. *Кудряченко А. І.* Геополітика : підруч. / А. І. Кудряченко, Ф. М. Рудич, В. О. Храмов. – К. : МАУП, 2004. – 296 с.
321. *Кузина С.* В 2045 году люди станут киборгами / С. Кузина // Комсомольская правда : ежедн. газета. – М. : ЗАО «ИД «Комсомольская правда», 28.10.2011.
322. *Кузьменко Б.* Правління права, політична демократія, громадянське суспільство: перспективи інтегрованої ідеології / Б. Кузьменко // Право України. – 1999. – № 11. – С. 20–23.
323. *Кулик В. Т.* Современная теория организации систем – системологии / В. Т. Кулик. – К. : Знание, 1971. – 24 с.
324. *Культурология* / под ред. Н. Г. Багдасарьян. – М. : Высш.школа, 1999. – 511 с.

325. *Купрій В.* Держава й громадські організації: від політики панування до політики соціального партнерства / В. Купрій // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні : матер. наук.-практ. конференції за міжнар. участю (30 травня 2001 р.). – К., 2001. – Т. 1. – С. 118–120.
326. *Курдюмов С. П.* Компьютеры и нелинейные явления / С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий, Л. Б. Потапов, Л. Л. Самарский. – М. : Наука, 1988. – 238 с.
327. *Курочкіна М. С.* Концепція ноосферної освіти. Розвиток планетарного мислення у інженерів / М. С. Курочкіна, І. В. Владленова // Вістник НТУ «ХПІ». Серія: Філософія. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2012. – № 43 (949). – С. 33–56.
328. *Кутырев В. А.* Разум против человека (философия выживания в эпоху постмодернизма) / В. А. Кутырев. – М. : ЧеРо, 1999. – 230 с.
329. *Куценко В. И.* Общественная проблема: генезис и решение / В. И. Куценко. – К. : Наук. думка, 1984. – 439 с.
330. *Кушерець В. І.* Наукове просвітництво та інформаційна культура / В. І. Кушерець // Трибуна : Всеукр. громад.-політ. і теорет. журн. Тов-ва «Знання» України і Спілки журналістів України. – 2004. – № 9/10. – С. 17–20.
331. *Лазарев В. В.* Теория государства и права. Актуальные проблемы: учеб. пособ. для слушателей акад. / В. В. Лазарев. – М. : Академия МВД РФ, 1992. – 183 с.
332. *Лазарев А. С.* Расшифрованная Библия, или Реквием цивилизации / А. С. Лазарев. – К. : А.С.К., 2002. – 1064 с.
333. *Лазарев В. В.* Общая теория права и государства / В. В. Лазарев ; учеб. для вузов. – М. : Юрист, 1994. – 359 с.
334. *Ландау Л. Д.* Статистическая физика / Л. Д. Ландау, Е. М. Лифшиц. – Изд. 4-е. – М. : Наука, 1995. – Ч. 1. Теоретическая физика. – Т. V. – 616 с.
335. *Левада Ю. А.* Homo Post-Soveticus / Ю. А. Левада // Общественные науки и современность. – 2000. – № 6. – С. 5–24.

336. *Левалуа К.* Сочти число Зверя [Электронный ресурс] / Кристоф Левалуа. – Режим доступа : http://www.patriotica.ru/enemy/levalua_attali.html. – Заголовок з экрана.

337. *Левандовский А. А.* Время Грановского: У истоков формирования русской интеллигенции / А. А. Левандовский. – М. : Молодая гвардия, 1990. – 302 с.

338. *Левенець Ю. А.* Держава у просторі громадянського суспільства / Ю. А. Левенець; НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К. : Освітня книга, 2006. – 272 с.

339. *Ледяева О. М.* Власть как предмет социально-философского анализа: автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. филос. наук : 09.00.01 / О. М. Ледяева ; Иван. гос. ун-т. – Иваново, 1989. – 19 с.

340. *Ледяева О. М.* Понятие власти / О. М. Ледяева // Власть многоликая: сб. научн. трудов / Рос. филос. об-во ; ред. кол.: В. Н. Абрамов, В. А. Гусев, И. Г. Львов, А. И. Уваров ; отв. ред. А. И. Уваров. – М. : Рос. филос. об-во, 1992. – С. 4–29.

341. *Лейбин В. М.* «Модели мира» и образ человека: критический анализ идей Римского клуба / В. М. Лейбин. – М. : Политиздат, 1982. – 255 с.

342. *Лем С.* Два сценария экстремального будущего [Электронный ресурс] / С. Лем // Новый мир. – 2000. – № 7. – Режим доступа : <https://ps.1september.ru/article.php?ID=200006704>. – Заголовок з экрана.

343. *Ленин В. И.* Материализм и эмпириокритицизм / В. И. Ленин // Ленин В. И. Полное собрание починений. – 5-е издание. – М. : Политиздат, 1968. – Том 18. Материализм и эмпириокритицизм. – С. 7–384.

344. *Ленин В. И.* Экономическое содержание народничества и критика его в книге г. Струве (отражение марксизма в буржуазной литературе / В. И. Ленин // Ленин В. И. Полное собрание сочинений. – 5 издание. – М. : Издательство политической литературы, 1967. – Т. 1. (1893 – 1894). – С. 347–534.

345. *Леонтьев А. Н.* Образ мира / А. Н. Леонтьев. // Избранные психологические произведения. – М. : Педагогика, 1983. – С. 251–261.

346. *Леонтьев Д. А.* Деятельность и потребность / Д. А. Леонтьев ; под ред. В. В. Давыдова, Д. А. Леонтьева // Деятельностный подход в

психологии: проблемы и перспективы. – М. : Изд. АПН СССР, 1990. – С. 96–108.

347. *Леонтьев А. Н.* Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.

348. *Леонтьев Д. А.* Жизненный мир человека и проблема потребностей / Д. А. Леонтьев // Психол. журн. – 1992. – Т. 13. – № 2. – С. 107–120.

349. *Леухіна А.* Взаємодія між об'єднаннями громадян та інститутами держави: концепція й можливі моделі [Електронний ресурс] / А. Леухіна. – Режим доступу : www.library.ukma.kiev.ua. – Заголовок з ерана.

350. *Ли Г. Ч.* История инквизиции в Средние века : в 3 т. / Г. Ч. Ли ; пер. с фр А. В. Башкирова, под ред. О. Г. Лозинского. – СПб. : Брокгауз-Ефрон, 1911. – Т. 1. – 559 с.

351. *Литвинцева А. В.* Интернет-язык как фактор современной межкультурной коммуникации / А. Литвинцева // Коммуникативные стратегии информационного общества : труды III Междунар. науч.-теорет. конференции. – СПб. : Изд-во Политехн. ун-та, 2007. – С. 18–21.

352. *Логвиненко О. О.* Відкритість економічної системи транзитивного типу як чинник її просторової динаміки в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / О. О. Логвиненко. – Х., 2008. – 18 с.

353. *Локк Дж.* Сочинения : в 3 т. – М. : Мысль, 1988. – Т. 3. – 668 с.

354. *Лосева Л.* Как строится текст / Л. Лосева. – М. : Просвещение, 1980. – 96 с.

355. *Лотман Ю. М.* Внутри мыслящих миров: Человек. Текст. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – М. : Наука, 1996. – 447 с.

356. *Лукашевич М. П.* Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузевих теорій : підруч. / М. П. Лукашевич, М. В. Туленков, Ю. І. Яковенко. – К. : Каравела, 2008. – 544 с.

357. *Лукина Т. Н.* Аксиологический и идеологический статус сетевого общества в информационном социальном пространстве: постановка проблемы [Электронный ресурс] / Т. Н. Лукина, Л. В. Нургалева // Гуманитарная информатика : открытый междисциплинарный электронный журнал. – Вып. 3. Социально-гуманитарные проблемы информатизации. – Режим доступа : http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/3/luk_nur.htm.

358. *Луман Н.* Власть / Н. Луман; [пер. с нем. А. Ю. Антоновского]. – М. : Праксис, 2001. – 256 с.

359. *Луман Н.* Дифференциация / Н. Луман ; пер. с нем. Б. Скуратов. – М. : Изд-во «Логос», 2006. – 320 с.

360. *Луман Н.* Невероятность коммуникации / Н. Луман // Проблемы теоретической социологии. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2000. – Вып. 3. – С. 43–54.

361. *Луман Н.* Общество как социальная система / Н. Луман ; пер. с нем. А. Антоновский. – М. : Изд-во «Логос», 2004. – 232 с.

362. *Луман Н.* Социальные системы. Очерк общей теории / Н. Луман. – СПб. : Наука, 2007. – 643 с.

363. *Луман Н.* Эволюция / Н. Луман ; пер. с нем. А. Антоновский. – М. : Изд-во «Логос», 2005. – 256 с.

364. *Луценко Н. Ю.* Модель сетевого простора: философско-методологичний аналіз / Н. Ю. Луценко // Ноосфера і цивілізація. – 2012. – Вип. 1 (13). – С. 46–55.

365. *Магадиев М. Ф.* Роль институтов в глобальном управлении / М. Ф. Магадиев // Евразийский союз. Вопросы международных отношений. – 2013. – Вып. 2 (3). – С. 38–44.

366. *Майданюк І. З.* Проблема волі у філософській культурі України IX-XVIII ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.05 / Майданюк І.З. ; Львів. Нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2003. – 19 с.

367. *Майнцер К.* Сложносистемное мышление: Материя, разум, человечество. Новый синтез / К. Майнцер ; [пер. с англ.] ; под ред. и с предисл. Г. Г. Малинецкого. – М. : ЛИБРОКОМ, 2009. – 464 с.

368. *Майор Ф.* Нова перспектива для людства : коментар / Ф. Майор // Кур'єр ЮНЕСКО. – 1996. – Березень. – С. 34.

369. *Майор Ф.* Зазираючи в майбутнє : коментар / Ф. Майор // Кур'єр ЮНЕСКО. – 1994. – Лютий. – С. 41.

370. *Маклюэн М.* Галактика Гуттенберга: становление человека печатающего / М. Маклюэн. – М. : Акад. Проект : Фонд «Мир», 2005. – 495 с.

371. *Мальковская И. А.* Сетевое общество / И. А. Мальковская // Глобалистика : энциклопедия / [гл. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков]. – М. : ОАО Изд-во «Радуга», 2003. – С. 914–916.

372. *Мантагов В. В.* Глобализация, диалог цивилизаций и устойчивое развитие / В. В. Минтагов, Л. В. Минтагова // Альтернативы глобализации: человеческий и научно-технический потенциал России : докл. и выступ. участников Междунар. науч. конференции 21–23 июня 2002 года. – М., 2002. – Т. 1. – С. 162–164.

373. *Мариничева М.* Управление знаниями на 100 % : путеводитель для практиков / М. Мариничева. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 320 с.

374. *Маритен Жак.* Человек и государство / Жак Маритен ; пер. с англ. Т. Лифинцевой. – М. : Идея-Пресс, 2000. – 196 с.

375. *Марков М.* Теория социального управления / М. Марков. – М. : Прогресс, 1978. – 447 с.

376. *Марков М.* Теория социального управления / М. Марков. – М. : Прогресс, 1978. – 447 с.

377. *Марков Н. Е.* Войны темных сил / Н. Е. Марков. – М. : Изд-во «Ин-т рус. цивилизации», 2011. – 704 с.

378. *Маркс – Павлу Васильевичу Анненкову, 28 декабря 1846 г. // Письма К. Маркса и Ф. Энгельса к разным лицам (февраль 1842 – декабрь 1851) // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Гос. изд-во политической литературы, 1955–1981. – Т. 27. – М. : Гос. изд-во политической литературы, 1962. – 746 с.*

379. *Маркс К.* Капитал. Критика политической экономии Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала / К. Маркс // Маркс К., Эн-

гельс Ф. Полное собрание починений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1960. – Т. 23. – 920 с.

380. *Маркс К.* Классовая борьба во Франции с 1848 по 1850 г. / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание починений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1956. – Т. 7. – С. 5–110.

381. *Маркс К.* Наемный труд и капитал / К. Маркс, Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание починений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1957. – Т. 6. – С. 428–459.

382. *Маркс К.* Тезисы о Фейербахе / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание починений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. – Т. 3. – С. 1–4.

383. *Маркс К.* Экономические рукописи 1857–1859 годов. Часть вторая / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание починений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1969. – Т. 46. Ч. 2. – 612 с.

384. *Маркс К.* Экономические рукописи 1857–1859 годов. Часть первая / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание починений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1968. – Т. 46. Ч. 1. – С. 51–510.

385. *Маркс К.* Экономическо-философские рукописи 1844 года / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание починений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1974. – Т. 42. – С. 41–174.

386. *Маркс К., Энгельс Ф.* Немецкая идеология / К. Маркс, Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Избранные сочинения в 9 т. – М. : Политиздат, 1985. – Т. 2. – 574 с.

387. *Маркс К., Энгельс Ф.* Немецкая идеология / К. Маркс, Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание починений : в 50 томах.. – 2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. – Т. 3. – С. 7–544.

388. *Маркс К., Энгельс Ф.* Полное собрание починений / К. Маркс, Ф. Энгельс ; в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1957. – Т. 8. – 705 с.

389. *Маркс К.* К критике политической экономии / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1959. – Т. 13. – 770 с.

390. *Маркс К.* Немецкая идеология / К. Маркс, Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1955. – Т. 3. – С. 7–544.

391. *Мартинелли А.* От мировой системы к мировому обществу? / А. Мартинелли // Социологические исследования. – 2009. – № 1. – С. 5–15.

392. *Мартинюк С. Є.* Генезис інформаційної цивілізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / С. Є. Мартинюк. – Запоріжжя, 2001. – 20 с.

393. *Мартинюк С. Є.* Генезис інформаційної цивілізації : монографія [Електронний ресурс] / С. Є. Мартинюк. – Запоріжжя : Просвіта, 2002. – 192 с. – Режим доступу : http://npu.edu.ua/e-book/book/html/D/ispu_ksue_Martunyk_Inf_cuv/Martunyk.

394. *Маслобоева О. Д.* Российский органицизм и космизм XIX – XX вв.: эволюция и актуальность : монография / О. Д. Маслобоева. – М. : АПК и ППРО, 2007. – Ч. I-III. – 296 с.

395. *Маслова Н. В.* Ноосферное образование / Н. В. Маслова. – М. : Ноосфера, 1999. – 262 с.

396. *Маслова Н. В.* Ноосферное образование [Електронний ресурс] / Н. В. Маслова. – М., 2002. – 340 с. – Режим доступу : <http://noosfera.narod.ru/business2.html>. – Заголовок з екрана.

397. *Маслова Н. В.* Ноосферное образование: методология, технология, инструментарий [Електронний ресурс] / Н. В. Маслова. – Режим доступу : <http://raeneducation.webhost.ru/b-masl3.htm>. – Заголовок з екрана.

398. *Матюхіна Н.* Британські ЗМІ: що може зробити Захід у зв'язку з Кримом? [Електронний ресурс] / Н. Матюхіна. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/inozmi/bbc/2014/03/4/7017432>. – Заголовок з екрана.

399. *Медведев В. А.* Распад: Как он назревал в «мировой системе социализма» / В. А. Медведев. – М. : Междунар. отношения, 1994. – 400 с.

400. *Медведев Ю.* Ловушка № 2052. Уже через 40 лет человечество попадет в ситуацию, которую ученые называют прогрессивный тупик / Ю. Медведев // Российская газета. – 2012. – 04.04.

401. Международный валютный фонд // Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/Международный_валютный_фонд. – Заголовок з экрана.

402. *Межуев Б.* Сотворение космополиса / Б. Межуев // Политические исследования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.politstudies.ru/universum/esse/10mej.htm>. – Заголовок з экрана.

403. *Мельник Ю. Б.* Формування культури здоров'я учнів, як важлива складова роботи практичного психолога / Ю. Б. Мельник // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 2–3. – С. 126–132.

404. *Мельник М. І.* Еволюція теоретико-методологічних підходів до формування бізнес-середовища в контексті розвитку інституційної та неоінституційної теорії [Електронний ресурс] / М. І. Мельник // Збірник наукових праць / Луцький національний технічний університет. – Луцьк. – 2008. – Вип. 5 (20). – С. 14–15. – Режим доступа : http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/En/ETEI/2008_5_2/index.html. – Заголовок з екрана.

405. *Мильнер Б. З.* Управление знаниями в современной экономике / Б. З. Мильнер. – М. : Ин-т экономики РАН, 2008. – 400 с.

406. Мир // Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / оформл. «Диамант». – СПб. : ТОО «Диамант», 1996. – Т. II : И-О – С. 330.

407. Мировое государство как будущее международного сообщества : монография. – М. : Проспект, 2013. – 248 с.

408. Мировое правительство // Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

http://ru.wikipedia.org/wiki/Мировое_правительство. – Заголовок з екрана.

409. Мировоззрение // Философия : энциклопедический словарь / под ред. А. А. Ивина. – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.

410. Миско К. М. Ресурсный потенциал региона (теоретические и методологические аспекты исследования) / К. М. Миско. – М. : Наука, 1991. – 94 с.

411. Митрополит Київський і всієї України Володимир (Сабодан). Пам'ять про Новий Єрусалим: київська традиція : Слово про Київ на відкритті IX Міжнар. Успенських Читань «Пам'ять і надія: горизонти осмислення та шляхи усвідомлення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://orthodox.org.ua/article/pamyat-pro-novii-%D1%93864rusalim-ki%D1%97297vska-tradits%D1%967439ua>. – Заголовок з екрана.

412. Мід Дж. Г. Дух, самість і суспільство. З точки зору соціального біхевіориста / Дж. Г. Мід. – К. : Укр. Центр духовної культури, 2000. – 416 с.

413. Міжнародні економічні відносини: Система регулювання міжнародних економічних відносин / А. С. Філіпенко, І. В. Бураковський, В. С. Будкін та інші. – К. : Либідь, 1994. – 365 с.

414. Моисеев Н. Н. Логика динамических систем и развитие природы и общества / Н. Н. Моисеев // Вопросы философии. – 1999. – № 4. – С. 3–10.

415. Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера / Н. Н. Моисеев. – М. : Молодая гвардия, 1990. – 351 с.

416. Мондиализм // Политология : словарь-справочник [Електронний ресурс] / М. А. Василик, М. С. Вершинин и др. – М. : Гардарики, 2001. – 328 с. – Режим доступу : <http://notions.ru/dictionary/286/mondializm.html>.

417. Монсон П. Современная западная социология: теории, традиции, перспективы / П. Монсон. – СПб : Изд-во «Нотабене», 1992. – 445 с.

418. Московичи С. Машина, творящая богов / С. Москвичи ; пер. с фр. – М. : Центр психол. и психотерап., 1998. – 560 с.

419. *Муляр В. І.* Проблема становлення особистості в системі «індивід – суспільство» (філософсько-культурологічний аналіз): дис ... д-ра філос. наук: 09.00.03. / В. І. Муляр. – Житомир, 1999. – 362 с.
420. *Мусис Н.* Усе про спільні політики Європейського Союзу / Н. Мусис ; пер. з англ. – К. : К. І. С., 2005. – 466 с.
421. На пути к обществам знаний : Интервью с заместителем Генерального директора ЮНЕСКО по вопросам коммуникации и информации г-ном А. В. Ханом // Наука в информационном обществе: информ. изд. / сост. Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. – СПб., 2004. – С. 22–26.
422. *Надольний М. І.* Мета і засоби мети / М. І. Надольний // Соціальна філософія : короткий енциклопедичний словник / заг. ред. і уклад. : В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. – К.; Харків : ВМП «Рубікон», 1997. – С. 236–237.
423. *Назарбаев Н.* От Евразийского Университета к евразийскому экономическому сообществу: речь / Н. Назарбаев. – Астана, 2000.
424. *Назарбаев Н.* Перспективы евразийской интеграции / Н. Назарбаев. – Астана, 2004.
425. *Назарбаев Н.* Проект Евразийского Союза: проблемы и перспективы интеграции / Н. Назарбаев. – Астана, 2009.
426. *Назарчук А. В.* Сетевое общество и его философское осмысление / А. В. Назарчук // Вопросы философии – 2008. – № 7. – С. 61–75.
427. *Назарчук А. В.* Социальные сети и трансформация политического порядка / А. В. Назарчук // Вестник аналитики. – 2007. – № 30 (4–2007). – С. 108–128.
428. *Налимов В. В.* Спонтанность сознания: Вероятностная теория смыслов и смысловая архитектура личности / В. В. Налимов. – М. : Изд-во «Прометей», 1989. – 182 с.
429. *Налимов В. В.* Реальность нереального / В. В. Налимов, Ж. А. Дрогалина. – М. : Изд-во «МИР ИДЕЙ», АО АКРОН, 1995. – 432 с.
430. *Нартов Н. А.* Геополитика: учеб. для вузов / Н. А. Нартов ; под ред. проф. В. И. Староверова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2004. – 544 с.

431. Наше глобальное соседство : докл. Комис. по глоб. упр. и сотрудничеству / [пер. с англ.] ; ред. А. П. Фоменко. – М. : Весь Мир, 1996. – 401 с.
432. *Негри А.* Множество: война и демократия в эпоху империи / А. Негри, М. Хардт. – М. : Культурная революция, 2006. – 559 с.
433. *Некlessа А.* Логика глобальной трансформации [Электронный ресурс] / А. Некlessа. – Режим доступа : <http://mcgpi.narod.ru/MCGPI10.htm>. – Заголовок з екрана.
434. *Нікитенко В. О.* Геокультурні цінності в умовах сучасного світового розвитку: соціально-філософський вимір / В. О. Нікитенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 07/2013. – Вип. 54. – С. 266–280.
435. *Новгородцев П. И.* Об общественном идеале / П. И. Новгородцев. – М. : Пресса, 1991. – 638 с.
436. Новейший философский словарь. – 3-е изд., испр. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1280 с.
437. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Вид-во «Аконіт», 1998. – Т. 1. – 910 с.
438. Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня [Электронный ресурс] // Известия. – 2011. – 3 октября. – Режим доступа : <http://izvestia.ru/news/502761>. – Заголовок з екрана.
439. *Нонака И.* Компания – создатель знания: Управление знаниями / И. Нонака ; пер.с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 476 с.
440. *Носов Н. А.* Виртуальная психология / Н. А. Носов. – М. : Аграф, 2000. – 432 с.
441. *Нургалеева Л. В.* Дихотомия статусной и внестатусной культуры в условиях развития сетевого общества[Электронный ресурс] / Л. В. Нургалеева // Гуманитарная інформатика: открытый междисциплинарный электронный журнал. – Вып. 1. – Режим доступа : <http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/1/nurgalieva.htm>. – Заголовок з екрана.

442. Обзор монографий членов отделения «Ноосферное отделение» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://noosfera.narod.ru/business2.html>. – Заголовок з экрана.

443. Обмен // Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://ru.wikipedia.org/wiki/Обмен_\(значения\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Обмен_(значения)) синкретична. – Заголовок з экрана.

444. Образование как планетарное образование : монография / Л. А. Алексеева, Р. А. Додонов, Д. Е. Муза, Ф. В. Лазарев, В. М. Таланов и др.; ДонНГУ. – Донецк : ДонНГУ, Технопарк ДонНГУ УНИТЕХ, 2011. – 270 с.

445. *Обухов К. Н.* Сеть как социальная структура: модель сетевой коммуникации в теории М. Кастельса / К. Н. Обухов // Вестник Удмуртского университета. – Ижевск : УГУ, 2008. – Вып. 1. – С. 107–110.

446. Общая теория права и государства : учебн. / под ред. В.В. Лазарева. – М. : Юрист, 1994. – 348 с.

447. Общие проблемы философии науки : словарь для аспирантов и соискателей / сост. и общ. ред. Н. В. Бряник ; отв. ред. О. Н. Дьячкова. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2007. – 318 с.

448. Объявлено о формировании оргкомитета проведения референдума по вопросу о создании Евразийского Союза // Civitas.ru – ресурс гражданского общества, 04.11.2012 г.

449. *Огурцов А. П.* Рефлексия / А. П. Огурцов // Философская энциклопедия: в 5 т. / ред. кол.: гл. ред. Ф. В. Константинов и др. – М. : Сов. энциклопедия, 1967. – Т. 4. – С. 499–502.

450. *Одинцов В. В.* Стилистика текста / В. В. Одинцов. – М. : Высш. школа, 1980. – 211 с.

451. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Русский язык, 1985. – 797 с.

452. *Окара А.* Русскій Міръ. С. Градиоровский о РусМире – на берегу Руського (т.е. Черного) моря: Русские – это искусственно сконструированная идентичность под сверхзадачу Госстроя [Электронный ресурс] / А. Окара // Українська правда. – 2010. – 22 липня. – Режим доступа : http://blogs.pravda.com.ua/authors/okara/4c48444962e33/page_3. – Заголовок з экрана.

453. *Олійник Ю.* Чорна Африка на межі століть [Електронний ресурс] / Ю. Олійник. – Режим доступу : <http://politonomia.org.ua/page/chorna-afryka-na-megi-stolit.html>. – Заголовок з екрана.

454. Організація Чорноморського економічного співробітництва [Електронний ресурс] // Вікіпедія – свободная энциклопедия. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Організація_Чорноморського_економічного_співробітництва. – Заголовок з екрана.

455. Основи демократії : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / авт. кол. : М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін. ; за заг. ред. А. Колодій. – К. : Вид-во «Ай Бі», 2002. – 684 с.

456. Основные направления политики Российской Федерации в сфере международного культурно-гуманитарного сотрудничества [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wu-w.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nst/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/id3aa5ccb0c5f96b442579ec004ec849>. – Заголовок з екрана.

457. Основы теории коммуникации : учеб. / [под ред. проф. М. А. Василика]. – М. : Гардарики, 2005. – 615 с.

458. Очерки по истории теоретической социологии XX столетия (от М. Вебера к Ю. Хабермасу, от Г. Зиммеля к постмодернизму) / Ю.В. Давыдов, А. Б. Гофман, А. Д. Ковалев и др. – М. : Наука, 1994. – 380 с.

459. *Пазенок В. С.* Філософія : навч. посіб. [Електронний ресурс] / В. С. Пазенок. – К. : Академвидав, 2008. – 280 с. – Режим доступу : <http://sophia.nau.edu.ua/2010-07-29-11-48-45/2010-07-29-11-51-27/198---10----->.

460. *Панарин А. С.* Стратегическая нестабильность в XXI веке / А. С. Панарин. – М. : Алгоритм, 2003. – 560 с.

461. Папа Римский – за мировое правительство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://imperialcommiss.livejournal.com/48827.html>. – Заголовок з екрана.

462. *Парсонс Т.* Понятие общества : Компоненты и их взаимоотношения [Електронний ресурс] / Т. Парсонс // Американская социологическая мысль. – М. : Республика, 1996. – С. 494–526.

463. *Парсонс Т.* Система современных обществ / Толкот Парсонс ; [пер. с англ. Л. А. Седого и А. Д. Ковалева ; под ред. М. С. Ковалевой]. – М. : мАспектпресс, 1998. – 270 с.
464. *Парсонс Т.* О социальных системах / Т. Парсонс ; под ред. В. Ф. Чесноковой, С. А. Белановского. – М. : Академический Проект, 2002. – 832 с.
465. *Парсонс Т.* О структуре социального действия / Т. Парсонс. – М. : Академический Проект, 2000. – 880 с.
466. *Паршин П.* Глобальное информационное общество и мировая политика / П. Паршин // Аналитические доклады ИМИ. – 2009. – Вып. 2 (23). – 41 с.
467. *Парыгин Б. Д.* Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории / Б. Д. Парыгин. – СПб. : ИГУП, 1999. – 592 с.
468. *Петров И. И.* Мир // Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Республика, 2001. – С. 333–334.
469. *Петров Р. А.* Транспозиция «acquis» Европейского Союза в правовые системы третьих стран : монография / Р. А. Петров. – К. : Истина, 2011. – 384 с.
470. *Пилипенко В. Е.* Социальный морфогенез: эволюция и катастрофы (Синергетический подход) / В. Е. Пилипенко, В. А. Поддубный, И. В. Черненко. – К. : Наук. думка, 1993. – 98 с.
471. *Пилипенко Н. В.* Диалектика необходимости и случайности / Н. В. Пилипенко. – М. : Мысль, 1980. – 264 с.
472. Планетарный язык [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.neoesoterik.org/teoria-evolucii/mezhdunarodnyj-azyk>. – Заголовок з экрана.
473. *Плахов В. Д.* Западная социология. Исторические этапы, основные школы и направления развития (XIX–XX вв.) : учеб. пособ. / В. Д. Плахов. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2000. – 156 с.
474. *Плахотный А. Ф.* Проблема социальной ответственности / А. Ф. Плахотный. – Харьков : Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1981. – 192 с.

475. *Подольяно Л. А.* Свобода особистості як форма її самореалізації (історико-філософський аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.05 / Л. А. Подольяно ; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2002. – 20 с.

476. *Полак Ф.* Образ будущего / Ф. Полак // Мир нашего завтра : антология современной классической прогностики. – М. : Эксмо, 2003. – С. 220–233.

477. *Полак Ф.* Образ будущего / Ф. Полак // Мир нашего завтра: антология современной классической прогностики. – М. : Эксмо, 2003. – С. 220–233.

478. Политология : словарь-справочник / М. А. Василик, М. С. Вершинин и др. – М. : Гардарики, 2001. – 328 с.

479. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : монографія / за заг. ред. А. І. Кудряченка. – К. : НІСД, 2007. – 396 с.

480. Політологічний енциклопедичний словник / упор. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.

481. Полный словарь иностранных слов, вошедших в употребление в русском языке [Электронный ресурс]. – М., 1907. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwwords/21225/Космополит. – Заголовок з екрана.

482. *Полтораков О. Ю.* Глобальне громадянське суспільство в системі міжнародних відносин [Електронний ресурс] / О. Ю. Полтораков. – Режим доступа : <file://localhost/G:/Світове%20гр%20суспільство/Глобальне%20громадянське%20суспільство%20в%20системі%20міжнародних%20відносин.mht>. – Заголовок з екрана.

483. *Полякова Н. Л.* XX век в социологических теориях общества / Н. Л. Полякова. – М. : Изд-во «Логос», 2004. – 384 с.

484. *Померанц Г.* Диалог культурных миров / Г. Померанц // Общественные науки и современность. – 1994. – № 5. – С. 170–174.

485. *Попов А. А.* Институциональные параметры информационного общества (технологический, научный, социальный, антропологический) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филос. наук. :

09.00.11. «Социальная философия» / А. А. Попов ; Чуваш. гос. ун-т им. И. Н. Ульянова. – Чебоксары, 2007. – 14 с.

486. *Попов Г. В.* Тайные культы и учения: пророки, жрецы, адепты / Г. В. Попов. – М. : Крафт+, 2002. – 304 с.

487. *Попов С. М.* Зворотний зв'язок у парадигмі саморегуляції соціальних систем : теоретико-методологічний аналіз / С. М. Попов – Запоріжжя : Просвіта, 2011. – 412 с.

488. *Попов С. М.* Зворотний зв'язок у системі соціального менеджменту : монографія / С. М. Попов. – Запоріжжя : Просвіта, 2010. – 444 с.

489. *Попов С. М.* Соціально-філософський аналіз зворотного зв'язку: теоретико-методологічний контекст : автореф. дис. на здобуття наук. ступеню д-ра філос. наук : 09.00.03 / Попов Сергій Миколайович. – К., 2012. – 40 с.

490. *Поппер К.* Открытое общество и его враги / К. Поппер ; [пер. с англ.] ; [под ред. В. Н. Садовского]. – М. : Феникс, Междунар. фонд «Культурная инициатива», 1992. – Т. 2. Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы. – 528 с.

491. *Поппер К.* Открытое общество и его враги. / К. Поппер ; пер. с англ. под ред. В.Н. Садовского. – М. : Феникс, Междунар. фонд «Культурная инициатива», 1992. – Т. 1. Чары Платона. – 448 с.

492. *Поршнева Б. Ф.* Социальная психология и история / Б. Ф. Поршнева. – 2-е изд., доп. и испр. – М. : Наука, 1979. – 235 с.

493. *Посельський В.* Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції / В. Посельський. – К. : Смолоскип, 2002. – 168 с.

494. *Похльовська О.* «Страна рабов, страна господ» [Електронний ресурс] / О. Похльовська // День. – 2012. – № 97. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/nota-bene/strana-rabov-strana-gospod>. – Заголовок з екрана.

495. Предполагаемые результаты Бухарестской Пан-европейской конференции в подготовке к ВСИО: 10 фундаментальных принципов информационного общества [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ar.gov-murman.ru/vectors/egov/norm.shtml?id=7>. – Заголовок з екрана.

496. *Пригожин И.* От существующего к возникающему. Время и сложность в физических науках / И. Пригожин ; пер. с англ. ; под. ред. Ю. Л. Климонтовича. – М. : Наука, 1985. – 338 с.
497. Про місцеве самоврядування : Всесвітня Декларація // Місцево самоврядування. – 1997. – № 1–2. – С. 95–97.
498. Проблемы теории материалистической диалектики : матер. совещания по проблемам диалект. материализма в ред. журн. «Вопросы философии» // Вопросы философии. – 1982. – № 4. – С. 30–40.
499. *Пряхин В. Ф.* «Мягкая сила» в новой редакции внешней политики России / В. Ф. Пряхин // Евразийский Союз: Вопросы международных отношений. – 2013. – Вып. 2 (3). – С. 5–3.
500. *Путин В.* Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня [Электронный ресурс] / Владимир Путин // Известия. – 2011. – 03 октября. – Режим доступа : <http://izvestia.ru/news/502761>. – Заголовок з екрана.
501. *Путин В.* Россия и меняющийся мир [Электронный ресурс] / В. Путин. – Режим доступа : <http://www.rg.ru/2012/02/27/putin-politika.html>. – Заголовок з екрана.
502. Путин хочет создать единую валюту Евразийского Союза – Песков // «Финмаркет» – информационное агентство / Політико.com.ua. – 2011. – 15 октября. – Режим доступа : <http://www.finmarket.ru/news/2450792>. – Заголовок з екрана.
503. *Радаев В. В.* Рынок как переплетение социальных сетей / В. В. Радаев // Российский журнал менеджмента. – Т. 6. – 2008. – № 2. – С. 47–54.
504. *Радищев А. Н.* О человеке, его смертности и бессмертии / А. Н. Радищев. – СПб. : Питер, 2001. – 192 с.
505. *Радьяр Д.* Планетаризация сознания. От индивидуального к целому / Д. Радьяр. – М. ; К.: REFL-book ; Ваклер, 1995. – 304 с.
506. *Разина Т. В.* Рефлексия в педагогическом мышлении / Т. В. Разина // Психология профессионального педагогического мышления / под ред. М. М. Кашапова. – М. : Ин-т психологии РАН, 2003. – С. 233–282.

507. *Рассел Б.* Философский словарь разума, материи и морали / Б. Рассел ; пер с англ. – К. : Port-Royal, 1996. – 368 с.
508. *Рассел П.* «Мировой мозг» – следующая ступень нашего развития / П. Рассел // Один мир для всех: Контуры глобального сознания. – М. : Прогресс. 1990. – С. 15–22.
509. *Резник Ю. М.* Введение в социальную теорию: Социальная системология / Ю. М. Резник ; Ин-т человека. – М. : Наука, 2003. – 525 с.
510. *Риккерт Г.* Философия истории / Г. Риккерт // Риккерт Г. Философия жизни. – К. : Ника-Центр, 1998. – 512 с.
511. *Роде Г.* Технология и политика / Г. Роде // ИОН. Лабораторные тетради. – М., 1990. – Вып.17. – С. 27.
512. *Розанов Ф. И.* Социальное взаимодействие как информационный обмен : диссертация ... кандидата философских наук : 09.00.11 / Розанов Филипп Иванович. – Новосибирск, 2010. – 143 с.
513. *Розанов Ф. И.* Социальное взаимодействие как информационный обмен : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Розанов Филипп Иванович ; [Новосиб. гос. тех. ун-т] – Новосибирск, 2010. – 143 с.
514. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» від 13 грудня 2010 р. № 2250-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2250-2010-%F0>.
515. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / О. Яременко, О. Балакірева, Н. Бутенко, О. Вакуленко та ін. – К. : Укр. ін-т соц. досліджень. 2000. – 111 с.
516. *Романенко В.* Сложность определения понятия информация, связанная с его многозначностью [Електронний ресурс] / В. Романенко, Г. Никитина. – Режим доступу : http://www.elektron2000.com/roman_ni-kit_0157.html.
517. *Ромул М.* Сингулярность действительно близко: Адаптация и интерпретация труда Raymond Kurzweil «Singularity is near» [Електронний документ]. – Б. м., 2013. – 54 с. – Режим доступу: <http://novadeus.com/wp-content/uploads/Singularity.pdf>.

518. Российская социологическая энциклопедия / под общ. ред. акад. РАН Г. В. Осипова. – М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА, 1999. – 672 с.
519. Россия 2045 // Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/Россия_2045. – Заголовок з экрана.
520. Руднев В. П. Словарь культуры XX века / В. П. Руднев. – М. : Аграф, 1999. – 384 с.
521. Рудой А. И. Миры / А. И. Рудой. – К. : Освита України, 2010. – 372 с.
522. Ружмон Д. де. Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до європейців / Д. Ружмон де. – Львів : Літопис, 1998. – 280 с.
523. Румизен М. Управление знаниями. Полное руководство / М. Румизен. – М. : АСТ, Астрель, 2004. – 318 с.
524. Русские – это искусственно сконструированная идентичность под сверхзадачу Госстроя [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/new_idea/russkie. – Заголовок з экрана.
525. Рябека О. Г. Державно-громадське управління у дискурсі демократизації суспільства: монографія / за наук. ред. проф. В. П. Бега; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 289 с.
526. Сабато Е. Віднайти здатність дивуватися / Е. Сабато // Кур'єр ЮНЕСКО. – 1990. – Жовтень. – С. 4.
527. Сакович В. Антиглобалізм: стан і перспективи / В. Сакович // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1. – С. 137–142.
528. Самоорганизация: психо- и социогенез / под ред. В. Н. Келасьева. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1996. – 200 с.
529. Саморегуляція соціального організму країни : монографія / за наук. ред. В. П. Бега ; В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль, Г. О. Нестеренко ; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 652 с.

530. *Сверстюк Є.* На землі, благословенній Апостолом / Є. Сверстюк. – Рим-Люблин : Вид-во «Свічадо», 1990. – 47 с.
531. Світова організація_торгівлі // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Світова_організація_торгівлі. – Заголовок з екрана.
532. Світовий банк // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Світовий_банк. – Заголовок з екрана.
533. Світовий уряд // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Світовий_уряд. – Заголовок з екрана.
534. *Святий Августин.* Сповідь. – К. : Основи, 1996. – 320 с.
535. Северо-Американский Союз уже напечатал банкноты [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kartinamira.info/conceptpower/814-severoamerikanskiy-soyuz>. – Заголовок з екрана.
536. *Семененко Л. М.* Ціннісно-сміслова детермінація управління навчальним закладом: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.10 / Семененко Людмила Миколаївна. – К., 2007.
537. *Серажим К.* Текстознавство / К. Серажим. – К. : Вид-пол. Центр «Київський університет», 2008. – 527 с.
538. *Сетров М. И.* Информационные процессы в биологических системах / М. И. Сетров. – Л. : Наука, Ленингр. отд-ние, 1975. – 155 с.
539. *Сиденко С. В.* Социальные аспекты развития современной мировой цивилизации / С. В. Сиденко // Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко и др. – К. : Наук. думка, 2002. – С. 483–514.
540. Сингулярность / А. В. Турчин [Електронний ресурс] // Взгляд за Грань. – Режим доступу : <http://vzglyadzagran.ru/kosmos/singulyarnost-2.html>. – Заголовок з екрана.
541. Системные исследования : ежегод. – М. : Наука, 1980. – 424 с.

542. *Скворець В.* Процес формування життєустрою народу / В. О. Скворець // Культурологічний вісник : наук.-теорет. щоріч. Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя. – 2010. – Вип. 25. – С. 145–152.
543. *Скворець В. О.* Громадянське суспільство і детермінанти оптимізації його розвитку в Україні : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Скворець Володимир Олексійович. – Запоріжжя, 2007. – 206 с.
544. *Скворець В. О.* Життєустрій народу : соціально-філософський аналіз // автореферат дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія і філософія історії» / Володимир Олексійович Скворець. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський нац. ун-т імені Олеся Гончара, 2013. – 32 с.
545. *Скворець В. О.* Життєустрій народу як соціальний феномен / В. О. Скворець. – Запоріжжя : ТОВ «КСК-Альянс», 2012. – 376 с.
546. Словарь иностранных слов. – М. : Рус. яз., 1985. – 607 с.
547. Словарь русского языка: в 4 т. / АН СССР. Ин-т рус. яз. ; под ред. А. П. Евгеньевой. – 2-е изд., исправ. и доп. – М. : Изд-во «Рус. язык», 1981. – Т. 1. – 698 с.
548. Словарь-справочник менеджера / под ред. М. Г. Лапусты. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 608 с.
549. Словник української мови: у 11 т. – К. : Вид-во «Наук. думка», 1970. – Т. 1. – 799 с.
550. *Смирнов С. А.* Модели человека в современной философии и психологии : сб. матер. Всероссийской конференции 18–19 мая 2005 года / С. А. Смирнов // Человек перехода / отв. за вып. П. А. Носова. – Новосибирск, 2006. – 177 с.
551. *Соколов А. В.* Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособ. / А. В. Соколов. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 461 с.
552. *Соловьев В. С.* Смысл любви / В. С. Соловьев // Соловьев В. С. Соч. : в 2 т. – М. : Мысль, 1990. – Т. 2. – 822 с.
553. *Соловьев В. С.* Чтения о Богочеловечестве // В. С. Соловьев // Соловьев В. С. Чтения о Богочеловечестве : Статьи; Стихотворения и поэма; Из «Трех разговоров»: Краткая повесть об Антихристе. – СПб. : Художественная литература, 1994. – 528 с.

554. *Соловьева М. Ф.* Рефлексия инновационной деятельности по формированию космического мировоззрения / М. Ф. Соловьева // Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях: кол. монография / под ред. О. А. Базалука. – К. : Кондор, 2011. – Т. 1. – 328 с.

555. *Соломатин Ю.* Западный миф о правах человека как средство агрессии против прав народов и прав всего человечества / Ю. Соломатин, М. Корнейчук // Віче. – 2002. – № 4. – С. 59–63.

556. *Сомов В. В.* Социологическое знание в социальной утопии Платона / В. В. Сомов // Социологические исследования. – 1993. – № 9. – С. 120–125.

557. *Сорокин П. А.* Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.

558. Социальные технологи : толковый словарь / отв. ред. В. Н. Иванов. – Москва ; Белгород: Луч ; Центр социальных технологий, 1995. – 309 с.

559. Соціальне управління : довідник / В. Л. Василенко (керів. авт. кол.), В. Б. Авер'янов, Ф. Г. Бурчак та ін. ; упоряд. В. О. Тихонович та ін. – К. : Політвидав України, 1986. – 415 с.

560. *Спиркин А. Г.* Основы философии / А. Г. Спиркин. – М. : Политическая литература, 1988. – 592 с.

561. *Спицнадель В. Н.* Основы системного анализа : учеб. пособ. / В. Н. Спицнадель. – СПб. : Бизнес-пресса, 2000. – 326 с.

562. *Степин В.* Эпоха перемен и сценарии будущего [Электронный ресурс] / В. Степин. – Режим доступа : www.philosophy.ru/library/stepin/epoch.html.

563. *Степин В. С.* Философия и образы будущего / В. С. Степин // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – С. 10–21.

564. *Стефанов С.* Настоящее осмысливает прошлое и структурирует будущее // Publish. – 2005. – № 1. – С. 31–35.

565. *Стронський Л. М.* Ентропія розвитку людської спільноти різко зростає. Чому? Куди рухатися далі? [Електронний ресурс] / Л. М. Стронський. – Режим доступу : <http://gisap.eu/ru/node/554>.

566. Сулер Д. Люди превращаются в Электроников: Основные психологические характеристики виртуального пространства [Электронный ресурс] / Д. Сулер. – Режим доступа : <http://flogiston.ru/artides/netpsy/electronic>. – Заголовок з экрана.

567. Суліма Є. Сучасна глобалістика: політика, освіта і культура / Є. Суліма, М. Шепелев. – К. : МП «Леся», 2012. – 622 с.

568. Суліма Є. М. Глобальний соціальний порядок постіндустріалізму : монографія / Є. М. Суліма. – 2-ге вид., доп. – К. : Генеза, 2004. – 334 с.

569. Суспільство на порозі ХХІ століття: філософське осмислення плінного світу : навч. посіб. / відп. ред. В. С. Пазенок. – К. : Укр. Центр духовної культури, 1999 – 272 с.

570. Сушков И. Р. Психологические отношения человека в социальной системе / И. Р. Сушков. – М. : Изд-во «Ин-т психологии РАН», 2008. – 412 с.

571. Таланов В. М. Восхождение к Разуму / В. М. Таланов // Онтология и антропология гуманизма : матер. межвуз. симпоз. г. Владимир, 16–17 мая 2006 г. – Владимир, 2006. – С. 71–76.

572. Таланов В. М. Человек Универсальный – Homo Universum (печаль по утерянной целостности) / В. М. Таланов // Фундаментализация высшего технического образования : матер. Всерос. науч.-метод. конф. г. Новочеркасск, 29 мая – 2 июня 2000 г. / Юж. – Рос. гос. техн. ун-т (НПИ). – Новочеркасск : Набла. 2000. – С. 196–199.

573. Тапскотт Д. Электронно-цифровое общество / Д. Тапскотт. – М. : Рефл-бук, 1999. – 432 с.

574. Темников Д. Проблемы мирового регулирования в современной зарубежной политологии / Д. Темников // Международные процессы. – 2004. – № 2 (5). – С. 84–96.

575. Теория государства и права. Актуальные проблемы: учеб. пособ. / В. В. Лазарев. – М. : Изд-во Акад. МВД РФ, 1992. – 183 с.

576. Тернер Дж. Структура социологической теории / Дж. Тернер. – М. : Прогресс, 1985. – 472 с.

577. Тингберген Я. Пересмотр международного порядка / Я. Тингберген ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1980. – 416 с.

578. *Тойнби А. Дж.* Постигание истории / А. Дж. Тойнби ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1991. – 736 с.
579. *Тойнби А. Дж.* Цивилизация перед судом истории / А. Дж. Тойнби. – М. : Прогресс-Ювента, 1995. – 480 с.
580. *Тоффлер Э.* Метаморфозы власти / Э. Тоффлер ; пер. с англ. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 669 с.
581. *Тоффлер Э.* Шок будущего / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2002. – 557 с.
582. *Тощенко Ж. Т.* Парадоксальный человек : монография / Ж. Т. Тощенко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 543 с.
583. *Трунов И. Л.* Частные наемные армии как политическая проблема нестабильности государств / И. Л. Трунов // Евразийский союз: Вопросы международных отношений. – 2013. – Вып. 2 (3). – С.45–51.
584. *Тугаринов В. П.* Соотношение категорий диалектического материализма / В. П. Тугаринов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1956. – 122 с.
585. *Туроу Л. К.* Будущее капитализма. Как сегодняшние экономические силы формируют завтрашний мир [Электронный ресурс] / Лестер К. Туроу / А. И. Федоров; пер.с англ. – Новосибирск : Сибирский хронограф, 1999. – 432 с. – Режим доступа : http://lib.aldebaran.ru/author/touro_lester/touro_lester_budushee_kapitalizma.
586. *Тьоніс Ф.* Спільнота та суспільство: основні поняття чистої соціології / Ф. Тьоніс ; пер. з нім. – К. : Дух і Літера, 2005. – 262 с.
587. Украина официально получила кибервойска [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://internetua.com/ukraina-oficialno-polucsila-kibervoiska>. – Заголовок з екрана.
588. Україна (Антиутопія) // Форум Finance.ua. Аналітика і прогнози від найкращих авторів [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://forum.finance.ua/topic120071.html>. – Заголовок з екрана.
589. Україна та проект «русского мира» : аналіт. доп. / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман [та ін.] ; за ред. В. М. Яблонського та С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2014. – 80 с.

590. Умланд А. «Евразийские» проекты Путина и Дугина – сходства и различия / Андреас Умланд [Электронный ресурс] // Geopolitika (Литва). – 2012. – 22 июня. – Режим доступа : <http://inosmi.ru/politic/20120622/193954633.html>.

591. Универсализм // Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Универсализм>. – Заголовок з экрана.

592. Управление организацией : энциклопедический словарь / под ред. Поршнева А. Г., Кибанова А. Я., Гунина В. Н. – М. : ИНФРА, 2001. – 822 с.

593. Урсул А. Д. Глобальные проблемы освоения космоса (к формированию космической глобалистики) / А. Д. Урсул, А. И. Дронов // Глобальные проблемы социального развития (философско-методологические аспекты) / отв. ред. А. Д. Урсул. – Кишинев : Штиинца, 1988.

594. Урсул А. Д. Космоглобалистика в ракурсе информационной гипотезы освоения мира / А. Д. Урсул // Глобалистика как область научных исследований и сфера преподавания / под ред. И. И. Абылгазиева, И. В. Ильина. – М. : МАКСПресс, 2011. – Вып. 5. – 386 с.

595. Урсул А. Д. Мегатренды эволюции образования третьего тысячелетия / А. Д. Урсул, Т. А. Урсул // Образ человека будущего: Кого и Как нужно воспитывать в подрастающих поколениях: кол. моногр. / под ред. О. А. Базалука. – К. : МФКО, 2013. – Т. 3. – 340 с.

596. Урсул А. Д. От глобальных к космическим процессам / А. Д. Урсул // Пространство и время. – 2012. – № 2. – С. 17–23.

597. Урсул А. Д. Становление космоглобалистики / А. Д. Урсул // Философия и культура. – 2010. – № 11. – С. 60–70.

598. Урсул А. Д. Формирование космоглобалистики и проблема экоразвития / А. Д. Урсул, А. И. Дронов // Освоение космоса и проблемы экологии: социально-философские очерки / отв. ред. А. Д. Урсул. – Кишинев : Штиинца, 1990. – С. 182–195.

599. Уряд схвалив концепцію розвитку електронного урядування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://dknti>.

gov.ua/uk/2010-09-27-06-54-32/35-2010-07-14-10-28-01/246-2010-12-13-18-45-25.html. – Заголовок з екрана.

600. Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії) / пер. Державного департаменту з питань адаптації законодавства, за заг. ред. Олени Зеркаль – К. : Ніка-Прінт, 2010. – 416 с.

601. *Устьянцев В. Б.* Пространство информационного общества / В. Устьянцев // Информационная цивилизация: пространство, культура, человек. – Саратов, 2000. – С. 6–9.

602. *Уткин А. И.* Мировой порядок XXI века / А. И. Уткин. – М. : Изд. Соловьев; Алгоритм, 2001. – 480 с.

603. Ученые создали биоинженерную мышцу способную к самовосстановлению [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tgdaily.ru/?p=5705>. – Заголовок з екрана.

604. *Федоров Н. Ф.* «Философия общего дела» в противоположность учению Л. Н. Толстого о непротивлении и другим идеям нашего времени [Электронный ресурс]. – М. : Семиречен (Верный), 1912. – 200 с. – Режим доступа : <http://razym.ru/naukaobraz/psihfilosofiya/232616-fedorov-nf-filosofiya-obsch>.

605. *Федоров Н. Ф.* Философия общего дела. Статьи, мысли и письма Николая Федоровича Федорова, изд. под ред. В. А. Кожевникова и Н. П. Петерсона. – Верный : Тип. Семиречен. обл. правления, 1906. – Т. 1. – 731 с.

606. *Федотова В. Г.* Космополитизм, его трактовки и его враги [послесловие] / В. Г. Федотова, Н. Н. Федотова // Бек У. Власть и её оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия. – М. : «Прогресс-Традиция; Изд. дом «Территория будущего», 2007. – С. 445–453.

607. *Фергюсон Н.* Империя: срок годности ограничен [Электронный ресурс] / Н. Фергюсон. – Режим доступа : <http://www.inosmi.ru/print/230004.html>. – Заголовок з екрана.

608. Философия на рубеже веков. – СПб., 1996. – С. 158–160.

609. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.

610. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Республика, 2001. – 719 с.
611. Философский словарь. – К. : А.С.К., 2006. – 1056 с.
612. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблёва, В. А. Лутченко. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 576 с.
613. Философский энциклопедический словарь / под ред. С. С. Аверинцева, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичева и др. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
614. Философский энциклопедический словарь: в 5 т. / гл. ред.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
615. Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / ред. кол. : Губерський Л. В. (керівник) та ін.; авт.-упоряд. Андрущенко В. П. (керівник) та ін. – К. : Знання України, 2003. – Т. 1. – 363 с.
616. Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / ред. кол. Губерський Л. В. (керівник) [та ін.] ; авт.-упоряд. Андрущенко В. П. (керівник) [та ін.]. – К. : Знання України, 2003. – Т. 2. – 370 с.
617. Філософія. Лекція 10. Філософське вчення про буття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sophia.nau.edu.ua/2010-07-29-11-48-45/2010-07-29-11-51-27/198---10----->. – Заголовок з екрана.
618. Філософія: основні поняття, вчення про буття та пізнання, діалектика і категорія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/philosophy/12896>. – Заголовок з екрана.
619. Франк С. Л. Духовные основы общества / С. Л. Франк. – М. : Республика, 1992. – 512 с.
620. Франк С. Л. Этика нигилизма / С. Л. Франк // Вехи. Из глубины. – М. : Правда, 1991. – С. 167–199.
621. Фуко М. Наглядати й карати: Народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Таращук. – К. : Основи, 1998. – 392 с.
622. Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку / Ф. Фукуяма ; пер. з англ. В. Дмитрука. – Львів : Кальварія, 2005. – 380 с.

623. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. М. Б. Левина. – М. : «Изд-во АСТ» ; ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 588 с.

624. Фулье (Фуйе) А. Ж. Э. Современная наука об обществе / Альфред Жюль Эмиль Фулье (Фуйе) ; пер. с фр. – Изд 2-е, стереот. – М. : КомКнига, 2007. – 344 с.

625. Хаек Ф. А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма / Ф. А. Хаек. – М. : Изд-во «Новости» при участии изд-ва «Catallaxy», 1992. – 304 с.

626. Хакен Г. Информация и самоорганизация: Макроскопический подход к сложным системам / Г. Хакен ; [пер. с англ.]. – М. : Мир, 1991. – 240 с.

627. Хакен Г. Можем ли мы применять синергетику в науках о человеке? [Электронный ресурс] / Г. Хакен. – Режим доступа : <http://spkurdyumov.ru/what/primenyat-sinergetiku-v-naukax-o-cheloveke-german-haken/>. – Заголовок з экрана.

628. Халипов В. Ф. Власть : кратологический словарь / В. Ф. Халипов. – М. : Республика, 1997. – 431 с.

629. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон [Электронный ресурс]. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 603 с. – Режим доступа : http://www.e-reading.bz/chapter.php/61484/79/Hantington_-_Stolknovenie_civilizaciii.html.

630. Хартия Земли (Текст) // Безопасность Евразии. – 2001. – № 2 – С. 398–405.

631. Хейзинга Й. Homo Ludens. В тени завтрашнего дня / Й. Хейзинга. – М. : АСТ, 2004. – 539 с.

632. Хоружий С. Проблема постчеловека, или трансформативная антропология глазами синергической антропологии. / С. Хоружий // Философские науки. – 2008. – № 92. – С. 10–31.

633. Хоружий С. С. О старом и новом / С. С. Хоружий. – М. : Алетейя, 2000. – 477 с.

634. Храмова Т. Г. Методология исследования социально-экономического потенциала потребительской кооперации: дис... д-ра

экон. наук. / Т. Г. Храмцова ; Центросоюз РФ ; СибУПК. – Новосибирск, 2002. – 374 с.

635. Храпова В. А. Человек в системе семантического бытия / В. А. Храпова // Личность. Культура. Общество. – 2005. – Вып. 2 (26). – С. 244–253.

636. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учеб. пособ. для высш. учебн. заведений / В. Н. Хропанюк ; под ред. проф. В. Г. Стрекозова. – М. : ИПП «Отечество», 1993. – 344 с.

637. Цапліна І. С. Еволюція образу майбутнього в сучасних ідеологіях: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «соціальна філософія і філософія історії» / Ірина Сергіївна Цапліна. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 14 с.

638. Цвих В. Ф. Профспілки і громадянське суспільство: особливості парадигми відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук / В. Ф. Цвих; Нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – 36 с.

639. Циолковский К. Э. Монизм вселенной / К. Э. Циолковский // Монизм Вселенной // Русский космизм: Антропология философской мысли. – М. : Педагогика-Пресс, 1993. – С. 264–281.

640. Циолковский К. Э. Монизм вселенной / К. Э. Циолковский // Русский космизм: Антропология философской мысли. – М. : Педагогика-Пресс, 1993. – С. 264–281.

641. Чайка І. Ю. Феномен інформаційної єдності: соціально-філософський аналіз : [монографія] / І. Ю. Чайка. – Запоріжжя : КСК-Альянс, 2013. – 330 с.

642. Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха просвещения. – М. : Политиздат, 1991. – 463 с.

643. Чернавский Д. С. Синергетика и информация: Динамическая теория информации / Д. С. Чернавский. – М. : Наука, 2001. – 304 с.

644. Черников М. В. Самоорганизующиеся системы: методологические подходы и проблема управления / М. В. Черников // Общество и человек: пути самоопределения. – СПб., 1994. – Вып. 1. – 136 с.

645. *Черныш А. М.* Политическая ответственность в системе социалистического народовластия / А. М. Черныш. – Харьков : Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1987. – 193 с.

646. *Черныш А. М.* Социально-политический механизм обеспечения ответственности институтов власти в социалистическом обществе: автореф. дисна соискание учен. степени д-ра филос. наук: 09.00.02 / А. М. Черныш ; Моск. Высш. парт. школа. – М., 1990. – 32 с.

647. *Чеснокова Т. Ю.* Постчеловек. От неадертальца до киборга. / Т. Чеснокова. – М. : Алгоритм, 2008. – 368 с.

648. *Чешков М.* Уточним рамочную концепцию: от экономики мировой к экономике глобальной / М. Чешков // МЭ и МО. – 1997. – № 12. – С. 63–71.

649. *Чешков М. А.* Глобалистика как научное знание. Очерки теории и категориального аппарата / М. А. Чешков. – М. : Научно-образовательный форум по международным отношениям, 2005. – 224 с.

650. *Чешков М. А.* О видении глобализирующегося мира / М. А. Чешков // МЭ и МО. – 1999. – № 6. – С. 46–54.

651. Что такое устойчивое развитие? [Электронный ресурс] // Рио+20: будущее, которое мы хотим. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/sustainablefuture/sustainability.shtml>. – Заголовок з экрана.

652. *Чувардинський О.* Історична рефлексія поняття «громадянське суспільство» та його філософська еволюція / О. Чувардинський // Політичний менеджмент : наук. журнал. – 2006 – № 3 (18) – С. 69–75.

653. *Шаповалова Н. Г.* ОРФО-арт как пример карнавального общения в виртуальной реальности / Н. Шаповалова // Филологические этюды. – Саратов, 2008. – Вып. 11. Ч. II. – С. 292–295.

654. *Шарден П. Тейяр де Феномен человека* / П. Тейяр де Шарден // Тейяр де Шарден П. Феномен человека : сб. очерков и эссе / [пер. с фр.]. – М. : АСТ, 2002. – С. 133–431.

655. *Шарков Ф. И.* Истоки и парадигмы исследований социальной коммуникации / Ф. И. Шарков // Социс. – 2001. – № 8. – С. 52–61.

656. *Шеллинг Ф. В. Й.* Сочинения: в 2 т. / Ф. В. Й. Шеллинг ; пер. с нем. – М. : Мысль, 1987. – Т. 1. – 637 с.

657. *Шеллинг Ф. В. Й.* Сочинения: в 2 т. / Ф. В. Й. Шеллинг ; пер. с нем. – М. : Мысль, 1987. – Т. 2. – 636 с.

658. *Шепелев М. А.* Глобально-цивилизационные процессы и планетарное сознание / М. А. Шепелев // *Цивилизационная структура современного мира: в 3 т. / под ред. акад. Ю. Н. Пахомова и д.ф.н. Ю. В. Павленко.* – К. : Наук. думка. 2006. – Т. 1. Глобальные трансформации современности. – С. 477–562.

659. *Шепелев М. А.* К вопросу о демократическом потенциале глобализации / М. А. Шепелев // *Вісник Дніпропетровського ун-ту. Сер. Соціологія. Філософія. Політологія.* – 2003. – Вип. 9. – С. 209–223.

660. *Шепелев М. А.* Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку : монографія / М. А. Шепелев. – К. : Вид-во «Генеза», 2004. – 512 с.

661. *Шепелев М. А.* Проблеми і перспективи глобальної демократії / М. А. Шепелев // *Розвиток демократії та демократична освіта в Україні : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 20–22 трав. 2005 р.).* – Львів, 2005. – С. 37–39.

662. *Шергін С.* Росія в інтеграційних процесах в Азійсько-Тихоокеанському регіоні: погляд з Києва та можливі перспективи України / Сергій Шергін, Ігор Лоссовський // *Україна дипломатична : наук. щоріч.* – К., 2012. – Вип. 13. – С. 530.

663. *Шерден Т.* Феномен человека [Електронний ресурс] / Т. Шерден ; пер. и примеч. Н. А. Садовского – М. : Прогресс, 1965. – Режим доступу : <http://www.psylib.org.ua/books/shard01>.

664. *Шершньова З. Є.* Стратегічне управління: підруч. [Електронний ресурс] / З. Є. Шершньова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2004. – 699 с. – Режим доступу : <http://library.if.ua/book/101/6917.html>.

665. *Шкаратан О. И.* Российское неозакратическое общество и его стратификация: Препринт WP7/2008/02 / О. И. Шкаратан, Г. А. Ястребов. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2008. – 48 с.

666. *Шнаппер Д.* Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / Д. Шнаппер. – Харків : Фоліо, 2007. – 223 с.

667. *Шпенглер О.* Закат Европы / О. Шпенглер. – Новосибирск : Сибирская издательская, 1993. – Т. 1. Образ и действительность. – 370 с.

668. *Штомпка П.* Социология социальных изменений / П. Штомпка ; пер. с англ. под ред. В. А. Ядова. – М. : АСПЕКТ ПРЕСС, 1996. – 416 с.

669. Штурм сознания. Цикл «Громкое дело» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.airesh.ru/video/shturm-soznaniya-tsikl-gromkoe-delo-.html>. – Заголовок з экрана.

670. *Щедрова Г. П.* Громадянське суспільство, правова держава і політична свідомість громадян / Г. П. Щедрова. – К. : ВІПОЛ, 1994 – 112 с.

671. *Щедровицкий П.* Русский мир / П. Щедровицкий [Электронный ресурс] // Независимая газета. – 2000. – 11 февраля. – Режим доступа : http://www.ng.ru/ideas/2000-02-11/8_russian_world.html. – Заголовок з экрана.

672. Экзистенциализм, или философия существования // Добрынина В. И., Грехнев В. С., Добрынин В. В. Философия XX века: учеб. пособ. – М. : ЦИНО общества «Знание» России, 1997. – 288 с.

673. *Энгельс Ф.* Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии / Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1961. – Т. 21. – С. 269–317.

674. *Энгельс Ф.* Послесловие к работе «О социальном вопросе в России» / Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1962. – Т. 22. – С. 438–453.

675. *Энгельс Ф.* Преобразования в русской армии / Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений : в 50 томах. – 2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1958. – Т. 12. – С. 200–203.

676. *Эпштейн М.* Критический универсализм [Электронный ресурс] / М. Эпштейн. – Режим доступа : http://www.emory.edu/INTELNET/fs_universalism.html. – Заголовок з экрана.

677. *Юрченко С. В.* Противоречия глобализации и взгляд в будущее [Электронный документ] / С. В. Юрченко. – Режим доступа : http://science.crimea.edu/zapiski/2012/philos_kulturool/fil_24_3/002_yurchenko.pdf. – Заголовок з экрана.

678. *Ядов В. А.* Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности / В. А. Ядов. – М. : Добросвет, 2000. – 596 с.

679. *Яковлев А. И.* Нужен общественный идеал / А. И. Яковлев // Вестник Российского философского общества. – 2002. – № 2 (22). – С. 81–87.

680. *Ярошевский М.* Воля // Философская энциклопедия : в 5 т. / гл. ред. Ф. В. Константинов и др. – М. : Сов. энциклопедия, 1960. – Т. I. А – Дидро. – 504 с.

681. *Ясперс К.* Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с.

682. *Яхнин Е. Д.* Эволюция и будущее человеческого социума / Е. Д. Яхнин // Вопросы философии. – 2006. – № 5. – С. 165–175.

683. *Яценко А. И.* Целеполагание и идеалы / А. И. Яценко. – К. : Наук. думка, 1977. – 276 с.

684. *Abbate J.* *Inventing the Internet (Inside Technology)* / Janet Abbate. – Cambridge, MA : The MIT Press, 2000. – 272 p.

685. *Albright, Madeleine K.* *Think Again: The United Nations* / *K. Madeleine Albright* // *Foreign Policy*. – 2004. – September/October.

686. *Anheier H. K. and Isar Y. R. (eds.).* *Cultures and Globalization : Cultural Expression Creativity and Innovation* / ed. : Helmut K Anheier and Yudhishthir Raj Isar. – Thousand Oaks : SAGE Publications Inc, 2009. – 488 p.

687. *Anheier H. K.* *Civil Society: Measurement, Evaluation, Policy* / Helmut K. Anheier. – London : Earthscan Publications Ltd., 2004. – 224 p.

688. *Barney D. D.* *The Network Society* / Barney Darin David. – Bodmin, Cornwall : Great Britain by MPG Books, 2004. – P. 1–34.

689. *Berman P.* The Globalization of Jurisdiction / P. Berman // University of Pennsylvania Law Review. – 2002. – Vol. 151. – № 2. – P. 311–529.

690. *Böhme G. and Stehr N.* (eds). The Knowledge Society : The Growing Impact of Scientific Knowledge on Social Relations (Sociology of the Sciences Yearbook) / ed. : Gernot Böhme and Nico Stehr. – Publisher : Springer, 1986. – 224 p.

691. *Brzezinski Z.* / Бжезинский З. Between Two Ages: America's Role in the Technetronic Era / На рубеже веков: Роль Америки в Технетронной Эре. – New York : The Viking Press, Inc. – 355/123.

692. *Brzezinski Z.* America in the Technetronic Age : New Questions of our Time / Zbigniew Brzezinski // Encounter. – 1968. – Vol. 30. – № 1. – P. 5–23.

693. *Brzezinski Z.* The Grand Chessboard : American Primacy And Its Geostrategic Imperatives / Zbigniew Brzezinski. – N.Y. : Basic Books, 1998. – 240 p.

694. *Bull II.* The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics / II Bull. – Columbia University Press. 1995. – 368 p.

695. *Burley A. M.* «Beyond Intergovernmentalism: The Quest for a Comprehensive Framework for the Study of Integration, Cooperation and Conflict» / A. M. Burley, W. Mattli. – 1993. – Vol. 28. – P. 181–208.

696. *Buzan B.* From International to World Society? / Barry Buzan. – NY. : Cambridge University Press, 2004. – 320 p.

697. *Buzan B.* People, States, and Fear / Barry Buzan. – N.Y. : Columbia University Press, 1991. – P. 12.

698. *Castells M.* (ed.). The Network Society : A Cross-Cultural Perspective / ed. : Manuel Castells. – Northampton, Massachusetts. : Edward Elgar Publishing, 2004. – 464 p.

699. *Castells M.* The Information Age : Economy, Society and Culture (The Rise of the Network Society ; Vol. 1.) / Manuel Castells. – Malden, MA : Wiley-Blackwell, 2000. – 594 p.

700. *Castells Manuel.* The Theory of The Network Society / Manuel Castells. – Great Britain : MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall, 2006.

701. *Castells, Manuel*. The Network Society: From Knowledge to Policy / Manuel Castells / Gustavo Cardoso eds. – Washington, DC: Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations, 2005.

702. *Clark A. M.* Non Governmental Organizations and their Influence on International Society / A. M. Clark // Journal of International Affairs. – 1995. – Vol. 48. № 2. – P. 507–525.

703. *Craig, Paul; de Burca, Grainne*. EU law : Text, cases, and materials / Paul Craig and Grainne de Burca. – Oxford University Press, 2003. – 1155 p.

704. *Davenport T.* Working Knowledge: How organizations Manage What They Know / T. Davenport, L. Prusak. – Boston: Harvard Business School Press, 1998. – 199 c.

705. *Debre R.* L'Esprit : Genesedupolitique / R. Debre. – P., 1980. – P. 97.

706. Developments in the European Union /ed. by Laura Cram, Desmond Dinan and Neil Nugent. – New York : St. Martin Press, 1999. – 353 p.

707. *Dijk, J. A. G. M. van*. The Network Society: Social Aspects of New Media / Jan A. G. M. van Dijk. – Thousand Oaks, CA : Sage Publications Ltd, 2005. – 304 p.

708. *Dijk, J. A. G. M. van*. The Deepening Divide: Inequality in the Information Society / Jan A. G. M. van Dijk. – Thousand Oaks, CA : Sage Publications Ltd, 2005. – 248 p.

709. *Dijk, J. A. G. M. van*. The Network Society / Jan A. G. M. van Dijk. – Thousand Oaks, CA : Sage Publications Ltd, 1999. – 272 p.

710. EU LAW. Text, cases and materials. – 3-d Ed. Paul Craig and Grainne de Burca. – Oxford, 2003. – P. 7.

711. *Forster A.* Britain and the Negotiation of the Maastricht Treaty. A Critique of Liberal Intergovernmentalism / A. Forster // Journal of Common Market Studies. – 1998. – Vol. 36. – № 3.

712. *Fouts, J.* Social Media Success! : Practical advice and real world examples for social media engagement using social networking tools like LinkedIn, Twitter, Blogging and more / Janet Fouts. – Cupertino, CA. : Happy About, 2009. – 162 p.

713. *Frankl V.* The will to meaning: foundations and applications of logotherapy / V. Frankl. – New York : Plume press, 1969. – 181 p.

714. *Fukuyama F.* State Building: Governance and World Order in the 21st Century / F. Fukuyama. – Ithaca, N.Y. : Cornell Univ. Press, 2004. – 132 p.

715. *Gabdulin A.* Interocracy [Электронный ресурс] / A. Gabdulin. – Режим доступа : <http://concepton.wordpress.com/2013/05/16/interocracy>. – Заголовок з экрана.

716. *George S.* Supranational Actors and Domestic Politics: Integration Theory Reconsidered in the Light of the Single European Act and Maastricht / S. George // Sheffield. – 1994.

717. *Giovannetti, E.* The Internet Revolution: A Global Perspective (Department of Applied Economics Occasional Papers) / ed. : Emanuele Giovannetti, Mitsuhiro Kagami and Masatsugu Tsuji. – NY. : Cambridge University Press, 2003. – 292 p.

718. *Graham E. Fuller* Strategic Fatigue / E. Fuller Graham // The National Interest. – 2006. – № 84. – Summer. – P. 37.

719. *Graham, I.* Internet Revolution (Science at the Edge) / Ian Graham. – Portsmouth, NH. : Heinemann Library, 2002. – 64 p.

720. *Grupp, J.* Corporatism: The Secret Government of the New World Order / Jeffrey Grupp. – Publisher : Banned Books, 2009. – 412 p.

721. *Haas E. B.* Limits and problems of European integration / E. B. Haas, D. Mitrani // The Conference of May 30-June 2, 1961. – The Hague: Nijhoff, 1963. – 144 p.

722. *Haas E. B.* Technocracy, pluralism and the new Europe. – In: International Regionalism / Ed. Y. S. Nye. – Boston, 1968. – 406 p.

723. *Haas E. B.* The obsolescence of regional integration theory / E. B. Haas. – Berkeley, CA : University of California, Institute of International Studies, 1975. – 126 p.

724. *Haas E. B.* The Uniting of Europe / E. B. Haas. – Stanford : Stanford University Press, (2nd ed.), 1968. – 328 p.

725. *Haas E. B.* The Uniting of Europe: Political, Social and Economical Forces, 1950–195 / E. B. Haas. – Stanford : Stanford University Press, 1958. – 286 p.

726. *Habermas J.* Der philosophische Diskurs der Moderne / J. Habermas. – Frankfurt : Suhrkamp, 1985. – 375 s.

727. *Hafner, K.* Where Wizards Stay Up Late: The Origins Of The Internet / Katie Hafner. – NY. : Simon & Schuster, 1998. – 304 p.

728. *Hall P. A.* Political Science and the Three New Institutionalisms / P. A. Hall, R. C. R. Taylor // *Political Studies*. – 1996. – Vol. 44. – № 5. – P. 937.

729. *Halperin S.* Effective Resistance to Corporate Globalization // *Global Civil Society and Its Limits (International Political Economy)* / Halperin S., Laxer G. (eds.). – Palgrave Macmillan, 2003. – P. 1–21.

730. *Halperin S.* Global Civil Society and Its Limits / S. Halperin, G. Laxer. – Palgrave-Macmillan, 2003. – 296 p.

731. *Hindman, M.* The Myth of Digital Democracy / Matthew Hindman. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2008. – 198 p.

732. *Hoffmann S.* After the cold war: international institutions and state strategies in Europe, 1989–1991 / S. Hoffmann. – Cambridge MA. : Harvard University, 1993. – 481 p.

733. *Hoffmann S.* Obstinate or Obsolete: The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe / S. Hoffmann // *Daedalus*. – 1966. – Vol. 95. – P. 862–915.

734. *Hoffmann S.* Reflection on the Nation State in Western Europe Today / S. Hoffmann // *Journal of Common Market Studies*. – 1982. – Vol. 21. – № 1–2. – P. 21–37.

735. *Hoffmann S.* Weighing the Balance of Power / S. Hoffmann // *Foreign Affairs*. – 1972. – Vol. 50. – № 4. – P. 618–643.

736. *Hsu J.* Does future hold ‘Avatar’-like bodies for us? / Jeremy Hsu // *Innovation News Daily : Новостной портал*. – TechMediaNetwork. – 2011. – 17.10.

737. *Ikenberry, John.* Creating Liberal Order. The Origins and Persistence of the Postwar Western Settlement / John Ikenberry. – Philadelphia: University of Pennsylvania. – 1995.

738. *Jaspers K.* Die geistige Situation der Zeit / K. Jaspers. – Berlin : De Gruyter, 1947. – 191 S.

739. *Kaldor, M.* Global Civil Society: An Answer to War / Mary Kaldor. – Malden, Massachusetts : Polity, 2003. – 200 p.
740. *Keane J.* Civil Society, Old Images, New Visions / John Keane. – Stanford University Press, 1999. – 201 p.
741. *Keane J.* Global Civil Society? (Contemporary Political Theory) / J. Keane. – Cambridge University Press, 2003. – 236 p.
742. *Kenneth L. H.* Digital Democracy: Issues of Theory and Practice / ed. : Kenneth L. Hacker, Jan A. G. M. van Dijk. – Thousand Oaks, CA : Sage Publications Ltd, 2000. – 240 p.
743. *Keohane R. O.* The New European Community / R. O. Keohane, S. Hoffman. – Oxford : Westview Press, 1991.
744. *Kilduff, M.* Social Networks and Organizations / Martin Kilduff, Wenpin Tsai. – London : Sage, 2003. – 172 p.
745. *Kumar K.* Społeczność obywatelska: rozważania nad uźytecznościami historycznego terminu / K. Kumar // Ani księga, ani kupiec: Obywatel. Idea społeczeństwa obywatelskiego w myśli współczesnej / Szacki J. (wybór tekstów i wstęp). – Warszawa: Znak, 1997. – 340 s.
746. *Lane R. E.* The Decline of Politics and Ideology in a Knowledgeable Society / R. E. Lane // American Sociological Review. – 1966. – Vol. 21. – № 5. – October. – P. 650.
747. *Leach E.* Models of man / E. Leach // Man and the social sciences. – L., 1999. – P. 151.
748. *Lewis B.* The West and the Middle East / B. Lewis // Foreign affairs. – N.Y., 1997. – Vol. 76. – № 1. – P. 130.
749. *Lindberg L.* The Political Dynamics of European Economic Integration / L. Lindberg. – Oxford : Oxford University Press, 1963. – 367 p.
750. *Lindberg L. N.* Europe's would-be polity. Patterns of change in the European Community, Englewood Cliffs / L. N. Lindberg, S. A. Scheingold. – N. J. : Prentice-Hall, 1970. – 314 p.
751. *Malik E., Probst G.* Evolutionary Management / E. Malik, G. Probst // Self-organization and management of social system / Ulrich H. (ed.). / Springer Series in Synergetics : Springer-Verlag. – Vol. 26. – Berlin, 1984. – P. 105–120.

752. *Matlary J. H.* Energy Policy in the European Union / J. H. Matlary. – Basingstoke : Macmillan, 1997. – 224 p.
753. *Matlary J. H.* Energy Policy in the European Union / J. H. Matlary. – Basingstoke : Macmillan, 1997. – P. 376.
754. *Mitrany D.* A Working Peace System / D. Mitrany. – Chicago : Quadrangle, 1943. Repr. 1966. – 234 p.
755. *Mitrany D.* A Working Peace System / D. Mitrany. – Chicago : Robertson, 1975. – 294 p.
756. *Mitrany D.* A Working Peace System. An Argument for the Functional Development of International Organization / D. Mitrany. – London, 1995. – 362 p.
757. *Mitrany D.* The Functional Approach to World Organization / D. Mitrany // International Affairs. – 1948. – Vol. 24. – № 4. – P. 243–254.
758. *Mitrany D.* The Functional Approach to World Organization / D. Mitrany // International Affairs. – 1948. – Vol. 24. – № 3. – P. 350–363.
759. *Mitrany D.* The Functional Theory of Politics / D. Mitrany. – London : Martin Regionalism / Ed. Y. S. Nye. – Boston, 1968. – 406 p.
760. *Mitrany D.* The Functional Theory of Politics / D. Mitrany. – London : Martin Regionalism, 1975. – 294 p.
761. *Moravcsik A.* Liberal Intergovernmentalism and Integration: A. Rejouder / A. Moravcsik. // Journal of Common Market Studies. – 1995. – Vol. 33. – № 4. – P. 611–629.
762. *Moravcsik A.* National Interests, State Power, and EU Enlargement / A. Moravcsik, A. Milada // East European politics & Societies. – 2003. – Vol. 17. – Issue 1. – 42 p.
763. *Moravcsik A.* Negotiating the Single European Act: National Interests and Conventional Statecraft in the European Community / A. Moravcsik. // International Organization. – 1991. – Vol. 45. – № 1. – P. 19–56.
764. *Moravcsik A.* Preferences and power in the European Community: A Liberal Intergovernmental Approach / A. Moravcsik. // Journal of Common Market Studies. – 1993. – Vol. 31. – № 4. – P. 473–524.

765. *Moravcsik A.* The Choice for Europe: Social Purpose and State Power From Messina to Maastricht / A. Moravcsik. – Ithaca, NY : Cornell University Press. – 1998. – 238 p.
766. *Morozov, E.* The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom / Evgeny Morozov. – NY. : PublicAffairs, 2011. – 432 p.
767. *Moschovitis, C. J. P.* History of the Internet: A Chronology, 1843 to the Present / Christos J. P. Moschovitis, Hilary Poole, Tami Schuyler, Theresa M. Senft. – Santa Barbara, California : ABC-CLIO, 1999. – 312 p.
768. *Mothe, J. de la and Foray, D.* (eds). Knowledge Management in the Innovation Process (Economics of Science, Technology and Innovation) / editors : John de la Mothe and Dominique Foray. – NY. : Springer; 2001. – 280 p.
769. *Negroponte N.* Being Digital / N. Negroponte. – New York : Vintage Books, 1996. – 255 p.
770. New York Times. – 1995. – 26 January.
771. *Nugent N.* The Government and Politics of the European Union: Fourth edition / N. Nugent. – Durham, North Carolina, 1999. – P. 491.
772. *Okin, J. R.* The Information Revolution: The Not-for-dummies Guide to the History, Technology, And Use of the World Wide Web / J. R. Okin. – Winter Harbor ME. : Ironbound Press, 2005. – 352 p.
773. *Peniel M.* Dimberu Singularity Summit 2011 – A State of the Future / M. Peniel // Singularity Hub : Новостной портал. – 2011. – 10.10.
774. *Peterson J.* Decision-Making in the EU: Towards a Framework for Analysis / J. Peterson // Journal of European Public Policy. – 1995. – Vol. 2. – № 1.
775. *Rawls J.* A Theory of Justice / J. Rawls. – Oxford : Oxford University Press. 1971. – P. 47.
776. *Reiser O., Davies B.* Planetary democdacy. An introduction to scientific humanism and applied semantics / O. Reiser, B. Davies. – N.Y. : Creative age press, 1944. – 242 p.
777. *Rheingold, H.* Smart Mobs: The Next Social Revolution / Howard Rheingold. – NY. : Basic Books, 2003. – 288 p.

778. *Rosamond B.* Understanding European Unity: The Limits of Nation-State-Centric Integration Theory / B. Rosamond // The European Legacy. – 1995. – Vol. 1. – P. 291–297.

779. *Sakakibara E.* The End of Progressivism / E. Sakakibara // Foreign Affairs. – 1995. – September/October. – P. 8–14.

780. *Salamon, L. M.* Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector, Volume 1 / Lester M. Salamon, Regina List, S. Wojciech Sokolowski and Associates, Stefan Toepler, Helmut K. Anheier. – Bloomfield, CT. : Kumarian Press. 1999. – 511 p.

781. *Sandholtz W.* European Integration and Supranational Governance / Sandholtz W., Stone A. Sweet, (eds). – Oxford : Oxford University Press, 1998. – P. 1–26.

782. *Sassen S.* The Global City: New York, London, Tokyo / S. Sassen. – Princeton : Princeton University Press, 1991. – 398 p.

783. *Scheingold S. A.* Law and Politics in Western European Integration, Ann Arbor / S. A. Scheingold. – MI : University Microfilms, 1963. – 428 p.

784. *Schepp, B.* How to Make Money with YouTube : Earn Cash, Market Yourself, Reach Your Customers, and Grow Your Business on the World's Most Popular Video – Sharing Site / Brad Schepp, Debra Schepp. – NY. : McGraw – Hill, 2009. – 240 p.

785. *Schmitter P. C.* A Revised Theory of Regional Integration / P. C. Schmitter // International Organization. – 1970. – Vol. 24. – № 4. – P. 809–816.

786. *Schnabel A. and Scholte J. A.* (eds). Civil Society and Global Finance (Warwick Studies in Globalisation) / editors : Albrecht Schnabel and Jan Aart Scholte. – NY., L. : Routledge; 2002. – 320 p.

787. *Shannon C. E.* The mathematical theory of communication / C. E. Shannon, W. Weaver. – Illinois : Univ. of Illinois Press, 1963. – 144 p.

788. *Simai M.* Globalization. A Source of Intense Competition, Conflicts and Opportunities at the End of XX Century / M. Simai // the Roundtable Conference «The Global Economy: A Challenge to National Economies». – Boston, 1997, December. – P. 2.

789. *Spangler O.* Urfragen: Fragmente aus dem Nachlass / O. Spangler / Unter Mitw. von Manfred Schröter ; Hrsg. von Anton Mirko Koktanek. – München: Beck Cop., 1965. – S. 56.

790. *Stehr, N. and Meja, V.* (eds). Society and Knowledge : Contemporary Perspectives in the Sociology of Knowledge and Science / editors : Nico Stehr and Volker Meja. – Piscataway, New Jersey : Transaction Publishers, 2005. – 451 p.

791. *Stehr, N.* Knowledge Politics : Governing the Consequences of Science and Technology(Political Economy of the World – System Annuals) / Nico Stehr. – Boulder CO : Paradigm Publishers, 2006. – 252 p.

792. *Stehr, N.* The Governance of Knowledge / Nico Stehr (Ed.). – Piscataway, New Jersey : Transaction Publishers, 2003. – 299 p.

793. *Strein R.* Die neue Verfassung für Europa / R. Strein, Ch. Ohler, Ch. Herrmann // Verlag C.H. Beck München, 2005. – 338 s.

794. *Surowiecki, J.* The Wisdom of Crowds / James Surowiecki. – NY. : Anchor, 2005. – 336 p.

795. *Taylor P.* International Organization in the Modern World: The Regional and the Global Process / P. Taylor. – London : Pinter, 1993. – 262 p.

796. *Taylor P.* The Limits of European Integration / P. Taylor. – London : Croom Helm, 1983. – 284 p.

797. The New Arab Revolt: What Happened, What It Means, and What Comes Next / Council on Foreign Relations (Foreign Affairs). – NY : Council on Foreign Relations (Foreign Affairs), 2011. – 496 p.

798. *Toulmin St.* Cosmopolis. The Hidden Agenda of Modernity / St. Toulmin. – Chicago, 1992. – 235 p.

799. *Tranholm-Mikkelsen J.* Neo-functionalism: Obstinate of Obsolete? A Reappraisal in the Light of the New Dynamism of the EC / J. Tranholm-Mikkelsen // Millennium: Journal of International Studies. – 1991. – Vol. 20. – P. 1–22.

800. *Van Djik, Jan* The Network Society: Social Aspects of New Media De netwerkmaatschappij Bohn Stafleu Van Loghum, Houten / Jan Van Djik. – The Netherlands, 1991. – P. 6–40.

801. *Van Rooy A.* The Global Legitimacy Game: Civil Society, Globalization and Protest / A. Van Rooy. – Palgrave Macmillan, 2004. – 256 p.

802. *Varela F.* Two principles of self-organization / F. Varela // Self-organization and management of social system / Ulrich H. (ed.). Springer Series in Synergetics : Springer-Verlag. – Vol. 26. – Berlin, 1984. – P. 25–32.

803. *Webb C.* Theoretical Perspectives and Problems / C. Webb // H. Wallace, W. Wallace and C. Webb (eds), Policy Making in the European Community. – London : John Wiley, 1983.

804. *Weert T. J. van* (ed.) Education and the Knowledge Society: Information Technology Supporting Human Development (IFIP Advances in Information and Communication Technology) / editor : Tom J. van Weert. – NY. : Springer, 2004. – 306 p.

805. *Wiarda, H. J.* Corporatism and Comparative Politics : The Other Great «Ism»(Comparative Politics) / Howard J. Wiarda. – Armonk, NY. : M E Sharpe Inc, 1996. – 199 p.

806. *Williamson P. J.* Varieties of Corporatism : A Conceptual Discussion / Peter J. Williamson. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – 256 p.

807. *Wincott D.* The Court of Justice and the Legal System / D. Wincott // L. Cram, D. Dinan and N. Nugent (eds), Developments in the European Union. – Basingstoke : Macmillan, 1999. – P. 84–104.

808. *Winograd M., Hais M. D.* Millennial Makeover: MySpace, YouTube, and the Future of American Politics / Morley Winograd, Michael D. Hais. – Piscataway, New Jersey : Rutgers University Press, 2008. – 336 p.

809. *Winograd, M.* Millennial Momentum: How a New Generation Is Remaking America / Morley Winograd, Michael D. Hais. – Piscataway, New Jersey : Rutgers University Press, 2011. – 296 p.

Наукове видання

Володимир Бех,
Ігор Грицяк,
Олександр Рябека

ФАНТОМ ПЛАНЕТАРНОГО ОРГАНІЗМУ: ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

Монографія

Підписано до друку 10.12.2014. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 30,3. Наклад 300. Зам. № 172.

Надруковано в “МП Леся”.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб’єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

“МП Леся”

03148, Київ, а/с 115.

Тел./факс: + 38 050 469 7485, 068 340 8332

E-mail: lesya3000@ukr.net